

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 65

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Збірник включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України зі спеціальності 035 «Філологія» на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 1471 від 26.11.2020 р. (додаток 3).

Видання включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
протокол 8 від 18.04.2024

Видавнича рада:

С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті**, акад. НАН України; **О.М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **М.З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **В.А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **Г.П. Пекліна**, д. мед. наук, проф.; **О.В. Токарєв**, Засл. діяч мистецтв України.

Головні редактори серії: доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов професійного спілкування **В.Я. Мізецька**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики **М.В. Мамич**.

Редакційна колегія серії «Філологія»:

С.В. Голик, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; **І.І. Дмитрів**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури та теорії літератури, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка; **М.І. Зубов**, доктор філологічних наук, професор кафедри германських та східних мов, Міжнародний гуманітарний університет; **А.А. Кісельова**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Національний університет «Одеська юридична академія»; **А.П. Ладиненко**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов № 2, Національний університет «Одеська юридична академія»; **Г.В. Савчук**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та мовознавства, Міжнародний гуманітарний університет; **Ю.О. Томчаковська**, кандидат філологічних наук, доцент, в.о. зав. кафедри іноземних мов № 2, Національний університет «Одеська юридична академія»; **О.В. Шевченко-Бітенська**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов № 1, Національний університет «Одеська юридична академія»; **О.К. Гадамський**, доктор філологічних наук, доктор габлітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень, Інститут славістики, Опольський університет (Ополе, Польща).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16819-5491Р від 10.06.2010

Адреса редакції:

Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

Серія: «Філологія», 2024

© Міжнародний гуманітарний університет, 2024

МОВОЗНАВСТВО

Баргель О. Р.,

асистент, аспірант кафедри англійської філології
Львівського національного університету імені Івана Франка

ПРАГМАТИКА АКТУАЛІЗАЦІЇ ДЕЙКСИСУ В АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТАХ МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ УГОД

Анотація. Стаття присвячена аналізу актуалізації дейксису в англійських текстах міжнародних торговельних угод. У статті окреслено поняття дейксису та охарактеризовано його основні типи, а саме: дискурсивний дейксис, просторовий дейксис, часовий дейксис, рольовий дейксис та соціальний дейксис. Також зосереджено увагу на прагматичному аспекті типів дейксису. В результаті аналізу чотирьох міжнародних торговельних угод зроблено висновок про домінування дискурсивного дейксису, який вербалізується за допомогою присвійних прикметників *“its”* та *“their”*, вказівних займенників *“this”*, *“that”*, *“these”*, *“those”*, означеного артикля *“the”* та вживання великої літери. Прагматичний вплив вищезгаданих виразів дискурсивного дейксису полягає в анафоричному та катафоричному посиланні на елементи тексту, які містять вагомий інформаційний зміст, без якого неможлива подальша адекватна інтерпретація тексту. Дослідження також показало функціонування просторового дейксису, часового дейксису та рольового дейксису. Просторовий дейксис та часовий дейксис виражені прислівниками *“hereafter”*, *“thereafter”*, *“thereto”*, *“hereinafter”*, *“thereafter”*, *“hereby”* тощо, прикметниками *“former”* та *“latter”*, а також вказівними займенниками *“this”*, *“that”*, *“these”*, *“those”*, прагматична роль яких полягає у просторово-часовому розташуванні елементів тексту відносно комунікантів, що сприяє лаконічності та інформативності тексту. Було також виявлено, що рольовий дейксис реалізують словотвірні суфікси *-or-*, *-er-*, *-ee* та *-ent*, прагматичний вплив яких полягає в ідентифікації виконавця та реципієнта дії, тобто визначенні ролей сторін угоди. Було зроблено висновок про те, що коректне використання дейктичних виразів сприяє розумінню контексту, інформативності та лаконічності тексту, розумінню ролей сторін угоди, що сприяє кращому орієнтуванню та адекватному трактуванню тексту угоди.

Ключові слова: дейксис, дейктичні вирази, міжнародна торговельна угода, дискурсивний дейксис, просторовий дейксис, часовий дейксис, рольовий дейксис.

Постановка проблеми. Міжнародні договори регулюють відносини між суб'єктами міжнародного права і приносять вигоду всім сторонам за належного виконання зобов'язань, прописаних в них. Важливим є прагматичний вплив текстів цих договорів, зумовлений їх мовними особливостями, серед яких вагому роль відіграє вживання дейктичних виразів. Незнання нюансів їх коректного використання неодмінно призведе до провалу правової комунікації між сторонами договору. Актуальність даного дослідження полягає у тому, що глибоке розуміння вживання дейктичних мовних засобів в англійських текстах міжнародних торговельних угод сприятиме їх кращому розумінню та інтерпретації.

Аналіз досліджень. Категорія дейксису та його прагматичні особливості вже тривалий час були сферою досліджень чима-

лої кількості науковців, серед яких Ч. Філлмор, Дж. Лайонз, С. Левінсон, Дж. Юль, Ф. Бацевич, Г. Костенко, М. Холлідей та Р. Хасан, М. Абдулла, Е. Павлікова та інші. Ч. Філлмор надав розлогу характеристику та класифікацію дейксису у своїй роботі *“Lectures on Deixis”* [1]. Дж. Лайонз обмірковував дейксис, простір та час у контексті семантики [2]. С. Левінсон аналізував філософські та описові підходи до характеристики дейксису у своїй книжці *“Pragmatics”* [3]. Дж. Юль надав коротку характеристику дейксису в *“Study of Language”* в розділі присвяченому прагматиці [4]. Ф. Бацевич досліджував дейктичні засоби у контексті лінгвістичної прагматики [5]. Г. Костенко аналізує особливості вираження дейксису в англійських науково-технічних текстах [6]. М. Холлідей та Р. Хасан описали дейктичні засоби мови, аналізуючи референцію як когезивний засіб у своїй праці *“Cohesion in English”* [7]. Сферою зацікавлення М. Абдулли є вербалізація дискурсивного дейксису в англійській мові [8]. Е. Павлікова акцентує увагу на тому, що для трактування юридичного тексту критично важливо розуміти часову, просторову та соціальну природу комунікації в юридичному дискурсі [9].

Мета статті – визначити основні засоби актуалізації та види дейксису на матеріалі англійських текстів міжнародних торговельних угод та проаналізувати їхній прагматичний вплив на розуміння та інтерпретацію даних текстів.

Виклад основного матеріалу. Ф. Бацевич визначає дейксис як вказівну функцію одиниць мовного та паралінгвального кодів у спілкуванні за допомогою граматичних, лексичних, паралінгвальних та просодичних засобів. Дана функція ідентифікує та локалізує учасників спілкування, процеси, події тощо стосовно різних контекстів, серед яких можна виділити часовий, просторовий, соціальний тощо [5, с. 118]. С. Левінсон описує дейксис як спосіб, за допомогою якого мови кодують або граматикують особливості контексту висловлювання або мовленнєвої події, тобто інтерпретація висловлювань залежить від аналізу контексту висловлювань [3, с. 54]. Дж. Лайонз пише, що дейксис позначає функції особових та вказівних займенників, часу та інших лексико-граматичних ознак, які пов'язують висловлювання з просторово-часовими координатами акту мовлення [2, с. 636]. Ч. Філлмор дає розлогу пояснення дейксису: це назва формальних властивостей висловлювань, що визначаються та трактуються завдяки знанню певних аспектів комунікативного акту, в якому ці висловлювання можуть відігравати певну роль. До них належать особи співрозмовників у комунікативній ситуації; місце або місця, де вони перебувають; час, коли відбувається комунікація; час, у який надсилається повідомлення, та час, коли його отримують; ретроспективна чи проспективна інформація дискурсу; соціальний статус учасників комунікації [1, с. 40]. М. Абдулла констатує,

що у сучасній лінгвістиці дейксіс має значення «позначати», «показувати», «вказувати на» і слугує для актуалізації денотативного змісту висловлювання, компонентів і ситуації тексту [8, с. 141].

Описуючи дейксіс, Дж. Юль зазначає, що певні доволі звичні слова в англійській мові неможливо інтерпретувати, не знаючи контексту. До таких слів він відносить прислівники місця “here” та “there”, прислівники часу “now”, “then”, “yesterday”, “tomorrow”, “today”; вказівні займенники “this”, “that”, “these”, “those”; та особові займенники “you”, “me”, “she”, “it”, “them”. На його думку, речення, які містять вищезазначені слова практично неможливо зрозуміти, якщо невідомо, хто говорить, про кого, де і коли [4, с. 130]. Комунікативна функція вищезазначених дейктичних виразів полягає у формуванні цілісності та зв'язності текстів та урізноманітнення прагматичних та семантичних смислових нюансів. У лінгвістиці загально визначеними є наступні типи дейксісу: дискурсивний, рольовий, часовий, просторовий та соціальний [1; 5, с. 122].

Рольовий дейксіс полягає у позначенні адресанта, адресата та третіх осіб, які є учасниками мовленнєвого акту, тобто позначає ролі учасників мовленнєвої події, під час якої виголошується відповідне висловлювання. Перша особа вербалізує посилаючого на самого себе, друга вербалізує звернення до одного або більше адресатів, а третя актуалізує звернення до осіб чи об'єктів, які не є ні адресантами ні адресатами висловлювання. Просторовий дейксіс вказує на місце комунікативного процесу, позначає просторове місце відносно місця перебування учасників мовленнєвої події. Часовий дейксіс полягає у тому, що адресант розташовує інформацію в часових рамках, скерованих з минулого в майбутнє, позначає точки та проміжки часу відносно часу, коли було вимовлено висловлювання. Текстовий (дискурсивний) дейксіс послуговується ретроспективною та проспективною референцією, тобто відсилає на інформацію, яка була подана раніше або буде ще подана; соціальний дейксіс відображає статус учасників комунікації [1; 3, с. 62; 5, с. 118–128].

Міжнародна торговельна угода є правовою формою проведення міжнародних торговельних операцій, угодою з надання послуг, оренди, обміну науковими та технічними знаннями, постачання визначеної якості та кількості товарних одиниць. Міжнародні торговельні угоди укладаються у письмовій формі між двома або більше суб'єктами, які перебувають в різних країнах, визначають їхні права та обов'язки у торговельній галузі і регулюються міжнародним торговельним правом [10, с. 443]. Тексти торговельних угод, які є комунікативною одиницею та підвидом універсального тексту, належать до юридичного дискурсу. Їм, як і іншим правовим текстам, притаманні наступні ознаки: імперативний та волюнтаристичний характер, безособовість, точність, нейтральність, когерентність, відсутність експресивної лексики, вживання номінальних структур, пасивних та паралельних конструкцій, архаїзмів тощо [11, с. 69].

Аналізуючи юридичні способи звертання в юридичному дискурсі, Е. Павлікова доходить до висновку, що дейксіс є егоцентричним, адже адресант є центральною особою; центральним часом є час, в який текст створюється адресантом; центральним простором є той, де адресант створює текст тощо. На її думку, інтерпретація слів, які позначають людей, місце, час тощо в юридичному дискурсі не є однозначною, оскільки часто

відсутня співпраця між адресантом та адресатом [9, с. 98]. С. Левінсон також вважає, що дейксіс організований егоцентрично і називає перераховані Е. Павліковою особливості дейктичним центром [3, с. 64]. П. Батт та Р. Касл також підкреслюють, що автори правових текстів уникають вживання особових займенників, вживаючи формальні заміники на кшталт “the said”, “the aforesaid” тощо [12, с. 208]. Це зумовлено безособовим та нейтральним стилем таких текстів, що вказує на нечасте вживання рольового дейксісу.

Для визначення прагматичних особливостей вживання дейксісу ми розглянули чотири міжнародних торговельних угоди, які сумарно налічують понад 300 сторінок тексту, а саме – Угода про вільну торгівлю між Україною та державами ЄАВТ (2010), Угода про вільну торгівлю між США та Австралією (2004), Угода про цифрову торгівлю між Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії та Республікою Сінгапур (2022) та Всеохоплююча економічна та торговельна угода між Канадою та Європейським Союзом (2017).

Проаналізуємо уривок однієї із статей Угоди про вільну торгівлю між Україною та державами ЄАВТ: “*The Party intending to take a bilateral safeguard measure under this Article shall immediately, and in any case before taking a measure, make notification to the other Parties...*” [13]. У вищеподаній статті спостерігаємо анафоричну (ретроспективну) референцію, вербалізовану за допомогою означеного артикля “the” в комбінації з прикметником “other”, який модифікує іменник “Parties”, та вказівного займенника “this”, який модифікує іменник “Article”. Е. Павлікова додає, що вживання іменників з великої букви також слугує засобом референції [9]. До прикладу, “Parties” повідомляє реципієнту про те, що мова йде про сторін-підписантів конкретного документа, а “Article” – що мова йде про конкретну статтю. Наявні дейктичні мовні засоби вказують на раніше зазначену інформацію в межах тексту, яку реципієнт контекстуально розуміє, з чого можна зробити висновок про актуалізацію дискурсивного дейксісу. Варто також звернути увагу на вказівний займенник “this”, який також сигналізує про просторово-часову позицію (просторово-часовий дейксіс), тобто «в даний час і даному місці (в документі); ближче в часі і місці».

Е. Павлікова, описуючи рольовий дейксіс в юридичних текстах, зазначає, що словотворчі суфікси використовуються для позначення сторін договору та розрізнення їхніх ролей, тобто протиставлення між виконавцем та об'єктом дії. Контраст між сторонами угоди насамперед зумовлений співвідношенням між основою слова та суфіксом, тому певні суфікси слугують носіями розрізняювального значення, серед яких вона виділяє такі пари: -or та -ee (Trustor-Trustee); -er та -ee (Payer-Payee); -ant та -er (Claimant-Claimer) [9, с. 88–89]. У проаналізованих документах ми виявили наступні слова, у яких суфікси розкривають виконавця дії: *monopoly supplier of a service, service consumer, investor of a Party, an entrepreneur, end-user, financial service supplier, producer, Chapter Coordinators, successor, respondent (у цьому слові спостерігаємо суфікс -ent), intra-corporate transferees, graduate trainees, the holders of intellectual property rights*. [13; 14; 15; 16]. Суфікси -er та -or позначають виконавця дії, а -ent в “respondent” (відповідач у судових процесах) та -ee в “transferee” (правонаступник) та “trainee” (стажер) – реципієнта дії.

"Each Party, through *its* customs authorities, shall adopt procedures providing for the expeditious release of the goods described in paragraph 1. To the extent possible, when *such* goods accompany a national or resident of the other Party seeking temporary entry, and are imported by *that* person for use in the exercise of a business activity..." [14]. У цьому уривку статті виділимо використання присвійного прикметника "*its*", який вказує на "*Party*" та детермінативу "*such*", який модифікує "*goods*", допомагаючи реципієнту зрозуміти про які товари йде мова. Дані засоби слугують прикладом анафоричної референції, вербалізуючи дискурсивний дейксис. Особливу увагу звертаємо на дейктичне "*that*", яке на противагу "*this*", можна інтерпретувати як «тоді і там; віддаленість у часі та просторі».

Протиставлення "*this*" та "*that*" можна також виразити за допомогою прикметників "*former*" та "*latter*", які, на думку Павлікової, переважно вербалізують часовий або рольовий дейксис [9, с. 93]: "Each Party shall have the right to require a financial service supplier of the other Party to use or locate financial service computing facilities in the former Party's territory..." [15]. "...no person other than the person who submitted them may, without the latter's permission, rely on such data..." [16].

В торговельних угодах спостерігаємо високу частоту вживання часово-просторових архаїчних прислівників на кшталт "*thereafter*", "*thereby*", "*therein*", "*therefore*", "*thereto*", "*hereinafter*", "*hereby*", "*whereas*", "*whereby*" тощо, які Е. Павлікова називає юридичними дейктичними виразами. Їхня особливість полягає у тому, що вони містять два і більше компоненти, де першим компонентом (префіксом) слугують прислівники місця "*there-*", "*here-*", "*where-*". "*Here*" актуалізує значення «*тут і в цей момент*», а "*there*" – «*там і в той момент*», тобто є віддаленим в часі та просторі [9].

Розглянемо наступні приклади: "*The rights and obligations of the Parties...shall be governed by the WTO Agreement on Technical Barriers to Trade (hereinafter referred to as "the TBT Agreement...")*" [13]. "*The Committee shall meet within 45 days after the date of entry into force of this Agreement, and at least once a year thereafter...*" [14]. "...by Article XI of the GATT 1994, which is *hereby* incorporated into and made part of this Agreement". [13]. "*References in this Chapter to technical regulations, standards, and conformity assessment procedures include amendments thereto...*" [14]. Прислівник "*hereinafter*" вербалізує значення «*пізніше в тексті цієї угоди*»; "*thereafter*" – «*після моменту набуття юридичної сили угоди*»; "*hereby*" актуалізує значення «*цим і тут*», тоді як "*thereto*" – «*до них; до вже раніше зазначених*». У даному випадку також спостерігаємо актуалізацію просторового дейксису та часового дейксису.

Висновки. Після аналізу англомовних текстів чотирьох міжнародних торговельних угод ми дійшли висновку про домінування виразів дискурсивного дейксису. Також спостерігаємо актуалізацію просторового дейксису, часового дейксису та рольового дейксису. Дискурсивний дейксис вербалізують присвійні прикметники "*its*" та "*their*", вказівні займенники "*this*", "*that*", "*these*", "*those*", означений артикль "*the*" та вживання великої літери. Їхня прагматична функція полягає у анафоричній та катафоричній референції, тобто посиланні на раніше зазначених (або тих, які будуть пізніше зазначені) елементів тексту, які містять важливу інформацію, без якої неможлива подальша коректна інтерпретація тексту.

Складні прислівники "*hereafter*", "*thereafter*", "*thereto*", "*whereby*" тощо, які містять два і більше компоненти, прикметники "*former*" та "*latter*" а також вказівні займенники "*this*", "*that*", "*these*", "*those*" актуалізують просторовий та часовий дейксис. Їхній прагматичний вплив полягає у локалізації та часовому обрамленні елементів тексту відносно комунікантів, що сприяє лаконічності та інформативності тексту, а також швидшому та кращому орієнтуванню в ньому.

Рольовий дейксис реалізують словотворчі суфікси *-or*, *-er*, *-ee* та *-ent* (в одному випадку). Їхній прагматичний полягає у позначенні виконавця та реципієнта дії, таким чином ідентифікуючи ролі учасників угоди.

Отож вдале застосування дейктичних виразів сприяє коректній інтерпретації тексту міжнародної торговельної угоди завдяки розумінню контексту та часово-просторових особливостей елементів тексту, їхній інформативності та лаконічності, а також чіткому усвідомленню ролей сторін угоди.

Література:

- Fillmore C. Lectures on Deixis. Berkeley: University of California, 1971. 90 p.
- Lyons J. Semantics. Volume 2. Cambridge: Cambridge University Press, 1977, pp. 373–897.
- Levinson S. C. Pragmatics. Cambridge: Cambridge University Press, 1983. 417 p.
- Yule G. The Study of Language. Fourth Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 320 p.
- Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики. Підручник. К.: ВЦ «Академія», 2011. 304 с.
- Костенко Г. М. Своєрідність вираження дейксису у науково-технічному тексті. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 91–94.
- Halliday M. A. K., Hasan R. Cohesion in English. Longman Group Ltd. London. 1979. 374 p.
- Abdulla M. The Peculiarities of Text/Discourse Deixis in the English Language. Canadian Center of Science and Education. International Journal of English Linguistics, Vol. 10, No 3, 2020, pp. 141–150.
- Pavličková E. Ways of Addressing in Legal Discourse. Muni Journals. Discourse and Interaction, Vol. 1, No 1, 2008, pp. 87–98.
- Козак Ю. Г., Логвінова Н. С., Барановська М. І. та ін. Міжнародна торгівля. 4-те вид. перероб. та доп. Підручник. За ред. Козака Ю. Г., Логвінової Н. С., Барановської М. І. К.: Центр учбової літератури, 2011. 512 с.
- Баргель О. Р., Саноцька Л. Г. Лінгвальні особливості англомовних текстів міжнародних правових документів. KELM (Knowledge, Education, Law, Management). 2020. № 8 (36), вип. 1 С. 63–70.
- Butt P., Castle R. Modern Legal Drafting: A Guide to Using Clearer Language. (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 240 p.
- European Free Trade Association. Free Trade Agreement Between the EFTA States and Ukraine. URL: <https://www.efta.int/sites/default/files/documents/legal-texts/free-trade-relations/ukraine/EFTA-Ukraine%20Free%20Trade%20Agreement.pdf> (Дата звернення: 11.01.2024).
- Australian Government. Department of Foreign Affairs and Trade. Australia-United States FTA. URL: https://www.dfat.gov.au/sites/default/files/Final_text_ausfta.pdf (Дата звернення: 11.01.2024).
- Ministry of Trade and Industry. Singapore. UK-Singapore Digital Agreement. URL: <https://www.mti.gov.sg/Trade/Digital-Economy-Agreements/UKSDEA> (Дата звернення: 11.01.2024).

16. European Union. Canada-European Union Comprehensive Economic and Trade Agreement. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22017A0114\(01\)&rid=5](https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22017A0114(01)&rid=5) (Дата звернення: 11.01.2024)

Barhel O. Pragmatics of actualization of deixis in English texts of international trade agreements

Summary. The article analyzes the actualization of deixis in English texts of international trade agreements. The article defines the concept of deixis and characterizes its main types, namely discourse deixis, spatial deixis, temporal deixis, personal deixis, and social deixis. Attention is also focused on the pragmatic aspect of the types of deixis. As a result of the analysis of four international trade agreements, it is concluded that discourse deixis is dominant, verbalized by means of the possessive adjectives *its* and *their*, the demonstrative pronouns *this*, *that*, *these*, *those*, the definite article *the*, and the use of a capital letter. The pragmatic impact of the above-mentioned expressions of discourse deixis is anaphoric and cataphoric reference to text elements that contain important information, without which further adequate interpretation of the text is impossible. The

study also showed the functioning of spatial deixis, temporal deixis, and personal deixis. Spatial deixis and temporal deixis are expressed by the adverbs *hereafter*, *thereafter*, *thereto*, *hereinafter*, *thereafter*, *hereby*, etc., the adjectives *former* and *latter*, as well as demonstrative pronouns *this*, *that*, *these*, *those*, whose pragmatic role is to spatially and temporally locate the text elements in relation to the participants of communication, which contributes to the conciseness and informativeness of the text. It has also been found that personal deixis is realized by the word-forming suffixes *-or*, *-er*, *-ee* and *-ent*, the pragmatic impact of which is to identify the doer and the recipient of the action, i.e. to determine the roles of the parties to the agreement. It is concluded that the correct use of deictic expressions contributes to the understanding of the context, informativeness and conciseness of the text, understanding of the roles of the parties to the agreement, which contributes to better orientation and adequate interpretation of the text of the agreement.

Key words: deixis, deictic expressions, international trade agreement, discourse deixis, spatial deixis, temporal deixis, personal deixis.

*Баиук Н. П.,
старший викладач кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ НІМЕЦЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ТА ПАРЕМІЙНИХ ОДИНИЦЬ З ФІТОНІМНИМ КОМПОНЕНТОМ

Анотація. У статті розглядається етнокультурна специфіка фразеологічних одиниць та паремій з фітонімними компонентами в українській та німецькій лінгвокультурах. Рослини завжди відігравали дуже важливу роль в житті людини, а тому їхні назви закарбувались на багатьох культурних рівнях: у міфології, повір'ях, обрядах, традиціях, звичаях, літературних творах та набули символічного значення. Фразеологізми з рослинними компонентами оцінюють якості людини за допомогою порівняння її з об'єктами рослинного світу, які мають позитивні або негативні властивості, а відтак образна номінація, створена за допомогою цього порівняння з рослиною має як позитивну, так і негативну конотацію. Проведений порівняльний лінгвокультурологічний аналіз засвідчує, що деякі фітонімічні компоненти мають практично ідентичні культурні конотації, тому можуть вважатись універсальними: як дуб в якості символа сили та міцності, осика як символ лихих сил та злого характеру, жолудь та дуб як протиставлення молодості та досвіду, реп'ях як уособлення причіпливої людини. В обох лінгвокультурах спільними є символіка та асоціації, які пов'язані з християнством і мають біблійне походження, як кукіль та пшениця. Деякі відмінності у рослинних номінаціях зумовлені етнокультурними чинниками та особливостями світосприйняття і тому притаманні лише одній лінгвокультурній спільноті та відображають національну самобутність через систему оцінних образів-еталонів. Лише українській мовній картині властива кореляція дуба та капусти з інтелектуальними здібностями людини, а голубий колір дівочих очей асоціюється з волошками в житті. У німецькій етносвідомості фіалка виступає символом скромності і водночас входить до складу компаративної фразеологічної одиниці для позначення дуже п'яної людини. Дослідження дозволили виділити три групи фразеологічних та паремійних одиниць з фітонімами, які можуть використовуватись для характеристики людини. Першу групу утворюють фразеологізми, які описують зовнішність та фізичний стан людини; друга група характеризує інтелектуальні здібності людини, життєвий досвід та спадковість; третя група відображає риси характеру та взаємовідносини між людьми.

Ключові слова: лінгвокультурологія, фразеологічні одиниці, паремії, фітоніми, асоціації, символи.

Постановка проблеми. Серед сучасних лінгвістичних досліджень постійно зростає кількість наукових праць з фразеології та пареміології в порівняльному аспекті, серед яких чільне місце займають фразеологічні та паремійні одиниці з фітонімним компонентом, адже природа та рослинний світ широко представлені в ідіоматиці мовних картин світу. Образи

рослин, які входять до складу фразеологізмів та паремій різних мов мають багато спільних та відмінних рис, оскільки вони відображають історію та багатовіковий досвід цих народів, кліматичні умови, їхні цінності, світобачення та вірування. Національно-культурна специфіка вибору фітонімних компонентів пов'язана перш за все з неповторністю та унікальністю асоціацій, образною символікою еталонних порівнянь, їхньою оцінкою та проєкцією на контекст народної культури, звичаїв, традицій, народних прикмет. Аналіз фразем з фітонімами дозволяє зрозуміти ті символи, з якими вжито онім у різних фразеологічних одиницях, а сукупність цих символічних значень репрезентує концепт цього оніма у певній лінгвокультурі [1, с. 41].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Багато мовознавців звертаються до вивчення фразеологічних та паремійних одиниць з фітонімним компонентом в останні роки, серед яких багато як вітчизняних, так і закордонних науковців. Так, Галина Філь розглядала у своїй науковій праці етнонаціональний аспект фразеологічних одиниць української мови з рослинними компонентами-символами. Концептуалізації флористичних найменувань як національно маркованих компонентів в українській фраземі присвячена робота Циганок І.Б., до етнокультурних джерел номінації фітонімів української мови звертаються Черемська О.С. та Масло О.В. У науковому доробку Моторіної М.С. йдеться про етносимволи у складі українських фразеологізмів з рослинними компонентами. Контрастивний та етнопсихологічний аналіз семантики фітонімів в українській, англійській та німецькій мовах провела у своєму дисертаційному дослідженні І.Е. Подолян, на мотиваційних основах назв рослин у первинному та вторинному семіозі в українській, російській, німецькій та французькій мовах зосередила свою увагу Сердюк А.М. Національно-культурна специфіка фразеологізмів-фітонімів в українській та німецькій мовах стала об'єктом наукової розвідки Каракевич Р.О. На матеріалі англійської, української та російської мов досліджувала аксіологічний аспект фразеологізмів з рослинними номінаціями для позначення розумової діяльності людини Л.В. Пушко. Проте, незважаючи на велику кількість робіт присвячених опису рослинних компонентів в фразеології та пареміології, чимало питань все ще залишаються нез'ясованими. Так, досі немає єдності стосовно єдиного терміна для позначення рослинного компонента: фітонім, флороназва, флорема, флористична одиниця, флоризм, флоролексема. У своїй розвідці ми будемо послуговуватись терміном фітонім.

Мета статті – провести порівняльний аналіз фразеологічних та паремійних одиниць з фітонімним компонентом крізь

призму етнокультурного змісту й національного менталітету, виявити універсальні та етноспецифічні компоненти-символи, їх емоційно-експресивне забарвлення у сталих виразах.

Виклад основного матеріалу. Рослинний світ завжди був присутнім у житті людини, а з часом став її невід'ємною частиною, рослини набули різнопланової культурної конотації та почали відображати національно-культурні особливості світосприйняття певного народу, його менталітет. Саме тому фітоніми від грец. *phyton* – рослина і *опута* – найменування) – слова, що передають назви рослинного світу [2, с. 167] у складі фразеологізмів та паремій стають об'єктом досліджень. Аналіз їх семантичної структури дає можливість виявити в них компоненти-символи, які фіксують і передають усе, що брало і бере участь у формуванні культурних кодів [3, с. 118] та можуть бути незрозумілими для представників інших культур, оскільки відносяться до фонових знань.

Фразеологія з фітонімним компонентом становить вагомую частину мовної скарбниці будь-якого етносу з огляду на значну кількість рослин. Споконвіку найбільше шанували серед дерев дуб, від якого почалося все живе на землі, українці вірили, що дуб є «незвичайним деревом, бо його нібито любили боги і жили на ньому, дуб був деревом Перуна, тому йому приносили жертви» [4, с. 203], німці вважали його священним деревом, символом вічності, деревом бога грому та родючості Тунара (Донара), тому було небажано знаходитись під дубом під час грози: «*Eichen sollst du weichen, Buchen sollst du suchen*». В обох порівнюваних лінгвокультурах дуб вважався символом сили, міцності, довговічності, могутності, гідності: «*міцний як дуб*» – «*fest wie eine Eiche*», «*сильний/дужий як дуб*» – «*stark wie eine Eiche*». У пареміях дуб символізує поважну справу «*За єдиним разом дуба не зрубаси*» [4, с. 204] – «*Von einem Streiche fällt keine Eiche*», однак навіть таке могутнє дерево можна здолати, якщо постійно докладати зусиль: «*І великий дуб від малої сокири падає*» – «*Kleine Streiche fallen eine große Eiche*».

Українці, характеризуючи нерозумну, зовсім необізнану, не здатну до чогось людину, вдаються до порівняння її здібностей з дубом, при цьому інтелектуальні здібності принижуються до рівня рослинного світу, якому не властива мозкова діяльність: *дуб дубом; дурний як дуб; дуб неотесаний; дубова голова; сам як дуб, а розуму з жолудь; доходить як до дубка*, а позитивна оцінка розумових здібностей людини реалізується у фразеологізмі «*не з дуба впасті*» (бути досить досвідченим, розумним або обізнаним у чомусь) [3, с. 119].

В українській мовній картині паремії з фітонімом *дуб* демонструють, що діти завжди схожі на своїх батьків: «*Який дуб, така й бочка, яка мати, така й дочка*», «*Який дуб, такий тин, який батько, такий син*», у німецькій мовній картині використовується в цьому випадку рослинний компонент *Rübe*: «*Wie der Acker, so die Rüben, wie der Vater, so die Buben*».

Фразеологічні одиниці *дату дуба* (зневажл.) та *врізати дуба* (грубо) у значенні «*померти або загинути*» пов'язані з сакральною культурою українців, оскільки в давнину домовини для померлих людей робили з дубових колод, а пізніше з дубових дошок [4, с. 203]. У німецькій лінгвокультурі фітонім *дуб* не простежується у складі сталих виразів з даним значенням, проте з'являються такі рослини, як *плакуча верба, редиска, кольрабі* у складі фразеологічних одиниць із значенням «померти»: *unter der Trauerweide liegen. die Radieschen von unten ansehen, jemand betrachtet jetzt Kohlrabi von einer anderen Seite*.

Властивість *осики* тремтіти, навіть коли немає вітру, лягла в основу фразеологізмів як в українській (*тремтіти як на осики листи*), так і в німецькій лінгвокультурах (*zittern wie ein Espenlaub*), оскільки пов'язана з біблійною легендою, згідно з якою саме це дерево було присутнім на розп'ятті Христа та не схилилось, коли Бог ходив по землі [5, с. 266], воно прийняло Іуду і він на ньому повісився, через це осика вважається нечистою та проклятою, вічно тремтить і тріпоче, її жахаються та оминають люди [4, с. 422]. З *осикою* українці пов'язували багато вірувань, обрядів, при цьому слід зазначити амбівалентність концепту *осика*, оскільки, з одного боку, осика була «могутнім засобом боротьби зі злом», «дійовим засобом у боротьбі з нечистою силою, відьмами та чаклунами», а з іншого боку – «уособленням самого зла» [5, с. 263]. *Осика* вважалась «оберегом проти покійників, які могли приходити до живих і шкودити їм», осикова гілка «віддякувала від корів вовкулаків та відьом», осикові обори захищали від «порчі», дерево «символізувало зраду та страх бути покараним за неї». *Осику* не використовували при будівництві, її гілок не вносили в хату, не топили нею піч, навіть уникали сидіти в тіні осикового дерева [5, с. 261–262]. Оскільки осика посідає чільне місце у давній символіці, вона вважається найбільш уживаним фітонімом серед українських письменників» [5, с. 265].

Досить не однозначною за символікою є також і *верба*. Так, наприклад, християни використовують квітучі вербові гілки, як замітник пальмового листя на згадку про вхід Ісуса до Єрусалиму, проте в назві свята німці зберегли фітонім «пальма» («*Palmsonntag*»), а українці використали замітник «*Вербна неділя*». У німецькій етносвідомості *верба* з одного боку вважалась символом цнотливості, оскільки вона розмножувалася не через плоди, а лише за допомогою гілок. З іншого боку для німців *верба* була також символом смерті, оскільки, за повір'ями, на верхівках верб відпочивали відьми та диявол. Саме тому сопілка, виготовлена з верби, відганяла відьом та бісів. Українці вірили, що сопілка виготовлена з верби, «яка не чула ні шуму води, ні співу півня», здатна так грати, що «мертві встануть з могил і живими прийдуть з того світу» [4, с. 72]. В українських фразеологічних одиницях *верба* часто має пейоративну семантику: «*золоті верби ростуть*» вживають для характеристики недоладних, нерозумних дій когось-небудь; «*на вербі групи ростуть*» означає, що говорять якісь нісенітниця, дурниці; «*як виросте гарбуз на вербі*» іронічно зауважують про щось, що ніколи не настане; «*закохався, як чорт у суху вербу*» грубо та іронічно говорять про досить дивне сильне кохання. Досить продуктивна *верба* і в українських пареміях. Українці вважали, що *верба* бере силу з води: «*Де верба, там вода*», вона вказувала, де можна було копати криницю: «*Там криниця, де водиця*», «*Де ростуть верби, там чисті джерела*», *верба* була дороговказом для подорожуючих, де можна було напитися води: «*На городі під вербою стоїть колодязь із водою*», «*Де срібліє вербиця – там здорова водиця*» [4, с. 72].

Фітонімний компонент *горох* вирізняється більшою фразеопродуктивністю в українській мовній картині, ніж в німецькій. Якщо на когось не можуть вплинути, всі спроби залишаються марними, то говорять: «*Хоч горохом об стінку, а він про своє*»; про заплутану розмову: «*Змішав горох з капустою*»; про незлагодженість дій: «*Те в горох, те в чечевицю*»; про безрезультативність дій: «*Хоч горохом об стінку, а він про своє*».

татність певних дій «*як об стінку горохом*»; про щось давно минуле: «*За царя Гороха, як людей було трохи*» [4, с. 148–149]. Схожими за семантикою є фразеологічні одиниці в порівнюваних мовах для опису обличчя зі шрамами чи слідами від віспи «*У його на виду чорт сім кіп гороху змолотив*» – «*Auf ihm hat wohl der Teufel Erbsen gedroschen*». Відомий в обох лінгвокультурах фразеологізм для характеристики занадто чутливої людини «*schlafen wie eine Prinzessin auf der Erbse*» («*спати як принцеса на горошині*») завдячує своїм походженням казці Г.К. Андерсена. Про беззахисних, бідних, нещасних людей, за яких ніхто не заступається, українці говорять: «*Живе як горох при дорозі*». Даний фразеологізм утворився імпліцитним шляхом від паремії «*Маюся, як горох при дорозі, хто не йде, той скубне*». Жадібну, дріб'язкову, прискіпливу людину німці називають *Erbsenzähler*, іменник утворений від фразеологізму «*Erbsen zählen*» («*рахувати горошини*»). Фітонім *Erbse* входить до складу таких фразеологізмів, як «*etwas an der Erbse haben*» для позначення особи, яка не сповна розуму, дещо божевільна та «*mit jemandem durch einen Scheffel Erbsen verwandt sein*» для позначення дуже далекого родича. (український відповідник «*десята вода на киселі*»). В українській лінгвокультурі *горох*, на думку В. Жайворонка, служив звабою для жінок та чоловіків у позашлюбних зв'язках: «*Скік-скік через понів тік, та до Ганки в горох, ой як гарно удвох*», «*Як бачились у горосі, та й досі*». *Горох* також використовувався в різних ритуалах, обрядах та магії [4, с. 148].

У словниках української мови зафіксовано достатньо багато фразеологічних одиниць з рослинним компонентом *капуста*, оскільки цей фітонім має значний фразеотворчий потенціал: нерозумну, неуважну, некмітливу, не сповна розуму людину називають «*капустяна голова*»; говорячи про одне, натякають на щось інше: «*навздогад буряків, щоб дали капусту*»; коли змішують все до купи, плутають: «*наколоти гороху з капустою*»; коли хтось несподіваний та непроханий втручається у справу чи розмову, то говорять: «*Нате й мік глек на капусту, щоб не був порожній*». *Горох та капуста* в українській культурі символізували певний достаток «*Коли є горох і капуста – хата не пуста*», «*Хай Бог не допусти прохати капусту*» [1, с. 41]. У німецькій лінгвокультурі фітонайменування *капуста* зустрічається доволі рідко і в більшості випадків з негативною оцінкою: «*den alten Kohl wieder aufwärmen*» говорять зневажливо у значенні «*затягнути стару пісню, порушити минуле, розпочинати все з самого початку*»; у значенні «*говорити нісенітниці, дурниці*» вживають «*Kohl reden*». Паремію «*Das macht den Kohl auch nicht fett*» використовують, коли неможливо покращити ситуацію, мало користі від усіх докладених зусиль, навряд чи щось зможе допомогти справі.

Фітонімний компонент *гарбуз* не продуктивний у фразеології порівнюваних мов, проте в обох культурах вважається символом родючості. В українській мовній картині *гарбуз* став справжнім етносимволом відмови дівчини парубкові, який сватається: «*давати гарбуза*», «*дістати гарбуза*», «*роздавати гарбузи*», «*птити з гарбузом*», «*лишитися з гарбузом*».

Першою серед семи благословених рослин у Біблії вважається *пшениця*. Вислів «*Die Spreu von Weizen trennen*» («*відділяти кукулі від пшениці*») походить з Євангелія від Матвія і має значення «*відокремлювати добре від поганого, шкідливе від корисного*». Образ пшениці у притчі використовується як образ Синів Царства, які є плодами гарного насіння, посеяного

Ісусом, а кукулі поміж пшениці таємно посіяв сатана. Саме з цією притчею пов'язані ще декілька фразеологічних одиниць: «*Weizen mit dem Unkraut ausjäten*» («*вирвати з кукулем і пшеницю*») у значенні «*разом з непотрібним відкинути потрібне, перестаратися*» та «*Unkraut zwischen den Weizen säen*» («*посіяти кукулі між пшеницею*») у значенні «*підступно зашкодити хорошій справі*».

Проведений порівняльний аналіз фразеологічних одиниць та паремій з фітонімним компонентом української та німецької лінгвокультур дозволяє виділити три групи, які можуть використовуватись для характеристики людини. До **першої групи** віднесемо фразеологізми, які характеризують зовнішність та фізичний стан людини, при цьому рослинні компоненти можуть бути як однаковими, так і різнитися, мати як позитивну, так і негативну конотацію. Так, символом сили і могутності в обох культурах виступає *дуб*, різняться рослинні компоненти у складі компаративних фразеологізмів для опису гарної та вродливої жінки: для українців – це квітка, мак: «*гарна, як квіточка/як мак/як маків цвіт*», для німців – це троянда: «*schön wie eine Rose*». Різні фітоніми компоненти простежуються при описі стрункости дівчини: «*струнка як тополя*» – «*schlank wie eine Tanne*». Голубий колір став основою для порівняння дівочих очей з *волошками* в українській мовній картині: «*очі, як волошки в житі*». У німецькій культурі *Kornblume* вважається символом краси, чистоти та витонченості, проте це не знаходить відображення у фразеології. Фіолетовий колір квітів *фіалки* послугував основою компаративного фразеологізму «*blau wie ein Veilchen*» у значенні «*дуже п'яний, п'яний як земля*», хоча у значенні іменника «*фіалка*» не існує навіть периферійної семи, яка б стосувалася алкоголю чи пияцтва. [6, с. 101], проте «*blau*» є частиною фразеологічної одиниці «*blau sein*» (бути п'яним).

Другу групу утворюють фразеологічні одиниці, які характеризують інтелектуальні здібності, життєвий досвід та спадковість людини. Оцінка інтелектуальних здібностей людини через призму відношень рослина – людина реалізується двома шляхами: або людина ототожнює рослини із собою, наділяє їх розумовими здібностями, при цьому акцентуючи на своєму високому інтелектуальному рівні; або ж вдається до порівняння себе з рослинами, транскодуючи свій недостатній інтелектуальний розвиток [7, с. 88]. Позитивна оцінка розумових здібностей реалізується у фразеологічних одиницях: «*мудрий як старий дуб*», «*голова не соломою набита*» у значенні «*розумний, кмітливий*». Більш продуктивними в порівнюваних мовах є фразеологічні одиниці, які відображають народні уявлення про дурість, тупість: «*дурний як капустяна розсада*»; «*замість мозку росте капуста*»; «*тупий як дерево*»; «*чоловік без розуму, що сніп без перевесла*». Фітонім *квасоля* входить до складу фразеологізмів як німецької, так і української мов для позначення низького розумового рівня: «*dumm wie Bohnenstroh*», «*високий як тополя, дурний як квасоля*». Молоду людину, яка не має досвіду, а деколи і здорового глузду, у німецькій лінгвокультурі називають «*junges Gemüse*», а в українській – «*молодий та зелений*», «*ще мак цвіте у голові*». У пареміях «*Жолудь який малий буває, а з нього великий дуб виростає*» – «*Aus kleinen Eicheln wachsen mächtige Eichen*» короткий вік протиставляється багаторічному досвіду дуба, який живе найдовше з поміж дерев. Як українці, так і німці цінують та поважають вік та досвід та не довіряють юності. Українська лінгвокультура у порів-

нянні з німецькою багатша на паремійні одиниці з рослинними компонентами, які демонструють, що діти успадковують риси своїх батьків: «*Wie der Baum, so die Frucht*», «*Яке дерево, такий і плід*»; «*Який куц – така й калина, яка мати, така й дитина*»; «*Яке дерево, такі його квіти, які батьки, такі й діти*»; «*Яка яблунька, такі й яблука*».

Третя група фразеологічних одиниць відображає взаємовідносини між людьми та риси характеру. В українській етносвідомості риси характеру людини реалізуються через призму рослинних компонентів в багатьох фразеологічних одиницях: боязка – «*полохлива як осика*», «*тремтить як билинка*»; гордовита – «*горда як тополя*»; злий – «*хороший як хрін з редькою*», «*злий як скажений хрін*», «*ість як цибуля очі*»; брехливий – «*натрусив як з осики груши*»; лінивий – «*сидить як качан на городі*»; говіркий – «*говорить як горохом сипле*»; непорядний – «*гнилий як гарбуз*» [8]. Однакового символічного значення набуває фразеологізм з фітонімним компонентом *квітка* в обох лінгвокультурах для опису пихатої людини: «*красується як квітка в болоті*», «*blüht wie eine Blume auf dem Mist*». В обох лінгвокультурах *реп'ях* асоціюється з причепливою, набридливою, настирливою, людиною, що знаходить відображення у фразеології, але є більш продуктивним в українській мовній картині: «*причепився як реп'ях*»; «*чпільється (прип'явся) як реп'ях до кожуха*»; «*wie eine Klette an jemandem/etwas hängen*». У німецькій культурі символом скромності виступає фіалка: «*bescheiden wie ein Veilchen*», а символом чутливості – мімоза: «*empfindlich wie eine Mimose*». Для характеристики людини, з якою краще не мати справ, німці використовують фразеологізм «*mit jemandem ist nicht gut Kirschen essen*», а у значенні «*когось осуджувати, звинувачувати*» – «*jemandem eine Pflaume an den Kopf werfen*».

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що фразеологічні одиниці та паремії відображають у всій своїй повноті багатогранність картин світу німецького та українського етносів. Фітонімічні компоненти у складі цих сталих виразів є як універсальними, так і етноспецифічними, оскільки символічне значення тісно пов'язане з національною культурою цих народів, міфологією, фольклором, літературою. Вивчення та аналіз фітонімів у складі фразеологізмів та паремій дозволяє краще зрозуміти національну картину світу, пронизану доволі часто особливими культурними конотаціями та асоціаціями. Систематизація отриманих результатів сприятиме пошуку фразеологічних еквівалентів з рослинними компонентами при перекладі. Перспективним видається більш ґрунтовне дослідження фразеологізмів з рослинними компонентами біблійного походження.

Література:

1. Циганок І.Б. Концептуалізація фітонімів в українській фразеології. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Том 34 (73). №2. Ч. 1. С. 40–44.
2. Манакін В.М. Мова і міжкультурна комунікація: навч. посіб. К.: ВЦ «Академія», 2012. 288 с.
3. Філь Г. Фразеологічні одиниці української мови з рослинними компонентами символами: етнонаціональний аспект. *Проблеми гуманітарних наук. Серія: Філологія*. 2015. Вип. 36. С. 116–126.

4. Жайворонко В.В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. К.: Довіра, 2006. 703 с.
5. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови: Посібник для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів. Луганськ: Альма-матер, 2005. 400 с.
6. Каракевич Р.О. Вербалізація фразеологізмів-фітонімів у порівняльному аспекті. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2021 №47. Т.1. С. 100–103.
7. Пушко Л.В. Реалізація аксіологічної функції фразеологізмів з рослинними номінаціями на позначення інтелектуальної діяльності людини (на матеріалі англійської, української та російської мов). *Вісник Сум.Ду. Серія «Філологія»*. 2008. №1. С. 87–89.
8. Добролюба Г. Мовне сприйняття рослинного світу у творчості Тараса Шевченка та в польській фразеології: лінгвокультурний аспект. *Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. 2010. №21. С. 232–243.

Bashuk N. Linguistic and cultural aspect of German and Ukrainian phraseological and paremic units with a phytonymic component

Summary. The article examines the ethnocultural specificity of phraseological units and paremia with phytonymic components in Ukrainian and German linguistic cultures. Plants have always played a very important role in human life, which is why their names have been imprinted on many cultural levels: in mythology, beliefs, rites, traditions, customs, literary works, and acquired symbolic meaning. Phraseologisms with plant components reflect the qualities of a person by comparing him or her with objects of the plant world that have positive or negative properties, and, therefore, the figurative nomination created by this comparison with a plant has both positive and negative connotations. The comparative linguistic and cultural analysis conducted proves that some phytonym components have practically identical cultural connotations, so they can be regarded as universal: an oak as a symbol of strength and power, an aspen as a symbol of evil forces and an evil character, an acorn and an oak as a contrast between youth and experience, a burdock as the personification of a clingy person. Common to both linguistic cultures are symbols and associations that are rooted in Christianity and have biblical origins, such as tares and wheat. Some differences in plant nominations are shaped by ethno-cultural factors and peculiarities of world perception and, therefore, are inherent to only one linguistic and cultural community and reflect national identity through the system of standard evaluative images. Only the Ukrainian language picture is characterized by the correlation of oak and cabbage with human intellectual abilities, and the blue colour of a girl's eyes is associated with cornflowers in the rye. In German ethnic consciousness, a violet is a symbol of modesty and at the same time is part of a comparative phraseological unit to denote a very drunk person. The research made it possible to identify three groups of phraseological and paremic units with phytonyms that can be used to characterize a person. The first group consists of phraseological units that describe a person's appearance and physical condition; the second one characterizes a person's intellectual abilities, life experience and heredity; the third group reflects character traits and relationships between people.

Key words: linguistic and cultural studies, phraseological units, paremia, phytonyms, associations, symbols.

*Боженець С. В.,**аспірантка кафедри східноєвропейських мов
Національної академії Служби безпеки України*

СУЧАСНА УГОРСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ: РЕЦЕПЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ СТРАТЕГІЙ

Анотація. У статті здійснено рецесію наукових доробків угорських мовознавців, присвячених теоретичним питанням термінотворення та дослідженню галузевих терміносистем. Проілюстровано погляди провідних науковців на ключове поняття термінології – «термін». З'ясовані основні вимоги, що висуваються нині до означеного шару лексики. Етапи становлення і розвитку термінології розглянуто з діахронічного погляду. Зроблено коротку характеристику розвитку термінології від витоків до сучасності. Виокремлено основні напрями термінологічних студій і практичної роботи з терміносистемами в сучасній Угорщині. Окремо розглянуто наукові праці угорських термінознавців, присвячені стандартизації та уніфікації термінології різних галузей.

Стрімкий розвиток інформаційної, технічної, військової та інших сфер людської діяльності зумовлює необхідність вирішення багатьох теоретичних, практичних і, пов'язаних з ними, термінологічних питань. Вирішення таких питань в угорському мовознавстві вбачається у стандартизації і гармонізації термінології відповідно до вимог європейської спільноти. Основними напрямками досліджень угорської термінологічної системи, разом зі стандартизацією, є пошук перекладацьких відповідників і заповнення термінологічних лакун.

В останнє десятиліття увага приділяється саме практичному підходу до термінології, така робота є різнобічною і включає в себе наступні етапи: заповнення прогалин у термінології, виправлення помилкових термінів, створення нових термінів або уточнення значення існуючих термінів, уточнення суттєвих ознак поняття, виявлення недоліків дефектного терміна, створення відповідного терміна, включення його в галузеву термінологічну систему. Важливим етапом функціонування терміна є прийняття його відповідною галуззю.

Ключові слова: термін, терміносистема, рецесія, угорське термінознавство, стандартизація.

Постановка проблеми. З урахуванням бурхливого розвитку технологій, у суспільстві постійно з'являються нові терміни, які відображають сучасні реалії й тенденції, розширюючи наше розуміння та сприйняття навколишнього світу. Кожна європейська мова на сьогодні має свої усталені терміносистеми, історичне формування яких було тісно пов'язане не лише з історією кожного окремого народу, але і безпосередньо з розвитком окремої галузі. Формування будь-якої термінології є тривалим процесом виникнення, накопичення й усталення понять. Цей процес може бути неоднорідним, зі специфічними коливаннями, підпорядкованим екстралінгвістичним факторам і впливам.

Вимоги, які висуваються до поняття *термін* в лінгвістичній науці різних країн, практично тожодні. Сучасні термінологічні

системи розвиваються в постійному міжмовному контакті, при цьому деякі терміни утворюються з наявних питомих елементів, деякі запозичуються. Тому дослідження формування і розвитку кожної окремої терміносистеми в різних мовах дає уявлення не лише про особливості творення цієї системи, але й пропонує світові історію становлення певної галузі.

Отже, однією з вимог до терміна є його відповідність сучасному розвитку науково-технічного та суспільного прогресу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню термінології різних галузей людської діяльності присвятили свої наукові доробки такі угорські вчені як Майзікне Б. (термінологія електронного урядування), Демечки Е. (термінологія індустрії програмного забезпечення), Чекман О. (математичні терміни), Балог А., Фольдеші Т. (тлумачення термінів на позначення якості), Гоал П. (терміни карткових ігор), Бірцеш Е. (терміни партитур сучасних фортепіанних творів), Ворго Е. (термінологія малого підприємства), Полч К. (термінологія споживчих товарів), Демечки С. (економічна термінологія), Бернадетт М. (спортивна термінологія), Ворго Ж. (юридична термінологія), Лешняк А. (термінологічна база даних інституцій Європейського Союзу), Пастор Я. (військова термінологія з діахронічного погляду) та інші.

Значний внесок у дослідження угорської термінології зробила лінгвістка Форіш А., яка вивчала теоретичні питання термінотворення, труднощі перекладу та галузеву термінологію [1]. Теоретичним питанням термінотворення присвячені публікації Кікеші Н., Козма Л. [2], Пустай Я. [3], Шерманн Е. [4], Кієфера Ф. [5] та інших.

Питанням перекладу термінів в угорському мовознавстві теж приділялась значна увага науковців, варто згадати лінгвістичні студії Фішер М. [6], Мурат Ю. [7], Томаш Д. [8] та інших.

Мета статті – здійснити рецесію лінгвістичних досліджень у царині термінології сучасної угорської мови та визначити основні етапи становлення галузевих терміносистем в Угорщині.

Виклад основного матеріалу. Будь-яке вивчення термінологічної системи мови потребує чіткого визначення категорій, якими оперує дослідник. Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених осмисленню поняття «термін», до сьогодні єдиної однозначної дефініції та вимог щодо його функціонування поки не існує. У лінгвістичних доробках можна зустріти різні типології та підходи до висвітлення мовознавчої галузі, терміносистеми загалом і терміна безпосередньо, який є ключовим поняттям термінології.

Угорські науковці пропонують таку дефініцію поняття *термін*: «лексема, число або знак, що позначає поняття лексему, число, знак або будь-який з них, що ідентифікує поняття в межах певної галузі» [1, с. 37]. Деякі лінгвісти ототожнюють

поняття *термін* і *термінологічна одиниця* та інтерпретують його як одиницю на позначення і значення, яке ні формально, ні семантично не відрізняється від лексем, але відрізняється від них як граматична і комунікативна одиниця [9, с. 127]. Радай-Ковач Е. вважає *термін* лінгвістичною одиницею, узгодженою в певній галузі знань для ідентифікації певного поняття. Одиниця, яка водночас є технічною, когнітивною, комунікативною та «конвенційною», де зв'язок між поняттям і терміном може бути імпліцитним (скажімо, у розмовній мові) або експліцитним, нормативним (наприклад, через угоду з органом стандартизації) [10, с. 31].

Згідно з результатами розробок угорської лінгвістики Форіш А., дослідження та практика термінології вимагає міждисциплінарного підходу. Безліч дисциплін і професій є дотичними до термінології. У лінгвістиці – це лексикографія, перекладознавство, інші мовознавчі напрацювання. Термінологія функціонує на межі лінгвістики, семіотики, інформатики та багатьох інших гуманітарних дисциплін, дещо запозичуючи з кожної. Основним акцентом є те, що при осмисленні різних питань і вихідний кут зору різний [1, с. 7]. Згадана дослідниця вважає, що варто розмежовувати поняття «термін», яке функціонує як основне в наукових студіях, і «термін» безпосередньо в термінології: одиниця значення, сукупність знань. Для мовознавчих досліджень «термін» – це лексема, число, символ або їх поєднання, що фізично позначає поняття в межах певної предметної галузі, тобто морфологічно неоднорідні елементи, які виконують прагматично подібну функцію у професійному спілкуванні, називають терміном [1, с. 3].

Ковач Л. наголошує, що важливою частиною термінологічних практик є дослідження саме системності термінів. Системність та зв'язки між одиницями проявляються насамперед у термінологічних гніздах, але зв'язки також можна представити в складних системах класифікації, онтології та таксономії. Під класифікацією розуміється сортування за категоріями на основі заданих (зовнішніх) аспектів [11].

Початок дослідження угорської професійної мови, яка безпосередньо пов'язана з термінологією, зазвичай пов'язують із мовною реформою та культивування мови, що розвивалась упродовж неї. В період мовної реформи дослідники займались оновленням технічних мов і створенням «правильних» угорських «штучних слів» і «штучних виразів» з використанням сучасної термінології. У XVIII–XIX століттях були успішно сформовані термінології медичної, математичної, фізичної, ботанічної, літературної та інших сфер, що сприяло розвитку угорського словника кваліфікованих ремесел цієї доби. Словотвори були зафіксовані в «технічних словниках» (сучасний термін: спеціалізовані словники) [12].

На науковій основі, шляхом систематизації, термінологію в Угорщині почали активно досліджувати у XIX столітті. Саме тоді почали формуватись нові технічні галузі та наукові дисципліни, що активізувало процес вивчення термінології, але свого широкого всебічного розвитку термінологія набула вже у XX столітті. Одним із перших науковців, який ще у 1843 році почав цікавитись питаннями угорського термінотворення, був Йозеф Байза. Вчений зазначав, що для створення термінів недостатньо лише знання мовних правил, необхідні також знання предмета. Лінгвіст спроможний створити влучне слово без знання предмета, проте завжди існує небезпека, що слово стане мінімально термінологізованим (не буде штампом)

і виявиться недостатньо точним. Водночас фахівець, але не лінгвіст, має можливість дати найменування тому, що добре розуміє, проте ці назви можуть суперечити мовним правилам [13, с. 14]. У другій половині XX століття дослідження професійних мов (як варіантів соціальних мов) почали проводитися з використанням соціолінгвістичного підходу.

Тривалий час термінологічні праці пов'язували переважно з впливом двох чинників: «мадаризацією» термінів і технічною стандартизацією. Термінологія, яка нині вважається лінгвістичним напрямом, набула потужності в усьому світі в 1990-х роках, і нові питання, поставлені практичною роботою (переклад, комп'ютерна лексикографія, створення баз даних), стали центром лінгвістичних розробок.

Нині ми є свідками безпрецедентного накопичення різноманітних знань, і ці знання пов'язані з появою постійно зростаючої кількості нових понять. Кожне таке поняття має бути назване таким чином, щоб воно органічно входило в теперішні системи знань, тлумачні словники, термінологічні системи й водночас, щоб відповідне найменування мало всі ознаки, що висуваються до сучасного поняття *термін*. Крім того, вимогою сьогодення є необхідність розробляти терміни на науковій основі. Саме такою основою є теорія загального термінознавства, засновником якої є Вюстер О. [14]. Вюстерівська термінологія спочатку описувалась як частина прикладної лінгвістики для практичних цілей, а пізніше як окрема наука, метою якої було описати поняття і визначити його місце в поняттєвій системі. Вюстер О. приділяє значну увагу стандартизації, вказуючи, що її метою є уніфікація понять і системи понять, зменшення омонімії, за можливості, виключення синонімії та утворення нових термінів відповідно до термінологічних принципів.

Угорське термінознавство, що як і у переважній більшості європейських країн, отримало потужний імпульс у XX столітті, значною мірою виходило саме з вюстерівських принципів вивчення термінології та її стандартизації.

В останні десятиліття можна виокремити такі основні напрями термінологічних досліджень і практичної роботи в Угорщині:

- робота над перекладами спеціальних текстів з великою кількістю термінів (основне завдання полягає в пошуках еквівалентних термінів і системного використання їх у текстах);
- розробка термінології, тобто створення нових термінів, наприклад у випадку науково-технічних інновацій, для яких немає еквівалентів в угорській мові;
- виокремлення дефініції, а саме надання точного визначення певному терміну;
- стандартизація, а саме збір, систематизація та стандартизація термінів, що використовуються певною наукою або професійною спільнотою [11, с. 299].

Низка наукових праць угорських термінознавців була присвячена власне стандартизації та уніфікації термінології різних галузей: Поняї Д. дослідив загальні поняття співвіднесеності стандартизації та термінології [15]; Бьолчкей А. розглянула стандартизацію онлайн виміру [16] та дослідила труднощі оновлення стандартизації угорської термінології в галузі географії [17]; Ігаз Ю. вивчала роль термінів у стандартизації на прикладі стандарту на косметику [18]; Форіш А. та Шерманн Е. вивчали кореляцію термінологічної стандартизації та термінологічного перекладу [4] та інші.

В Угорщині у 2008 році було засновано журнал “*Magyar Terminológia*”, який ставив собі за мету розвиток угорськомовної термінології. В журналі публікувались наукові доробки теоретичного і методологічного змісту оновлення угорської термінології та оприлюднювались результати угорських термінологічних досліджень. У 2011 році Реформований університет імені Кароля Гаспара започаткував магістерський курс з термінології, там же було захищено низку докторських досліджень з термінологічних проблем.

В Угорщині велика увага приділяється саме практичному підходу до термінології, така робота є багатогранною, а саама: заповнення прогалін у термінології, виправлення помилкових термінів, створення нових термінів або уточнення значення наявних термінів, визначення суттєвих ознак поняття або виправлення помилкового терміна, виявлення недоліків «дефектного» терміна, створення відповідного терміна, включення терміна в галузеву термінологічну систему [1], [2]. Основним етапом термінологічної роботи є прийняття терміна відповідною галуззю, від цього залежить успіх усього циклу робіт.

На думку дослідниці Фोरіш А., введення нових термінів має ґрунтуватися на чинній галузевій термінології, на добре скоординованій і задалегідь визначеній точній меті, на спільних зусиллях термінолога і фахівця певної галузі, чітко визначеному змісті нового терміна, описі його основних характеристик та встановленні сфери вживання – все це має передувати запровадженню терміна для того, щоб забезпечити достатню точність використовуваної термінології [1, с. 35].

Основними викликами у лінгвістичному конструюванні нових термінів на сьогодні є, з одного боку, складність понять, суть яких важко передати однією лексемою, з іншого боку, стрімке зростання кількості понять для позначення яких вводиться багато нових термінів та які, своєю чергою, є досить складними для розуміння.

Висновки та перспективи дослідження. В підсумку можна зазначити, що функціонування сучасного суспільства базується на швидкому використанні та поширенні різноманітної інформації. Відповідно роль мови є фундаментальною в цьому процесі, і як засіб відкриття нових знань, і як засіб кодування та декодування цих знань у комунікаційну мережу. Обмін інформацією відбувається різними мовами, що зумовлює необхідність вирішення багатьох теоретичних, технічних і термінологічних проблем. Розв'язання таких проблем в угорському мовознавстві вбачається у стандартизації і гармонізації термінології відповідно до вимог європейської спільноти. Основними напрямками досліджень угорської термінологічної системи, разом зі стандартизацією, є пошук перекладацьких відповідників й заповнення термінологічних лакун.

Розвиток технології породжує нові терміни, особливо в галузях інформаційних технологій, штучного інтелекту, управління даними та диджиталізації. Термінологічні системи мають адаптуватись до цих змін, що потребує додаткових лінгвістичних досліджень вироблення певних стратегій стандартизації й уніфікації.

Література:

1. Főris Á. Hatterminológialecke. Pécs: LexikográfiaKiadó, 2005. O. 118.

2. Főris Á., Kékési N., Kozma L. Megjegyzések a terminusok jelentés meghatározásának módszeréhez. *Magyar Terminológia*, 2009. 1. évf. 1. szám. O. 99–113.
3. Pusztay J. A terminológia mint a nyelv megmaradásának feltétele. *Magyar Terminológia*, 2008. 1. évf. 2. szám. O. 205–216.
4. Főris Á., Sermann E. A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció. *Magyar Terminológia*, 2010. 3. évf. 1. szám. O. 41–55.
5. Kiefer F. Amagyar nyelvészeti kézikönyve. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2006. O. 1111.
6. Fischer M. A terminológiai kompetencia fejlesztési lehetőségei, különös tekintettel a terminusok fordítási stratégiáira. *Tudományterületek találkozásai*, 2021. O. 197–210.
7. Murath J. Translation-oriented terminology work in Hungary. Pécs: John Benjamins Publishing, 2010. P. 47.
8. Tamás D. Terminológia és fordítás. Institutio Könyvkiadó. Pécs, 2018. O. 217.
9. Főris Á. A terminológia terminológiája. In: Pusztay J. (szerk.) A magyar mint veszélyeztetett nyelv? Szombathely: Berzsenyi Dániel Főiskola, 2007. O. 122–133.
10. Rádai-Kovács É. Az euroterminusa vagy az európai uniós terminológia jellemzői, különösképpen az újlatinnyelvekben megjelenő sajátosságokra. Doktori értekezés. Nyelvtudományi Doktori Iskola. ELTE. Budapest, 2009. O. 167.
11. Kovács L. Szaknyelv kutatás és terminológia. *Nyelvészetről mindenkinek*. O. 298–301.
12. Tolnai V. A nyelvújítás. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1929. O. 240.
13. Panajotu Kosztasz. Az angol katonai terminológia adaptálásának kérdései. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, 2012. O. 146.
14. Wüster E. Einführung in die Terminologielehre und terminologische Lexikographie I, II. 1. vyd. Wien – New York : Springer, 1979. 145 + 70 s.
15. Pónyai G. Szabványosítás és terminológia. *Magyar Terminológia*, 2010.3. évf.1.szám. O. 3–8.
16. Bölskei A. A szabványosítás online vetülete: angol nyelvű webhelyek. *Magyar Terminológia*, 2010.3. évf. 1. szám. O. 21–41.
17. Bölskei A. Challenges in updating the Hungarian terminology for geographical names standardization. *Magyar Terminológia*, 2013. 6. évf. 2. szám. O. 153–168.
18. Igaz J. A terminológiai munkaszabványosításban betöltött szerepének vizsgálata egy kozmetikai szabvány példáján. *Magyar Terminológia*, 2013. 6. évf. 2. szám. O. 169–184.

Bozhenec S. Modern hungarian terminology: the reception of theoretical strategies

Summary. The article analyses the scientific works of Hungarian linguists devoted to theoretical issues of term formation and the study of sectoral terminology systems. The views of leading scholars on the key concept of terminology – “term” – are illustrated. The basic requirements for terms in the modern world are determined. The stages of formation and development of terminology are considered from a diachronic point of view. A brief description of the development of terminology from its origins to the present is made. The main directions of terminological research and practical work with terminology systems in modern Hungary are highlighted. The scientific works of Hungarian terminologists devoted to the standardisation and unification of terminology in various fields are considered separately.

The rapid development of information, technical, military and other spheres of human activity necessitates the solution of many theoretical, practical and related terminological issues. The solution to such issues in Hungarian linguistics is seen in the standardisation and harmonisation of terminology

in accordance with the requirements of the European community. Along with standardisation, the main areas of research into the Hungarian terminological system are the search for translation equivalents and filling in terminological gaps.

Today, attention is paid to a practical approach to terminology, which is a multifaceted work that includes the following stages: filling in gaps in terminology, correcting

erroneous terms, creating new terms or clarifying the meaning of existing terms, clarifying the essential features of a concept, identifying the shortcomings of a defective term, creating a suitable term, and including a term in the sectoral terminology system. An important stage in the functioning of a term is its acceptance by the relevant industry.

Key words: term, terminology system, translation of the term, reception, Hungarian terminology, standardisation.

*Бузько С. А.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Криворізького державного педагогічного університету*

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ЕКСПРЕСИВІЗАЦІЇ МОВИ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ СУЧАСНОГО ВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Анотація. У статті описано лексичні засоби створення експресивності в текстах українських засобів масової інформації сучасного воєнного періоду. Джерельною базою дослідження послуговували писемні тексти різноманітних інтернет-ресурсів (як регіонального, так і всеукраїнського масштабу). Підтверджено думку про те, що мова сучасних ЗМІ тяжіє до емоційності, експресивності, оцінності, оскільки журналісти передусім зосереджують увагу на трагічних фактах і подіях війни, формуючи відповідне ставлення до них суспільства. Виявлено, що мова сучасних засобів масової інформації стає яскравим свідченням живих емоцій та почуттів, чому значною мірою сприяє категорія експресивності – інтенсифікована виразність, яка деавтоматизує сприйняття мовного знака. У зв'язку з цим відбувається експресивізація мови сучасних українських ЗМІ, що є результатом лінгвокреативної діяльності авторів медійних текстів, спрямованої на вираження певних прагматичних настанов, пов'язаних передусім із глибоким переконанням у нескореності й непереможності українського народу. З'ясовано, що найбільш яскравими лексичними засобами вираження експресивності текстів сучасних ЗМІ виявилися стилістично знижені лексичні елементи, подеколи відверто ненормативні, а також неологізми, частина з яких поступово входить до лексичної системи сучасної української мови. Доведено, що вживання зазначених лексичних елементів у текстах сучасних українських ЗМІ сприяє посиленню їх виразності, активізує увагу читача, викликаючи водночас певні емоційні реакції. Часткова відсутність цензури в сучасних медійних текстах свідчить передусім про цілковите неприйняття українським суспільством злочинної імперської політики геноциду стосовно українського народу з боку російської федерації.

Ключові слова: експресивність, експресивізація, ЗМІ, стилістично знижена лексика, неологізм.

Постановка проблеми. Війна в Україні, особливо після початку повномасштабного вторгнення, докорінно змінила не тільки життя кожного українця, але й вектори розвитку всіх сфер суспільного існування, зокрема й українських засобів масової інформації. Швидка зміна контенту, домінування воєнної тематики в мас-медійному просторі почали ставити перед журналістами нові складні завдання, вирішення яких потребує інколи нестандартних підходів. За спостереженнями дослідників, мова сучасних українських ЗМІ тяжіє до емоційності, експресивності, оцінності, оскільки журналісти насамперед зосереджують увагу читачів на фактах і подіях війни, на проблемах цього кризового періоду в житті нашого суспільства, формулюючи відповідне ставлення до проблем, що порушуються в медійних текстах [1, с. 227]. Тому мова сучасних ЗМІ –

це не лише засіб комунікації між так званою четвертою владою та суспільством, а також яскраве свідчення живих людських емоцій, почуттів, волевиявлень, що реалізується, зокрема, завдяки категорії експресивності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорія експресивності привертала увагу багатьох українських науковців, зокрема таких, як Н. Бойко, А. Бондаренко, М. Вінтонів, Н. Гуйванюк, С. Єрмоленко, А. Загітко, Н. Іваницька, М. Лесюк, Л. Мацько, Л. Ставицька, В. Чабаненко та ін. Проте в лінгвістиці немає єдиного загальноприйнятого тлумачення цього поняття. Протягом минулого століття експресивність вивчали як функціональну, семантичну, стилістичну, функціонально-семантичну, лінгвопрагматичну категорію. В українському мовознавстві теоретичним підґрунтям вивчення цієї категорії послуговували праці В. Чабаненка, який розглядав експресивність як інтенсифіковану (збільшену, підсилену) виразність, як таку психологічно й соціально мотивовану властивість мовного знака, що деавтоматизує його сприйняття, підтримує загострену увагу, активізує мислення людини, викликає напругу почуттів у слухача (читача) [2, с. 7]. Останнім часом переважає комплексний підхід до визначення категорії експресивності, що ґрунтується на цілій низці внутрішньомовних, психічних та соціальних чинників; у зв'язку з цим експресивність тлумачиться як інтенсифікація виражального потенціалу повідомлення, як збільшення виразності висловлення [3, с. 43].

Крім того, до наукового обігу введено термін «експресивізація», який М. Ідзьо тлумачить як результат «умотивованої мисленнєвої лінгвокреативної діяльності мовця, спрямованої на вираження особистих прагматичних інтенцій» [4, с. 36]; тобто прагматичне, усвідомлене, заздалегідь продумане компонування мовних засобів в усному або писемному тексті в ролі маркерів підсиленого ефекту значення, мотивацію якого можна виявити в контексті [4, с. 54–55].

Експресивність може виявлятися в текстах різних мовних стилів. Загальновідомо, що основною сферою функціонування експресивності традиційно вважається художній стиль, у якому експресивність зумовлена естетичною функцією художнього мовлення. У розмовному стилі експресивні елементи виникають переважно як прояв емоційного висловлення. Однак розширення сфери дослідження експресивності зумовило пошуки її виявів і в інших мовних стилях, зокрема науковому, публіцистичному тощо. Нашу увагу привернуло явище експресивізації мови сучасних українських ЗМІ.

Метою пропонованої статті став опис лексичних засобів експресивізації мови українських ЗМІ сучасного воєнного періоду. Джерельною базою дослідження послуговували писемні

тексти різноманітних інтернет-ресурсів (як регіонального, так і всеукраїнського масштабу).

Виклад основного матеріалу. Експресивність мови ЗМІ, на думку вчених, є результатом двох функцій: повідомлення нової інформації та впливу на роздуми читача. «Експресивні засоби діють як специфічні маркери, що підкреслюють інформацію на тлі безперервного потоку повідомлень. Цим самим здійснюється спрямування уваги читача на відповідну інформацію» [4, с. 46].

Одним із найбільш поширених і часто вживаних способів посилення експресивності мови медійних текстів є використання стилістично зниженої лексики – слів, для яких є характерною наявність емоційних та оцінних конотацій пейоративного характеру, напр.: *Кацапи арештували генерала, відповідального за ППО Москви* (Гал-інфо, 07.09.2023 р.); *До цього не допетрали навіть фашисти під час Другої світової...* (ArmyInform, 26.04.2022 р.); *Сили оборони влучили по нафтобазі в окупованій Феодосії* (Новинарня, 05.12.2023 р.).

Особливо часто стилістично знижені лексеми використовуються в текстах сучасних ЗМІ з метою номінації ворогів. Так, російських військових та й усіх інших представників так званого російського етносу називають в українських медійних текстах *кацапами, москалями, нелюдами, виродками, вилупками, тварюками* та іншими лексемами з відверто негативним забарвленням. Подеколи такі слова входять до заголовків текстів ЗМІ, напр.: *Сто років тому війна з москалями також так починалась* (Історична правда, 27.03.2024 р.); *Російські нелюди викрадають українських людей* (ZMINA, 23.03.2022 р.); *Російські виродки скинули авіабомбу на багатопверхівку у Мирнограді: є жертви та поранені* (NEWSUA, 13.03.2024 р.); *Російські виродки вбили ракетами як мінімум шістьох дітей в Покровську* (Аргумент, 01.07.2024 р.); *Російські кати і вбивці отримають справедливі вирокі. Стівідсотково* (Радіо Свобода, 31.03.2023).

Іноколи журналісти вживають стилістично знижені лексичні елементи, цитуючи політичних діячів та державних працівників чи інших публічних осіб, описуючи їх реакцію на трагічні події воєнного часу, напр.: *Горіти вам, вилупки, і не тліти!*: *Зозуля жорстко відреагував на удар Росії по Дніпру* (News.meta.ua, 15.01.2023 р.); *Ніколи не вибачу російським тварюкам! Історія харківської активістки, що врятувала свою сім'ю від війни* (20 хвилин – Новини Тернополя, 07.04.2022 р.); *За кожне руйнування, за кожне людське життя ці російські тварі будуть відповідати, – Стерненко* (БУГ, 07.04.2022 р.).

Прагнучи до максимальної експресивно-стилістичної виразності, сучасні журналісти іноколи вдаються до такого кроку, як використання відверто ненормативної, нецензурної лексики, аби найточніше та найвиразніше передати своє ставлення до ворогів. Так, російських окупантів називають *виблядками, підарами, йобаною руснею* тощо, напр.: *На Броварщині російський виблядок жорстко твалтував дівчат* (Моя Київщина, 17.05.2022 р.); *Російські виблядки показують, що таке Женевська конвенція у їх розумінні. Напали з ножем на українського полоненого та зняли це все на відео* (telegram-politics.com, 14.04.2022 р.); *Під час зачистки кацапи наткнулися на бліндаж, в якому сиділи наші хлопці. Вони були вимушені здаватися через нестачу БК. Відразу як вийшов другий боєць, підари просто розстріляли обох* (DeepState UA, 02.12.2023 р.); *Після останнього масованого ракетного обстрілу україн-*

ських інфраструктурних об'єктів російськими окупантами у тренді Twitter потрапив хештег #й...банарусня (Гордон, 25.11.2022 р.). На наш погляд, використання подібних лексичних елементів у текстах новітніх українських ЗМІ спричинене прагненням авторів не лише відтворити певні події сучасності, але й висловити в такий спосіб свою чітку громадянську позицію, викликати певні емоції в читача, а також підсилити вплив на емоційну й інтелектуальну сферу адресата. Погоджуємося з думкою Ю. Маслової стосовно того, що журналісти використовують різноманітні засоби експресивності «зادля того, щоби підкреслити головне – жахливість цієї несправедливої війни, жорстокість і нищість ворога, героїзм ЗСУ, волонтерів і народу України» [1, с. 228].

В окремих випадках використання стилістично зниженої лексики допомагає авторам підкреслити комізм зображуваних ситуацій, як, наприклад, у статті про те, як в одному з сіл Черкаської області літня жінка, надивившись новин про ймовірний наступ ворога, вирішила сховатися в 20-метровій криниці, звідки їй довелося витягати рятувальникам. Автор статті з гумором підсумовує: *Висновок один: якщо й справді наступатимуть москалі, а всі жінки почнуть ховатися у колодязях та ще й від страху дзюрити туди (а якщо добу посидіти там, то і не тільки), тоді буде, як нині у Криму, й москалі самі повиздихують від спраги...* (За лаштунками, 09.06.2021 р.). На наше переконання, подібні приклади влучного використання авторами медійних текстів стилістично зниженої лексики є свідченням того, що українці в будь-яких ситуаціях, навіть у найтрагічніших, не втрачають оптимізму, сили духу й почуття гумору.

Іншим яскравим засобом експресивізації мови сучасних українських ЗМІ є неологізми – нові слова, які ще не ввійшли до загального слововжитку й новизна яких усвідомлюється мовцями. Значна кількість з-поміж них – це дієслова зі значенням «знищувати ворога», утворені переважно від назв сучасної військової зброї (зокрема, від таких номенів, як *байрактар* – турецький ударний оперативно-тактичний середньовисотний безпілотний літальний апарат (БПЛА) з великою тривалістю польоту; *Джавелін* – переносний протитанковий ракетний комплекс (ТПРК) американського виробництва; *Стінгер* – переносний зенітно-ракетний комплекс класу «земля – повітря»; *Хаймарс* – американська реактивна артилерійська система), напр.: *ЗСУ застінгерили понад тисячу окупантів за добу: Генштаб повідомив деталі* (tsn.ua, 30.11.2023 р.); *А ми дякуємо ЗСУ за чисте небо, за те, що вони байрактарять, джавелінять і захищають нас, наші кордони...* (Перший Міський, 06.12.2023 р.); *Під кумедну музику ЗСУ «байрактарять» орків* (konkurent.ua, 29.04.2022 р.).

У низці медійних повідомлень неологізми, що мають значення «ліквідувати ворога», гармонійно поєднуються як зі стилістично маркованими лексемами, зокрема сленговими елементами, так і з військовою термінологією або ж лексикою, поширеною в колі військовослужбовців, напр.: *Сподівався на «бліцкриг» і обламався: ЗСУ «задвохсотили» російського комбрига* (УНІАН, 04.03.2024 р.); *ЗСУ «задвохсотили» понад 800 росіян: Генштаб повідомив деталі* (tsn.ua, 25.02.2024 р.); *ППО «задвохсотили» ще один винищувач-бомбардувальник, ракету та 12 «шахідів»* (Україна молода, 18.02.2024 р.) (*бліцкриг* – одна з теорій ведення швидкоплинної наступальної війни, відповідно до якої перемога досягається в короткі

терміни, що обчислюються днями, тижнями або місяцями; *задвохсотити* – вбити ворога в бою, походить від лексики *двохсотий*, тобто загиблий у бою, яких, відповідно, в середовищі військових називають «вантаж 200»; *комбриг* – командир бригади; *генштаб* – генеральний штаб; «*Шахед-136*» – іранський дрон-камікадзе).

Безперечно, таке нагромадження в короткому текстовому уривку слів військової тематики також значною мірою посилює експресивність сучасних медійних повідомлень, робить їх більш драматичними та емоційно насаженими. Зі свого боку, неологізми на зразок *байрактарити*, *джавелініти*, *стінгерити*, *хаймарсити*, *задвохсотити*, *закобзонити*, *заенлоїти*, на наш погляд, абсолютно гармонійно вплітаються в канву новітніх медійних повідомлень і багатьма споживачами новин сприймаються майже як загальноновживані мовні одиниці, напр.: *ЗСУ впевнено продовжують енлоїти техніку ворога* (Defense Express, 24.02.2024 р.); *Українські захисники щодня «байрактарять», «джавелініють» і «хаймарсять» ворога, наближаючи перемогу* (Ми Україна, 15.03.2022 р.).

На наш погляд, активне використання в текстах сучасних українських ЗМІ новотворів зі значенням «знищувати, знешкоджувати ворога» не випадкове. Якоюсь мірою це свідчить про нескореність українського народу, про його прагнення будь-якою ціною зберегти свою ідентичність та вистояти в нинішній кривавій боротьбі з московськими окупантами. Тож погоджуємося з твердженням дослідників стосовно того, що неологізми, які з'явилися під час вторгнення в Україну, відображають стійкість, незламність, мужність та силу духу українського суспільства [5, с. 138].

В аспекті експресивізації мови сучасних ЗМІ не менш важливу роль відіграють неологізми, утворені таким оказіональним способом словотвору, як контамінація, тобто своєрідне накладання структурних елементів однієї лексики на іншу, напр.: *Гауляйтер Донецька визнає: російська пропаганда бреше, що українці вісім років «домбили Бомбас»* (Главком, 23.08.2022 р.) (пор.: *бомбити Донбас*); *Вже дуже скоро росіян чекає мобілізація. Госдуря рф усе підготувала.* (Ukr.Open.net, 31.01.2024 р.) (рос. *Госдума + дуря*); *До речі, майже всі російські дегенерали проходили «обкатку» в Сирії* (Українська правда, 23.11.2023 р.) (*генерали + дегенерати*); *За офіційними повідомленнями влади, Луганськ є територією України, і з фейковими угрупованнями, що захопили владу у певних областях країни, жодних угод не укладається, а Лугандон – не визнається ні республікою, ні державою* (Конфлікти і закони, 12.01.2015 р.) (*Луганськ + Донецьк*, також у читачів виникають асоціації із соціально маркованою (сленговою) лексемою *гандон* (презерватив), що підкреслює неприйняття українським суспільством незаконних утворень на тимчасово окупованих росією територіях).

Як правило, поява в текстах ЗМІ неологізмів пов'язується з тими суспільно-політичними подіями, які відбуваються в суспільстві. Так, останнім часом сили української протиповітряної оборони все частіше ліквідовують російські літаки й гвинтокрили, результатом чого стала поява в текстах ЗМІ неологізму *літакопад* (*літак + падати*): *Масовий літакопад на фронті* (BBC, 29.02.2024 р.); *«Літакопад» зменшив ресурси ворога: експерт заявив, що ситуація для Росії ще не критична* (УНІАН, 06.03.2024 р.). Безперечно, вживання подібних лексичних елементів сприяє посиленню виразності медійних текстів, деавтоматизує їх сприйняття, загострює

увагу читача, активізує його мислення, викликає певні емоційні реакції.

Висновки і перспективи подальших наукових розвідок. Отже, мова сучасних ЗМІ тяжіє до емоційності, експресивності та оцінності. Великою мірою це пов'язано з трагічними подіями нинішньої російсько-української війни. Журналісти, зосереджуючи увагу читачів на фактах і подіях цього кризового етапу в житті нашого суспільства, водночас формулюють відповідне ставлення до проблем, що порушуються в медійних текстах. Тому мова сучасних засобів масової інформації стає яскравим свідченням живих емоцій та почуттів, чому значною мірою сприяє категорія експресивності – інтенсифікована виразність, що деавтоматизує сприйняття мовного знака. У зв'язку з цим відбувається експресивізація мови сучасних українських ЗМІ, що є результатом лінгвокреативної діяльності авторів медійних текстів, спрямованої на вираження певних прагматичних настанов, пов'язаних передусім з глибоким переконанням у нескореності й непереможності українського народу. Найбільш яскравими лексичними засобами вираження експресивності текстів сучасних ЗМІ виявилися стилістично знижені лексичні елементи, подеколи відверто ненормативні, а також неологізми, частина з яких поступово входить до лексичної системи сучасної української мови. Уживання зазначених лексичних елементів у текстах сучасних українських ЗМІ сприяє посиленню їх виразності, активізує увагу читача, викликаючи водночас певні емоційні реакції. Часткова відсутність цензури в сучасних медійних текстах свідчить передусім про цілковите неприйняття українським суспільством злочинної імперської політики геноциду стосовно українського народу з боку російської федерації.

Пропонована стаття окреслює, безперечно, далеко не всі аспекти порушеної проблеми. Так, нам видається актуальним і перспективним дослідження інших засобів експресивізації мови сучасних українських ЗМІ, зокрема на інших рівнях мовної системи – фразеологічному, словотвірному, синтаксичному тощо, що може стати об'єктом вивчення в подальших наукових розвідках.

Література:

1. Маслова Ю. Експресивність як домінантна ознака сучасного газетного дискурсу України воєнного періоду. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 67. Том 2. С. 226–230.
2. Чабаненко В. А. Стилістика експресивних засобів української мови: Монографія. Запоріжжя: ЗДУ, 2002. 351 с.
3. Кіщенко А., Стрій Л. Лексичні засоби вираження категорії експресивності в сучасній українській прозі. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Філологія*. 2022. Том 27. № 2(26). С. 42–53.
4. Ідзьо М. В. Мовні засоби експресивізації в текстах сучасних польських ЗМІ : дис. ... канд. філол. наук. Київ : Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, 2016. 222 с.
5. Козинець І. Відображення війни у мові крізь призму неологізмів. *Актуальні питання гуманітарних наук. Мовознавство. Літературознавство*. 2023. Вип. 61. Том 2. С. 135–140.

Buzko S. Lexical means of expressing the language of the Ukrainian mass media of the modern wartime period

Summary. The article describes the lexical means of creating expressiveness in the texts of the Ukrainian mass media of the modern war period. The source base of the study was written texts of various Internet resources (both regional

and all-Ukrainian). The opinion that the language of modern mass media gravitates towards emotionality, expressiveness, evaluativeness is confirmed, as journalists primarily focus attention on the tragic facts and events of the war, forming the appropriate attitude of society towards them. It was found that the language of modern mass media becomes a vivid evidence of living emotions and feelings, which is largely facilitated by the category of expressiveness – intensified expressiveness, which deautomatizes the perception of a linguistic sign. In this regard, the language of modern Ukrainian mass media is becoming expressive, which is the result of the linguistic creative activity of the authors of media texts, aimed at expressing certain pragmatic instructions, primarily connected with a deep conviction of the indomitability and invincibility of the Ukrainian people. It was found that

stylistically reduced lexical elements, sometimes frankly non-normative, as well as neologisms, some of which are gradually entering the lexical system of the modern Ukrainian language, turned out to be the most striking lexical means of expressing the expressiveness of modern mass media texts. It has been proven that the use of the specified lexical elements in the texts of modern Ukrainian mass media contributes to their expressiveness, activates the reader's attention, and at the same time causes certain emotional reactions. The partial absence of censorship in modern media texts indicates, first of all, the complete rejection by Ukrainian society of the criminal imperial policy of genocide against the Ukrainian people by the Russian Federation.

Key words: expressiveness, expressivization, mass media, stylistically reduced vocabulary, neologism.

*Бурковська З. Є.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української та іноземних мов імені Якіма Яреми
Львівського національного університету ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С. Г. Гжицького*

*Бінкевич О. М.,
старший викладач кафедри української та іноземних мов імені Якіма Яреми
Львівського національного університету ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С. Г. Гжицького*

КОМУНІКАТИВНО-СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО АНГЛІЙСЬКОГО МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню комунікативно-синтаксичних особливостей сучасного англійського мовленнєвого етикету. Мета статті полягає в аналізі синтаксичних засобів, що використовуються для вираження мовленнєвого етикету, з метою виявлення їхньої функціональної ролі в процесі комунікації. У статті етикет у широкому сенсі розуміється не лише як набір правил поведінки, а і як важлива складова культури суспільства, що впливає на спосіб спілкування та міжособистісні відносини. Мовленнєвий етикет трактується як семантико-функціональна мікросистема мовних одиниць, що вирізняються країнознавчою специфікою, соціальною спрямованістю та шаблонними ситуаціями, які визначають правила мовленнєвої поведінки. Автори статті зосереджуються на розгляді специфічних аспектів етикету у сучасному англійському середовищі. Дослідження враховує культурні аспекти, які впливають на способи спілкування в сучасному світі. Через аналіз цих особливостей стаття спрямована на розуміння та вивчення сучасного англійського мовленнєвого етикету в контексті сучасних комунікативних потреб та культурних норм. Встановлено, що англійський мовленнєвий етикет характеризується лаконічністю, строгою формою висловлювання та стриманістю, що відображає виховні цінності та концепцію ввічливого спілкування. Автори статті зазначають, що використання етикетних формул сприяє еліптізації та фразеологізації етикетних конструкцій, які носії англійської мови століттями використовували як стандартні в їх незмінному вигляді. Переважна частина мовленнєвих етикетних конструкцій є стереотипною та фразеологізованою у відповідних комунікативних ситуаціях. Стаття надає базові відомості про комунікативно-синтаксичні особливості сучасного англійського мовленнєвого етикету та вказує на можливість подальших досліджень у цьому напрямі.

Ключові слова: англійська мова, вигук, еліптізація, мовленнєвий етикет, фразеологізація.

Постановка проблеми. Сьогодні всі освічені представники цивілізованих суспільств прагнуть до естетичного оформлення спілкування відповідно до історично сформованих і соціально прийнятих мовних та культурних норм міжособистісних стосунків, які становлять сутність явища етикету як загальнолінгвістичної категорії. Іншими словами, етикет – це сформований у процесі історичного розвитку людства моральний

кодекс певної культури, система ustalених правил поведінки, які реалізуються та автоматично відтворюються у процесі людської взаємодії. Етикет постає багатофункціональним науковим феноменом, що вивчається філософами, культурологами, психологами, соціологами, істориками та фольклористами, але саме в лінгвістиці етикет визначається як фундаментальний компонент культури певного суспільства, що керує поведінкою його представників та соціальною взаємодією.

На думку дослідників, етикет – це семантико-функціональна мікросистема мовних одиниць, що вирізняються країнознавчою специфікою, соціальною спрямованістю та відсиланням до шаблонних ситуацій, які визначають правила мовленнєвої поведінки [1; 2]. Однак розуміння поняття «етикет» не повинно обмежуватися лише образом ustalених етикетних правил, які визначають поведінку особистості відповідно до вимог суспільства. Як наслідок, можна виокремити лінгвістичну категорію «мовленнєвий етикет», який аналізується науковцями як специфічне національно-культурне явище. Цей етикет стосується людських емоцій і почуттів, системи мовленнєвих актів і поведінкових ритуальних жестів, а також стандартних прийомів етикетного спілкування, які збагачують та доповнюють вербальну взаємодію [2]. Таким чином, етикет є двовимірним. У вужчому розумінні мовленнєвий етикет визначається як «сукупність стандартних ситуацій, в яких здійснюється процес актуалізації етикетних формул у мовленні в поєднанні з невербальними елементами» [3]. У загальному розумінні мовленнєвий етикет є важливою складовою людського спілкування і означає чітко організовану відповідно до культурних і соціальних норм форму мовленнєвої поведінки, основною метою якої є демонстрація ввічливості в конкретній ситуації спілкування [2; 4].

У «Сучасному лінгвістичному словнику» мовленнєвий етикет трактується як «система стійких, стандартних, стереотипних національно специфічних словесних формул спілкування, уживаних для встановлення контакту зі співрозмовником у відтворювальних повторюваних ситуаціях» [5, с. 188]. Українські науковці, які досліджують особливості функціонування етикетних мовленнєвих актів в англійському дискурсі зосереджують увагу на співвіднесеності понять «мовленнєвий етикет» та «ввічливість», де остання позначається як «провідне

правило у процесі використання знакової системи етикету, яке уможливило взаємозв'язок етикету й морально-правових настанов суспільства» [6, с. 138]. Зі свого боку, К. Васіна зазначає, що «мовленнєвий етикет чітко регламентований і національно-специфічний, тобто співвідносний з тим культурним простором, в якому знаходяться мовці» [7, с. 116].

Отже, у сучасних наукових колах етикетне мовлення постає важливим питанням, яке потребує глибокого аналізу та вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження вказують на зростаючий інтерес до мовленнєвого етикету як з боку вітчизняних, так і закордонних науковців. І. Керекша зазначає у своїх розвідках, що мовленнєвий етикет є необхідним мінімумом культури спілкування [8]. С. Фок ґрунтовно окреслює етикетні правила поведінки та вирази англійською мовою [3]. Л. Чейні та Дж. Мартін [1], а також Д. Фостер дослідили особливості бізнес-етикету [2]. Вітчизняні дослідники присвячують свої розвідки особливостям функціонування етикетних мовленнєвих актів в англійському суспільно-політичному дискурсі [6], категорії ввічливості як складової мовного етикету в сучасній англійській мові [9], комунікативно-прагматичному аспекту англійського мовленнєвого етикету [4]. Деякі дослідження зосереджені на вивченні синтаксичних особливостей англійського етикету в художньому мовленні [7; 10]. Семантико-лексичні та граматичні особливості англійського мовленнєвого етикету розглядаються у працях І. Делик [11]. М. Шутова вивчає мовленнєвий етикет як систему координат у міжособистісній і міжкультурній комунікації [12]. Розуміння комунікативно-синтаксичних особливостей етикету сприяє успішній адаптації в міжкультурному спілкуванні та підтримці ефективних міжособистісних відносин, що потребує подальших розвідок у цьому аспекті.

Мета статті полягає в аналізі синтаксичних засобів, що використовуються для вираження мовленнєвого етикету, з метою виявлення їхньої функціональної ролі у процесі комунікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Етикетне спілкування зберігає традиційні форми міжособистісних стосунків, а тому слугує однією з основ мовних і культурних традицій. Іншими словами, етикет є відображенням соціальних і культурних цінностей у правилах поведінки. Дотримання співрозмовниками соціально і культурно прийнятних норм етикету відображає їхнє прийняття спільних цінностей і спільної культури, а також прагнення дотримуватися загальноприйнятих культурних практик. Наприклад, використання етикетних форм вітання (продавець-покупець, підлеглий-керівник) є обов'язковим у різноманітних ситуаціях спілкування, незалежно від культурного та соціального походження мовця.

Багатотисячолетній досвід народу та унікальність кожної культури надають національного колориту і мовної специфіки етикету, який постає засобом трансляції цього досвіду. У кожній лінгвокультурі мовленнєвий етикет є основним формуючим інструментом для ефективної та ввічливої комунікації. Суттєву роль у розвитку мовленнєвого етикету відіграла Англія, яка має вишукані манери та власні правила і норми, що значно відрізняються від правил і норм інших культур.

У країнах, де домінує англійська культура, велика увага приділяється культурному явищу володіння мовленнєвим етикетом. Останнє виражається у вмінні ефективно оцінювати

контекст мовленнєвих ситуацій, адекватно реагувати на них та виражати свої думки та погляди з мінімальною кількістю слів. Ці аспекти етикету характерні для особи, яка виявляє ввічливість у спілкуванні, і будь-яке відхилення від цих норм може бути сприйняте як необґрунтована грубість. У зв'язку з цим, навіть вихована та освічена особа може бути сприйнята як неввічлива в англійському оточенні, якщо вона не враховує відповідний мовленнєвий етикет у процесі комунікації англійською мовою. К. Васіна зазначає, що «загальне незнання деталей мовленнєвого етикету в цільовій мові та культурі може призвести до розчарування, незручності та плутанини, але дотримання правил етикету може призвести до більш ввічливого мовлення, незалежно від змісту» [10, с. 83].

Англійський мовленнєвий етикет характеризується такими рисами, як лаконічність, строгість, стриманість, що є основою виховних цінностей і визначає концепцію «справжнього джентльмена». Мовленнєвий етикет англійців охоплює набір специфічних слів та виразів, які надають ввічливого характеру англійському мовленню, а також правила, що регулюють їхнє використання у різних ситуаціях повсякденного спілкування. Мовленнєвий етикет в англійському світі завжди був відомий своїм підкресленням зовнішнього вияву ввічливості та поваги до інших як важливих елементів людських і толерантних відносин.

Англійський філософ-мораліст, політик та лорд Честерфілд наголошував: «...володіти нормами етикету, бути приємним у суспільстві – це єдиний спосіб зробити перебування в ньому приємним для самого себе. Знання та розум – це перші та найнеобхідніші умови для того, щоб сподобатися в суспільстві, проте цього аж ніяк недостатньо; адже без упередженості та манер, ці якості ніколи не будуть належно оцінені» [13].

Для англійців важливим є дотримання правил етикету у спілкуванні з незнайомими особами. Однак, вони демонструють менше уваги до формальної ввічливості у спілкуванні з членами сім'ї, близькими друзями та навіть у розмовах з начальством. Отже, представники англійської культури віддають перевагу прямим висловлюванням, уникаючи нав'язливості в комунікації та виявляючи повагу до приватності інших осіб.

Для іноземців мовчання є загальноприйнятим знаком схвалення та згоди. Однак на знак поваги до іноді діаметрально протилежних поглядів співрозмовника англійська традиція вимагає від мовців дотримуватися принципу рівності, ставитися до всіх з повагою та увагою, утримуватися від нецензурної лексики та висловлювати свої судження та думки прямо, незалежно від соціального статусу. Тому носії англійської мови уникають однозначних суджень і прямих відповідей на питання «Yes / No» (Так / Ні), надаючи перевагу формулам етикету, наприклад:

«Excuse me, I cannot agree with you» (Вибачте, не можу з Вами погодитись) замість «You're wrong» (Ви не праві);

«I'm afraid, you're not quite right» (Мені шкода, але Ви не зовсім праві);

«I don't agree with you» (Я не згоден з Вами).

Англійці дотримуються прислів'я «Speech is silver, silence is gold» (Слово – то срібло, мовчання – золото). В американській культурі мовчання або відмову у спілкуванні з особою, що знаходиться в одному приміщенні з нею, розглядають як зневажливе ставлення до людини, а в Англії мовчання сприймається

як норма поведінки, при цьому надмірна говірливість засуджується, адже вважається примусовим нав'язуванням себе іншим.

Англійці цінують емоційну стриманість. Дослідники англійської лінгвокультури позначають відкриту емоційність як «стан надмірного прояву емоцій, коли мовець втрачає самовладання» [3]. Ставлення до емоційності простежується в ідіомі «*tired and emotional*» на позначення нетверезої людини, що дослівно перекладається як «втомлена і емоційна». Цікаво, що лексична одиниця «*emotional*» (емоційний) має в англійській мові такі синоніми з негативною конотацією, як «*effusive*» (експансивний), «*demonstrative*» (нестриманий), «*excitable*» (легко збудливий) [2]. Прикметник «*dispassionate*» (спокійний, безпристрасний, байдужий) має позитивну конотацію. До соціальних цінностей належить «*positive thinking*» (позитивне мислення), тобто оптимістичний погляд на життя, настрої і доброзичливе ставлення до оточуючих як прояв успіху, щастя та вміння контролювати ситуацію [1; 2].

Отже, до головних комунікативних цінностей, які мають найбільший вплив на англійський мовленнєвий етикет та його культурні поведінкові якості, належать особистісна автономія, дистанція та рівність, які визначаються типом соціокультурних відносин та відображаються у поведінці, способі життя та міжособистісних стосунках. Ця культурна особливість відображається і в синтаксичних формулах висловлення побажань, що в англійській культурі представлені такими, як:

I wish you all the best in your future endeavors. (Я бажаю вам усього найкращого у вашій майбутній діяльності.) [3, с. 64].

May you have a prosperous year ahead. (Нехай ви матимете квітучий рік попереду).

I hope you have a wonderful day filled with joy and happiness. (Я сподіваюся, що у вас буде чудовий день, наповнений радістю та щастям).

May your dreams come true. (Нехай ваші мрії здійсняться.) [1, с. 78–79].

Let us wish you success in all your future endeavors. (Дозвольте нам побажати вам успіху у всіх ваших майбутніх зусиллях).

I would like to wish you a happy and prosperous future. (Я хотіла би побажати вам щасливого та квітучого майбутнього).

Congratulations on your achievement, well done! (Вітання з вашим досягненням, відмінна робота!) [2].

Етикетні конструкції функціонують як вставні компоненти або становлять предикативну одиницю складного речення. На думку українських науковців, «вставні компоненти як форми оформлення думок, введені у речення на комунікативно-семантичному рівні задля вираження суб'єктивного ставлення до повідомленої інформації, її емоційної оцінки, ймовірності, ступеня звичайності та активізації реципієнта» [14, с. 378].

Англійські мовленнєві конструкції, такі як сталі вигуківі вирази «*Thank God!*», «*Glory To You!*», «*Glory to God in the highest!*», «*Praise God!*» функціонують як вставні етикетні компоненти, які виражають різні почуття та емоції. Подекуди зазначені етикетні конструкції набувають додаткового навантаження, імплікуючи застереження, полегшення тощо. Найбільш вживаними в англійській мові є мовленнєві етикетні конструкції люб'язності, які функціонують як вставні компоненти. Особливо підсилює зміст ввічливого прохання вставна етикетна конструкція, виражена словом «*Please!*» наприкінці імперативних речень.

Український мовознавець А. Загнітко наголошує на «співвіднесеності конструкцій мовленнєвого етикету до еліптичних структур», вказуючи на їхню синтаксичну природу. Вчений вважає, що «еліптичні речення – це речення з еліпсисом присудка чи головного члена односкладного речення, що за своєю семантикою позначають привітання, прохання, наказ, побажання, подяку, виходячи зі зрозумілості їх сенсу без усіляких доповнень» [15]. Етикетний еліпсис можна назвати умовно неповним. Це пов'язано з тим, що відсутність певних учасників комунікативного процесу зазвичай не впливає на повноту змісту. Повнота і точність змісту етикетного висловлювання стає очевидною в певних комунікативних ситуаціях. Найчастіше такі комунікативні ситуації, як зустріч або прощання, характеризуються дефіцитом часу для спілкування, а тому стислість мовленнєво-етикетних формулювань сприймається як закономірність. Зазвичай мовленнєво-етикетні конструкції, що містять перформативні предикати, опускаються, а мовець уникає менш важливих компонентів мовлення, щоб їхня відсутність не порушувала смислової цілісності етикетної конструкції. До них належать такі конструкції, як: «*I wish you happy holidays! – Happy holidays!*», «*I wish you good morning! – Good morning!*». Часто еліптизовані етикетні конструкції привітання в англійській мові містять словосполучення з компонентом «*good*»: «*I wish you good morning / good day / good afternoon / good night / good health*».

Еліптичні іменникові етикетні речення зазвичай присвячені важливим для співрозмовника подіям. До них належить еліптизований перформатив «*I wish / I congratulate*», замість якого може вживатися слово «*happy*» та одиниці на позначення важливої події, наприклад: «*Happy birthday!*», «*Happy housewarming!*», «*Merry Christmas!*», «*Happy Wedding Day!*», «*Happy holidays!*», «*Happy Easter*», «*Happy Holy Sunday!*». В англійській мові поширені також еліптизовані етикетні форми прощання: «*Good bye!*», «*See you!*», «*All the best!*», «*Good night!*».

Від повних двоскладних означено-особових речень з перформативом «*I wish*» утворені еліптизовані етикетні формули «*Safe trip*», «*a fortunate journey*» («*I wish you a safe trip*» / «*I wish you a fortunate journey*»). В англійському етикетному мовленні етикетні конструкції в еліптичній формі вживаються частіше, ніж повні етикетні конструкції, через їхню стислість і простоту використання.

Українські дослідники трактують етикетні конструкції як особливий клас синтаксичних фразеологізмів з певним лексичним складом і стійкою синтаксичною структурою. Їхні дослідження висвітлюють такі моменти: «...фразеологізовані речення є окремим різновидом синтаксичних структур, відмінною рисою яких є предикативність, але, на відміну від вільно конструйованих речень, вони характеризуються здатністю до відтворення, що наближає їх до фразеологізованих одиниць» [16, с. 17]. Фразеологізованими конструкціями науковці вважають:

1. Стверджувальні конструкції – «*Such a thing!*» (Оце так!), «*It's true!*» (Воно й правда!).

2. Заперечні конструкції – «*Come on!*» (Та ну його!), «*Give me peace!*» (Та дай мені спокій!).

3. Слова-речення у функції структур мовленнєвого етикету «*Good morning!*» (Доброго ранку!), «*Take care!*» (Будьте здорові!).

4. Емоційно-оцінні конструкції – «*What has to happen will happen!*» (*Що буде, то буде!*), «*Was, not was!*» (*Була не була!*) [16, с. 17].

Отже, використання етикетних формул сприяє не лише еліптизації, але й фразеологізації етикетних конструкцій, які носії англійської мови століттями використовували як стандартні в їх незмінному вигляді. Переважна частина мовленнєвих етикетних конструкцій є стереотипною та фразеологізованою у відповідних комунікативних ситуаціях.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сучасний англійський мовленнєвий етикет має свої унікальні комунікативно-синтаксичні особливості. Етикетні конструкції в англійській мові виконують важливі комунікативні функції, такі як вираження емоцій, ввічливості, прохання, привітання тощо. Використання етикетних конструкцій залежить від культурних та соціальних контекстів, що впливають на спосіб сприйняття та реакцію аудиторії.

Перспективи подальших досліджень можуть бути спрямовані на вивчення впливу гендерних аспектів на використання мовленнєвого етикету в англійському мовленні, а також на порівняння сучасного англійського мовленнєвого етикету з іншими мовами та культурами для виявлення спільних та відмінних рис. Подальші дослідження можуть також розглядати еволюцію англійського мовленнєвого етикету та його зміни відповідно до сучасних соціальних змін.

Література:

- Chaney L. H., Martin J. St. *The Essential Guide to Business Etiquette*. Westport, CT: Praeger Publishers. 2007. Pp. 78–79.
- Foster D. *The Global Etiquette Guide to Europe: Everything You Need to Know for Business and Travel Success*. New York, NY: John Wiley & Sons. 2000.
- Fox S. *Etiquette Guide to England: Know the Rules that Make the Difference!* Hoboken, NJ: John Wiley & Sons. 2018. Pp. 64–66.
- Герцогська Н. О. Англійський мовленнєвий етикет: комунікативно-прагматичний аспект. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». 2013. Вип. 37. С. 85–86.
- Загнітко А. П. Сучасний лінгвістичний словник / ред. А. П. Загнітко. Вінниця: ТВОРИ, 2020. 387 с.
- Мудрик Л. В., Лукашук О. М. Особливості функціонування етикетних мовленнєвих актів в англійському суспільно-політичному дискурсі: *Комунікативна лінгвістика. Науковий вісник Східно-європейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2017. № 3. С. 137–142.
- Васіна К. О. Мовленнєві особливості англійського етикету у циклі оповідань про Шерлока Холмса А. К. Дойля. *Пріоритетні напрями європейського наукового простору: РВВ ІДГУ*, 2022. Вип. 12. С. 115–120.
- Kereksha I. A. *Speech Etiquette as a Component of the Cultural Minimum*. New York: Young Scientist. 2019. № 7. Pp. 259–260.
- Габелко О. М. Категорія ввічливості як складова мовного етикету в сучасній англійській мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна*. 2012. Вип. 23. С. 39–41.
- Васіна К. О. Перекладознавчий аспект дослідження відображення синтаксичних особливостей англійського етикету в художньому мовленні. *Науковий пошук студентів XXI ст.: актуальні питання гуманітарних та соціально-економічних наук*. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2022. Вип. 8. С. 83–87.
- Делик І. С. Семантико-лексичні та граматичні особливості англійського мовленнєвого етикету. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. Хмельницький, 2016. Вип. № 10. С. 189–194.
- Шутова М. О. Мовленнєвий етикет як система координат у міжособистісній і міжкультурній комунікації. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: «Філологія»*. Київ: Видво КНЛУ, 2013. Т. 16. № 1. С. 134–142.
- Chesterfield Ph. *Advice to His Son*. New York: The Walter Scott Publishing CP, LTD. URL: <https://quod.lib.umich.edu/e/evans/N13748.0001/1:4?rgn=div1;view=fulltext>
- Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. Чернівці: Рута, 2000. 670 с.
- Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: Монографія. Донецьк: ДонНУ, 2001. 662 с.
- Личук М. І., Шинкарук В. Д. Ступені фразеологізації речень. Чернівці: Рута, 2001.

Burkovska Z., Binkevych O. Communicative and syntactic features of modern English speech etiquette

Summary. The article is devoted to the study of communicative and syntactic features of modern English speech etiquette. The purpose of the article is to analyze the syntactic means used to express speech etiquette in order to identify their functional role in the process of communication. In the article, etiquette is broadly understood not only as a set of rules of behavior, but also as an important component of society's culture that affects the way of communication and interpersonal relations. Speech etiquette is interpreted as a semantic and functional microsystem of linguistic units characterized by country specificity, social orientation and reference to patterned situations that determine the rules of speech behavior. The authors focus on the specific aspects of etiquette in the modern English-speaking environment. The study takes into account cultural aspects that influence the ways of communication in the modern world. By analyzing these features, the article aims to understand and study modern English speech etiquette in the context of contemporary communication needs and cultural norms. It is established that English speech etiquette is characterized by conciseness, strict form of expression and restraint, which reflects educational values and the concept of polite communication. It has been found that the use of etiquette formulas contributes to the ellipticalization and phraseologization of etiquette constructions that English speakers have used for centuries as standard in their unchanged form. The vast majority of speech etiquette constructions are stereotyped and phraseologized in appropriate communicative situations. The article provides basic information about the communicative and syntactic features of modern English speech etiquette and indicates the possibilities for further research in this area.

Key words: English, interjection, ellipticalization, speech etiquette, phraseologization.

*Венгринюк М. І.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології та перекладу
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу*

*Василик Р. В.,
студентка II курсу спеціальності 035 «Філологія»
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу*

СПЕЦИФІКА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ БІНАРНИХ КОНЦЕПТІВ «ПОРЯДОК – БЕЗЛАД» У ВИДАННІ МАРІ КОНДО «ВИКИНЬ МОТЛОХ ІЗ ЖИТТЯ!»

Анотація. У статті йдеться про специфіку репрезентації бінарних концептів «порядок – безлад» у виданні Марі Кондо «Викинь мотлох із життя!». Розкрито сутність поняття «бінарні концепти», зацентровано на внеску вітчизняних дослідників у вивчення теми, окреслено перспективність розкриття змісту бінарних концептів крізь призму лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, аксіології. Наголошено на тому, що бінарні концепти – це семантично місткі конструкти, якими послуговуються і для представлення ціннісних уявлень про навколишню дійсність, і для опису вироблених національними традиціями стереотипів, і для розкриття мовної картини світу загалом. Зазначено, що в сучасній лінгвістиці бінарні концепти розглядають як складне ментальне утворення, яке складається з двох рівноправних, поєднаних між собою особливим видом бінарних зв'язків компонентів, які відображають різновекторність аксіологічного навантаження двох протилежних фрагментів дійсності. Ліва частина такої опозиції маркована позитивно, а права – негативно. У статті ґрунтовно представлено специфіку репрезентації бінарних концептів «порядок – безлад» у виданні Марі Кондо «Викинь мотлох із життя!», виявлено їхні ключові лексико-семантичні маніфестації та оцінне наповнення в тексті. Особливу увагу приділено поняттю «текстовий медіатор», основне завдання якого полягає у встановленні взаємодії між бінарними концептами. Наголошено на тому, що бінарні концепти «порядок – безлад» в аналізованому виданні Марі Кондо постають як аксіологічно місткі конструкти. Концепт «порядок» у тексті набуває позитивного маркування (свіжість, ясність, вільний час, енергія, баланс, безтурботність, впевненість, комфорт, спокій та ін.). Концепт «безлад» натомість репрезентує негативне оцінне наповнення (тяжка атмосфера, втома, шум, захарашеність, огида, розчарування та ін.). Закцентровано на тому, що чіткої аксіологічної межі між концептами немає.

Ключові слова: бінарна опозиція, бінарні концепти «порядок – безлад», текстовий медіатор, оцінність, лексико-семантичні маніфестації концептів.

Постановка проблеми. Вивчення бінарних концептів – парних, семантично протилежних понять, як-от: «свобода – відповідальність», «людина – техніка» «краса – потворність», «свій – чужий» тощо – все частіше потрапляє до кола мовознавчих зацікавлень. Сьогодні ідея бінарності проникла в різні сфери мовознавчої науки, об'єднавши довкола себе дослідни-

ків у сфері когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, семіотики та аксіології. Поняттям «бінарні концепти» послуговуються і для представлення ціннісних уявлень про навколишню дійсність, і для опису вироблених національними традиціями стереотипів, і для розкриття мовної картини світу загалом. Така всеосяжність поняття зумовлена тим, що бінарні категорії входять до базових структур людського мислення і є універсальним засобом організації знакових систем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичне і практичне підґрунтя до розуміння сутності бінарних концептів закладено в працях багатьох сучасних дослідників (О. П. Дубчак [1], Ю. В. Жарікова [2], Т. В. Луньова [3], К. С. Подсевак [4], Т. Ф. Семашко [5], Л. Ф. Щербачук [6], С. М. Щербина [7], Н. М. Гоца [7] та ін.). Дослідники вивчають бінарні концепти насамперед крізь призму:

- репрезентації мовної картини світу [1; 2];
- етнічної стереотипізації [5];
- дискурсивного конструювання [3].

У сучасній лінгвістиці бінарні концепти розглядають як «складне ментальне утворення, що складається з двох рівноправних членів, поєднаних між собою особливим видом бінарних зв'язків, які відображають різновекторність аксіологічного навантаження двох протилежних фрагментів дійсності» [7, с. 159]. Ліва частина такої опозиції маркована позитивно, а права – негативно. За висловом Т. С. Семегин, бінарні концепти «відображають генетичну основу одиниць мислення структурувати елементи навколишнього світу за характером їхньої парності / не-парності, різновекторного аксіологічного навантаження, а також протилежності як суттєвої ознаки ментального відображення світу загалом та кожного окремого фрагмента дійсності зокрема» [8, с. 56].

Т. Ф. Семашко, досліджуючи бінарні концепти «свій» і «чужий» в розрізі етнічної стереотипізації, наголошує на неподільності їхньої структури, нерозривності зв'язку між ними і взаємній залежності [5].

Т. В. Луньова узагальнює: «Дослідження бінарних опозицій дають змогу зробити внесок у розв'язання питання про закономірності й специфіку зображення світу людиною. Виконані з використанням методології лінгвокогнітивного підходу, студії бінарних опозицій уможливають моделювання важливих аспектів картин світу, насамперед мовних картин світу» [3, с. 13].

Мета дослідження – розкрити особливості репрезентації бінарних концептів «порядок – безлад» у виданні Марі Кондо «Викинь мотлох із життя!» крізь призму їхнього лексико-семантичного та аксіологічного наповнення.

Виклад основного матеріалу. Видання японської письменниці Марі Кондо «Викинь мотлох із життя!» стало світовим бестселером. В основі книги лежить бінарна опозиція «порядок – безлад», навколо якої і розгортається текст.

«Словник української мови» пропонує таке тлумачення слів «порядок» та «безлад»: *порядок* – 1) стан коли де-небудь чисто, прибрано, всі речі на своїх місцях; 2) правильне або звичне розташування, розміщення чого-небудь; 3) правильний режим життя; 4) стан, коли все робиться, виконується так, як слід, відповідно до певних вимог, правил; 5) добре, правильно; так, як слід; 6) певна послідовність, черговість чого-небудь; *безлад* – 1) брак будь-якого ладу, порядку, системи; 2) порушення встановленого порядку, норм громадського життя тощо; 3) розлад, неспокій [9].

Бінарний концепт «порядок» у виданні Марі Кондо «Викинь мотлох із життя!» набуває таких лексико-семантичних маніфестацій: *речі, які приносять радість, коробка* (універсальний засіб для сортування), *журнали «ESSE» і «Orange Page»* (джерела з корисними порадами та ідеями, які колись надихали письменницю), *футболка з Кіккоро* (річ, яка справді приносить радість), *повага* (Марі Кондо вважає, що порядок полягає в повазі до того, що нас оточує), *досконалість, «кампанії»* (дні запланованого прибирання), *результат, фізична робота, організація простору, сортування за категоріями, свіжі квіти, придбана за кордоном картина* (річ, яка особливо подобається), *душевний переворот* (те, що потрібно відчувати після наведення ладу), *класична музика* (досягнувши порядку вдома, клієнтка нарешті змогла насолодитися музикою), *ефект доміно* (поприбиравши у своїй кімнаті, авторка подала приклад своїм рідним, і незабаром порядок запанував у всьому будинку), *«золота середина»* (стан, у якому перебуває річ, коли стоїть на своєму місці), *прямокутник* (ідеальна форма для правильного зберігання), *«момент клацання»* (момент усвідомлення, що довкола панує порядок).

Натомість бінарний концепт «безлад» набуває в аналізованому тексті таких лексико-семантичних маніфестацій: *речі, які не приносять радість* (через них здавалося, що прибирання марне), *нерозпактовані речі* (ті, які не використовуються і створюють безлад), *ярлики і бірки* (створюють інформаційний безлад), *сортування речей за місцем розташування* (неефективно, з часом призводить до ще більшого безладу), *склад* (кімнати, де панує безлад, нагадують склади непотрібних речей), *«подарунки»* (непотрібні речі, які хтось віддав), *куля / коло* (ця форма, на думку Марі Кондо, створює безлад), *метод «відправ увесь непотріб батькам»*.

Варто відзначити, що бінарні концепти «порядок – безлад» набувають у тексті Марі Кондо локального вираження. *Порядок* – це *своя кімната* (місце, де в дитинстві письменниця прибирала щодня), *класна кімната* (де в шкільні роки Марі Кондо була відповідальною за підтримання порядку), *шухляди та шапка у школі* (там письменниця завжди підтримувала порядок), *будинок письменниці* (те місце, де завжди панує порядок), *японський комод* (найкраще місце для зберігання речей), *водоспад* (ефект від медитації під водоспадом письменниця порівнює з ефектом від прибирання). *Безлад* – це *склад* (місце,

де панує безлад), *шафа, яка стояла посередині дому* (займала надто багато місця, у ній завжди панував безлад), *ванна кімната* (скільки б Марі не старалася наводити там порядок, безлад завжди повертався), *батьківський будинок* (клієнти часто відправляти туди свій непотріб, тому там панував безлад).

У виданні «Викинь мотлох із життя!» Марі Кондо надає бінарним концептам «порядок – безлад» філософського наповнення. Письменниця розповідає про практику фен-шуй, яка полягає в тому, що потрібно не тільки старатися досягнути порядку, але й розставляти речі так, щоб вони притягували щастя. Уявлення про чистоту в цьому вченні збігається з уявленнями, представленим у методі «КонМарі»: «Філософія фен-шуй говорить про життя в гармонії із законами природи. Мета мого підходу до прибирання – ідентична» [10, с. 195].

Бінарні концепти «порядок – безлад» набувають у тексті ще й культурологічного обрамлення. Авторка стверджує, що порядок здебільшого асоціюється з чимось, на що потрібно витратити багато зусиль та енергії. Однак Марі Кондо каже, що японці швидко втямили, яке задоволення можна отримати від складання речей. Наприклад, авторка пояснює, що навіть традиційний японський одяг – кімоно – завжди складали так, щоб він ідеально поміщався в шухляди, зроблені за стандартними розмірами.

У виданні «Викинь мотлох із життя!» Марі Кондо постійно наголошує на важливості прибирання, надаючи таким чином більшої цінності першому концепту «порядок». Однак у тексті немає чіткого поділу на те, що є безладом, а що порядком.

Дослідження показало, що бінарний концепт «порядок» набуває у тексті таких позитивних оцінних маніфестацій:

– *свіжість, ясність*: «Здавалося, моя кімната так змінилася, що навіть повітря стало свіжіше, а мої думки ясніші» [10, с. 24];

– *відпочинок*: «Порядок – це відпочинок для речей...» [10, с. 86];

– *здоров'я*: «На жаль, я не можу показати вам фотографії моїх клієнтів «до» і «після», але я бачила на власні очі, що їхня зовнішність змінюється, коли в їхніх кімнатах панує лад. Їхні фігури стають стрункішими, шкіра – блискучішою, а очі сяють яскравіше» [10, с. 193];

– *щастя*: «Для мене немає більшого щастя, ніж бути оточеною улюбленими речами» [10, с. 182];

– *вільний час*: «У мене достатньо часу, аби відчувати блаженство у своєму спокійному просторі, де навіть повітря здається свіжішим та чистішим; у мене достатньо часу, аби посидіти, попиваючи трав'яний чай, та згадати свій день» [10, с. 37];

– *енергія*: «Якщо ви дотримуватиметеся такого порядку, то пришвидшите свою роботу й досягнете видимих результатів дивовижно скоро. Більш того, через те, що ви зберігатимете лише ті речі, які по-справжньому любите, ваша енергія та радість зростатимуть» [10, с. 70];

– *баланс*: «Намагайтеся встановити такий баланс, завдяки якому ваші речі ніби злітатимуть догори» [10, с. 84];

– *безтурботність*: «Тепер я до кінця свого життя можу ні про що не турбуватися» [10, с. 120];

– *впевненість*: «Прислухавшись до цієї поради, ви кардинально скоротите кількість речей, які вам належать, поринете в стан щастя і набудете впевненості у своєму житті» [10, с. 127];

– *комфорт*: «Ви відчуєте це так чітко, ніби у вашій голові щось клацне, і ви скажете: «Ах! Саме з такою кількістю речей

я можу жити комфортно. Це все, що мені необхідно для щастя. Більше мені нічого не потрібно» [10, с. 127];

– *спокій*: «Ліквідувавши надлишкову візуальну інформацію, яка не дає радості, ви зможете надати своєму простору більше спокою та комфорту» [10, с. 169].

На відміну від концепту «порядок», другий компонент опозиції («безлад») маркований негативно. Авторка репрезентує концепт «безлад» за допомогою таких оцінних маніфестацій:

– *тяжка атмосфера*: «Але коли я навідуюся до таких завзятих учнів, то бачу, що їхні навчальні матеріали захаращують весь простір, обтяжуючи атмосферу в кімнаті» [10, с. 103];

– *зношеність, втома*: «Якщо ви ставитеся до своєї сумки в такий спосіб, вона невдовзі виглядатиме зношеною і втомленою» [10, с. 157];

– *шум*: «Через великий потік інформації, яку ви сприймаєте, коли відчиняєте дверцята шафи, у кімнаті стає «шумно» [10, с. 168];

– *захаращеність*: «Чому моя кімната ще досі виглядає захаращеною, адже я так старалася впорядкувати та прибрати свої речі?» [10, с. 30];

– *огида*: «Вона глибоко впливає на ваше сприйняття і викликає огиду до стану повного безладу» [10, с. 40];

– *розчарування*: «Головною причиною розчарування була шафа, яка стояла посередині дому. Як на мене, більшу частину цієї шафи займав непотрібний мотлох» [10, с. 55].

Як бачимо, концептуальна опозиція «порядок – безлад» – це семантично місткий конструкт. Кожен з її компонентів репрезентує складні смислові нашарування, між якими виникають різноманітні перетини і взаємопереходи.

Варто відзначити, що чіткої оцінної межі між бінарними концептами «порядок – безлад» немає. Усе сприймається індивідуально. Те, що для одного може здатися купою непотребу, для іншого буде скарбом. Наприклад, авторка розповідає про свою стару футболку з Кіккоро, яка не мала б бути в шафі, проте жінка так любить одяг, що береже її вже багато років.

Як відомо, важливу роль під час актуалізації бінарних концептів відіграють текстові медіатори. Поняття медіації передбачає взаємодію між протилежними компонентами концептуальної опозиції і налагодження взаємопереходів між ними. На нашу думку, текстовим медіатором у виданні Марі Кондо «Викинь мотлох із життя!» є концепт «прибирання» – перехідний етап, міст між безладом та чистотою. Результатом прибирання є порядок, але якщо не наводити лад, настає безлад. Потрібно пам'ятати: «Прибирання – це лише інструмент, а не пункт призначення» [10, с. 29]. Спроба навести лад не гарантує порядку, а іноді може призвести до ще більшого безладу. Прибирання також поєднує у собі фізичний і метафізичний аспекти. З одного боку, воно є засобом досягнення мети (чистоти), а з іншого – рушійною силою, що змінює спосіб мислення. Можна простежити, як концепт «прибирання» розширює свої семантичні межі у тексті: «Наведення ладу вдома – це магія, яка робить ваше життя яскравим та щасливим...» [10, с. 130]; «Такий спосіб «спілкування» допомагає вашому одягу залишитися сповненим життям, а ваші стосунки триватимуть довше» [10, с. 91].

У тексті Марі Кондо концепт «прибирання» набуває таких оцінних відтінків:

– *задоволення*: «Процес зберігання сумок в іншій сумці й пошук правильних комбінацій дає стільки задоволення, ніби ви складаєте головоломку» [10, с. 156];

– *енергетичне насичення*: «Прибирання має набагато більший ефект, ніж фен-шуй, камені сили та інші духовні речі» [10, с. 177];

– *перезавантаження*: «Ви ніби «перезавантажуєте» своє життя і з'ясуєте всі свої справи, щоб можна було зробити наступний крок вперед» [10, с. 120].

Висновки і пропозиції. Отже, бінарні концепти «порядок – безлад» у виданні Марі Кондо «Викинь мотлох із життя!» набувають аксіологічно містких лексико-семантичних маніфестацій. Перший компонент опозиції – концепт «порядок» – постає у тексті як позитивно маркований, а другий – концепт «безлад» – негативно. Порядок – це свіжість, ясність, вільний час, енергія, баланс, безтурботність, впевненість, комфорт, спокій та ін. Концепт «безлад» натомість репрезентує негативне оцінне наповнення: тяжка атмосфера, втома, шум, захаращеність, огида, розчарування та ін. Представлені бінарні концепти розширюють свої смислові межі в тексті шляхом уведення їх у філософський та культурологічний контекст.

Перспективи дослідження пов'язані з вивченням різних пар бінарних концептів у текстах художніх і нехудожніх видань.

Література:

1. Дубчак О. П. Концептуальна опозиція «свій» – «чужий» в українській мовній картині світу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова. Київ, 2009. 24 с.
2. Жарікова Ю. В. Бінарна опозиція чоловік / жінка у румейській та новогрецькій мовних картинах світ. *Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету*. Сер. : Філологія. 2010. Вип. 3. С. 170–174.
3. Луньова Т. В. Дискурсивне конструювання бінарної опозиції «краса / потворність» в есе Крейга Рейна про творчість Жоржа Сера. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 8. Т. 1. С. 12–16.
4. Подсєвак К. С. Бінарна опозиція «людина-техніка» у лінгвокогнітивному висвітленні (на матеріалі наукової фантастики Р. Бредбері) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 – германські мови. Київ, 2020. 272 с.
5. Семашко Т. Межі дихотомії «свій» – «чужий» в аспекті етнічної стереотипізації. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія : Мовознавство. 2014. № 2. С. 237–241.
6. Щербачук Л. Ф. Концептуалізація бінарної опозиції КРАСА / ПОТВОРНІСТЬ у сфері української фразеології. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Сер. : Філологія. Соціальні комунікації. 2011. Том 24 (63). № 4. Частина 2. С. 198–202.
7. Щербина С. М., Гоца Н. М. Онтологічна сутність бінарних концептів та основні підходи до їх вивчення у сучасній лінгвоконцептології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2014. № 13. С. 157–160.
8. Семенін Т. С. Динаміка семантичної структури бінарних концептів ПРЕКРАСНИЙ / ПОТВОРНИЙ в англійській та українській мовах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Київ, 2011. 197 с.
9. Словник української мови : в 11 т. / Білодід І. К. та ін. (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/>
10. Кондо М. Викинь мотлох із життя. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. 206 с.

Venhryniuk M., Vasylyk R. The specifics of representing the binary concepts of “order – disorder” in Marie Kondo’s “Tidying Up Your Life!”

Summary. The article discusses the specifics of representing the binary concepts of “order – disorder” in Marie Kondo’s publication “Tidying Up Your Life!” It reveals the essence of the concept of “binary concepts”, emphasizes the contribution of domestic researchers to the study of the topic, and outlines the prospects for revealing the content of binary concepts through the prism of linguoculturology, cognitive linguistics, and axiology. It is emphasized that binary concepts are semantically rich constructs used both to represent value perceptions of the surrounding reality and to describe stereotypes developed by national traditions, as well as to reveal the linguistic picture of the world in general. It is noted that in modern linguistics, binary concepts are considered a complex mental formation consisting of two equal components connected by a special type of binary relations, reflecting the axiological load of two opposite fragments of reality.

The left part of such opposition is marked positively, while the right is marked negatively. The article thoroughly presents the specifics of representing the binary concepts of “order – disorder” in Marie Kondo’s publication, identifying their key lexical-semantic manifestations and evaluative content in the text. Particular attention is paid to the concept of “textual mediator,” whose main task is to establish interaction between binary concepts. It is emphasized that the binary concepts of “order – disorder” in the analyzed publication by Marie Kondo appear as axiologically rich constructs. The concept of “order” in the text acquires positive connotations: freshness, clarity, free time, energy, balance, carefreeness, confidence, comfort, peace, etc. In contrast, the concept of “disorder” represents negative evaluative content: heavy atmosphere, fatigue, noise, clutter, disgust, disappointment, etc. It is highlighted that there is no clear axiological boundary between the concepts.

Key words: binary opposition, binary concepts “order – disorder”, textual mediator, evaluative.

*Вільчинська Т. П.,
доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови та славістики, декан факультету філології і журналістики
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*

*Бачинська Г. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української мови та славістики
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*

*Вербовецька О. С.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та славістики
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*

МОВНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ САКРАЛЬНОГО В УКРАЇНСЬКІЙ БАРОКОВІЙ ТРАДИЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ І. ВЕЛИЧКОВСЬКОГО)

Анотація. Стаття присвячена аналізу концепту «Бог» в українській бароковій традиції. Метою наукової розвідки було дослідити семантико-конотативні особливості одного із сакральних концептів у поетичній мові визначного представника українського бароко, який жив і творив у XVII ст., І. Величковського. У ході аналізу знайшла підтвердження думка про те, що основна заслуга письменника як представника доби бароко полягала в тому, що він послуговався українською книжною мовою, використання якої, на відміну від подібних чужих мов, засвідчує органічну взаємодію з народнорозмовними елементами, що відкривало перспективу формування нової української літературної мови. Другим важливим висновком є те, що поет-священник І. Величковський бачив своє поклонання в уславленні релігійних цінностей. Звідси такий інтерес до образу Бога в його творчості. Мовна об'єктивація концепту «Бог» як одного з ключових у поезії І. Величковського засвідчила його значущість не лише для письменника, а й культури бароко загалом. Проведене дослідження показало, що концепт «Бог» є полісемантичним, когнітивно багатограним, позитивно маркованим та репрезентує найвищі духовні цінності людства. Встановлено, що автор використовує розгалужений ряд номінацій на його позначення. Щодо семантики, то доведено, що більшість концептуальних смислів співвідносяться з тими, що характеризують відповідний концепт в українській етносвідомості. Моделюючи відповідний поетичний образ, автор декларує віру в Триєдиного Бога, зображаючи його насамперед в іпостасі Ісуса Христа – досконалого Бога й досконалої людини. У досліджених текстах концепт «Бог» позиціонує себе як позитивно маркований, що підтверджують і його семантика, і різні лінгвостилістичні засоби. Висвітлення в роботі лінгвокогнітивної проблематики відкриває перспективи поглибленого вивчення мовотворчості інших українських письменників, які жили і творили в різні історичні періоди.

Ключові слова: концепт «Бог», концептуалізація, сакральне, бароко, поетичний текст, образ, І. Величковський.

Постановка проблеми. XVII ст. в історії українського народу сповнене драматизму. Постійне намагання українців відстояти свою національну, релігійну і культурну самостійність, на яку зазіхали сусідні держави, викликало небачене, за словами В. Русанівського, з часів Київської Русі піднесення національної самосвідомості, розквіт науки, культури, мистецтва [1, с. 76]. Незважаючи на варварські заборони, відчуження з боку духовної еліти, українська мова в цей час розширює свої функціональні можливості, утверджуючись передусім як мова барокової літератури. При цьому спостерігається парадокс: здебільшого поширена в рукописній формі література як ніколи наблизилась до народу. Серед різних жанрів привертає увагу насамперед поезія, а серед авторів – ті, які писали українською мовою. Одним із таких письменників був І. Величковський, значення поетичної спадщини якого полягає в тому, що більшість творів він писав староукраїнською літературною мовою, сприяючи тим самим її розвитку.

Як бароковий поет, І. Величковський до недавнього часу належав до маловивчених в історії української культури. На це вказували такі дослідники його творчості, як: С. Маслов, В. Колосова, В. Кречотень, М. Сулима та ін. З. Генік-Березовська пояснює це цілком об'єктивними причинами, зумовленими насамперед тим, що ціле покоління українських критиків і дослідників ставилися до українського бароко скептично або й цілковито негативно [2, с. 29]. Водночас бароко і як художній метод (В. Кречотень), і як стиль (Д. Чижевський, З. Генік-Березовська), і як культурний, літературний напрямок, ціла епоха (Д. Чижевський, Г. Грабович) постійно перебуває в колі дослідницьких зацікавлень. Сьогодні останні спричинені глибинними зрушеннями в художніх смаках, а також новими методологічними засадами, осмисленням бароко як доби та стилю, насамперед в окремих національних культурах, та необхідністю його розгляду на фоні суспільних подій того часу. Актуальність теми запропонованої розвідки визначає передусім науковий інтерес

до сакрального, яке розглядаємо в когнітивному аспекті з використанням відповідної термінології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Іван Величковський – типова людина епохи Бароко, творчість якого викликала поглиблене зацікавлення в останні десятиліття, що зумовило появу численних розвідок. Деякі з їх авторів, зокрема Б. Бодрак, окреслюють такий період у бароковій культурі, як величковськознавство. Здійснений дослідницею огляд величковськознавчих праць засвідчує зростання уваги до постаті митця й пошуки нових орієнтирів у вивченні його творчості. Так, безперечним надбанням національної медієвістики є насамперед видання поезій барокового автора, супроводжуваних ґрунтовними біо-бібліографічними відомостями (Є. Пеленський, С. Маслов, В. Колосова, В. Кречотень, В. Шевчук). Важливими, на думку Б. Бодрака, є всі розвідки, присвячені аналізу творчої спадщини митця. Проте серед них привертаять особливу увагу праці, в яких порушено питання жанрових, ідейно-тематичних та стилевих особливостей (Д. Чижевський, Г. Грабович, М. Сулима, Р. Радишевський, Л. Ушкалов, Б. Криса), а також розвідки, присвячені розгляду різних художніх засобів у творах письменника (Л. Андрієнко, О. Ткаченко, М. Шевчук) [3, с. 34–54].

В. Шевчук заслугу І. Величковського як барокового письменника вбачав у тому, що писав він у XVII ст. книжною українською мовою, яку «С. Величко назвав “козацьким нариччям” і яка, хоч і не була народною, а літературною, елітарною, вивченою, однак такою, що нею користувався тільки один народ – український» [4, с. 198]. Щоб оцінити вагомість цієї позиції, досить згадати, що більшість із найближчого літературного оточення письменника послуговувалася як літературними польською, латинською чи церковнослов'янською мовами.

Проте для нашого дослідження важливими є передусім наукові праці, присвячені аналізу сакральних мотивів у творчості І. Величковського. Як стверджує той же В. Шевчук, І. Величковський, не заперечуючи низового бароко, вважав, «що поезія має бути висока, а це значить во славу Божу», а «...високий поет повинен мати “високопарний і багатоглядний розум” і відтак, за християнською ортодоксією, говорити не про живий світ, а про речі богословські, винесені над нього» [5, с. 350]. Сакральні мотиви у творчості І. Величковського досліджували М. Сорока, О. Чорний, О. Матушек, Б. Криса, Т. Сидоренко.

Науковці досить часто звертають увагу на суперечність авторської позиції стосовно поєднання релігійного та світського, яка і є чи не основною психологічною «пружиною» творчості І. Величковського. Ця суперечність спричиняє драматичний, а може, навіть і трагічний надрив у його душі, виражається у віршах, гальмуючи його письменницьку активність. Загалом християнська ідеологія І. Величковського, за словами В. Шевчука, «ближча до мізантропічної, аніж до гуманістичної». У цьому розрізі поет споріднений із К. Транквіліоном-Ставровцевим, але різко протилежний до К. Зіновієва, який не заплющував очі на вади світу цього, а показував його у всій складності, багатоманітності й неповторності» [4, с. 200].

Розглядаючи І. Величковського у спільному контексті української та європейської літератури, М. Сорока виявляє зацікавленість барокового письменника середньовічними формулами для створення образів Ісуса Христа і Діви Марії, що дає змогу поставити його славнозвісне «Млеко» в один ряд із роботами Х. Вайса, Л. Штвана, Я. Турігета [6, с. 47]. Визначальні мотиви

творчості поета О. Чорний убагає в письменницькому тлумаченні ідеалу людини в образі Ісуса Христа та у звеличенні жінки-матері, заступниці, спасительки в образі Богородиці, а також в орієнтації І. Величковського, як і багатьох інших діячів Чернігівського кола, на етноценризм, що сприяло виробленню власної антропологічної програми [7, с. 132].

Отже, метою статті є дослідження семантико-конотативної природи одного із сакральних концептів, а саме «Бог», у поетичній мові визначного представника українського бароко І. Величковського (XVII ст.).

Виклад основного матеріалу. І. Величковський у літературну спадщину українського народу він увійшов передусім як автор високої, абстрагованої від життя літератури, написаної во славу Бога і Богородиці. Тому відповідні концептуалізовані образи є ключовими у його творчості. Під концептом розуміємо насамперед провідника найрізноманітнішої інформації. Як багатоконпонентна лінгвально матеріалізована й залежна від контексту одиниця, він не лише охоплює денотативний і когнітивний аспекти лексичного значення слів-репрезентантів, а й акумулює соціально-історичну, етнокультурну, експресивно-емотивну, оцінну інформацію, значущу для того чи іншого соціуму або окремих його представників. Із погляду когнітивної лінгвістики моделювання концептів, що функціонують у поетичній мові, спирається на виявлення як загальнономовних значень їхніх основних вербалізаторів, так і численних особистісних концептуальних смислів, які й забезпечують своєрідність індивідуально-авторської картини світу, що дає змогу визначити особливості мовомислення, мовної поведінки автора.

Важливо наголосити, що Христологічна тематика, яка була глибоко актуальною для українського православ'я другої половини XVII ст., чи не найповніше виявила себе якраз у спадщині І. Величковського. Дотримуючись церковних норм, бароковий письменник, як один із речників православної церкви, не визнає профанного рівня творення образу Бога, а акцентує увагу передусім на його сакральності. Водночас в авторському осмисленні цей канонічний образ набуває певних особливих рис, що підтверджує його мовна концептуалізація.

Як і в загальнономовній практиці, основними вербалізаторами концепту- «Бог» у поетичній мові І. Величковського є передусім лексеми *Бог, Ісус, Христос, Господь, Творець*, напр.: «*Бог сам ним милується*» [8, с. 49]; «*Відкласти камінь Христос наказує*» [8, с. 49]; «*Ісуса Христа величаймо*» [8, с. 52]; «*Не нам, Господи, не нам, а їменню своєму дай славу*» [8, с. 52]. Проте в досліджуваній творчості простежуємо й інші однослівні номінації Бога, як-от: *Агнец, Спас, Ут.: шитель, Вседержитель, Сод.: тель, Пан* та ін.: «*...жертва Тринадесяти тельцов твоим Агцем мертвца*» [8, с. 60]. Зауважимо, що поширеність назви *Спас*, на відміну від лексеми *Спаситель*, Б. Бодрак слушно пояснює свідомим вибором поета, оскільки в останній кількості складів дорівнює кількості складів в імені помазаника Божого [3, с. 58]: «*И паки, Спасе, тунє спаси мя, молю тя*» [8, с. 89]. Окремі з однослівних номінів виявляють елементи авторських концептуальних смислів, зокрема такі, як: *Ут.: шитель, Содержитель*.

Чимало найменувань Бога, виявлених у поетичній мові барокового автора, виражені різними парафрастичними двокомпонентними конструкціями на зразок: *Сын правдивый, Цар Небесный, Владика Небесный, Цар чистый, благ податель*,

ада поб.: дитель, Цар слави, Спаситель міра, Цар над царями, напр.: «*Се Спаситель міра с небеси прийде*» [8, с. 137] або «*Снята з креста мертвого аз Царя над цари*» [8, с. 80]. Деякі з них виходять за межі двокомпонентних сполук, наприклад: «*рода челоу.: ческа всеблагий Спаситель*» [8, с. 111]; «*Сокровище благ щедрий подателю*» [8, с. 131] та ін. На відміну від інших описових зворотів, парафрастичні сполуки часто містять вказівку на якусь характерну ознаку, що дає змогу чітко співвідносити номен із денотатом: «*Отче, Царю чисте*» [8, с. 122].

Зауважимо, що в уявленнях письменника Бог є передусім Триєдиний («... и в неб.: узрят Бога явна, В трех лицах единого Царя над царями» [8, с. 132]). У такий спосіб бароковий майстер демонструє власну непохитність віри, опертої на основний догмат офіційної християнської церкви, – єдиносутність Бога. Тому іменує його і *Отцем*, і *Сыном*, і *Духом Святым*, напр.: «*И на Йордани Троица Святая явися: Отець во глас., Сын во плоти, Дух Божественный в вид.: ниу голуба над Христом явленный*» [8, с. 106]. Отже, є всі підстави стверджувати, що концепт «Бог» у творчості І. Величковського репрезентований розгалуженою системою назв, лексичне наповнення якої співвідносне з аспектацією позначуваної реалії. Змальований образ Бога – це не стільки данина моді, притаманній бароковій літературі з її посиленням інтересом до біблійних сюжетів і образів, скільки усвідомлення письменником-священником його християнської місії.

Як послідовний речник православ'я, І. Величковський виводить образ Триєдиного Бога, який повністю відповідає тим уявленням, що склалися про нього у християнській картині світу. Так, важливим концептуальним смислом у структурі відповідного концепту є 'Той, що створив світ та керує ним'. Звідси і традиція номінування його *Творцем*, *Управителем*: «*Єдиного Бога быти Творца вс.: х в.: цасть*» [8, с. 113].

Прагнучи створити глибоко канонічний образ Бога, письменник, як і в Святому Письмі, наділяє Господа духовними якостями, що відповідають його біблійно-догматичним і морально-етичним атрибутам, зокрема таким, як: незалежність, повсюдність, всевідання, всевладність і всемогутність, всезнання і премудрість, а також доброта, милосердя, любов тощо. Згідно із цими атрибутами формується основний фрагмент семантики досліджуваного концепту зі спільним компонентом 'Той, що є втіленням' і різними диференційними ознаками на зразок: 'величності' («*Ты паче вс.: х Вышнему возлюбленна*» [8, с. 75]); 'недосяжності' («*Сам неприступный в слав.: во в.: ки царствует*» [8, с. 115]); 'вибраності' («*Исус Избранный*» [8, с. 76]); 'самобутності' («*Всегда, нын.: и присно и во вск грядущий без коньца сущий*» [8, с. 91]); 'всемогутності' («*Един всего знати не может, кром.: Всемогущаго*» [8, с. 71]); 'всеприсутності, повсюдності' («*Аще бы и под морем мог люд пребывать И тамо в.: дом Исус им*» [8, с. 73]); 'всевідання і всебачення' («*Иже вся св.: дый*» [8, с. 76]; «*Не созириши, ото Бог-серцевидец видит*» [8, с. 89]); 'мудрості' («*Дванадцатол.: тен Христос ... премудро и сам отв.: цасть*» [734, с. 106]); 'доброти і милосердя' («*Се образ предобраго Пастыря*» [8, с. 120]; «*Боже, милостив буди над гр.: иными нами*» [8, с. 125]); 'благості' («*Благим Сын твой будет, Маріє*» [8, с. 81]); 'щедрості' («*Вс.: м щедр есть Господь наш*» [8, с. 128]); 'правдивості' («*Бог Сын твой правдивый*» [8, с. 76]) та ін. Крім того, виявлено контексти, в яких реалізується по декілька концептуальних смислів водночас, як-от: «*Се в.: рую, спаси мя, в.: рую, усердний, яко*

ты еси Творец милосердный» [8, с. 90] ('Той, в якого вірять, милосердний, Творець').

З іншого боку, сповнена святості постать Христа в поетичній картині світу І. Величковського виступає і в інших сакральних образах, що дає змогу окреслити ще низку концептуальних смислів. Прагнення автора зробити все можливе, аби «чительник» його творів хоча б віддалено наблизився до Ісуса, пройнявся його страдництвом і прозрів до праведного життя, зумовлює змалювання Бога в образі милосердного Людинолюбця, який «*многий в щедротах и неизреченный во милости, многія любве исполненный*» [8, с. 69], Просвітителя, що виказує свою «*доброд.: тель*», предоброго Пастиря, чий «*усты мир вс.: м глаголет, а благословляет рукою, никого же он не озлобляет*» [8, с. 120], безкорисливого Спасителя, що «*душу ... за нас положивый*» [8, с. 104].

Крім того, концепт «Бог» у бароковій поезії характеризується такими смислами, як: 'Той, що втілює добродієність' («*Покажи свою доброд.: тель, тогда аз возлюблю тя, Бог твой и Сод.: тель*» [с. 8, с. 91]); 'Той, що прийняв муки за гріхи людей, здатний на самопожертву' («*Спасения нашего ради въплощенный, Исусе, дажд, да буду во плоти спасенный*» [8, с. 93]); 'Той, що, як Відкупитель, гідний честі і слави' («*Достоин еси, Боже, взяти честь*» [8, с. 113]). Усі розглянуті концептуальні смисли реалізуються в позиції суб'єкта осмислення.

Намагаючись не відступати від християнських канонів, І. Величковський послідовно виводить образ християнського Бога, зображаючи його главою і керівною силою церкви, що об'єктивує відповідний компонент концептуальної семантики: 'Той, що оберігає церкву, храм' («*Куплю д.: ющим в церкви Господь изгоняет*» [8, с. 110]). Водночас, як знавець релігійних традицій, віровчень, письменник-священник змальовує Бога в образі поборника язичництва. В авторській картині світу поета він – це і 'Той, що бореться з ідолами' («*В.: м, почто, Исусе мой, в Египет грядеши – да вся египетскія ідолы сотреши*» [8, с. 116]).

Зауважимо, що копітка поетова робота над створенням образу Христа часом призводить до переобтяженості художнього тексту фрагментами з його життя і діяльності. Проте ця додаткова інформація дає змогу окреслити ще низку концептуальних смислів. Зокрема, досить часто Ісус Христос у збірках І. Величковського фігурує як чудотворець: то він рятує під час шторму своїх учнів, то воскрешає сина наїнської вдови, то зцілює прокажених тощо. У подібних контекстах об'єктивується індивідуальний смисл 'Той, що творить чудеса' («*Христос чудо первое в Кан.: сотворил ест*» [8, с. 106]).

Здебільшого проаналізовані семантичні компоненти збігаються з тими, що характеризують досліджуваний концепт у свідомості українського народу та зумовлені біблійним тлумаченням Бога. Певне розширення концептуальної семантики пов'язуємо з вербалізаторами *л.: кар, учитель, судія, слово*, що об'єктивують такі смисли: 'Той, що зцілює' («*Як л.: кар исц.: ляет*» [8, с. 106]); 'Той, який навчає' («*Христос – Бог слово простираше, ученики и люди долго поучаше*» [8, с. 106]); 'Той, який судить грішних' («*Тебе, Христе, судю, с.: дяца високо, на страшном твоєм суд.: узрить всяко око*» [8, с. 112]); 'Той, що асоціюється зі словом' («*Много плода Бог слово в рай приносит*» [8, с. 75]).

З іншого боку, привертають увагу ті контексти, які засвідчують рефлексію прадавніх уявлень про світ з нерозчленова-

ною позицією перенесення, що формуються в зіставленнях, де Бог осмислюється як: *отрада, ум.: ха, слава, серце, душа, см.: лость, здоровя, сладость, покой, глава* та ін. Напр.: «*В б.: дах ты мны отрада, в скорбех ты ум.: ха... Ты мн.: всяка любезность, ты здоровя ц.: лость*» [8, с. 89]; «*Ты ми еси, Сыне мой, вес сладость єдина*» [8, с. 116]; «*Наши Он покой*» [8, с. 122]; «*Христос єсть глава*» [8, с. 115]; «*Востани, славо моя*», – *яко рекл Бог до Сына*» [8, с. 117]. Виявлена також позиція суб'єкта зіставлення, де Христос зіставляється з *агнцем* – чистим і непоорочним: «*Но родившийся, яко агнецъ, в стайн.: як агнецъ, выйди в сердце мое тайн.:*» [8, с. 160].

Хоча у творчості Величковського реалізуються передусім уявлення про Бога, що склалися під впливом християнства, знаходимо тут і деякі язичницькі відголоски. Зокрема їх засвідчує контекст: «*Но пред солнцем исты(и)нны тмы князь изчезает*» [8, с. 106], що підтверджує відому з найдавніших часів думку про обожнення сонця.

Аналіз семантики концепту «Бог» підтверджує його позитивну конотованість у поетичній мові І. Величковського. Зазвичай її демонструють позитивно марковані концептуальні смисли, як-от: 'Той, що є об'єктом любові, поклоніння' («*Аз хоцю к любимому мн.: припасти Богу и лобизать усердно чисту его ногу*» [8, с. 128]); 'Той, що є джерелом радості, прославлення' («*Исусе, Обаче должны єсмы воздавати славу теб.:, давшему за нас душу си избаву*» [8, с. 92]); 'Той, що є локусом для віруючих' («*Так, сердце мое в теб.: утопает, Боже*» [8, с. 89]) і под. Є всі підстави стверджувати, що позитивна конотація супроводжує і такий концептуальний смисл, як 'Той, що карає' («*Отмститель Бог єст*» [8, с. 82]), оскільки, зображуючи Бога суворим месником єретиків, грішників, поет у такий спосіб декларує непохитність своєї віри.

Крім того, позитивну конотованість досліджуваного концепту засвідчують і різні лінгвостилістичні засоби, зокрема численні епітети, передусім інверсійні: *Христос правдивый, Цар чистый, Бог єдиний*, багато з яких виражають вищий ступінь вияву ознаки: *Исус сладчайший, паче вс.: х красн.: йший, паче вс.: х любезн.: йший або предобрый, пресладкий* та ін. Джерелом психологічного напруження у віршах постають антитези: «*Христос страсть терпит, люди розкош плодят*» [8, с. 115]; гіперболи: «*П'ять хл.: бов ... Христос взяша. Пять тысяч насытил єсть*» [8, с. 107]; порівняння: «*Аки плод н.: кий красен, лице твоє, Боже*» [8, с. 117]; метафори і метонімії: «*... солнце истинны*» [8, с. 111].

Прагнення письменника відповідати літературним тенденціям барокової доби простежується у використанні типових для неї символів. Так, постать Бога-Сина символічно передана в образах сонця, свічки («*Дв.: св.: ци, двое солнца, Матер и Отрока*» [8, с. 117]); рожі («*Христос єсть червленна рожка*» [8, с. 116]); лози («*лоза божественна сада*» [8, с. 133]); птаха Фенікса («*Умне Фен.: кс Христе*» [8, с. 76]) тощо. Більшість із вказаних символів розкривають етноміфопоетичні уявлення про світ. Важливо зазначити, що подекуди традиційна символіка в І. Величковського знає авторської інтерпретації. Наприклад, образ сліз Христових – неодмінний атрибут покаянної барокової лірики – у його творах асоціюється з угамуванням «*греховного палу*» [8, с. 51], «*мук спраглої душі*» [8, с. 51], зціленням і воскресінням: «*Коли тебе Господь без плати поить охоче, Ты із мертвих всташ, слезою напоений*» [8, с. 50].

Висновки. Як показало дослідження, поет-священник І. Величковський бачив своє покликання в уславленні релігійних цінностей, у приєднанні людини до Божественної істини, в науці страждання і духовного досвіду. До цього його зобов'язував, як і більшість українських письменників XVII ст., культурологічний процес загалом і літературознавчий зокрема. Його поезія наскрізь духовна й пройнята восхвалянням Благого Абсолюту, одним із проявів якого є Бог. Не відступаючи в цілому від літературної барокової традиції, продиктованої загальноприйнятими на той час канонами, письменник прагне писати по-новому, лірично-піднесено, експресивно.

Основна заслуга його як представника барокової доби полягала в тому, що він послуговувався українською книжною мовою, використання якої, на відміну від подібних чужих мов, засвідчує органічну взаємодію з народнорозмовними елементами, що відкривало перспективу формування нової української літературної мови. Репрезентованість книжної української мови у літературі бароко дає підстави говорити не тільки про її розвиненість у другій половині XVII ст. чи про інтелектуальний рівень письменника, але й про інтелектуальний потенціал народу та життєздатність його мови загалом.

Мовна об'єктивація концепту «Бог» як одного з ключових у поезії І. Величковського підтверджує також його значущість і в культурі бароко. Автор використовує розгалужений ряд номінацій на його позначення. Встановлено, що більшість концептуальних смислів виявляють себе у позиції суб'єкта осмислення та співвідносяться з тими, що характеризують відповідний концепт в українській етносвідомості. Водночас письменник помітно розширює семантику дослідженого концепту. Моделюючи відповідний поетичний образ, автор декларує віру в Триєдиного Бога, зображуючи його насамперед в іпостасі Ісуса Христа – досконалого Бога й досконалої людини, закликає перебувати у Богові так, як він перебуває в нас, висловлює надію на прощення і не тільки особисте, а й загальнолюдське. Це значною мірою пояснює об'єктивацію ряду семантичних компонентів, пов'язаних саме з Ісусом Христом.

Семантика проаналізованого сакрального концепту «Бог» об'єднала концептуальні смисли, що мотивуються як християнськими, так, хоч і значно рідше, язичницькими уявленнями про відповідний образ. Помітно розширюють її семантичні компоненти, реалізовані в позиції зіставлення.

Мовна об'єктивація концепту «Бог» засвідчує його позитивну маркованість, яку підтверджують і його семантика, і різні лінгвостилістичні засоби – епітети, метафори, порівняння, типові для барокової доби символи, що часто зазнають авторської інтерпретації.

Загалом концепт «Бог» у поетичній спадщині І. Величковського є полісемантичним, когнітивно багатограним, позитивно маркованим та репрезентує найвищі духовні цінності людства. Дослідження поетичної мови XVII дало змогу не лише розкрити семантико-конотативну природу конкретного сакрального концепту, але й виявити специфіку авторської картини світу як синтезу національного й індивідуального. Висвітлення в роботі лінгвокогнітивної проблематики відкриває перспективи поглибленого вивчення мовотворчості інших українських письменників, які жили і творили в різні історичні періоди.

Література:

1. Русанівський В.М. Історія української літературної мови. Київ: АртЕк, 2001. 392 с.
2. Генік-Березовська З. Грані культур. Бароко, романтизм, модернізм / пер. з чес. Г. Сиваченко; упоряд. та прим. М. Коцюбинська, Г. Сиваченко; вступ. ст. М. Коцюбинська. Київ: Гелікон, 2000. 368 с.
3. Бодрак Б. Творчість Івана Величковського. Тематика, барокова образність: монографія. Донецьк: ДонДУЕТ, 2006. 156 с.
4. Шевчук В. Муза Роксоланська: Українська література XVII–XVIII ст.: у 2 кн. Книга друга: Розвинене бароко. Пізнє бароко. Київ: Либідь, 2005. 728 с.
5. Шевчук В. Муза Роксоланська: Українська література XVI–XVII ст.: у 2 кн. Книга перша: Ренесанс. Раннє бароко. Київ: Либідь, 2004. 400 с.
6. Сорока М.І. Зорова поезія в українській літературі кінця XVI–XVIII ст.: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Київ, 1995. 192 с.
7. Чорний О.О. Вчення про людину Чернігівського літературно-філософського кола (II пол. XVII – I пол. XVIII ст.): дис. ... канд. філос. наук: 09.00.09. Чернігів, 1998. 180 с.
8. Величковський І. Твори / вступ. ст. С.І. Маслов; В.П. Колосова та В.І. Кречотень. Київ: Наук. думка, 1972. 191 с.

Vilchynska T., Bachynska H., Verbovetska O. Linguistic conceptualization of the sacred in the Ukrainian Baroque tradition (based on the poetic texts of I. Velychkovsky)

Summary. The article is devoted to the analysis of the concept of "God" in the Ukrainian Baroque tradition. The purpose of the research was to investigate the semantic and connotative features of one of the sacred concepts in the poetic language of the prominent representative of the Ukrainian Baroque, who lived and worked in the seventeenth century, I. Velychkovsky. In the course

of the analysis, the author confirmed the idea that the main merit of the writer as a representative of the Baroque era was that he used the Ukrainian book language, the use of which, unlike similar foreign languages, testifies to the organic interaction with vernacular elements, which opened up the prospect of the formation of a new Ukrainian literary language. The second important conclusion is that the poet-priest I. Velychkovsky saw his vocation in the glorification of religious values. Hence such an interest in the image of God in his work. The linguistic objectification of the concept of "God" as one of the key ones in the poetics of I. Velychkovsky testified to its significance not only for the writer, but also for Baroque culture in general. The study showed that the concept of "God" is polysemantic, cognitively multifaceted, positively marked and represents the highest spiritual values of humanity. It is established that the author uses a branched number of nominations for his designation. As for semantics, it is proved that most of the conceptual meanings correlate with those that characterize the corresponding concept in the Ukrainian ethnic consciousness. Modeling the corresponding poetic image, the author declares faith in the Triune God, depicting Him primarily in the hypostasis of Jesus Christ – the perfect God and the perfect man. In the studied texts, the concept of "God" positions itself as positively marked, which is confirmed by both its semantics and various linguistic and stylistic means. The coverage of linguocognitive problems in the work opens up prospects for an in-depth study of the linguistics of other Ukrainian writers who lived and worked in different historical periods.

Key words: the concept of "God", conceptualization, sacred, baroque, poetic text, image, I. Velychkovsky.

*Житар І. В.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри українського ділового мовлення
Національної академії Служби безпеки України
<https://orcid.org/0000-0002-1336-7931>**Матвійчук Т. П.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мовних дисциплін
Державного університету інфраструктури та технологій
<https://orcid.org/0000-0002-6512-3269>*

НЕОЛОГІЗАЦІЯ МОВИ У ЧАСИ ВІЙНИ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НОВОТВОРІВ

Анотація. Статтю присвячено розгляду процесу неологізації мови у часи війни, а також аналізу структурно-семантичних особливостей новотворів. Встановлено, що неологізація – це природний продуктивний процес, що дозволяє «осучаснити» лексичний склад мови. Визначено, що неологізми дають ймення новим предметам, науковим відкриттям, реаліям, фактам та подіям, а неолексеми ліквідують можливі мовні бар'єри на шляху крос-культурного діалогу, взаємозбагачують носіїв різних мов і культур. **Мета статті** – розглянути особливості неологізації мови у часи війни та здійснити аналіз структурно-семантичних особливостей новотворів. Виокремлено основні причини, які зумовлюють виникнення неологізмів під час війни: поява нових видів озброєння та тактик, що вимагають найменування; зміни у політичних та соціальних умовах, що потребують нових слів для їхнього опису; емоційний стрес та травми, що призводять до виникнення нових слів для їхнього опису; пропаганда, що породжує нові вислови та фрази спрямовані на мобілізацію або маніпуляцію настроями суспільства; необхідність розробки нової криптографічної термінології, що зумовлена важливістю шифрування та розшифрування інформації, що може призводити до розвитку нових термінів у цій галузі. Доведено, що неологізація мови у часи війни відображає не лише технічний та соціокультурний прогрес, але й психологічні, емоційні та політичні аспекти військового конфлікту. Ці нові слова та вирази стають частиною мовного ландшафту, який відображає складність та динаміку сучасної історії. Встановлено, що неологізми війни можна поділити на такі семантичні групи: новотвори для опису та характеристики противника; неологізми, утворені від прізвищ політичних діячів; неологізми з компонентом-топонімом; нові слова для позначення військової техніки та зброї; інші новоутворені лексичні одиниці, що стосуються ведення бойових дій. Визначено, що поділ неологізмів війни на семантичні групи дозволяє краще розуміти специфіку мовленнєвого вираження в контексті військових подій, а також, що така класифікація вказує на широкий спектр нових слів та виразів, які виникають у зв'язку з військовими діями та суспільно-політичними реаліями.

Ключові слова: неологізми, мовна поведінка, неологізація мови, новотвори, семантична деривація.

Постановка проблеми. Зміни – це невід'ємний процес, що є основою розвитку усіх сфер життєдіяльності людини. Відпо-

відно мова – це явище, що зазнає постійних змін та збагачується залежно від розвитку науки та техніки, історичних подій та розширення сфер діяльності людства. Таким чином з'являються неологізми – слова, що відображають сучасну культуру та тенденції на певному етапі розвитку суспільства. Неологізація – це природний продуктивний процес, що дозволяє «осучаснити» лексичний склад мови. Неологізми дають ймення новим предметам, науковим відкриттям, реаліям, фактам та подіям, що сприяє розвитку комунікації. Неолексеми ліквідують можливі мовні бар'єри на шляху крос-культурного діалогу, взаємозбагачують носіїв різних мов і культур [1, с. 33–36].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячено статтю. Неологізми, їх особливості та сутнісні характеристики були предметом досліджень багатьох українських науковців. Н. Адах [2] займалась дослідженням авторських лексичних новотворів в поезії; Л. Кислюк [3] досліджувала особливості сучасної української номінації; В. Максимчук [4] досліджував авторські лексичні новотвори з компонентами релігійно-християнської тематики та неологічну лексику як систему; О. Стишов [5] розглядав особливості суфіксального словотворення неологізмів на позначення осіб у сучасній українській мові. Події останніх років стимулювали інтерес вітчизняних дослідників до вивчення неологізмів війни. Так, С. Гриценко [6] здійснила огляд мовних інновацій російсько-української війни; Г. Вусик та Н. Павлик [7] розглядали неологізми як мовне відображення російсько-української війни; О. Деркачова [8] студіювала неологізми з погляду маркера ідентичності українського світу.

Мета статті – розглянути особливості неологізації мови у часи війни та здійснити аналіз структурно-семантичних особливостей новотворів.

Виклад основного матеріалу. Поява нових слів у мові є невідмінною ознакою її розвитку. Словниковий склад кожної живої мови світу безперервно розширюється і піддається різним змінам. Розвиток політичної, економічної, соціальної, культурної сфер життя народу, а також запровадження нових технологій – усе це сприяє поповненню лексики тієї чи іншої мови, адже мова розвивається разом із суспільством, яке нею користується. У більшості випадків нові слова утворюються

із вже наявних мовних елементів (шляхом додавання афіксів, словоскладання, конверсії тощо). Наприклад, вони можуть набувати нових значень, тобто піддаватись семантичному розширенню.

Відповідно до Тлумачного словника української мови [9], нові слова або вислови, що з'являються у мові зветься неологізмами. О. Глазова [10] вважає неологізми історичною категорією. Дослідниця пояснює це тим, що спочатку, певне явище є новим для суспільства, але згодом воно стає звичним, і тоді, лексична одиниця, яка його номінує, потрапляє до загальноживаної лексики, адже використовується у мовленні багатьох людей і вже не сприймається як щось нове чи незвичне. Але буває й так, що неологізми не укорінюються у мові та не входять до загального вжитку та з часом зникають [10].

Так історично склалося, що на долю українського народу випали нелегкі шляхи боротьби за волю та незалежність. Одним із таких є війна, яка стала неминучим викликом для усіх громадян України. Саме тому на сучасному етапі українська мова збагачується лексичними одиницями, безпосередньо пов'язаними з воєнними діями та їх наслідками. Сьогодні мова стала не лише засобом спілкування, а й способом прояву патріотизму, ключем до пізнання рідної культури, традицій, історії свого народу. Народ став творцем власної культури завдяки мові, репрезентуючи в ній свої почуття, переживання і надії шляхом творення великої кількості нових лексичних одиниць [6, с. 10]. Відтак, можна стверджувати, що створення неологізмів є результатом творчості та креативності народу.

Як відомо, кожну сходинку становлення української нації було висвітлено в художній літературі, що дозволило новим поколінням українців не втратити свою самобутність та ідентичність. Завдяки художнім творам ми можемо дізнатись історію своїх пращурів і поринути у реалії, події та життєві ситуації, які зберегли для нас письменники у своїх працях. Не минули сучасні автори й війну, яку зобразили у своїх працях для прочитання майбутніх поколінь. Тому, велика кількість неологізмів війни зустрічається у сучасній художній літературі. У своїх творах українські письменники висвітлюють події війни в Україні, зокрема О. Терещенко – «Життя після 16:30», А. Курков – «Щоденник майдану та війни», В. Шкляр – «Чорне Сонце», Н. Сухорукова – «Маріуполь. Надія.» [11], В. Сорд «Бездоня», В. Якушев «Мобілізьяка» [12] та ін. описують події різного емоційного забарвлення надаючи читачу можливість відчувати весь спектр емоцій героїв книг від радощів до тяжкого смутку.

Неологізація мови у часи війни – це явище, що викликане потребою висловити нові думки, ідеї, реалії та концепції, які з'являються під час військових конфліктів. Війна – це складний та непередбачуваний період, що часто породжує нові обставини, які вимагають нових слів і виразів для їхнього вираження. Саме тому варто виокремити основні причини, які зумовлюють виникнення неологізмів під час війни:

Поява нових видів озброєння та тактик, що вимагають найменування. Наприклад, під час Першої світової війни виникли терміни «танк», «підводний човен» тощо.

Зміни у політичних та соціальних умовах, що потребують нових слів для їхнього опису. Наприклад, під час Другої світової війни з'явилися терміни «гетто», «військовий трибунал» тощо.

Емоційний стрес та травми, що призводять до виникнення нових слів для їхнього опису. Такі терміни можуть включати слова, які описують почуття страху, тривоги, відчуження тощо.

Пропаганда, що породжує нові вислови та фрази спрямовані на мобілізацію або маніпуляцію настроями суспільства.

Необхідність розробки нової криптографічної термінології, що зумовлена важливістю шифрування та розшифрування інформації, що може призводити до розвитку нових термінів у цій галузі.

Неологізація мови у часи війни відображає не лише технічний та соціокультурний прогрес, але й психологічні, емоційні та політичні аспекти військового конфлікту. Ці нові слова та вирази стають частиною мовного ландшафту, який відображає складність та динаміку сучасної історії.

Сучасні неологізми війни можна поділити на такі семантичні групи: новотвори для опису та характеристики противника; неологізми, утворені від прізвищ політичних діячів; неологізми з компонентом-топонімом; нові слова для позначення військової техніки та зброї; інші новоутворені лексичні одиниці, що стосуються ведення бойових дій.

Під час створення неологізмів для опису та характеристики противника, український народ втілює у них усі свої негативні емоції, ненависть, злість та зневагу [6, с. 11]. Зокрема, для опису російських військових та прихильників російського президента використовуються такі новотвори: *рашисти*; *русня*; *рузькі*; *свинособаки*; *чмоні*; *орки*. Похідним від них також став термін «*рашизм*», що тлумачиться у Словнику неологізмів української мови як «злочинна шовіністична ідеологія “русского міра”» [13].

Щодо другої групи неологізмів, вони охоплюють такі новотвори, як-от: *кадирити* (від прізвища російського чеченського державного діяча та воєначальника Р. А. Кадирова) – видавати бажане за дійсне; *кімити* (від прізвища голови Миколаївської обласної державної адміністрації В. О. Кіма) – зберігати спокій, оптимізм; *шойгувати* (від прізвища міністра оборони російської федерації С. К. Шойгу) – вдавати, що все добре, коли насправді це не так [13]; *арестовлення* (від прізвища українського блогера, політичного і військового оглядача О. М. Арестовича) – заспокоїливе повідомлення; *макронити* (від прізвища президента Франції Е. Макрона) – робити стурбований вигляд щодо певної ситуації, але нічого не робити з цього приводу [14].

Серед неологізмів війни з компонентом-топонімом в українській мові виникли такі: *українити* – дати жорстку відповідь на невинуваті дії; *чорнобайти* – повторювати одну й ту ж саму помилку [13]. Варто зауважити, що неологізм «*українити*» або «*заукраїнити*» вперше виник в англійській мові (Ukrained; to be Ukrained) і був перекладений українською. Уперше ця лексична одиниця зустрічається в онлайн-словнику Urban Dictionary з основним значенням «коли ти росія і зазіхаєш на країну, а у відповідь отримуєш приниження на глобальному рівні» [15].

Наступна група неологізмів, що використовуються для позначення військової техніки та зброї, є досить численною. Тут трапляються такі новотвори, як-от: *пташка*; *очі* – безпілотний літальний апарат; *бандеромобіль* – бойовий автомобіль ЗСУ [16]; *арта* – артилерія; *калашмат* – автомат Калашникова; *покемон* – модернізований кулемет Калашникова; *шайтан-труба* – ручний протитанковий гранатомет; *сушка* – використовується для позначення різних авіаційних винищувачів і та ін. [17].

Варто зауважити, що впродовж останніх двох років назви нових видів озброєння стали джерелом власних назв, які дуже швидко знайшли відображення у кличках тварин, прізвиськах та найменуваннях новонароджених дітей, як-от: *Джавелін*, *Джавеліна*, *Чорнобаївка* та *Байрактар*.

Серед інших новоутворених лексичних одиниць, що стосуються ведення бойових дій, у Словнику неологізмів української мови трапляються такі: *дебахнуло* – особа, яка через свій інтерес чи стурбованість може спричинити багато шкоди; *задвохсотити* – знищити противника; *наволонтерити* – дістати щось необхідне для військових; *йти за російським кораблем* – зазнати поразки; *бавовна* – вибух на території противника [13].

На популярність та поширення неологізмів війни впливає й те, що їх моментально підхоплюють ЗМІ й використовують у своїх публікаціях. Наприклад, у публікації ТСН від 29.02.2024 р. зустрічаємо неологізм «орк»: *...Ще міський голова згадав, як окупувалися «безграмотні орки» у Чорнобильській зоні, в радіоактивному Рудому лісі* [18]. У публікації видання РБК-Україна від 18.03.2024 р. зустрічаємо неологізм «рашист»: *...Серед іншого, ці агенти ФСБ виконували специфічне завдання російської спецслужби – шукали останки рашистів, які загинули під час боїв за Київ* [19]. А публікація цього ж видання від 01.03.2024 р. має таку назву: *Подвійна «бавовна». Стали відомі наслідки вибухів у Маріуполі* [20].

Слід зазначити, що деякі неологізми війни утворились з уже наявних у мові слів, отримавши нове значення. Тобто вони виникли шляхом семантичної деривації – процесу, коли від слова-основи утворюються похідні семантично значущі одиниці у мові [21, с. 56]. Серед таких неологізмів виокремлюємо, наприклад: *піксель* – форма військових ЗСУ; *приліт* – влучання ворожої ракети;

тривога – сигнал повітряної тривоги, що сповіщає про необхідність прямувати до укриття; *дискотека* – бойові дії [13]; *мультик* – сучасний військовий одяг; *пташка* – безпілотний літальний апарат; *присвітити* – завдати втрат ворогу; *аватар* – той, хто вживає надмірну кількість алкоголю; *зеленка* – лісиста місцевість, чагарники [16].

Матеріал дослідження продемонстрував, що серед інших способів творення неологізмів війни в українській мові переважають морфологічні, а саме префіксація та словоскладання. Найпродуктивнішими префіксами виявились *за-* та *на-*: *затрвохсотити* – поранити противника; *задвохсотити* – знищити противника; *заукраїнити* – дати жорстку відповідь на невинуваті дії [13]; *зиджавелінити* – знищити ворога за допомогою відомого протитанкового ракетного комплексу [16]; *наволонтерити* – дістати щось необхідне для військових [13].

Щоб проілюструвати творення неологізмів шляхом словоскладання наведемо такі приклади: *дебахнуло* – особа, яка через свій інтерес чи стурбованість може спричинити багато шкоди; *затридіти* – поставити перед собою нереалістичні плани [13]; *аналоговнет* – нібито унікальна розробка, яка насправді не працює; *літакопад* – збивання російських літаків військами протиповітряної оборони України [16].

Отже, поділ неологізмів війни на семантичні групи дозволяє краще розуміти специфіку мовленнєвого вираження в контексті військових подій. Вищезазначена класифікація вказує на широкий спектр нових слів та виразів, які виникають у зв'язку з військовими діями та суспільно-політичними реаліями. Вона підкреслює динаміку розвитку мови в умовах конфліктів

та війн, а також важливість розуміння та аналізу мовних новоутворень для повнішого уявлення про ситуацію військового конфлікту або внутрішньополітичних суперечностей. Такий підхід сприяє як науковому вивченню, так і практичному використанню мови у військовому та політичному дискурсі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, неологізми – це слова, які найменуєть нові предмети, явища, події та оновлюють мову. Війна в Україні розширила словниковий склад мови та здійснила вплив на мовну поведінку громадян. Вивчення неологізації мови в контексті війни є важливим аспектом мовознавства та культурології, оскільки дозволяє краще зрозуміти, як військові події впливають на мовну систему та як мова відображає і відтворює реальність воєнного конфлікту. Структурно-семантичні особливості новотворів у часи війни вказують на широкий спектр феноменів, що виникають у мовленнєвому просторі, від нових термінів для опису воєнних подій та техніки до емоційно забарвлених виразів, які відображають ставлення суспільства до військових конфліктів. Дослідження таких особливостей дозволяє не лише отримати уявлення про мовну динаміку в умовах війни, але й розуміти соціокультурні та психологічні аспекти військового конфлікту через призму мови. Такий підхід є важливим для розвитку як мовознавства, так і для глибшого розуміння соціальних процесів та мовного вираження людських досвідів у війни.

Література:

1. Колеснікова І. Неологізація: тенденції та вектори. *Наукові записки ТНПУ. Серія: Мовознавство*. 2016. Вип. I (25). С. 33–36.
2. Адах Н. А. Авторські лексичні новотвори в поезії Василя Барки: семантика, функції, прагматика : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Рівне, 2008. 264 с.
3. Кислюк Л. Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси й тенденції розвитку. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2017. 424 с.
4. Максимчук В. Авторські лексичні новотвори з компонентами релігійно-християнської тематики (на матеріалі творчості поетів Рівненщини). *Синopsis: текст, контекст, медіа*. 2013. № 2. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S-21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C-21COM=S&2_S21P03=FILEA=&2_S21STR=stkm_2013_2_15 (дата звернення: 20.03.2024).
5. Стишов О. Особливості суфіксального словотворення неологізмів на позначення осіб у сучасній українській мові. *Лінгвістичні дослідження*. 2020. Вип. 53. С. 127–140.
6. Гриценко С. Мовні інновації російсько-української війни 2022 року. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2022. Вип. 2 (32). С. 9–13.
7. Вусик Г.Л., Павлик Н.В. Неологізми як мовне відображення російсько-української війни 2022 року. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 23. Т. 1. С. 52–57.
8. Деркачова О.С. Неологізми війни як маркер ідентичності українського світу. *Україно моя вишивана: етнокультурний та освітньо-виховний потенціал української вишиванки*: зб. тез III Міжнар. онлайн-конф., 19 трав. 2022 р. С. 157–160
9. Неологізм. *Словник. UA*. URL: <https://slovyk.ua/index.php?swrd=%D0%BD%D0%B5%D0%BE%D0%B%D0%BE%D0%B3%D1%96%D0%B7%D0%BC> (дата звернення: 18.03.2024).
10. Глазова О.П. Вивчення в школі неологізмів. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2653/1/O_Glazova_MD_10_IPPO.pdf (дата звернення: 18.03.2024).

11. Топ 9 книг про війну в Україні, які допоможуть зрозуміти реалії українців та російське вторгнення. *Visit Ukraine*. URL: https://visitukraine.today/uk/blog/2198/top-9-knig-pro-viinu-v-ukraini-yaki-dopomozut-zrozumiti-realii-ukrainciv-ta-rosiiske-vtorgnennya#google_vignette (дата звернення: 23.03.2024).
12. Смерека С. 13 книжок про війну в Україні, написаних військовими. *Mind*. URL: <https://mind.ua/publications/20248521-13-knizhok-pro-vijnu-v-ukrayini-napisanih-vijskovimi> (дата звернення: 23.03.2024).
13. АрміяInform представляє словник неологізмів української мови. *АрміяInform*. URL: https://armyinform.com.ua/2022/07/20/armiyainform-predstavlyaye-slovyk-neologizmiv-ukrayinskoj-movy/?fbclid=IwAR3dAgMt97PuBusFAtE6kFyqIQ_9F_gg1-l4P8Qg432SMS0PoStSlbTRT9I (дата звернення: 20.03.2024).
14. Хмельницька В. Арестовлення, чорнобаїти, затридли: в Мережі вигадали «словник» сучасної української мови. *TCH*. URL: <https://tsn.ua/ato/arestovlennya-chornobayiti-zatridni-v-merezhivigadali-slovyk-suchasnoyi-ukrayinskoj-movi-2022004.html> (дата звернення: 20.03.2024).
15. Ukrained. *Urban Dictionary*. URL: <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Ukrained> (дата звернення: 21.03.2024).
16. Кремін Т. Новітні сленгізми-неологізми – мовне віддзеркалення війни. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3490258-novitni-slengizmineologizmi-movne-viddzerkalenna-vijni.html> (дата звернення: 22.03.2024).
17. Мележик Т. «Таблетка», «маслята», «ситуація 4.5.0»: військовий сленг Збройних Сил України. *TCH*. URL: <https://tsn.ua/ato/tabletka-maslyata-situaciya-4-5-0-viyskoviy-sleng-zbrojnih-sil-ukrayini-2121913.html> (дата звернення: 22.03.2024).
18. Азізова М. Чорнобиль не пробачає: що сталося з окупантами, які окопувалися у Рудому лісі. *TCH*. URL: <https://tsn.ua/ato/chornobil-ne-probachaye-scho-stalosya-z-okupantami-yaki-okopuvalisya-u-rudomu-lisi-2524771.html> (дата звернення: 21.03.2024).
19. Готували ракетні удари по Україні. СБУ затримала сім'ю зрадників. *РБК-Україна*. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/gotuvali-raketni-udari-ukrayini-sbu-zatrimala-1710750160.html> (дата звернення: 21.03.2024).
20. Подвійна «бавовна». Стали відомі наслідки вибухів у Маріуполі. *РБК-Україна*. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/podviyna-bavovna-stali-vidomi-naslidki-vibuhiv-1709276087.html> (дата звернення: 21.03.2024).
21. Колоїз Ж.В. Семантичні неологізми як результат семантичної деривації. *Актуальні проблеми філології і методики викладання мов*. 2004. С. 54–61.

Zhytar I., Matviichuk T. Neologization of language in time of war: structural and semantic features of neologisms

Summary. The article is devoted to the consideration of the process of neologization of the language during the war and the analysis of the structural and semantic features of neologisms. It has been established that neologization is a natural productive process that allows you to "modernize" the lexical composition of the language. It was determined that neologisms give names to new subjects, scientific discoveries, realities, facts, and events, and neolexems eliminate possible language barriers to cross-cultural dialogue and mutually enrich speakers of different languages and cultures. The purpose of the article is to consider the features of the neologization of language during the war and to analyze the structural and semantic features of neologisms. The main reasons for the emergence of neologisms during the war are highlighted: the appearance of new types of weapons and tactics that require naming; changes in political and social conditions that require new words to describe them; emotional stress and trauma, leading to the emergence of new words to describe them; propaganda that generates new sayings and phrases aimed at mobilizing or manipulating public emotions; and the need to develop a new cryptographic terminology due to the importance of encryption and decryption of information, which can lead to the development of new terms in this field. It is proven that the neologization of the language during the war reflects not only technical and socio-cultural progress but also psychological, emotional, and political aspects of the military conflict. These new words and expressions become part of a linguistic landscape that reflects the complexity and dynamics of modern history. It has been established that war neologisms can be divided into the following semantic groups: innovations for describing and characterizing the enemy; neologisms formed from the surnames of political figures; neologisms with a toponymic component; new words for military equipment and weapons; other newly formed lexical units related to the conduct of hostilities. It was determined that the division of war neologisms into semantic groups allows one to better understand the specifics of speech expression in the context of military events and that such a classification indicates a wide range of new words and expressions that arise in connection with military actions and socio-political realities.

Key words: neologisms, linguistic behavior, neologization of language, innovations, semantic derivation.

*Заєць В. Г.,**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри української мови**Київського столичного університету імені Бориса Грінченка*

ДИНАМІКА ЗАПОЗИЧЕНИХ МОРФЕМ У СУЧАСНИХ ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Анотація. У статті порушено питання частотності використання іншомовних морфем у текстах засобів масової інформації. Увагу зосереджено на чинниках, що впливають на функціонування запозичених афіксів у професійних текстах працівників сучасних масмедіа. У досліджених джерелах виявлено значний масив утворень, що постали від запозичених основ, префіксів, суфіксів, аббревіації, словоскладання, основоскладання. Розкрито роль запозичень, що представлені поєднаннями іншомовних лексем та автохтонними одиницями. Виявлено, що трансформаційні процеси сприяли входженню в мову засобів масової інформації аббревіатур прикладкового типу. Проаналізовано запозичені морфеми, вказано стилістичну функцію. Обґрунтовано необхідність активного використання іншомовних афіксів для номінації явищ суспільного життя, політичних процесів і змін економічного життя, викликали необхідність застосовувати запозичені морфеми для якнайприроднішого позначення процесуальності скасування, припинення або знищення чогось. Зазначено стилістичну ємкість, збалансованість префіксів *de-*, *de(z)-*, що вказані афікси викликають стійкі асоціації віддалення, відкидання. Помічено частотність використання в різних жанрах масмедіа жаргонізму «деза», що утворений шляхом усичення основи. Зафіксовано тенденцію використання іншомовних слів-основ для позначення реалій сучасного життя. Індивідуальними мовними практиками журналістів доведено про надуживання запозиченими афіксами, основами, що в подальшому применшуватиме значущість автохтонних словотвірних моделей, матиме згубні наслідки на словотворенні медійного тексту через руйнування граматичної структури української мови. Виокремлено роль українськомовних засобів масової інформації у моделюванні похідних новотворів, що постали на основі запозичених основ у поєднанні з питомо українськими лексемами для більш промовистої передачі трансформаційних процесів суспільно-економічного життя. Відмічено в текстовому ресурсі ЗМІ активне використання юкстапозитів, у складі яких опорне слово є запозиченим. Вказано, що глобалізаційні зрушення сприяли розвитку тенденцій до економії лінгвальних засобів, які мають іншомовні літери та звукові аббревіатури англійської мови. Доведено важливість глобалізаційних змін, що сприяли можливості інтеграції зі світовим новинним простором, трансформації через сферу медіа продуктивних словотвірних афіксів, основ, активізували екстралінгвальні та інтралінгвальні чинники впливу на українськомовний медійний простір. Зазначено, що в сучасних медійних текстах запозичені основи стають «українізованими». Окреслено питання, що потребує розв'язання проблеми пристосованості запозичених з англійської мови лексем до граматики української мови. Засоби масової інформації окресленого періоду широко послуговуються юкстапозитами, серед яких

чимало нараховуємо новотворів, представлених у жанрах масмедіа, що надає можливість автору об'єктивно, повно доносити інформацію, впливати на читача, формувати думку.

Ключові слова: мова засобів масової інформації, мовна економія, запозичені слова, афіксація, твірна основа, аббревіація, словоскладання, основоскладання, аббревіація.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Зростання активності громадського та суспільно-політичного життя потребує семантичного тлумачення, відповідної динаміки мовних оцінок. Пошуки способів експресивізації розкривають можливості використання іншомовних морфем, які у свою чергу підтверджують тенденцію до інтернаціоналізації.

Сучасний медійний текст має не лише впливати на думку читача, формувати суспільно-політичні погляди, а й відповідати чинним нормам дериватології, орфографії тощо. Однак «половоддя» іншомовних запозичених морфем стрімко загострює питання конкурування запозичених та автохтонних афіксів у текстах засобів масової інформації. Аналізований публікаційний дискурс досліджуваного періоду засвідчує вплив іншомовних морфем на позначення результатів розвитку галузей народного господарства, соціальної сфери тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. В україністиці мова засобів масової інформації є об'єктом наукових пошуків. Як слушно зауважує О. А. Стишов, «у мові засобів масової інформації найвиразніше виявляється експресивна функція словотворення» [1, с. 122]. На думку І. Я. Мисливої-Бунько, «словотвірні процеси в мові сучасних українських газет і журналів – проблема, яка викликає і віддзеркалює функційно-стилістичні норми писемної комунікації, і впливає на сучасні загальномовні тенденції. Адже преса як кодифікатор сучасної української мови водночас і репрезентує лексичні та дериваційні зрушення в мові, і віддзеркалює функційно-стилістичні норми писемної комунікації, і впливає на сучасні загальномовні тенденції» [2, с. 1]. Водночас, помічаємо оцінки мовознавців щодо сучасного комунікаційного суспільства, в яких виокремлюється «постійне примноження, прискорення, ущільнення і глобалізацію комунікацій, кількість яких невинно зростає, змінюється, все більше людей залучається до комунікаційного процесу, взаємозв'язки між окремими комунікаціями стають все ширшими» [3, с. 6].

Пристаємо до слухних рекомендацій К. Г. Городенської щодо новацій у зв'язку із глобалізаційними процесами. Науковиця зазначає про потребу фахового аналізу змін, «яких зазнала

українська літературна мова нібито об'єктивно, з активним розгортанням процесів світової глобалізації, що спричинили широке входження до її словникового складу запозичень з різних мов світу, та найбільше – з англійської» [4, с. 3].

Інформаційний ресурс медійного дискурсу здатний до постійного оновлення, зокрема іншомовними морфемами, що відображають сучасні тенденції слововислову. Певні зміни в мовній практиці та їх тенденції постійно тримають у полі зору українські дослідники К. Г. Городенська, Є. А. Карпіловська, О. А. Стишов, О. О. Тараненко, Л. П. Кислюк, Т. А. Коць, М. І. Навальна, І. Я. Мислива-Бунько та ін.

Журналісти, працівники засобів медійних структур обирають словотворчі ресурси для зручної передачі ними явищ та процесів суспільно-економічного життя. Зазначимо, що колектив авторів А. М. Нелюба, Є. О. Редько створили лексикографічну працю, в якій зафіксували сучасні словотвірні інновації нового періоду [5]. Окремі новотвори використовуються працівниками масмедіа для задоволення потреби в оригінальному називанні діячів, учасників подій, акцій, мітингів, осіб за приналежністю до місця навчання, займаної посади, місцезнаходження, соціального стану, походження, причетності до політичних подій, зовнішніми ознаками, родом занять та видом діяльності, а й необхідністю продуктивними лексичними одиницями оригінально передати оцінку, судження, характеристику тощо [5]. Пристаємо до думки О. А. Стишова, який вбачає основне призначення цих інновацій – «відтворити певний образ, ситуацію, поняття, явище, а водночас пожвавити виклад і вплинути на читача» [1, с. 156]. Відомий дослідник стверджує, що процеси утворення похідних за допомогою інтернаціональних словотворчих засобів інтенсифікувалися не тільки на лексико-семантичному рівні української мови як найбільш динамічному, а й значною мірою на словотвірному.

Метою статті є встановлення частотності вживання запозичених морфем у сучасних засобах масової інформації.

Об'єктом дослідження стали запозичені лексеми українських засобів масової інформації.

Фактографічним підґрунтям розвідки стали похідні деривати, що відібрані методом фрагментарної вибірки з текстів ЗМІ, зокрема телебачення, радіо, інтернет-видань, періодики різної тематики та суспільно-економічного спрямування, що належать до центральних видань (ТСН, «ТЕТ»), Радіо «Свобода», «Сільські вісті», «АрміяInform», «Літературна Україна», «Україна молода», «Слово просвіти», «Суспільне», «Факти», «День», «Українська правда», «Економічна правда», «Українське слово», «Високий замок»), що видані в різний час упродовж 2014–2024 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Зростання активності громадського та суспільно-політичного життя потребує семантичного тлумачення, відповідної динаміки мовних оцінок.

Аналіз публікацій окресленого періоду дає підстави для проведення висновків. Однією з найважливіших особливостей досліджуваного об'єкта є здатність ілюструвати певні закономірності частотного використання лексичних одиниць із префіксом де-, «перед голосним дез-, запозичений з латинської, в основах іменників, прикметників, дієслів виражає заперечення», що підкреслює тенденцію до інтернаціоналізації [6, с. 369]. На Луганщині «демілітаризовано» і «могілізовано»

ще одного кримінального злочинця, засудженого в підмосков'ї за вбивство (АрміяInform, 04.10.2022); *Дерусифікація робить Київ кращим* (УМ, 06.02.2023); *У постіху декомунізацію не поєднали з деімпералізацією* (СП, 10–16.02.2015); *Це нова хвиля українізації міста після проведеної раніше декомунізації* (УМ 06.02.2023).

На думку О. О. Тараненка, префікси де-, де(з)- на «позначення тенденції до скасування, усунення попереднього стану або відходу від нього: з одного боку, від певних явищ недавнього минулого (насамперед радянського) як небажаних і неприйнятних в оновленому житті, з другого боку, від того стану, що, навпаки, оцінюється як більш або і єдино прийнятний» [7, с. 39]. Пристаємо до думки О. А. Стишова, О. О. Тараненка й зауважимо, що префікси мають стилістичну ємкість, збалансованість та викликають стійкі асоціації відкидання, відхилення, віддаленість від того, що є коренем [1, с. 170; 7, с. 39].

Водночас помічаємо в інформаційному ресурсі ЗМІ жаргонізм «деза», що постав шляхом усичення основи «дезінформація» для заощадження мовного ресурсу. Високу частотність використання в мовному обігу фіксують журналістські практики різних жанрів масмедіа. Пор.: *І це одна свіженька «деза». Ботоферми кремля нещодавно розповсюдили в мережах інформацію про те, що Національний банк України нібито вимагатиме від банківських установ надавати інформацію про безготівкові платежі громадян за картковими рахунками* (УМ, 14.06.2023); *Росіяни запускають «дезу»! Малаяр розповіла, що відбувається на фронті!* (ТСН, 22.10.2022).

Досліджуваний матеріал має чималу кількість утворень, що постали від запозичених абrevіатур у поєднанні із прикладками. Свого часу А. М. Нелюба прогнозував таке «швидке зростання утворень із абrevіатурами і їхнє поширення в різних стилях літературної мови» [8, с. 90–91]. Залишається дотепер дискусійним питання про доцільність використання в текстах засобів масової інформації похідних від запозичених абrevіатур у поєднанні з означальним препозитивним компонентом. З одного боку, помічаємо устремління до інтернаціоналізації, що стало призвідником появи значного масиву запозичень у текстах засобів масової інформації, з іншого боку, такі конструкції заощаджують мовний ресурс та є авторським вибором слів або їх значущих частин, що здебільшого записані графікою англійської мови, на взір: *IT-бджільництво, IT-пасіку, Smart-пасіку, FPV-дрони, e-аукціони*. У дериватах медійного дискурсу досліджуваного періоду засвідчено вплив новозапозичень на позначення результатів наукового і технічного розвитку галузей народного господарства, соціальної сфери, мистецтва, спорту та ін. Водночас помічаємо прагнення донести до читача реалізацію нових винаходів, запровадження технологій, що зробить життя якісно кращим. Пор.: *Оскільки світ стрімко змінюється, треба вже зараз говорити про професії майбутнього, IT-бджільництво – одна з таких* (УМ, 14.06.2023); *Від ідеї до Smart-пасіку – шість років. У 2015 році я поговорив із друзями, які також розуміються на інженерії – і ми разом створили перші прототипи Smart-вуликів. Запустити IT-пасіку в Україні вдалося за підтримки ООН і програми Polish Challenge Fund* (Суспільне, 21.06.2023); *Також він зазначає, що наразі e-аукціони з оренди проходять швидше: не раніше ніж за 5, але й не пізніше ніж через 35 днів після оголошення торгів в системі Прозорро. Продажі*. (ЕП, 20.12.2022); *За його словами, подібні емейл-запрошення отримуватимуть громадяни*

України чоловічої статі, як в державі, так і за кордоном (УМ, 23.12.2023); *Амбітні плани міноборони: 1 мільйон FPV-дронів для ЗСУ* (УМ, 01.01.2024). Окремі утворення показують відстоювання у світі демократичних прав і свобод. Пор.: *Ердоган провів кампанію проти прав ЛГБТ-спільноти, затримувач членство Швеції в НАТО та звинувачував Вашингтон у втручанні у травневі вибори, на яких він зіткнувся з серйозним викликом з боку лівоцентристського кандидата Кемаля Кілічдароглу на тлі шаленої інфляції* (Радіо Свобода, 25.07.2023).

У засобах масової інформації фіксуємо лексеми, що маркують зростання суспільного інтересу до проблем народжуваності, на взір: у назвах газетних публікацій фіксуємо заголовки *«Бєбі-буму» не буде* (Сільські вісті, 12.09.2023); *«... шоубізнес накрив справжній бєбі-бум і маленьких українців та україночок значно побільшало. Кому вагітність вдалося приховувати аж до пологів, а хто може стати найстаршою молодою мамою України?»* (#ТЕТ #Ближчедозірок, 03.01.2024).

В індивідуальних мовних практиках журналістів помічаємо композити, що мають одну запозичену основу *«фейк»*, іншу – автохтонну, на взір: *фейкороб*. Пор.: *Ще більше фейкороби кремля бояться нашого Головнокомандувача Валерія Залужного* (УМ, 14.06.2023).

Виразною є тенденція до використання іншомовних слів-основ, що створюють переваги для позначення осіб, різних тенденцій. Пор.: *«Старі» прогали ноунеймам* (УП, 23.07.2019); *Єврофани з Іспанії, Великої Британії, Італії, Латвії, Греції, Польщі та навіть Мексики і Японії вважають, що Україна, ймовірно, у 2024 році здобуде свій четвертий кришталевий мікрофон* (Високий замок, 10.02.2024); *Згадую, що тоді напівзруйноване приміщення виглядало «екзотично», створювало певний додатковий вайб* (УП, 30.01.2023). Окремі утворення постали шляхом поєднання запозиченої основи та часткової аббревіації, на взір: *техношопінг*. Пор.: *Грандіозний техношопінг у Фокстрот у ТЦ «Ocean Plaza» розпочато: 1 000 000 грн бонусів, 150 000 грн. гаджетами та 5% кешбек за кожну покупку* (Д, 07.12.2023); *Журналісти, які були присутні на зустрічі і не закликали Зеленського провести відкритий брифінг для всіх, а не обраних ЗМІ, аби пояснити суспільству і світу свої кадрові рішення, мають усвідомити, що під удар ставиться їх незалежність* (Високий замок, 10.02.2024).

Активізація запозичених словотвірних ресурсів у мові ЗМІ простежується шляхом набуття граматичних категорій ступенів порівняння, що властиві граматиці української мови. Пор.: *Київ опинився на 4 місці у рейтингу найінстаграмніших місць з об'єктами Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО* (УП, 24.11.2021).

Обстежені тексти засобів масової інформації ілюструють значне збільшення іншомовних морфем в українськомовній дериватології загалом. На наше глибоке переконання, надуживання такими інтернаціональними афіксами, морфемами суттєво применшить значущість питомо українських словотвірних моделей, що в подальшому матиме згубні наслідки на словотворенні медійного тексту через втручання у граматичну структуру української мови.

Мовний ресурс ЗМІ стрімко збільшується дефісними утвореннями, що у своїй структурі мають здебільшого дві лексеми, на взір: *ТікТок-війська*, *хорор-версії*, *офлайн-донат*, *діджитал-шоу*. Зафіксовані в індивідуальній мовній практиці журналістів іменники-юкстапозити здебільшого не мають свого закріплення у лексикографічних працях, хоча проду-

куються із двох узуальних лексем, в яких запозичене опорне слово та автохтонний характеризатор. Тенденції до експресивної оцінки й характеристики учасників подій у подальшому тільки збільшуватимуть частотність вживання іменників-юкстапозитів, в яких основне слово буде доповнювати характеризатор. Пор.: *І якщо ТікТок-війська кадирова спалилися досить швидко, то більші професійні ролики й досі сприймаються як гірка правда війни, про яку «усі мовчать»* (УМ, 14.06.2023); *Щодня я відчував, що перебуваю у хорор-версії фільму «День бабака»* (УП, 30.01.2023); *Найбільший офлайн-донат від дитини: 8-річний хлопчик із Чернігова «наспівав» 64 тис. грн на підтримку ЗСУ* (УМ, 06.08.2022); *Дослідниця [Марина Соболюк] додала, що ГО з експертами вже розробили світову промо кампанію елементу: це будуть звані вечори за кордоном з відомим шеф-кухарем Євгеном Клопотенко, діджитал-шоу «Щедрий вечір» за участі співачки Jerry Neil, яку Молодіжна рада при МЗС визначила молодіжною Амбасадоркою «Щедрика»* (Д, 26.12.2023); *За останній 12 місяців Україна пережила справжній «бум» розвитку військових технологій, а у Мінцифри вже задумалися над створенням мілітарі-тек кластеру* (УП, 23.02.2023); *Звідки мілітарі-тек стартапам брати гроші для розвитку?* (УП, 23.02.2023); *Антон Тимошенко – один із найвідоміших та найбільш здібних стендат-коміків в Україні* (УП, 02.02.2023).

Глобалізаційні зрушення спричинили тенденцію до мовної економії лексичних засобів, що у своєму складі мають нові іншомовні літери та звукові аббревіатури, серед яких переважають англіцизми, які подано в текстах латинкою і їх вимовляють за англійським зразком, на взір: *G7*; *G20*. Пор.: *Програма на \$15 мільярдів: G7 готова підтримати Україну для отримання коштів від МВФ – ЗМІ* (ЕП, 22.02.2023); *Я звернув увагу, коли був прем'єр-міністром: щоразу, коли ми думали, що західний альянс ось-ось розділиться – чи це йдеться про G7, чи про НАТО, чи щось інше, навіть G20 – це виявлялося nonsensom!* (ЕП, 18.01.2023);

Цілком поділяємо думку Л. П. Кислюк, що «прагнення до мовної економії й висловлення одного поняття одним словом (деталізація й спеціалізація понять) збільшує кількість композитів і юкстапозитів. Але «незручність» оформлення іншомовної основи викликає морфологічні проблеми її пристосування до питомих українських елементів (основ і формантів), тобто, пристосування мови аналітичного типу до синтетичного типу [9, с. 345]. Отже, такий своєрідний «бум» іншомовних входжень загострює питання їх правописного унормування. Вважаємо, що надмірне послуговування іншомовними компонентами та їх графічне зображення інтернаціональними графемами також розхитує національну структуру української мови. Пор.: *Сьомий «Мамай-fest». Успішний!* (СП, 19–25.06.2014); *КерамЛЕНД – спеціально створене місце на території музею, де можна з користю розважатися всією сім'єю* (УС, 2–8.12.2015); *У цей день «гірники» в Гамбурзі в ролі господарів поля в першій грі плей-офф Ліги Європи прийматимуть французький «Олімпік»* (Високий замок, 10.02.2024).

Поділяємо думку О. А. Стишова, що це «є виявом того, що в дериваційних процесах аналізованого періоду досить помітною є тенденція до європеїзації чи, за іншою термінологією, до інтернаціоналізації словотвірних типів, що виявляється в зростанні активності як твірних основ, так і афіксальних морфем, що мають загальноєвропейський або ширше – інтернаці-

ональний характер...» [1, с. 132]. Збільшили продуктивність іменники іншомовного походження на позначення абстрактних понять, явищ суспільно-політичного життя з питомо українським афіксом *-ість*, на взір: *забюрократизованість*, *зарегульованість*, *нестабільність*, *корупційність*, *розбалансованість*, *конкурентоспроможність*. Пор.: *У топ-5 іще увійшли корупційність судової системи, податки, сильна зарегульованість і бюрократизованість* (ЛУ, 13.08.2015). Частотністю позначений афікс *-ор*, що називає виконавця дій, на взір: *містифікатор*, *транслятор*. Пор.: *Шоу містифікаторів. Першим на Заході підхопив брехню про причетність України до вибуху Тагер Карлсон – давній транслятор рашистських наративів, палкий прихильник Дональда Трампа і найлютіший критик допомоги, яку нам надають США* (УМ, 14.06.2023).

Висновки. Здійснений у статті аналіз дає підстави констатувати, що глобалізаційний вплив посилив зростання продуктивності запозичених словотворчих засобів – основ, префіксів, суфіксів для продукування назв у засобах масової інформації. Помітними стали заощадження мовного ресурсу, тобто мовної економії. Водночас процеси глобалізації вплинули на заощадження мовного ресурсу, на відбір стислих, ємких конструкцій, що економлять мовний ресурс. Такі утворення виконують стилістичні функції в мові ЗМІ. Окрім того, зазначимо, що в текстах масмедіа запозичені основи стають «українізованими». Подальшого розв'язання потребує проблема пристосованості запозичених з англійської мови лексем до граматики української мови.

Література:

1. Стишов О. А. Українська лексика ХХ століття: (на матеріалі засобів мас. інформації): монографія / за ред. В. О. Винника. Київ : Пугач, 2005. 388 с.
2. Мислива-Бунько І. Я. Складні слова в мові сучасної преси : структура та стилістичні функції : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Луцьк, 2014. 21 с.
3. Лексика українських масмедіа: монографія / за ред. Марини Навальної. Переяслав-Хмельницький : «Видавництво К С В», 2019. 188 с.
4. Городенська К. Г. Українське слово у вимірах сьогодення : монографія. Київ : КММ, 2014. 124 с.
5. Нелюба А., М., Редько Є. О. Лексико-словотвірні інновації (2015–2016). Словник / Загальна редакція А. Нелюби. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2017. 204 с.
6. Полюга Л. М. Словник українських морфем. Львів : Світ, 2001. 448 с.
7. Тараненко О. О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець ХХ–ХХІ ст.) : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 248 с.
8. Нелюба А. М. Явища економії в словотвірній номінації української мови : монографія / за ред. К. Г. Городенської. Харків : 2007. 302 с.
9. Кислюк Л. П. Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси та тенденції розвитку: монографія / за ред. С. А. Карпіловської. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 424 с.

Zaiets V. Dynamics of borrowed morphemes in modern mass information media

Summary. The article raises the question of the frequency use of foreign language morphemes in mass media texts. Attention on the factors affecting the functioning of borrowed affixes in the professional texts of modern mass media workers has been focused. A significant array of formations resulting from borrowed bases, prefixes, suffixes, abbreviations, word formation, stem formation has been found in the studied sources. The role of borrowings represented by borrowed lexemes and autochthonous units has been revealed. It has been found that transformational processes contributed to the introduction of application-type abbreviations into the language of the mass media. Borrowed morphemes have been analyzed, stylistic function has been indicated. The need for the active use of foreign language affixes for the nomination of social life phenomena, political processes and changes in economic life has been substantiated, causing the need to use borrowed morphemes for the most natural indication of the process of cancellation, termination or destruction of something. The stylistic capacity and balance of the prefixes *de-*, *de(z)-* are noted, and the indicated affixes cause persistent associations of distance and rejection. The frequency use of the jargon "deza" in various genres of mass media, which is formed by truncation of the base, has been noted. The trend of using foreign base words to denote the realities of modern life has been recorded. The individual language practices of journalists have proven the misuse of borrowed affixes and bases, which will further diminish the significance of autochthonous word-formation models and have detrimental effects on the word-formation of media texts due to the destruction of the grammatical structure of the Ukrainian language. The role of the Ukrainian-language mass media in the modeling of derivative innovations that appeared on the basis of borrowed bases in combination with specifically Ukrainian lexemes for a more eloquent transmission of the transformational processes of socio-economic life has been singled out. Active use of juxtapositions, in which the reference word is borrowed, has been noted in the textual resource of mass media. It is indicated that globalization shifts have contributed to the development of tendencies to economize linguistic means, which have foreign letters and sound abbreviations of the English language. The importance of globalization changes, which contributed to the possibility of integration with the world news space, the transformation through the media sphere of productive word-forming affixes, the foundations of extralingual and intralingual factors of influence on the Ukrainian-language media space, has been proven. It has been noted that in modern media texts, borrowed bases become "Ukrainized". The issue that needs to be resolved is the problem of adaptation of lexemes borrowed from the English language to the grammar of the Ukrainian language. Mass media of the outlined period widely use juxtapositions, among which there are many new works presented in the genres of mass media, which gives the author the opportunity to objectively and fully convey information, influence the reader, and form an opinion.

Key words: language of mass media, language economy, borrowed words, affixation, creative basis, abbreviation, word formation, basic formation, abbreviation.

*Іваненко Н. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
науковий співробітник факультету освітніх технологій
Оксфордського університету
<https://orcid.org/0000-0001-9570-3320>*

ДОСЛІДЖЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ НЕОЛОГІЗМІВ В РЕАЛІЯХ ВІЙНИ (УКРАЇНСЬКИЙ ТА БРИТАНСЬКИЙ ДОСВІД)

Анотація. Неологізми мають складний шлях потрапляння до активного лексикону мови. Деякі з них швидко втрачають свою актуальність і зникають, навіть не потрапляючи до словників. Одним із проявів лексичних змін є семантична неологія. Цей традиційний підхід, прийнятий когнітивною лінгвістикою, конкурує з морфологічною неологією. Проте, ці дві модальності змін функціонують і співіснують на одному рівні. У статті розглянуто англійські морфологічні й семантичні неологізми на основі перекладу роману «The Orphanage» by Serhiy Zhadan та британських мас медіа: газети «The Times», «The Guardian» та таблоїди «The Sun», «The Daily Mail». Описано способи утворення неологізмів і причини їх появи в мові. У статті використано загальнотеоретичні та специфічні теоретичні й емпіричні методи дослідження. Запропонована система включає опис неологізмів, розгляд семантичної неології з переходом у категоріальну (морфологічну) неологію. Результати дослідження показали, що морфологічний спосіб утворення неологізмів настільки поширений, як і семантичний. Проте, неологізми з перекладу українсько-го автора є складними для визначення: в них присутня бінарна конверсія, яка є як морфологічним процесом побудови лексичних одиниць, так і формально створює проблеми з оцінкою, що й сама семантична неологія. Вибірка неологізмів з британських мас медіа, є яскравим прикладом того, як формальна та семантична рецепція неологічного лексикону функціонує і демонструє, що неологізми можуть бути як механічно сформованими на основі формальних матриць, так і вільно семантизуватися. Однак, для точного перекладу обидвох категорій неологізмів має бути контекст і спеціальна неологична зона для створення єдиної семантичної матриці. Отже, неологізми формують новий, оригінальний і несподіваний лексикон, метою якого є відображення історичних, соціально-політичних реалій сьогодення.

Ключові слова: семантична неологія, морфологічна неологія, еволюція значення, діакронія, лексикон.

Постановка проблеми. Наявність різних дискусій і полеміки навколо теми неологізації мови є однією з ознак її актуальності. Лексична рухливість є важливим процесом для оновлення лексики, яка відображає розвиток мови і суспільства. Можна помітити «моду» на певні неологізми залежно від періоду, у якому вони формуються. Науковці зазначають, що неологізм – це природне явище мови і комунікації, і що мова завжди є частиною творчого та неологічного мовного процесу [1, с. 13]. Проте, залежно від мови розвиток і прийняття неологізмів відрізняється, оскільки кожна має свій власний арсенал

морфологічних процедур, які дають змогу використовувати неологізми. Крім того, кількість і різноманітність неологізмів свідчить про відсутність однозначної класифікації і наявність різних і непокінчених систем аналізу.

Найпоширеніша класифікація визначає три основних види неологізмів: лексичні одиниці, які створюються за допомогою морфологічних ресурсів мови (так звана формальна неологія), нове значення для наявного слова (семантична неологія) або запозичення з діалекту або іноземної мови [2].

Проте, процес утворення неологізмів є складнішим, ніж здається. Функціонування мовних новоутворень зосереджується переважно на умовах їхньої появи. За винятком деяких термінів, створених спеціалізованими галузями (програмне забезпечення), неологізми – це передусім індивідуальні творіння (авторські неологізми), які з'являються в певні моменти або в певних ситуаціях. У цьому контексті лінгвісти вважають, що неологія є значущою частиною дискурсу, і це пояснює, чому вона займає маргінальне місце в лінгвістичних дослідженнях [3]. Неологізми слід також розглядати в лінгвістиці в прагматичному аспекті, якому зазвичай приділяють мало уваги. Лінгвісти не зважають на принцип економії неологізмів, адже «мета неологізмів іноді полягає в тому, щоб уникнути довшої перифрази» [4, с. 87]. Крім того, неологізми можуть мати аргументативну функцію, зокрема через новизну означуваного (політичні промови, передвиборчі гасла). Також неологізація є частиною набору природних реакцій, які залежать від віку й досвіду індивіда та спільноти, що виражає себе [4]. Слід зазначити, що довговічність і засвоєння неологізму часто залежить від епохи й ідеології, горизонтів очікування реципієнтів, матеріальних обмежень (в електронних виданнях простір для написання необмежений, а в друкованих – обмежений), частоти перевидань, невпинної динаміки мови. Нарешті, цикл неологізму насамперед залежить від обставин, за яких вони виникають, від геополітичних потрясінь, як-от війна в Україні.

Мета роботи – провести аналіз англійських неологізмів, які виникли в умовах війни в Україні.

Матеріалами для дослідження обрано: роман «The Orphanage» by Serhiy Zhadan (2021), та британські мас медіа: газети «The Times», «The Guardian» та таблоїди «The Sun», «The Daily Mail» (за період березень – грудень 2022).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед досліджень, що стосуються аналізу неологізмів у стандартній літературній мові, усе частіше зустрічаються згадки про поняття неологізму в спеціальних дослідженнях, й уточняється термі-

нологічний характер [5]. Неологізмами прийнято називати нові слова, що ввійшли до мови відносно недавно з інших мов, тому це поняття також належить до терміну «лексичні запозичення». Зокрема, розрізняють варваризми (лексичні запозичення, які є зайвими, неадапованими й через деякий час від них відмовляються) та ксенізми (вирази й слова, які зберігають свою форму – графічну й акустичну – і значення мови-оригіналу) [6, с. 133]. Очевидно, що сфера неологізмів набагато ширша, ніж сфера запозичень. У найширшому розумінні неологізми – це слова, що вже існують у мові, але їх вживають із новим значенням. У говоримо про семантичні неологізми. Водночас не варто забувати про слова, створені власними засобами мови – морфологічні неологізми, які також належать до категорії неологізмів [7].

У межах аналізу англійських неологізмів у перекладах текстів новітньої художньої української літератури, також слід розглянути питання щодо перекладу й диференціації неологізмів. Не завжди перекладач може побачити семантичні зміни, що відбулися під час утворення неологізму. Тут постає питання міжкультурного перекладу й тонкого відчуття перекладача девіантного використання неологізму, його усвідомлення зі структурним розривом, тобто між тим, що автор неологізму мав намір виразно передати словами, які він використав, й образом, який сам одержувач має про цей намір на основі отриманої інформації.

Непорозуміння і неуспіхи під час перекладу пояснюються спотворенням між семантичним і сконструйованим значеннями. Проте, ці викривлення зазвичай мінімальні, і семантичні навантаження, уключені в кожного члена мовної спільноти, узгоджуються з потребами їхньої взаємодії [8, с. 121]. Також можлива корекція інтегрованих семантичних навантажень, щоб вони відповідали новим ситуаціям.

Поряд з розширенням або модифікаціями значення неологізмів, існують також обмеження значень що діють у межах окремих груп [9]. Отже, фундаментальним фактом є те, що слово, яке в загальній мові суспільства має розширене значення, застосовується в одній з обмежених груп, що існують у цьому суспільстві, до більш вузько визначених об'єктів, і навпаки [10].

Слід звернути увагу також на інші явища у формуванні неологізмів у межах семантичної неології, такі як грамадикалізація й еволюція референтів. Також запозичення між соціальними групами пояснюють розширення нових значень у групах, відмінних від тих, де вони з'явилися.

На думку Д. Хуан, Дж. Ся, слово може нести всі фонетичні й морфологічні ознаки, за якими ми розпізнаємо запозичене слово, воно могло навіть існувати безперервно в мові, і при цьому бути неологізмом, якщо протягом тривалого часу воно більше не було частиною спільної мови, і якщо воно використовувалося лише в окремих соціальних групах [11].

Ознака неологізму виявляється в його поступовому формуванні із часом, незалежно від відомостей, наданих членами лінгвістичної спільноти, які використовують ці слова. Зміну значення можна помітити лише в ретроспективі.

Виклад основного матеріалу. Науковці стверджують, що слово має статус неологізму доти, доки зберігає свою семантичну або лексичну новизну. З того моменту, як неологізм почали широко використовувати, його вже не сприймають як неологізм. У цьому сенсі неологізм – це не будь-яке нове слово,

а тільки те, яке є дуже новим, нещодавно з'явилося і ще не ввійшло до словникового складу мови. Через це деякі фахівці називають їх також новомодними словами [12]. Отже, унесення слова до категорії неологізмів, як правило, нетривале, особливо нетривалі семантичні неологізми, значення яких втрачається за межами країни їхнього виникнення, за відсутності реалій, що їх позначають.

В представленій роботі, вибірка неологізмів, по суті, має чітку морфологію і семантику, у цій вибірці неологізми несуть виключно пейоративний та емотивний елемент, оскільки відображають трагічні події із сучасної історії України. Отже, зазначені в цій статті неологізми є переважно негативними, зневажливими й принизливими для ворога.

Слід зазначити, що написання воєнної прози є складним завданням. Війна в Україні створила унікальні й героїчні реалії для українського народу. Війна також вплинула на мову. Щоразу, коли українських авторів перекладають на англійську, використовують українські терміни й слова з військової лексики. Неологізм апіорі є новим словом, яке має нову форму й зміст. Результати дослідження показали, як воєнний стан відображено в англійській мові.

Кожне нове слово або жаргонне слово описує процес війни, відзначаючи образне мислення, непереборний оптимізм і яскраве почуття гумору українців. Фактично, через жахливі й трагічні події виникають нові поняття, які можуть містити іронію і презирство до ворога. На рисунку 1 представлено вибірку нових слів з військового лексикону з роману «The Orphanage» by Serhiy Zhadan, та з таблоїду «The Sun». Неологізми проаналізовані з точки зору перекладацьких нюансів передачі значення від пейоративного до нейтрального. Під час перекладу зневажливі елементи, зазвичай, утрачають своє початкове значення оскільки неологізми з перекладу українського автора є складними для визначення через бінарну семантичну конверсію. Незважаючи на те, що ці слова морфологічно складні й подібні, семантично вони є простими словами, тому їх мають вивчати як цілісну ситуацію (рис. 1).

Що стосується морфологічних неологізмів, то цікавим аспектом, виявленим у перекладі морфологічних неологізмів на англійську мову, є використання префіксів *za- ta zu-*. По суті, ці слова й новотвори є запозиченими й створеними з внутрішніх матриць на різних основах, що призводить до тотожної

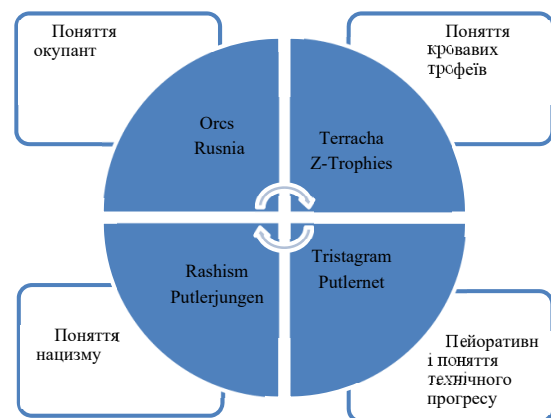

Рис. 1. Семантичні неологізми з пейоративним сенсом

Джерело: [13, 16].

морфологізації неологізму з різними означуваними (оскільки в англійській мові немає подібної морфологічної номенклатури). Однак, під час перекладу навіть інтуїтивно можна відчувати, що ці морфологічні неологізми, мають сильно негативне вираження. З одного боку, вони насміхаються над ганебною символікою ворога, а з іншого боку, коли вони додаються до дієслова, загалом означають його ліквідацію (див. рис. 2).

Неологізми, створені на формально тотожних основах, не мали б підстав для семантичного зв'язку у двох різних мовах. Проте, їх формальна схожість не є випадковою. На основі вибірки з творів, бачимо як витончено перекладачі надають своєму перекладу актуалізованого морфо-семантичного визначення:

Cartoons – the uniform, Kalashnikov – assault rifle, Birds – night vision device, Balabas – delicious food, Disco – missile attack, Pigdogs – russian soldiers, To zero – to kill, Digit – the uniform, Pokémon – assault rifle, Eyes – night vision device, Nishyaky – smth delicious, Mirror silence – before the attack, Vanka – russian soldier, The two hundred – the killed, Pixel – the uniform, Shaitan-pipe – assault rifle, Mamalyha – strange food, Parish – missile arrival, Pushkinist – russian soldier, The three hundred – heavy injured, Thermals – the uniform, Paddle – assault rifle, Tushnyak – meat can, Smska – missile arrival, Morders – russian soldiers, Pedals – the boots, Canned food – russian soldier, Tiktok troops – russian soldiers, Kadyrov's tiktok troops – chechen soldiers [13, 14, 15, 16, 17].

У зв'язку з використанням споріднених основ зазначених неологізмів можуть виникнути похідні слова. Однак, використання перекладачем однакових рішень для різних значень полісемічних слів може бути менш обґрунтованим наперед визначенням. Проте, якщо основи є семантично взаємопов'язаними, прямі зв'язки між їхніми похідними розриваються, і ці похідні можуть існувати незалежно одне від одного. Із цього боку йдеться про перехід неологізму зі статусу неологізму в запозичення.

У лінгвістиці неологізми поділяються також на слова іншомовного походження. Запозичені слова з іншої мови можна розділити на кілька етапів, зокрема:

1) власне запозичення, тобто слова, взяті з інших мов, що були пристосовані до фонетичної та морфологічної систем, частіше вживаються, дають похідні слова і вже не відчувуються мовцями як іншомовні (Shoiguing, Khuilostan, Putiniste) [14];

2) іншомовні слова, тобто слова, що не відповідають цим умовам, мають у своєму складі іншомовні фонетики, не відповідають морфологічно, вживаються епізодично, і мовець, не будучи фахівцем, може легко вказати на їхнє походження (Screps, Uky, Khuido) [16].

Отже, мовна деривація виявляється перманентним процесом. Англійські неологізми які утворилися в англійській мові у відповідь на події в Україні, і є досить обмеженими. Сильний

вплив воєнний дій на мовні реалії в сучасній англійській мові необхідно досліджувати, оскільки як переклад сучасного українського літературного твору, так і англійське мас медіа, включають військово-політичний дискурс, який охоплює не лише технології і стратегії, але й духовність суспільства. Диспути й емоційні відповіді швидко поширюються через ЗМІ. Описані семантичні й морфологічні неологізми англійської мови наразі дуже популярні. Їх почали активно використовувати не лише політики й військові, але й звичайні громадяни. Наслідком війни для англійської мови є стрімкий ріст нових лексем, запозичених з української мови. Такі лексеми розкривають культуру української мови, розуміння причин збройної агресії ворога та потребу перемоги.

Результати дослідження показали, що найчастіше неологізми утворюються шляхом префіксації, тобто додавання афікса, що стоїть безпосередньо за коренем, або шляхом суфіксації, тобто додавання афікса, що слідує за коренем. Способи творення неологізмів також можуть відповідати англійським лінгвістичним нормам.

Слід зазначити, що перехід від віртуального до реального обмеженого вживанням, а також між психологічними й соціологічними факторами, що впливають на прийняття слова, є складним механізмом.

Згідно з результатами досліджень в одних випадках префіксація відповідає нормам мови оригіналу, а в інших – порушує їх. Найчастіше це кальковані українські форми.

Аналіз англійських неологізмів, що виникли на тлі війни в Україні показав, що ми маємо справу з мовним утворенням і неологізмами, утвореними шляхом гібридизації двох різних мов, тому частота семантичних і морфологічних неологізмів є приблизно однаковою.

Висновки. У статті досліджено лексичні зміни в англійській мові, які виникли через семантичну й морфологічну неологію. Описано методи утворення неологізмів і причини їх появи. Установлено, що обидва способи змін є ефективними й поширеними. Семантична неологія і морфологічна неологія співіснують і взаємодіють на рівні лексики. Неологія завжди адаптується до сучасності, інтегруючись у суспільство протягом кількох місяців або навіть років залежно від поширеності й прийняття. Часто неологізми швидко зникають або стають частиною активного лексику після свого включення до одного або декількох словників. Однак, неологізми, що з'явилися на тлі глобальних потрясінь, можуть уживати навіть протягом століть.

Незалежно від інтересу до еволюції семантичних або морфологічних неологізмів або лексичної творчості мовців, семантичні інновації створюють складні питання: чи це незначні зміни в значенні лексичних слів, які завжди є розмитими, або чи це свідоме і виразне порушення норм. Хоча є зрозумілі приклади на обох полюсах, багато неологізмів є незрозумілими для

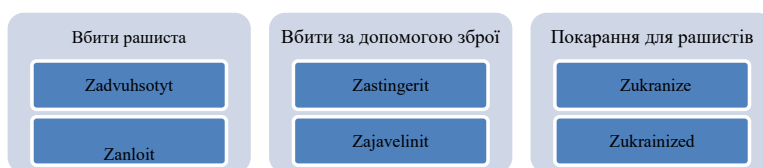

Рис. 2. Морфологічні неологізми з префіксами за- та zu-

Джерело: [13, 14, 15, 16, 17].

інших культур, і лише історичні реалії можуть допомогти вирішити це питання.

Представлена вибірка неологізмів продемонструвала як працює формальна й семантична рецепція неологічного лексикону, і те, що неологізми, є як механічними, (спираються на формальні матриці) так і вільно семантизуються. Проте, для точного перекладу, неологізми потребують контексту та наявності так званої неологічної зони для утворення єдиної семантичної матриці. Отже, неологізми утворюють новий, оригінальний, несподіваний, лексикон, який має на меті показати історичні та соціально-політичні реалії сьогодення.

Література:

- Lombard A., Huyghe R., Gygax P. Neological intuition in French: A study of formal novelty and lexical regularity as predictors. *Lingua*. 2021. Vol. 254. P. 103055. URL: <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2021.103055> (date of access: 10.02.2024).
- Наместюк С. В., Стефурак О. В., Рак О. М. Стратегія замороження перекладу фразеологічних одиниць. *Нова філологія*. 2021. № 84. С. 180–185. URL: <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-84-25> (дата звернення: 10.02.2024).
- Problems of Cultural Heritage Preservation in the Context of the Armed Conflict Growth / Y. Trach et al. *IFIP Advances in Information and Communication Technology*. Cham, 2020. P. 31–44. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-48939-7_4 (date of access: 10.02.2024).
- Kozlova T., Polyezhayev Y. A Cognitive-Pragmatic Study of Australian English Phraseology. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2022. Vol. 12, Issue 1. P 85–93. <https://doi.org/10.33543/12018593>
- Awadh A. N. M., Shafull K. A. Challenges of translating neologisms comparative study: Human and machine translation. *Dil ve Dilbilimi Çalışmaları Dergisi*. 2020. Vol. 16, no. 4. P. 1987–2002. URL: <https://doi.org/10.17263/jlls.851030> (date of access: 10.02.2024).
- Freixa J., Torner S. Beyond Frequency: On the Dictionarization of New Words in Spanish. *Dictionaries: Journal of the Dictionary Society of North America*. 2020. Vol. 41, no. 1. P. 131–153. URL: <https://doi.org/10.1353/dic.2020.0008> (date of access: 10.02.2024).
- Frlleta T., Frlleta Z. A Neologism: Translation and/or Adaptation. *European Journal of Language and Literature*. 2019. Vol. 5, no. 3. P. 42. URL: <https://doi.org/10.26417/ejls.v5i3.p42-51> (date of access: 10.02.2024).
- López-Rúa P. VPS, Goodthink, Unwomen and Demoxie: Morphological Neologisms in Four Dystopian Novels. *Miscelánea: A Journal of English and American Studies*. 2019. Vol. 59. P. 117–136. URL: https://doi.org/10.26754/ojs_misc/mj.20196342 (date of access: 10.02.2024).
- Trudgill P. *Sociolinguistic Variation and Change*. Edinburgh University Press, 2019. URL: <https://doi.org/10.1515/9781474473330> (date of access: 10.02.2024).
- Haspelmath M. Towards standardization of morphosyntactic terminology for general linguistics. *Typological Studies in Language*. Amsterdam, 2021. URL: <https://doi.org/10.1075/tsl.132.02has> (date of access: 10.02.2024).
- Xia J., Huang D. Translation of Diplomatic Neologisms from the Perspective of Manipulation Theory. *International Journal of English Linguistics*. 2021. Vol. 11, no. 6. P. 130. URL: <https://doi.org/10.5539/ijel.v11n6p130> (date of access: 10.02.2024).
- The Formalized Semantics of Neologisms-Slangisms in the Context of the English Translation of A Military Narrative / A. Pak et al. *World Journal of English Language*. 2023. Vol. 13, no. 6. P. 537. URL: <https://doi.org/10.5430/wjel.v13n6p537> (date of access: 10.02.2024).
- Zhadan S. *The Orphanage: A Novel*. Yale University Press. 2021. URL: <https://yalebooks.yale.edu/2021/12/16/the-orphanage-revisited/> (date of access: 10.02.2024).
- Naylor A., Rose D., Parfitt T. Ukraine war: More attacks to come, vows Kyiv as drone hits Moscow skyscraper. *The Times & The Sunday Times*. URL: <https://www.thetimes.co.uk/article/ukraine-war-russia-skyscraper-moscow-drone-attack-strike-ssnxm55hz> (date of access: 10.02.2024).
- News, sport and opinion from the Guardian's Europe edition | The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/europe> (date of access: 10.02.2024).
- The Sun. URL: <https://www.thesun.co.uk/> (date of access: 10.02.2024).
- UK Home | Daily Mail Online. *Mail Online*. URL: <https://www.dailymail.co.uk/home/index.html> (date of access: 10.02.2024).

Ivanenko N. Study of English neologisms in the context of war: Ukrainian and British experiences

Summary. Neologisms have a complicated path to entering the active lexicon of a language. Some of them quickly lose their relevance and disappear, even without making it into dictionaries. One manifestation of lexical changes is semantic neology. This traditional approach, adopted by cognitive linguistics, competes with morphological neology. However, these two modes of change function and coexist on the same level. The article studies English morphological and semantic neologisms based on the translation of the novel "The Orphanage" by Serhiy Zhadan and British mass media: newspapers such as "The Times" and "The Guardian" and tabloids like "The Sun" and "The Daily Mail". The methods used in the article included general theoretical and specific theoretical and empirical research methods. The proposed system included description of neologisms, examination of semantic neology with transition to categorical (morphological) neology. The research results have shown that the morphological way of forming neologisms is as widespread as the semantic one. However, neologisms from the translation of the Ukrainian author are difficult to define: they exhibit binary conversion, which is both a morphological process of constructing lexical units and creates difficulties in evaluation, which is the essence of semantic neology itself. The sample of neologisms from British mass media was a vivid example of how formal and semantic reception of neological vocabulary functions and demonstrated that neologisms could be mechanically formed based on formal templates or freely semanticised. However, for accurate translation of both categories of neologisms, context and a special neological zone are needed in order to create a unified semantic matrix. Therefore, neologisms shape a new, original, and unexpected lexicon, the purpose of which is to reflect the historical and socio-political realities of the present.

Key words: semantic neology, morphological neology, evolution of meaning, diachrony, lexicon.

Киречук В. В.,

асистент кафедри романської філології

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕМАТИЧНИХ КЛАСІВ ЕВФЕМІЗМІВ В РОМАНІ ІЗАБЕЛЬ АЛЬЄНДЕ 'LARGO PÉTALO DE MAR'

Анотація. Статтю присвячено огляду евфемізмів та особливостей їх функціонування в художньому дискурсі. Матеріалом дослідження виступає текст художнього твору, що описує хронологію подій під час війни в Іспанії та воєнної диктатури в Чилі. В ході дослідження здійснюється компаративний аналіз таких понять, як евфемізм та табу. Визначено, що евфемізм є нейтральним, пом'якшувальним виразом, що здатен вуалювати висловлювання, дії та явища, які згідно мовленнєвих норм викликають негативні настрої, та водночас вважаються недоречними та неприпустимими для вживання в конкретному середовищі. Під поняттям табу розуміють заборону на вживання тем, які викликають страх та занепокоєння, наносять шкоду цільовій аудиторії. Акцентується увага, що еволюція евфемізмів є складним явищем. Це пояснюється швидкою інтеграцією нейтральних номінацій в мовне середовище, що призводить до їхньої тотальної адаптації в повсякденному спілкуванні. Досліджується аналіз чотирьох класифікацій евфемізмів. Кожна з класифікацій відрізняється тематикою та цільовим призначенням. Виокремлено класифікацію евфемізмів за наміром застосування; за тематичним спрямуванням; п'ятирівневу класифікацію, що охоплює сферу родинних відносин, гуманітарного характеру, терористичну, медичну та адміністративну сфери. Визначено, що класифікація іспанського дослідника Х.М. Лечадо Гарсії є найбільш деталізованою та охоплює широке коло сфер життя. На основі крайньої класифікації досліджено тематичні групи евфемізмів, що переважають в зазначеному тексті художнього твору. Встановлено, що тенденція до субституції номінацій з негативним денотатом на позначення воєнних дій, фізичних вад, майнової, вікової дискримінації з'являється під час воєнного перевороту у Чилі. Внаслідок чого змінюється спосіб сприйняття речей та навколишнього світу, що згодом призводить зміни ментальності.

Ключові слова: евфемізм, емоційно-забарвлена лексика, нейтральна конотація, табу, функції евфемізмів, художній дискурс.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Останнім часом у сучасній лінгвістиці спостерігається посилена увага до вживання евфемізмів. Величезної популярності набуває феномен лінгвістичного перевтілення, або *'linguistic make up'*, що передбачає створення розпливчастої реальності шляхом ідеалізації, маскуванню істинного змісту процесів чи явищ, які не відповідають комунікативному середовищу та свідчать про відхилення від норм функціонування мовної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомим внеском у дослідженні евфемізмів та природи евфемістичної лексики є доробки, що належать вітчизняним та зарубіж-

ним лінгвістам та мовознавцям, серед яких: В. Великорода, К. Кантур, Х. Пайонкевич, J.M. Lechado García, D. Lio, F. José, C. Gómez. Останні дослідження на цю тему висвітлені в роботах О. Лазебної, присвячених питанню емоційної оцінності метафоричних висловів на матеріалі сучасної художньої прози. Є. Корнелаєва проводить дослідження структурно-семантичних особливостей евфемізмів в межах різноманітних лінгвістичних підходів. М. Спісіякова аналізує вживання евфемістичних одиниць в контексті вивчення воєнного конфлікту в Україні. Педро Х. Чамізо Домінгес висвітлює поняття лексикалізації евфемізмів та виокремлює їхні основні функції. Проте на сьогодні питання, присвячене функціонуванню евфемізмів в межах художнього дискурсу не є достатньо вивченим, що й обумовлює **актуальність** теми даного дослідження.

Мета дослідження передбачає виокремлення тематичних груп евфемізмів та визначення функцій їхнього вживання в зазначеному тексті художнього твору. Мета дослідження передбачає вирішення низки **завдань**: дати визначення поняттю «евфемізм»; здійснити класифікацію евфемізмів за наміром їх використання та тематичним спрямуванням.

Виклад основного матеріалу. Королівська Академія іспанської мови (RAE) зазначає, що евфемізм – це завуальоване вираження ідей, дій чи явищ, пряме та відверте значення яких сприймається як недоречне або різке [1].

Іспанський мовознавець Х.М. Лечадо Гарсія зазначає, що евфемізмом є пом'якшувальний вираз, який вживається для позначення конкретних дій та явищ, замість їхньої прямої номінації [2].

У більш вузькому розумінні, евфемізм є одним з лінгвістичних механізмів, тісно пов'язаних з явищем табу. Завдяки асоціативному принципу під час розмови на заборонену тему у свідомості активується низка синонімічних одиниць з нейтральними лексемами, що мають безпосередній зв'язок з феноменом, про який не наважуються сказати відкрито через певні упередження та занепокоєння. Завдяки евфемізму блокується негативна дійсність конкретного табуйованого явища, а реальність постає розпливчастою [3].

Дослідження еволюції евфемізмів стикається з певними перешкодами. Насамперед це пояснюється швидкою адаптацією евфемізмів у повсякденне спілкування суспільства, з іншого боку – обмеженим періодом їхнього існування. В залежності від актуальності досліджуваних процесів чи явищ, які призводять до появи евфемізмів, можна спостерігати за швидкою інтеграцією останніх в мову населення, або ставати свідком їхнього вилучення з побутового спілкування.

На сьогодні існує декілька класифікацій, серед яких виділяють: групи евфемізмів за наміром застосування та за тематичним спрямуванням.

Класифікація евфемізмів за наміром застосування включає три групи:

Евфемізми з завуальованим негативним денотатом. Йдеться про категорію евфемізмів, які є поширеними серед суспільства та конкретних сфер життя. Дана категорія передбачає мінімізацію конфліктних ситуацій з метою уникнути вживання виразів табу. Даний тип евфемізмів нерідко розглядають з точки зору комунікативних стратегій, які мають намір не лише запобігти конфлікту суспільстві, а й спростити процес кооперації між співрозмовниками.

Евфемізми з відтінком переконання. Йдеться про категорію евфемізмів, мета яких полягає в маніпулюванні діями цільової аудиторії задля досягнення поставлених цілей. Йдеться про метод, що наводить оману та порушує довіру з боку цільової аудиторії. Цей принцип активно застосовується в політичному та економічному дискурсах. За допомогою здійснення багатшарового емоційного навантаження, через метафоризацію конкретних процесів та надання своїм висловам максимально позитивного значення відбувається маніпулювання свідомістю та діями громадськості. За таких умов слухачі сприймають почуту інформацію як істинну, що привертає їхню увагу та під впливом почутого дає підстави погодитися на ті чи інші пропозиції [4, 73].

Евфемізм з гумористичним ефектом. Згаданий тип евфемізмів є поширеним у повсякденному спілкуванні, де згадана категорія вживається найчастіше. Ефект комічності викликаний емоційно забарвленими номінаціями, які накладаються на відомі аудиторії ситуації, створюючи невимушену атмосферу. На відміну від попередньої категорії, евфемізми з гумористичним ефектом збагачують мовлення надмірним використанням номінацій з позитивною конотацією, проте не ставлять перед собою мету обтяжувати спілкування та маніпулювати діями слухача, завдяки чому цільова аудиторія здатна ідентифікувати сутність усього сказаного [5, 10–11].

До наступного блоку відноситься класифікація за тематичним спрямуванням, запропонована іспанським дослідником Е. Монтеро Картельє [6, 43].

В межах цієї класифікації він виділяє чотири основні групи: магічно-релігійну, есхатологічну, соціальну та інтимну.

Групі магічно-релігійних евфемізмів притаманні процеси, що пов'язані з феноменом смерті, хворобами, надприродними істотами, тотемними тваринами, з якими пов'язують певні народні вірування. Нерідко можна побачити нейтральні конотації, що пов'язані з возвеличенням образу Всевишнього. До есхатологічної групи належать окремі частини тіла та фізіологічні процеси, що з ними пов'язані. В межах соціальної групи виділяють евфемізми, притаманні для економічно-політичної діяльності, сімейних відносин, фізичних та психологічних відхилень, вікових змін та фізичних вад [6, 44].

Іспанський мовознавець А. Ролдán Перес пропонує класифікацію, що складається з п'яти сфер буття: сфери родинних відносин, сфери гуманітарного характеру, терористичної сфери, медичної та адміністративної сфери [7, 96].

Сфера родинних відносин охоплює заборонені для спілкування теми в межах конкретної родини. До складу цієї групи відносяться події та явища, про які жоден з членів родини не наважиться говорити відкрито, порушуючи особисті кордони [8]. Для сфери гуманітарного характеру притаманні фізичні вади, психічні розлади та відхилення в характері особистості.

До терористичної сфери характерними є терористичні та воєнні дії, а також наслідки, до яких вони призводять. Медична сфера охоплює серцево-судинні захворювання, онкологічні та бронхолегеневі хвороби. В межах групи адміністративної сфери, виділяють евфемізми, що відносяться до фінансової галузі, серед якої економічні виклики, професійна сфера діяльності та фінансові відомості.

Наступна класифікація, запропонована іспанським дослідником Х.М. Лечадо Гарсією представляє деталізований тематичний розподіл евфемізмів. Дана класифікація охоплює переважно більшість сфер буття. В межах даної класифікації виділяють наступні тематичні класи:

1. Соціальні евфемізми. Дана класифікація представляє широке коло семантичних понять, які спрямовані на субституцію явищ, пов'язаних з майновою дискримінацією: *la clase baja* (замість *pobre*), *la gente adinerada* (замість *rica*); віковою дискримінацією: *la tercera edad* (замість *viejo*); расовою дискримінацією: *afroamericano*, *persona de color* (замість *negro*, *moreno*); захворювань: *invidente* (замість *ciego*). До вище розглянутої категорії також належать евфемізми на позначення зовнішності, фізичних вад осіб, які не є еталонами краси. Так, наприклад, аби позбавитися комплексу меншвартості до відношенню до людей з надлишковою вагою застосовують номінації з нейтральною конотацією: *obeso*, *fuerte* (замість *gordo*).

2. Економічні евфемізми. До економічної сфери належать номінації, що вказують на підвищення цін та економічної нестабільності. Наприклад: *actualización* (замість *subida de precio*), *fluctuación* (замість *inestabilidad económica*).

3. Політичні евфемізми. Ключовими поняттями даної групи виступають лексеми на позначення кризи, конфронтації, капіталістичних країн та процесів, що мають безпосередній зв'язок з діяльністю політичних діячів: *desajuste* (crisis económica), *desencuentro* (enfrentamiento), *primer mundo* (país capitalista), *faltar a la verdad* (mentir), *purgar* (exterminar a los adversarios).

4. Освітні евфемізми. Зазвичай розповсюджуються на основні та допоміжні матеріали, форми контролю, використанні під час освітнього процесу. Наприклад: *material de apoyo*, *шкільна дошка* – *panel vertical*, *неперва* – *segmento de ocio*.

5. Професійні евфемізми. Мета даної групи полягає у підвищенні престижу професіям, які викликають негативне ставлення з боку оточуючих, створюючи ілюзію високого інтелектуального рівня працівника. До даної групи слід віднести наступні професії: *kuхар* – *chef*; *офіціант* – *especialista en logística de alimentos*; *стайліст* – *imagen personal*, *майстер нігтьової естетіки* – *pedólogo*.

6. Релігійні евфемізми та евфемізми феномену смерті. Охоплюють вчення про кінець земного існування та інші форми прояву його продовження. В багатьох культурах феномен смерті набуває метафоричного значення та сприймається як відпочинок або подорож: *pasar a la vida mejor*, *estar al lado de Dios*, *último viaje*. Натомість ключовими поняттями релігійної сфери виступають лексеми: *maligno*; *nueva religión*, *filosofía*.

7. Евфемізми медичної галузі. Група медичної галузі користується великою популярністю серед лікарів. Ця пояснається наміром зробити номінації малодоступними для розуміння пацієнтів та цільової аудиторії зокрема. До їхнього складу входять назви хвороб, препаратів, лікарняних закладів. Більшість з них складають запозичення з латинської мови: *рак* – *tumor*; *психічне порушення* – *discapacidad psíquica*, *dificultad emocional*;

заснокійливий засіб – *ansiolítico, analgésico*; *хворий – destemplado, indispuerto*; *лікарня – ciudad sanitaria, residencia hospitalaria*; *вірус – choque séptico, enemigo invisible*.

8. Евфемізми військової сфери, природа яких перегукується з евфемізмами політичного дискурсу. Головна мета передбачає усунення напруги під час вирішення зовнішньополітичних конфліктів, а також певних процесів та явищ, пряма номінація яких лякає та пригнічує. Наприклад: *вторгнення – anexión, despliegue*; *війна – fricción, encuentro*; *вбивство/геноцид – catástrofe humanitaria/privación de existencia*; *солдат – voluntariado inducido, elemento de combate*; *перемир'я – suspensión de actividades* [9].

Підходячи до визначення тематичних груп, висвітлених в художньому творі, доречно зосередити увагу на історичному підґрунті твору та згадати про індивідуальний стиль письменниці, яка наголошує на цінності слова. На думку І. Аьенде поняття доречності та відповідності стилевим нормам вважається одним з ключових аспектів наративних стратегій. Внаслідок державного перевороту у Чилі мова зазнала кардинальних змін. В багатьох сферах життя почали з'являтися номінації з евфемістичним забарвленням, які виступали альтернативними до табуованих, що з часом міцно закріпилися у свідомості іспаномовного населення та увійшли до загального вжитку.

Опис подій у відбувається на фоні воєнного періоду в Іспанії за часів правління Франциска Франко та воєнної диктатури в Чилі. При цьому велика увага зосереджена на побуті населення, суспільно-політичному житті, звичках та сфери діяльності головних героїв. Усвідомлення масштабності подій, серйозності ситуації, в якій опиняється іспаномовне населення, зумовлює появу евфемізмів, що покликані камуфлювати негативну дійсність, а встановлення перешкод на використання лексем конкретної сфери в художньому дискурсі призводить до зміни сприйняття реальності та ментальності зокрема [10].

Під час здійснення аналізу тексту можна простежити відлуння значної кількості евфемістичних словосполучень тематичної групи «війна». Оскільки дана тема є наскрізною в творі, більшість евфемістичних номінацій зосереджені на камуфлюванні негативного денотату саме воєнних дій. Евфемізми воєнного конфлікту утворено за допомогою нейтральної лексики. Наприклад: *conflicto de baja intensidad, conflicto armado, agresión, problema bélico, la lucha armada, revolución pacífica, nubarrón negro*; масові зіткнення та сутички – *sublevación militar, bochinche*; протилежна сторона конфлікту – *загарбники* постають в образі непрочаних гостей, ідеологічних опонентів та марксистської орди: *ejército vencido, huéspedes indeseables, adversario ideológico, manada de rojos, hordas marxistas*. Початок воєнних дій та завоювання земель супротивником – *verse cara a cara con enemigo, dar batalla; entrar en aguas territoriales*. Вдаючись до гіперболізації та антономазії авторка змальовує Гітлера в образі господаря світу – *dueño del mundo, caudillo*, а його діям – *tragar los territorios* надає ефект комічності [11].

Евфемізми тематичної групи «смерть». В межах тексту про загиблих згадують як про янголів, людей з неживим серцем: *los ángeles, la persona con el corazón inerte, caídos*; Водночас уникаються лексеми з негативною семантикою, що вказують на відхід в інший світ. Письменниця активно застосовує синонімічні одиниці, що володіють відтінком метафоричності та уникають згадки про смерть: *descansar en paz, ir al cielo con los ángeles, traer de vuelta al mundo de los vivos, ir de viaje, dormir*

el sueño entero, desaparecer, no alcanzar a vivir. Варто зазначити, що в межах цієї групи закладено інтуїтивно-психологічний фактор. Оскільки на цільову аудиторію наводять страх не лише думки про смерть, а й процеси, хвороби, залежність від обставин, які ми схильні ототожнювати з нею [12].

В рамках категорії соціальних евфемізмів слід зазначити відлуння тематичних груп:

– на позначення соціальної нерівності та майнової дискримінації. Для позначення нужденних використовують номінації: *tercera clase, representantes de cubiertas inferiores, descalzo, infeliz, desafortunado, arrancado, mendigo, pordiosero*; та більш формальні перифрази, які вказують на складне економічне становище: *estar a otro lado del cerro, descender un par de escalones*. Натомість для позначення заможних представників населення найбільш поширеними є приклади, які також наділені метафоричним змістом: *harina de otro costal, gente adinerada, los privilegiados, de alto grado, de alta sociedad, de alto barrio, parvenus, vivir en opulencia*;

– на позначення зрілого віку, оскільки в творі простежується опис декількох поколінь, що постають в різних часових вимірах. Для створення образності представників похилого віку використовуються евфемістичні вирази нейтральної конотації: *tener demasiada edad, edad sobrada, decrepito, anciano, de edad, de cierta edad, cambiado un poco en los años, estar curtido por años, reliquias del pasado*;

– пов'язаних з зайвою вагою. Стратегія опису даної категорії тісно пов'язана з прихильністю авторки до групи позитивних персонажів. Опис їхньої зовнішності побудовано на гумористичному ефекті, що цілком позитивно сприймається цільовою аудиторією. Найбільш яскравими є приклади: *crecido en tamaño, cambiada por maternidad y dulces, entrado en carnes, obeso, opulente de cara y cuerpo, rollizo, sobrarle los kilos a alguien, encinta (embarazada)* [11].

Не менш важливим залишається відлуння евфемізмів на позначення захворювань, які здебільшого виступають у ролі запозичень з латини. Основна функція даної групи полягає у приховуванні клінічної картини пацієнтів: *enclenque, grave ataque hepático, delirio, ataque cerebral, fiebre de oro*.

В тексті представлено також евфемізми на позначення неprestижних професій тогочасної доби. Так, наприклад, субституції підлягають домашні помічники – *responsable de la rutina doméstica/de las labores básicas*; представник фізичної діяльності – *representante de obreros manuales*; поліцейський – *agente de seguridad*.

Наступною є група евфемізмів, що відображає фізіологічні потреби людини та представляє табу у суспільстві. Основну увагу сконцентровано на поняттях, що позначають вбирально – *excusado*; та допоміжні предмети, які також містять негативну семантику: *palangana* – таз для вмивання, *paños higiénicos* – рушники.

Особливої уваги заслуговує група евфемізмів з політично-економічної галузі, що вказують на нестабільну економіку в країні та кризу. Найбільш поширеними евфемізмами постають: *depresión económica, coletazo, evasión de impuestos, situación económica holgada* [11].

Таким чином, огляд практичного матеріалу в рамках художнього дискурсу дозволяє зробити висновок про те, що завдяки використанню номінацій з нетральним денотатом змінюється спосіб сприйняття реальності та речей, які нас оточують. Евфе-

мізми координують потік наших думок, визначають принципи завуальованості, що дозволяє ставити питання та говорити на теми, які сприймаються негативно суспільною свідомістю без відчуття сорому, напруження та переживань.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Отже, проведений аналіз дає можливість розкрити внутрішню природу евфемізмів, беручи до уваги, що евфемізми тісно пов'язані з явищем табу. Евфемізми розглядають з точки зору комунікативних стратегій, що також передбачають нейтралізацію негативного змісту та спрощення процесу обміну інформації між співрозмовниками.

Основна функція евфемізмів полягає у пом'якшенні негативної дійсності за допомогою залучення лексем з нейтральною або позитивною семантикою. Було здійснено класифікацію евфемізмів за наміром їх вживання та тематичним спрямуванням. Серед проаналізованих класифікацій, запропонованих Е. Монтеро Картельє, Х. М. Лечадо Гарсією та А. Ролданом Пересом, найбільш вичерпною можна вважати класифікацію Х. М. Лечадо Гарсії, що охоплює соціальні, економічні, політичні, освітні, професійні, релігійні та медичні евфемізми.

В тексті художнього твору було широко проаналізовано соціальну групу евфемізмів, що з'являлися на фоні воєнних дій. Варто наголосити, що художній дискурс поряд з повсякденним життям відображає різноманітні процеси, явища, емоційні стани та занепокоєння, пов'язані з феноменом смерті, явищем расової, майнової та вікової дискримінаціями, через що відлуння в ньому зазначених тематичних груп евфемізмів є цілком логічним та виправданим.

Перспективу подальшого дослідження становить аналіз риторичних фігур, як засобів евфемізації художнього дискурсу.

Література:

1. RAE. Eufemismo [Електронний ресурс] / RAE – Режим доступу до ресурсу: <https://dle.rae.es/eufemismo>.
2. García L., Manuel, J. Diccionario de eufemismos y de expresiones eufemísticas actuales. – Madrid: Editorial Verbum, S., L., 2000, 216.
3. ABC. Eufemismos: de los «campos de trabajo» nazis, al «derecho a decidir» catalán [Електронний ресурс] / ABC. 2014. Режим доступу до ресурсу: https://www.abc.es/historia/20141103/abci-eufemismos-nazi-catalan-hitler-201410311831_amp.html.
4. Корнелаєва С. В. Лінгвістична природа евфемізмів [Електронний ресурс] / Євгенія Валеріївна Корнелаєва // Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності "Львівський філологічний часопис" №5. 2019. С. 70–75.
5. SÁNCHEZ GARCÍA, F. J. Los marcos conceptuales de la interdicción política: tabúes y eufemismos persuasivos en España después del 15-M. – *Tonos digital: Revista de estudios filológicos*, 2018. 3–15.
6. MONTERO CARTELLE, E. El eufemismo en Galicia. Su comparación con otras áreas romances. – Santiago de Compostela: Universidad de Santiago de Compostela., 1981. 43–44.
7. ROLDÁN PÉREZ, A. Comunicación y eufemismo: patología de la propiedad lingüística. *Revista de investigación lingüística*, 2003. 90–101.
8. Mensalus. Secretos de familia y tabúes [Електронний ресурс] / Mensalus. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://mensalus.es/blog/familia-pareja/2013/06/secretos-de-familia-y-tabues/>.
9. García L., Manuel, J. Diccionario de eufemismos y de expresiones eufemísticas actuales. – Madrid: Editorial Verbum, S., L., 2000, 216.
10. Allende I. Cuando me hablan del lenguaje inclusivo digo 'por ahí se empieza' [Електронний ресурс] / Isabel Allende. 2020. Режим доступу до ресурсу: <https://mensalus.es/blog/familia-pareja/2013/06/secretos-de-familia-y-tabues/>.
11. Allende I. Largo pétalo de mar / Isabel Allende. – Barcelona: Penguin Random House Grupo Editorial, S.A.U., 2019, 375.
12. Allende I. Vacunas, feminismo y Chile, según la escritora en español más leída del mundo [Електронний ресурс] / Isabel Allende. 2021. Режим доступу до ресурсу: <https://www.lanacion.com.ar/la-nacion-revista/isabel-allende-vacunas-feminismo-y-chile-segun-la-escritora-en-espanol-mas-leida-del-mundo-nid21082021/>.

Kyrechuk V. Functioning of the thematic classes of euphemisms in Isabel Allende's novel 'A long petal of the sea'

Summary. The article is devoted to the review of euphemisms and the peculiarities of their functioning in artistic discourse. The material of the research is the text of an artistic work describing the chronology of events during the war in Spain and the military dictatorship in Chile. In the course of the study, a comparative analysis of such concepts as euphemism and taboo is carried out. It was determined that a euphemism is a neutral, mitigating expression capable of veiling statements, actions and phenomena that, according to speech norms, cause negative moods, and at the same time are considered inappropriate and unacceptable for use in a specific environment. The concept of taboo is understood as a prohibition on the use of topics that cause fear and anxiety, harm the target audience. Emphasis is placed on the fact that the evolution of euphemisms is a complex phenomenon. This is explained by the rapid integration of neutral nominations into the language environment, which leads to their total adaptation in everyday communication. The analysis of four classifications of euphemisms is studied. Each of the classifications has a different subject and purpose. The classification of euphemisms according to the intention of use is singled out; by thematic direction; a five-level classification covering the sphere of family relations, humanitarian, terrorist, medical and administrative spheres. It was determined that the classification of the Spanish researcher J. M. Lechado García is the most detailed and covers a wide range of spheres of life. On the basis of the utmost classification, the thematic groups of euphemisms that prevail in the specified text of the artistic work were studied. It was established that the tendency to substitute nominations with a negative denotation to indicate military actions, physical defects, property, age discrimination appeared during the military coup in Chile. As a result, the way of perceiving things and the surrounding world changes, which subsequently leads to changes in mentality.

Key words: euphemism, emotionally colored vocabulary, neutral connotation, taboo, functions of euphemisms, artistic discourse.

Kovalyshyn Kh. V.,
Student at the Department of Applied Linguistics
Lviv Polytechnic National University
<https://orcid.org/0009-0004-7754-5778>
Researcher ID: IRZ-8147-2023

Albota S. M.,
PhD in Philology,
Associate Professor at the Department of Applied Linguistics
Lviv Polytechnic National University
<https://orcid.org/0000-0003-3548-1919>
Researcher ID: ABG-3959-2020

LINGUISTIC ANALYSIS OF SOCIETY'S PERCEPTION OF LIFE DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Summary. The paper analyses user's comments and posts in social media, interprets implicit meanings of them. While interpreting these senses linguistic semantic analysis is used. Based on interpreted senses conclusions about user's mental state are made.

Because since the beginning of a full-scale invasion people live in a constant feeling of stress, it is vital to understand how human's brain gets used to living in such conditions. To understand this type of material a conversation with a psychotherapist was held. During conversation were discussed different topics that are related to changes, PTSD, living in a constant feeling of stress and people's reactions to it.

The way people think, their beliefs, decisions and events strongly depend on an environment that these people live in. Everything that happens to society has its impact on it. Depending on how big a scale of event is, it can lead to various consequences for those who experience such things. War is a great example of a traumatizing event. It leads to inevitable changes in people's minds. These changes have been analyzed by scientists from different areas for a quite long period of time. The main problem that occurs the most frequently is called PTSD (post-traumatic stress disorder). It affects people that had experienced traumatizing events and has different forms. It can appear after a huge variety of accidents. For example: war, car accident, physical or sexual assault, abuse (domestic or childhood), health problems, etc.

To analyze changes in people's perception of life it is vital to use comparative analysis. These changes are shown in different parts of people's life. But one of such spheres of life that can be considered as very important – communication. Using linguistic semantic analysis and psycholinguistic studies is necessary in order to understand hidden meaning in people's messages, comments, etc.

Another powerful aspect in analyzing society's mental state is statistical data. Knowledge of figures that describe different numbers that are related to ongoing study can be helpful. The main reason why these numbers are important is their informativeness. It's data that proves theories and statements. It is also easier to understand material when there is a proof with numbers and comparative analysis of them.

To understand how society's mindset has changed it is helpful to analyze their activity in social media because it shows differences between people's thoughts that were formed

before traumatic events and thoughts that were formed under the pressure that certain traumatic events created.

Key words: war, article, linguistic semantic, hidden meanings, mental state, changes, social media, mental health, comments, linguistic semantic analysis.

Formulation of the research problem. The main problem of living during war is society's mental state. Considering the fact that war is not just a few-days event it is vital to understand that it has huge impact on people's thoughts, feelings, emotions and actions. These changes start showing gradually, depending on the level of danger of the events that people have to go through. In this paper these changes will be shown using a russian-Ukrainian war as an example. It is known that this war is considered as one of the most violent wars ever. Number of bombings that led to a lot of deaths is huge. Every region in Ukraine was damaged by russian army. That means that a lot of people suffered at that particular time of attacks and they deal with implications of those bombings today. Even though explicitly traumatic events may not happen directly with people, they suffer from war too. There are a few reasons for such negative feelings. First of all, they read the news regularly. Because nowadays it is extremely easy to find information, people always have access to news. For those who live in a country, which is in process of war, it is not really easy to keep a positive mindset. Especially considering the fact that their newsfeed is full with information about tragic events. When reading this type of news people just receive more and more information that has bad impact on their nervous system. Only receiving information with such negative meaning in huge amounts makes damage to people.

In one study related to the topic of negative impact of the news was stated that after being exposed to negative news reports, there was reduction of positive effect but negative affect, sadness, worries and anxiety increased. This means that even reading news and not participating in that event can affect people. From this statement a conclusion can be made: if people read a lot about something bad, traumatic or violent, it has a negative effect on their nervous system. That combined with dealing with traumatic event events on their own can lead to a variety of problems with nervous system. Especially considering the fact, that this paper

focuses on a Russian – Ukrainian war, which is an extremely traumatic event for people.

Previous studies. There is a study about mental health of adult people in Ukraine during the first months of Russian invasion in Ukraine. It is called “Differences in mental health outcomes for the adult population depending on their personal experience during the first months of the war in Ukraine: A cross-sectional study.” written by Oleg Kokun. It focuses on changes in a mental state that people had in the first few months of full-scale Russian invasion. In his study author says that war has impact on all population. He divides adult people on two categories and describes each of them from same perspective: impact on their lives. His statement is that there is a category of people who have a positive mental health outcome and those who had a negative impact on their mental state. He explains it like this: “We found that positive mental outcomes were significantly higher in adults with ‘Active’ personal experience during the first months of the war in Ukraine, which was shown by their significantly higher levels of four positive mental health indicators (resilience, general level of professional hardiness, self-efficacy and level of post-experience change). Negative mental health outcomes were significantly higher in adults with ‘Passive’ experience, which was shown by their significantly higher levels of two negative indicators (pressure of physical complaints and manifestation of PTSD symptoms.” This study proves that war has impact on all people but depending on people’s features and personal traits it leads to various changes. As can be seen from statement mentioned above everyone’s suffered from war. This means that impact of war on people needs to be studied more nowadays [1].

The purpose of this paper is to compare people’s activities in social media before and after Russian full – scale invasion and to make some conclusions about society’s mental state and changes that people may face during such hard times.

Activities in social media and people’s mental state are related closely. Nowadays people seem to post their opinions, thoughts and life online. From these posts a conclusion of what they feel can be made. For example, when people receive a new information about war or just about something disappointing that they would post it on their private page in chosen social networking site in order to express their feelings. Or there can be another way to understand that someone just does not feel alright. There are people in social media who post a lot of content. They usually post something important and something funny or relaxing at the same time. When these people stop posting at random moment of their life it can be seen as something suspicious for those who know them well. In most cases these people stop posting because they are going through something harmful. There is one more type of behavior that can show that something is not alright.

Main part. Sometimes people tend to post something that is related to their problem. For example, those who are going through a break up would post something sad and related to their problem. The ones who had lost somebody they loved would post something related to that topic. And the list goes on.

These examples show how people’s posts in social media are connected to their lives and events that happen to them. This can be actually seen during traumatic, violent events such as war, pandemic, natural disaster, etc. These events tend to change people’s thoughts and as a result, people’s activity in social media becomes different. Understanding of this connection is useful for further

understanding of the problem, especially when talking about posts in social media and mental state.

For better understanding of this problem linguistic semantic analysis is used. As was said in a survey written by Said A. Sal-loum, Rehan Khan and Khaled Shaalan: “Semantic analysis within the framework of natural language processing evaluates and represents human language and analyzes texts written in the English language and other natural languages with the interpretation similar to those of human beings.” This means that the main purpose of linguistic semantic analysis is to interpret texts, words, etc. so that implicit meaning can be found [2].

Here will be given analysis of comments left under two posts from the social media page of Roman Kuznetsov [3].

First comment section that will be analyzed belongs to a post that was made on November 24th 2021. Topic of this post is relationships. Author provides readers with general information and warns that staying in abusive relationships makes people’s life shorter. Comments there are mostly just gratitude for author’s work. There can be seen a lot of comments such as: “Thank you”, “Useful”, “Very cool!”, “Yesss!”, “Genius!!!”. These comments are usually followed by emojis that represent fire, heart, clapping hands. This means that people perceive this information as general facts they do not really try to integrate this knowledge into their everyday life [4].

There is another post with similar motive on Roman’s page. It was posted on May 2nd 2023 (more than a year since the full-scale invasion has started). This post’s topic – multitasking and how it affects people’s brain. People in the comment section are aware of their state. They are not just thankful about received information, they share their stories and act like they really want to understand that material as much as they can. There are comments such as: “It turns out that not only am I not annoyed by the constant notifications on silent, but I also worry about my IQ. Now that’s the only way I’ll answer why I didn’t pick up the phone.”, “And I felt it at such moments when I do something, and after a couple of minutes I stupidly do not remember whether I did it or what I did at all.”, “This is one of the reasons for maternal burnout. Because there are many simultaneous tasks and monitoring of different children in different places”. As can be seen from these comments, people analyzed their life and feelings before writing their comments. This means that they are more aware of what’s going on with them [5].

As a result, it can be seen that during war people started to take more care about themselves. They reacted differently to posts with similar educational motive.

To analyze people’s mental state through words that they use it is vital to use methods of psycholinguistics. It is very helpful in situations where diagnostic and analysis of someone’s behavior needs to be done.

For example, there is a study which focuses on understanding depression from texts in social media. It is named “Understanding Depression from Psycholinguistic Patterns in Social Media Texts.” And was written by Alina Trifan, Rui Antunes, Sergio Matos and Jose Luis Oliveira. Results of this survey prove that people who have problems with mental health tend to use more of certain words than others. As was stated in a paper: “The statistical analysis of the training dataset revealed that on average, depressed users have 770 mentions for a control user are 210. Posts belonging to depressed users contain 2888 self-related words, while posts of control users contain on average 716 of them. The average number of tokens for a control user is at 20551 tokens, while for a depressed

one reaches 69000”, From this quote can be made a conclusion that there are certain words that people with mental health problems use more than people without such problems [6].

As can be seen from paragraphs above, it is impossible to fully understand methods and theory from both psycholinguistic and linguistic semantic. These disciplines are equally important when analyzing someone’s behavior and looking for implicit meanings in words. In order to find implicit senses it is vital to use linguistic semantic analysis and to understand author’s motives and deeper meaning of expressions theory from psycholinguistic is used.

For better understanding of processes that are going on in society it is necessary to know how things work from psychological point of view.

To do so, a discussion with psychiatrist is needed. Roman Kuznetsov, a specialist in psychiatry had agreed to give a few comments for this paper.

During interview different topics were discussed: social media and its’ impact on people’s lives, social networking sites as a phenomenon in general, different aspects in communication between people, impact of traumatizing and awful events on people in general and about war particularly.

First topic that was discussed is social media. As Roman said, social media share an emotional content at first place. It means that such type of content is the most popular on social media. This can cause a problem of fake news being shared more actively than true information that is based on real facts, just because it causes more emotions in minds of those who read them. As a result, rationality can be lost in a huge massive of information that exists in social media. It can make news with real information just disappear from social media or make them less important for those who read them.

Statement about importance of emotions in social media can be supported by the following quote from a study called “Dissecting emotion and user influence in social media communities: An interaction modeling approach”, which was written by Wingyan Chung and Daniel Zeng: “Human emotion expressed in social media plays an increasingly important role in shaping policies and decisions.” This means that emotional aspect of the perception of social networks plays a huge role even when creating those social media’s rules [7].

Here is an example of how people react to different types of posts that are posted by one popular source of information in Ukraine called Television Toronto. On January 4th they made a post in social network Instagram about latest Russian attack on a Donetsk region with five C-300 missiles. This post’s content is a statistic about the number of attacks that’d been made, the number of victims of that attack and just a few facts about those victims. In the end of the first sentence there is a smiley face with sad face expression which is added to make this line more emotional. The photo that was added to post is a building that is ruined after the attack. There are 2 990 likes and 33 comments to this post.

Another post was made by this Instagram account also on January 4th about a soldier who proposed to his girlfriend, who is a combat medic. In the end of this small text can be seen a smiley face surrounded by hearts, which supports positive mood of this post. There is also a photo of this couple. They are hugging and look happy. There are 19 708 likes and 49 comments to this post. This is clearly a bigger number of reactions compared to post mentioned above.

Another post made by Television Toronto is about boys that were in a football camp and had no choice but to sleep on the floor

because of Russian attacks. There are a photo of boys sleeping somewhere that looks like a hallway and a few sentences in this post. First of them is followed by an emoji of a broken heart. The number of people’s reaction are 12 555 likes and 74 comments [8].

From these three examples mentioned above can be made a conclusion that people really tend to react more to something that makes them more emotional. As can be seen post with just a small statistic had less interactions from users than those ones that express emotions. As a result, these examples support Roman’s statement. He claims that people react to news that evoke emotions in them.

Another aspect that was discussed is how the fact that people are more likely to consume emotional news impacts social media. During discussion psychotherapist told that because of all these emotions rationality is being pushed out of social networks.

This can lead to horrible consequences. For example, fake news can spread faster than real ones just because they make readers more emotional. When reading such news people are driven by emotions and are willing to share them news without proper check of facts. This knowledge is useful for those who need to spread disinformation in society. Sharing fake information is a tactic of information war (warfare) which is usually done along with actual combat operations. As was mentioned in a survey written by Morgan Bingle: “Information Warfare (IW) is a struggle to control or deny the confidentiality, integrity, and availability of information in all its forms, ranging from raw data to complex concepts and ideas.” That means that fake information is a powerful instrument of such warfare. It can be used against huge amount of people who would not check information that they consume. It can have a horrible outcome. For example, a split in society is possible because there would be a huge number of disagreements [9].

As an example will be given a situation when Iran attacked Iraq in January of 2024. There was a huge amount of news even before official sources made their statements about that situation.

Ukrainian news sources weren’t an exception. The morning after that attack popular Telegram channel, named “News. Ukraine”, made a post about this situation. There was a post with three videos and a text that claimed that “Iran struck a US base in Iraq”. There were no proofs from officials at the moment of posting that information but it was shocking, so people reacted to this. They started creating a lot of different stories about actual conflict between Iran and US in different social networks. That means, that people were impressed by this situation and wanted to share their thoughts and feelings [10].

After a few hours after posting news about American base being struck officials made their announcements about this particular accident. They claimed that the base remained intact and there was no direct stroke or damage to it. Even source in Telegram, that was mentioned above, made a post about authors waiting for official’s announcements and then posted facts that the base is alright.

Conclusion to this accident is that people really tend to consume information straightaway and without proper check if it makes them emotional.

From such experience can be made a conclusion that when news make people emotional (as in example mentioned above, where audience of that news channel was strongly worried about new military actions), society tends to accept this without proper check. So, it can become out of control and start to be like a snow ball: with more and more believers of those news. And when people see something everywhere they do not doubt the authenticity of it.

Another interesting question that was discussed with Roman is people's behavior in social media and especially if it can change during to some reasons (traumatic or just personal).

To make his answer to a question more clear, Roman explained this material in an example: there is a person with depression. This state is manifested by what is called Beck's cognitive triad (negative thoughts about themselves, world and future). When this person is depressed, he/she looks at everything in a different way (compared to their perception of everything before depression). This person would use different words, have different evaluations of everything and social media won't be an exception. But there is a problem that people who watch this person from the side, may not be able to make right conclusions (these things may be guessed right only if people are close to each other). Roman emphasized that people tend to have such thing as cognitive disorder (so called "mind reading"), this means that people put their own senses in someone's words or actions.

From a paragraph above can be made a conclusion that people indeed change their behavior due to different events and these changes can be seen in their social media. One thing that needs to be emphasized, is that these changes can not be the only source of information about someone's state. Roman claimed that people can be in a very different conditions and states while doing any type of activity in social networks, therefore, it will be wrong to assume something about a person solely based on his/her social media activity.

One more aspect that was discussed is how people's way of communication changes after traumatic for them occasions. Roman said that these changes are real and can have their manifestations in the way that people communicate. Occasions when this can be seen the most is when there is a conversation that triggers somebody. This means that a person can react aggressively to conversations on certain topics or on the contrary they will avoid talking about certain topics. But such changes will be noticeable only in conversations on a certain topic.

The last question that was discussed is about people's reaction to constant stress, especially war (in this case – russian invasion in Ukraine). While talking about such state Roman mentioned a base principle which contains three terms: overcompensation, avoidance, surrender. This means that people tend to react in one of mentioned types. That is, in a stressful situation person will do something diametrically opposite (**overcompensation**. Example: a person is scared of something, but despite feelings does it anyways). Second option is that person will try not to react to a situation (**avoidance**. As was mentioned in a survey called "Emotional information processing in repressors: The vigilance – avoidance theory" written by Michael W. Eysenck and Lynn B. Myers: "This initial vigilant stage is followed by an avoidance stage involving avoidant cognitive biases (attentional, interpretive, and memory) that inhibit the conscious experience of anxiety.) Or as another option this person will just allow himself/herself to feel everything, accepts it (**surrender**) [11].

These reactions can be seen on different levels of human behavior. Communicative behavior is not an exception. It can also refer to some worldview aspects of a person. That means that these principles have their impact on different levels of human behavior and have effect on people's communication

Important aspect that needs to be emphasized is how events that have strong impact affect people's future. Roman claims that about

20% of all military personnel who take direct part in combat will have PTSD.

The psyche is able to digest traumatic events. People can adapt, switch their attention to something different and find activities that give them resources to move on. People try to adapt to new reality and live their live as close to how they are used to as they can. They want to live as usual, under conditions that do not really give such an opportunity.

As a conclusion of conversation with psychotherapist it needs to be emphasized that people tend to consume news that make them emotional. This knowledge can lead to various problems such as disinformation, spreading fake news as part of opponent's propaganda (especially when talking about war). When talking about propaganda it is necessary to understand why it is used in generally. In one study written by Andrew T. Little and called: "Propaganda and credulity" author presents clarification about propaganda. He says: "The government benefits from this responsiveness to manipulation since it leads to a more compliant citizenry, but uses more propaganda precisely when citizens are less responsive." This statement interprets how such thing works and why it is used to control a lot of people [12].

There are also changes in people's minds and behavior because of traumatic events. These changes can be seen even through their social media.

As example here will be analyzed how Roman profile in social network called Instagram changed after the full-scale invasion in Ukraine. (Everything'd been agreed with profile's owner). One important aspect that can be seen in this profile is that before the invasion author's posts were written using russian language. After the invasion a few posts were also written the same way but then author decided to change that and his following posts were written using Ukrainian language. For example, posts from 02.12.2021, 16.02.2022, 24.02.2022, 28.02.2022 were written on russian, then posts began to alternate: part of them were written using Ukrainian language. What needs to be emphasized is that these posts (written using Ukrainian language) were direct appeals to the Ukrainian part of the audience (post written on 28.02.2022, 04.03.2022).

Another aspect that needs to be mentioned is how topics of Roman's posts have changed since the beginning of a full-scale invasion. Before invasion his posts were about meditation and therapy, depression, toxic productivity, war and a lot more. After the invasion he made a few posts about current things about war, he also made a post-appeal to people not to do certain statements about government and its' actions (posted on 04.03.2022). He also made a lot of posts about myths about of dealing with PTSD, human rights and depression, techniques of dealing with stress, etc. This means that during war he decided to share useful information for people. As a psychotherapist he knows how human brain works and with this knowledge he knows how to help people.

Conclusion. Because of traumatic events such as war, people experience a lot of changes in themselves. They can be obvious (changes of the way they talk, behave), hidden or partly showing (for example: the react painfully to a certain topic during conversation). To analyze these changes through their social media it is vital to use linguistic semantic analysis. It is useful because social networks are based on a people's opinions which can be expressed only through word (written or pronounced). Because linguistic semantic focuses on words and their meanings this type of analysis is useful in such type of surveys.

Prospects for further development. Such studies are important for a few reasons. First of all, the war continues and there is a huge number of changes that is waiting for people in the future. To make process of accepting these changes it is vital for qualified specialists such as psychologists and psychotherapists as well as for the rest of society to know how to deal with different states that are new for them. For specialists it is important because they will know how to help people and they will have material for their own studies. For people such knowledge is important because they can learn how to treat changes that will appear one day. It is also necessary to raise awareness of mental state problems, changes and methods of dealing with them. So, these actions (educating people about changes in stressful situations) can be precepted as a kind of training that should take place at the same level as pre-medical training or studies like that.

Bibliography:

1. Кокун О. Відмінності в результатах психічного здоров'я дорослого населення залежно від їх особистого досвіду протягом перших місяців війни в Україні: перехресне дослідження. 2023, vol. 54(2) 116-123. DOI: 10.24425/ppb.2023.146405
2. Саллум А., Рехан Хан, Халед Шаалан Огляд підходів до семантичного аналізу. AISC, volume 1153. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-44289-7_6
3. Роман Кузнецов https://www.instagram.com/roman_kzntsv_psy/?hl
4. Пост про стосунки https://www.instagram.com/p/CWqXSIBt9M1/?hl=ru&img_index=1
5. Пост про мультизадачність https://www.instagram.com/p/CrvljLkN4H9/?hl=ru&img_index=1
6. Аліна Трифан, Руї Антунес, Серіхо Матос, Хосе Луїс Олівейра Розуміння депресії за допомогою психолінгвістичних моделей у текстах соціальних мережах. 08 Квітня 2020. LNISA volume 12036. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-45442-5_50
7. Розуміння депресії із психолінгвістичних патернів у соціальних мережах. 8 Квітня 2020. LNISA volume 12036. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-45442-5_50
8. Вінг'ян Чунг, Деніел Цзен Дисертування емоцій та вплив користувачів у спільнотах соціальних мереж: пфдхід до моделювання взаємодії. volume 57, issue 1, January 2020 103108. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.im.2018.09.008>
9. Морган Бінгл Що таке інформаційна війна? 25 September 2023. URL: <https://jsis.washington.edu/news/what-is-information-warfare/>
10. Телебачення Торонто https://www.instagram.com/toronto_tv/?utm_source=ig_web_button_share_sheet&igsh=ZDNlZDc0MzIxNw==
11. Новина. Україна : <https://t.me/NovynaUKR>
12. Майкл В. Айзенк, Лінн Б. Майерс Обробка емоційної інформації в репресорах: теорія уникнення пильності. 12 Листопада 2007. DOI: <https://doi.org/10.1080/02699930701499857>
13. Ендрю Т. Літл Пропаганда і довірливість Volume 102, March 2017, 224-232. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.geb.2016.12.006>

Ковалишин Х., Альбота С. Лінгвістичний аналіз сприйняття життя суспільством у період російсько-української війни

Анотація. У статті проаналізовано коментарі користувачів та дописи у соціальних мережах, інтерпретовано приховані сенси цих дій. Під час трактування даних сенсів використано лінгвoseмантичний аналіз. Базуючись на протрактованих прихованих сенсах лінгвістичної бази, зроблено висновки щодо травматичного ментального стану користувачів.

Оскільки від початку повномасштабного вторгнення росії в Україну люди живуть у стані постійного стресу, необхідним та важливим є розуміння того, як людський мозок адаптується до життя у незвичних нових умовах. Додатково проведено розмову із психотерапевтом, яку описано як бесіду. Під час розмови обговорено різноманітні теми, що пов'язані із темою змін, ПТСР, життя у постійному відчутті стресу та реакції людей на це.

Те, як люди мислять, їхні переконання, думки та рішення залежать від середовища, у якому живуть ці люди. Все, що трапляється в суспільстві, має свій вплив на вищезгадані категорії. Залежно від того, наскільки масштабною, руйнівною, впливовою є подія, наслідки для тих, хто ці події проживають, будуть відрізнятися. Війна є влучним прикладом травматичної події. Вона веде до незворотних процесів у людському мозку. Ці зміни проаналізовано вченими із різних сфер впродовж довгого періоду часу. Основною проблемою, що трапляється часто, є ПТСР (пост-травматичний стресовий розлад). Він з'являється у людей, що пережили травматичні події. Наприклад, війна, стихійне лихо фізичне чи сексуальне насилля, авткатастрофа, проблеми зі здоров'ям, тощо.

Для аналізу змін у сприйнятті життя людьми важливим є використання компаративного (порівняльного) аналізу. Ці зміни проявляються у різних сферах людського життя. Проте, є одна така сфера, яка вважається важливою, а саме – комунікація. Методи лінгвoseмантичного аналізу та вчення з психолінгвістики у такого роду дослідження є важливими, оскільки дають розуміння прихованих сенсів у коментарях серед користувачів, їхніх повідомленнях, тощо. Також ці методи дозволяють вивчити зміни у діяльності людей.

Іншим важливим аспектом у процесі аналізу ментального стану населення є статистичні дані. Знання конкретних даних, що пов'язані із дослідженням, є допоміжним інструментом у формуванні висновків та є своєрідним підтвердженням теоретичного матеріалу. Також порівняння статистичних даних може створити чіткіше розуміння потенційних результатів дослідження. **Ключові слова:** війна, лінгвoseмантичний аналіз, зміни, травматичні події, приховані сенси, ментальний стан, соціальні мережі, коментарі.

*Колоіз Ж. В.,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови
Криворізького державного педагогічного університету*

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ УРБАНІСТИЧНОГО ПРОСТОРУ В РОМАНІ «ДОЦЯ» ТАМАРИ ГОРІХА ЗЕРНЯ

Анотація. У статті репрезентовано узагальнені підходи до потрактування явища концептуалізації у лінгвістичній площині, актуалізовано способи продукування концептуальних систем, елементами яких є концепти. Зіставлено наукові інтерпретації концепту, наявні в мовознавстві та літературознавстві. Наголошено на лінгвоментальних смислах, якими увиразнює той чи той концепт кожна творча особистість. Основний акцент зроблено на особливостях концептуалізації урбаністичного простору загалом і в романі «Доця» Тамари Горіха Зерня зокрема. Урбаністичний простір Донецька схарактеризовано крізь призму як колективного досвіду, набутого мовцем у процесі пізнання й освоєння дійсності, так і з позицій індивідуально-авторського світобачення й світовідчуття. Художні концепти осмислено з урахуванням предметно-чуттєвого, смислового й образно-асоціативного аспектів. Маніфестовано художні образи, змодельовані на основі первинних конкретно-чуттєвих форм відображення дійсності, матеріально оформлених за допомогою вербальних засобів, наявних у системі мови, та певні знання, ініційовані уявою самої авторки. Зосереджено увагу на художньому представленні трансформації найменування ключової локації, яка демонструє плинність людського життя, зміну світогляду особистості. Виокремлено елементи концептуалізованого урбаністичного простору Донецька, що слугують своєрідною візитівкою, перепусткою до когорти «своїх», відмежовують крайніх від «чужих», що мають зовсім інші ціннісні орієнтири. Окреслено низку словесних засобів, які чи то прямо, чи то опосередковано експлікують досліджувану концептуальну систему, а також вирізняють поширювачі, що відтіняють характеристики тих чи тих локацій, являють собою своєрідні вербальні локальні маркери.

Ключові слова: концептуалізація, концептуальна система, концепт, художній текст, урбаністичний простір, локація.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки незаперечним є твердження про те, що ключем до пізнання мови є дослідження найрізноманітніших дискурсивних практик, так би мовити, вивчення «мови в дії». Як зарубіжні, так і вітчизняні мовознавці (Т. Вільчинська, К. Голобородько, І. Голубовська, А. Загнітко, Т. Космеда, Л. Лисиченко, П. Мацків, Т. Мішеніна, О. Селіванова, І. Сербрянська, В. Ужченко, Ф. Hoffmann, R. Langacker, A. Wierzhicka та інші) непоодинокі скеровують свої зусилля на студіювання тих чи тих лінгвоодиниць в умовах вербальної комунікації, яка, репрезентуючись у вигляді конкретних ситуацій, з одного боку, засвідчує систему знаків мови, а з іншого, – віддзеркалює лінгвальний досвід мовця, його індивідуальні знання цієї системи й уміння реалізувати мовні потенції у вигляді так зва-

ного «готового продукту», іменованого текстом. Саме текст як комплекс вербальних знаків природної мови останнім часом викликає неабияке зацікавлення науковців у проєкції різних категорійних ознак. І не тільки.

Адже, як відомо, готуючись до вербальної комунікації, мовець прагне спродувати такий мовленнєвий витвір, який вирізнявся б не лише об'єктивно-інформаційним змістом, але й прагматичною орієнтацією й концептуальним навантаженням. Це, своєю чергою, спонукає сучасних дослідників до концептуального аналізу, передовсім художнього дискурсу, що передбачає реконструкцію когнітивних механізмів індивідуальної чи колективної свідомості, які опосередковують формування й упорядкування знань про об'єкти дійсності та результати внутрішнього рефлексивного досвіду [1, с. 7]. А тому студіювання концептуальної картини світу загалом і концептосфери, концептосистеми чи то концептів зокрема й наразі уналежнюють до актуальних лінгвістичних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження у сфері лінгвоконцептології як наукової дисципліни поліпарадигмального типу, інтегральної мовознавчої галузі (грунтованої на синтезі ідей філософії, когнітології, культурології, етнології, лінгвістичної семантики), об'єктом дослідження якої є концепт, упродовж останніх десятиліть масштабувалися. Представників різних академічних спільнот цікавлять як проблеми концептології, так і вузлові параметри концептуальної картини світу, її поняттєвий апарат, типологія й прагматика тощо. Оперуючи ключовими поняттями на зразок «концепт», «концептосфера», «концептосистема» «концептополе», «концептуалізація», «концептуальна картина світу» і т. ін., науковці, з одного боку, демонструють різноманіття підходів до вивчення відповідного феномену, з іншого, – оприявнюють відсутність його повної наукової рефлексії в лінгвістичному просторі і як результат – неусталеність термінологічної практики і різнобій у підходах до систематизації матеріалу [2; 3]. У науковому обігові термін «концепт» отримує низку атрибутивних поширювачів на кшталт *культурний, міфологічний, архетипний, ідеологічний, емоційний* тощо.

Кожен науковець, який не принагідно порушує лінгвоконцептологічні проблеми, а комплексно підходить до їх аналізу, прагне передовсім всебічно осмислити поняття «концепт», у проєкції різних парадигм, послуговуючись при цьому інструментарієм лінгвософії, лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, психолінгвістики і т. ін. [3]. Окрім того, інтерпретація відповідного поняття зазвичай скеровує науковий погляд на явище концептуалізації, що її уналежнюють до найсуттєвіших глибинних процесів пізнавальної діяльності і пов'язують із осмисленням інформації, яку мовець отримує через різні

канали сприйняття, та упорядкуванням «результатів внутрішнього рефлексивного досвіду людини й уявлень про об'єкти, явища дійсності та їхні ознаки» [1, с. 258]. Варто, вочевидь, зауважити й на тому, що наразі список досліджених концептуалізованих реалій об'єктивної дійсності доволі строкатий.

Не залишилися поза увагою науковців і так звані просторові концепти, адже, звісно, зацікавлення категорією простору має давню історію, на сьогодні ж інтерес лише зростає. Так, скажімо, концептуалізація простору в міфопоетичній картині світу В. Шевчука свого часу стала темою статті Т. Вільчинської, у якій авторка, розглянувши особливості мовної об'єктивності концепту «дорога», висновковує, що художній простір, безумовно, є відкритим і незамкнутим, а його лінгвалізація засвідчує як загальномовну практику концептуалізації просторового поняття, так і авторське світобачення [4, с. 64]. Специфіку втілення концептосфери «природний простір» в українській поезії XXI століття, її склад, змістову структуру концептів-складників (*ліс, сад, поле, степ, ріка, небо*), засоби їх художнього втілення і т. ін. представлено в науковому доробку Л. Петренко [5]. Концептуалізацію ландшафтних реалій у художньому мовомисленні П. Перебийноса й А. Кичинського репрезентовано в одному з розділів дисертаційної праці В. Белінської [2]. Зрештою, Н. Голюка безпосередньо апелює до питань концептуалізації локального простору, зокрема досліджує мовні засоби концептуалізації локального простору Києва в художній прозі В. Підмогильного та П. Загребельного [6]. Слушним вважаємо твердження про те, що «дослідження вербалізованої константи логіко-семантичної опозиції, охуженої в різноманірних письменницьких творах, є назрілим питанням для когнітивної лінгвістики, концептології, лінгвокультурології, соціолінгвістики, лінгвостилістики та інших мовознавчих галузей, оскільки на сторінках української літератури людина все частіше постає на вулицях міста-мегаполісу – визначального чинника в цивілізаційно-історичному розвитку суспільства» [6, с. 267].

Мета запропонованої статті – виявлення специфіки концептуалізації урбаністичного простору, репрезентованого в романі «Доця» Тамари Горіха Зерня.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес концептуалізації передбачає продукування концептуальних систем, елементами яких, по суті, і є концепти, що відповідають уявленням про смисли, якими оперує мовець і які відображають (у вигляді певних «квантів знання») колективний досвід, набутий у процесі пізнання навколишнього світу. Такий досвід подекуди називають культурним, а самі концепти – згустками культури в людській свідомості, що уможливають розуміння наявних і продукування нових матеріальних і духовних цінностей. Саме від культурного досвіду людини залежить не лише рівень її володіння вербальними й невербальними засобами, але і її концептосфера, що визначає спосіб життя, поведінку, спонукає до певних дій і вчинків, урешті-решт, впливає на екстероцептивні, інтероцептивні й пропріоцептивні відчуття, викликаючи відповідні реакції.

Досліджуючи ту чи ту концептосферу загалом або окремі її концепти, мовознавці, на відміну від, скажімо, літературознавців, оперують поняттям «складне лінгвоментальне утворення». Крайні ж іноді постулюють думку, згідно з якою концепт варто кваліфікувати як своєрідний витвір, що дорівнює образу, символу або мотиву й актуалізує знання про історичні, етнопсихо-

логічні і т. ін. моменти, які перебувають поза межами художнього тексту. Лінгвістична інтерпретація різних концептів ґрунтована на осмисленні як загальновідомої (універсальної) інформації про певну реалію, так і національно-культурної, зумовленої особливостями національного світогляду й супроводжуваної суб'єктивно-індивідуальними потрактуваннями, художньо-семантичними наповненнями. Ідеться передовсім про сукупність тих лінгвоментальних смислів, якими у виразноє той чи той концепт кожна творча особистість, митець, майстер-будівничий «ущільнено-колеритних концептосфер», у чітких творах лінгвоодиниці нерідко набувають ознак концептем – «оцінно-текстових слововживань, що за рахунок трансформації конотативного елемента у структурі лексичного значення переходять з розряду мовних знаків до групи етнокультурних символів» [7, с. 304].

Урбаністичний простір зазвичай пов'язують із великим містом як об'єктивною реалією, для якої властиві такі просторові характеристики, як-от протяжність і обсяг. У вітчизняній науковій практиці наявні загалом успішні спроби дослідження особливостей художнього втілення урбаністичного простору, щоправда, з позицій літературознавчих [8; 9; 10]. На його індивідуально-авторську інтерпретацію, як зауважують учені-літератори, вплинула здебільшого тенденція антропоцентризму, яку літературознавці витлумачують через так зване «олюднення» матеріального світу. Отримати, так би мовити, доступ до концепту найкраще через декодування мовних засобів, що відбивають не тільки чуттєвий, фізичний, історичний, соціальний і т. ін. досвід, набутий мовцем у процесі пізнання й освоєння довкілля, але й віддзеркалюють результат його витлумачення письменником, відбивають особливості психології й світосприйняття автора, відтворюють індивідуальне мовомислення носія відповідної концептуальної системи.

Концептуалізація урбаністичного простору в романі «Доця» Тамари Горіха Зерня [11] є багатомірною, потребує врахування предметно-чуттєвого, смислового й образно-асоціативного аспектів. Письменниця конструє нову реальність відповідно до власних естетичних поглядів, ідеалів, морально-етичних уподобань, розширює спектр уявлень про одне з найбільших міст на сході України – Донецьк, де й розгортаються події роману: *Події роману розгортаються навесні-влітку чотирнадцятого року в Донецьку. Донбас – це точка обнулення, місце сили, де прозвучали найважливіші запитання. І тільки там заховано потрібні відповіді. Там, де все починалося, там все і завершиться, коли історія пройде чергове коло і вічний змії Уроборос знову вкусть себе за хвіст. Саме тут героїня втратила родину, дім, роботу, ілюзії – і саме тут збрала уламки життя заново, віднайшла новий смисл і нову опору* (11, с. 2). Обидва топоніми (*Донецьк, Донбас*) мотивовані словосполученням *Донецький басейн*, яким найменували регіон *Донецького кряжу*, розміщеного вздовж річки *Донець*. У першому разі маємо результат універбації (похідне слово ілюструє твірну основу лише одного з елементів словосполучення), у другому – абрєвіації (об'єднання скорочених двох основ). Сам же гідронім *Донець*, що засвідчує у своїй дериваційній структурі суфікс *-ець* зі значенням зменшеності, спродукований на основі іншої гідронімної твірної основи (< *Дон*).

Структура актуалізованого концепту передбачає не лише інформаційний зміст, що вирізняється певними когнітивними характеристиками, які визначають основні ознаки концептуа-

лізованого предмета, але й чуттєвий образ та інтерпретаційне поле: з одного боку, художній образ змодельовано на основі первинних конкретно-чуттєвих форм відображення дійсності, матеріально оформлених за допомогою вербальних засобів, наявних у системі мови, з іншого, – певні знання ініційовані уявою самої авторки, оригінальне світобачення спричиняє несподівані асоціативні зв'язки, подекуди ускладнює їх. Напр.: *У свої 90 з заком вона прекрасно трималася, зберегла (як мені здавалося до цього дня) світлу голову та відмінну пам'ять і могла годинами розповідати про Юзівку, у якій народилася, Сталіно, у якому пройшла її молодість, і Донецьк, яким вона його знала* (11, с. 49). Пор.: *Юзівка (1869–1924) ← Юзівка (селище) ← Юз (британський гірничий інженер Джон Юз); Сталіно (1024–1961) ← Сталін (радянський диктатор Йосип Сталін)*. Трансформація найменування описуваної локації демонструє плинність людського життя, зміну світогляду особистості, коли крайня з позиції прожитого і пережитого, на основі співвіднесення реального й уявного, теорії та практики, досвіду, переконань, ідеалів і т. ін. оприявнює власні знання, цінності, принципи, висловлює власні погляди на сенс буття, що визначають її діяльність, учинки й норми поведінки.

Прикро, однак здебільшого це не проукраїнський, а радянський (чи то пак, советський) світогляд, а тому мешканці міста і цілого регіону беззаперечно вірили меседжам представників (і їх кураторів) згодом самопроголошеного маріонеткового утворення на кшталт ДНР: *Вони вірили у правий сектор, бандерівців, чупакабру і десант марсіан. Києва нема, він лежить у руїнах. Американські диверсанти отруїли воду, і тому можна пити тільки бутильовану. Столична влада наказала підірвати шахти і затопити Донецьк* (11, с. 51). Це наслідки російської пропаганди, яка повсякчас ділила українців на східних (проросійських) та західних (агресивно-націоналістичних, бандерівських) і не залишила жодних сумнівів у тому, що *Донецьк стане ареною воєнних дій, до того все йшло, незважаючи на «кримський сценарій», про який тут кричали мало не з кожного чайника* (11, с. 71). Концептуалізуючи локативний простір Донецька, Тамара Горіха Зерня вкотре утверджує думку, що Донецьк – це Україна, а розповіді про стовідсотково проросійський, совковий Донбас – усього-на-всього радянський мем, на знищення якого скерували свої зусилля такі, як Доця і її побратими, що попри агресивні придушення виходили на вулиці міста, протестуючи проти свавілля влади і подаючи свій голос за єдність України. Євромайдан на сході розпочався одночасно з київським (*Молоді мами і пенсіонери, студенти, глави сімейств, футбольні фанати і школярі, дядьки з села і модні донецькі «штучки» стали раптом рідними і своїми, хоча ніколи не перетиналися в минулому житті. Ми всі зробилися українцями, і несли свою Україну, як атлет несе олімпійський вогонь, вище неба* (11, с. 56)). Його локація – найсакраментальніше місце для кожного свідомого українця: *Я кілька разів підходила до пам'ятника Шевченку, де збирався донецький Євромайдан* (11, с. 52). Її згадує письменниця двічі: удруге – після приборкання, упокорення «націоналістів» й початку нової фази протистояння, коли Доця, маючи намір допомагати українським бійцям, прагне переконати їх у своїх благородних помислах: *Я витягла планшет і показувала наші відео з акцій, рекордний прапор та зимові колядки, гімн біля Шевченка, розказувала про автобуси з Ростова, про «туристів» і «кізяків», які заповнили місто, про сліпу і глуху міліцію, про наркообо-*

рону, про «гудок», і головне – про людей, які стояли з нами, про живих нормальних людей (11, с. 88).

Пам'ятник Шевченку слугує своєрідною візитівкою, перепусткою до когорти «своїх», відмежовує крайніх від «чужих», що мають зовсім інші ціннісні орієнтири. Безумовно, для проросійсько налаштованих символом віри є Ленін, а відтак і місцем своїх збіговиськ вони обирають центр Донецька – *площу Леніна, пам'ятник Леніну, як-от: На площу Леніна ми прийшли завчасно, і тут нас чекало два неприсміні сюрпризи. По-перше, частину території окупували прибічники «руського міра»; їх було небагато, але вони зайняли стратегічну висоту біля пам'ятника. На передньому плані стояли вже звичні шалені пенсіонерки і тітки з плакатами «путін памагі», а за стинами жінок кучкувалися тітушки* (11, с. 60). У такому місці відбувалися й інші «важливі» події, наприклад, роздача гуманітарної допомоги: *Але в центрі, тобто біля пам'ятника Леніну, несподівано знайшлася оаза життя* (11, с. 211–212). Якщо деякі східні міста за часів незалежної України намагалися звільнитися від радянських пережитків як таких, що не відповідали нормам українських реалій, то в центрі Донецька продовжував височіти пам'ятник одному з ініціаторів та організаторів червоного терору, майдан, де він знаходився, продовжував носити його ім'я. І не тільки. Адже і сам район іменували Ленінським: *Склад являв собою павільйон по типу базарного біля колишньої військової частини в Ленінському районі* (11, с. 140).

Донецьк як великий промисловий центр, цілком закономірно, складається з районів і мікрорайонів, на згадку про які натрапляємо в тексті роману лише в поодиноких випадках. Акцент зроблено передовсім на локаціях, пов'язаних із життям і діяльністю Доці: *Жити ми мали в Київському районі Донецька, на вулиці Благовіщенській* (11, с. 14). У подальшому письменниця послуговуватиметься переважно лексемою «район», подекуди супроводжуючи її чи то прийменниковими, чи то агрибутивними поширювачами зі значенням присвійності. Напр.: *Два тижні над районом стояло виття* (11, с. 16); *Сьогодні ваш район накриють, і сюди прилетить* (11, с. 105); *І то сумніваюся, що в наш район хтось поїде* (11, с. 123); *Ми практично вдома, це наш район* (11, с. 147); *Зникли машини, і навіть таксі не їздили в наш район* (11, с. 162). Той чи той район Донецька отримує й інші супровідники, що засвідчують позитивно чи то негативно оцінні характеристики відповідних локацій: *Видно, Бог таки береже ідіотів, бо нам не трапився жоден сепарський патруль, і дасться, взагалі ніхто не звернув уваги на дві самотні фігури на порожніх вулицях одного з найбільш кримінальних районів Донецька* (11, с. 128); *Ми можемо допомагати вам з оптикою, медициною, засобами зв'язку, амуніцією, забезпечити ремонт техніки в розумних межах і повідомляти про переміщення живої сили і техніки противника у прилеглих районах* (11, с. 208).

Активно використовує авторка традиційну для регіону прийменниково-іменникову конструкцію на кшталт «на районі» («у нас на районі»): *Але повірте, навіть у нас на районі, навіть у бараках, де жило дно з dna, де з настанням темряви двері не відчинялися взагалі, а вранці під ногами хрустів шар свіжих шприців, – так от, навіть тут дивилися на «ополченців» як на гімно* (11, с. 76); *Ми розреготалися як від супержарту, а потім затихли, спостерігаючи, як на стелі спалахують відблиски від зарева; на районі горіло* (11, с. 244); *На район не виїжджали «швидкі» й таксі* (11, с. 249); *Десь на половині шляху з явилася*

цивілізація. Спочатку у вигляді чистих баків для сміття – у нас на районі сміттевоза не було з ліній (11, с. 258); Чи то день був такий, чи то на районі збереглися довоєнні стандарти медичної допомоги, чи то нам просто пощастило, але швидко прилетіла хвилин за п'ять (11, с. 262) тощо. Такі конструкції вирізняються фразеологічністю, реалізують цілісне значення, маркувальною ознакою якого є відтворюваність. Прийменник *на*, отримуючи своєрідний статус словотворчого форманта, приєднуваного до дериваційної бази (*райони*), бере участь у формуванні нового поняття, структурує синтаксему й наповнює її локативним змістом (прийменниково-іменникова форма позначає урбаністичний простір, у межах якого відбувається та чи та подія).

Тамара Горіха Зерня концептуалізує урбаністичний простір Донецька, послугуючись прийменниково-іменниковими конструкціями з локативною семантикою, у структурі яких представлено онімні назви, за якими, щоправда, важко розпізнати реальні внутрішньоміські об'єкти. Напр.: *Аня жила з мамою на Смолянці* (с. 126); *Молодий випускник ДонНТУ, без п'яти хвилин інженер з техніки безпеки, потрапив на переддипломну практику на Скочинського* (11, с. 96); *Кожен стовп на Панфілова заклесний листівками про розшук, і дорогою додому ти їх минаєш, як лаву шпиритів, під пильним поглядом десятків очей* (11, с. 160–161); *А це двори на Спартаку* (11, с. 209); *Якось на Артема побачила, як пенсіонери напали на знімальну групу, троцили камеру і били оператора* (11, с. 51). Актуалізуючи локативну семантику, такі лінгвоодиниці окреслюють ту чи ту територію Донецька, концептуалізованого в романі крізь призму сприйняття Доці. Декодувати відповідні найменування носієві мови, який знаходиться поза межами репрезентованого урбаністичного простору, подекуди не так уже й просто. Пор.: *Смолянка* – назва мікрорайону, *Скочинського* – назва шахти; *Панфілова* – назва проспекту; *Спартак* – назва вулиці; *Артема* – назва вулиці, що із заходу обмежує площу Леніна. Пор.: *Я стояла біля «Форуму» на Артема, як штигун із парашутом за спиною, тобто з банківською картонкою в руках, і осмислювала побачене. Колись заповнена людьми площа була абсолютно порожньою* (11, с. 121). Прийменник із локативною семантикою авторка використовує при позначенні місця, простору, що є кінцевим пунктом руху; при позначенні об'єкта, який є орієнтиром при визначенні руху. Такі концепти вирізняються передовсім денотативним, а не конотативним навантаженням, десь-не-десь оприявнюються через описові конструкції: *На кілометровій глибині шахти Засядька стався вибух* (11, с. 16). Легко впізнаною є хіба що внутрішньоміська локація, іменована як «Донбас-Арена», що являє собою перший в Україні та Східній Європі стадіон, спроектований і збудований відповідно до стандартів УЄФА (На «Донбас-Арені» грає «Шахтар» у матчах прем'єр-ліги (11, с. 76)). Інакше кажучи, вона є локально маркованою, а онімна назва «Шахтар» своєрідним етнокультурним концептом-символом.

Трансляція концептосистеми урбаністичного простору відбувається переважно через мовну вербалізацію аналізованих концептів та інформації, яку вони репрезентують. Ті чи ті когнітивні ознаки маніфестовано як безпосередньо, так і опосередковано, через стосунок до інших явищ, що потребує додаткових інтерпретативних зусиль з боку адресата, як-от: *Пам'ятаю, як мене вразило, що Донецьк виявився одноповерховим і дуже містечковим, приватний сектор тут скрізь. Я довго звикала до*

височених парканів, до маленьких шиферних дашків, до буйних бур'янів біля кожного подвір'я, до загальної занедбаності (11, с. 15); *У Донецьку були цілі райони, у яких «все хараішо». Як може бути «хараішо», коли за кілометр від тебе розстрілюють людей, – для мене загадка, але в місті дійсно працювали басейни і фітнес-клуби, проводилися концерти і виставки котів, на тумбах з являлися свіжі афіші, комунальники висаджували троянди й мели вулиці. Я так думаю, це ще один доказ на користь теорії про часову і просторову аномалію на Донбасі. Ми з моїми співгромадянами опинилися в паралельних світах, тільки я їх бачу, а вони мене чомусь ні* (11, с. 246); *Якщо Донецьк перетворився на гетто у країні, то ми стали гетто у гетто* (11, с. 247); *Ось таким треба зображати Апокаліпсис: не індустріальні руїни, не картини повені чи страшних пожарищ, а спорожнілий приватний сектор на околицях Донецька. Район не просто помирає, він розчиняється як пісок у воді, зникає із мапи буття цілими вулицями. Тут усе руйнувалося, ніби будинки були великими китовими тушами, котрі винесли на берег на поталу сонцю та стерв'ятникам* (11, с. 277). Крайня ілюстрація демонструє традиційну структурну організацію урбаністичного простору (Донецьк – район – приватний сектор – вулиця – будинок), обсяг якого доповнюють індивідуально-авторські метафоризації, порівняння, зіставлення і т. ін., що сприяють появі художніх деталей і викликають певні асоціації. Письменницька інтерпретація тих чи тих локацій, реалій об'єктивної дійсності, «рухає» думку, творчу яву, орієнтує на образне сприйняття художнього змісту. Зображувана концептосистема урбаністичного простору Донецька, вочевидь, була б неповною без актуалізації лексеми на позначення ще однієї визначної місцевої реалії, іменованої *териконом* («конусоподібний насип порожньої породи на поверхні землі біля шахти»). Адже, як відомо, уся територія Донеччини вкрита величезними териконами, а в самому Донецьку їх близько сотні. Причому відповідна лексема також метафоризується.

У результаті метафоричних перетворень, так би мовити, збільшується набір когнітивних ознак, виокремлених унаслідок візуального сприйняття: *Я стала свідком величезної трагедії. Те, що сьогодні відбулося, зачепить усіх нас, кожного жителя міста. Донецьк лежав перед нами, як величезний неповороткий звір. Йому щойно впрорнули отруту прямо у спинний мозок, і тіло звіра вже відмирає. Зовсім скоро він не зможе поворухнутися, і тільки бачитиме, як дрібніший, але більш вправний хижак їматувє його плоть. Попереду чекає довга агонія, але захмеліла голова не вловлює тривожних сигналів від периферійної нервової системи* (11, с. 67); *Весняний Донецьк завис у повітрі, як мильна бульбашка в епіцентрі смерчу. Або, якщо вдатися до мени поетичного порівняння, розчепірівся як корова на льоду* (11, с. 75). Художньо-образне мовомислення маніфестує досліджуваний концепт у різних художньо-семантичних площинах. Образна взаємодія, асоціативна ускладненість, розгалуженість смислових зон, у яких відбувається асоціювання, надають звичайним ключовим топонімам емоційно-експресивного наповнення, конотативного забарвлення. Окрім того, Тамара Горіха Зерня «позначає» на художній канві й інші локації, актуалізує топонімні й урбанонімні найменування не лише регіонального масштабу. Однак це тема для наступної наукової праці.

Висновки і перспективи подальших пошуків. Роман «Доця», як загалом і будь-який художній текст, є худож-

ньою картиною світу, оприявленою за допомогою вербальних засобів відповідно до законів мистецтва, з одного боку, а з іншого, – індивідуальним витвором, зумовленим індивідуально-авторським світобаченням, інакше кажучи, є результатом концептуалізації індивідуально-авторського світовідчуття. Концептуалізований урбаністичний простір Донецька вирізняється естетичною специфікою й індивідуально-авторськими способами і засобами репрезентації, засвідчує колективний, культурний досвід, доповнюваний особистісними знаннями, отриманими у процесі когнітивної діяльності.

Перспективним у майбутньому видається дослідження концептуалізації локального простору загалом, унаслідок чого витворюються відповідні концепти, заповнюються певні мережні сітки їх структури, а також осмислення інформації про ті чи ті локації, наявні у різних художніх практиках.

Література:

1. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 718 с.
2. Белінська В. С. Концептосфера ПРИРОДА в поетичному словнику П. Перебийноса та А. Кичинського : дис. ...д-ра філософії. Харків, 2021. 234 с.
3. Черненко О. І. Концептополе ДУХОВНІ ЦІННОСТІ в ідіостилі Віктора Бойка : дис. ...д-ра філософії. Харків, 2021. 272 с.
4. Вільчинська Т. П. Концептуалізація простору у міфопоетичній картині світу В. Шевчука. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного ун-ту імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2011. Вип. 28. С. 61–64.
5. Петренко Л. О. Концептосфера ПРИРОДНИЙ ПРОСТІР в українській поезії XXI століття. *Вісник Харківського національного ун-ту імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2020. Вип. 85. С. 77–81.
6. Голікова Н. С. Концептуалізація локального простору Києва в мові художньої прози ХХ століття. *Наукові записки Національного ун-ту «Острозька академія». Серія «Філологія»*. 2023. Вип. 17(85). С. 267–270.
7. Голікова Н. С. Мова художньої прози Павла Загребельного: від слова до концепту : монографія. Дніпро : Акцент ПП, 2018. 432 с.
8. Бабенко А. Урбаністичний простір як деконструкція людяності у книзі Сергія Жадана «Месопотамія». *Науковий вісник Миколаївського національного ун-ту імені В. О. Сухомлинського. Серія : Філологічні науки*. 2016. № 1. С. 20–26.
9. Матвєєва С. Урбаністичний простір в українському романному дискурсі другої половини ХІХ століття: символіка втілення. *Наукові записки Харківського педагогічного ун-ту імені Г. С. Сковороди. Серія : Літературознавство*. 2016. Вип. 2. С. 70–86.
10. Севрук О. Урбаністичний простір у романах Юрія Андруховича. *Слово і Час*. 2010. № 3. С. 70–80.
11. Горіха Зерня Т. Доця : роман. Київ : Білка, 2019. 281 с.

Koloiz Zh. Conceptualization of urban space in the novel “Dotsia” (“Daughter”) by Tamara Gorikha Zernya

Summary. The article presents generalized approaches to the interpretation of the phenomenon of conceptualization in the linguistic plane, it is about the production of conceptual systems, the elements of which are concepts. Scientific interpretations of the concept in linguistics and literature are compared. Emphasis is placed on the linguistic meanings used by each creative person to express a certain concept. Emphasis is placed on the features of the conceptualization of urban space in general and in Tamara Gorikha Zernya's novel “Dotsia” (“Daughter”) in particular. The urban space of Donetsk is characterized through the prism of both the collective experience acquired by the speaker in the process of learning and mastering reality, and from the standpoint of the individual author's worldview and worldview. Artistic concepts are interpreted taking into account subject-sensual, semantic and image-associative aspects. Artistic images are presented, which are modeled on the basis of primary concrete-sensory forms of reality reflection, materially designed with the help of verbal means that are in the language system. And certain knowledge initiated by the author's imagination is also made public. Attention is focused on the artistic representation of the transformation of the name of the key location, which demonstrates the fluidity of human life, the change of the worldview of the individual. The elements of the conceptualized urban space of Donetsk are singled out, which serve as a kind of business card, a pass to the cohort of “their own”, distinguishing them from “strangers” who have completely different value orientations. Verbal means that either directly or indirectly explain the conceptual system under study are highlighted, as well as additional elements that express the characteristics of certain locations, which represent a kind of verbal local markers.

Key words: conceptualization, concept, conceptual system, linguistic means, artistic text, urban space, location.

*Комарова О. С.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри східноєвропейських мов
Національної академії Служби безпеки України*

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ТА КЛЮЧОВІ КОНЦЕПТИ В ІНАВГУРАЦІЙНІЙ ПРОМОВІ ЧЕСЬКОГО ПРЕЗИДЕНТА ПЕТРА ПАВЛА

Анотація. Інавгураційні промови виголошуються під час зміни політичного лідера і часто можуть знаменувати або початок епохи, або початок певних політичних трансформацій. Ефективна комунікація під час таких подій має вирішальне значення, оскільки вона задає тон на майбутнє і вселяє довіру аудиторії до президента і його команди. У статті розглянуто деякі ключові стратегії, які було реалізовано під час інавгураційної промови президента Чехії Петра Павла у 2023 році. Аналізуючи інавгураційні промови перших осіб держави, маємо можливість зрозуміти яким чином вони намагалися впливати на суспільство та формувати колективну свідомість. Комунікативні стратегії, які було використано під час інавгураційної промови П. Павла, відповідають традиційним стратегіям, що застосовуються у цьому піджанрі політичних промов, а саме: стратегія формування емоційного настрою адресата, яка реалізувалась за допомогою тактики єднання і проходить лейтмотивом через увесь комунікативний акт; ціннісно орієнтовану стратегію; стратегію самопрезентації (дає можливість виділити певні риси характеру політика, його світогляд і систему цінностей, головною метою самопрезентації є не лише заволодіти аудиторією, але і запам'ятись чимось, що буде відрізняти його від попередників); аргументативна стратегія, реалізувалась через тактику непрямого звинувачення, тактику звернення до історичних коренів та аналізу минулих років, тактику перспективи, тактику контрастного аналізу; агітаційну стратегію було реалізовано через тактику обіцянок. У статті також розглянуто ключові концепти та їх вербальну репрезентацію. Аналізована промова є відносно невеликим за обсягом текстом, достатньо лаконічним і не дуже емоційним, з обмеженою кількістю тропів, образних порівнянь, риторичних запитань тощо. Ключовими у промові є концепти «самоусвідомлення» і «гідність».

Ключові слова: інавгураційна промова, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, політичний дискурс, політична комунікація, концепт.

Постановка проблеми. Не дивлячись на те, що питання дискурсології розглядаються вже тривалий період багатьма лінгвістами, однозначної дефініції політичного дискурсу у мовознавстві не існує. Досить розсягле, на нашу думку, визначення запропонувала словацька лінгвістка Дулебова І., яка розуміє політичний дискурс як вербальну комунікацію у певному соціальному і психологічному контексті, у якому як авторові, так і реципієнту належать окремі соціальні ролі залежно від їх участі у політичному житті, яке є предметом комунікації. Політичний дискурс як вид інституціональної комунікації має в диспозиції конститутивні ознаки і їй властиві певні функції.

Головною функцією є вплив на реципієнта, тобто основною функцією є не лише референція, але й переконання [1]. Іншими словами, політичний дискурс реалізується учасниками політичного процесу з метою формування суспільної думки.

Інавгураційна промова є окремим піджанром політичної комунікації, вона вирізняється своїм специфічним контекстом та метою. Цей піджанр містить в собі мовлення, яке виголошується під час урочистого введення на посаду обраного представника, мовлення не є спонтанним, але натомість виваженим і добре продуманим. Інавгураційні промови готуються спірайтерами з урахуванням особистості мовця та головної мети промови, а саме візії розв'язання питань під час своєї каденції, яка реалізується у певних повідомленнях та обіцянках громадськості.

Аналіз інавгураційних промов президентів дає змогу зрозуміти образ президента, який створюється у суспільно-політичній сфері на початку президентської каденції. Вчорашній кандидат у президенти, який часто використовує стратегії «свій-чужий» та популістські заяви, після перемоги має стати президентом для всього суспільства та окреслити конкретні дії та плани. Інавгураційна промова президента стає певною межею між кандидатом і чинним президентом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасності дослідження мови політиків презентується переважно двома напрямками, а саме дискурсивним і семіотичним аналізом. Дискурсивний аналіз передбачає складну комплексну систему роботи з текстом і дає можливість різних підходів дослідження, як то прагматичний, гендерний, конверсаційний аналіз, дослідження структури аргументації тощо. У той час як семіотичний аналіз сконцентровано переважно на знакових властивостях дискурсу і в значно меншій мірі акцентується на умовах, в яких функціонує об'єкт аналізу [2; 3].

Дослідженню комунікативних стратегій в інавгураційних промовах присвячено доробки таких українських вчених як Семотюк О., Мараховська Н. [4], вивчення інавгураційних промов як певного символу влади досліджувала Завадська О. [5], Ковальчук О. розглянула лінгвориторичні аспекти промов [6], Самойлова І., Подвойська О. – лексичні особливості [7], Хацер Г. крім вивчення характерних рис англійських політичних промов [8], вивчала особливості перекладу українською мовою [9]. Ґрунтовне дослідження інавгураційних промов словацького та українського президентів у 2019 році було здійснено Кондратенко Н., яка проаналізувала промови за трьома аспектами (структурно-семантичним, лінгвоконцептуальним, лінгвопрагматичним) [10]. Варто згадати таких вчених як Яко-

венко Ю., Болотіна Е., Кваша О. [11], Мозер М. [12] та багато інших, наукові доробки яких присвячені вивченню політичних промов.

Метою статті є аналіз інавгураційної промови президента Чехії Петра Павла у 2023 році, встановлення основних комунікативних стратегій, тактик і концептів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Не дивлячись на підвищений інтерес з боку науковців щодо виокремлення стратегій і тактик політичного дискурсу їх єдиної класифікації допоки не існує. Українська лінгвістка Чорна О. виділяє два типи комунікативних стратегій: інформативні, які не є емоційно забарвленими, спрямовані на внесення нових знань, вони є інформаційно умовно нейтральні; маніпулятивні – спрямовані на досягнення мети, шляхом змінення світобачення адресата. Розподіл за метою використання – кооперативні, конфліктотенні, дистанційовальні (цит. за Стрій Л.) [13, с. 184].

Своєю чергою Башук А. пропонує у політичній риторичі виділяти такі типи комунікативних стратегій як семантико-психологічні (єдності, декларації нових політичних принципів, відповідальності, «світлого майбутнього», «визнання проблеми»), контекстуальні (декларації спільних цінностей, офіційного дискурсу, вільної референції) та міністратегії (переможця, боротьби з труднощами, спадкоємності влади, залучення до демократичних цінностей).

В лінгвістиці можна знайти низку інших класифікацій стратегій і тактик політичного дискурсу, але, аналізуючи кожного окремого політика чи специфіку національного політичного дискурсу, варто пам'ятати, що кінцевою метою політичного тексту є створення певного іміджу, так званої «маски», яку воліє одягнути на себе той чи інший учасник політичного процесу. Саме реалізація цієї мети й регламентує підбір стратегій і тактик, вербальних і невербальних засобів тощо.

Отже, у кожній окремій ситуації використовується певна стратегія. Під поняттям «стратегія» будемо розуміти представлення ситуації в цілому і побудову ефективного донесення інформації цільовому сегменту з метою отримання зворотного зв'язку. Стратегія реалізується шляхом застосування тактик, які являють собою сукупність практичних способів вираження комунікативного наміру під час мовленнєвої взаємодії.

Інавгураційна промова готується за чіткими правилами, які регламентують її структурно-композиційну будову. Елементами таких промов є обов'язкова наявність етикетних формул, привітання та прощання. До характеристик цього піджанру належать: надання позитивних і негативних оцінок, згадування певних конкретних фактів, окреслення планів, перспективу політичних, економічних змін тощо. Не дивлячись на те, що інавгураційна промова є продуманим і сугестивним актом, яка містить заздалегідь обдумані мовні формулювання, вона, все ж таки, є цікавим відображенням поглядів, бажань і намірів промовця, оскільки політик задає тональність та бажання того, яким би він хотів, щоб його сприймали протягом всієї каденції. Прагматично функцією інавгураційної промови є консолідація реципієнтів як єдиної спільноти, вона має забезпечити зв'язок суспільства і президента. Аналізуючи інавгураційні промови перших осіб держави, маємо можливість зрозуміти яким чином вони намагалися впливати на суспільство та формувати колективну свідомість.

В інавгураційній промові президента Чехії Петра Павла чітко простежується стратегія формування емоційного настрою

реципієнта, яка є характерною для цього піджанру. Для створення необхідного емоційного настрою використовується тактика єдності, яка проходить лейтмотивом через увесь комунікативний акт: “Na začátku jsme tvořili malý tým. Postupně to byl širší tým a rostoucí počet podporovatelů ve všech krajích a krajanů v zahraničí, až jsem se letos v lednu postavil před zaplněná náměstí v Čechách, ve Slezsku i na Moravě”. “Společně čelíme stejným problémům a jediné společně se s nimi také dokážeme úspěšně vypořádat”. “Spravujeme stejnou zemi, mluvíme stejným jazykem. Toužíme po bezpečí, ceníme si svobody a demokracie. To platí od Krásné až po Bukovec, od Lobendavy až po Vyšší Brod. Jsme všichni občané této krásné země”. Для досягнення цієї мети використовуються займенники та дієслова у формі 1 та 2 особи множини: “Už roky nám ale chybí více...”. “Naše reakce na krize...”. “Když něčemu věříme, musíme vystoupit z komfortní zóny...”. Для прикладу порівняймо: займенники та дієслова 1 особи множини вжито 47 раз, займенник *nam* 26 разів, у той же час 1 особа однини – лише 5 разів.

Ця тактика має на меті створення відчуття єдності безпосередньо самого суспільства і народу з президентом зокрема, відчуття сили в єднанні і причетності до важливої доленосної події: “Volbami skončila práce volebního týmu, ale začala práce mnohem složitější a delší pro nový tým. A tím novým týmem jsme dnes my všichni. Patří do něj lidé, kteří mě volili, ale i ti, kteří mě nevolili nebo k volbám vůbec nepřišli”.

Не менш важливим для створення емоційного фону промови є застосування тактики врахування ціннісних орієнтирів адресата, оскільки вона вказує на те, що саме президент вважає цінним для суспільства та на що варто спиратись у своїй подальшій діяльності: “Toužíme po bezpečí, ceníme si svobody a demokracie”. “Nedávným příkladem je úspěšné předsednictví v Radě Evropské unie”. “Jsme země střední velikosti s unikátní polohou uprostřed Evropy. Díky tomu máme často střídmější pohled na svět než země s mocenskými ambicemi. Znakem vyspělé země, a já Českou republiku za vyspělou považuji, je solidarita”.

Ціннісно орієнтовану стратегію було використовують з метою апелювання до загальнолюдських цінностей, такою домінантою у промові президента Павла виступають родина і близькі: “Vážení ústavní činitelé, vážení předchůdci v prezidentském úřadu, vážení hosté, moji blízcí a rodino!”, використання звернення до родини й близьких на початку промови налаштовує реципієнтів на сприйняття президента як людини з міцними традиційними цінностями, людиною та порядною.

Стратегія самопрезентації, яка також є необхідною складовою інавгураційних промов, має на меті створення позитивного образу, бажання показати себе сильним лідером здатним об'єднати навколо себе представників різних партій і напрямів. До мовленнєвої стратегії самопрезентації належить протиставлення образу «свій – чужий», демонстрація перемоги власної ідеології, що автоматично робить її «правильною» та затребуваною у суспільстві, засудження і непричетності до помилок попередньої влади, устремління та перспективи однакові як у політика, так і у його виборців.

Президент позиціює себе за межами приналежності до однієї партії або до виборців, які віддали свої голоси за нього, на цьому етапі перемоги важливо показати, що відтепер весь народ на чолі з президентом є однією командою: “... novým týmem jsme dnes my všichni, kteří mě volili, ale i ti, kteří mě nevolili nebo k volbám vůbec nepřišli”.

Для самопрезентації президент П. Павел використовує звroти, які характеризують його як рішучу, вольову людину: “Raději budu kritizován za příliš aktivní start ...”, “Proto brzy zveřejním svůj plan ...”, “Místo slov mě tak můžete posuzovat podle skutků”, але попри це він відсторонюється від авторитарності та заявляє про бажання консультиватися зі спеціалістами, почути кожного, разом активно шукати шляхи розв’язання проблем тощо.

Таким чином, тактика самопрезентація політиків спрямована саме на реципієнта, що дає можливість проаналізувати й виділити певні риси характеру, його світогляд і систему цінностей. Головною метою самопрезентації є не лише заволання увагою аудиторії, але і бажання запам’ятатись чимось, що буде відрізняти його/її від попередників.

Ще однією характерною стратегією для промови чеського президента була аргументативна. Зазначення конкретних фактів, прогнозів, подій часто сприймаються адресатом як достатня система аргументів.

Для реалізації тактики обвинувачення, яка є популярною в політичному дискурсі особливо у передвиборчих перегонах, в інавгураційній промові змінюється на тактику непрямого звинувачення, й інформація про сучасний стан речей у країні оцінюється президентом імпліцитно. Звернемо увагу, що тенденція до евфемізації, яка є “однією з прагматичних закономірностей функціонування політичної мови” [8, с. 4], є дуже «зручним» прийомом для офіційної урочистої промови, оскільки не дає жодної конкретики щодо звинувачуваних: “Díky Vám můžeme přispět k návratu hodnotové politiky. Díky Vám pravda znovu zvítězila! Slíbil jsem, že do vedení naší země pomohu vrátit důstojnost, respekt, slušnost a další hodnoty, které v posledních letech ztrácely na významu”. “Chceme-li dlouhodobou prosperitu, je potřeba ekonomice vrátit zdravé základy a rovnováhu snížením inflace a výrazným snížením schodku veřejných financí”. “Už roky nám ale chybí vize, jak tyto dobré úmysly naplnit konkrétními kroky”. “Naše reakce na krize posledních let ...”.

Щодо характеристики своїх суперників теж використовується тактика непрямого звинувачення і намагання відсторонитись від непопулярних подій в країні, при цьому чітко прослідковується стратегія “свій – чужий”: “Příležitost tak dostávali populisté, kteří svůj vlastní úspěch a vliv opírají o lži, manipulaci a zneužívání strachu. Já ani můj tým jsme na tuto hru nikdy nepřistoupili”.

Тактика звернення до історичних коренів та аналізу минулих років, яка є досить типовою для промов президентів, порівняймо промову президентки Словаччини З. Чапутової, у якої обсяг аналізу попередніх суспільних проблем займає біля чверті всієї промови, у промові президента П. Павла посідає другорядне місце та незначну за обсягом частину тексту, інформація є лише дотичною до історичних складностей: “Některí tvrdí, že jsme příliš malí, aby byl náš hlas ve světě slyšet. Nebo slabí, abychom změnili názor silnějších partnerů. Ten pocit možná plyne i z toho, že historie k nám nebyla vždy úplně milostivá”.

Метою застосування тактики перспективи є бажання зазначити стратегічні цілі та наміри політика, запропонувати розв’язання питань. Для досягнення ефекту використовуються інфінітивні конструкції, модальні дієслова, майбутній час та ін.: “Slíbil jsem, že do vedení naší země pomohu vrátit důstojnost, respekt, slušnost a další hodnoty... je

potřeba ekonomice vrátit zdravé základy a rovnováhu snížením inflace a výrazným snížením schodku veřejných financí”. “Budu naslouchat odborníkům a podporovat opatření, která to umožní, ačkoli budou někdy bolet”.

Війна в Україні не могла оминати жодну європейську країну. Ця тема стала топовою у промовах та агітаціях практично всіх політичних кандидатів у країнах, де проходили або проходять вибори. Незалежно від проросійських чи проукраїнських поглядів, практично всі політики висловились щодо своєї позиції та вибору цінностей. Президент П. Павел, згадуючи у промові Україну, використав тактику контрастного аналізу, протиставляючи větší státy – střední velikosti, střednější pohled na svět – země s mocenskými ambicemi. Україна ж використана у збірному образі, як країна, що значно менша за розміром, але протистоїть великому агресору. Тож і Чеська республіка, як переважна більшість країн середньої Європи, має, на думку президента, бути впливовою і грати свою роль виваженого партнера: “V zahraniční politice proto můžeme být výrazným hráčem stmelujícím partnery podobné rozlohy a uvažování. Naučme se této pozice užívat”. Для підсилення контрастного ефекту використано риторичне запитання: “Kde je psáno, že těmi rozumnějšími a schopnějšími jsou vždy ti největší?”

У зверненні до суспільства щодо допомоги Україні у військовому протистоянні, президент апелює до історичних цінностей чехів: “... nejen naše historická zkušenost by měla být důvodem, abychom v její podpoře i nadále pokračovali”, а в кінці резюмує, що: “Pomáháme tím nakonec i sobě”, нагадуючи про європейські цінності та справедливість. У промові П. Павел прямо називає Росію агресором, не використовуючи, як деякі європейські політики, натяки, неоднозначні завульовані слова тощо. У такий спосіб він чітко вказує свою позицію і позицію своєї країни щодо обраної сторони у війні.

Застосування агітаційної стратегії має на меті вплив на реципієнта, зміну його світогляду та прийняття певних рішень. Для забезпечення процесу агітації використовується тактика обіцянок: “Budu pokračovat v návštěvách regionů, abych na vlastní oči viděl a poznal, jaké problémy vás pálí nejvíc”. “Abych dopřál sluchu těm, kdo mají pocit, a někdy oprávněně, že jim nikdo nenaslouchá. A spolu s odborníky, vládou a Parlamentem budu hledat řešení”. “Budu ale aktivně hledat cesty ve spolupráci se všemi, kdo k takovým řešením mohou přispět”. Тактика заклик: “Nekomplikujme jednoduché, nevyrobíme překážky, neztrácejme čas hledáním perfektního, abychom nakonec neudělali nic”. “Buďme aktivní a přenesme to i do dalších oblastí”.

Використання метафор, ідіом, образних висловлювань, що також є типовим для інавгураційних промов, неодноразово використовується і в промові чеського президента: “Budu naslouchat odborníkům a podporovat opatření, která to umožní, ačkoli budou někdy bolet”. “Musíme být schopní a odhodlaní poskytnout pomocnou ruku těm, kdo si sami pomoci nemohou”. “V uplynulých měsících jste vytvořili vlnu naděje a energie”. Protože pokud člověk srdcem cítí, že to tak má být, nebo když mu rozum říká, že je to tak správné”.

На відміну від промов президентки Словаччини З. Чапутової та президента України В. Зеленського у 2019 році [10], в промові чеського президента практично відсутній концепт «Європа», приналежність до європейської спільноти вже не виступає як великий здобуток, натомість акцентується увага на лідерстві в ЄС та НАТО: “Nedávným příkladem je úspěšně

předsednictví v Radě Evropské unie”. “Bud’me aktivní a přenesme to i do dalších oblastí. Například i na půdu NATO nebo OSN”.

Ключовим концептом інавгураційної промови президента П. Павла є «самоусвідомлення» чеського народу, підвищення своєї значущості. Політик має на меті підкреслити такі позитивні якості, які, на його думку, притаманні землякам, а саме достоїнність, моральність, правда, єдність. Політик використовує форми заклику: Pojd’me změnit přístup k druhým i k sobě samým”. “Rozhlédněme se po úspěšných jednotlivcích a inspiřujeme se dobrými příklady”. “Podporujeme své zaměstnance ve firmách i ve státní správě”. “Dejme jim šanci být kreativní, rozvíjet se, realizovat projekty a nést za ně odpovědnost”; паралелізму, протиставлень: “Vy dáváte přednost pravdě a slušnosti před nenávislnými útoky a překreslováním reality”. A také změnilí způsob, jak o sobě přemýšlíme my sami. Není pravda, že je na to naše společnost příliš rozdělená. V každém z našich krajů žije mnoho lidí s jasnou představou, jak naši zemi posunout kupředu”.

В промові важливе місце займають морально-етичні концепти, тому неодноразово підкреслюється вища значущість моральних цінностей, починаючи з сімейних на початку, і впродовж всієї промови, при цьому чеський народ виступає як одна велика команда: “Jsme jeden tým a začít musíme společně”. “Spravujeme stejnou zemi, mluvíme stejným jazykem. Společně čelíme stejným problémům a jediné společně se s nimi také dokážeme úspěšně vypořádat”. “... do vedení naší země pomohu vrátit důstojnost, respekt, slušnost a další hodnoty ... hlavním kritériem posuzování našich činů i osobností se stal úspěch. Bez ohledu, za jakou cenu a na úkor koho byl dosažen”. Іншими морально-етичними концептом промови є “důvěra”: “... kdy jsem vás u Písecké brány žádal o důvěru ve volbách”. “Do kandidatury na úřad prezidenta jsem se pustil díky důvěře a podpoře mého nejbližšího okolí”.

Другим домінантним концептом можна вважати “důstojnost” лексема достоїнність має відносно невелику частотність, але представлена широким периферійним полем: “Už mnohokrát jsme ukázali, co umíme”. “Jsme země střední velikosti s unikátní polohou uprostřed Evropy”. “Právě jednotný středoevropský hlas bude důležitý, máme-li Ukrajině pomoci k vítězství”.

Безперечно актуальним і болісним питанням у сьогодиншньому світі є безпека країн, і європейських країн включно, тому, звичайно, концепт “bezpečí” також має свою репрезентацію у промові президента. При цьому безпека Чехії сприймається у контексті безпеки інших Європейських країн: Právě jednotný středoevropský hlas bude důležitý”. Оскільки вибори в ЧР відбулись під час гарячої фази війни в Україні, то саме на прикладі нашої країни й показана найвища небезпека і водночас найбільша боротьба за європейські цінності.

Висновки. Інавгураційна промова президента Чеської республіки Петра Павла є відносно невеликим за обсягом текстом, достатньо лаконічним і не особливо емоційним, що може бути пов’язане з його колишньою військовою професією. Обмежена кількість тропів, образних порівнянь, риторичних запитань, фразеологічних одиниць робить промову чіткою, зі стислим окресленням основних планів та шляхів розв’язання зазначених проблем. Ключовим у промові є концепт «самоусвідомлення» і «гідність», що є характерним для інавгураційних промов президентів сусідніх з Чехією країн.

Література:

1. Dulebová I. Politický diskurz jako objekt lingvistického výskumu. Jazyk a kultura. 2012. č. 9. S. 33–46.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Академія, 2009. 376 с.
3. Серажим К. Евфемізація у політичному дискурсі. URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1486>
4. Семотюк О., Мараховська Н. Інавгураційні промови українських та німецьких президентів: контент-аналіз комунікативних стратегій. Нова філологія. 2011. № 44. С. 134–137.
5. Завадська О. Інавгураційні промови українських президентів як символічний ресурс влади. Політикус. 2020. Вип. 3. С. 109–114.
6. Ковальчук О. Лінгвориторичні аспекти політичних промов сучасних американських політиків. Актуальні питання гуманітарних наук. 2021. Вип. 42, Т.1. С. 190–195.
7. Самойлова І. В., Подвойська О. В. Лексичні особливості політичних промов. Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія: Філологічні науки. 2016. Кн. 1. С. 235–238.
8. Хацер Г. Когнітивно-комунікативні параметри американського політичного дискурсу президента Барака Обами. Нова філологія. 2014. № 60. С. 185–190.
9. Хацер Г., Жаворонкова В. Особливості англомовних політичних промов та їх перекладу українською мовою. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2022. Том 33 (72). № 2. Ч. 1. С. 202–207.
10. Кондратенко Н. Інавгураційна промова як мовленнєвий жанр президентської риторики в українському і словацькому політичному дискурсі. Slavica Slovaca. 2022. R. 57. č. 1. S. 33–46.
11. Яковенко Ю., Болотіна Е., Кваша О. Інавгураційні промови президентів США Ф. Рузвельта та Д. Байдена: історико-політологічний аналіз. Регіональні студії, 2023. №32. С. 158–162.
12. Мозер М. Комунікативні тактики та стратегії в політичному дискурсі. Філософія та політологія в контексті сучасної культури. 2020. Т. 12. Вип. 1. С. 141–146.
13. Стрій Л. І. Комунікативна стратегія самопрезентації в ритуальних жанрах політичного дискурсу. Вісник ОНУ. Сер.: Філологія. 2015. Т. 20. Вип. 2. С. 182–188.

Komarova O. Communication strategies and key concepts in the inaugural speech of the Czech President Petr Pavel

Summary. Inaugural speeches are delivered at the time of a change in political leadership and can often mark either the beginning of an era or the start of a political transformation. Effective communication during such events is crucial, as it sets the tone for the future and inspires the audience's trust in the president and his team. This article examines some of the key strategies that were implemented during the inaugural speech of Czech President Petr Pavel in 2023. By analysing the inaugural speeches of the state's top officials, we get an opportunity to understand how they tried to influence society and shape the collective consciousness. The communication strategies used correspond to the traditional strategies used in this subgenre of political speeches, namely the strategy of forming the emotional mood of the addressee, which was implemented through the tactic of unity and runs as a leitmotif through the entire communication act; value-oriented strategy; self-presentation strategy (makes it possible to highlight certain traits of the politician's character, his worldview and value system; the main purpose of self-presentation is not only to win over the audience, but also to be remembered for something that will distinguish him

from his predecessors); argumentative strategy, implemented through the tactic of indirect accusation, the tactic of appealing to historical roots and analysis of past years, the tactic of perspective, the tactic of contrastive analysis); campaign strategy was implemented through the tactic of promises. The article also discusses the key concepts and their verbal representation. The analysed speech is a relatively short

text, rather concise and not particularly emotional, with a limited number of tropes, figurative comparisons, rhetorical questions, etc. The key concepts in the speech are "self-awareness" and "dignity".

Key words: inaugural speech, communicative strategy, communicative tactics, political discourse, political communication, concept.

Комісаров К. Ю.,*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри японської мови і перекладу Факультету східних мов
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка***Москальов Д. П.,***кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри східної культури і літератури Факультету східних мов
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка*

ЕКСПРЕСИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕЛІПТИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ У СУЧАСНІЙ ЯПОНСЬКІЙ МОВІ

Анотація. Японській мові значною мірою притаманна структурна неповнота речень. Диференціація еліптичних конструкцій традиційно здійснюється за специфікою їхнього синтаксичного оточення, і для кожного виділеного типу визначаються особливості лексико-граматичної системи, яка підтримує існування та функціонування таких синтаксичних одиниць. Найчастіше еліптуються іменникові фрази або їхні частини, частини дієслівної фрази, відмінкові частки та детермінативи.

Дискусійним є питання щодо впливу еліпсису на зв'язність тексту. Сучасна науково-методична література, що видається на теренах Японії, висвітлює питання когезії та когерентності, зокрема, у зв'язку із імплікацією вказівних займенників, проблемою ідентифікації діяча у реченнях, що мають у присудку форми пасивного, спонукального чи спонукально-пасивного стану, а також формальні засоби вираження категорії директиву. Якщо коротко підбити попередній підсумок, то можна сказати, що на письмі загалом редукується майже все, що може бути зрозумілим із контексту, і особливо це стосується тематичних слів і підметів речень, що зумовлює актуальність контекстуального аналізу. Додаткові ускладнення з точки зору інтерпретації імплікованих елементів спричиняє спонтанне мовлення в умовах усного спілкування, що спонукає до пошуку ефективних методів аналізу такого матеріалу.

Встановлено, що на рівні редукації іменникових фраз еліпсис в японській мові успішно реалізується, і все, що може бути експліковано за рахунок контексту, може випуститися без втрати змісту чи зниження якості його сприйняття, а аналогічні структурно повні речення, навпаки, можуть ставати на заваді інтерпретації.

Тенденція до редукації вказівних займенників, що слугують засобом анафоричного відсилання, пов'язана у мовленні японців із прагненням виразності, а тенденція до редукації іменника з показником присвійного відмінку попри нормативну необхідність у цьому показнику є типовим проявом редукації присвійності, у контексті якої на окрему увагу заслуговують іменники на позначення родинних зв'язків, які мають у семантиці вказівку на приналежність.

Еліпсис відмінкових часток може мати не лише стилістичне підґрунтя, а й прагматичний характер, позаяк переміщує акцент на комунікативно значимі елементи і ніби тематизує їх, а існування еліпсису заміщення зумовлено лаконічністю та динамічністю живого розмовного мовлення.

Ключові слова: еліпсис, зв'язність тексту, імплікація, детермінатив, відмінкова частка.

Постановка проблеми. Японська мова завжди вважалася мовою з великою кількістю «скорочень», і задля успішної інтерпретації японських текстів необхідно ретельно вивчати це явище. У цьому зв'язку сучасний японський дослідник Іорі Ісао пропонує здійснювати диференціацію еліптичних конструкцій за специфікою їхнього синтаксичного оточення і для кожного виділеного типу визначати особливості лексико-граматичної системи, яка підтримує існування та функціонування таких синтаксичних одиниць. Традиційно розглядаються типи еліптичних конструкцій на рівні редукації: 1) іменникових фраз (名詞句, у японській лінгвістиці це групи, утворені іменником та його відмінковим показником (відмінковою часткою); англ.: noun phrase); 2) власне відмінкових часток (助詞, 格助詞); 3) на інших рівнях, а саме: а) на рівні редукації детермінативів (у японській мові це, найчастіше, вказівники 指示詞, як от これ це, それ те, あれ он те та この цей, その той, あの он той); б) на рівні редукації частини іменникової фрази; в) на рівні редукації частини дієслівної фрази [1, с. 183–184].

Постає питання, чи ці «скорочення», у досить значній кількості і в різноманітних своїх проявах, не справляють негативний вплив на зв'язність тексту. Сучасна науково-методична література, що видається на теренах Японії, піднімає питання когезії та когерентності, зокрема, у форматі «стратегій читання» (読みのストラテジー). Так, зустрічаємо статтю, присвячену вказівним займенникам 指示詞 (demonstrative words), про які щойно згадувалося: 週末、カレーを食べた。それは、彼女がはじめて作ってくれた料理だった。На вихідних їв карі. Це була страва, яку вона вперше приготувала для мене. Пропонується стрункий алгоритм експлікації: *それ* це = *料理* страва, *料理* страва → *カレー* карі, *それ* це = *カレー* карі. Проте, цей алгоритм повністю заснований на вказівних займенниках, і зазначається навіть, що вони можуть репрезентувати цілу предикативну одиницю: *昨日カラオケに行った。その時、好きなアニメソングを歌った。* Вчора ходив у карооке. Тоді (букв.: у той час) співав улюблену пісню з аніме [2, с. 7]. Але що ж робити, коли вказівники 指示詞 зазнають редукації?

Наступним питанням, яке часто піднімається стосовно зв'язності японського тексту, є ідентифікація діяча (動作主) у реченнях, що мають у присудку форми пасивного (受身), спо-

нукального (使役) чи спонукально-пасивного стану (使役受身), а також формальні засоби вираження категорії директиву (やりもらい). Зокрема наголошується на тому, що проблема ця залишається навіть за умови безпосереднього вираження в реченні як діяча, так і об'єкта дії, адже якогось одного граматичного показника виконавця дії у японській мові не існує: 私は母に日記を読まれた。Мама прочитала мій щоденник (а я цього не хотів); 私は先生に難しい論文を読まされた。Викладач змусив мене читати складну наукову працю (а я не мав бажання це робити); 子どもの時、私は母に絵本を読んでもらった。У дитинстві мама читала мені книжки з малюнками (я просив / давав зрозуміти, що хочу цього). Діяч у таких випадках може позначатися доволі широким спектром відмінкових часток: は, が, を, に, によって. Ситуація ускладнюється, якщо на діяча прямо не вказано у реченні: 子どもの時、母はとともきびしかった。毎日のように「勉強しなさい」と言われて、一日に何時間も勉強させられた。Коли [я] був малим, мама була дуже суворою. Мало не щодня вона казала [мені] вчитися, і [я] був змушений присвячувати навчанню багато годин на день [2, с. 107].

Наблизившись до проблеми «скорочень» у японській мові впритул, констатують, що на письмі загалом редукується майже все, що може бути зрозумілим із контексту, і особливо це стосується тематичних слів і підметів речень, а отже контекстуальний аналіз постає надзвичайно важливим: まず、自動でフタが開いたことには驚かされた。そして、座ると突然、水の流れる音が聞こえてきた。後で友達に聞いてみたら、用を足す音が聞こえないようにするためのものだと教えてくれた。Перш за все, [я] був здивований тим, що автоматично піднялася кришка. Потім, коли [я] сів, почувся звук води, що летиться. Коли пізніше [я] запитав [про це] друга, [він] розповів, що це потрібно для того, щоб не було чути, як [ви] «полегшуетесь» [3, с. 8]. Проте, якщо у процесі створення та редагування письмових текстів проблемі інтерпретації імплікованих елементів приділяється належна увага, то спонтанне мовлення в умовах усного спілкування такої можливості не передбачає, що цілком закономірно спричиняє додаткові ускладнення.

Аналіз досліджень і публікацій. На сучасному етапі, науковців на теренах Японії до проблеми еліпсису спонукало звернутися, зокрема, збільшення питомої ваги електронних запитів від користувачів через спеціальні форми в Інтернет просторі. Так, Харада Томохіко, Фуджіта Йошікацу та Цуда Кадзухіко констатують, що зазвичай запити через веб сайти та електронну пошту подаються у форматі звичайного тексту без додаткових засобів увиразнення, а останнім часом, через значне поширення мобільних телефонів, у користувачів з'явилася схильність уникати довгих речень. Окрім того, тут не вимагається літературно оброблене мовлення, притаманне офіційним листам чи звітам. Навпаки, запити через Інтернет мають дедалі більш неформальний, розмовний характер, оскільки, по-перше, забезпечується достатній рівень анонімності, а по-друге – переважна більшість користувачів є людьми відносно молодого віку. Дослідження зокрема показало, що у таких текстах відмінкові частки (は, が, に, を) з'являються вдвічі рідше порівняно зі стандартним текстом. Загалом же опрацьовувалися такі типи еліптичних конструкцій, як нульова анафора (редукція вказівних займенників 指示詞) та метонімічні вирази (наприклад, антономазія: 漱石を読む Читати (Нацуме) Сосеки), а для експлікації еліптованих елементів автори дослідження застосовували тематичне моделювання та прихований розподіл Діріхле

(LDA), що дало цілком переконливі результати щодо точного розуміння намірів адресанта у тексті запиту, отриманого через веб форми чи електронну пошту [4].

Якщо говорити про основоположні праці на тему еліпсису в японській мові у попередні роки, то варто, насамперед, згадати С.-Й. Куроду, головною тезою якого було те, що в японській мові на відміну від, скажімо, англійської, деякі суттєві елементи, як от особові займенники (чи те, що їм відповідає), не так «еліптуються» (省略 ellipsis), як просто «не з'являються» у мовленні (非出現 non-realization) [5]. Не менш цікавим і важливим для розуміння природи тенденції до скорочення є доробок Куно Сусуму, який дійшов висновку про те, що редукції у мовленні японців зазнають елементи у черговості від найменш значущих до найбільш значущих або, іншими словами, еліптувати щось відчутно важливе у контексті окремого речення або ж цілого тексту чи дискурсу не є можливим, адже дуже ймовірно, що тоді успіх інтерпретації повідомлення реципієнтом буде під питанням [6].

Провідна вітчизняна дослідниця Тамара Комарницька наголошує на тому, що існування текстів, які цілком складаються з еліптичних і номінативних речень, можна вважати своєрідною нормою для мови масової культури Японії, що, водночас, спричиняє цілу низку проблемних моментів. У таких реченнях відбувається часткова чи повна редукція присудка, а це значно ускладнює визначення граматичного часу. Також, акцент зміщується з дії на предмети, які реципієнтові інформації презентують «ізолювано, неначе недбало, що, з одного боку, веде до легшого сприйняття інформації, проте, з іншого, поширює хибні зразки слововживання через невідповідність будови таких повідомлень синтаксичній нормі». Окрім редукції присудка автори дослідження звертають увагу, зокрема, на речення-слова, виражені одним лише вигуком, і доходить висновків про те, що частотне використання у мові масової культури еліпсису і номінативних речень, з одного боку, неначе наближує її до споживача, робить доступнішою, і у відтворенні просторіччя в синтаксичній будові мови масової культури можна спостерігати її сугестивний потенціал, а з іншого боку – не можна не відзначити також ризик розмивання літературних норм і модифікації сприйняття мови серед аудиторії масової культури [7].

Із наведеними вище результатами спостережень важко не погодитись, і свого часу ми також наголошували, зокрема, на тому, що, по-перше, в умовах живого усного спілкування мовець зазвичай не обтяжує себе дотриманням логічної чіткості структури речення, а лаконізм еліптичних речень, їхня інтонаційно-ритмічна відривчастість надає їм відтінку різкості, енергійності, неохайності або фамільярності; по-друге, уживання еліпсису в художніх та публіцистичних текстах є свідомим виразним прийомом, який надає оповіді напружено-емоційного характеру або допомагає наголосити найважливіші для повідомлення елементи, і в таких випадках редукований елемент може бути легко відновлений або з попереднього контексту, або на основі всієї ситуації, яка змальовується, а от у розмовній мові еліпсис не завжди є стилістичним засобом, який застосовують свідомо, – найчастіше він зумовлений поспіхом, прагненням мовця до швидкого темпу і короткості мовлення; по-третє, окрім розмовного та художнього мовлення, де використання еліпсису має своє природне обґрунтування, це синтаксичне явище є типовим для деяких видів ділового письмового, а також наукового мовлення, і еліпсис є навіть одним із

приймів, яким послуговується японський мовленнєвий етикет, що засвідчує тісний зв'язок стилістичного аспекту синтаксису з його комунікативним аспектом [8, с. 187–188].

Мета нашої роботи – з'ясувати, які саме елементи синтаксичної системи сучасної японської мови можуть бути потенційно еліптованими; простежити, у який спосіб структурна неповнота речень впливає на стилістичне забарвлення тексту; проаналізувати прагматичний потенціал еліптичних конструкцій; вказати на лінгвокультурологічні аспекти проблеми еліпсису в сучасній японській мові.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім зазначимо, що на рівні редукції іменникових фраз (名詞句) еліпсис в японській мові дійсно можливий і доволі успішно реалізується, що підтверджується великим масивом мовного матеріалу:

а) 富士山は3,776メートルの日本一高い山で、山梨県と静岡県
の県境にあります。日本人にとって特別な山で、日本の象徴として愛されており、千円札にも描かれています。ゴラ Фуджі, яка має висоту у 3776 метрів і є найвищою горою в Японії, розташована на межі префектур Яманаші та Шідзуока. [Вона / гора Фуджі] є для японців особливою горою, [її / гору Фуджі] люблять як символ Японії, і [вона / гора Фуджі] навіть зображена на купюрі у 1000 ієн [2, с. 70].

б) 現在、日本に留学しているフランス人のサラ・ゴミスさん、
韓国人のパク・ジファンさん、そしてアメリカへの留学経験がある
日本人大学生の本田研さんと高橋美希さんの4人に、留学してよ
かったこと、留学で気をつけるべきことについて、話し合っ
てもらいました。[Ми] попросили чотирьох людей, а саме францу
женку Сару Гоміс, корейця Пака Джихуна, які зараз навчаються
в Японії, а також японських студентів Хонду Кена і Такахаші
Мікі, які мають досвід навчання у США, поговорити про те,
що було добре, коли [вони] навчалися за кордоном, і про те,
на що [нам / людям] варто звернути увагу під час навчання за
кордоном [2, с. 102].

в) どの店にもたいてい個室があるので、居酒屋はグループ
で集まるのにとっても便利だ。例えば、大学のサークルの「飲み会」
や会社のプロジェクトやイベント後の「打ち上げ」でよく使われる。
Майже в усіх закладах є невеликі окремі зали, тому японські
шинки є дуже зручними для відвідування групами. Наприклад,
[вони / японські шинки] часто використовуються для посиде
ньок колективів університетських гуртків чи вечірок працівни
ків фірм із нагоди завершення проєктів та заходів [2, с. 73].

г) それに、丈夫な登山靴も、岩が多い山頂の近くを歩くのに
必要です。安全のために必ず用意しておきましょう。Так, для
того, щоб ходити поблизу вершини гори, де багато каміння,
знадобиться міцне альпіністське взуття. Задля [вашої] безпеки
обов'язково підготуйте [його / взуття] [2, с. 71].

Як бачимо, те, що може бути експліковано за рахунок кон
тексту, випущено (не вживається повторно), і це не призводить
до втрати змісту чи зниження рівня його сприйняття реципієн
том. Навпаки, спроба уникнення еліпсису в окремих випадках
могла б призвести до переважання уваги слухача (читача) і,
відповідно, до потенційного погіршення якості інтерпретації.
Так, якщо у прикладі (а) іще тричі вжити назву гори або при
наймні вказівний займенник *それ*, то друге речення навряд чи
можна буде залишити у такому вигляді – ймовірно, доцільно
буде вдатися до парцеляції (розбити вихідну конструкцію на
три коротші), а це може зумовити певні додаткові особливості
сприйняття інформації, як от фрагментація загальної картини

і характерна експресія, що виникає внаслідок порційної подачі
матеріалу. Що ж до прикладу (б), то тут, на наше переконання,
відмова від еліпсису зробить речення недоступним для розу
міння, особливо на слух, а парцеляція не стане у пригоді, адже
«текст», який при цьому утвориться, буде повністю позбавле
ний зв'язності. У прикладі (в) припускається повторна поява
теми (居酒屋は), проте виникає питання, у якій саме позиції:
розташування цього елемента після 例えば наприклад, най
вірогідніше, призведе до помилкового сприймання підмета
як одного з непрямих додатків. І тільки приклад (г) ілюструє
випадок, коли іменникову фразу можна повторно використати
у суміжному реченні без особливих проблем, але в цьому про
сто немає потреби. Також зазначимо, що ми не випадково вка
зували у квадратних дужках окрім еліптованого іменника, ще
й займенник, адже готові частково пристати на позицію Іорі
Ісао, який стверджує, що редукція на рівні іменникових фраз
відповідає не так еліпсису, як нульовому займеннику, і до зв'яз
ності тексту дотичні лише займенники третьої особи – займен
ники ж першої та другої особи відношення до цього не мають
[1, с. 198].

Еліпсис детермінативу (限定詞省略), тобто відсутність
логічно необхідних вказівних займенників, додає текстові
лаконізму, який, своєю чергою, сприяє зосередженню уваги,
зокрема, на персонажах, які зазвичай «виводяться на сцену» за
допомогою двох суміжних речень: しかし風馬の家を訪ねた星
子を待っていたものは、血の海に倒れ伏す二人の男女と暗闇に
立つ一人の男だった。男は名を「カタナ」と名乗った。 Однак те,
що чекало на Хошіко, коли вона відвідала будинок Фуми, — це
чоловік і жінка, які лежали у калюжі крові, і ще чоловік, який
стояв у темряві. Чоловік назвався Катаною [9]; 秒針が15分を差
した時やっと人がやってきた。人はKに待ち合わせ時間に遅れた
ことをしきりに謝っていたがKの心境はそれどころではなかった。
Коли секундна стрілка показала 15 хвилин, нарешті прийшла
людина. Людина просила вибачення у К за те, що запізнилася
на зустріч, але К тоді було зовсім не до того [10].

Загалом, тенденція до невживання вказівних займенни
ків для анафоричних відсилань є доволі помітною у мовленні
сучасної Японії і може бути пояснена прагненням виразності,
особливо якщо йдеться про художній чи публіцистичний стилі.
З іншого боку, не можна стверджувати, що ця техніка може бути
застосована будь-де і без жодних обмежень. Проаналізуємо
хоча б ці приклади: а) 例えば、コミュニケーションをとる際の人と
人の距離は国によって差があり、日本の場合はかなり遠く、逆に
中国ではその距離が近いということがわかりました。 Наприклад,
[я] розумів, що відстань між людьми під час спілкування зале
жить від країни: в Японії [вона / ця відстань] є досить великою,
а в Китаї, навпаки, ця відстань мала [3, с. 4]; б) それが仲のいい
友達に対しての接し方ということは知っていましたが、なかなかそ
の接し方に慣れずに、ある時不快に感じてしょうがなくなりました。
[Я] знав, що це манера взаємодії з близькими друзями, проте
ніяк не міг звикнути до цієї манери взаємодії, і одного разу [в
мене] виникло неприємне відчуття, з яким нічого не поробиш
[3, с. 4]. Слово 距離 відстань у прикладі (а) спершу виступає
темою, потім є еліптованим підметом, а на завершальній ста
дії побудови речення авторові доводиться звернутися до ана
фори, щоб нагадати реципієнту інформації, про що йдеться,
адже середина речення має незамінену позицію і є своєрідною
інформаційною «прогалиною». Приклад (б) таких «прогалин»
не містить, проте автор повідомлення прагне зробити центром

уваги аудиторії саме слово 接し方 манера взаємодії, позаяк подає його в цьому контексті як ключове.

Еліпсис присвійності (所有者省略) також є досить поширеним явищем для сучасної мовленнєвої практики в Японії. Насамперед, якщо йдеться про частини тіла людини, то в переважній більшості випадків не уточняється, кому вони належать (на відміну, наприклад, від англійської мови), оскільки це чітко зрозуміло з контексту: 手を洗う前に爪は短く切っているか、指輪・時計をはずしているか確認してください。Перед тим, як мити [свої / ваші] руки переконайтесь у тому, що [у вас] коротко підстрижені нігті, і [ви] зняли обручку, годинник тощо [11]. Також, особливо у художньому мовленні, спостерігається тенденція до редукції іменника з показником присвійного відмінка の перед іменниками, для яких цей показник є логічно необхідним: そして彼女の大きな支えになったのも、一匹の小さな犬だった。名前はレイス。До того ж, неабиякою підтримкою для неї став один маленький собака. Ім'я – Лейс [12]. На окрему увагу заслуговують іменники на позначення родинних зв'язків, сама лексична семантика яких уже містить вказівку на приналежність, що є одним із прикладів репрезентації дихотомії ウチーソト свій – чужий у японській лінгвокультурі (母-お母さん [моя] мати – [чийсь] мати, 兄-お兄さん [мій] старший брат – [чийсь] старший брат, 妻-奥さん [моя] дружина – [чийсь] дружина): 私の家族は3人です。父と母と私です。У моїй сім'ї троє людей. Тато, мама і я [13, с. 47] Студи ж належить використання різних іменників на позначення, зокрема, своєї чи чужої установи (弊社 моя фірма – 御社 ваша фірма); гонорифічні префікси здебільшого сигналізують про приналежність чогось другій чи третій особі, але не першій (お名前 ім'я, お仕事 робота, お誕生日 день народження, お宅 оселя, ご家族 сім'я).

Еліпсис відмінкових часток (無助詞) є характерним для японського розмовного мовлення: そうですね。卵、好きです。肉も好きです。Ну, так. Яйця люблю. М'ясо теж люблю (випущено частку が, що позначає підмет); 田中さん、コーヒー、飲みますか。Пане Танако, питимете каву?; 阿部さん、いつも朝ごはん、食べますか。Пані Абе, [ви] завжди снідаєте? (випущено частку を, що позначає прямий додаток) [14, с. 129]. На нашу думку, це явище має тут не лише стилістичне підґрунтя, а й прагматичний характер, адже допомагає зробити акцент на комунікативно значущих елементах, ніби тематизуючи їх (як щодо кави?; що скажете про сніданок?). Добре помітним це є, зокрема, у такій репліці відвідувача закладу харчування: すみません、えー、ハンバーガー一つください。Вибачте, а... Будь ласка, один гамбургер [14, с. 130]. Тут, як і в попередніх прикладах, еліптовано частку を, і за рахунок паузи, що утворюється на її місці, вдається наголосити на продукті, що замовляється, а також чітко проговорити бажану кількість.

Еліпсис заміщення (代用に関わる省略) в японській мові заснований на тому, що певний іменник чи дієслово один раз вживається в мовленні у своїй повній формі, а вдруге безпосередньо вираженням залишається лише службовий елемент (відмінкова частка), а саме слово, яке мало б логічно слідувати за ним, випускається: パク:どんな本が好きですか。鈴木:マンガが大好きです。パク:そうですか。私もです。Пак: Які книжки вам подобаються? Судзукі: Дуже люблю комікси. Пак: Справді? Я теж [дуже люблю комікси] [13, с. 104]. Схоже на те, що існування таких моделей зумовлено тяжінням до лаконічності та динамічності живої розмови, що іноді може призводити до редукції слова в обох окреслених вище позиціях: 母の料理も父

の料理も大好きです。でも、母のより父ののほうが少し美味しいですね。Мені дуже подобаються і татові страви, і мамині страви. Але татові – такі трошки смачніші за мамині. І тут не може не привертати увагу подвоєння показника присвійного відмінка の, що виникло внаслідок редукції іменника 料理 страви. На думку пересічних носіїв японської мови, такий конструкт видається дещо дивним, але, водночас, він є граматично правильним [15].

Висновки і перспективи подальших пошуків. Системне вивчення експресивно-прагматичного потенціалу еліптичних конструкцій у сучасній японській мові дозволило дійти низки висновків.

На рівні редукції іменникових фраз еліпсис в японській мові успішно реалізується, а отже, все, що може бути експліковано за рахунок контексту, може випускатися без втрати змісту чи зниження якості його сприйняття, а от аналогічні структурно повні речення, навпаки, можуть ставати на заваді інтерпретації.

Тенденція до редукції вказівних займенників, що слугують засобом анафоричного відсилання, пов'язана у мовленні японців із прагненням виразності, зокрема у художньому та публіцистичному стилізованих різновидах, адже еліпсис детермінативу додає текстові лаконізму, що сприяє зосередженню уваги отримувача інформації на ключових дійових особах та інших важливих об'єктах.

Еліпсис присвійності є досить поширеним явищем, одним із головних проявів якого є тенденція до редукції іменника з показником присвійного відмінка попри нормативну необхідність у цьому показникові. На окрему увагу заслуговують іменники на позначення родинних зв'язків, у самій семантиці яких уже є вказівка на приналежність.

Еліпсис відмінкових часток, як ми переконалися, може мати не лише стилістичне підґрунтя, а й прагматичний характер, позаяк переміщує акцент на комунікативно значимі елементи і ніби тематизує їх.

Існування еліпсису заміщення зумовлено лаконічністю та динамічністю живого розмовного мовлення. Він демонструє дедалі більше поширення, що іноді навіть спричиняє появу дещо неординарних, але граматично правильних конструктів.

Дослідження різних аспектів структурної неповноти речення на матеріалі японської мови не вважається на сьогодні завершеним і залишається завданням для подальших наукових розвідок у площині синтаксису, стилістики, лінгвопрагматики, лінгвокультурології та інших дисциплін. Подальшого уточнення потребує і сам обсяг дотичних до проблеми ключових понять. Так, зокрема, дотепер у зв'язку з імплікацією переважно говорилося про умови редукції іменникових фраз, хоч і не виключено, що коректним формулюванням у цьому випадку буде не «редукція», а щось на кшталт «неповня».

Література:

1. 庵 功雄. 日本語の「省略」を支える語彙: 文法的システム、語彙論と文法論をつなぐ-言語研究の拡がりを見据えて (ひつじ研究叢書(言語編) 第186巻). 東京, 2022. 183-200頁.
2. 4技能でひろがる 中級日本語 カルテット I / 安井 朱美 ほか. 東京: ジャパンタイムズ, 2019. 280頁.
3. 4技能でひろがる 中級日本語カルテット II / 安井 朱美 ほか. 東京: ジャパンタイムズ, 2020. 348頁.
4. Harada T., Fujita Y., Tsuda K. The Prediction of Ellipses Using Topic Model for Japanese Colloquial Inquiry Text. *Procedia Computer*

- Science. 2013. Vol. 22. P. 1311–1318. URL: <https://doi.org/10.1016/j.procs.2013.09.219> (date of access: 28.03.2024).
5. Kuroda S. Y. Generative grammatical studies in the Japanese language : thesis. 1965. 234 p. URL: <http://hdl.handle.net/1721.1/13006> (date of access: 28.03.2024).
  6. 久野 すずむ. 談話の文法 (日本語叢書). 東京 : 大修館書店, 1978. 332頁.
  7. Komarnytska T. Incomplete Sentences in the Language of Japanese Mass Culture as a Deviation from the Language Norms. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Oriental Languages and Literatures*. 2023. No. 29. P. 17–23. URL: <https://doi.org/10.1772/1/1728-242x.2023.29.03> (date of access: 28.03.2024).
  8. Комісаров К. Стилістичний аспект синтаксису японської мови. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2013. № 59. С. 183–196. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/philology/article/view/1017/1051> (дата звернення: 28.03.2024).
  9. 「刃に縫りて弾丸を喰む」/「青い」のシリーズ [pixiv]. pixiv. URL: <https://www.pixiv.net/novel/series/10701301> (アクセス年月日: 28.03.2024).
  10. アナベル・リイ. 蟻塚・朱色の手 | アナベル・リイ. note(ノート). URL: <https://note.com/anabelly/n/n2f4faf8d0320> (アクセス年月日: 28.03.2024).
  11. 正しい手の洗い方 | Medicom. Medicom | Pride in Protection. URL: <https://www.medicom-japan.com/?p=702> (アクセス年月日: 28.03.2024).
  12. 編集部. 榎野展正連載:アウトサイドの隣人たち ⑥ラーテルになりたい. 美術手帖. URL: <https://bijutsutecho.com/magazine/series/s6/309> (アクセス年月日: 28.03.2024).
  13. 独立行政法人国際交流基金. Marugoto: Japanese language and culture Starter A1 Coursebook for communicative language competences / まるごと 日本のことばと文化 入門 A1 りかい (JF Standard coursebook / JF日本語教育スタンダード準拠コースブック). 東京 : 三修社, 2013. 200頁.
  14. 独立行政法人国際交流基金. Marugoto: Japanese language and culture Starter A1 Coursebook for communicative language activities / まるごと 日本のことばと文化 入門 A1 かつどう (JF Standard coursebook / JF日本語教育スタンダード準拠コースブック). 東京 : 三修社, 2013. 148頁.
  15. 母の料理も父の料理も大好きです。でも、母のより父のほうが少し美味しいですね。この表現は自然ですか？. HiNative. URL: <https://hinative.com/questions/18944764> (アクセス年月日: 28.03.2024).

Komisarov K., Moskalyov D. Expressive and pragmatic potential of elliptical constructions in modern Japanese

Summary. To a large extent, the Japanese language is characterized by structural incompleteness of sentences.

The differentiation of elliptical constructions is traditionally carried out according to the specifics of their syntactic environment, and for each selected type, the features of the lexical-grammatical system that supports the existence and functioning of such syntactic units are determined. Most often, noun phrases or their parts, parts of verb phrases, case markers and determinatives are ellipted.

The question of the influence of ellipsis on the cohesion and coherence of text is debatable. Modern scientific and methodical literature, published in Japan, highlights the issue of cohesion and coherence, in particular, in connection with the implication of demonstrative pronouns, the problem of identifying the subject in sentences that have in the predicate forms of the passive, causative or causative-passive voice, as well as benefactive expressions. If we briefly summarize the preliminary information, then we can say that in writing, in general, almost everything that can be understood from the context is reduced, and this especially applies to thematic words and subjects of sentences, which determines the relevance of contextual analysis. Additional complications for the comprehension of implied elements are caused by spontaneous speech in the conditions of oral communication, which necessitates the search for effective methods of analysis of such material.

It was established that at the level of reduction of noun phrases, ellipsis is successfully implemented in the Japanese language, and everything that can be explained at the expense of the context may be omitted without losing the content or reducing the quality of its perception, while similar structurally complete sentences, on the contrary, can become an obstacle to the comprehension.

The tendency to reduce demonstrative pronouns, which serve as a means of anaphoric reference, is connected in Japanese speech with a desire for expressiveness, and the tendency to reduce a noun with a possessive case marker, despite the normative necessity for this marker, is a typical manifestation of possessive reduction, in the context of which special attention should be paid to the nouns expressing family ties, which have an indication of belonging in their semantics.

Ellipsis of case markers can have not only a stylistic basis, but also a pragmatic character, since it shifts the emphasis to communicatively significant elements and seems to thematize them, and the existence of replacement ellipsis is due to the conciseness and dynamism of live conversational speech.

Key words: ellipsis, cohesion and coherence, implication, determinative, case marker.

*Крапива Ю. В.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри загального та прикладного мовознавства
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна*

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ УЧАСНИКІВ ПЕРЕДВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ 2024 РОКУ В США

Анотація. Статтю присвячено актуальному для сучасної політичної лінгвістики питанню – визначенню комунікативних параметрів передвиборчої кампанії 2024 р. у США. Мета нашого дослідження – вивчити особливості перевиборчої комунікації потенційних кандидатів у президенти США з електоратом з моменту офіційного оголошення про участь у перегонах і до березня 2024 року, коли розподіл голосів виборців на праймериз дозволяє спрогнозувати кандидатури від двох основних партій країни. До аналізу долучено передвиборчу риторику чинного президента США Джоозефа Байдена як майбутнього кандидата від Демократичної партії та колишнього президента США Дональда Трампа, котрий після так званого «Супервівторка» виступає як найбільш вірогідний претендент від Республіканської партії. Матеріалом нашого дослідження слугували промови, повідомлення, заяви та дописи у соціальних мережах і застосунках зазначених суб'єктів, змістом яких є будь-який предмет обговорення, пов'язаний із політичною тематикою. У зазначений період комунікативна діяльність претендентів на другий президентський термін підпорядкована загальній комунікативній меті (отримати прихильність виборців), для досягнення якої учасники передвиборчої кампанії послуговувалися аналогічними стратегіями організації своєї комунікації з електоратом, оскільки створювали й підтримували свій позитивний імідж, з одного боку, а з другого боку – не хтували стратегією подання опонента у невідгядному світлі. При цьому конкретні тактики для реалізації глобальної стратегії різнилися, що спричинено статусом, у якому перебуває кожен із претендентів. Позиція при владі дозволяє очільнику Білого дому постійно комунікувати з електоратом і завдяки тактиці уникнення чутливих для певної групи виборців тем та тактиці позитивної презентації ситуації в країні, зміцнювати симпатії виборців. Довгостроковою для чинного президента визначено тактику звинувачення попередника. Д. Трамп здебільшого залучає тактику очорнення конкурента, звертаючись до чутливих для суспільства тем, зокрема до питання нелегальної імміграції та інфляції. Не менш частотними для нього є тактика самовихваляння та тактика обіцянки. Перспективним вважаємо продовжити дослідження в напрямку вивчення риторики учасників президентських перегонів після проведення партійних з'їздів, на яких буде оголошено номінантів від кожної з двох партій.

Ключові слова: політична комунікація, президентські перегони, комунікативна мета, передвиборча риторика, тактика, електорат, політична лінгвістика.

Постановка проблеми. Актуальними на сучасному етапі розвитку мовознавчих студій є дослідження, пов'язані з вивченням комунікативних параметрів передвиборчої кам-

панії, що передують голосуванню за керівника країни. Методологічним підґрунтям досліджень такого спрямування є комунікативний підхід до вивчення лінгвістичних явищ. Сформована наприкінці минулого століття нова наукова парадигма – комунікативно-когнітивна – «виявилась перспективною за останні десятиліття» [1, с. 15].

Незважаючи на відносно нетривалий період становлення цього сегмента мовознавчих знань стосовно політичної комунікації, на сьогодні власне поняття комунікації зазначеного типу та основні характеристики цього феномена отримали загальне визначення [2; 3 й ін.]. Щодо комунікації під час виборчої кампанії, яку вирізняє «творчий, динамічний та експресивний характер» [4, с. 7], то її особливості потребують висвітлення з урахуванням теперішніх умов реалізації взаємодії між кандидатом на ту чи ту політичну посаду та електоратом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти передвиборчого процесу, такі, як мовні засоби впливу в передвиборчих програмах кандидатів у президенти, розглянуто у вітчизняних публікаціях, зокрема в праці Г. Ситар і М. Рогової [5], котрі детально вивчили вербальні одиниці, здатні «навіювати потрібні політичному лідеру ідеї» [5, с. 99].

Проблематика, пов'язана з вивченням комунікативних стратегій та тактик, якими послуговуються учасники політичної комунікації, уже ставала предметом вивчення українських мовознавців. Так, дослідження зазначеного аспекту певного різновиду політичної комунікації – парламентських дебатів – характеризує ґрунтовну працю Н. Кондратенко, А. Кисельової та Л. Завальської [6], котрі розглядають цей феномен з урахуванням прагматичних настанов комунікантів. При цьому стратегію визначено як «спосіб досягнення глобальної комунікативної мети» [6, с. 19], а тактику як конкретний шлях «досягнення стратегічної цілі» [6, с. 19].

Стратегії побудови власне передвиборчої промови було досліджено на матеріалі президентської кампанії 2015–2016 років у США [7], що дозволило окреслити специфіку промови, яку майбутні кандидати в президенти проголошують з метою оприлюднити офіційну заяву стосовно своїх намірів балотуватися на цей пост (presidential announcement speech).

Важко не погодитися з твердженням, що під час виборчої кампанії «вкрай важливим є не лише наявні ресурси в кандидата або політичної партії, але й тактика та стратегія вміло ними розпоряджатися» [4, с. 9]. Справедливою вважаємо тезу про значущість вибору певної стратегії щодо побудови перевиборчої комунікації. Саме цей аспект і є стрижневим у пропонованому дослідженні, мета якого полягає в тому, щоб вивчити

особливості перевиборчої комунікації потенційних кандидатів у президенти США з цільовою аудиторією – електоратом – з моменту офіційного оголошення про участь у перегонах і до березня 2024 року, коли розподіл голосів виборців на праймериз (на внутрішньопартійних виборах) дозволяє спрогнозувати кандидатури від двох основних партій країни.

Виклад основного матеріалу. Об'єктом нашого дослідження є передвиборча кампанія в США, яка на кінець лютого 2024 року поступово набирає обертів. Боротьба між потенційними суперниками за прихильність виборців (особливо в тих штатах, де, на відміну від штатів, які стабільно голосують тільки за кандидата-демократа чи за кандидата-республіканця, історично склалася невизначеність щодо остаточного вибору) простежується в тих чи тих їхніх промовах, повідомленнях, заявах та дописах у соціальних мережах і застосунках. Відповідні мовленнєві утворення й слугують матеріалом нашого дослідження.

До аналізу долучено передвиборчу риторику дійсного президента США Джозефа Байдена як майбутнього кандидата від Демократичної партії та його попередника – колишнього президента США Дональда Трампа, котрий після так званого «Супервіторка» (етап відбору партійних кандидатів, на якому в більшості штатів відбувається голосування на президентських праймериз) виступає як найбільш вірогідний представник від Республіканської партії під час президентської кампанії 2024 року. Обидва кандидати не є новачками в політиці й не полишали цю царину на момент оголошення про свою участь у перегонах.

Уважаємо релевантним для нашого аналізу звернення до всіх висловлень зазначених осіб, змістом яких є будь-який предмет обговорення, пов'язаний із політичною тематикою (ідеться про «події і питання внутрішньодержавного і міжнародного суспільного життя» [8]), що породжено після офіційного оголошення про президентські амбіції того чи того кандидата (відповідно з другої половини 2023 року).

Обраний проміжок часу (друга половина 2023 року – березень 2024 року) дає багатий і, що важливо, різноманітний за ступенем офіційності матеріал для дослідження, оскільки залежно від цільової аудиторії кожен кандидат обрав певний спосіб донесення інформації до виборців.

Так, хоча й не персонально, а за допомогою своєї команди, чинний президент організував перевиборчу компанію в застосунку «TikTok» з метою донести інформацію до молодих виборців. Його суперник регулярно публікує дописи у своїй альтернативній соціальній мережі «Truth Social».

За період, обраний для аналізу, нашу увагу не могли не привернути дві великі за обсягом та значенням, зокрема для зміцнення та зміцнення симпатій виборців, промови потенційних суперників на майбутніх виборах у листопаді 2024 року. У хронологічному порядку першою з них (датовано 7 березня 2024 року) є промова до Конгресу чинного президента [9]. Як дзеркальну відповідь на висвітлювану більшістю засобів інформації промову Дж. Байдена можна розглядати виступ Д. Трампа перед виборцями в Ромі, Джорджія (9 березня 2024 року) [10].

Комунікативна діяльність обох кандидатів у зазначений період підпорядкована загальній комунікативній меті – отримати прихильність виборців. Для досягнення поставленої мети гіпотетичні (голосування за партійні кандидатури відбудеться влітку 2024 року) суперники мають у своєму розпорядженні

можливість комбінувати дві ключові комунікативні стратегії, які характеризують мовленнєву поведінку учасників політичної комунікації: 1) стратегію створення й підтримування власного позитивного іміджу та 2) стратегію представлення опонента у непривабливому світлі [11, с. 7].

Щодо першої стратегії, то обидва кандидати в тій чи тій формі реалізують її з перших днів оголошення про свої амбіції щодо участі в президентських перегонах 2024 р. Наочною ілюстрацією можна вважати цитату з виступу Дж. Байдена, що відбувся першим після офіційного оголошення про рішення балотуватися на другий термін: «I'm here because there's no better place to talk about the progress we made together» [12]. У наведеному уривку спостерігаємо тактику самовихвалювання, яка переходить у тактику позитивного подання ситуації, зокрема, коли оратор зазначає таке: «Our economic plan is working» [12].

Навіть ту свою рису, яку опоненти вважають недоліком, Дж. Байден намагається подати як перевагу: «The issue facing our nation isn't how old we are, it's how old are our ideas?» [9]. Своім висловленням оратор підкреслює хибність тези про те, що вік політичного суб'єкта (а не його застарілі погляди) впливає на ефективність виконання завдань.

Тактику позитивної саморепрезентації з боку чинного президента можна простежити й у зверненні до виборців, що було організовано як віртуальну зустріч. Прикметно, що темою зазначеного заходу було обрано одне з актуальних для електорату питань – доступна охорона здоров'я. Показовим є одне з перших висловлень чинного президента під час заходу: «We made history when the Affordable Care Act became law. ... healthcare is a right not a privilege» [13].

Медицина тематика є сприятливою для підтримування позитивного сприйняття очільника Білого дому й у нижченаведеному фрагменті його промови: «The vaccine that saved us from COVID is now being used to beat cancer» [9].

Для Дж. Байдена як для чинного президента значущою стає тактика уникнення чутливих для певних електоральних груп тем. Такою темою можна вважати війну на Близькому Сході, що є життєво важливою для певного (хоча й нечисленного) кластера виборців. Так, пропалестинська група виборців навіть провела протестне голосування під час праймериз у Мічигані як своєрідний сигнал президенту щодо їхньої незгоди з його позицією стосовно цього питання [14].

Своєю чергою потенційний кандидат від Республіканської партії реалізує загальну стратегію створити та підтримати свій імідж перш за все за допомогою тактики самовихвалювання, як-от: «I made so much money for NBC» [10]; «I came in and I gave them ratings» [10]; «I got the most votes in the history of the state of New Hampshire» [10].

Одним із заходів, на яких Д. Трамп просуває свій позитивний образ, є подія, присвячена запуску у виробництво лінії золотистих кросівок, на задньому боці яких видно символічний для самого кандидата напис «Never Surrender» («Ніколи не здавайся»).

Аналіз передвиборчих виступів колишнього президента свідчить про частотність тактики обіцянки, яку ілюструє такий уривок із його виступу 9 березня 2024 року: «I will fight like no one has ever fought before to ensure that what happened to this American daughter, this incredible, incredible American that this never happen, happen to any other daughter or anyone else ever again» [10]. Наведена цитата містить повтори ключових слів,

що є характерним прийомом, використовуваним у промовах Д. Трампа [15, с. 146].

Не менш продуктивною в плані руйнування позиції суперника можна вважати стратегію, спрямовану на подання опонента в непривабливому світлі. Глобальна стратегія реалізована перш за все такою тактикою, як тактика звинувачення опонента, що в комунікації з виборцями послідовно реалізовано Дж. Байденем. Можна навести приклад такого допису в соціальній мережі «X» на офіційному акаунті президента США: «The former president referred to American service members as “suckers” and “losers”» [16], що звинувачує попередника в некоректних висловлюваннях щодо військовослужбовців.

Розглянувши тактику можна простежити її у зверненні до Конгресу: «My predecessor and some of you here seek to bury the truth about January 6th» [9].

Д. Трамп реалізує стратегію другого типу за допомогою тактики очорнення конкурента: «the miserable nightmare of the Biden presidency» [10]; «he’s a threat to democracy» [10]; «he’s grossly incompetent» [10].

Промовець обирає економічну тематику як таку, що близька кожному виборцю, подаючи ситуацію в негативному світлі: «Inflation, Big League inflation» [10]; «We’re no longer energy independent we were» [10].

Прикметно, що Д. Трамп вдається до тактики експлуатації певної чутливої для суспільства теми – теми нелегальної імміграції. Для низки своїх виступів перед виборцями він обирає добре відомий випадок, коли студентку з Джорджії було вбито нелегальним іммігрантом, якого оратор характеризує лексемою «monster» [10] і звинувачує в тому, що трапилося, свого опонента як представника влади, бо для осіб, котрі перетинають кордон нелегально, запроваджено спеціальну програму, яку Д. Трамп позначає виразом «free to kill» [10].

Як бачимо, виступ колишнього президента вирізняється мовними засобами, які здатні апелювати до емоцій аудиторії, на що звертали увагу в попередніх дослідженнях [17].

Висновки. Передвиборча риторика кандидатів на посаду президента США подана різноманітними за своїм статусом висловленнями, починаючи з промов перед виборцями й закінчуючи дописами в соціальних мережах і застосунках.

Обидва учасники передвиборчої кампанії послуговувалися аналогічними стратегіями організації своєї комунікації з електоратом, оскільки створювали й підтримували свій позитивний імідж, з одного боку, а з другого боку – не хтували стратегією представлення опонента у невідносприятливому світлі.

Якщо зіставляти конкретні тактики, які переважають у передвиборчій кампанії певного кандидата, то можемо сказати, що чинний президент для реалізації стратегії на підвищення своєї позиції був у змозі вдаватися не тільки до тактики позитивної саморепрезентації, що продуктивно сполучав з тактикою уникнення тем, чутливих для певної групи виборців, але й активно звертався до тактики позитивної репрезентації ситуації в країні, зокрема в тих секторах, де показники ефективності є значущими, – економіка, медицина.

На відміну від чинного президента, його суперник був прихильником тактики самовихваляння, що доповнювалася тактикою обіцянки. Для реалізації протилежної стратегії Д. Трамп здебільшого залучав тактику очорнення конкурента, звертаючись до чутливих для суспільства тем, зокрема до питання

нелегальної імміграції та інфляції. При цьому для максимального впливу на електорат до його промов уведено мовні засоби, здатні апелювати до емоцій аудиторії.

Аналіз передвиборчих матеріалів Дж. Байдена свідчить про довгострокову стратегію критики суперника. Чинний президент продуктивно послуговувався стратегією подання опонента в непривабливому світлі.

На нашу думку, розбіжності стосовно тактик, обраних учасниками передвиборчої кампанії, зумовлено статусом, у якому перебуває кожен із них. Позиція при владі дозволяє Дж. Байдену постійно комунікувати з електоратом і, ефективно добираючи ту чи ту тактику для реалізації глобальної стратегії, досягати поставленої мети – мати прихильність виборців.

Менш вигідною з погляду можливості впливати на електоральну поведінку через наявні в його розпорядженні канали спілкування й нагадування про себе є позиція іншого кандидата, команді якого потрібно моніторити електоральні настрої та шукати нестандартні засоби, зокрема мовні, для активації таких емоцій людини, як страх, гнів, розчарування тощо, котрі дозволяють подолати захисний бар’єр індивіда й понизити критичне сприйняття інформації, що безперервно «бомбардує» його свідомість.

Перспективним вважаємо продовжити дослідження в напрямку вивчення риторики учасників президентських перегонів після проведення партійних з’їздів, на яких буде оголошено номінантів від кожної з двох партій.

Література:

1. Ніка О. І. Олександр Савич Мельничук і когнітивно-комунікативна парадигма в лінгвістиці. Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. 2012. Вип. 24. С. 13–23.
2. McNair B. An Introduction to Political Communication, 6th ed. London and New York: Routledge, 2018. 252 p.
3. Крапива Ю. В., Крикун Д. А. Політична промова як різновид політичної комунікації. Закарпатські філологічні студії. Ужгород, 2019. Вип. 11, Т. 2. С. 42–45. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.11-2.7>.
4. Нестерович В.Ф. Виборча кампанія: Словник сленгових термінів та виразів. Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. 648 с.
5. Ситар Г. В., Рогова М. О. Типи мовних засобів впливу в передвиборних програмах кандидатів на пост Президента України: на матеріалі виборів 2019 року. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». 2020. Вип. 87. С. 97–102. DOI: [10.26565/2227-1864-2020-87-14](https://doi.org/10.26565/2227-1864-2020-87-14).
6. Kondratenko N. V., Kiselova A. A., Zavalska L. V. Strategies and Tactics of Parliamentary Discourse. Studies about Languages. 2020. No 36. P. 17–29. DOI: <https://doi.org/10.5755/j01.sal.0.36.23401>.
7. Крапива Ю. В., Гаврилова К. О. Стратегії побудови передвиборчої промови (на матеріалах президентської кампанії 2015–2016 рр. у США). Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». 2016. Вип. 75. С. 19–22.
8. Політика. Словник української мови. URL: <https://sum.in.ua/s/polityka> (дата звернення: 10.03.2024).
9. Transcript of President Joe Biden’s State of the Union Address. AP. URL: <https://apnews.com/article/state-of-union-transcript-biden-2024-e84f5134e5201987eb441629aef5240c> (дата звернення: 10.03.2024).
10. WATCH LIVE Donald Trump campaigns in Georgia. FOX 5 News. URL: https://www.youtube.com/watch?v=CfiYjQOA5pI&ab_channel=FOX5Atlanta (дата звернення: 10.03.2024).
11. Крапува Ю., Sukhenko A. Presidential Debate (on the material of the 2020 Election Campaign in the USA). Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». 2020. Вип. 87. С. 13–23.

- нального університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». 2022. Вип. 90. С. 6–10. DOI: 10.26565/2227-1864-2022-90-01.
12. Joe Biden: First speech since 2024 presidential bid announcement. Sky News. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=uDfKvIpYvrg> (дата звернення: 10.03.2024).
  13. National Organizing Call with President Biden, President Obama & Speaker Emerita Pelosi. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=67kMD1hMM9g> (дата звернення: 27.03.2024).
  14. Zurcher A. Israel-Gaza briefings: Biden treading carefully through political minefield. BBC. March 2, 2024. URL: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-68445974> (дата звернення: 10.03.2024).
  15. Watt G. The Making Sense of Politics, Media, and Law: Rhetorical Performance as Invention, Creation, Production. Cambridge University Press, 2023. 318 p.
  16. Joe Biden (@Joe Biden) on X. October 3, 2023. URL: <https://twitter.com/JoeBiden/status/1708992387664798169> (дата звернення: 10.03.2024). URL: <https://apnews.com/article/state-of-union-transcript-biden-2024-e84f5134e5201987eb441629aef5240c> (дата звернення: 10.03.2024).
  17. Osnabrügge M., Hobolt S. B., Rodon T. Playing to the Gallery: Emotive Rhetoric in Parliaments. American Political Science Review. Cambridge University Press, 2021. P. 1–15. DOI:10.1017/S0003055421000356.

Крапува Ю. Communicative strategies of the participants of the 2024 pre-election campaign in the USA

Summary. The paper in question is devoted to an issue relevant for modern political linguistics – the determination of the communicative parameters of the 2024 pre-election campaign in the USA. The objective of our research is to study the features of the re-election communication of potential US presidential candidates with the electorate from the moment of the official announcement of participation in the race until March 2024, when the distribution of the votes in the primaries allows us to predict the nominees

of the two main parties of the country. The pre-election rhetoric of current US President Joseph Biden as the future candidate of the Democratic Party and former US President Donald Trump, who after the so-called “Super Tuesday” is the most likely candidate of the Republican Party, is analysed. The material of our research comprises the speeches, addresses, statements and posts in social networks as well as messages in the applications of these political subjects, which are related to home and foreign political issues. In the stated period of time, the communicative activities of the candidates for the second presidential term are subordinated to the general communicative goal (to gain the favour of voters), to achieve which the participants of the pre-election campaign used similar strategies for organizing their communication with the electorate, while, on the one hand, they created and maintained their positive image and, on the other hand, they did not neglect the strategy of presenting the opponent in an unfavourable light. It should be noted that the specific tactics used by the candidates to implement the global strategy were different, which was caused by the status of each competitor. The position in power makes it possible for the head of the White House to constantly communicate with the electorate and, thanks to the tactic of avoiding topics sensitive for a certain group of voters and the tactic of positive presentation of the situation in the country, to strengthen the sympathies of voters. The tactic of accusing the predecessor can be defined as long-term for the current president. D. Trump mostly engages the tactic of blackening the competitor, addressing socially sensitive topics, in particular, the issues of illegal immigration and inflation. The tactic of self-praising and the tactic of promising are no less frequent for him. The further research is planned in the direction of studying the rhetoric of the participants in the presidential race after the party congresses, at which the nominees are announced.

Key words: political communication, presidential campaign, communicative goal, pre-election rhetoric, tactic, electorate, political linguistics.

*Межов О. Г.,**доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови та лінгводидактики
Волинського національного університету імені Лесі Українки**Костусяк Н. М.,**доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови та лінгводидактики
Волинського національного університету імені Лесі Українки**Здиховська Т. В.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики початкової освіти
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ СУБ'ЄКТНО-АДРЕСАТНИХ ВІДНОШЕНЬ У СПОНУКАЛЬНИХ ВИСЛОВЛЕННЯХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті здійснено системний аналіз засобів вираження суб'єктно-адресатних відношень у прямих висловленнях спонукальної модальності, дібраних із текстів художнього та розмовного стилів сучасної української мови. Схарактеризовано семантику предикатних синтаксем як ядра пропозиційної структури спонукальних речень. Виявлено валентний потенціал, лексичне наповнення та морфологічні засоби вираження предикатів. Встановлено компонентний склад зумовлених валентністю предиката субстанційних синтаксем. Визначено відмінкові варіанти суб'єктних та адресатних синтаксем, характер семантико-синтаксичних відношень між ними. Описано можливість експліцитного / імпліцитного вираження семантичних компонентів спонукальних висловлень. У пропозиційній структурі прямих спонукальних речень найчастіше функціонують дієслівні предикати фізичної, психоемоційної, розумової та мовленнєвої діяльності переважно з інтенціями наказу та прохання в імперативних, перформативних та інфінітивних формах дієслова. Валентність таких дієслівних предикатів передбачає обов'язкові експліцитно чи імпліцитно виражені субстанційні синтаксеми (суб'єктну у називному відмінку, адресатну – в давальному або суб'єктно-адресатну – у кличному) та зрідка факультативні (об'єктну, локативну, інструментальну). Суб'єктно-адресатні відношення, які виникають за посередництвом предикатної синтаксеми, відображають стосунки між мовцем та адресатом мовлення у конкретних спонукальних комунікативних актах, зокрема ілюктивні наміри наказу, прохання, благання, вимоги, команди, заклику тощо. Такі комунікативно-прагматичні інтенції можуть мати як експліцитне вираження за допомогою відповідних типів предикатів, так і бути прихованими. Попри структурні відмінності, усі розглянуті спонукальні висловлення як синтаксичні синоніми, об'єднані єдиним пропозиційним змістом, репрезентованим сукупністю семантем, що віддзеркалюють базові суб'єктно-адресатні відношення в загальній системі спонукальності.

Ключові слова: спонукальні висловлення, речення, синтаксема, валентність, відмінок, модальність, суб'єктно-адресатні відношення.

Постановка проблеми. Упродовж останніх десятиріч у полі зору багатьох дослідників різних лінгвістичних напрямів перебувають модальні типи речень, серед яких особливе місце відведене спонукальним конструкціям, що, за визначенням А. П. Грищенка, «...виражають спонукування співрозмовника або читача до виконання / невиконання дії, позначеної дієсловом або іншим повнозначно-лексичним компонентом» [1, с. 634]. Активний розвиток комунікативного й семантичного аспектів синтаксису в українському мовознавстві зумовив необхідність вивчення не тільки формально-граматичної організації спонукальних висловлень, а й специфіки відображення в них позамовних ситуацій, змістових відношень між компонентами, комунікативно-мисленнєвої діяльності мовців, модальних значень тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагоме підґрунтя для сучасних різноаспектних досліджень категорії спонукальності в україністиці заклали праці із функційно-семантичного синтаксису І. Р. Вихованця [2], А. П. Загіткі [3], граматики апеляції М. С. Скаба [4]. Концепції цих учених розвинуто, поглиблено, удокладнено в новітніх граматичних студіях. Зокрема Н. М. Костусяк зосередила увагу на вивченні функційних ознак грамеми спонукальної синтаксичної модальності [5], С. Т. Шабат-Савка – спонукальності як підкатегорії комунікативної інтенції [6], С. В. Харченко – семантико-синтаксичної та комунікативної структури речень спонукальної модальності [7], О. Л. Даскалюк – семантико-граматичних параметрів імператива [8], А. Є. Пянтковська – інтонаційних особливостей спонукальних конструкцій [9], І. Ю. Шкіцька – спонукальної модальності безособово-інфінітивних речень шляхом аналізу їх формально-семантичної та комунікативної організації [10]; С. Б. Шило – засобів вираження спонукальної модальності в агітаційно-політичному дискурсі [11], О. Л. Дмитренко – у публіцистичному дискурсі [12], О. С. Шатілова – в науковому тексті [13]; Г. Г. Дрінко – зацентувала на зіставленні спонукальних конструкцій в англійській та українській мовах [14]. Попри таку різновекторність досліджень на матеріалі текстів

багатьох жанрів і стилів української та іноземних мов, потребує ґрунтовного аналізу пропозиційна структура спонукальних висловлень, їх синтаксична організація та характер семантико-синтаксичних відношень між компонентами, позаяк без глибокого пізнання елементарних одиниць синтаксису неможлива побудова викінченої функційно-граматичної теорії.

З огляду на це мета пропонованої статті – здійснити системний аналіз засобів репрезентації суб'єктно-адресатних відношень у висловленнях спонукальної модальності, дібраних з текстів художнього та розмовного стилів сучасної української мови. Реалізація мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) схарактеризувати семантику предикатних синтаксем як ядра пропозиційної структури спонукальних речень; 2) виявити валентний потенціал, лексичне наповнення та морфологічні засоби вираження предикатів; 3) встановити компонентний склад зумовлених валентністю предиката субстанційних синтаксем; 4) визначити відмінкові варіанти суб'єктних та адресатних синтаксем, характер семантико-синтаксичних відношень між ними; 5) описати можливості експліцитного / імпліцитного вираження семантичних компонентів прямих спонукальних висловлень.

Виклад основного матеріалу. Категорія спонукальності охоплює широкий спектр синтаксичних конструкцій різної будови. Основним її репрезентантом у системі мовлення є спонукальні висловлення з дієсловами наказового способу на зразок Сину, принеси води, глибинну семантичну структуру яких формують дві пропозиції, що демонструє трансформація розчленування: 1. Мати (мовець, адресат) попросила (мовленнева дія) сина (адресат мовленневої дії). 2. Син (потенційний виконавець волі мовця) принесе (його можлива фізична дія) води (об'єкт фізичної дії). Отож, такі висловлення відбивають щонайменше дві позамовні ситуації. Семантичний і валентний тип предиката може передбачати й інші субстанційні синтаксеми – адресатну, інструментальну, локативну, напр.: Мамо, виший мені рушника червоними нитками! Брате, заграй на гітарі! Тату, привези нам з міста машиною різдвяні подарунки! Відповідно до комунікативного наміру мовця співрозмовник «повинен сприймати інформацію адресанта, а пізніше – реалізувати її у вигляді дії, до якої спонукає мовець» [5, с. 67].

Як бачимо, глибинна семантична організація таких речень, попри лаконічність їх зовнішньої форми, досить складна. Якщо на формально-граматичному рівні речення маємо два обов'язкові члени речення – підмет у кличному відмінку та координований із ним імперативний присудок, яким на семантико-синтаксичному рівні речення відповідають вокативна та предикатна синтаксеми, то внутрішня пропозиційна структура охоплює декілька валентно пов'язаних із базовим предикатом семантем: суб'єкт дії-мовець, дія суб'єкта-мовця, адресат дії-суб'єкт потенційної дії, його потенційна дія, можливі об'єкт дії, засіб або знаряддя дії, локатив, адресат. На семантико-синтаксичному й формально-граматичному рівнях деякі з цих компонентів виражені імпліцитно. Про них стає відомо з мовленневої ситуації або контексту.

Семантико-граматичну парадигму власне спонукальних речень у конкретних мовленневих актах найчастіше формують дієслівні (імперативні) предикати другої особи однини та множини, валентність яких передбачає субстанційну вокативну синтаксему у кличному відмінку, що координується з числовими формами дієслів, напр.: Хлопче, заспівай – Хлопці, заспі-

вайте – Співай, хлопче – Співайте, хлопці. Особливістю граматичної системи української мови є вживання форми першої особи множини доконаного (рідше – недоконаного) виду множини, яка вербалізує потенційну і бажану для мовця спільну дію співрозмовника (адресата) із суб'єктом мовлення (адресантом): Заспіваймо, хлопці – Співаймо, хлопці. «За умови функціонування предиката у формі першої особи множини, спостерігаємо часткову зміну семантики реченневої структури. У такому разі роль потенційного виконавця дії виконує не лише адресат мовлення, а й сам адресант. У них суб'єктна синтаксема (предметна частина апеляції) унаслідок великої семантичної самодостатності предиката часто зазнає редукції, тобто має імпліцитний вияв» – переконливо наголошує Н. М. Костусяк [5, с. 68–69]. Ситуативний або мовленнєвий контекст допоможе встановити адресата мовлення як потенційного виконавця дії у спонукальних висловленнях штибу: Змагайтесь! Ідім вперед! (Б. Лепкий); Завертаймо. Тільки ненадовго (Ю. Мушкетик); – Дуже приємно. Ходімо зі мною до першої знімальної групи (Ю. Яновський).

Комунікативно-семантичним ядром спонукальних конструкцій є предикати фізичної, мовленневої, психоемоційної, розумової діяльності, переміщення й руху тощо, лексичне наповнення яких, відповідне інтонуювання та конситуація уможливує вираження різноманітних комунікативних інтенцій суб'єкта-мовця, таких як наказ: – У дві шеренги – становись! (Г. Тютюнник); – Дзвони в телефон! Узнай, де ворог! (М. Хвильовий); заклик: Пізнайте істину і істина звільнить Вас (Є. Сверстюк); Гей, вдарте в струни, кобзарі..! (П. Тичина); Співай, поете! (В. Сосюра); Одійдіте, недруги лукаві! Друзі, зачекайте на путі! (В. Симоненко); прохання: – Будь ласка, покиньте кімнату! (М. Хвильовий); – Засвітіть, будь ласка, горішнє світло (Ю. Яновський); Пиши мені про все, може, на Різдво приїду (В. Підмогильний); – Принеси, будь ласка, води (А. Дімаров); Скажи мені, отамане, що робив Симеон у Разіна? (Ю. Мушкетик); запрошення: Як одужаєш, то вертайся в роту, радо прийму (О. Гончар); – Оце ж беріть та й куштуйте (Г. Тютюнник); благання, вмовляння: Тільки не кажи батькові..! (Н. Гуменюк); Шановний вчителю, простіть його і не беріть за зле слів нерозважних (Леся Українка); Порадь мені, моя матінко, Порадь мені, моя рідная, Кого брати та у бояря? (Ю. Яновський); Іди, сину, між люди, проси милостиню (В. Яворівський); дозвіл: Помітивши замполіта, офіцери схоплюються... – Сидіть, – махає рукою Воронцов (О. Гончар); – Ваша мати там! Робіть, що хочете! (М. Хвильовий); Що ж, писарю, скликай судне колесо (Ю. Мушкетик); вимога: Освободи дорогу і пропусти весілля! (Н. Гуменюк); Зараз же виведіть дітей в іншу кімнату! (А. Дімаров); Доста вже, небоже, доста, пусти, най я собі йду... (В. Стефанік); Стріляй, бузувіре, стріляй, зраднику! (М. Стельмах); команда: Заспівай! – лунають команди (Г. Тютюнник); примус: – А глянь мені у вічі, кажи правду, як на сповіді (М. Старицький); рекомендація, пропозиція: – Значить ти редактор. Підсидай, напиши собі конституцію і принеси, побалакаємо (Ю. Яновський); Навідайтесь так місяців через два-три...! (В. Підмогильний); Зробіть з нього біфштекс і викиньте собакам! (Н. Гуменюк); інструкція, вказівка: – Прямо, та й прямо, та й прямо, та й нікуди ж не звертайте!.. (О. Довженко); Гаразд, вистрибуйте у своє вікно і – прямісінько у мої двері (Н. Гуменюк); – Сховайся за вербою! (Леся Українка); Ійдіть, посли, у ванькир і чекайте нашого рішення

(Ю. Мушкетик); порада, настанова, повчання: Перегляньмо спогади про Шевченка (С. Сверстюк); Дивися, синку, вчися, люби цю землю, як свою душу (С. Гуцало); Готовий будь! Збирайся, мій сину! (В. Сосюра); Запам'ятайте ці слова, українці! (В. Яворівський); Зачекайте, зачекайте, не робіть поспішних висновків! (О. Ірванець); попередження, застереження: Тільки глядіть, не приведіть сюди й Ганни (М. Хвильовий); Султано, схаменися! (П. Загребельний); Готуйтеся, людоньки, завтра комісія буде! (О. Гончар); Йди, чоловіче, з хати не доводь до гніву (С. Гуцало); – Ну, перестань, не лізь у пляшку (О. Ірванець). В одному спонукальному висловленні деякі комунікативні інтенції можуть накладатися одна на одну. Такий синкретизм ілокуцій мовця зумовлений відсутністю у наведених конструкціях їхніх прямих лексичних маркерів. Лише мовленнєвий контекст, позамовна ситуація уможливають їх ідентифікацію адресатом-потенційним виконавцем волі адресанта.

Суб'єктно-адресатні відношення, які виникають за посередництвом дієслівного предиката наказового способу конденсовані у формі звертання, яке часто лексично не виражене в реальних мовленнєвих актах. Конситуація уможливає відновлення елімінованого вокатива та відповідних семантико-синтаксичних відношень. Функційним еквівалентом кличного відмінка може бути особовий займенник у формі 2 особи однини (ти) або множини (ви), напр.: Ти приїзди до нас ще; Ви йдіть вже до хати. Його переміщення у постпозицію надає висловленню специфічного емоційно-стилістичного забарвлення завдяки, зокрема, відповідному інтонуванню, пор.: Приїзди ти до нас ще; Ідіть ви вже до хати. Семантичний суб'єкт, виражений особовим займенником «логічно й психологічно увірадне контакт між мовцем і слухачем, посилене або послаблене варіантне спонукальне значення висловлення» [7, с. 9]. Якщо ж такий особовий займенник в усному мовленні виділяється інтонаційно, а на письмі – комами, спонукальне висловлення набуває зневажливого експресивного відтінку: Ану, ти, стань тут! Гей, ви, ідіть звідси! (розм.). У займенникових формах зосереджено семантико-синтаксичну функцію адресата-потенційного суб'єкта дії, яку зазвичай виражає вокатив.

Перформативні висловлення, які не описують відповідної дії, а рівнозначні здійсненню цієї дії [3, с. 461], здатні виражати ті ж комунікативні наміри мовця, що й розглянуті попередню власне спонукальні (наказ, прохання, запрошення, благання, пораду, заклик, пропозицію, дозвіл, заборону, вимогу, рекомендацію, попередження і под.). Проте на відміну від власне спонукальних конструкцій, де ілокуція адресанта дещо прихована, у перформативних реченнях наявність дієслівних предикатів штибу наказую, прошу, запрошую, благаю, раджу, закликаю, пропоную, дозволяю, забороняю, вимагаю, рекомендую, попереджаю, значно виаскравлює її. В останніх простежуємо чіткіший вияв суб'єктно-адресатних відношень через вербалізацію мовця й адресата мовлення, напр.: Я вам наказую мовчати (Леся Українка); А я раджу вам пройтись (В. Винниченко); Я Вас благаю вислухати мене (Леся Українка). За елімінації суб'єктної синтаксеми у конкретних актах спілкування, їх нескладно відновити з особової дієслівної форми перформатива: Прошу тебе не втручатися в мої особисті справи (А. Головка); Вам же раджу поспішитись (Вал. Шевчук). Імплицитно виражених адресатів-потенційних виконавців дії можна встановити з контексту: Наказую персонально повернутись живим (О. Довженко); Іменем Реввійськради республіки нака-

зую скласти зброю (О. Довженко); Наказую негайно виловити банду... (М. Хвильовий); І взагалі раджу бути пильнішими (І. Багряний); – Тоді пропоную просто загубитися. Випадково (І. Роздобудько). Нерідко займенниковий адресат уточнюється вокативною синтаксею: Властю мою гетьманською бороню тобі, князю, втручатись у наші справи! (П. Куліш).

Якщо глибинна семантична організація власне спонукальних і перформативних речень тотожна (містить семантику суб'єкта (мовця), предиката вольової дії, адресата-потенційного суб'єкта, предиката потенційної дії та можливого об'єкта), то поверхнева семантико-синтаксична й формально-граматична структура у них відрізняється. Власне спонукальні речення містять облігаторні вокативну та предикатну синтаксеми, інколи факультативні – об'єктну, адресатну, інструментальну, локативну, а перформативні конструкції – суб'єктну в називному відмінку; базову предикатну переважно у формі першої особи однини перформативного дієслова; адресатно-суб'єктну в давальному або знахідному відмінках; залежну предикатну, виражену об'єктом інфінітивом, який непрямо називає дію-спонукування.

Перформативні конструкції охоплюють дві обов'язкові пропозиції (пор.: Я вам наказую мовчати ← Я вам наказую + Ви повинні мовчати; Я Вас благаю вислухати мене ← Я Вас благаю + Ви маєте вислухати мене. Адресат мовлення у давальному або знахідному відмінках, який одночасно є потенційним виконавцем волевиявлення суб'єкта-мовця, може виконати або не виконати дію, виражену об'єктом інфінітивом залежно від обставин спілкування, ілокутивних намірів адресанта, вербальних і невербальних засобів впливу, прогнозованого перлокутивного ефекту тощо.

Отож, перформативні речення, як і вокативні власне спонукальні являють собою семантично складну двочленну комунікативну одиницю, у якій «суб'єктом і предикатом першої конструкції виступають мовець і його вольова дія на об'єкт, тобто співбесідника, а суб'єктом і предикатом другої конструкції – співбесідник і його потенційна дія (з можливим об'єктом, адресатом, знаряддям дії тощо...)» [2, с. 187]. На комунікативному рівні простежуємо кореляцію суб'єкта вольової дії з адресантом мовлення, тобто мовцем, а адресата вольової дії-суб'єкта потенційної дії – з адресатом мовлення, тобто співрозмовником. Перформативні структури як синонімічні паралелі вокативних власне спонукальних речень, розширюють граматичну парадигму спонукальності й уможливають варіативність використання висловлень спонукальної модальності в конкретних актах спілкування. Синтаксичними синонімами до перформативних висловлень виступають також конструкції з непрямою та прямою мовою, напр.: Я прошу і все село просить, щоб ти в нашому клубі виступив, поспівав трохи (А. М'ястківський); Жаль стало його, я і раджу: «Відхиліться думками від клопоту!» (В. Барка). Усі розглядані синтаксичні синоніми, попри структурні відмінності, об'єднані єдиним пропозиційним змістом, репрезентованим сукупністю семантем, що віддзеркалюють базові суб'єктно-адресатні відношення в загальній системі спонукальності.

Комунікативно-прагматичні інтенції наказу, команди, вимоги, примусу, заборони з відтінком категоричності найчіткіше передають інфінітивні речення односкладного структурно-семантичного типу, напр.: – Покликати, – коротко звелів султан, і в його голосі чулася нетерплячка (П. Загребельний);

Зняти головні убори! (О. Гончар); Стояти тут! Нема шляхів назад (М. Бажан); Патрони береги! Стріляти лише по цілі і напевне! (І. Підсуха); Крізь те гудіння Ганна почула: «Встати, суд іде» (Ю. Мушкетик). Увиразне категоричність спонукальних висловлень повтор інфінітива або ампліфіковані ряди інфінітивів: Буде бій. – Гей – но! Прапор зняти! Ми бились за Україну... Знять! (Г. Косинка); – Ану встать! – випростався поліцей. Два інші теж похмуро дивилися на шевця. – Вста – ать. Кому сказано!!! (Григор Тютюнник); А навкруги сміх. – Качати Василька. – Качати (А. Головка); Мовчать! Взяти їх! – офіцери відтісняють солдатів у куток (О. Довженко); Стояти! Не рухатись! Мовчати! Митися, голитися, одягатися (О. Кононенко).

Інфінітивні спонукальні речення з авторською інтенцією заклику трапляються в поетичних текстах: Лихую зваду залишити! Спокій вернути краю, Прийти до згоди без війни, По братньому звичаю (Леся Українка); Учатися! Вдихати шум віків, Рости і розумнішати! Дивитись дедалі все яснішими очима на землю нашу (М. Рильський); Тож не схилять голів! Боротись і боротись! (Л. Первомайський); Дзвонить, дзвонить в усі кінці! хоч «аллю» почути сонне (Л. Талалай). Адресат мовлення, він же потенційний суб'єкт – виконавець волі мовця, у формі давального відмінка зазвичай лексично не виражений, адже комунікативний акцент у таких висловленнях зроблено на дії, репрезентованої інфінітивом. Якщо потрібно увиразнити адресата-потенційного діяча, автор (мовець) його вербалізує.

Попри лаконічність зовнішньої форми таких висловлень, їхня глибинна пропозиційна структура дещо складніша й подібна до перформативних синтаксичних моделей, пор.: Атакувати ворога! – Командир наказав бійцям / атакувати ворога. У реальних мовленнєвих актах адресант з метою мовної економії експлікує лише інфінітивну частину пропозиції як рему – комунікативне ядро висловлення, куди входять предикат потенційної дії та імпліцитно або експліцитно виражений адресат вольової дії мовця (співрозмовник), що виступає одночасно у функції потенційного діяча. Інфінітив також може бути поширений валентно зумовленими об'єктами, інструментальними чи локативними синтаксемами: Всім розійтись! Гасити зараз свічі! (І. Кочерга); Стріляти лише по цілі і напевне! (І. Підсуха); Усім вийти з машини (О. Кононенко). Інфінітивні спонукальні висловлення сприяють експресивізації мовлення, а тому за емоційним забарвленням зазвичай окличні.

Конструкції з інфінітивами, ускладненими модальними словами варто, можна, необхідно, потрібно, слід, треба здебільшого експресивно нейтральні, напр.: Треба ходити на роботу, зарплата мізер, та й та з переборами (Л. Костенко); Сприймати все треба спокійніше (Л. Костенко); А недосягне не можна кидати (У. Самчук); Треба поспішати (Ю. Шпол); Але не слід забігати вперед (Ю. Шпол); Треба причепитися до чогось і скерувати розмову в потрібний бік (Ю. Шпол). Вживання модальних часток додає висловленням чіткості, конкретності: Писати тільки правду, не зраджувати її ні за яких обставин (О. Довженко), а заперечних – категоричності й експресивності: Не ходити туди! Не стояти на місці! (розм.) Фазові дієслова починати, продовжувати, завершувати доповнюють спонукальну семантику як окличних, так і неокличних висловлень завдяки їх уживанню у формі імператива: Починай грати! Продовжуйте читати! Завершуйте працювати! Важливу роль у вираженні такими інфінітивними конструкціями різних праг-

матичних інтенцій відіграють невербальні засоби комунікативного впливу та інтонація, які часто допомагають досягнути перлокутивного ефекту, тобто реагування адресата на заборони, вимоги, команди, примус, заклики, вказівки, попередження, застереження, погрози, шантаж. Такі ілокутивні наміри мовця, як поради, настанови, повчання, рекомендації, пропозиції, реалізуються в інфінітивних висловленнях з часткою б (би), у яких спонукальність дещо послаблена, а відповідно нейтралізована оклична інтонація, пор.: Варто було б обеззброїти (Ю. Яновський); Треба було б зробити наступний крок (І. Роздобудько); Добре було б піти й убити обох (В. Лис); Можна було б зайти до Будинку кіно (І. Роздобудько); Можна було б роздобути трохи дров для дому (Т. Прохасько); Варто було б записувати (І. Роздобудько); Помити б її треба (І. Роздобудько).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, у пропозиційній структурі спонукальних речень найчастіше функціонують дієслівні предикати фізичної, психоемоційної та мовленнєвої діяльності з інтенціями наказу та прохання в імперативних, перформативних та інфінітивних дієслівних формах (прямі висловлення). Валентність таких дієслівних предикатів передбачає обов'язкові експліцитно чи імпліцитно виражені субстанційні синтаксеми (суб'єктну у називному відмінку, адресатну – в давальному або суб'єктно-адресатну – у кличному) та зрідка факультативні (об'єктну, локативну, інструментальну). Суб'єктно-адресатні відношення, які виникають за посередництвом предикатної синтаксеми, відображають стосунки між мовцем та адресатом мовлення у конкретних спонукальних мовленнєвих актах, зокрема ілокутивні наміри наказу, прохання, благання, поради, дозволу, заборони, погрози, вимоги, команди, вказівки, рекомендації, заклику, попередження тощо. Такі комунікативно-прагматичні інтенції найяскравіше представлені в перформативних висловленнях, менш виразні – у власне спонукальних вокативно-імперативних реченнях та інфінітивних односкладних конструкціях. Перспективними можуть стати дослідження засобів репрезентації суб'єктно-адресатних відношень у спонукальних конструкціях інших жанрово-стильових різновидів української та іноземних мов.

Література:

1. Грищенко А. П. Спонукальне речення. Українська мова. Енциклопедія / редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. 3-є вид. зі змінами і доп. Київ : Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. 856 с.
2. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови: монографія. Київ : Наук. думка, 1992. 222 с.
3. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.
4. Скаб М. С. Граматика апеляції в українській мові: монографія. Чернівці : Місто, 2002. 272 с.
5. Костусяк Н. М. Функційні ознаки грами спонукальної синтаксичної модальності. Волинська філологічна: текст і контекст, 2012. Вип. 14. С. 63–75.
6. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові. Чернівці : «Букрек», 2014. 412 с.
7. Харченко С. В. Семантико-синтаксична і комунікативна структура речень спонукальної модальності: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2001. 20 с.
8. Даскалюк О. Л. Семантико-граматична характеристика імператива сучасної української мови: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Чернівці, 2005. 20 с.

9. Пянтковська А. Є. Інтонаційні особливості спонукальних конструкцій. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»: зб. наук. пр. Херсон : Вид-во ХДУ, 2007. Вип. V. С. 222–225.
10. Шкіцька І. Ю. Спонукальна модальність у структурі безособово-інфінітивних речень сучасної української мови. Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць / відп. ред. проф. Л. А. Лисиченко. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2006. Вип. 19. С. 117–124.
11. Шило С. Б. Граматичні засоби вираження спонукальної модальності в агітаційно-політичному дискурсі. Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-прикладні рішення і підходи. Міждисциплінарні перспективи. Том V / редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, М. Стреначікова. Баку – Банська Бистриця – Ужгород – Херсон : Посвіт, 2019. С. 424–429.
12. Дмитренко О. Л. Директивні мовленнєві акти в публіцистичному дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2009. 20 с.
13. Шатілова О. С. Особливості оформлення спонукальної інтенції в науковому тексті. Вісник Донецького національного університету. Серія: Гуманітарні науки. 2014. № 1–2. С. 251–256.
14. Дрінко Г.Г. Спонукальні конструкції в англійській та українських мовах: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17. Донецьк, 2005. 21 с.

Mezhov O., Kostusiak N., Zdikhovska T. Means of expressing subject-addressee relations in persuasive expressions of the Ukrainian language

Summary. The article presents a systematic analysis of the means of expressing subject-addressee relations in direct statements of the persuasive modality, selected from the texts of artistic and conversational styles of the modern Ukrainian language. The semantics of predicate syntaxeme

as the core of the propositional structure of motivational sentences is characterized. Valence potential, lexical content and morphological means of expressing predicates are revealed. The component composition determined by the valence of the predicate of substantive syntaxeme is established. Case variants of subject and addressee syntaxeme, the nature of semantic-syntactic relations between them are determined. The possibilities of explicit/implicit expression of semantic components of persuasive statements are described. Verbal predicates of physical, psycho-emotional, mental and speech activity most often function in the propositional structure of direct persuasive sentences, most often with the intentions of command and request in the imperative, performative and infinitive forms of the verb. The valence of such verbal predicates involves mandatory explicitly or implicitly expressed substantive syntaxeme (subject in the nominative case, addressee in the dative or subject-addressee in the vocative) and occasionally optional (object, locative, instrumental). Subject-addressee relations, which arise through the mediation of predicate syntax, reflect the relationship between the speaker and the addressee of speech in specific persuasive communicative acts. Such communicative-pragmatic intentions can be either explicitly expressed using the appropriate types of predicates, or hidden. All considered persuasive statements are syntactic synonyms. Despite the structural differences, they are united by a single propositional content, represented by a set of semantics, reflecting the basic subject-addressee relations in the general system of persuasiveness.

Key words: persuasive statements, sentences, syntaxeme, valence, case, modality, subject-addressee relations.

*Москаленко Н. О.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри перекладу**Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»**Слюсар Н. О.,**кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри мовної підготовки та гуманітарних наук**Дніпровського державного медичного університету**Черкащенко О. М.,**старший викладач кафедри перекладу**Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»*

МОДИФІКАЦІЯ ЛЕКСИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ ВІДТОПОНІМНИХ ПРИКМЕТНИКІВ У СТРУКТУРІ НОМІНАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ БРЕНДІВ

Анотація. У даній статті досліджується феномен модифікації лексичного значення прикметників з урахуванням того, що функціонування відтопонімних прикметників розрізняється в залежності від семантики назви країни або міста. Якщо мова йде про внутрішні для України бренди, то прагматичне поле формується переважно з історії продукту, в меншому ступені з політики, чи культури, хоча не без їхньої участі, оскільки є колективне стереотипне сприйняття іміджу, образу того чи іншого міста.

Якщо мова йде про відтопонімні прикметники на позначення країни-виробника, то домінуючими чинниками формування прагматичного значення є саме політичні, культурні, соціальні, зі зміною яких трансформуються сформоване прагматичне поле значень.

Доводиться, що відтопонімні прикметники набувають прагматичного значення оцінки, при цьому відбивають ставлення мовців до певної географічної локації, стереотипні уявлення про її культуру та традиції. І це є складовим елементом у структурі значення відтопонімних прикметників у контексті рекламного дискурсу. Ця тема достатньо перспективна для розвідок у парадигмі когнітивної лінгвістики. Ми спостерігаємо, як відтопонімне означення відбиває сформоване інформаційне, емоційне, асоціативне поле колективного сприйняття тієї чи іншої країни. Знання щодо певної географічної локації формують ставлення до всього, що з нею пов'язане.

Питання про конотативне значення в топонімах, відповідно, відтопонімних прикметниках, достатньо захоплююче. Оскільки конотація в цих словах формується під впливом колективної усвідомленості, емоційно обумовленого сприйняття тієї чи іншої культури.

Прагматичне коло значення відтопонімного прикметника – це результат колективного сприйняття, яке формує певний ланцюг асоціацій з культурою, звичаями того чи іншого міста.

Топонім дозволяє пролунати асоціативним зв'язкам у сприйнятті відтопонімного прикметника. Його значення модифікується у бік оцінкового. Топонім – це оцінка якості, яка виникає у даному випадку завдяки деяким поверхневим знанням про особливості того чи іншого товару.

Ключові слова: відтопонімний прикметник, прагматичне значення, рецепція, семантичне поле.

Постановка проблеми. З лінгвістичної точки зору, вивчення відтопонімних прикметників відбувається у такому колі питань:

1) як відтопонімний прикметник набуває оцінкового значення?

2) як формується прагматичне значення відтопонімного прикметника?

3) яке поле значень актуалізується у відтопонімному прикметнику у певних дистрибуціях на позначення того чи іншого товару?

4) як відтопонімний прикметник, зафіксований у рекламному слогані, впливає на пряме лексичне значення топоніма та його функціонування у колективній свідомості мовців?

Відповіді на ці запитання продемонструють логіку модифікації значення відтопонімних прикметників, варіанти такої модифікації, а головне, продемонструють здатність сформованого семантичного поля того чи іншого відтопонімного прикметника впливати на підсвідомість мовленнєвого суспільства, здатність його набувати впливовості, маніпулятивного потенціалу. За словами А.Карабана, «модифікація прикметникового значення посідає особливе місце в системі мови» [1, с. 148]. Тому лінгвістична проблема стосується також механізму семантичної та прагматичної модифікації: чи можемо ми стверджувати, що він єдиний для всіх випадків вживання і функціонування відтопонімного прикметника, чи, навпаки, існує залежність модифікації від певного контексту, що окреслюється семантикою та прагматикою іменника, який сполучається з прикметником. Всі питання розглядаються у даному дослідженні як перші кроки до розуміння природи модифікації лексичного значення прикметника у контексті рекламного дискурсу, які доють можливість з'ясувати когнітивну природу цього механізму і дати відповідь на головне запитання про феномен взаємовпливу мови та свідомості.

Аналіз останніх досліджень. Сучасна лінгвістика розширює межі об'єкта та предмета дослідження і прагне встановити закономірності між мовленням і свідомістю на майже емпірично обґрунтованому рівні [2, с. 160]. Саме функціонально-прагматичний аспект мовлення привертає увагу науковців. За останні роки особливу значущість набули дослідження українських лінгвістів В. Манакіна, А. Загнітко, О. Селіванової, В. Карабана, Ф. Бацевича щодо розуміння функціонування мови у певних мовленнєвих ситуаціях.

Мета цього дослідження визначити ознаки діалектичної структури лексичного значення українських відтопонімних прикметників як елементів маніпулятивного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. В українському рекламному просторі є декілька брендів з топонімним елементом, що презентують національний український продукт вже достатньо значний термін у часі. Наприклад, *Київський торт*, *Львівська кава*, *Житомирські шкарпетки*, *Чернігівське пиво*, *Харківські ковбаси*. Нас цікавить, що відбувається з його семантикою в такому контексті стійких словосполучень. Відомо, що «парадигматичні й синтагматичні зв'язки формують значущість прагматично маркованого слова» [3] Тобто, ми намагаємося знайти пояснення такому явищу, як перетворення відтопонімного прикметника в оцінний.

Почнемо з того, що відтопонімний прикметник має семантичну природу присвійного прикметника [4], функціонуючи у власному прямому значенні. Цікаво, що тлумачні словники навіть не пропонують пояснень його значення, оскільки з точки зору лексикографії немає сенсу тлумачити очевидне: приналежність до певного місця. Пряме значення відтопонімного прикметника настільки прозоре, що не виникає навіть здивування, якщо поставити запитання реципієнту: що означає прикметник у словосполученні *Київський торт*? Реципієнт з легкістю дасть відповідь: той, що виготовлений у Києві, керуючись логікою сприйняття присвійних прикметників. У його відповіді домінує когнітивний закон сприйняття граматично обумовленої семантики.

Але якщо увагу реципієнта зосередити на дискурсивному розумінні такого словосполучення, тобто акцентувати сприйняття словосполучення як номінації певного предмета, що функціонує у національно-культурному просторі, то відповідь не буде здаватися настільки вже й очевидною. Для цього потрібно поставити такі запитання: чому торт називають *КИЇВСЬКИЙ*, якщо виготовлений він не в Києві?, якщо гості завітали до вас з *Київським тортом*, який перший висновок спадає вам на думку?, коли ви готуєте вдома торт і говорите, що це *Київський*, то що ви маєте на увазі?, якщо ви чуєте такий діалог: «У цього торта занадто висока вартість. Так це ж *Київський*» – то як ви сприймаєте пояснювальну силу означення?

Такі запитання, як правило, вимушують реципієнта шукати відповіді за межами мовного узусу, перемикаючись у площину мовленнєвого функціонування виразу, зосередитись на тому семантичному полі прикметника, який сформований нелінгвістичними чинниками. Перше, що спадає на думку, це значення певної рецептури продукту. Тобто відтопонімний прикметник у структурі дискурсивного функціонування втрачає позначення щодо походження. Напевне, не можна стверджувати про абсолютну трансформацію прямого значення, але, особливо, якщо навіть продукт виготовляють не тільки в зазначеному топонімному місці. Припускаємо, що топонімичне значення у полі

прагматики функціонує як своєрідне семантичне відлуння, що окреслює ядро прагматичного поля значення, що є суттєвим стимулом для розширення цього поля значення у дискурсивному контексті.

Так, ми визначили, що відтопонімний прикметник формує сприйняття певного продукту за певною рецептурою виготовлення, що може розумітися в достатньо широкому значенні як певна характеристика складових продукту. Наприклад, якщо мова йде про воду. *Моршинська*, *Трускавецька* – сприймаються як продукти, що відрізняються за смаком, відповідно, за якоюсь складовою, яку, до речі, реципієнт не особливо зацікавлений повністю розпізнавати. Так само, як *Житомирські шкарпетки* – прикметник окреслює щось таке у продукті, що відокремлює його від інших подібних продуктів не стільки за місцем виготовлення, скільки за якістю цього продукту, не обов'язково високою, але топонім начебто актуалізує увагу на чомусь особливому, часто, невизначеному і неясному для споживача.

Будемо вважати, що значення рецептури, або технології виготовлення продукту, – це наступний після ядерного шар значення відтопонімного прикметника. І тут важливо наголосити, що феномен цього значення у тому, що воно не розкривається для пересічного споживача у деталях.

Багато, хто не має уявлення, як виготовляється, наприклад, *Чернігівське пиво* і чим воно відрізняється за технологією від *Львівського* чи *Бердичівського*, за яким рецептом випікається *Київський торт*, а за яким *Празький*, у чому особливість технології виготовлення *Житомирських шкарпеток*. Значення прикметника у назвах бренду начебто керує сприйняттям споживача, домінуючим є саме функція відокремлення топонімом продукту в особливий клас серед подібних. Цікавим і продуктивним є питання когнітивної обумовленості такого феномена функціонування лексичної одиниці.

Для свідомості реципієнта означення за місцем походження є гарантією якості. У структурі мислення, пізнання та сприйняття предметів реальності діє закон, що можна визначити приблизно так: якщо суб'єкт виробництва надає власні координати (ім'я, місце знаходження і таке інше), тобто в тому чи іншому ступені розкриває власне обличчя, то він бере відповідальність за якість. Для людини є базовим страх схибити своє, відповідно, є розуміння, що продукт, що означений місцем походження, не може бути поганим, оскільки він є репутацією місця: міста, країни, містечка тощо. Ця базова впевненість відбивається на прагматиці брендів з топонімом. Навіть, якщо споживач не віддає перевагу *Київському торту*, вважає його не смачним і не купує *Житомирські шкарпетки*, він не здатен похитнути колективну впевненість про особливість цих продуктів, він може говорити лише про власне суб'єктивне ставлення.

Тобто, відтопонімний прикметник набуває значення особливої якості продукту, незважаючи на певні смаки щодо нього. Зрозуміло, що обґрунтуванням такого значення має бути певна історія продукту. Він має набрати певну кількість схвальних відгуків споживачів, щоб керувати потім іншими споживачами. Ця історія – це складний маркетинговий і соціально, більше того, культурно і політично обумовлений процес, за відсутності якого деякі відтопонімні прикметники не мають можливості функціонувати як оцінно-якісні й не можуть прижитися у прагматичному полі дискурсу.

Так, умовно кажучи, другий шар значення відтопонімних прикметників актуалізує прагматику особливої якості,

підгрунтям цього значення є когнітивний закон позитивного сприйняття продукту, виробник якого відкриває власне обличчя, впевненість, що саме так він бере відповідальність за продукт, гарантує високу якість його, оскільки природно бажає підвищити імідж міста або країни.

Зрозуміло, що об'єктивно зв'язок між якістю та місцем виготовлення неочевидний. Якщо говорять про *Китайське*, то перше, що виникає – це неякісне, якщо говорять про *Європейське*, то це про якісне. Що тут спрацьовує? Знову ж таки історія продукту, але не тільки вона. Ще є такий елемент як колективне ставлення до тієї чи іншої культури, що сформовано під впливом і соціальних, і культурних, і політичних чинників.

Так само можна окреслити й колективне сприйняття якості того чи іншого товару: *Швейцарська, Німецька* якість – це словосполучення, над якими споживач не замислюється і у яких він, як правило, не деталізує поняттєві семи, вочевидь, виникає лише однозначне розуміння чогось технологічно удосконаленого.

Політична ситуація впливає на прагматику топонімів – це очевидний факт, особливо, коли ми говоримо про сьогодення. Такі відтопоніми прикметники, як *московський, білоруський, російський* – сьогодні в просторі українського національного дискурсу набули не тільки вкрай негативної конотації, а ще й вийшли з простору рекламного дискурсу. І якщо раніше бренд *білоруський трикотаж* або *білоруські продукти* харчування функціонували як маркери високої якості, то сьогодні негативна конотація, обумовлена політичними та соціальними чинниками, перекреслила спроможність цього відтопонімного прикметника існувати в Україні.

Тобто колективне сприйняття відтопонімного прикметника перш за все формується під впливом національно-культурних та політичних оцінок країни-виробника. Досліджуючи прагматичне значення того чи іншого відтопонімного прикметника, ми можемо продемонструвати, концептуальні для українців знання про ту чи іншу країну. Так само, як і прагматичне значення прикметника *Український* демонструє сьогодні позитивну конотацію, яка змінила вкрай негативну, існуючу ще за радянських часів, коли український товар, як і все українське, вважався низької якості. І справа тут не в об'єктивних показниках, а в культурно-політичному процесі зневаги до українського. Значущим з лінгвістичної точки зору є той факт, що саме прикметник *Український* мав переважно негативну оцінку в царині маркетингу, а не *Київський*, наприклад. Тобто логічні зв'язки не впливають на прагматичне значення, через це можливі цілком парадоксальні сприйняття, наприклад, *Київський торт* – ознака високої якості, *Український товар* – ознака низької якості, як це було довгий час колоніального періоду в історії України.

Зауважимо, що з точки зору прагматики мовлення, є достатньо вагомим той факт, що сприйняття того чи іншого відтопонімного означення є негнучким. Сформоване під впливом історії продукту, або стереотипними уявленнями про локацію походження товару, воно може існувати у колективній мовній свідомості навіть, якщо низька якість товару буде очевидною для більшості споживачів. Зрозуміло, що з часом воно трансформується, оскільки мовні явища відчують вплив дійсності, але не так швидко, як здавалось би мало бути за логікою співвідношення між знаком та денотатом.

Прагматичне поле значення формується не за логічними принципами когніції. Це є поясненням начеб то парадоксаль-

ної ситуації, коли назва бренду живе довше, ніж якісний продукт. Тобто мовленнєва реальність здатна якийсь час керувати колективною свідомістю, не маючи при цьому емпіричного обґрунтування. Саме цей когнітивний принцип сприйняття мови й позначуваної нею дійсності є базовим для маркетингу, і в політичній царині також. Чому так? Відповідь на поверхні: прагматичне поле значення формується як конотації, емоційні відбитки, ланцюг асоціацій, що не спираються на поверхневі логічні зв'язки, а формуються на рівні емоцій, а не раціо. За словами І.Кононенко, « формування оцінної структури прикметника визначається як контекстуальними умовами, так і його власними лексико-семантичними особливостями » [5].

Емоційна структура має набагато більшу стійку природу, ніж раціональна. Цей факт спрацьовує завжди при створенні реклами, яка нічого не пояснює з точки зору технологій виробництва, яка насправді майже нічого не розриває про суттєві риси товару, вона формує саме емоційне сприйняття товару.

На думку вчених, прагматична функція властива таким мовним одиницям, які не тільки розуміються, але й емоційно сприймаються, виконують не тільки комунікативну роль, але й оцінну (емотивну, поетичну, естетичну) [5]. У лексико-семантичній системі оцінювання закріплюється за стилістично-маркованими одиницями, словами, які володіють різними конотаціями, образними асоціаціями.

Такому ствердженню протирічить вживання топонімів, вочевидь, елементів без яскравої конотації. Дослідження прагматики відтопонімних прикметників у рекламному дискурсі має спиратись на експериментальне опитування реципієнтів щодо асоціацій, які виникають до певних відтопонімних прикметників у варіантних дистрибуціях. Таке опитування продемонструє домінуючі елементи значення у колі прагматики, логіку модифікації лексичного значення того чи іншого відтопонімного прикметника, когнітивне підгрунтя, яке уможливує певне словосполучення. Для такого опитування ми розробили запитання до реципієнтів, кількість яких досягла 200 осіб віком від 17 до 20 років. Зрозуміло, що забезпечити чистоту експерименту при такій кількості реципієнтів неможливо, їх мало б бути набагато більше для об'єктивних результатів, але не претендуючи на глибоке дослідження, ми зробили перший крок до когнітивно-прагматичного аналізу модифікацій лексичного значення відтопонімних прикметників у рекламному дискурсі з метою з'ясувати механізм їхньої впливовості. Запитання наступні:

1) чим відрізняється *«Київський торт»* від *«Празького»*? За смаком 45%. За рецептом 35%. За вартістю 10%;

2) чим відрізняється *«Київський торт»* від торта *«Наполеон»*, який також виготовлений у Києві? За місцем виробництва 50%. За кількістю коржів 25%. За смаком 15%;

3) яку послідовність мають такі ознаки: а) *високої якості*, б) *високої вартості*, в) *не схожий на жодний інший за смаком*, г) *культурний маркер Києва* – якщо перша позиція – ознака, що перша спливає на думку, а остання – навпаки? Г – В – Б – А – 70%. Г – А – В – Б 15%. В – А – Г – Б 10%. Інше 15% А – В – Г – Б 5%

Перше, що привертає увагу, що зіставлення двох брендів з відтопонімними прикметниками актуалізують значення, не пов'язані з місцем виготовлення продукту. Якщо реципієнту запропонувати пари словосполучень з таким прикметником, то відтопонімне означення не пов'язується з назвою локації походження товару. Реципієнт відчуває, що справа не в походженні,

а в чомусь іншому, оскільки очевидно, що «Празький торт» не везуть з Праги, а виготовляють в Україні. Тобто зіставлення двох топонімів налаштовує сприйняття лексем в прагматичному полі значення, далекому від прямого. Тоді як відсутність такого зіставлення актуалізує саме пряме значення відтопонімного прикметника, незважаючи на те, що місце виробництва «Наполеона» не актуалізується у назві. Тобто вектор мислення направлено саме до прямого значення відтопонімного прикметника, якщо яскраво не підкреслюється абсурдність цього значення. Вартує уваги відповіді на третє запитання, коли перед реципієнтами відкрилась підказка щодо можливого визначення особливості «Київського торта». Як бачимо, переважна більшість демонструють сприйняття цього продукту саме як символу Києва, але в попередніх відповідях це розуміння майже не пролунало. Виходячи із цих результатів, можемо стверджувати, що сприйняття значення прикметника неочевидно для багатьох реципієнтів без підказки. Вони як правило не здатні сформулювати власне розуміння, але відчують значущість такої назви. І це свідчить про те, що прагматика прикметника *Київський* у такій дистрибуції (торт) вже керує споживачем. Споживач не знає історії цього бренду, напевне, не знає рецепт, але відчуває, що це щось значуще й особливе. І ця колективна пам'ять вона підтримується поколіннями, і звичайно, маркетологами.

Цікавим було опитування щодо води. Словосполучення *МОРШИНЬСКА ВОДА, ТРУСКАВЕЦЬКА, МИРГОРОДСЬКА* актуалізують у прикметниках пряме значення походження продукту у більшому ступені, ніж в інших назвах брендів. Це обумовлено специфікою денотату, зрозуміло, що вода не виготовляється за рецептами, а здобувається як природний ресурс, цінність визначається хімічним складом мінеральної води, всім відомо, що в певних географічних локаціях є однаково цінні за складом лікувальні води, і це як раз такі місця, як Закарпаття, Миргород, Моршин, Трускавець. Називаючи бренд води відтопонімним прикметником маркетологи розуміють, що у споживача обов'язково виникне такий ланцюг асоціацій:

- 1) у, приміром, Моршині є лікувальна вода;
- 2) якщо лікувальна, то корисна;
- 3) якщо корисна, то якісна;
- 4) якщо якісна, то Моршинська.

З цього ланцюга випадає елемент «лікувальна», «корисна», оскільки споживачу пропонують воду для звичайного, а не лікувального споживання.

Споживач, яким вже керує бренд, зазвичай не знає, про лікувальні властивості тієї чи іншої води, іноді він навіть не знає точно, чому вода називається, наприклад, *Трускавецька*. У прагматичному значенні пряме лексичне значення відтопонімного прикметника може зазнати майже абсолютної десемантизації, лексичне значення топоніма перетворюється на оцінно-прагматичне, яке укріплюється стереотипними асоціаціями споживача. Ми поставили перед 200 реципієнтами знову три запитання щодо *Моршинської води, Трускавецької води* та води *Бонбуасон* задля розуміння того, 1) як впливає відтопонімний прикметник на сприйняття товару; 2) як розуміють значення та функцію відтопонімного прикметника. Запитання були такі:

- 1) чим відрізняються Моршинська вода від Трускавецької? Нічим 45%. Смаком 25%. Вартістю 15%;
- 2) чим відрізняється *Моршинська* вода від *Бон Буассон*? Нічим 35%. Джерелом видобутку 25%. Вартістю 20%;

3) поставте у послідовність ознаки щодо *Моршинської* води так, щоб перше було найбільш значущим: а) висока вартість; б) низька вартість, в) особлива на смак, г) корисна. Г – Б – А – В 65%. Г – А – Б – В 35%.

Неочікуваною була відповідь на перше запитання, теоретично, здавалось би, що має бути переважна більшість відповідей щодо різниці джерела видобутку між *Моршинською* та *Трускавецькою*. Ця відповідь на поверхні, але таких варіантів була незначна кількість, натомість порівняння *Моршинської* з *Бонбуасон* багатьох реципієнтів актуалізувало саме цю диференційну ознаку. Тобто для споживача значущим є зіставлення відтопонімного прикметника з іншим, щоб активізувати пряме лексичне значення першого. В інших умовах відтопонімний прикметник майже не сприймається у власному прямому значенні, відповідно, не є актуальною інформація про географічну локацію походження товару, але є реакція на прагматику оцінного характеру, про що свідчать відповіді на третє запитання. Всі реципієнти вважають, що для *Моршинської* води найбільш актуальною ознакою є якість. Найбільш дивує, що якість не пов'язується з користю. Всі реципієнти саме ознаку користі ставлять на крайню позицію. Вочевидь, навіть такий примітивний соціолінгвістичний аналіз демонструє алогічність у сприйнятті товарних брендів і свідчить, що прагматичне значення назв базується на емоційній складовій, аж ніяк не на раціональній.

Висновки. Споживач не готовий постійно думати, яку інформацію несе назва товару, як співвідносяться назви з предметами. У свідомості споживача закріплюється певний образ товару, назва якого створює певне поле асоціативних значень, походження яких зазвичай нез'ясовані, але вони є.

Так відтопонімні прикметники стають знаками щодо відокремлення певного товару серед подібних, навіть не обов'язково зрозуміло за якою ознакою. На поверхні начебто зрозуміло, що це ознака за походженням, але об'єктивно ця ознака нічого суттєвого не говорить про товар. Більше того, вона часто не є визначальною для покупців, особливо, якщо мова йде про внутрішньо українські бренди. Відтопонімний прикметник модифікується в оцінний, набуває конотаційного значення, окреслює певне поле асоціативних значень. При умові злагодженої роботи маркетологів та виробників товару бренд керує споживачем, звільняючи його від потреби розмірковувати над реальною якістю товару.

Література:

1. Карабан А.В. Суб'єктивно-модальний характер прикметникової модифікації. Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. 2008. № 2. С. 147–154.
2. Гайдено Ю. Структурний компонент лексичного значення слова та його зв'язок із прагматичним. Південний архів. Філологічні науки. 2017. Вип. 68. С. 158–162.
3. Margerie Hélène. On the semantic-pragmatic aspects of the grammaticalization of 4. kind of and kinda in American and British English// <http://www.ling.arts.kuleuven.ac.be/fitigra> p. 36–37.
4. Москаленко Н.О., Бердник Л.В. Когнітивно-прагматичні моделі модифікації метафоричного значення лексеми ЖИВИЙ. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2023 № 61 С. 103–106.
5. Jespersen, O. The Philosophy of Grammar. London, 1968.

Moskalenko N., Cherkashchenko O., Slusar N.
Modification of the lexical meaning of toponymic adjectives
in the nomination structure of ukrainian brands

Summary. This article examines the phenomenon of modification of the lexical meaning of adjectives, taking into account the fact that the functioning of toponymic adjectives differs depending on the semantics of the name of a country or city.

If we are talking about domestic brands for Ukraine, then the pragmatic field is formed mainly from the history of the product, to a lesser extent from politics or culture, although not without their participation, since there is a collective stereotypical perception of the image, image of a particular city. If we are talking about toponymic adjectives to denote the country of origin, then the dominant factors in the formation of pragmatic meaning are political, cultural, social, with the change of which the formed pragmatic field of meanings is transformed. It is proved that toponymic adjectives acquire a pragmatic meaning of evaluation, while reflecting the attitude of speakers to a certain geographical location, stereotypical ideas about its culture and traditions. And this is a constituent element

in the structure of the meaning of toponymic adjectives in the context of advertising discourse. This topic is quite promising for research in the paradigm of cognitive linguistics. We observe how the toponymic definition reflects the formed informational, emotional, associative field of collective perception of a particular country. Knowledge about a particular geographic location shapes attitudes towards everything related to it. The question of connotative meaning in toponyms, respectively, toponymic adjectives, is quite fascinating. Because the connotation in these words is formed under the influence of collective awareness, emotionally conditioned perception of a particular culture. The pragmatic circle of meaning of a toponymic adjective is the result of collective perception, which forms a certain chain of associations with the culture and customs of a particular city. A toponym allows you to hear associative connections in the perception of a toponymic adjective. Its value is modified towards the evaluative. A toponym is an assessment of quality, which arises in this case due to some superficial knowledge about the features of a particular product.

Key words: toponymic adjective, pragmatic meaning, reception, semantic field.

*Олексенко В. П.,**доктор філологічних наук,
професор кафедри української і слов'янської філології та журналістики
Херсонського державного університету**Розгон В. В.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та методики її навчання
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*

МОРФОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ ЛІНГВОПОРТРЕТУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПОСТАТІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ І. НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКОГО «ГЕТЬМАН ІВАН ВИГОВСЬКИЙ»)

Анотація. У статті обґрунтовано, що у сучасній лінгвістичній науці акцентовано увагу на тісних зв'язках мови і людини. Умотивовано, що на перший план таких досліджень виноситься проблема мовної особистості людини в її здатності до мовленнєвих вчинків. Проаналізовано підходи до створення лінгвістичних портретів особистості; запропоновано схему портретування; вивчено специфіку його ідентичності в художньому просторі й особливості інтеграції особистості у художньому тексті. Продемонстровано, як за допомогою морфологічних засобів репрезентовано внутрішній світ особистості, відбито її психологічний стан, душевні переживання. Схарактеризовано семантичні властивості й парадигматичні особливості морфологічних одиниць сучасної української мови як лінгвоантропоцентричного засобу художнього відтворення внутрішніх і зовнішніх ознак, дій, учинків, стосунків, найрізноманітніших відтінків думок, суперечностей історичної постаті. Акцентовано на функційному навантаженні таких мовних одиниць у контексті вербалізації оцінної семантики образотворення; описано багатоманіття їхніх граматичних форм, семантичних відтінків. Наголошено на тих деталях, які інформують читача про душевний, емоційний стан, психологічні реакції персонажа на події, що відбуваються. Стверджено, що для відтворення внутрішнього стану героя за допомогою морфологічних форм письменник демонструє читачеві динамічні зміни його настрою залежно від різних обставин. Обґрунтовано що головний інтерес до людини в художній літературі зосереджений не стільки на зовнішньому вигляді, скільки на особливостях внутрішнього світу, то письменник за допомогою мовних засобів намагається створити портрет героя, проникнути в його душу. Відзначено, що психологічний портрет у художньому творі проходить дуже складний шлях розвитку. Від вузького розуміння – зовнішній вигляд, до широкого – характер, звички, емоції. Виявлено, що І. Нечуй-Левицький використовує широку палітру мовних засобів, за допомогою яких передає психологічний настрій головного героя. Закцентовано, що зовнішні та внутрішні ознаки героя є обов'язковим елементом портретування особистості. Доведено, що важливим стилістичним прийомом письменника є взаємна характеристика героїв з елементами порівняння та зіставлення. Різноманітно на широкому практичному матеріалі окреслено мовну пара-

дигму художнього образу в інтерпретації І. Нечуя-Левицького, а також висвітлено важливий фрагмент життя історичної постаті Української держави козацької доби.

Ключові слова: лінгвопортретування, статична ознака, динамічна ознака, мовний портрет, епітетна характеристика морфологічні засоби, лінгвоатропоцентричний засіб, функційні властивості.

Постановка проблеми. Художній образ історичної постаті спонукає автора добирати мовні засоби для створення цілісної портретної характеристики його, всебічного аналізу вдачі, поведінки, стосунків, виділення найхарактерніших внутрішніх і зовнішніх ознак з метою відтворення реальної особи, важливої для України періоду козацької доби. На думку Р. Міщука, «Нечуй-Левицький вважав, що саме художні твори на теми з історичного минулого здатні викликати живий, невідомий інтерес широких верств до свого минулого» [1, с. 489] і «сподівався, що епізоди далекої і близької історії не залишать байдужими читачів, що правда про минуле, велична, гірка, болісна, може і повинна стати уроком моральності для сучасників і потомків» [1, с. 502].

Багатство мовних засобів сучасної української мови, їхній функційний потенціал та глибоке знання їх допомогло письменникові реалізувати свій задум, представити сучасникам цілісний образ важливої історичної постаті, розкрити його найхарактерніші риси як людини, як генерального писаря і як гетьмана Війська Запорізького. Важливо, що «пишучи про історичних осіб, він, проте не схильний їх ідеалізувати: авторська думка прагне осмислити співвіднесеність конкретних, в тому числі й державно-правових, учинків героя із їхнім значенням для широких верств населення» [1, с. 489].

«Маючи нині вже чималу історичну і художньо-історичну лектуру, читач уважно співставлятиме уже відомі факти із подіями, героями, відтворюваними Нечуєм-Левицьким. Вслухайтесь у мелодію його слів, вдивіться у такий зримий світ його образів, де так пластично фіксовано поетичне мислення народу» [1, с. 502].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Усвідомлене вивчення функційних можливостей морфологічних засобів роману І. Нечуй-Левицького «Гетьман Іван Виговський»,

осмислення його художнього образу із позицій сучасності становить особливу цінність у комунікативно-прагматичній практиці національного світосприймання й органічно вливається у контекст сучасних лінгвістичних досліджень мовного портретування відомих сучасних українських мовознавців і дослідників (Л. М. Мялковська, В. П. Олексенко, В. В. Розгон, Н. М. Сологуб, І. Д. Фаріон та ін. [2, 3, 4, 5, 6, 7]).

І. Д. Фаріон «змалювала рельєфний (і дуже красномовний!) портрет такого ж високого українського патріота, вченого, мислителя, винахідника, одного із видатних творців і захисників української літературної мови на народній основі Івана Пулюя» [7, с. 16].

На матеріалі творів І. С. Нечуй-Левицького Л. М. Мялковська розкрила філософію мовного образу європейського українця-сучасника письменника, змодельовала мовний портрет української інтелігенції, акцентувала на духовному, матеріальному, соціокультурному просторі освічених людей, «представників інтелігентського середовища» українського суспільства, переконавшись, що «стрижневими для мовного образу української інтелігенції були поняття української мови, культури, освіти» [2, с. 84].

Схарактеризовано «функційні властивості складних прикметників сучасної української мови, як оцінних лінгвальних засобів творення художнього образу, відтворення зовнішніх рис, внутрішніх властивостей і якостей», триумфального шляху дивовижної українки на матеріалі роману Павла Загребельного «Роксолана», який є «важливим культурно-історичним доробком, невичерпним джерелом живописної української мови» [5, с. 78–83].

Описуючи мовний портрет Яра Славутича, Н. М. Сологуб систематизувала мовні засоби, різні за семантичними властивостями та образністю.

Незважаючи на різні джерела вивчення й різноаспектну інтерпретацію мовних портретів особистостей, представлені дослідження привертають увагу та актуалізують тему мовного портретування відомих українців.

Мета нашої наукової студії – визначити ключові поняття мовного портретування особистості; проаналізувати підходи до створення лінгвістичних портретів особистості; простежити, як за допомогою морфологічних засобів здійснюється портретування особистості; схарактеризувати семантичні властивості й парадигматичні особливості морфологічних одиниць як лінгвоантропоцентричного засобу змалювання особистості.

Виклад основного матеріалу. У досліджуваному романі на тлі мовного портретування І. Нечуй-Левицький вправно розкриває широкі функційні властивості прикметників, що позначають у тексті різні ознаки, властивості, риси особистості Івана Виговського, дієслів, що є засобом відтворення процесуальних ознак образу, прислівників, які є «синтагмальним класом слів, який виконує функцію означення щодо інших класів ознакових слів – дієслів та прикметників» [8, с. 493].

У контексті роману письменник акумулює морфологічні ресурси сучасної української мови для парадигматики образу Генерального писаря Війська Запорізького Івана Остаповича Виговського як важливої історичної постаті, який виконує важливі державні обов'язки, і як людини, якому притаманні різні почуття, загальнолюдські цінності, формуючи національно зорієнтовану картину світу.

І. Нечуй-Левицький вдається до детальної різнопланової характеристики зовнішніх рис й ознак головного героя, використовуючи велику кількість якісних прикметників колірної семантики, оскільки «колір – це важливий засіб зовнішньої і внутрішньопортретного опису людини в українській поезії ХХ – початку ХХІ ст. Традиційні й індивідуально-авторські означення, які розбудовують цей фрагмент епітетного поля, засвідчують і модернізацію мовомислення авторів» [9, с. 110]. Крім того, «за епітетами можна простежити розвиток образного мислення, зміну естетичних оцінок, вплив ліричних та епічних джерел на художні тексти» [10, с. 4]. Експресивно-оцінну роль у мовній парадигмі образу відіграють прикметникові епітети, які письменник широко та майстерно використовує для образотворення, відтворюючи очі (*темно-карі*, *блискучі карі*), брови (*темно-русі густі*), волосся (*короткі кучері*, *темно-русі кучері*, *короткі кучері*), зуби (*рівні білі*, *наче підрізані*), що відповідає загальноукраїнській тенденції, оскільки «найбільш розгалужені епітетні ряди формують слова-поняття, пов'язані із характеристикою людини, її зовнішності (очі, обличчя, брови, волосся, руки та ін.)» [10, с. 4]. Для узагальненої вказівки належності зовнішніх ознак головному героєві автор використовує узагальнено-якісний займенник *його* («*Його вразили її блискучі карі очі та темно-русі густі брови. Ті очі, ті брови так були схожі на його темно-карі очі та темно-русі густі брови, неначе перед ним стояла його сестра або його близька родичка*» [1, с. 251–252]; «*Виговському самому було до вподоби, що владика не хоче присягати Москві, бо він не любив Москви; його блискучі карі очі аж заграли...*» [1, с. 249]; «*Виговський осміхнувся і блиснув з-під вусів рівними білими, наче підрізаними, зубами*» [1, с. 260]). Доповнює зовнішню характеристику Івана Виговського синонімічними якісними прикметниками *гарний*, *пишний* (*козак*), прикладкою (*козак-красень*), що є засобом відтворення привабливої зовнішності, природньої вроди, підсилюючи емоційно-оцінними засобами сучасної української мови («*гарний, неначе намальований*», «*гарний же та пишний, враг його матері!*», «*аж дивитись на його любо*»). Наприклад: «*Який пишний козак! – промовила старша пані*» [1, с. 258]; «*Треба залучити до себе цього пишого козака-красуня! – подумала Павловська. – Затягну його до себе, хоч би мала тягти його за обидві поли жупана... Намовлю Катерину, щоб привела його до мене в гості. Ой, гарний же та пишний, враг його матері! аж дивитись на його любо!*» – думала Павловська [1, с. 262]; «*Та який же він гарний на коні, неначе намальований!*» [1, с. 258].

Письменник часто згадує про зовнішні та внутрішні ознаки Івана Виговського, що є обов'язковим елементом портретування особистості, прагне всебічно й детально охарактеризувати його, підкреслити індивідуальні особливості за допомогою якісних параметричних прикметників (*високий* (зріст), *широкий* (в плечах), з *тонким* (станом), з *високим* (чолом)). Композитні прикметники кольорової семантики автор поєднує з іменниками *кучері*, *лице*, яким властиве індивідуальне забарвлення (*темно-русі кучері*, *матово-біле лице*, *матово-білі щокі*). Важливо, що «композитні прикметники із компонентами кольорової семантики актуалізують забарвлення волосся, посилюючи його сприйняття, підкреслюючи індивідуальність та оригінальність забарвлення» [5, с. 79].

І. Нечуй-Левицький акцентує увагу читачів і на фізіологічних рисах Генерального писаря, розширює епітетну харак-

теристику образу, часто вживаючи якісні прикметники оцінної семантики, зокрема *високе (чоло), здорова, мужня (фігура); мужній, з широкими плечима, з дужими (руками), тонкий та рівний (станом)*). Крім одиничних лексем, фіксуємо порівняльні конструкції з різним емоційно-експресивним забарвленням (*зійшов вкуті з конем з картини якогось великого маляра; неначе пишній середньовіковий лицар; рівний, як стріла*). Семантику якісного параметричного прикметника *високий* (зріст) автор підсилює узагальнено-якісними прономінативами *весь* (вказує на охоплення предмета ознакою повністю), *свій* (вказує на належність). Наприклад: «*В маленьких дверях світлиці з'явилась його здорова, мужня фігура. Він низько нагнув голову, щоб не черкнути лобом об одвірток, переступив через поріг і випростався на весь свій високий зріст. Рівний, як стріла, широкий в плечах, з тонким станом, до котрого влип червоний жупан, з високим чолом, над котрим хвилями нависли темно-русі короткі кучері, Виговський був гарний і в сорок років*» [1, с. 260]; «*Він одразу вразив молоду Олесю своєю мужньою фігурою і делікатною красою матово-білого лиця. Олеся глянула на його, зирнула йому в вічі і почервоніла, як маківка*» [1, с. 260]; «*Одліски позументів грали чудовими золотистими сутінками проти весняного сонця і сипали ясний світ на матово-білі щоки й високе чоло Виговського*» [1, с. 273]; «*Мужній, з широкими плечима, з дужими руками, тонкий та рівний станом Іван Остапович був гарний верхом на коні, неначе він зійшов вкуті з конем з картини якогось великого маляра і несподівано загарцював серед тісної узької улочки Старого міста, неначе пишній середньовіковий лицар серед чорного задимленого німецького бурга*» [1, с. 257] та ін.

Прагнення Івана Степановича мати охайний зовнішній вигляд письменник відтворює за допомогою комплексу морфологічних одиниць, зокрема власне-зворотного дієслова *причепується*, родових дієслівних форм *закрутив, причесав*, що вказують на спрямовану дію (*закрутив вуси, причесав кучері*), обставинного локального прислівника *вгору* та означального способу дії *по-шляхетськи* («*Виговський, увійшовши в невеличку кімнатку, причепується перед дзеркалом, закрутив свої вуси вгору, по-шляхетськи, причесав короткі кучері і незабаром вийшов до гостей, щоб зблизька подивитись на ту біляву Олесю*» [1, с. 260]).

Важливим стилістичним прийомом письменника є взаємна характеристика героїв з елементами порівняння та зіставлення. Акцентуючи на схожості, письменник послуговується стійкими емоційно-експресивними сполученнями слів, що вносять у контекст життєдайний струмінь українського народного мовлення, деталізує зовнішні ознаки Івана Виговського (*бачу неначе в дзеркалі свої власні очі, свої брови; неначе одна мати породила; його очі й брови неначе твої; украв, та не вмів сховати; виставив їх на показ людям*). Генеральний писар виділяє й інші ознаки схожої з ним панни, які автор відтворює за допомогою прикметникових епітетів (*біла, неначе ранній білий (ряст); делікатні рум'яні (уста), делікатної (троянди)*) та засвідчує глибоке знання головним героєм виражальних засобів мови: «*– Який дивний випадок! Бачу неначе в дзеркалі свої власні очі, свої брови! Неначе мене й цю молоду панну одна мати породила. Яка вона біла, неначе ранній білий ряст під снігом! Які в неї делікатні рум'яні уста, неначе листочки делікатної троянди!*» [1, с. 252]; «*Чи ти, Олесю, примітила, які в його пишні блискучі очі та густі високі брови? –*

Примітила, – тихо одповіла Олеся. – Ото диво! Чи знаси ти, Олесю, що в його очі й брови неначе твої, неначе він украв їх у тебе. Ото диво!» [1, с. 258]; «*– Украв, та не вмів сховати, бо виставив їх на показ людям, так що й я бачила вкрадене добро, – промовила Олеся і засміялась; вона й сама не знала, чого вона стала така весела*» [1, с. 258] та ін.

Різнопланову емоційно-оцінну характеристику Івану Виговському письменник моделює у думках його коханої, яка синтезує і гіперболізує найкращі його риси, вербалізуючи його ідеальний образ за допомогою синонімічних дієслівних лексем (*не могла надивитися, не могла намиливатися, вік би дивилась і не надивилась*), епітетного багатоманіття (*чепурного, з чорними (кучерями), з пишними ясними (очима), мужньої (краси), весь блискучий, чудово убраний та ін.*), порівняння (*неначе приніс саме життя, живе, веселе, чаруюче; як давній рицар; неначе покращав удвоє*): *Вона не могла надивитися на пишного Виговського, убраного в ясномалиновий жупан, чепурного, з чорними кучерями, з пишними ясними очима, котрі аж сипали блиском, як Виговський позирав швидким поглядом на Олесю. Олеся не могла намиливатися його видом, вік би дивилась і не надивилась на його. І блиск мужньої краси, і козацька сміливість, і високе становище Виговського – все чарувало молоду дівчину, заперту в стародавньому палаці з чорним поважним кальвіністом та старою родичкою. Виговський неначе приніс з собою в задимлений палац саме життя, живе, веселе, чаруюче молоду душу* [1, с. 301]; «*Виговський вертався уличкою хутора з двома шляхтичами, весь блискучий, чудово убраний, облитий світом гарячого сонця, серед зеленого гаю, як давній рицар, про котрого тітка Павлина часто оповідала їй зимніми вечорами. Олеся здалеку милувалась його рівним станом, рівною фігурою, і, як він наблизився до неї, вона задивилась на його ясні блискучі очі*» [1, с. 309]; *Він неначе покращав удвоє*» [1, с. 273] та ін.

У багатьох фрагментах роману І. Нечуй-Левицький увиразнює зовнішність Івана Виговського, добираючи найрізноманітніші прикметникові, рідше дієприкметникові епітети, які поєднує з іменниками-назвами козацького одягу (*новісінький синій, оксамитовий вишневого кольору, обшитий золотими позументами (жупан – «старовинний верхній чоловічий одяг із дорогих тканин, оздоблений хутром та позументом; був поширений серед заможного козацтва та польської шляхти»* [11, с. 226]); *обшитий золотими шнурками, червоний, пишній, багатий (кунтуш – «верхній розпашний чоловічий і жіночий одяг заможного українського і польського населення XVI–XVIII ст.; характерною особливістю крою були довгі і вузькі рукави з повздовжніми прорізами, через які просувалися руки, а самі руки звисали додолу; шився з дорогих сукняних, вовняних і парчевих тканин»* [11, с. 321]) та взуття (*червоні (сап'янци – «чоботи із сап'яну», тонкої м'якої шкіри різноманітних кольорів, виготовлена із козячих (рідше овечих, телячих) шкур* [11, с. 522])). Убрання Івана Остаповича відповідало його високій державній посаді, свідчило про вміння одягатися вишукано, зі смаком, у яскравий і дорогий одяг: «*Цього дня Виговський довго прибирився та чепурився, надів новісінький синій жупан, накинув поверх його обшитий золотими шнурками червоний кунтуш з вильотами, взувся в червоні сап'янци, надів шапку набакир...*» [1, с. 256]; «*– Який на йому пишній та багатий кунтуш!*» [1, с. 258]; «*Виговський був убраний в новісінький оксамитовий жупан вишневого кольору, обшитий золотими*

позументами. Цей вишневий жупан дуже приставав йому до лица» [1, с. 273]; «Виговський скинув синій дорогий кунтуш і вступив слідком за старим Стеткевичем та Олесею в світлицю» [1, с. 273] та ін.

Описуючи убрання, письменник доповнює таким чином й деякі риси характеру, зокрема охайність, прагнення бути привабливим («Уличка узенька, то й не диво, що кінь кидав сніг копитами на всю улицу, – сказав Виговський дуже радий, що й Олесь його запримітила на коні в новому ефектовому козацькому убранні» [1, с. 261]), а також майновий стан («Врівні з князем Виговський, убраний в новий оксамитовий кунтуш, обшитий золотими позументами та шнурками, здавався багатирем» [1, с. 279]).

Окрім незвичайних зовнішніх ознак головного героя, письменник інтегрує описові та оцінні лінгвоантропоцентричні засоби морфології сучасної української мови для детального відтворення його внутрішніх властивостей, які взаємодоповнюють і моделюють цілісний художній портрет Івана Виговського.

І. Нечуй-Левицький акцентує на освіченості головного героя, що виявляється в його живописному мовленні, вмінні володіти словом, дотепності (наговоривши багато красномовних слів; мів чудово про все оповідати; мав талант ораторський; слухала його, неначе читала цікаве оповідання; розсудливий; був дипломатом та ін.), характері, темпераментній поведінці (неначе затявся говорити й розказувати; любив побалакати; до всього докладав жартів та сміху; розворушили в йому природжену веселість та охоту до веселої розмови та ін.), пильності й уважності (все скрізь примічав), дозволяє простежити за динамікою становлення і видозміни образу. Інструментарієм письменника є комплекс граматичних засобів, зокрема: прикметники (красномовні (слова), жвава весела (розмова) та ін.), синонімічні дієслова мовлення (говорити, балакати, розказувати, оповідати), семантично протилежні сполучення слів (любив побалакати – неначе затявся говорити), дієприкметники (говорючий (Виговський), природжена (веселість)), прислівники (багато, скрізь, чудово), порівняльні звороти (слухала його, неначе читала цікаве оповідання) тощо: «Розпроцавшись з митрополитом та посланцями, наговоривши посланцям багато красномовних слів, Виговський вийшов з келії на цвинтар, де козак держав за поводи його коня» [1, с. 253]; «Вона знала, що Іван Остапович любив побалакати, все скрізь примічав, все навиглядав і мів чудово про все оповідати. Катерина любила слухати його жваву веселу розмову, а сьогодні Іван Остапович неначе затявся говорити й розказувати, та ще й про таку цікаву річ для киян як обід в митрополита для значних царських бояр» [1, с. 254]; «Виговський тепер був веселий, говорючий. Добра чарка венгерського, старий мед за обідом і сонячний погожий день розворушили в йому природжену веселість та охоту до веселої розмови. Він розказував, до всього докладав жартів та сміху. Цікава Катерина слухала його, неначе читала цікаве оповідання» [1, с. 258]; «Він розсудливий, певний чоловік, бо вже не дуже молодий. Він не повинен не додержати свого слова» [1, с. 284]; «Пишний і веселий вид Виговського, його гарна й мужня фігура, нове багате убрання, розумна й красномовна розмова гостя, котрий неначе розворушив сон дрімаючого серед пуц та борів тихого палацу, – все це вчинило добрий вплив на душу старого

суворого кальвініста» [1, с. 298]; «Іван Виговський мав талант ораторський і любив говорити, але в розмові він завжди був дипломатом, і дуже обережним дипломатом» [1, с. 333] та ін.

Важливим об'єднувальним чинником тогочасного суспільства була віра, що викликала у головного героя позитивні емоції (був радий що Олесь однієї з ним віри), спонукала до виконання релігійних обрядів (приїхав на прощу, побував в Печерському монастирі, печерах; ставив монастир та ін.): «– Аякже. Я і цьоця моя Якилина – ми грецької віри, – сказала вона, кивнувши головою на Павловську» [1, с. 266]; «– От і добре, що ви не забажали стати варшавськими сенаторами, – сказав Іван Остапович до тітки Якилини, але скося глянув на Олесью; він був радий, що Олесь однієї з ним віри» [1, с. 266]; «– Приїхав я до Києва на прощу, побував в Печерському монастирі і в печерах, приїхав я і по ділу, – сказав Виговський» [1, с. 278]; «Але в той час він ставив на свій кошот монастир коло Чигирини і трапив на будівляння монастиря чимало грошей» [1, с. 269] та ін.

Глибока віра Івана Семеновича зумовлювала доброзичливі взаємини із духовенством, які автор інтерпретує низкою дієслів доконаного виду (вклонився, поцілував, поблагословив), міру вияву динамічної ознаки яких передає повторюваним означальним прислівником (низько), підсилює прислівником знов, що вказує на повторність дії (знов низько поклонився): «Виговський низько вклонився митрополитові» [1, с. 248]; «Митрополит поблагословив Виговського» [1, с. 248]; «Виговський поцілував владику в руку і знов низько поклонився» [1, с. 248].

Подекуди фіксуємо й самохарактеристику головного героя, який засвідчує за допомогою композитного прикметника (богомільний), що вірить у Бога, а дієслівні форми та стійкі сполучення слів використовує як засіб лінгвалізації власних намірів (хотів зробити добре діло піддержати й зміцнити давню батьківську віру): «Я чоловік богомільний і хотів зробити добре діло та й піддержати й зміцнити в народі свою давню батьківську віру, – сказав Виговський» [1, с. 302].

Через глибокі людські почуття («Олесь не виходила з думки...» [1, с. 272]) Іван Семенович іноді втрачав здатність сприймати, про що свідчать заперечні дієслова (не слухав, не чув), докладав певних зусиль, що засвідчено прислівником міри і ступеня (насилу достояв), всупереч власній набожності: «Виговський насилу достояв до кінця служби і, хоч був богомільний і богобовязний, як усе тогочасне суспільство, але він сливе не слухав і не чув, що читали, що співали в церкві, про що Михайлівський ігумен говорив з кафедри в своєму казанні» [1, с. 272] та ін.

Внутрішній світ Івана Виговського сповнений глибокими почуттями, які автор характеризує антонімічними і синонімічними засобами сучасної української мови, зокрема фразеологізмами з компонентом *серце*, підсилюючи їхню семантику означальними та обставинними прислівниками (*серце досі спало – серце раптово прокинулось; серце не знало волі, не знало щастя, неначе було пригноблене походами, битвами; серце закидалось, заграло; вразила серце* та ін.): «Серце моє й досі спало, неначе було пригноблене походами, битвами, та канцелярською роботою, та палкими вередливими вихватками гетьмана Богдана» [1, с. 253]; «Битви й битви, битви плили за битвами, як дні за днями! а моє серце не знало волі, не знало щастя. Жаль мені себе, жаль свого

серця! – *Виговський важко зітхнув*» [1, с. 270]; *Серце в його закидалось, заграло* [1, с. 257]; *«Це моя доля стріла мене сьогодні несподівано серед празникового блиску і вразила моє серце»*, – *думав Виговський...* [1, с. 253] та ін.

Відтворюючи внутрішній стан головного героя за допомогою морфологічних форм, письменник демонструє читачеві динамічні зміни його настрою, продиктовані різними обставинами, зокрема підсилює семантику якісного прикметника у формі вищого ступеня порівняння означальним прислівником міри і ступеня (*Другого дня за сніданням Виговський, добре виспавшись, став багато веселіший. Він вдоволів цікавість брата й невістки і все оповідав про парадовий обід посланцям та про розмову митрополита з посланцями* [1, с. 256]) або ж вводить у текст емоційно-забарвлені засоби сучасної української мови (*прожив як у раю; неначе помолодшав, повеселішав; опочивав душею* та ін.): *«Тиждень прожив Іван Остапович Виговський в Якилині Павловської, як у раю, і не міг натішитись своєю Олесею. Він неначе помолодшав, повеселішав і опочивав душею і після важкої вандрівки в Мокрани, і після тягання з Олесиною ріднею, опочивав і од важкої канцелярської служби при старому вередливому гетьмані»* [1, с. 315] та ін.

Поведінка головного героя у певних побутових умовах викликає захоплення, демонструє його людські якості, вишукані манери: *«Виговський здійняв шапку і низенько уклонився старому Христорфові, просячи вибачення, що запізнився в дорозі і потривожив спокій добрих людей трохи не серед ночі»* [1, с. 296]; *«Виговський спустив очі додола: він по очах старого Стеткевича вгадав його думки»* [1, с. 298] та ін.

Органічним для письменника є поєднання пейзажу і внутрішнього стану І. Виговського, контрасту і швидкої зміни відчуттів, що виявляються з різною інтенсивністю. У цій природній панорамі І. Нечуй-Левицький найчастіше використовує різні дієслівні форми, підсилюючи їх якісно-означальними прислівниками у формі вищого ступеня порівняння (*сумніше, жалібніше, швидше*). Наприклад: *«Тихий вітер дихнув неначе духом на сосновий старий ліс. Сосни заколивались і загули ще сумніше й жалібніше. Сумні й жалібні думки швидше заворушилися в душі Виговського»* [1, с. 269]; *«В чистому повітрі розливався пахучий дух вівсяної соломи та жита. Одпочивши й добре виспавшись після трусської дороги, Виговський похажав по току, по садку, вдихаючи здорове лісове повітря усіма персами. На усі оселі пахло живицею, приємним духом сосон, припечених сонцем. На всі боки, скільки сягало око, зеленіли та синіли старі густі бори»* [1, с. 304] та ін.

Прагнення автора докладно і реалістично схарактеризувати історичну постать, розкрити його індивідуальні особливості є підставою передати важливі для кожної людини вікові ознаки, сімейний і соціальний стан. Для відтворення й характеристики вищеназваних ознак автор послуговується комплексом засобів морфології, з-поміж яких виділяємо якісні та відносні прикметники, інфінітивні, родові та безособові дієслівні форми у поєднанні з іменниками, числівниками та займенниками. Наприклад: *«Виговському тоді вже минуло сорок років і він ще був не жонатий»* [1, с. 252]; *«– Ні, я й досі не жонатий, все ходив у походи з гетьманом і мені не було часу навіть подумати про ожєнення»* [1, с. 260]; *«Ти значний чоловік на Україні, а там же на тебе зорило стільки усяких очей!»* – *сказала Катерина»* [1, с. 254]; *«Певно, якийсь багатий козак, – обізвалась панна. –*

Певно, з козацької старшини, бо я його вчора примітила на процесії рядом з посланцями» [1, с. 258]; *«На щастя Виговського, багюшка й справді вгадав, що Виговський з козацької старшини»* [1, с. 311]; *«Батюшка вернувся в хату, накинув єпітрахиль, взяв в руки хрест, вийшов з хати і стрів Виговського як значну особу, на порозі хати»* [1, с. 311]; *«Виговського становище поважне й високе: йому ніяково дурило мене, дочку Богдана Стеткевича і князівни Соломирецької»* [1, с. 284] та ін.

Матеріальний стан генерального писаря відповідав його посаді (*брав добре вдержування; надаряли коштовними подарунками*), але письменник акцентує і на його індивідуальних рисах (*нерозтратливий, не скупий, ставив на свій кошт монастир, тратив на будування монастиря чимало грошей*): *«Він був чоловік нерозтратливий, хоч і не скупий, і наймав собі невеличку квартиру недалеко од гетьманського двору. Од гетьмана він брав добре вдержування. Чужоземські посланці надаряли його коштовними подарунками»* [1, с. 269] та ін.

Хоч самохарактеристика І. Виговського розкриває читачеві певні суперечності у його вчинках (*шляхтич, хоч і пішов в козацьке військо*), свідчить про те, що він не володіє великими матеріальними цінностями (*я з небагатих шляхтичів*), однак переконаний, що *«кожний шляхтич шляхтичеві рівня»* і *«шляхтич в загороді рівний воєводі»*: *«– Але ж я сам шляхтич, хоч і пішов на службу в козацьке військо. Правда, я з небагатих шляхтичів, але кожний шляхтич шляхтичеві рівня. Що до того, що ваші родичі князі? Вони такі ж шляхтичі, як і я, а «шляхтич в загороді рівний воєводі!»* – *сказав Виговський* [1, с. 275] та ін.

Характеризуючи його житло, автор використовує параметричні якісні прикметниками (*невеличка, тісна (квартира); маленькі (вікна, віконця)*), а внутрішній стан, – якісним прикметником (*сумна*) у поєднанні із означальним прислівником міри і ступеня (*надзвичайно*), що свідчить про надмірний вияв відповідної ознаки: *«Іван Остапович увійшов у свою тісну квартиру, і вона здалася йому тепер надзвичайно сумною»* [1, с. 269]; *«Маленькі вікна стали ніби сліпнути: надворі вже суєніло. Вечір заглядав у всі маленькі віконця, а по кутках стояли темними стовпами діди-тіні»* [1, с. 270] та ін.

І. Виговський мав долати певні перешкоди у налагодженні особистого життя, оскільки рідня його коханої ставилася до нього неприязно (*«Князь і княгиня розпроцалися неласкаво, неначе виганяли з свого дому Виговського»* [1, с. 280]), не дозволяла їм одружитися (*«Але скажу тобі, пане генеральний писарю, що з твого сватання нічого не вийде. І я, і моя рідня, порадившись, постановили не видавати Олесі за тебе заміж»* [1, с. 305]; *«Не хочемо ми видавати за тебе нашої небоги»* [1, с. 306]), а перешкодою стала соціальна нерівність (*«Вона й не глянула на Виговського, а тільки поглядала на князя, неначе говорила: «І як він наслідився сватати родичку князів і сенаторів, цей козак з убогих шляхтичів з села Вигова?»»* [1, с. 280]; *«Шляхтянка, та ще й високого роду, козакові не пара»* [1, с. 305] та ін.

Іван Виговський наполегливий у своєму рішенні, результативні дії автор передає дієсловами доконаного виду (*побіжимо, повинчаємось, промовив, поскакав* та ін.): *«Побіжимо на конях до Києва та й повинчаємось, бо я бачу, що уся ваша значна рідня йде проти мене»* [1, с. 306]; *«– Тепер нехай нас Бог напутить в дорогу на наше щастя!»* – *промовив Виговський і поскакав конем поруч з Олесею»* [1, с. 308] та ін.

Особисте життя головного героя автор протиставляє його високому службовому становищу. Певні суперечності між обов'язком і особистим життям (*не любив війни, хоч служив в козацькому війську Богдана; треба їхати; час до Чигирини братись; роботи багато; моя порожня хата не плаче за мною, я тому відомий* та ін.) автор найчастіше відображує за допомогою різних прислівників і дієслів (*хоч хотілось би довше побути; сидів би до вечора; ханком встав* та ін.), прислівників і прикметників (*дуже тяжка*) тощо. Незважаючи на обставини, Іван Виговський демонструє вишукані манери (*подякував за хліб, за сіль, за щирі ласку; почав прощатись*): **«Іван Остапович не любив війни, хоч служив в козацькому війську Богдана і не раз бував в битвах»** [1, с. 256]; **«Треба їхати, хоч мені і хотілось би довше побути в Києві»** [1, с. 263]; **«Що моя порожня хата не плаче за мною, я тому відомий, але що гетьман буде сердитись та гримати на мене за зайві дні мого пробування в Києві, то я в тому ще певніший»** [1, с. 263]; **«Ой, запізнився я в дорогу через ваш багатий та довгий обід! Буде мене гетьман бити, та нікому буде й боронити, – сказав Іван Остапович, дотискаючи здоровий кубок меду»** [1, с. 268]; **«Ой, час в дорогу, час в дорогу! Сидів би я в вас і до вечора, якби мене не вигнали, та час до Чигирини братись, – сказав Іван Остапович і ханком встав, перехрестився, подякував Павловській за хліб, за сіль та за щирі ласку і почав прощатись»** [1, с. 268]; **«Може, його гетьман не пускає, може, в його роботи багато, бо він мені натякає, що при гетьманові Богданові служба дуже важка, – обізвалась Олесья»** [1, с. 283] та ін.

Відносний прикметник **генеральний** (**Генеральний писар** – представник найвищої військової адміністрації в Україні XVII–XVIII ст., який очолював при гетьманові генеральну військову канцелярію [11, с. 451]) є засобом відтворення найвищої адміністративної посади (у тексті роману І. Нечуй-Левицький відходить від правописних норм цієї лексеми), а узагальнено-якісний займенник **свій** вказує на підпорядкування його гетьману: **«Богдан Хмельницький послав свого генерального писаря Івана Остаповича Виговського поперед посланців до Києва»** [1, с. 248].

Подекуди головний герой не виокремлює рівень своєї посади (**«Я – писар війська Запорозького – Виговський»** [1, с. 295]), проте адресат акцентує на його високому службовому становищі (**«Еге, високоповажний генеральний писарю, наші хлопці, нетямуючі поліцуки, вважали тебе за католика дідица і стріли тебе як ворога? – промовив батюшка»** [1, с. 311] та ін.).

Крім посадових, Іван Виговський мав із гетьманом Богданом Хмельницьким родинні, оскільки його брат **«недавно оженився з старшою дочкою гетьмана»**, і приятні стосунки **«привітався з ним дуже ласкаво: «Данило недавно тоді оженився з старшою дочкою гетьмана Богдана Катериною»** [1, с. 253]; **«Гетьман привітався з ним дуже ласкаво і все розпитував про посланців, про присягу киян та про митрополита»** [1, с. 270] та ін.

Високе службове становище І. Виговського у козацькому війську зумовлювало як прихильне ставлення до нього, так і недоброзичливе, про що зазначає письменник у багатьох епізодах, використовуючи антонімічні прикметники (*приятний – ворожий*), прислівники міри і ступеня у поєднанні із заперечним дієсловом, що вказує на найвищий вияв неприязні (*дуже не люблять*), дієслово (*нехтували*), стійке сполучення (*злі, аж сичать*): **«Може, Іване Остаповичу, це на тебе наслано? Там же була сила усякого**

народу, і приятного для тебе, і ворожого» [1, с. 254]; **«Христофор Стеткевич, князь Любецький і його жінка дуже не люблять гетьмана Богдана й козащини за те, що гетьман одірвав Україну од Польщі. Вони встоюють за Польщу. І на козаків, і на гетьмана вони злі, аж сичать»** [1, с. 275]; **«Тітка зраділа, аж засміялась, її припадав до влодоби такий жених для Олеси, а вона вже давненько ходила на розпитки в Києві до козаків і довідалась од їх, що уряд генерального писаря при гетьмані – високий уряд, хоч магнати й багаті православні пани нехтували козаками»** [1, с. 272 – 273] та ін.

Важливим у портретній характеристиці Івана Виговського вважаємо ставлення його до московських посланців, оскільки саме у цей історичний період, як пише автор, **«... гетьман Богдан Хмельницький оддав Україну в підданство московському цареві...»** [1, с. 316], хоч через короткий час **«злість і гнів на московську політику душили його»** [1, с. 320], **«Богдан ще довго лютував, лаявся, кричав та проклинав Москву»** [1, с. 321], і відверто говорив про обставини (**«Я мусив віддати Україну цареві, бо не було, де подітись»** [1, с. 320], і про кінцеве рішення (**«Треба оступитись од Москви»** [1, с. 320], бо **«...Москва дурна, хоче нас занастити...!»** [1, с. 320]).

Письменник емоційно характеризує московських бояр устами Гетьмана Війська Запорізького у колі козацької старшини і Генерального писаря, виказуючи на їхні розумові властивості та людські якості. З цією метою автор послуговується синонімічними дієсловами (*подуріли, показались*), що передають динамічну ознаку із виразно негативним відтінком, увиразнює семантику загальновідомого фразеологізму (*нема клепки в голові* – «хто-небудь дурний, розумово обмежений, ненормальний» [12, с. 544]), видозмінюючи його структуру (*нема не то однієї клепки в голові, а не десятюх клепок*), та доповнює цю емоційно-експресивну контекстуальну характеристику багатозначною прикметниковою фразеологічною одиницею *не вартій доброго слова*: **«– Московські бояри подуріли і показались! В їх нема не то однієї клепки в голові, а не десятюх клепок!» Москва не вартя доброго слова»** [1, с. 320].

У багатьох епізодах І. Нечуй-Левицький наголошує на несприйнятті Іваном Виговським московських посланців та неприязні до них. Щоб підсилити контраст, автор свідомо добирає й протилежних людей, виділяє убрання як спосіб усвідомлено вказати власне ставлення (**«Вона зирнула на мене кілька разів, – подумав Виговський, – і навіть я убрався в буденну старовизну? Посланці неприємні мені гості, і це я для їх натяг полинялий кунтуш. Ото якби було знаття, що побачу таку цяцю! Убрався б напродиво в найдорожчий кунтуш!»** [1, с. 249]).

Для відображення внутрішнього стану Генерального писаря за певної комунікативної ситуації дієслівні лексеми сприймання (*бачити, слухати, углядити*), мовлення (*одповідати*), інтелектуальної діяльності (*забути*) письменник підсилює прислівниковими засобами (*через силу, коротенько, неохоче*), частками (*все, навіть, не* та ін.), порівняльними сполучниками (*неначе*), а дієслово *сидів* – пасивним дієприкметником (*задуманий*): **«Він через силу слухав, про що балакав Бутурлін з митрополитом, одповідав коротенько й неохоче на запитання Бутурліна, сидів задуманий, а перед ним все манячів чарівний вид панянки з темними очима»** [1, с. 253]; **«А Виговський неначе не бачив тієї процесії, забув навіть про неї...»** [1, с. 252] та ін.

Суперечність у думках і вчинках Івана Виговського автор прагне описати із максимальною точністю за допомогою якісних і відносних прикметників (*блискучі карі (очі аж заграли); потайних власних (думок); з високою (просвітою); добрий (обід) невчені й прості (владики); московські (бояри); грубих і неосвічених(людей) пузаті (бояри)*), заперечних дієслівних форм (*не хоче присягати; не любив; не наслідився виявити*) тощо.

Для емоційно-експресивного підсилення зневажливого ставлення до московських бояр, висміювання їх автор вводить у текст фразеологічні одиниці *одні другим нерівня, підіймати на сміх, що й на одну паровицю не вкласти* та ін. І. Нечуй-Левицький підкреслює у тексті антипатію головного героя (*«він не любив Москви»; «Москва остогидла»*), небажання присягати Москві (*«самому було до вподоби, що владика не хоче присягати Москві»*), протиставлення (*«люди з високою просвітою – владика невчені й прості»; «ні волі, ні науки Москва не понесе на Україну, а тільки грубих, здирливих та лайливих бояр»*), передчуття майбутнього (*Україні не сподіватись добра од Москви*): *«Виговському самому було до вподоби, що владика не хоче присягати Москві, бо він не любив Москви; його блискучі карі очі аж заграли, але він не наслідився виявити своїх потайних власних думок і мовчав: він мусив чинити волю і наказ гетьмана»* [1, с. 249]; *«Він вгадував, що Україні не сподіватись добра од Москви...»* [1, с. 249]; *«– Що правда, то правда: тепер у нас на Україні владика й протопопи – люди з високою просвітою, а в Москві владика невчені й прості, одні другим нерівня, – обізвася Виговський»* [1, с. 249]; *«Москва остогидла йому, як і мені»* [1, с. 324]; *«– Я й сам бачу, що ні волі, ні науки Москва не понесе на Україну, а понесе тільки грубих, здирливих та лайливих бояр, – обізвася Іван Виговський»* [1, с. 345] та ін.

Неприятнь до московських бояр *«як людей грубих і неосвічених»* виказує Іван Виговський у своїй родині: *«Данило Виговський, високий сухорлявий чоловік з гострими розумними очима, осміхнувся з-під тухких довгих вусів одним кінцем рота, скрививши уста навскоси; він знав, що Іван Остапович не любить московських бояр як людей грубих і неосвічених і готовий підіймати їх на сміх»* [1, с. 255]; *«– Нехай, Катерино, я завтра тобі розкажу про усякі потрави та розмови на тому парадовому обіді, а сьогодні я зараз ляжу спати та дам такого хropaка, якого, певно, завдадуть і московські пузаті бояри після судаків, та осетрів, та усяких наїдків»* [1, с. 255]; *«– Усі не всі, а було троє таких, що й на одну паровицю не вкласти, – сказав Виговський»* [1, с. 255]; *«– Московські бояри темні, непросвічені, ще й до того горді та чваньковиті. Вони згорда поглядають на нас і на ляхів, високо несуться, неслись би аж до неба, якби можна було, – говорив Іван Виговський»* [1, с. 322] та ін.

У критичній політичній ситуації в Україні, спричиненій стосунками з Москвою, Іван Виговський, переповнений емоціями, глибокими думками, занепокоєний майбутнім (*в його серці аж клекотіла обида; йшла дума за думою тихо-тихо, одна смутна, друга невесела; боліло серце боліло тихо, без звуку, без крику, без слів, як тліє жар в сухому дереві перед пожежею*), але стриманий (*не виявив і словом свого збудження проти Москви, свого гніву*): *Тихий на вдачу й поміркований, звиклий тайти свої щирі думки й чиняти Богданову волю, Виговський і тепер не виявив і словом свого збудження проти*

Москви, свого гніву; але в думці він згоджувався з гетьманом. А тим часом в його серці аж клекотіла обида [1, с. 321]; *«А в його голові йшла дума за думою тихо-тихо, одна смутна, друга невесела. В його боліло серце так само, як і в Богдана, але боліло тихо, без звуку, без крику, без слів, як тліє жар в сухому дереві перед пожежею»* [1, с. 321] та ін.

Здобувши гетьманську булаву, Іван Виговський емоційно запевняв про європейський вектор (*«Пориває всю мою душу не на північ, а туди, на захід, до Польщі, до Європи. Там для мене сяє сонце, а північ неначе заслонена чорними хмарами»* [1, с. 371]), *«задумав знову з'єднатися з Польщею»*, хоч розумів, що *«діло буде трудне й небезпечне»* (*«– Я задумав знов з'єднатись з Польщею, – обізвася гетьман Виговський, – і вчиню це діло хоч би й декотрі козаки і не пристали на це, хоч би полились ріки крові»* [1, с. 370]; *«Виговський, як тільки став гетьманом, одразу задумав план з'єднання України з Польщею, але почував, що після Богданових побід над Польщею це діло буде трудне й небезпечне»* [1, с. 370]), проте І. Нечуй-Левицький засвідчує прагнення його реалізувати свій задум заради майбутнього України (*«Він неначе бачив перед своїми очима той блиск, силу й славу України, бо дуже любив рідний край»* [1, с. 371]).

Характеризуючи наміри Івана Виговського, письменник актуалізує як загальнономвні фразеологізми (*або пан, або пропав*), так і видозмінені автором за вимогами контексту (*щоб часом і моя голова не покотилась додоу, як дитячий м'яч*), а також означальні і предикативні прислівники: *«Але треба... треба провадити діло розумно й обережно, щоб часом і моя голова не покотилась додоу, як дитячий м'яч: в цьому ділі – або пан, або пропав!»* [1, с. 370].

Важливість об'єднатися із Польщею автор обґрунтовує, органічно поєднуючи різні одиниці мови: *«Приставайте до Польщі, як рівні до рівних, вольні до вольних. І нам без вас погано, і вам без нас недобре; і поляки були винні, і козаки не без гріхів та помилок»* [1, с. 372–373]. Проти такої пропозиції висловилася частина козаків (*«– Не хочемо цього далі й слухати! Не пристаємо на таку пропозицію! Не треба нам польського короля!»* [1, с. 373]), не підтримавши політику гетьмана Івана Виговського, оскільки, на думку І. Нечуй-Левицького, вона *«була несвоєчасна й антинародна»*. Автор відверто симпатизує своєму героєві і переконаний, що *«неспокійне було життя й сумна й нечисна була смерть гетьмана Івана Виговського, доброго, щирого патріота, тонкого політика, оборонця прав України, чоловіка великого розуму та європейської просвіти»*, який *«широко любив Україну, встоював за її політичні й національні права, дбав про науку й просвіту на Україні, був, може, вищий за усіх своїх сучасників, окрім гетьмана Богдана та Немирича»* [1, с. 480].

Висновок. Отже, морфологічні засоби сучасної української мови є важливим потенціалом всебічного, різнопланового і широкого представлення художнього образу Івана Виговського.

І. Нечуй-Левицький майстерно й активно послуговується прикметниками як виразниками різноманітних рис та властивостей особистості, дієсловами, як засобом відтворення та виокремлення динамічних ознак, прислівниками, за допомогою яких характеризував процесуальні особливості образу, рідше фразеологізмами як одиницями емоційно-образної семантики.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у глибокому мовному аналізі як історичних подій, так й історичних постатей.

Література:

1. Нечуй-Левицький І. С. Князь Єремія Вишневецький. Гетьман Іван Виговський: Іст. романи / Упоряд., авт. післям. та приміт. Р. С. Мішук. Київ: Дніпро, 1991. 511 с.
2. Мялковська Л. Філософія мовного образу європейського українця у прозі І. С. Нечуй-Левицького. *Українська мова*. 2017. № 3. С. 77–85.
3. Олексенко В. П. Лексеми-кольороназви в поетичних творах Яра Славутича. *Українська література в загальноєвропейському контексті: Мат. Міжнародної наук. конф.* 2002. С. 274–278.
4. Олексенко В. П. Лексичні новотвори в поезії М. Зерова. *Незасимий Словосвіт: зб. наук. праць на пошану професора В. С. Калашиника*. уклад.: М. Філон, Т. Ларіна. 2011. С. 422–433.
5. Розгон В. Складні прикметники як засіб створення художнього образу (на матеріалі роману П. Загребельного «Роксолана»). *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2022. С. 78–83. URL: <http://arfp.khnu.km.ua/wp-content/uploads/sites/5/2022/07/arfp-2022-n24.pdf>
6. Сологуб Н. М. Мовний портрет Яра Славутича. К.: Дніпро; Вінніпег: *Українська Вільна Академія Наук*, 1999. 152 с.
7. Фаріон І. Про красномовний портрет Івана Пулюя: монографія. 2017. С. 216.
8. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія / І. Р. Вихованець та ін.; ред. К. Г. Городенська. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
9. Дяченко Г. Епітет у структурі мовного портрета людини (на матеріалі поетичної мовотворчості кінця ХХ – початку ХХІ століття). *Українська мова*. 2013. № 4. С. 103–113.
10. Бибик С. П., Єрмоленко С. С., Пустовіт Л. О. Словник епітетів української мови / ред. Л. О. Пустовіт. Київ, Україна: Довіра, 1998. 431 с.
11. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
12. Фразеологічний словник української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін. К.: Наук. Думка, 1993. Т. 2. С. 529–982.

Oleksenko V., Rozghon V. Morphological units of the modern Ukrainian language as a means of portraying a historical figure (case-study the novel “Hetman Ivan Vyhovskyi” by I. Nechui-Levytsky)

Summary. The article gives grounds to the fact that in modern linguistics attention is focused on tight ties between language and man. The author has motivated the conclusion that the problem of a linguistic personality in the ability

to perform speech acts is brought to the forefront of such researches. Approaches to the creation of personal linguistic portraits are analyzed; a scheme of such portraying is proposed; the specifics of a linguistic personality’s identity in the artistic space and the peculiarities of the integration of this personality in the artistic text are studied.

It is demonstrated how the inner world of an individual is represented with the help of morphological means; their psychological state, emotional experiences are reflected. The semantic properties and paradigmatic features of morphological units of the modern Ukrainian language are characterized as a linguo-anthropocentric means of artistic reproduction of internal and external signs, actions, deeds, relationships, the most diverse shades of thoughts, contradictions of a historical figure.

Emphasis is placed on the functional weight of such language units in the context of verbalization of the evaluative semantics in the process of image formation; the diversity of their grammatical forms and semantic nuances is described. Emphasis is placed on those details that inform the reader about the mental, emotional state, psychological reactions of the character to the ongoing events. It is claimed that in order to reproduce the internal state of the character with the help of morphological forms, the writer shows the reader dynamic changes in their mood depending on various circumstances.

It is argumentatively proved that the main interest in a person in fiction is focused not as much on the external appearance as on the features of their inner world, so the writer tries to create a character’s portrait with the help of linguistic means, to penetrate into their soul. It is noted that a psychological portrait in a work of art goes through a very complex path of development. From a narrow understanding – appearance, to a broad one – character, habits, emotions. It was revealed that I. Nechuy-Levytskyi uses a wide palette of language means, with which he conveys the psychological mood of the main character.

It is emphasized that the character’s external and internal features are a mandatory element of a personality’s portraying. It is proved that the writer’s important stylistic technique is the mutual characterization of characters with elements of comparison and juxtaposition. The language paradigm of the artistic image in I. Nechuy-Levytskyi’s interpretation is outlined in various ways on the basis of vast practical material, and an important fragment of a historical figure’s life of the Ukrainian state of the Cossack era is also highlighted.

Key words: linguistic portraying, static feature, dynamic feature, language portrait, epithet characteristic, morphological means, linguo-anthropocentric means, functional properties.

*Павлова Л. В.,**кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри міжкультурної комунікації та іноземної мови
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ВИМІР В УКРАЇНОМОВНОМУ ДИСКУРСІ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Статтю присвячено встановленню комунікативно-прагматичних характеристик текстів україномовної соціальної реклами в умовах воєнного стану (починаючи з повномасштабного вторгнення військ РФ на територію України 24 лютого 2022 року). Під час розвідки ідентифіковано поле «універсальних» тем соціальної реклами. Зазначено, що війна пропонує нові стимули для створення соціальної реклами, яка набуває наразі зовсім іншого змістовного та зовнішньо-стильового оформлення. З огляду на це було порівняно тематику української соціальної реклами довоєнного та післявоєнного періодів.

Наголошено, що цільовою аудиторією соціальної реклами воєнного часу, на відміну від мирного, є широкий загал, а в її текстах відображені найважливіші цінності – захист країни, рятування життів. Звернено увагу на активний розвиток української соціальної реклами під час війни та наведено приклади відповідних заходів, що відбуваються в Україні. Також проаналізовано критерії ефективності соціальної реклами та з'ясовано, що деякі з них знаходяться в мовній площині. Доводиться доцільність визначення комунікативно-прагматичних параметрів рекламних текстів соціальної реклами, бо саме вони детермінують вибір мовних засобів для створення максимально «успішних» рекламних повідомлень.

Були виокремлені наступні комунікативні ознаки текстів соціальної реклами в умовах війни: інформативність, простота, лапідарність, експресивність, інтертекстуальність, діалогічність, персуазивність. Також зроблено акцент на значних змінах в лексиці та надано пояснення щодо причин появи нових слів саме у воєнний час. Ідентифіковано наступні стратегії, реалізація яких забезпечує регулятивний вплив на адресата: використання аксіологем та концептів, регуляції поведінки адресата, консолідації, дистанціювання, апеляції до авторитетів, орієнтації на досвід військових.

Запропоноване дослідження підкреслює значимість соціальної реклами для підсилення національної ідентичності, формування морально-етичних переконань громадян, їхнього світогляду, цінностей, що особливо важливо в умовах війни.

Результати розвідки розширюють уявлення про дискурс соціальної реклами в україномовному контексті і створюють перспективи для її подальшого вивчення мовознавчими студіями.

Ключові слова: соціальна реклама, комунікативно-прагматичні параметри, дискурс, критерії ефективності, аксіологічні смисли.

Постановка проблеми. Налагодження соціальних процесів та ефективне керування ними вимагає застосування діє-

вого арсеналу засобів, здатних інформувати суспільство про нагальні соціально важливі питання, впливати на формування громадської думки, збільшувати кількість пасіонарно налаштованих громадян та залучати їх до вирішення актуальних проблем. Одним із таких засобів сьогодні є *соціальна реклама*, яка виступає чинником продукування суспільної свідомості й масової культури [1, с. 70], транслятором національного колориту, духовно-культурних традицій, інтелектуально-духовного здобутку, механізмом конструювання й підсилення національної ідентичності. З початком повномасштабної війни в Україні спостерігається й активний розвиток соціальної реклами, яка істотно відрізняється від соціальної реклами мирного часу за формою і за змістом [2, с. 17].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Україномовна соціальна реклама наразі є об'єктом дослідження багатьох наукових напрямів, дотичних до сфери соціального буття – економіки, педагогіки, соціології, психології, мовознавства. Так, вітчизняними науковцями вивчається проблематика української соціальної реклами [3] та досліджується її вплив на процес соціалізації [4], визначаються структурно-функціональні та психологічні параметри текстів соціальної реклами [5], їхні лексико-граматичні, морфологічні та прагматичні характеристики [6; 7], аналізується крос-культурний аспект [8; 9] тощо. Однак недостатньо вивченими є тексти соціальної реклами саме за період від початку повномасштабної російської агресії. Таким, чином, **актуальність** цього дослідження зумовлена, по-перше, спрямованістю сучасних наукових розвідок на вивчення особливостей соціальної реклами, а по-друге, великим впливом, який соціальна реклама має на формування відповідного світогляду, цінностей, морально-етичних переконань громадян, що набуває особливої важливості в умовах війни.

Мета статті полягає у встановленні комунікативно-прагматичних характеристик текстів україномовної соціальної реклами в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. В цій роботі *соціальну рекламу* визначаємо як різновид рекламного дискурсу, тип когнітивно-комунікативної діяльності, спрямованої на привернення уваги до соціально значущих явищ та проблем, коригування або зміну соціальної поведінки, популяризацію загальнокорисних цінностей та формування соціально важливих навичок. При цьому доречно наголосити, що розповсюдження соціальної реклами не має на меті отримання прибутку.

Виникнення соціальної реклами обумовили соціально значущі явища та проблеми, з якими стикається будь-яке суспільство. Тому цілком закономірно, що тематичне поле соціаль-

ної реклами достатньо широке й подібне для багатьох країн, оскільки більшість проблем є глобальними, спільними для всіх. Характерні теми можна умовно розділити на такі групи:

- декларація цінностей (здоров'я, робота, кар'єра, сім'я, діти, безпека тощо) та здорового способу життя;
- формування законслухняності, дотримання прав і свобод людини;
- попередження екологічних катастроф, боротьба з загрозами, декларація філантропічних цілей;
- заклики до перетворень, що базуються на прагненні суспільних та індивідуальних ідеалів;
- соціальна психотерапія (має місце, коли негативні емоційні страхи та почуття (тривога, депресивні стани, хвилювання за власну долю та долю близьких людей) стають масовими) [5; 10, с. 208].

Крім окреслених тем, можна визначити низку соціально важливих питань, теми вузького спрямування, які притаманні кожній окремо взятій країні. Так, наші попередні «довоєнні» розвідки дозволили виділити наступне коло проблем, які сприяли становленню соціальної реклами в Україні: *патріотизм та формування національної ідентичності; тютюнопаління, наркоманія, алкоголізм; сирітство; волонтерство і проблема переселенців; корупція; ВЛЛ; насильство у родині; примусова праця, дискримінація та порушення прав людини; зміна клімату та збереження довкілля; безпека дорожнього руху та культура водіння; захист тварин та етичне ставлення до них; бойові дії в зоні АТО; відсутність звички читати; Євроінтеграція; ворожнеча та відсутність емпатії; проблеми людей з обмеженими можливостями* [11, с. 72]. Кількома роками пізніше до цього списку додалося ще *запобігання розповсюдженню коронавірусної інфекції*.

З перших днів повномасштабного вторгнення оператори реклами відповідно відреагували на виклик і стали активно використовувати зовнішні носії (білборди, сітілайти) для поширення соціально важливої інформації. По-перше, реклама транслювала важливі меседжі Міністерств, ЗСУ, волонтерських та громадських організацій, добровольчих батальйонів територіальної оборони, сприяла зборам коштів на потреби армії та постраждалих від дій ворога. А по-друге, надавала інформаційну та морально-психологічну підтримку людям.

Воєнний час пропонує нові стимули для створення соціальної реклами, яка набуває зовсім іншого змістовного та зовнішньо-стильового оформлення. Наразі в українському суспільстві відбувається зміна в актуалізації нових пріоритетів, аксіологічних орієнтирів, набуття нових соціально важливих смислів, морально-етичних норм, символів, всіх компонентів аксіосфери. І якщо соціальна рекламна мирного часу, хоча й призначена для широкого загалу, може розрізнятися за *гендерно-віковим принципом, соціальними ролями, професійною спрямованістю, місцем проживання людей, ознаками здоров'я* [10; с. 208], то воєнна соціальна реклама створюється для широкої громадськості і всіх верств населення. Бо тепер найважливіші цінності – захист своєї країни, рятування якнайбільше життів – стосуються всіх без винятку. При цьому соціальна реклама стає невід'ємною частиною пропаганди [12], тому, на думку науковців, більш доречними для неї були б наступні номінації: *«реклама соціального спрямування», «некомерційна реклама», «громадська реклама», «іміджевий проект», «PR-активність», «соціально-патріотична реклама»* [6, с. 82; 12, с. 71].

Пріоритетними завданнями соціальної реклами в умовах війни згідно з дослідженням [13, с. 262–263] є наступні:

- формування громадської думки – з приводу причин, наслідків і перспектив військової агресії росії проти України;
- привернення уваги до актуальних проблем суспільного життя – допомога внутрішньо переміщеним особам, постраждалим від війни населенню, тваринам;
- активізація дій по їх вирішенню – залучення до волонтерської діяльності, добробатів по відновленню територій;
- формування позитивного ставлення до державних структур – ЗСУ, Національної поліції, Національної гвардії, Прикордонної служби, ДСНС тощо;
- демонстрація соціальної відповідальності бізнесу – благодійні внески для забезпечення військових підрозділів технікою, харчуванням, спорядженням, людей, котрі потребують допомоги – надання прихистку (підвальних приміщень для сховку під час обстрілів, авіаударів тощо), забезпечення харчуванням, водою, транспортом;
- зміцнення соціально значущих інститутів громадянського суспільства;
- формування нових типів суспільних відносин;
- зміна поведінкових моделей суспільства – підтримка і зміцнення патріотично спрямованої поведінки, формування позитивного іміджу служби в ЗСУ, набору до штурмових бригад Національної гвардії тощо.

Наша розвідка дозволяє продовжити цей список ще й такими завданнями:

- формування позитивного образу ветерана війни, створення відповідних умов для успішної реінтеграції ветеранів у мирне життя;
- привернення уваги до військових, які перебувають у полоні;
- висвітлення проблеми «дітей війни» (поранених, загиблих, зниклих без вісти, депортованих та переміщених), дітей, що чекають на усиновлення;
- протидія корупції та боротьба з марнотратством бюджетних коштів;
- сприяння розвитку української культури й мови, заклики відмовитись від російської культурно-історичної спадщини.

Зазначимо, що, тематика соціальної реклами є невичерпною, адже на різних етапах розвитку суспільства під тиском певних обставин соціально-політичної ситуації завжди виникають проблеми, які потребують розв'язання та громадської уваги. Вважаємо необхідним підкреслити, що навіть під час війни в нашій країні інтерес до соціальної реклами не зменшився. Це доводять численні конкурси і фестивалі соціальної реклами як регіонального, так і Всеукраїнського масштабів. Наприклад, восени минулого року в Дніпрі відбувся конкурс соціальної реклами «Крик». Теми, які висвітлювалися: російсько-українська війна, волонтерство, екологічна культура, гендерна рівність, національна самосвідомість, захист прав людини та свобода від дискримінації, захист тварин. Переможці отримали роботи, які демонстрували пряму кореляцію з війною: *«Біль», «Досі слухаєш російську музику», «Україна починається з тебе», «Історія покинутого песика Льови з Херсонської області», «Подолай в собі меншовартість», «Ранок.24»*. Першого грудня 2023 року у прифронтовому місті Харків відбулися заходи з нагоди 9-го Харківського студентського фестивалю реклами. А на квітень 2024 року заплановано проведення

щорічного Всеукраїнського фестивалю-конкурсу соціальної реклами «Інший погляд». Цього року провідною темою заходу стане «Стійкість України».

Під час створення соціальної реклами виникає одне з найскладніших і водночас найважливіших завдань – визначити рівень її *ефективності*. Адаже на відміну від комерційної реклами, комунікативна (запам'ятовуваність та відтворюваність тексту) й економічна (збільшення кількості продажів) ефективність якої вимірюється, дієвість реклами соціальної неможливо виміряти з точки зору економіки: соціальна реклама спрямована на зміну поведінкової моделі суспільства, а це складний та довгий процес. Крім того, соціальна реклама за своєю природою є полікомпонентним явищем, тому її ефективність визначає ціла низка чинників: мета, характер рекламованого соціального продукту та фактичний попит на нього, зумовлений загальною соціально-економічною ситуацією, морально-психологічною підготовленістю конкретної цільової аудиторії, а також зміст і канали поширення повідомлення, обсяг інвестицій в рекламну кампанію та багато іншого [8, с. 95].

Згідно з іншими дослідженням [5] всім цим чинникам у структурі соціальної реклами відповідають наступні компоненти:

- *когнітивний* (представлений соціально-ціннісною інформацією та символами, що важливо усвідомити, переглянути, закріпити тощо);

- *емоційний* (включає в себе ілюстрації, колір, голос і музику – все те, що спонукає до душевного відгуку адресата);

- *комунікативний* (характеризується словом, слоганом, текстом – все те, що запам'ятовується і потім відтворюється мимоволі у розмові);

- *мотиваційний* (актуалізує проблему, ціннісні установки, інтереси цільової аудиторії – все те, що сприяє формуванню власного морального кодексу та спонукає до розв'язання проблеми).

Щодо критеріїв ефективності соціальної реклами, то дослідники виділяють наступні: *лаконічність* тексту, його чітке смислове та лінгвістичне оформлення; *цілеспрямованість* та *однозначність* сприйняття повідомлення; *реалістичність*, *достовірність*, *релевантність* та *креативність* матеріалу; *відповідність* засобів донесення матеріалу цільовій аудиторії (фактор адресату); *якість* технічного виконання соціальної реклами [8, с. 103–104]. Як бачимо, деякі з них знаходяться у мовній площині.

З огляду на вищезазначене, вважаємо слушною точку зору О.В. Дячук щодо вивчення дискурсу соціальної реклами в *лінгвоаксіологічному, комунікативному, лінгвосеміотичному і прагматичному* вимірах. При цьому варто розглядати дискурсивний простір соціальної реклами як аксіологічну систему, що функціонує завдяки активації певних аксіологічних смислів, які репрезентують зміст та розвиток ціннісної свідомості представників конкретної лінгвокультури [14, с. 53]. Адаже ціннісна складова пронизує весь дискурсивний потенціал соціальної реклами: тематизацію, експресивність, модальність висловлювань, прагматичну орієнтацію семіотичних форм, прагматичну спрямованість, локалізацію дискурсу соціальної реклами в часі та просторі тощо [там же].

На нашу думку, особливої уваги вимагає ідентифікація саме комунікативно-прагматичних параметрів текстів соціальної реклами, бо вони детермінують вибір мовних засобів для

створення максимально «успішних» рекламних повідомлень. А як було зазначено вище, вдала вербалізація соціально важливої ідеї підвищує показник ефективності самої соціальної реклами.

Наша розвідка дозволяє виокремити наступні комунікативні ознаки текстів соціальної реклами в умовах війни:

- *інформативність* або *змістовність* (текстово-дискурсивна ознака, яка представляє властивість тексту зберігати й передавати інформацію. Виявляється на тлі цілого завершеного тексту з урахуванням взаємодії модулів дискурсу: адресант-текст-адресат-ситуація-контекст). Так, лексичними маркерами інформативності можна вважати власні назви або цифри: «Київ Москву хрестив, Київ Москву і відспіває», «Герой України – Денис Прокопенко», «У нас одна Мрія. STOP RUSSIA»;

- *простота* (ознака тексту, що полягає у застосуванні загальноповжитої лексики, відомої та зрозумілої всім представникам конкретної лінгвокультурної спільноти). Наприклад, «Новому фашизму нова свастика!», «Служба – мій внесок у перемогу, і я стоятиму до кінця!», «Корупція вбиває! Тим більше під час війни!»;

- *лапідарність* (визначається стислістю, ясністю, виразністю стилю тексту). Наприклад, «Коли настане день – закінчиться війна!», «Слава Богу, що наші очі побачили ранок нового дня!»;

- *персуазивність* (використання мовних засобів різних рівнів з метою вплинути на адресата, змінити його картину світу): «Ми різношерсті, а нам фіолетово!» (реклама на захист тварин), «Мовчання вбиває», «Українська – мова вільних!», «Правила теплої країни...Переможемо зиму разом!»;

- *інтертекстуальність* (співвідношення літературних творів за допомогою таких засобів, як цитата, стилізація, алюзія тощо). Наприклад: «Хто з мечем до нас прийде, від меча й загине!», «David vs Goliath. Do you remember what happened? Go F@ck yourself!», «Борітеся – поборете! Бог вам допомагає!»;

- *діалогічність* (відображення у тексті взаємодії автора й адресата задля досягнення комунікативної мети). Вербалізація відбувається за допомогою звертань, особових займенників, питальних конструкцій тощо: «Захисти свою сім'ю! Захисти своїх дітей! Ставай до лав ЗСУ!», «Я тобі не «красавиця!»», «А ти досі Вконтакте з агресором?»;

- *експресивність* (сукупність семантико-стилістичних ознак одиниць мови, що забезпечують її здатність виступати в комунікативному акті як засіб суб'єктивного вираження відношення мовця до змісту або адресату). Прикладом експресивності тексту можна вважати використання обценної лексики, метафор, сленгових лексичних одиниць, «лозунгових» слів: «Руській корабль, іди на @#!», «Русский солдат, добро пожаловать в АД!», «Дороженькі, тримаємось! Скоро завалимо їх!», «Ми на своїй землі! За нами правда і перемога!». Цікавим вважаємо наступний приклад: «Війна калічить навіть слова». Соціальну рекламу з такою назвою ініціював фонд «Повернись живим». Мета проекту – нагадати суспільству, що в Україні досі йде війна і через творчі образи продемонструвати, що вона накладає відбиток навіть на слова. Так, на прикладах можна побачити, що цивільна лексика через війну набула військового значення: «покемон» мовою військових означає «ПКМ», тобто кулемет Калашникова модернізований, «таблетка» – автомобіль для евакуації поранених, а «олівець» – 122-мм снаряд

«Граду». Це так звані *неосемантизми* (неологічні семантизми). І цей список можна продовжити: «*базувати*» – говорити підставові, базові речі; «*дискотека*» – бойові дії; «*люстра*» – освітлювальний боєприпас; «*пташка*» – дрон, літак, вертоліт, «*череха*» – танк Т-34 та інші.

Вважаємо необхідним зазначити, що поява неологізмів саме у воєнний час є закономірною і детермінується низкою факторів. По-перше, вони потрібні, щоб позначити нові явища або ж ті, з якими досі масово не мали справи, наприклад, «*бандеромобіль*» або «*бавовна*». По-друге, неологізми посилюють емоційність та експресію. Коли емоції сильні, експресивна лексика, зокрема лихослів'я, лайка, табуйовані мовні одиниці, вкрай важлива, бо дозволяє позбутися наболілого й таким чином берегти психічне здоров'я. Тому, наприклад, слова росіяни нам нині недостатньо. Своє ставлення до них ми висловлюємо словами русня, свинособаки, рашисти, орки кацапи [15]. По-третє, іноді неологізми потрібні для того, щоб дистанціюватися від явища, про яке йдеться. Вони пом'якшують або маскують те, про що прямо говорити неприємно. Наприклад, кажучи відкобзонити, мінуснути, задвохсотити, ми уникаємо страшнішого слова вбити. Таким чином, неологізми в цьому випадку виконують функцію евфемізмів. По-четверте, поява новотворів, як і повернення до активного слововживання застарілих слів, пояснюється необхідністю урізноманітнити синонімічний ряд, коли про якість часто говорять [там же].

В цьому контексті цікавим вважаємо приклад такої соціальної реклами про мову: «Українська дає свободу. У нас є 45 синонімів до слова «*бити*». І ти вільний вибрати, як само хочеш поквитатися з ворогом. Важко передати свої почуття, бо бракує слів? Створи нові! Ми так отримали «*мистецтво*», «*мрія*» і «*майбутнє*». Окупанти піджимають хвоста, зачувши про українські *палайниці* і *бавовну*. І це ми ще слів з тридцяти букв не згадували! Нас не знищити! Нас береже сила трьох форм майбутнього часу: ми *їдемо*, *їтимемо*, *будемо йти* до перемоги попри все! Українська – мова вільних!».

Характерною рисою прагматичного виміру дискурсу соціальної реклами можна вважати дослідження механізму її регулятивного впливу на адресата, динамічних аспектів його реалізації, описаних поняттями стратегії й тактики і спрямованих на загальну гуманізацію суспільства [14, с. 54]. Відтак, вважаємо доцільним ідентифікувати стратегії створення соціальної реклами.

Використання *аксіологем* і *концептів*, найуживанішими серед яких є наступні: *сім'я*, *перемога*, *гідність*, *воля*, *Бог*, *дім*, *земля*, *Україна*, *правда*, *віра*. Наприклад, «*Ми на своїй землі. За нами правда і перемога!*», «*Захисти свій дім! Війська тероборони!*», «*Захисти свою сім'ю! Захисти майбутнє своїх дітей!*», «*Гідність і воля – визначальні риси українців, яких жоден ворог не відбере!*».

Стратегія *регуляції поведінки адресата*, що вербалізується переважно на граматичному рівні за допомогою імперативних конструкцій: «*Про розвиток народу можна судити з того, як він ставиться до тварин. Врятуй, прихисти, погодуй і ніколи не покидай!*», «*Вривайся у третю итурмову!*».

Стратегія *консолідації*, мовними маркерами якої є звертання, лексеми з семантикою *єдиний*, *стільний*, особові займенники *ми*, *наш*, етнічними: «*Так, я – ветеран, але мемуари писати ще зарано, поки я пишу історію нашої перемоги!*», «*Русня, поцарапає мост, Бабурчане вас на вилах вынесут!*», «*Рос-*

сия, иди на @#i! Сумчани», «*...Тил б'є ворога згуртованістю!*», «*Ветерани різні, перемога – одна!*»

Стратегія *дистанціювання*, характеризується актуалізацією опозиції «*свій / чужий*». Наприклад, «*Ми на землі своїй, а ви будете в ній!*», «*У вас – сніг, у нас – град!*», «*Лиши окупант не шанує мови народу, до якого прийшов!*».

Стратегія *апеляції до авторитетів*, характеризується посиленнями на висловлювання відомих людей, прецедентні тексти: «*Як би важко нам не було, але вже точно не буде соромно*» (В. Залужний), «*Той, хто зневажливо ставиться до рідної мови, не може й сам викликати повагу до себе!*» (Олесь Гончар), «*Охороно моя, та твердине моя, Боже мій, я надіюсь на нього!*» (Псалом 90:2), «*За Україну треба не вмирати, а вбивати!*» (Г.С. Сковорода).

Стратегія *орієнтації на досвід військових* передбачає висвітлювання в соціальній рекламі прикладу життя, особистих історій бійців, транслювання їхніх цінностей, принципів: «*Що мотивує мене битися далі попри все? Я б'юся за власний дім!*», «*Ніколи не думав, що одягну цю форму, але це – моя земля!*», «*Страшно, коли думаю про надскладну місію. Визнавати страхи – сміливо. Нам потрібні сміливі!*».

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, українська соціальна реклама в умовах воєнного часу розвивається і змінюється, реагуючи на трансформаційні процеси всієї аксіосфери суспільства. Під час проведення розвідки ми приділили увагу ідентифікації критеріїв ефективності соціальної реклами, з'ясувавши, що деякі з них знаходяться в мовній площині. З огляду на це в фокусі уваги були комунікативно-прагматичні параметри текстів соціальної реклами. Ми встановили, що комунікативними ознаками рекламних текстів є інформативність, простота, лапідарність, експресивність, інтертекстуальність, діалогічність і персуазивність. Щодо прагматичного виміру, то ми виокремили наступні стратегії, реалізація яких забезпечує вплив на адресата: використання аксіологем та концептів, регуляція поведінки адресата, консолідації, апеляції до авторитетів, дистанціювання та орієнтації на досвід військових. Перспективи подальших розвідок бачимо у вивченні лінгвоаксіологічного виміру дискурсу соціальної реклами та у порівняльному аналізі мовних параметрів української та американської соціальної реклами в воєнний період.

Література:

1. Хавкіна Л.М. Сучасний український міф: монографія. Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2010. 352 с.
2. Зелінська О.І. Особливості змісту текстів соціально-патріотичної реклами. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Том 2. Вип. 23. С. 16–21.
3. Мунтян І.В., Євтушок О.В. Соціальна реклама в Україні: сучасні реалії та перспективи розвитку. *Економіка Харчової промисловості*. 2020. Том 12. Вип. 2. С. 55–59.
4. Яненко Я. В. Соціальна реклама як чинник соціалізації у сучасному суспільстві. *Прикладні комунікаційні технології*. 2017. Вип. 4 (26). С. 130–137.
5. Докторович М.О. Соціальна реклама: структура, функції, психологічний вплив. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2014. Вип. 115. С. 70–73.
6. Хода Л.Д. Мовні особливості зовнішньої реклами України в умовах воєнного часу. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Філологія. Журналістика*. 2022. Том 33 (72). № 5. Ч. 1. С. 81–86.

7. Бугайова О.І. Соціальна реклама: лексика, граматики, стилістика: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Луцьк, 2019. 20 с.
8. Олтаржевський Д.О. Соціальна реклама: навч. посіб. К.: Центр вільної преси, 2016. 118 с.
9. Обласова О.І. Соціальна реклама в США та Україні періоду кризових воєнних ситуацій. *Держава та регіони. Гуманітарні науки*. 2015. № 1. С. 54–59.
10. Соціальна педагогіка: теорія і технології : підручник / За ред. І.Д. Звереві. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 316 с.
11. Павлова Л.В., Тарасова Г.С. Засоби мовленнєвого та психологічного впливу в соціальній рекламі українського медіадискурсу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Лінгвістика*. 2018. Том 1. Вип. 34. С. 71–75.
12. Тихомирова Ф.А. Вплив соціальної реклами на конструювання суспільної реальності. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2015. № 10. С. 69–74.
13. Лук'яніхіна О.А. Комерційна і соціальна реклама під час війни. *Правова наука і державотворення в Україні в контексті інтеграційних процесів: матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Суми, 19–20 трав. 2023 р. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Сумська філія. Суми. С. 261–263.*
14. Дячук О. В. Методи дослідження сучасної англомовної соціальної реклами. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Філологія*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 52–55.
15. Левкова А. Слова війни. URL: <https://theukrainians.org/slova-vijny/> (дата звернення: 20.01.2014).

Pavlova L. The communicative and pragmatic dimension in the Ukrainian discourse of social advertising under wartime conditions

Summary. The article is devoted to the determination of the communicative and pragmatic characteristics of the texts of Ukrainian-language social advertising under wartime conditions (starting with the full-scale invasion of the troops

of the Russian Federation on the territory of Ukraine on February 24, 2022). During the study, a field of “universal” social advertising topics was identified. It is noted that the war offers new incentives for the creation of social advertising, which currently acquires a completely different content and external stylistic design. With this in mind, the topics of Ukrainian social advertising of the pre-war and post-war periods were compared.

It is emphasized that the target audience of wartime social advertising, in contrast to peacetime, is the general public. Attention is paid to the active development of Ukrainian social advertising during the war, and examples of relevant activities taking place in Ukraine are given. The criteria for the effectiveness of social advertising are analyzed and it is stated that some of them are in the language level.

The following communicative features of social advertising texts under wartime conditions are highlighted: informativeness, simplicity, conciseness, expressiveness, intertextuality, dialogicity, persuasiveness. Emphasis is also placed on significant changes in the vocabulary and an explanation of the reasons for the appearance of new words in wartime is given. The following strategies providing regulatory influence on the addressee have been identified: the use of axiologemes and concepts, regulation of the addressee's behavior, consolidation, distancing, appeals to authorities, focus on the experience of the military.

The study emphasizes the importance of social advertising for strengthening national identity, forming ethical beliefs of citizens, their worldview, values, which is especially important under wartime conditions. The results of the research expand the understanding of the discourse of social advertising in the Ukrainian-language context and create prospects for its further study by linguistic studies.

Key words: social advertising, communicative and pragmatic parameters, discourse, efficiency criteria, axiological meanings.

*Редька А. М.,
доктор філософії,
викладач*

Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола

ОБ'ЄКТИВНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОНОСЕМАНТИЗМУ: МОРФОЛОГІЧНИЙ СТАТУС СЛОВА

Анотація. Статтю присвячено об'єктивному дослідженню фоносемантизму публіцистичних текстів німецькомовних політиків шляхом аналізу частоти вживання фонестемної лексики з приналежністю до морфологічного підкласу. Практика наукового пошуку свідчить, що фонестеми здатні бути тим компонентом лексичної одиниці, який, володіючи певним експресивним зарядом, формує відповідну стилістичну маркованість тексту. Нагромадження у тексті лексики з мажорною (позитивною) або мінорною (негативною) фонестемною лексикою сприяє продукуванню у слухача певної світоглядної ідеї. Численні дослідження демонструють, що найбільш частотними в різних мовах та стилях мови виступають іменники, але що стосується фонетичної вмотивованості, то фонестемна лексика німецької мови насамперед пов'язана із дієсловом та прикметником, а вже потім із іменником.

Матеріалом для дослідження обрано промови політиків Німеччини (Ангели Меркель і Йоахіма Гаука) та Австрії (Александра ван дер Беллена і Гайнца Фішера). Для дослідження здійснено вибірку промов політичних діячів на різноманітну тематику з таких основних тем: «війна», «економіка», «культура», «політика». Як для всіх промов загалом, так і для кожної тематичної групи було підраховано загальну кількість слововжитку та визначено фонестемну лексику. У цій фонестемній лексиці було підраховано частоту вживання іменника, прикметника та дієслова, оскільки ці три частини мови є найбільш фонетично вмотивованими. Фонестемну лексику, яка належить до інших частин мови, було підраховано та об'єднано в одну групу «Інші частини мови». Беручи до уваги отримані результати, у подальших дослідженнях промов німецькомовних політиків запропоновано використовувати підхід «основного (представленого іменником) та підсилюючого (представленого прикметником та дієсловом) носія емоційно-конотативного забарвлення».

Ключові слова: фоносемантика, фоносемантизм, фонестема, фонестемна лексика, морфологія, частина мови.

Постановка наукової проблеми та її значення. Пройшовши довгий шлях від Античності і аж до визнання її окремою галуззю лінгвістики у 20 столітті, фоносемантика залишається тією наукою, яка найактивніше займається дослідженням звукообразної системи мови. Предметом вивчення фоносемантики є зв'язок між звуком і значенням лексичної одиниці, а найголовнішим завданням є встановлення асоціативно-символічних значень звуків конкретної мови. Вивчення відповідності між звуковою і змістовною сторонами тексту також є одним із головних напрямків фоносемантичних досліджень.

В основі фоносемантики лежить фоносемантизм (звуко-символізм), тобто закономірний, не довільний, фонетично вмо-

тивований зв'язок між фонемами слова та незвуковою ознакою денотата, що лежить в основі номінації. Фонетичний рівень мови здавна був об'єктом лінгвістичних досліджень, а численні експерименти засвідчили, що фоносемантична характеристика звуків поширюється також і на рівень тексту: його наповнення звуками певних показників впливає на прийняття цілого повідомлення [1, с. 137]. Однак мовознавча наука не завжди підходила до звуко-символізму на належному та серйозному рівні. Багато питань і проблем до цих пір залишаються без відповіді. Проте результати фоносемантичних досліджень можуть бути застосовані у найрізноманітніших сферах людської життєдіяльності. Володіючи знанням про те, яке смислове значення несе певна фонема чи фонестема, та як воно сприймається на підсвідомому рівні, можна пропрацювати назви, імена, вислови, вірші та промови, закладаючи у них бажаний для нас зміст та емоційний вплив. Тому фоносемантика та її дослідження є важливим і перспективним напрямом.

Аналіз досліджень цієї проблеми. На даний момент проведено сотні експериментальних досліджень з фоносемантики. Здійснені психометричні вимірювання символічної значимості звуків багатьох мов. Це вагомий доказ того, що звуки конкретної мови несуть певну смислову інформативність. Проблема взаємозв'язку «звук-зміст» та асоціативно-символічного значення початкових фонемних сполучень – фонестем, привертала увагу багатьох вітчизняних (В. І. Кушнерик, В. В. Левицький, Н. Л. Львова, О. В. Найдеш та ін.) та зарубіжних (Л. Блумфілд, З. Ертель, Х. Марчанд, В. Мюс, С. Ульман, Б. Уорф, Е. Фенц, Дж. Фьорс, З. Харріс, Ф. Хаусхолдер, Е. Юнгер, та ін.) дослідників [2].

Загалом, ідея про те, що майже всі початкові приголосні звукосполучення на початку кореня в словах певної мови пов'язані з певним значенням чи певним колом значень не викликає серйозної критики, а отримує розвиток в розширенні круга питань, які обговорюються. До них відносяться проблеми інтерпретації значення фонестем, семантичного статусу початкових і кінцевих звукосполучень, їхнє походження та еволюція. Переважно ці проблеми отримують розробку з позицій об'єктивного звуко-символізму, який вивчається на основі аналізу словникових значень одиниць із загальними формальними показниками та пошуку певних семантичних інваріантів.

Проведений аналіз досліджень фоносемантизму на рівні тексту свідчить, що найбільшу увагу науковці приділяли поетичним творам та художнім текстам [3, с. 42]. Недостатнім є вивчення фоносемантизму у текстах інших стилів. Саме тому вважається доцільним вивчення фоносемантичних особливостей публіцистичних текстів, оскільки ця сфера є мало дослідженою.

Мета і завдання статті. Мета нашого дослідження полягає у доведенні існування символічного зв'язку фонестем з певними значеннями. Головним завданням є об'єктивне дослідження фоносемантизму публіцистичних текстів німецькомовних політиків шляхом аналізу частоти вживання фонестемної лексики з приналежністю до морфологічного підкласу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Як відомо, вчення про взаємозв'язок між звуком та його значенням, символіку звуків мови та методи їх дослідження є надзвичайно складним, іноді суперечливим, проте ствердним, тому що знаходить статистичне обґрунтування.

Залежність між фонетичною вмотивованістю, яка ґрунтується на тому, що звукова структура найменування певною мірою відповідає структурі позначуваного об'єкта, та приналежністю слова до певного морфологічного підкласу привертала увагу багатьох вчених та вивчалася протягом багатьох років. Численні дослідження демонструють, що найбільш частотними в різних мовах та стилях мови виступають іменники, але що стосується фонетичної вмотивованості, то дієслова і прикметники переважають іменник за кількісними показниками [4, с. 160].

Для дослідження фонестемної лексики у публіцистичних текстах, а саме у промовах політиків Австрії (Александр ван дер Беллен і Гайнц Фішер) та Німеччини (Ангела Меркель і Йоахім Гаук), щодо її приналежності до певного морфологічного підкласу, було проаналізовано 120 промов із загальною кількістю слововживань 203 652 слова. У них було виявлено загалом 11 888 одиниць фонестемної лексики (далі о.ф.л.). Виписана фонестемна лексика згрупована за темами промов політиків. У цій фонестемній лексиці було підраховано частоту вживання іменника, прикметника та дієслова, оскільки ці три частини мови є найбільш фонетично вмотивованими. Фонестемну лексику, яка належить до інших частин мови, було підраховано та об'єднано в одну групу «Інші частини мови». У таблиці 1 подано отримані дані, з їхнім розподілом відповідно до промов політиків.

Проаналізувавши дані, отримані на основі кількісного підрахунку, можемо спостерігати, що найбільшу частоту вживання у промовах політиків має фонестемна лексика, яка належить до морфологічного підкласу іменника. У всіх проаналізованих промовах було виявлено 5 507 іменникових о.ф.л. Частота вживання іменника практично у два рази більша за частоту вживання дієслова та прикметника, що можемо спостерігати у промовах всіх чотирьох політиків. Всього у фонестемній лексиці було виявлено 2 566 дієслів та 2 448 прикметників. Різниця у частоті їхнього вживання не є суттєвою, і в залежності від політика, вони почергово знаходяться на другій або третій позиції за кількісним підрахунком. Також було встановлено

1 367 одиниць інших частин мови, які належать до фонестемної лексики.

Як показують наші підрахунки, у промовах німецькомовних політиків найбільшу частоту вживання має фонестемна лексика із приналежністю до морфологічного підкласу іменника. Тому логічним видається припущення, що головним носієм емоційного забарвлення у текстах цього типу будуть саме іменники. Це узгоджується з твердженням, що іменники володіють найбільш ємким мовним змістом. Також пам'ятаємо про широке розповсюдження субстантивациї в німецькій мові і можливість передати будь-який зміст у вигляді іменника.

Проте ми не можемо акцентувати увагу лише на іменнику як головному носію емоційного забарвлення у промовах. Іменники мають найбільшу частоту вживання в усіх стилях літературної мови, а приналежність слова до певного морфологічного підкласу не є релевантною ознакою, що вивчає ступінь фонетичної вмотивованості слова. Тому звернемо увагу на частоту вживання фонестемної лексики із приналежністю до морфологічного підкласу дієслова та прикметника, які мають більшу фонетичну вмотивованість.

Із загальної кількості виявлених у фонестемній лексиці дієслів та прикметників важко зробити висновки про перевагу однієї частини мови над іншою та її роль у текстах цього типу, оскільки частота їхнього вживання суттєво не відрізняється. Проте, якщо розглянути кількісні підрахунки частин мови із врахуванням і розподілом тематики промов, то ми побачимо, що в залежності від тематики, частота вживання дієслова буде більшою, ніж частота прикметника, і навпаки. В промовах однієї тематики ця різниця буде також не суттєвою, а в промовах іншої – досить помітною. Наприклад, частота вживання дієслів та прикметників у промовах Йоахіма Гаука на тему «війна» становить 31 та 27 одиниць відповідно, у промовах на тему «міжнародні відносини» – 52 та 32, а у промовах теми «економіка» – 243 та 160. Зважаючи на різний ступінь фонетичної вмотивованості дієслова та прикметника, це свідчатиме також про різні міру емоційно-конотативного забарвлення у промові та його впливу на слухача, а також про особливості використання політиками певних частин мови у цьому процесі.

Беручи до уваги результати наших кількісних підрахунків та спостережень, а також твердження про те, що фонестемна лексика німецької мови насамперед пов'язана з дієсловом, тоді із прикметником, і вже потім із іменником, у наших подальших дослідженнях промов німецькомовних політиків ми використовуватимемо підхід «основного та доповнюючого (підсилюючого) носія емоційного-конотативного забарвлення». Це означає, що носієм основного емоційного забарвлення ми розглядатимемо фонестемну лексику, представлену іменником, оскільки це зумовлено субстантивованим характером німецької мови, а також значною кількісною перевагою у частоті вжи-

Таблиця 1

Частота вживання частин мови у дослідженій фонестемній лексиці промов політиків

Промови політика	Кількість підрахованих іменників	Кількість підрахованих дієслів	Кількість підрахованих прикметників	Кількість підрахованих інших частин мови	Всього у промовах
Ангела Меркель	1442	546	652	316	2956
Йоахім Гаук	1385	719	575	313	2992
Гайнц Фішер	1335	694	607	325	2961
Александр ван дер Беллен	1345	607	614	413	2979
Всього у промовах	5507	2566	2448	1367	11888

вання. Проте значну увагу звертатиметься на вживання фонестемної лексики, представлені дієсловами та прикметниками, як на носіїв, що доповнюють та підсилюють емоційно-конотативне забарвлення через їхню більшу фонетичну вмотивованість. Разом, основні та доповнюючі носії даватимуть повнішу картину про характер експресивності промови в цілому. Припускаємо, що такий підхід, дозволить встановити певні особливості функціонування фонестемної лексики у досліджених промовах політиків.

Проаналізувавши промови Ангели Меркель щодо частоти вживання фонестемної лексики з приналежністю до частин мови і з підходом «основного та доповнюючого (підсилюючого) носія емоційно-конотативного забарвлення», виявлено, що іменникові о.ф.л. є основними носіями емоційного забарвлення. За частотою вживання іменник переважає дієслово і прикметник у два, три, а іноді і більше разів. Щодо носіїв доповнюючого емоційно-конотативного забарвлення, то у промовах теми «війна» спостерігається кількісна перевага прикметників над дієсловами (40 і 22). Такий самий висновок можна зробити і для промов теми «політика» (227 і 151). Загалом, прикметникові о.ф.л. переважають над дієсловом у всіх промовах, крім промов теми «медицина», у яких для емоційно-конотативного впливу більше використовувались дієслова. Тому можемо зробити висновок, що у промовах Ангели Меркель основний експресивний заряд несуть іменникові о.ф.л., для його доповнення та підсилення більша перевага надається прикметниковим о.ф.л., а вже потім ідуть дієслівні о.ф.л.

Щодо частоти вживання фонестемної лексики певних частин мови у промовах Йоахіма Гаука, спостерігаємо, що о.ф.л., представлені іменником, є основними носіями емоційного забарвлення, оскільки значно переважають дієслово та прикметник за кількісними показниками. Проте прикметник та дієслово є доповнюючими носіями, які підсилюють основну експресію. Виявлено, що перевага у цьому процесі в промовах Йоахіма Гаука надається дієслівним о.ф.л., які кількісно домінують над прикметниками. Взавши це до уваги, робимо висновок, що у промовах колишнього президента Німеччини основним інструментом експресивності виступає іменник, функція якого підсилюється насамперед забарвленням дієслівних о.ф.л., а вже потім прикметникових, що є характерною особливістю промов Йоахіма Гаука.

Промови Гайнца Фішера було також проаналізовано щодо частоти вживання о.ф.л. за морфологічними підкласами. Зважаючи на субстантивовані характер німецької мови, очікувано спостерігаємо, що іменник є основним носієм експресивності. Для його підсилення, у промовах пана Фішера використовуються як дієслово, так і прикметник, в залежності від тематики промов. Так, у тематичних групах «економіка», «політика», «міжнародні відносини» перевага надається дієслову, а у групі «культура» – прикметнику. У промовах теми «війна» можемо спостерігати практично однакові кількісні показники (38–39), що свідчить про рівноцінний характер використання прикметників і дієслів для підсилення емоційного забарвлення. Тому сказане вище дозволяє зробити висновок, що іменникові о.ф.л. є головними носіями емоційного заряду, проте в залежності від тематики промови, для доповнення експресивності дієслівні та прикметникові о.ф.л. використовуватимуться в однаковій мірі.

Проаналізувавши промови президента Австрії щодо о.ф.л. за морфологічними підкласами, виявляємо, що за основне

емоційне забарвлення відповідає іменник. Додаткову експресивність у промовах теми «війна», «культура» і «захист навколишнього середовища» здійснюють прикметникові о.ф.л., а у промовах теми «політика», «економіка» – дієслівні. Тому робимо висновок, що перевагу у підсиленні емоційно-конотативного забарвлення дієслову та прикметнику надається в залежності від тематики промов.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином здійснено об'єктивне дослідження фоносемантизму публіцистичних текстів німецькомовних політиків шляхом аналізу частоти вживання фонестемної лексики з приналежністю до морфологічного підкласу. Проведене дослідження продемонструвало, що у промовах політиків Австрії та Німеччини іменник має найбільшу частоту вживання. Проте варто звертати увагу також на дієслова та прикметники через їхню більшу фонетичну вмотивованість, частота вживання яких у промовах певної тематики може відрізнитись. Тому при дослідженні фоносемантичних особливостей промов іменник розглядався як основний носій емоційно-конотативного забарвлення, а дієслово та прикметник – як доповнюючі носії до основного. Отримані дані ще раз підкреслюють багатогранне явище звукосимволізму та є однією із частин об'єктивного дослідження фоносемантизму. Перспективою даного дослідження є те, що отримані дані будуть використані для нашого подальшого дослідження фоносемантичних особливостей публіцистичних текстів німецької мови.

Література:

1. Павлик Н. В. Звукова організація тексту як спосіб емоційного впливу в художньому дискурсі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2022. № 53. Том 1. С. 136–139.
2. Кушнерик В. І. Фоносемантизм у германських і слов'янських мовах. Чернівці: Рута, 2004. 370 с.
3. Найдеш О. В. Фоностилістичні особливості фонестемної лексики німецької мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. № 2 (47). С. 42–45.
4. Найдеш О. В. Розподіл фонестемної лексики за морфологічними підкласами. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці. Рута, 2008. Вип. 407: Германська філологія. С. 154–161.

Redkva A. An objective study of phonosemanticism: morphological status of the word

Summary. The article is devoted to an objective study of phonosemanticism of journalistic texts of German-speaking politicians by analyzing the frequency of use of phonesthemic vocabulary belonging to a morphological subclass. The practice of scientific research shows that phonesthemes are able to be that component of a lexical unit that, possessing a certain expressive charge, forms the appropriate stylistic marking of the text. Accumulation of vocabulary with major (positive) or minor (negative) phonesthemic vocabulary in the text contributes to the formation of a certain worldview in the listener. Numerous studies show that nouns are the most frequent in different languages and styles of speech, but as far as phonetic motivation is concerned, the phonesthemic vocabulary of the German language is first of all related to the verb and adjective, and only then to the noun.

The material for the study was the speeches of the politicians of Germany (Angela Merkel and Joachim Gauck) and Austria (Alexander van der Bellen and Heinz Fischer). For the study,

a selection of speeches by political figures on various topics was made from the following main topics: "war", "economy", "culture", "politics". Both for all speeches in general and for each thematic group, the total amount of vocabulary was counted and the phonesthemic vocabulary was determined. In this phonesthemic vocabulary, the frequency of use of noun, adjective and verb was calculated, since these three parts of speech are the most phonetically motivated. Phonesthemic vocabulary belonging to other parts of speech was counted

and combined into one group "Other parts of speech". Taking into account the obtained results, in further studies of the speeches of German-speaking politicians, it is proposed to use the approach of "the main (represented by a noun) and reinforcing (represented by an adjective and a verb) carrier of emotional-connotative coloring".

Key words: phono semantics, phono semanticism, phonestheme, phonesthemic vocabulary, morphology, part of speech.

*Рій М. М.,
старший викладач
Львівського державного університету внутрішніх справ*

ЖАНР «ЗАКОН»: ЗАГАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ПАРАМЕТРИ (НА МАТЕРІАЛІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ ФРН)

Анотація. Обґрунтовано жанровий характер юридичних текстів. Виокремлено жанр «закон» на матеріалі текстів німецького кримінального права. Підтверджено кореляцію жанру «закон» з директивними, декларативними та асертивними типами текстів та офіційно-діловим стилем. Проаналізовано лексико-семантичну організацію жанру «закон», встановлено комплекс лексичних засобів, які його формують.

Виявлено, що характерними ознаками лексики жанру «закон» є висока частотність субстантивації, яка поширюється на усю структуру закону – від його заголовку до конкретних параграфів. Активно побутують словотвірні процеси. Мова жанру «закон» насичена композитами, які хоч і надають текстові громіздкості, однак вигідно конкурують із ще складнішими конструкціями з підрядних речень і сприяють однозначності сприйняття інформації, яку містить закон.

Для мови закону характерна висока насиченість загальноживаною лексикою, вузькою термінологією кримінального права, термінами інших видів права та міжгалузевими термінами. Частотність окремих видів термінів зумовлена спеціальним призначенням кримінального права. Мова закону – чітка, логічна, експресивно нейтральна. Її мета – не справити враження на адресата, а дати йому вказівку, настановити, попередити, запобігти, засвідчити авторитет держави та її влади. Цьому слугує вживання дієслів спеціальної семантики наказовості, спонукання, зобов'язання, прислівників часу, які чітко окреслюють часові рамки, початок, завершення, інтервал здійснення правової дії. Модальні конструкції забезпечують відповідну темпоральну спрямованість закону і його значення наказу, спонукання, повинності. Частоту вживання термінології підсилює її повтор в ізольованій формі або в складі інших термінів. Це сприяє чіткому формулюванню головних тверджень закону, послідовності викладу та чіткості сприйняття.

Ключові слова: закон, жанр, функціональний стиль, текст, дискурс, німецька мова, фахова мова, термін.

Постановка проблеми. Для сучасної лінгвістики характерне звернення до комунікативних аспектів мови та її носіїв. Антропоцентрично скеровані філологічні дослідження активно послугуються саме жанрами для з'ясування функціонування мовлення та його механізмів.

Зрозумілим і бажаним є дослідження такого важливого жанру юридичних текстів, як «закон». Це питання перебуває в зоні посиленої уваги різних наук. Зрозуміло, що лінгвістична оцінка сприяє удосконаленню викладу закону. Бездоганність смислового наповнення та формального вираження законів – одна з передумов для їхнього успішного втілення, довіри населення та якісного функціонування правової держави.

Попри важливість проблематики в українському та зарубіжному мовознавстві зовсім небагато робіт присвячено дослідженню саме жанрових, зокрема лексико-семантичних особливостей текстів німецьких законів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі жанри отримали певну увагу в лінгвістичних колах. Так, заповіт як соціокомунікативний феномен вивчала О. Кулина, як жанр інституційного законодавчого дискурсу проаналізувала імміграційний акт М. Городиловська, мовленнєвий жанр «захист» у судовому дискурсі вивчала С. Чаус, мовленнєвий жанр «відкритий лист» – А. Чеберяк, мовленнєвий жанр «проблемна стаття» в структурі газетного дискурсу, лекцію як основний жанр академічної риторики аналізували Т. Качак, Л. Круль, Н. Литвин. Солідну працю з лінгвістичної генології наукової комунікації представила Т. Яхонтова. Але як особливий жанр «закон» був предметом лише поодиноких досліджень. Ці праці присвячено передовсім юридичному дискурсу або мовним особливостям нормативно-правових актів загалом [1–5].

Формування мети статті. Мета пропонованої статті – аналіз лексико-семантичних особливостей тексту Кримінального кодексу ФРН (Strafgesetzbuch). Її теоретичним підґрунтям слугують праці з лінгвістичної прагматики та жанрології (М. Бахтін, Ф. Бацевич, А. Вежицька, С. Левінсон, Ю. Майбауер, Т. Шмелева, Т. Яхонтова), функціональної стилістики (Ш. Баллі, О. М. Мороховський, О. Пономарів, Ю. Арешенков, С. Єрмоленко, Є.Тимченко, W. Fleischer, G. Michel, B. Sandig, B. Sowinski) та фахових мов (Т. Кияк, Р. Дудок, Н.-R. Fluck, L. Hoffmann, H. Kahlverkämper, T. Roelcke, W. Schmidt, M. Behschnitt та ін.). Дослідження здійснено на матеріалі тексту Кримінального кодексу ФРН [6].

Виклад основного матеріалу. Тексти знаходять свою реалізацію в конкретних жанрах і не існують поза ними. Хоча початок сучасної жанрології (генристики) пов'язують з ім'ям канадського вченого П. ван Тігема, важливі твердження щодо жанрів містять уже праці Аристотеля. Саме він запропонував класифікацію текстів на три роди – епос, лірику і драму з подальшим поділом на жанри.

Різноманітними є класифікації жанрів. Традиційно вони базуються на формальних ознаках, однак останнім часом з'являється все більше робіт, які обґрунтовують поділ на жанри на основі розгляду джерел цих ознак, із розширенням нових об'єктів дослідження та методів інших дисциплін [7, с. 573; 8, с. 8].

Зазвичай жанри були предметом прескриптивних досліджень у літературознавстві, але з другої половини ХХ століття їхнє вивчення поширюється на низку суміжних дисциплін – мовознавство, риторику, функціональну стилістику, прагма-

тику тощо. Особливо в літературознавстві переосмислюються формальні підходи до класифікації жанрів, вказується на їхню соціальну природу, на важливість урахування часових параметрів [9], невизначеність інтерпретації [10] і т. ін.

Нову хвилю зацікавлення до вивчення жанрів викликала теорія мовленнєвих жанрів М. Бахтіна, яким він приписує соціальне і функціональне тло. Цю тезу одразу взяла на озброєння функціональна стилістика, яка хоч і зосереджується на вивченні лінгвістичних аспектів стратифікації жанрів, безпосередньо пов'язує їх із функціональними стилями та соціальними чинниками [11; 12].

Домінантою в теорії мовленнєвих жанрів, яку в українській лінгвістиці на ґрунті теорії мовленнєвих актів найпоширеніше розвинув Ф. Бацевич [2], є висловлювання, сума яких формує тематично, композиційно й стильово поєднаний зміст, зумовлений конкретною сферою спілкування. Т. Яхонтова узагальнює головні тези цього підходу наступним чином [8, с. 23–24]. Висловлювання мають чіткі межі, зумовлені зміною мовленнєвих суб'єктів. Стиль і композиція висловлювань, їхня типова репрезентація визначаються предметно-смісловим змістом та оцінкою мовцем предметно-сміслового змісту (інтенціональна складова). Для висловлювань характерні завершеність, діалогічність та адресованість. Мовленнєві жанри – це відносно стійкі типи висловлювань, вони необмежені, що зумовлено різноманітністю видів і форм людської діяльності, які їх породжують. Серед жанрів можна вирізнити прості, первинні, що формують безпосереднє спілкування, та складні, вторинні, – романи, драми тощо, які формуються комплексом первинних. Жанрова розмаїтість зумовлює розшарування мови на професійні, соціальні чи вікові підгрупи. Жанри збагачують мову експресивно. Мовці володіють знаннями про жанри як нормою, яка однак є гнучкою. Успішно комунікація, досягнення комунікативного ефекту великою мірою залежить від того, наскільки вправно мовець володіє жанрами.

Варто з'ясувати співвідношення між мовленнєвими актами і жанрами. Мовленнєві акти як поняття ввів Дж. Остін [13]. У руслі його підходу мовлення – це один із видів діяльності, а висловлювання, які продукують мовці у ході мовленнєвої діяльності, – дії. Мовленнєвий акт структурований: він складається з локуції – побудованого відповідно до вимог мови виразу, іллокуції – комунікативної спрямованості виразу та перлокуції – комунікативного впливу на адресата. Залежно від іллокутивної сили висловлювання, Остін виокремив п'ять видів мовленнєвих актів: репрезентативи (асертиви), директиви, комісиви, експресиви і декларативи. Пізніше Дж. Серль доповнив теорію «умовами доречності» мовленнєвих актів [14].

Залежно від підходу, фахівці по-різному трактують взаємодію між мовленнєвими актами і жанрами – від їхнього отождолення, підпорядкування до паралельної маніфестації. У цій праці дотримуватимемося думки, що мовленнєві акти можуть в окремих випадках співпадати з жанрами, наприклад, *вибачення*, бути будівельним матеріалом для жанрів і співіснувати в процесі комунікації.

Суттєвий вплив жанрові студії мали на розвиток сучасної риторики, чи як її сьогодні називають, – нової риторики, яка продовжила традиції класичної Аристотелевої риторики, але вийшла за межі формального мистецтва красномовства і поглибила його досягненнями психології та соціології [15, с. 130]. Зокрема, з погляду неориторики можна виокремити специфічні

ознаки жанрів [8, с. 36]. Жанри вважають соціориторичною категорією. Їм властиві повторювані, порівняно сталі соціально-мотивовані дії. Жанри нерозривно пов'язані з професійними, соціальними, культурними контекстами свого існування, вони поєднують формальні, змістові та контекстуальні параметри. Попри сталість та повторюваність жанри динамічно розвиваються та змінюються. Жанри перебувають у постійній взаємодії з суспільним життям, відбивають його і водночас модифікують. Жанри засвоюються завдяки перебуванню у різних соціальних сферах, ознайомленню з їхніми формальними, змістовими і контекстуальними рисами, з процесами продукування та рецепції.

Однак неориторика активно побутує насамперед в американській лінгвістиці. В Україні риторика після короткого періоду піднесення на початку XIX століття розвивалась радше у руслі стилістики, особливо під впливом Празького лінгвістичного гуртка, коли на перший план виходить функція мови, шляхи реалізації такої функції та виокремлення окремих функціональних стилів. Відповідно, стиль трактують як систему мовних засобів, об'єднаних спільною функцією або сферою вживання. Стиль безпосередньо пов'язаний із текстом. Він характеризує мовленнєву діяльність, а текст фіксує її.

Залежно від мети, з якого використовується мова, розрізняють низку функціональних стилів. Жанри формують стиль, забезпечують його модифікації та розвиток. Стиль отримує своє існування в жанрах. Жанри вирізняються набором мовних, текстових і композиційних ознак. Жанри конкретного стилю можна розрізнити за низкою функціональних, змістових, стилістичних та композиційних ознак. Традиційно функціональні стилі поділяють на публіцистичний, науковий, офіційно-діловий, розмовний та художньо-літературний. Жанр «закон» репрезентує офіційно-діловий стиль, бо соціальною сферою застосування законів є офіційні суспільні стосунки. Функціями офіційно-ділового стилю, які реалізуються у формі нормативних документів – законів, приписів, інструкцій, положень, є нормативна, регулювальна та інформативна. Очевидно, що для офіційно-ділового стилю, як для інших, характерний свій набір жанрів, одним із яких є «закон».

Варто окремо зупинитися на співвідношенні жанру з текстом, які також мають багато точок перетину, зокрема, комунікативну спрямованість, цілісність, комплексну будову (тексти і вторинні жанри). Формами репрезентації жанрів є тексти, у них вони реалізуються, доходять до адресата. Тексти ж будуються, відтворюються за законами жанру, модифікуючи його, змінюючи і розвиваючи, тобто, тексти і жанри перебувають у симетричних стосунках і не існують одне без одного. Разом з тим, один текст може формуватися різними жанрами, а сукупність жанрів творить тип текстів. Так, жанр «закон» разом з іншими (скарга, заповіт, обвинувальний вирок тощо) є будівельним матеріалом для текстів юриспруденції. Хоч варто зазначити, що окремі жанри здатні також реалізуватись у різних типах текстів (наприклад, лист).

Якщо одним із критеріїв класифікації текстів вважати їхню комунікативно-прагматичну спрямованість, то такий поділ можна здійснити на підставі розрізнення мовленнєвих актів на асертивні, директивні, комісивні, експресивні та декларативні. Аналіз Кримінального кодексу ФРН дає підстави стверджувати, що переважна більшість тексту є директивною та декларативною, з присутністю елементів асертивного.

Щодо взаємодії жанру з дискурсом, то тут ситуація складніша, зумовлена надто широким трактуванням поняття «дискурс», його використанням у великій кількості наук. Погоджуємось з дослідниками [16], які розрізняють текст і дискурс залежно від їхнього статичного чи динамічного спрямування. Дискурс «плинний, діяльнісний феномен, процес породження та сприйняття тексту, але не сам текст» [8, с. 119]. Дискурс виходить за межі тексту, він формується не лише вербальними одиницями, але й екстралінгвальною інформацією, це «усне та письмове мовлення у його процесуальності і в сукупності усіх його мовних та позамовних чинників [8, с. 220]. Так само розрізнятимемо юридичний текст і дискурс, залежно від того, який аспект у дослідженні жанру «закон» – статичний чи динамічний, нас цікавитиме.

Як репрезентант офіційно-ділового стилю жанр має свій вокабуляр, або фахову мову, зокрема, юриспруденції [17]. Це «функціональний різновид літературної мови, що має відповідні стилістичні та структурно-жанрові риси, зумовлені специфікою правової сфери та її комунікативно-професійними потребами [18, с. 10].

Фахова мова юриспруденції виявляє свої специфічні ознаки, які вирізняють її серед інших фахових мов. Це насамперед активне побутування відповідної термінології, а також специфічна побудова синтаксичних структур. У традиційних вертикальній і горизонтальній диференціації мов саме вертикальна дає змогу виокремити в них соціальні та професійні підгрупи і, відповідно, фахові мови.

Однак поділ фахових мов за предметом та галуззю знань [17] передбачає інший вертикальний та горизонтальний поділ фахових мов. Т. Рельке вважає, що горизонтально варто класифікувати фахові мови, які реалізуються незалежно від внутрішньомовних проявів: фахова мова медицини, економіки, права і т. ін. [19, с. 34]. У подальшому горизонтальному поділі у мові юриспруденції можна виокремити фахову мову кримінального права, адміністративного права, міжнародного права тощо.

Вертикальна класифікація передбачає різні ступені абстракції у фахових мовах – високий, середній та низький [19, с. 38–39]. Поза тим, вертикально у фаховій мові юриспруденції залежно від джерела, змісту та комунікативної мети можна виокремити мову законів, мову юридичної експертизи, мову рішень суду та ін.

Тож, у цьому дослідженні визначаємо жанр як тематично, композиційно й стилістично усталений тип повідомлень – носіїв мовленнєвих актів, об'єднаних метою спілкування, задумом мовця з урахуванням особистості адресата, контексту і ситуації спілкування [2, с. 160]. Жанр «закон» як тематично, композиційно й стилістично усталений тип повідомлень, або модель, яка реалізується спеціальним набором мовних засобів у професійно обмеженій сфері правової комунікації залічуємо до офіційно-ділового стилю, а тексти законів – до юридичних текстів (дискурсів).

Лексичні особливості мови закону безпосередньо пов'язані з тим, який вид права вони репрезентують. Кримінальне право виявляє свої особливості в словотвірній будові лексики, домінуванні окремих частин мови, структуруванні та семантиці термінології законів кримінального права.

Словотвірні процеси у текстах законів виявляють певні закономірності. Насамперед варто згадати високий рівень

побутування номіналізацій. Загалом іменники домінують у тексті Кримінального кодексу ФРН:

§ 57 *Aussetzung* des Strafrestes bei zeitiger Freiheitsstrafe

(1) Das Gericht setzt die *Vollstreckung* des Restes einer zeitigen Freiheitsstrafe zur *Bewährung* aus [...]

§ 57a *Aussetzung* des Strafrestes bei lebenslanger Freiheitsstrafe

(1) Das Gericht setzt die *Vollstreckung* des Restes einer lebenslangen Freiheitsstrafe zur *Bewährung* aus [...]

Приклад ілюструє, як у кодексі формування будуються іменниковими ланцюгами. Багато з них – субстантивовані дієслова: *Aussetzung*, *Vollstreckung*, *Bewährung*. Номінальний стиль надає тексту лаконічності, заощаджує дієслова, але, разом з тим, має велике інформаційне навантаження. За допомогою повторів майже ідентичних структур але різних лексичних елементів наголошується на їхній важливості, що запобігає також двозначному прочитанню тверджень закону. Мінімізація дієслів створює ефект статичності (20, с. 6), констатації фактів, що загалом характерно для законів.

Субстантивізації підлягають і інші частини мови, наприклад прикметники (дієприкметники):

§ 56b *Auflagen*

(1) Das Gericht kann dem *Verurteilten* *Auflagen* erteilen, die der *Genugtuung* für das begangene Unrecht dienen. Dabei dürfen an den *Verurteilten* keine unzumutbaren Anforderungen gestellt werden.

Типовими не лише для тексту Кримінального кодексу ФРН, а загалом для німецького офіційно-ділового стилю є специфічна побудова іменників, які виявляють різні типи словотвірних конструкцій:

§ 68a *Aufsichtsstelle*, *Bewährungshilfe*, forensische *Ambulanz*

(1) Die verurteilte Person untersteht einer *Aufsichtsstelle*; das *Gericht* bestellt ihr für die *Dauer* der *Führungsaufsicht* eine *Bewährungshelferin* oder einen *Bewährungshelfer*.

Уже в параграфі кодексу вжито два композити зі структурою N + Fugen-s + N та похідний іменник із суфіксом N + Suf. Пункт (1) параграфа містить ще три іменникових композити та два похідні іменники, тобто кодекс щільно насичений словотвірними конструкціями. Це характерна риса загалом німецької мови, на відміну, наприклад, від української, де через значно меншу кількість композитів, конкурентною формою виступають підрядні речення, які суттєво впливають на довжину речення. Композити в німецькому законі сприяють лаконічності викладу, конденсують підрядні речення в одному слові. Разом з тим, часті повтори першого компонента композита (*Bestimmungswort*) окреслює предметне коло відповідного пункту закону, а останній конкретизує, про що саме йдеться у цьому предметному колі. Зазначимо, що звична процедура заміни повтору синонімом у законах зазвичай не працює, бо юридичні терміни, як і терміни загалом мають чітко окреслене значення, яке не може зазнавати видозмін навіть через влучний синонім.

Іншим поширеним словотвірним способом у тексті кодексу є конверсія іменникових композитів у прикметники. Це також дієвий спосіб конденсації інформації, який не лише заощаджує мовні засоби, але й чітко формує зміст закону:

§ 76a *Selbständige Einziehung*

(4) 1. d) *Verbreitung*, *Erwerb* und *Besitz kinderpornografischer Inhalte* in den Fällen des § 184b Absatz 2,

§ 77d *Zurücknahme des Antrags*

[...] Ein *zurückgenommener* Antrag kann nicht nochmals gestellt werden.

Характерною ознакою тексту закону є вживання сталих номіналізованих дієслівно-іменникових словосполучень. Тут рівень компресії досягає ще вищого рівня:

§ 203 Verletzung von Privatgeheimnissen

3. [...] soweit dies für die *Inanspruchnahme* der Tätigkeit der sonstigen mitwirkenden Personen erforderlich ist [...].

§ 67h Befristete *Wiederinvolzugsetzung*; Krisenintervention

§ 69a Sperre für die Erteilung einer Fahrerlaubnis

(6) [...] *Beschlagnahme* des Führerscheins (§ 94 der Strafprozeßordnung) gleich.

У зазначених прикладах номіналізації зазнають дієслівно-іменникові словосполучення *in Anspruch nehmen, in Vollzug setzen, in Beschlag nehmen*.

Щільне насичення тексту кодексу термінологією дає підстави для його зарахування до фахової мови, зокрема юриспруденції. Лексико-термінологічний склад німецького кримінального права, зокрема Кримінального кодексу, сформований 1) вузькою термінологією кримінального права, 2) термінами інших видів права, 3) міжгалузевими термінами та 4) загальноновживаною лексикою. Термін у цій праці визначаємо як специфічну лексичну одиницю та однойменне позначення поняття або предмета, точно визначених у відповідній галузі, яке позначає певне поняття в системі фахової галузі [21].

Оскільки кримінальне право – це галузь права, яка регулює відносини владного характеру між державою і громадянами, визначаючи вичерпний перелік злочинів і кримінальних проступків [22], зрозуміло, що його термінологія специфічна, а застосування часто передбачає кримінальне покарання. Тому термінологія цього виду права має свої, вузькоспеціальні терміни: *Ersatzfreiheitsstrafe, Strafrecht, Strafvollzugsrecht, Verjährung, Opfer, Tatverdächtiger, Deliktart, Verbrechen, Schuldunfähigkeit, Notwehr*. Водночас доволі вживаними є терміни інших видів права – трудового *Arbeitskraft, Führungsaufsicht*, фінансового *Scheck, Kreditkarte, Bankrott*, конституційного *Verfassung, Stimmrecht, Rechte und Pflichten* та ін.

Міжгалузеві терміни репрезентують медичну сферу *Psychotherapeut, seelische Störung, Ambulanz*, політику *politisches Mandat, politische Funktion, Europäisches Parlament*, релігію *Geistlicher, Seelsorger*, тощо.

Важко уявити собі текст, який би формувався виключно термінологією. У випадку жанру «закон» це навіть ледве чи припустимо. Тому що закон має бути сформульований так, щоб його міг зрозуміти не лише вузький фахівець, але й будь-який громадянин, для забезпечення прав якого, власне, і призначені закони. Тому не дивно, що в тексті закону переважає загальноновживана лексика: *Wohnsitz, Sache, Person, Zeit, Ort, Bericht, Übersicht, Dauer, Beginn* тощо. Вона сприяє розумінню загального змісту документа, полегшує в складі складних термінів їхнє сприйняття і зв'язує текст.

Окремо варто згадати загальноновживану лексику, яка в юридичному тексті має своє, термінологічне значення. Вже згадана лексема *Sache*, яка поза контекстом означає «річ», у Кримінальному кодексі має значення «юридичної справа», «майно», *Tat* – «місце події».

Важлива роль у лексичній реалізації жанру «закон» належить модальним дієсловом, які надають закону семантики наказовості, спонукання, зобов'язання:

§ 42 Zahlungserleichterungen

Das Gericht *soll* Zahlungserleichterungen auch gewähren, wenn ohne die Bewilligung die Wiedergutmachung des durch die Straftat verursachten Schadens durch den Verurteilten erheblich gefährdet wäre [...].

§ 46b Hilfe zur Aufklärung oder Verhinderung von schweren Straftaten

[...] War der Täter an der Tat beteiligt, *muss* sich sein Beitrag zur Aufklärung nach Satz 1 Nr. 1 über den eigenen Tatbeitrag hinaus erstrecken [...].

§ 52 Tateinheit

(2) Sind mehrere Strafgesetze verletzt, so wird die Strafe nach dem Gesetz bestimmt, das die schwerste Strafe androht. Sie *darf nicht* milder sein, als die anderen anwendbaren Gesetze es zulassen.

Реалізація згаданої семантики забезпечується вживанням модальних дієслів *müssen, sollen* та *dürfen* у поєднанні з запевненою часткою *nicht*.

Прислівники часу, прикметники з відповідним значенням, конкретизують часові рамки закону, тривалість штрафних санкцій, початок чи завершення певної процедури:

§ 47 Kurze Freiheitsstrafe nur in Ausnahmefällen

§ 57a Aussetzung des Strafrestes bei *lebenslanger* Freiheitsstrafe

§ 67d Dauer der Unterbringung

(1) Die Unterbringung in einer Entziehungsanstalt darf *zwei Jahre* nicht übersteigen.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

У результаті проведеного дослідження встановлено взаємозв'язок між такими категоріями, як жанр, функціональний стиль, фахова мова та тип тексту. На матеріалі Кримінального кодексу ФРН виокремлено жанр «закон» і проаналізовано його лексико-семантичні особливості. До таких належать активні словотвірні процеси – словоскладання, конверсія. Мова законів кримінального права насичена субстантивованими частинами мови та відповідною термінологією. Для мови закону характерна загальноновживана лексика, термінологія кримінального права, терміни інших видів права, міжгалузеві терміни. Частотність окремих видів термінів зумовлена спеціальним призначенням кримінального права. Мова жанру «закон» неемоційна, експресивно нейтральна, бо її мета дати адресату конкретну настанову, попередити, запобігти, засвідчити авторитет держави та її влади. Це завдання виконують відповідні дієслова наказовості, спонукання, зобов'язання. Прислівники часу та відповідні прикметники чітко окреслюють часові рамки, початок, завершення, інтервал здійснення правової дії. Перспективою подальших досліджень міг би стати порівняльний аналіз жанру «закон» із іншими жанрами юридичного дискурсу.

Література:

1. Бахчиванжи А. В. Типи мовленнєвих жанрів законодавчого юридичного дискурсу. *Вісник ОНУ*. Сер. Філологія. 2021. Т. 26. Вип. 2(24). С. 7–16.
2. Бацевич Ф. С. *Основи комунікативної лінгвістики*. К.: Академія, 2004. 344 с.
3. Кравчук С. Й. *Основи теорії держави і права*. Навчальний посібник Київ : Кондор, 2018. 191 с.
4. Прадід Ю. Ф. *У царині лінгвістики і права*. Сімферополь : Ельїно, 2006. 255 с.
5. Просяна А. В. Мовленнєві жанри законодавчого юридичного дискурсу. *Вісник ОНУ*. Сер. : Філологія. 2018. Т. 23. Вип. 2(18). 87–95.

6. *Strafgesetzbuch* (StGB). https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/inhalts_bersicht.html
7. Devitt A. Generalizing about genre: New conceptions of an old concept. *College Composition and Communication*. Urbana, IL, 1993. Vol. 44. № 4. P. 573–586.
8. Яхонтова Т. В. *Лінгвістична генологія наукової комунікації*. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 420 с.
9. Genette G. Structuralism and literary theory. *Modern Criticism and Theory: A Reader*. Ed. By D. Lodge. London and New York: Longman, 1988. P. 63–74.
10. Derrida J. La loi du genre. *The law of genre*. Glyph. 1980. № 7. P. 176–232.
11. Fleischer W., Michel G., Starke G. *Stilistik der deutschen Gegenwartssprache*. Frankfurt am Main, Wien [u.a.]: Lang, 1996. 341 S.
12. Sowinski B. *Stilistik: Stiltheorien und Stilanalysen*. Stuttgart: Metzler, 1999. 248 S.
13. Austin J. L. *How to Do Things with Words*. Oxford: Oxford Univ. Press, 1962. 166 p.
14. Searl J. R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge Univ. Press. 203 p.
15. Fogarty D. *Roots for a New Rhetoric*. New York: Columbia Univ. Press, 1959. 158 p.
16. Бацевич Ф. *Нариси з комунікативної лінгвістики*. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 281 с.
17. Hoffmann L. *Kommunikationsmittel Fachsprache. Eine Einführung*. Berlin: Akademie Verlag, 2021. 308 S.
18. Пивоваров В.М., Єракторіна О.М., Лисенко О.А. та ін. *Мова української юриспруденції*. Навчальний посібник. Видання 2-ге, виправлене та доповнене. Харків: Право, 2020. 330 с.
19. Roelcke Th. *Fachsprachen*. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2020. 327 S.
20. Sander G. *Deutsche Rechtssprache. Ein Arbeitsbuch*. Tübingen: Francke, 2004. 199 S.
21. Filipec J. Zur Spezifik des spezialsprachlichen Wortschatzes gegenüber dem allgemeinen Wortschatz. *Fachsprachen. Terminologie, Struktur, Normung*. Berlin, Köln: Beuth, 1976. S. 55–61.
22. Хавронюк М. І. *Кримінальне право*. [Електронний ресурс]. URL: https://vue.gov.ua/Кримінальне_право.

Riy M. Genre “law”: general characteristics and lexico-semantic parameters (based on the material of the Criminal Code of Germany)

Summary. The genre character of legal texts is substantiated. The genre “law” is singled out based on the material of texts of German criminal law. Correlation of the “law” genre with informative and appellative types of text and official-business type was confirmed. The lexical-semantic organization of the genre “law” has been analyzed, and a complex of lexical means that form it has been established.

It was found that the characteristic features of the vocabulary of the “law” genre are the high frequency of substantivation, which extends to the entire structure of the law – from its title to specific paragraphs. Word-forming processes are active. The language of the law is called compositions that want and provide textual bulkiness, but compete favorably with even more complex constructions from subordinate clauses and contribute to the unambiguity of perception of the information contained in the law.

The language of the law is characterized by a high saturation of commonly used, special legal and special technical terms. The frequency of certain types of terms is determined by the special purpose of criminal law. The language of the law is clear, logical, expressively neutral. The goal is not to make an impression on the addressee, but to inform him, warn, prevent, testify to the authority of the state and its authorities. This is served by the use of verbs of special imperative semantics, inducement, obligation, abstract nouns in the function of generalization, adverbs of time, which clearly outline the time frame, beginning, end, interval of execution of a legal action. Modal constructions ensure the appropriate temporal orientation of the law and its meaning of command, inducement, duty.

The frequency of use of terminology is supported by repeated terminology in isolated form or as part of other terms. This is due to the clear formulation of the main statements of the law, deterioration of the presentation and clarity of perception.

Key words: law, genre, functional style, text, discourse, German language, professional language, term.

*Soldatova L. P.,**Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Language and Communication Department
Faculty of Romance and Germanic Philology
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University*

THE FUNCTIONAL ESSENCE OF THE CONCEPT “LANGUAGE” IN THE RESEARCH OF GERMAN SCIENTISTS

Summary. This scientific research is devoted to the question of the development of terminology in a historical aspect, using the example of the concept “language”.

The research is a part of the study of understanding the essence and functional essence of the concept “language” in the historical aspect from antiquity to modern times.

The study of the dynamics of the concept “language”, development taking into account the historicism of use and new scientific approaches to understanding the functional essence, is an integral part of the study of the dynamics of the development of language, reflecting the development of human society, culture, etc.

The question arises about the functional essence, which should have the concept “language” of its needs and necessity in additional and interdependent communicative, mental, cognitive, social, and other processes of human life and society, taking into account the use of the concepts in the historic aspect.

There is no single complete and unambiguous definition of the functional essence of the concept “language” at the moment.

The article carried out an information analysis and systematization of the understanding of the functional essence of the concept “language” in the research of German scholars of the 4th period in the history of linguistics (late 19th century – the first third of the 20th century).

The analysis was carried out on the “kernel” information arrays (essential groups) of the concept according to the structure of the explanatory formula of concept content (EFCC). The classification was made by functions, and their systematization was conducted by an analysis according to the main and differential, essential, and specific features to identify common and different.

Based on the received results of the study, the “kernels” (central and most important groups) and secondary elements (dialectically interconnected and together representing the general) of the functional essence of the concept “language” were determined, analyzed, and systematized.

As a result, a complete and unambiguous definition of the functional essence of the concept “language” in the studies of German scholars of the analyzed period in the history of linguistics was synthesized.

Key words: language, concept, explanatory formula of concept content, functional essence.

The statement of the problem. Language is one of the objective indicators of human existence and consciousness. It is a widespread internationalized concept in all societies; a highly complex developing system that works in unity and interaction with the consciousness and thinking of a human.

The question arises: what functional entities should the concept “language” have according to its necessity and need in communicative, mental, cognitive, and other processes of human life and society, taking into account the historicism of the use of the concept?

A new approach to the study of the concept of “language” is needed, namely, the main generalizing functions that reflect the development of the concept should be highlighted which could be taken as a basis, and they could be applicable in all spheres of human life.

This research is an integral part of the study of understanding the essence and functional essence of the concept of “language” in the historical aspect from antiquity to the present.

The actuality of this study is motivated and determined by the need to analyze developing approaches to understanding essences and functional essences, concepts that are maximally loaded with meanings, which undergo numerous changes in the process of development of man, society, and sciences.

The scientific need is to increase knowledge about the functional essence of the concept “language” in communicative relations in society and the general system of human knowledge in different countries and different historical periods.

Analysis of the latest research. For thousands of years, scientists have been analyzing the functional essence of the concept “language” in various aspects for mental, cognitive, communicative, and other processes of human life and society. But there is no common understanding of the functional essence of the concept “language”.

The German scholars who studied scientific studies of “language” mainly focused on scientific achievements and theoretical and ideological mistakes. The scientists partially considered the question of the functional essence of the concept in combination with other questions.

Scholars, who study the functions of the German language, mainly focus on the functioning of language in the structure of social relations and functions of society [1], the function of language in German song lyrics [2], a text classification by language [3], language functions in German TV advertising [4] and others.

Analysis of the functional essence of the concept “language” with the aim of a generalized and unambiguous definition synthesizing was left without attention.

The article aims to synthesize a generalized understanding of the functional essence of the concept “language” by German scholars of the 4th period of the history of linguistics (the end of the 19th – the first third of the 20th century) (G. Frege, E. Cassirer, C. Hermann, G. Schmidt-Rohr, F. Nietzsche, K. Bühler, Heidegger M., K. Marx, F. Engels, K. Vossler, F. Mauthner,

F. Panzer, H. Steinthal, H. Bazan, O. Reche, F. Müller, F. Luschan, M. Wundt, L. Weisgerber, A. Bach)

The object of the research is the concept of “language”.

The subject is the functional essence of the concept of “language” in German scientists’ scientific researches.

The scientific novelty consists in the synthesis of a complete and unambiguous definition of the functional essence of “language” based on the research of prominent figures of Germany in the analyzed period.

The presentation of the main material.

The concept “language” has the functional essence that is expressed in the “kernel” (the central and most important groups) and secondary elements.

The German prominent figures of the 4th period of the history of linguistics (the end of the 19th – the first third of the 20th century) identified and studied the function of the concept “language” in its details and from different points of view.

– to systematize the “kernel” (the central and most important groups) and secondary elements of the functional essence of the concept “language” according to the structure explanatory formula of concept content;

– to synthesize the full and unambiguous definition of the functional essence of the concept “language”.

Explanatory formula of concept content (EFCC). [5]

I. Elements of the characteristic structure.

1. Detection of the existence of the concept, the phenomenon of its essence.

“Language” is “the **phenomenon of being** (the fact, state, and existence or having objective reality), **social phenomenon**, phenomenon of human culture; **essence** (the most important and essential), **spirit** (a form of manifestation of the spirit), pure actuality (the absolute perfection of God), **mediator** (one who helps lead and build relationships), **culture and/or element of culture** (a part of the culture, a reflection of culture, material and spiritual culture (property) of people, **means and tools**: force (accessing and influencing consciousness), social force (power) (regulating processes) in society, domination (the exercise of power or influence over someone or something), **communication** (the act of transferring information): a social and cultural construct (race) communication, social communication between societies (ethnicity, re-ethnicization), **a creation and/or a creator, use** (the act or practice of employing something)” [6, p. 130].

1.2. The detection of the existence of the functional essence of the concept.

The main generalizing functional essences of the concept “language” are presented in a generalized form with “kernel” and secondary elements within the structure.

1. The informative function.

The informative function provides thinking, cognition, and orientation in the world. A language includes intellectual activity: to manifest, to convey through acoustic-graphic codes (AGCs), visual or acoustic signs some thought, emotion, or essence, to think, to reason, and to conclude.

Friedrich Ludwig Gottlob Frege (1848–1925) (a German philosopher, logician, mathematician, and a representative of the school of analytical philosophy) believed that language served as “*a means of expressing thoughts*” reflected and created by the process of thinking in human subjective consciousness [7].

1.1. The function of the objective reflection of information.

Objectivity implies the presence of knowledge about an information array (object, phenomenon), using only facts, and serves as a simple “neutral” message about a fact without a personal opinion.

Ernst Alfred Cassirer (1874–1945) (a German philosopher and representative of the Neo-Kantian Marburg School) believed that exactly language “... gives the world a new form, in which the world is opposed to pure subjectivity, and feelings, and sensations” [8, p. 227].

Language, on the one hand, is a support for thinking, on the other hand, is considered an ethnic formation, which determines the meaningful diversity of thinking. Thinking, therefore knowledge of the surrounding world, is determined by a specific language in the form of codes.

Conrad Hermann (1819–1897) (a German philosopher) expressed the idea that language is a form of thinking, and knowledge of the surrounding world is determined by a specific language: “... as many different languages as there are, there are so many different types or forms of thinking, and there can be no talk of pure and universal thinking, but only of such, which has its reality in a specific given form of a particular language” [9, p. 215].

1.2. The function of reflection, knowledge of the world, and a person’s relationship to the world (influencing the methods of a person’s cognition).

G. Frege explained the ability of language to transfer thought by its dual sensory-rational nature. According to him, language is a unique phenomenon. On the one hand, it is a system of sensory signs (acoustic and graphic); on the other hand, it is associated with a non-sensual essentially thought. Having these qualities, language is able to perform the function of a bridge from the sensory to the insensible [7, p. 167].

Developing Frege’s thought, C. Adenauer referred to fundamental issues of linguistics, such as the origin of language, language in the context of history, language creation, language as a means of cognition, the relationship between language and thinking, etc.

One of the most important theses of C. Hermann’s lingua-philosophical research was the thesis about the relationship between language and thinking (the highest form of active reflection of objective reality), about language as a form of manifestation of human thinking: purposeful, indirect, and generalized cognition of essential connections and relationships of objects and phenomena.

C. Hermann wrote: “The doctrine of language as a bridge from thinking to reality is syntax: therefore, what is contained in it is first of all purely spiritual, specifically internal and subjectively self-conscious,” [9, p. 230], but at the same time, the entire content of language is correlated with reality and correlates with it.

1.3. The function of information accumulation.

Information exists in space and time. Information is preserved and transmitted from century to century, from millennium to millennium. Language (as an information code system of a sign or piece of information that indicates something, symbols, signs, and rules for their combination) exists to record, transmit, process, and store (memorize) information in the most suitable form for this purpose.

Georg Albert Johannes Schmidt-Rohr (1890–1945) (a German scholar and sociologist, a head of the linguistic sociology department of the SS in the SS-Ahnenerbe) supported the idea that language itself represented a repository of knowledge that influenced cognitive processes: “It is at the same time a force that transmits

the heritage of the people to subsequent generations” [10, p. 409]. (“the people” is “a community, tribe, nation, or other group by virtue of a common culture, history, religion, or the like”) [11].

2. The communicative function of language.

The communicative function carries out the process of creating and exchanging information (a message about the state of affairs, information intended for understanding and important for the behavior of the person to whom it is addressed, maintaining contact between interlocutors, and establishing mutual understanding in the communication process to maintain certain relationships in teams with the aim to influence the addressee messages):

- voluntary function serves to express in expressions of will: requests and orders;
- interrogative function serves to ask about a fact;
- appellative function is aimed at inducing some action or regulating actions.

Language gives people the opportunity to understand each other and establish joint work in all spheres of human activity.

Friedrich Wilhelm Nietzsche (1844–1900) (German philosopher, composer, cultural critic, and philologist) studied the history and structure of language and classical languages and had an interest in the genesis of language. He believed that thanks to language and thinking through signs, a person developed consciousness and self-consciousness.

Language, in thoughts, is invented for designating “... the relations of things to human beings”, with the aim of the preservation of the individual, not to grasp “... things in themselves” [12, p. 80].

Karl Ludwig Bühler (1879–1963) (a German psychologist and linguist) (distinguished three relationships existing between participants in a speech event: sender, receiver, and “message”). K. Bühler identified three functions of human language: expression, address, and representation: “They (the sender, the receiver) are not just part of what is being said, but they are exchange partners, and that is why ultimately the media product of sound can have its own sign relation to one and other” [13, p. 31].

2.1. The function of conceptual activity

E. Cassirer substantiated the functional concept of concept formation and applied it to language. He noted that *language* carries out two types of conceptual activity: qualifying and classifying or generalizing [8].

2.2. The function of representation of the speaker (understanding, knowledge of someone, something).

E. Cassirer wrote in his book “Philosophy of Symbolic Forms” that language correlated with representation function that sets the direction of worldview according to the modus of perception [8].

2.3. The hermeneutic function (preliminary understanding on which further knowledge of the world is based).

The communication and exchange of state of affairs and information are intended to be understood and important to the behavior of the person to whom they are addressed.

According to **Martin Heidegger** (1889–1976) (a German philosopher known for his contributions to hermeneutics, phenomenology, and existentialism), language performs a hermeneutic function, which consists in the formation of that necessary preliminary understanding which further knowledge of the world is based, describes the circle of preunderstanding, i.e. a preliminary understanding of the truth of being, a being from which there is no need to leave [14].

3. The social function.

Language is aimed at creating, maintaining, and regulating social, historical, areal, and other relations between people and society, society and people in society, in society or societies.

3.1. The function of connecting people’s lives in society and their relationships in society or societies.

Language as a social phenomenon, built into the existence of a man and a society, finds its place in the system of social actions, such as the birth and development of a linguistic community.

Karl Marx (1818–1883) (a German philosopher, economist, political theorist, historian, and sociologist) and **Friedrich Engels** (1820–1895) (a German philosopher, political theorist, historian, journalist, revolutionary socialist, and entrepreneur) emphasized that language exists only in society.

K. Marx was interested in language primarily as a social phenomenon built into the existence of man and society. The revealed social nature of language formed a materialistic approach to language learning.

The affirmation of the social nature of language marked the beginning materialistic view of language, rejecting various kinds of idealistic and religious concepts of language.

According to K. Marx, the functioning and development of language are performed according to certain laws which are determined by external social factors. Language is not an innate, biological phenomenon, not the property of an individual person: “...neither thought nor language forms a special kingdom in themselves... they are only manifestations of real life” [15].

Through ontological and communicative functions, language is integrated into the triad of essential human forces, which consists of consciousness, labor, and language.

The triad: work, consciousness, and language for F. Engels represented an inextricable connection to ensure the life of a person with a society, a society and a person in a society.

It involves the interaction of a person with objects of the external world. This interaction is the reason for the appearance of consciousness and the expression of the results of activity in linguistic form.

F. Engels noted that in the social interaction of people “... they had something to say to one another” [16, p. 10]. As a result, language allows the speaker to express his thoughts, and another individual allows to perceive and take note of them.

Karl Vossler (1872–1949) (a German linguist and scholar, a leading romance philologist, and a specialist in literature) identified two main types of community: metaphysical and empirical. In his understanding, members of the metaphysical linguistic community were all people without exception as creatures endowed with feelings, religious faith, and aesthetic taste. He associated the possibility of the existence of an empirical community with the practical interest of individuals in working together with common materials and common tools [17].

For F. Nietzsche, language is an invented tool for the socialization and preservation of the individual and the species, “... uniformly valid and binding designation is invented for things, and this legislation of language likewise establishes first laws of truth” [12, p. 81].

3.2. The function of the people’s expressing worldview.

Each nation has its own **picture of the world**, and these different pictures are completely irreducible to each other.

National character, temperament, psycho-emotional spectrum, etc. unique to each people (“a people” is the collective or com-

munity of an ethnic group or nation [18]) and, again, embodied in its – and only its – language. Any other language, except the native national one, even the most related one, is imbalanced with the indicated spheres of human essence, which in one way or another negatively affects the individual development of a person.

Fritz Mauthner (1849–1923) (an Austrian and German journalist, writer, and philosopher) noted that in each specific language: “...discursive thinking is always identical with language” [19, p. 1].

This idea was supported by K. Vossler: “...in the bosom of languages lies a kind of predestination, a quiet indication and gentle encouragement to one way or another of thinking” [17, p. 145].

Friedrich Panzer (1870–1956) (Germanist, co-founder of the German Association of Germanists): Language, which is “... the expression and creativity of the people of which it is the bearer, a mirror of its originality and the consolidation of its picture of the world”, “... it lives when personal its bearers die generation after generation; therefore, he becomes a transmitter of the ethnic and supports the educator of its spirit” [20, p. 8].

Information expressed in one language can be transformed into another. The differences between the types of thinking determined by language are that any translation often differs from the original and does not completely coincide with it in meaning.

C. Hermann said on this subject: “Certain thoughts can therefore be formulated only in certain languages, but not in others, or by means of these others they can only be expressed imperfectly” [9, p. 213].

That is, a person perceives the surrounding reality under the influence of a specific language. It is necessary to take into account the peculiarities of pictures of the world when interlingual transforming information from one language to another. The translation may not be authentic or even lead to conflict without taking these features into account.

3.3. The function of worldview formation.

F. Mauthner believed that language as the collective memory of a people is closely connected with the formation, transmission, and storage of the worldview of the people: “Being the collective memory of the people, language is at the same time a “community or unity of worldview” [19, p. 25].

3.4. The function of national cultural reproduction.

Language reflects and stores the totality of the results of human mental activity, including national cultural characteristics. Thanks to language, the continuity of human culture occurs, and the accumulation and assimilation of experience developed over a long time occurs.

Hermann Steinthal (1823–1899) (a German philologist and philosopher) considered the social element in the origin and development of language only as an accompanying important circumstance, but not as the basis of human linguistic activity. From his point of view, folk character and nationality can be found in the language [21, p. 49].

F. Mauthner believed that “... it is obvious that the culture and language of a people overlap. Language is the truest mirror image of culture [19, p. 185].

K. Vossler believed that “... every people in its language has its special worldview (Weltanschauung), or better said, the ability to see the world” [17, p. 145].

Heinrich Banniza von Bazan (1904–1950) (a German racial scientist, genealogist, and author) noted: “The linguistic community in each case should be especially studied from the point of view

of its relationship with the racial, blood community.” He agreed that the people consolidate in the language the experience of their thousand-year work, but “not “every” person is able to awaken in himself that primordial memory ((Urerinnerung) of the birth and development of his linguistic community, but only the one whose racial heritage of his ancestors extends to the fathers of the distant past who created language” [22, p. 221].

3.5. The functions of influence.

3.5.1. The function of influencing peoples (“the peoples” are all the persons of a racial, national, religious, or linguistic group; nation, race, etc.) [11].

Language has the power to transmit the ideas to the masses.

G. Schmidt-Rohr considered a language as a force that creates the group soul of the people [23, p. 8].

This force influences the people. G. Schmidt-Rohr put forward the important thesis: it is not blood and race, not the state will or religion, etc., but language “that most strongly determines the soul of the people” [23, p. 8].

At the same time, a certain relationship between the linguistic community and the physical characteristics of the people included in it seems real to G. Schmidt-Rohr. He cited, as an example, studies that tried to prove that different dialects of the same language corresponded to different facial features associated with specific pronunciation features.

G. Schmidt-Rohr agreed that “... alien blood brings a special color to German thinking, but it is precisely from this that such a rich diversity has grown in our German people <...> entire tribes were melted down through a foreign language, despite their blood difference, in a foreign people. The “German-blooded” Lombards became Italians, and the Slavs in the east and southeast of Germany are still becoming Germans” [10, p. 411].

G. Schmidt-Rohr raised the question of whether students of the German language learning to think and feel in German at the same time, “... how much Negroes who speak German are Germans”, and whether a language can deteriorate because it is borrowed from other peoples and races [24, p. 27].

Believing that the spiritual and mental states of peoples are determined by language and race at the same time, he still gave preference to language as “... a more significant and essential factor” [24, p. 27].

3.5.2. The function of re-ethnicization.

Language can serve as a tool for changing ethnicity, i.e. alienating, absorbing, and transforming the national character, spiritual, and cultural codes of the nation (societal basis) and, as a result, transform one people into another.

G. Schmidt-Rohr believed that re-ethnicization occurs in such a way that in “physically unchanged people” in whom “something is changing”, namely: “... their spiritual originality (Artung), their ethnicity”, and this change occurs not just anywhere, but at the level of language: “Language is actually the level at which re-ethnicization occurs. It is the explicit or secret goal of all measures in all spheres of life” [25, p. 205].

H. Steinthal suggested that re-ethnicization had occurred several times in human history: “Judging from experience, racial characteristics disappear or are moderated only as a result of physical mixing; the rejection of one’s own language and the adoption of another’s language was probably done in prehistoric times God knows how many times, for reasons of dominance of someone” [21, p. 52].

Re-ethnicization, which is not directly related to racial processes, can be a path to degeneration and collapse of culture.

Otto Carl Reche (1879–1966) (a German anthropologist, ethnologist, and “racial scientist”) considered language to be a product of the racial spirit. His conclusion is due to linguistic differences the mental and intellectual tendencies of nations must differ greatly from each other. People fall into a state of mental decay by abandoning their national language. He wrote: “A higher organized language has no reason to accept a more primitive grammar, but a primitive people cannot accept a more developed grammar. <...> A highly developed language, borrowed by a primitive race, is reduced to its spiritual level” [26, p. 258–261].

G. Schmidt-Rohr believed that “...it is necessary to recognize as soon as possible the need to preserve the people by preserving the language since the current processes of re-ethnicization are irreversible” [10, p. 270].

3.5.3. The human-creative function (the personal development and formation of the individual).

As a person’s essential feature, language is dialectically closely related to consciousness. Language has a power that influences the individuality of a particular speaker and individual consciousness with the aim to form a particular person as an individual: “Language is most often not only a sign of nationality but often also a force that shapes a particular person in the national spirit” [25, p. 206].

Language is “... a social force; it dominates the thoughts of individual people.” [19, p. 42].

C. Hermann viewed language as “... a force that dominates our very own holistic individual thinking” [9, p. 215].

3.6. The function of categorization (dividing and/or grouping people according to a set of certain genetic characteristics).

The term “*rasa*” is derived from the Sanskrit language. In Sanskrit, “*rasa*” literally means “juice” or “essence”. The concept of *rasa* originates from the Upanishads, specifically the Chandogya Upanishad and Taittiriya Upanishad [27].

Racial ideas can be found in the reasoning of famous historical figures from different countries in different historical periods.

It first appeared in Europe at the beginning of the era of great geographical discoveries, in the 14th century in Italy and Spain, at the end of the 16th century in France, in the 17th century in England, and in the 18th century it appeared in Germany.

3.6.1. The function of dividing and/or grouping people according to a set of certain genetic characteristics.

At the end of the 19th and beginning of the 20th centuries, questions about the “racial theory of language” became very actual and began to worry many famous German figures.

Friedrich Max Müller (1823–1900) (German and Austrian anthropologist, ethnographer, archaeologist, and physician) wrote: “It is unscientific <...> to speak of Aryan race, Aryan blood, or Aryan skulls, and then to attempt ethnological classifications on linguistic bases” [28, p. 17].

Felix von Luschan (1854–1924) (German and Austrian anthropologist, ethnographer, archaeologist, physician) (racial measurements of skin colors) [29].

1. O. Reche noted in his article “Race and Language”:

1.1. There are two views on the relationship between race and language:

1.2. Race and language are in an organic relationship; There is nothing in common between race and language.

He believed that “... race and language do not always coincide” and the relationship between language and race in the modern world reveals any modifications and variations, “... initially race and language coincided without any exceptions,” therefore, despite subsequent processes of mixing races and languages, language remains “the expression of the racial soul” [26, p. 260–261].

Max Wundt (1879–1963) (an anti-Semitic and Nazi German philosopher) formulated the later position of National Socialist “linguistics”: “Language is truly the voice of blood, determined in its sound and temporal parameter by blood. The blood community creates a linguistic community” [30, p. 17].

G. Schmidt-Rohr reasoned more decisively than many of his contemporaries when he analyzed the relationship between language and race. He started open polemics with National Socialist linguists in 1932: “We deny in the most decisive manner the validity of the view that there are languages “corresponding to the essence” of races (*arteigene Sprachen*), blood-related peoples, forms of ancestral spirituality” [23, p. 193].

G. Schmidt-Rohr studied the interactions of race and language carefully and in detail. In his opinion, languages “... travel completely carefree along the boundaries of races, following their own laws of their cultural strength, they unite races within themselves, they give parts of the population to other languages, depending on the cultural and political strength of peoples, but not races. “Pure” races with “languages adequate to their essence” – even if they ever existed – would inevitably split into languages and dialects according to their own law in a n y linguistic life” [23, p. 234].

Schmidt-Rohr argued that “the spiritual and mental characteristics expressed in a particular language are strongly determined by the racial predisposition of the group of people speaking this language,” although “... it is the diversity of races and racial arrays that unites our European peoples into a single whole and together works on the formation of an objective cultural phenomenon, an objective ethnic phenomenon of language” [31, p. 85].

The special essence, the special personality, and the special character of a language are most closely determined, first of all, by the racial characteristics of the creators of this language, the physical and spiritual abilities and inclinations inherited along with their blood. The scientist explained his point of view: “Only race is the creator, and language is only creation – from the point of view of race. Race is initially a deeper layer of the human essence than language” [25, p. 205].

The scientist came to the conclusion: “From the point of view of a particular person, language is to a much greater extent a creator, for the multitude of spiritual forces inherent in it, uniting many races of a people, is more powerful than the special predisposition of a particular person” [10, c. 409].

To the question of whether there are “... languages adequate to the essence of a race,” G. Schmidt Rohr’s answer is: “No,” they do not exist, and the emergence of literary languages of modern European peoples cannot under any circumstances and in any way be explained based on “racial destinies” [23, p. 233].

G. Schmidt-Rohr came to the conclusion: “... under no circumstances should a race be forgotten about the importance of language as a force that determines the unity of the people and conveys the united spirit of the people” because “.. the German people still consists of representatives of many races and racial mixtures which are connected only by a common language” [32, p. 218].

Johann Leo Weisgerber (1899–1985) (a German linguist) considered the question of views on language and race not simply in the form of “... how the leaders of a tribe, race rise to language,” but in the form of “... whether language, in turn, is of much greater significance” we understand as the conditions of these relationships” [33, p. 165]. He categorically rejected the attempt to make changes in language from biological conditions: “Biological data and the laws that form races act to participate as a decisive factor as the transition to language” [33, p. 179].

From his research, L. Weisgerber concluded: “Our question, therefore, whether the world of a particular language is interconnected with racial preconditions, should be answered in the negatively” [33, p. 171].

Adolf Bach (1890–1972) (a Germanist, regional historian, and linguist) tried to find a moderate interpretation of the relationship between race and language: “We consider it unproven, even incredible that the sound evolution of the German language should be linked to racial conditions. <...> Certainly, highly mentally gifted and strong-willed people will lay down in their language a picture of the world that is different in scope and depth than the people, in whose existence the sensual principles prevail over the rational and volitional principles” [34, p. 286].

H. Bazan believed that the linguistic community could not be considered without a racial background: a true linguistic community bears the integrity of the people; not all those who use language belong to it; some cultivate it as the best heritage; others borrowed it for a time, and they are not able to become the rightful owners ever [22].

3.6.2. The function of a unity creation.

Language creates a linguistic community and regulates interpersonal relationships, shapes the behavior and views of people, the creation of community, mutual understanding, and internal unity: “...under no circumstances should we forget about the importance of language as a force that determines the unity of the people, conveying the united spirit of the people’s strength” [32, p. 218].

L. Weisgerber gave preference to spiritual hereditary inclinations transmitted with the native language [35, p. 362]. “... reducing the picture of the world of language to the makings of a biological interconnected group of people will always be crashed by the fact that language is not a quantity of the natural world, but a form of the manifestation of the spirit. As such it has a historical magnitude and envisaged conditions which have importance for the development and fulfillment of the spirit” [33, p. 180].

L. Weisgerber’s reasoning about the relationship between the spiritual inclinations of race and the internal form of language is very noteworthy: “The obvious influence of race on language has not yet been proven at all. In many spheres the influence of race is excluded altogether” [33, p. 179].

Later, G. Schmidt-Rohr concluded: “... if the German people were undermined from within by Negroes and Mongols, and German blood mixed with someone else’s, then this would change the spiritual appearance of the German people, their culture and language” [25, p. 202].

3.6.3. The ethnic function.

The ethnic function (ethnic community creation) helps to create a national identity, to preserve the ethnic essence and ethnic existence. The preservation and transmission of special differences and specific features of a certain social group from other communities occurs with the help of language. The fundamental feature

of an ethnosis is ethnic self-awareness, and its clearest manifestation is the ethnonym (the name of people, nationality, or tribe).

G. Schmidt-Rohr in his work “On the Social Effective Power of Language” noted that “... the first and basic level of any preservation of the ethnic (völkisch) essence and ethnic being is blood, the second is the language of the people” [36, p. 7].

L. Weisgerber believed that spiritual hereditary inclinations, as the basis for the formation of certain abilities, are transmitted with the native language [35, p. 362].

Research conclusions and prospects for further research.

According to the results of the study, we systematized the “kernel” (the central and most important groups) and secondary elements of the functional essence of the concept “language”, which are dialectically interconnected and together represent the general.

From the German scientists’ point of view of the 4th period of the history of linguistics (the end of the 19th – the first third of the 20th century) **the functional essence of the concept “Language”** consists of **the informative function** (accumulation and objective reflection of information, knowledge, and a person’s relationship to the world); **the communicative function** (conceptual activity; representation, and preliminary understanding), and **the social function** (connecting people’s lives and relationships in society or societies; the people’s worldview expressing and formation; national cultural reproduction; influence: peoples, re-ethnization, personal human-creation; categorization: dividing and/or grouping people, a unity and ethnic creation).

Perspectives and future research opportunities are the study of the process of development of the concept “language” in the historical aspect to increase knowledge about the development of understanding of the functional essence of this concept in the historical aspect, to determine the essence, role, and reflection of the functional essence in the life of a person and societies in the 5th period (the 30th years of the XX century until our time) taking into account historicism to predict its further development.

Bibliography:

1. Ціпіню М. В. Системна структура німецької мови як відображення соціально-культурної ситуації в суспільстві. *Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства*, 2020. № 33. С. 42–47.
2. Januar D., Sari M., Akihary W. Analysis of language functions in German song “Für die Liebe” from berge: sociolinguistics perspective. *Pattimura Excellence Journal of Language and Culture*, 2023. Vol 3. № 1, P. 1–3.
3. Wachsmuth H., Bujna K. Back to the Roots of Genres: Text Classification by Language Function. *Proceedings of the 5th International Joint Conference on Natural Language Processing*, 2011. P. 632–640.
4. Wamese E., Tomasouw, J. Karuna K. Language Functions in German Supermarket TV Commercials. *Erfolgreicher Deutschunterricht*, Vol 1, № 1, 2021. P. 1–11.
5. Солдатова Л. П. Поняття “дискурс”: проблеми визначення. *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. праць, 2013. Вип. 46, ч. 4. С. 32–40.
6. Soldatova L. P. The essence of the concept “language” in the research of German scientists. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*, 2023. № 62. Том 1. С. 127–131.
7. Frege G. *Schriften zur Logik und Sprachphilosophie*. Hamburg, 1978. 224 s.
8. Cassirer E. *Philosophie der symbolischen. Formen* 3, 1923. Teil 1. XII+293 s.

9. Hermann C. Philosophische Grammatik, in: H.-J. Cloeren (Hg.), Philosophie als Sprachkritik im 19. Jahrhundert. Textauswahl. I. Stuttgart-Bad Cannstadt, 1971. 251 s.
10. Schmidt-Rohr G. Volkstumserhaltung durch Spracherhaltung. *Muttersprache*, 1934. № 49. s. 409–413.
11. <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/people>. [Електронний ресурс].
12. Nietzsche F. On Truth and Lies in a Nonmoral Sense. In *Philosophy and Truth: Selections from Nietzsche's Notebooks of the Early 1870's*, 1979. 165 p.
13. Bühler K. Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache. Jena: Gustav Fischer, 1934. 434 s.
14. Heidegger, M. *Sein und Zeit*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1927. 438 p.
15. Маркс К., Енгельс Ф. Німецька ідеологія. Зібрання творів. Т. 3, 1988. 589 с.
16. Engels F. The part played by labour in the transition from ape to man. PRISM: Political & Rights Issues & Social Movements, 1950. 610 p.
17. Vossler K. *Spache und Wissenschaft. Geist und Kultur in der Sprache*. Heidelberg, 1925. 267 s.
18. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/people>. [Електронний ресурс].
19. Mauthner F. Beiträge zu einer Kritik der Sprache. Bd. 1: Zur Sprache und zur Psychologie. Frankfurt am Main, Berlin, Wien, 1982. 316 s.
20. Panzer F. Volkstum und Sprache. Rektoratsrede, gehalten bei der Stiftungsfeier der Universität Heidelberg, 1926. 22 s.
21. Steintal H. Dialekt, Sprache, Volk, Staat, Rasse. *Festschrift für Ad. Bastian*, 1876. S. 47–52.
22. Banniza von Bazan H. Sprache und Rasse im Völkerschicksal. *Rasse*, 1935. № 2. S. 218–222.
23. Schmidt-Rohr G. Die Sprache als Bildnerin der Völker. Eine Wesens- und Lebenskunde der Volkstümer, 1932. 415 s.
24. Schmidt-Rohr G. Unsere Muttersprache als Waffe und Werkzeug des deutschen Gedankens, 1917. 50 s.
25. Schmidt-Rohr G. Die zweite Ebene der Volkserhaltung. *Muttersprache*, 1939. № 54. S. 201–207.
26. Reche O. Rasse und Sprache, 1927. S. 258–261.
27. [https://en.wikipedia.org/wiki/Rasa_\(theology\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Rasa_(theology)). [Електронний ресурс].
28. Müller F. Chips from a German Workshop, 1881. Vol. 4. S. 199–226.
29. Smith J. D. Anthropological View of race W.E.B. Du Bois, Felix Von Luschan, and Racial Reform at the Fin De Siècle, *Amerikastudien. American Studies*, 2002. Vol. 47, № 1. P. 23–38.
30. Wundt M. Was heißt völkisch? Langensalza (*Pädagogisches Magazin*, Heft 987, *Schriften zur politischen Bildung*, Heft 16), 1924. 33 s.
31. Schmidt-Rohr G. Rasse – Sprache – Volkstum. *Nordische Stimmen*, 1933. № 3. S. 84–86.
32. Schmidt-Rohr G. Schule und Muttersprache. Deutsche Erziehung im neuen Staat. Hrsg. F. Hiller. Berlin, Leipzig: Verlag v. Julius Beltz, 1935. S. 216–224.
33. Weisgerber J.L. Die Stellung der Sprache im Aufbau der Gesamtkultur. Heidelberg: Winter, 1934. 236 s.
34. Bach A. Deutsche Mundartforschung, ihre Wege, Ergebnisse und Aufgaben. Eine Einführung, 1934. 179 s.
35. Weisgerber J.L. Die Sendung der deutschen Sprache für die Volksgemeinschaft. *Die deutsche Schule*, 1934. № 38. S. 357–365.
36. Schmidt-Rohr G. Von der gesellschaftlichen Wirkkraft und der WeItläufigkeit der deutschen Sprache. *Muttersprache*, 1939. № 54. S. 6–10.

Солдатова Л. Функціональна сутність поняття «мова» у дослідженнях німецьких вчених

Анотація. Дослідження є складовою частиною вивчення розуміння сутності та функціональної сутності поняття «мова» в історичному аспекті від давнини до сучасності.

Вивчення динаміки розвитку поняття «мова» з урахуванням історизму його використання та нових наукових підходів до осмислення функціональної сутності поняття є складовою вивчення динаміки розвитку мови, що відображає розвиток людського суспільства, культури тощо.

Виникає питання про функціональну сутність, яку повинно мати поняття «мова» за своєю потребою та потребою у взаємопов'язаних та взаємозумовлених комунікативних, психічних, пізнавальних та інших процесах життя людини та суспільства з урахуванням історизму використання поняття.

На даний момент немає єдиного повного та однозначного визначення функціональної сутності поняття «мова».

У статті були проведені інформаційний аналіз та систематизація розуміння функціональної сутності поняття «мова» у дослідженнях німецьких учених 4 періоду історії мовознавства (кінець ХІХ – перша третина ХХ ст.).

Аналіз був проведений за стрижневими інформаційними масивами (істотними групами) поняття за структурою тлумачної формули змісту поняття (ТФЗП), була проведена класифікація за функціями та їх систематизація за основними диференціальними, суттєвими та специфічними ознаками для виявлення загального та відмінного.

За результатами проведеного дослідження були систематизовані «ядра» (центральні та найважливіші групи) та другорядні елементи (діалектично пов'язані між собою та разом становлять загальне) функціональної сутності поняття «мова».

У результаті дослідження було синтезовано повне та однозначне визначення функціональної сутності поняття «мова» у дослідженнях німецьких вчених проаналізованого періоду історії мовознавства.

Ключові слова: мова, поняття, тлумачна формула змісту поняття, функціональна сутність.

*Стасюк Т. В.,**доктор філологічних наук,**завідувач кафедри філології**Дніпровського державного аграрно-економічного університету*

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА СФЕРА У ВЕРБАЛЬНИХ, КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ТА АКСІОЛОГІЧНИХ АСПЕКТАХ

Анотація. Стаття досліджує вербальні, концептуальні та аксіологічні аспекти реалізації смислів у морально-етичній сфері. Автором обґрунтовано визначальну роль морально-етичних цінностей у формуванні високоморальної особистості та висококультурного етносу.

Значна увага приділена категоризації та концептуалізації як лінгвістичним категоріям. Зокрема, встановлено кореляційні зв'язки між поняттями категоризації та концептуалізації, охарактеризовано когнітивну класифікаційну діяльність людської свідомості, пізнавальні та інтерпретаційні здатності в осягненні навколишнього світу, описані категорії мислення і категорії мови. Виділено різні рівні концептуалізації концептосфер у залежності від референтної точки свідомості людини.

Досліджено вербалізацію концептів морально-етичної сфери та словесні вираження аксіологічних смислів. Виділено концептосфери «мораль», «моральність», «етика», «совість», охарактеризовано концептуальні ознаки у сукупностях субконцептів, що описують почуття моральності, сорому, совісті, обов'язку, відповідальності, честі, чесності, гідності, шляхетності, ввічливості, тактовності, поваги тощо.

Виявлено та описано особливості паремійної концептуалізації моральних якостей, проаналізовано національно-культурну специфіку концепту «совість» у народній свідомості. Морально-етичні норми етносу виступають як деякі зразки, стандарти, основні концепти культури, сукупність ідей, вироблених одним народом. Вони широко представлені у пареміологічному фонді мови, де зберігаються специфічні риси повсякденної свідомості етносу.

Проведено частотний аналіз зразків категоризації та концептуалізації совісті у науковій свідомості, за поширеними словниковими визначеннями, та уявлені про неї у ментальності народу. У пареміях знайшли відображення такі ознаки совісті як: свідчення вчинків, невинності; чиннику у прийнятті рішень, дотриманні моральних законів; створення психологічної установки; схвалення моральних вчинків; запоруки спокою; коригування поведінки; засудження хибного вибору; викривання поганих вчинків; свідчення про нищість людини; підкорення аморальним бажанням, потребам та обставинам; Божественної сутності.

Ключові слова: морально-етична сфера, категоризація, концептуалізація, вербалізація, аксіологічний смисл, ціннісна свідомість.

Вступ. Духовна культура, морально-етичні настанови зберігаються в пам'яті людей завдяки універсальному засобу передавання людської думки та народного духу – слову. Мільйони людей створюють те, що реалізується в пам'яті та свідомості

через слово. Проблему взаємодії мови та свідомості вивчають у різних площинах. Деякі науковці акцентують увагу лише на впливові свідомості на мову, коли зі зміною дійсності, її сприйняття й осмислення змінюється й сама мова. Інші підкреслюють зворотній вплив мови на свідомість. Так, на основі розуміння мови як духовної сили (В. фон Гумбольдт, О. Потебня) науковці висунули гіпотезу «лінгвістичної відносності» – кожен народ бачить світ через призму рідної мови, відображаючи дійсність у так званій «мовній картині світу». Учення В. фон Гумбольдта про внутрішню форму мови доповнювалося новим змістом протягом XIX–XXI століть як новий напрям лінгвістики, що вивчає проблеми категоризації і концептуалізації та пов'язаний з іменами Р. Брауна, Л. Вайсгербера, А. Вежбицької, Л. Вітгенштейна, П. Екмана, Дж. Лакоффа, М. Мінського, Е. Рош та ін.

Наукова проблема. Вивчення вербалізації морально-етичної сфери як дослідницька проблема в теорії мови залишається одним з найменш розвинених питань, хоча його важливість і значення для кожної людини та суспільства є досить високими. Морально-етичні цінності етнічної групи та їхні особливості є когнітивним, аксіологічним, духовним стрижнем, який організовує та скріплює усі системотвірні фактори народу – його менталітет, світогляд, релігійні інститути, культуру, соціальну сферу, економічну діяльність, аспекти виховання та освіти тощо.

Актуальність. Вербальне втілення понять, думок, ідей, розумінь, настанов, прагнень, духовних цінностей відображає визначальну роль мови у збереженні та передачі духовного, морального, історичного досвіду для наступних поколінь. Концепти морально-етичної сфери відображають складну систему внутрішніх, духовних, психологічних та аксіологічних виявів мовної картини світу та духовного життя людини. Відтак актуальність дослідження визначається низкою факторів.

По-перше, на початку 21 століття в теорії мови інтерес до категоризації і концептуалізації дійсності суттєво посилюється. Відомі праці В. Л. Івашенко, І. Б. Штерн, О. О. Селіванової, О. І. Южакової, Л. Ф. Борсук, В. Г. Згурської, С. М. Подолкової, С. В. Постриган та інших, які породжують подальші теоретичні та методологічні питання виявлення власне механізмів мовної категоризації і концептуалізації.

По-друге, морально-етична сфера як результат мовної концептуалізації ще не ставала предметом спеціального мовного дослідження, хоча саме мораль, совість у будь-який час була духовно-ментальною основою життєдіяльності народу.

У зв'язку з цим вивчення мовної концептуалізації морально-етичної сфери є актуальним не лише у власне лінгвістичному, але й у соціокультурному, аксіологічному та освітньо-дидактичному аспектах.

Об'єктом дослідження є одиниці різних рівнів мови, засоби та методи мовної концептуалізації морально-етичної сфери.

Предметом дослідження є аксіологічні риси мовної концептуалізації морально-етичної сфери, яка є духовною базою суспільства та особистості.

Матеріалом дослідження послужили різні лексикографічні джерела: «Сучасний тлумачний психологічний словник» автора В. Б. Шапар [1], «Сучасний словник з етики» автора М. Г. Тофтун [2], «Словничок «Азбука моралі»» авторки В. І. Руденко [3], «Сучасний фразеологічний словник української мови» за редакцією А. П. Яреценка [4], які містять вербалізовані концепти морально-етичної сфери.

Мета статті – дослідити та описати специфіку мовної концептуалізації морально-етичної сфери суспільства. **Завдання, вирішені в дослідженні**, такі: 1) розгляд категоризації і концептуалізації як лінгвістичних категорій; 2) дослідження морально-етичної сфери у вербальних, концептуальних та аксіологічних вимірах; 3) виявлення та опис особливостей паремійної концептуалізації моральних якостей.

Наукова новизна статті полягає в тому, що вперше розглядається процес лінгвістичної концептуалізації морально-етичної сфери, що характеризується специфікою денотатної області; виділені й систематизовані найважливіші концептуальні компоненти морально-етичної сфери.

Основний зміст дослідження. Процеси категоризації світу ґрунтуються, на думку дослідників, на принципі значущості, релевантності. Саме поняття категоризації світу є одним із фундаментальних в людській діяльності та когнітивному підході до вивчення дійсності. З процесами категоризації тісно пов'язані процеси концептуалізації навколишнього світу. Проблема мовної концептуалізації дійсності взаємокорелює з питаннями про те, що таке концепт, мовна картина світу, картина світу, концептуальна картина світу, образ світу.

Категоризація і концептуалізація як лінгвістичні категорії.

Категоризація та концептуалізація є ключовими поняттями в описі пізнавальних здібностей людини в цілому, оскільки представляють когнітивну класифікаційну діяльність її свідомості. Категоризація як пізнавальний процес – це розумове співвіднесення об'єкта або події з певною категорією. Відповідно, обмін інформацією за допомогою мови зводиться до співставлення з наявною у людини системою знань, ідентифікації предметів і подій з певною групою аналогічних предметів і подій, тобто з певною категорією. Категоризація – це також класифікаційна діяльність, в результаті якої людина виробляє когнітивні класифікатори, «матриці», мережу параметрів для подальшого когнітивного осмислення світу.

Г. В. Лейбніц свого часу запропонував теорію «алфавіту людських думок», уважаючи, що людина користується певним інструментарієм своєї свідомості для оперування базовими поняттями й поняттями складнішої структури. У людській свідомості є «каталог» певних понять, які можуть функціонувати самі по собі або слугувати будівельним матеріалом для розвитку складніших понять [5].

Е. Л. Томасон потрактує категорії як когнітивні одиниці, метамовні утворення, що зумовлюють процедури мислення, етапи та фактори пізнавального процесу, забезпечують процеси управління знаннями, систематизують знання, фіксують

класи знань, позначають рубрики знань, складають дефініції класів понять, що не піддаються визначенню в межах однієї теорії або одного наукового напрямку [6].

З поняттям категоризації лінгвісти пов'язують поняття концептуалізації як близького типу когнітивної діяльності людської свідомості. Концептуалізація – «первинне теоретичне оброблення, яке забезпечує теоретичну організацію концептосфери; схема виокремлення та зв'язку концептів у концептосфері, яка дозволяє продукувати гіпотези про їхню природу й динаміку; спосіб організації розумової роботи, який дозволяє рухатися від матеріалу й первинних теоретичних концептів до абстрактніших конструктів, які виступають основою побудови картини бачення досліджуваного сегмента реальності» [7, с. 78].

З поняттям концептуалізації пов'язуємо поняття рівня концептуалізації / точки відліку в системі координат / місця і часу, з якого людина усвідомлює та оцінює дійсність. Рівень концептуалізації – базовий рівень, в якому ментально знаходиться людина та стосовно якого віднаходить усі інші об'єкти сприйняття. Це поняття відображає сегментацію / фрагментацію ментального простору, орієнтацію в ньому та розбудовування мережі щільно пов'язаних елементів концептуалізованого буття. Рівень концептуалізації рефлектує рівень осмислення.

За В. Л. Іващенко, «рівень концептуалізації визначається ментальною відстанню в дихотомії «близько – далеко» між суб'єктом пізнання та [ко]референційною точкою, зміна якої спричиняє перехід з одного рівня концептуалізації на інший. Зазначимо також, що [ко]референційна точка є системотворчою в плані організації як окремої концептуальної структури, так і концептосфери, яку вона профілює. Питання лише в тому, який рівень концептуалізації суб'єкт пізнання обирає за базовий. Ураховуючи умовність будь-якого моделювання, певну відносність його різномірневої організації, а також той факт, що статус того самого об'єкта на різних когнітивних рівнях визначається по-різному, той самий концепт можна розглядати і як одиницю концептосфери, і як власне концептосферу. Аналогічно до цього концептосфера залежно від точки зору й позиції дослідника може бути представлена, з одного боку, як окрема когнітивна сфера / система / домен, з другого, – як власне квант когнітивного простору» [8, с. 106].

Дослідження морально-етичної сфери у вербальних, концептуальних та аксіологічних вимірах.

Вивчення засобів вираження морально-етичних концептів у сучасній мові дозволить відповісти на складні питання – в якому вигляді навколишній світ відображається у свідомості людини, яким чином відображається в концепті культура, система моральних та етичних цінностей, менталітет народу.

Сама морально-етична сфера розглядається як аспект відображення категоризації людського досвіду; виявляються і характеризуються базові концепти – «мораль», «моральність», «етика», «совість», «обов'язок», «дух», «душа», «Бог», «добро», «любов», «правда», «вічність», до концептуального змісту яких входить велика множина концептів вищого рівня концептуалізації.

Так, концепт «мораль» реалізує концептуальний зміст у сукупності дефініцій:

- *система норм і принципів поведінки людей у ставленні один до одного та до суспільства* [9];

- система умовних правил поведінки в суспільстві, заснована на сформованій парадигмі сприйняття добра і зла [10];
- система координат, яка дозволяє направляти дії людей таким чином, щоб результати їх дій приносили благо для всього людства в цілому [10];
- глибинна частина людської психіки, яка відповідає за оцінку подій, а саме за розпізнання добра і зла [10];
- спроба людини визначити, що правильно і неправильно стосовно наших дій і думок [10];
- духовно-культурний механізм регуляції поведінки особистості та соціальних груп за допомогою уявлень про належне, в яких узагальнені норми, цінності, зразки поведінки, принципи ставлення до інших індивідів та соціальних груп [11];
- духовно-ідеальні основи права, релігії, мистецтва, філософії [11];
- суб'єктивна свідомість індивіда, яка базується на свободі волі й охоплює його переконання, мотиви поведінки, мету і наміри [12].

Цей концепт може вербалізуватися в субконцептах «пильність», «пильнування», «тверезість», «благочестя», «помірність», «стримання», «само-виховання», «самопізнання», «засади поведінки», «настанови життя», «фундамент життя», «принципи життя», «відповідальність за слова та вчинки» тощо.

Зміст концепту виводиться також із сукупності поглядів різних учених на сутність моралі: як досвід життєвської мудрості; як школу виховання людини, навчання її доброчесності; як виконання божественних заповітів, що забезпечують безсмертя особистості; як вищу насолоду, вдоволеність індивіда своєю поведінкою; як найкоротший шлях до щастя; як самоцінне служіння честі; як виконання незаперечного обов'язку; як інструмент збереження порядку в суспільстві; як забезпечення чесності у взаєминах людей; як вимогу суспільної користі; як викриття банальної, несправедливої дійсності, «суд над життям» і собою; як служіння ідеалу; як засіб взаєморозуміння і згуртування людей; як особливий засіб пізнання; як визначення вищого сенсу людського життя тощо.

Концепт «моральність» реалізує відмінні категорійні ознаки у своєму змісті:

- у ціннісному значенні: відповідність людських дій з істиною і благом кожного; в описовому значенні: комплекс визнаних норм, оцінок і взірців поведінки [13];
- буттєвий корелят моралі, що визначає спосіб, рівень і межі впливу її норм на реальне людське життя [12];
- якісна характеристика певної системи соціальних або міжособистісних стосунків під кутом реалізації в них настанов і цінностей моралі [12];
- сфера внутрішнього, душевно-духовного самовизначення і ціннісної орієнтації людської особистості за межами належного – безальтернативно визначеного нормами і приписами моралі [12].

Концептові «моральність» можуть бути притаманні такі вербальні реалізації: «порядність», «праведність», «сумлінність», «чесноти», «цілісність», «гідність», «чистота», «невинність», «праведність», «прозорість», «послідовність», «зберігання совісті», «побоювання гріха», «безкомпромісність до гріха», «доброчесність», «служіння честі», «виконання заповітів», «життєвська мудрість», «норми моралі в суспільстві» тощо.

Попри досить просту суть терміну «етика», існує величезна безліч його визначень. Так чи інакше, багато з них є правиль-

ними, але, мабуть, найпростішою відповіддю на запитання «Що таке етика?» буде твердження: *Етика – це наука, що вивчає мораль, норми поведінки, сукупність моральних правил певної суспільної чи професійної групи* [14].

Концепт «етика» у різноманітних своїх реалізаціях виявляє концептуальні ознаки: «совість», «заповідь», «чеснота», «чесність», «доброчесність», «добропристойність», «доброзвичайність», «доброчесність», «моральні правила», «правила пристойності», «норми поведінки» тощо.

Чи не найважливішим концептотвірним ядром у аксіології морально-етичної сфери є поняття «совість», яке реалізується у сукупності дефініцій:

- усвідомлення і почуття моральної відповідальності за свою поведінку, свої вчинки перед Богом, самим собою, людьми, суспільством; моральні погляди, принципи, переконання; сумління [15];
- категорія етики, що характеризує моральну діяльність особистості через її здатність здійснювати моральний самоконтроль, самостійно визначати зміст морального обов'язку, вимагати від себе його дотримання і давати самооцінку власних вчинків; одна з форм моральної самосвідомості, через котру здійснюється осмислення, контроль, санкціонування та критичний перегляд моральних настанов людської суб'єктивності [16];
- суворий внутрішній прокурор, який невідступно стежить за тим, щоб людина дотримувалася загального закону обов'язку як вищого принципу своєї моральності [17];
- коли Бог створив людину, то Він вклав в неї щось Божественне, як би деякий помисел., який просвічує розум і показує їй, що добре і що зле; це називається совістю, а вона є природний закон [18];
- психологічний процес, викликаний емоціями та раціональними асоціаціями, що ґрунтуються на моралі та системі особистісних рис [19];
- почуття моральної відповідальності за свою поведінку, принципи, погляди, переконання [19];
- усвідомлення моральної відповідальності за власні вчинки перед собою та оточуючими людьми [19].

Різноманіття проявів концептуальних ознак поняття «совість» містить численні субконцепти, наприклад: «сумління», «сором», «моральність», «чистота», «розуміння», «знання», «вказівка», «чутливість», «чесність», «надійність», «уміння тримати слово», «відповідальність», «примирення з усіма», «самосвідомість» тощо.

Зміст концепту «совість» експікується також у сукупності різних трактувань природи совісті: як внутрішній голос; як неупереджений суддя; як духовний інстинкт; як тонке природжене моральне почуття; як внутрішнє око; як образ і подоба Бога; як внутрішній моральний закон; як здатність розрізняти добро і зло; як моральна свідомість; як почуття правильності чи неправильності наших дій; як відчуття відповідальності за наші вчинки; як наша власна якнайглибша сутність; як морально-досконале внутрішнє начало; як моральний орієнтир; як орган сприйняття Бога; як надприродне начало в людині тощо.

Отже, базові концепти морально-етичної сфери людського буття «мораль», «моральність», «етика», «совість» категоризують людський досвід, сприйняття світу й діяльність людини у великому різноманітті концептуальних ознак, когнітивних і аксіологічних смислів, що дозволяє зробити висновок про багатство

проявів моральності в лінгвокультурі, психології і ментальності, спілкуванні та житті народу.

Виявлення та опис особливостей паремійної концептуалізації моральних якостей.

Морально-етичні норми виступають як деякі зразки, стандарти, сформульовані в результаті багаторазово повтореної, перевіреної та оціненої в поняттях добра і зла діяльності – індивідуальної, колективної, будь-якої іншої. Вагому частку цієї сфери складають паремії, які за своєю значущістю часто наближаються до правил і аксіом. У них відображені основні концепти культури – як національної, так і загальнолюдської. Як слушно зауважують науковці, паремія є тим розумово-культурним феноменом, що акумулює ціннісні категорії, що стосуються самосвідомості нації, містить оцінку соціально значущої поведінки особистості, відображає ідеал і антиідеал життя для носіїв конкретної мови.

Виявлення та опис особливостей фразеологічної концептуалізації моральних якостей можна здійснити засобами паремійного аналізу концепту «совість», як одного з основоположних понять української ментальності. Як відомо, «совість» у першому своєму значенні – «со-веденіє, спів-знання, поділоване багатьма» [20], тобто: знання, що лежить в основі колективної оцінки та колективних дій. Як свідчить «Етимологічний словник української мови» [21], це слово запозичене в давньоруську мову зі старослов'янської. Стсл. съвѣсть «сумління; свідомість; звістка, свідчення», як і болг. съвест «сумління, свідомість», м. совест «сумління», схв. савест «тс.», слн. svést «свідомість», утворене з префікса съ- і основи дієслова вѣдѣти, є калькою гр. συνείδησις «усвідомлення, свідомість; сумління».

Історично в українській мові це слово мало фонетичні та словотвірні варіанти: *безсовісний, всовістити, совісливий, совісний, совісність, совістити, совіститися, совісливість, совѣсть «сумнів, розум»* (1627), *усовістити, усовіщати, усовіщувати*. Етимологічні відповідники слова «совість», які історично реалізувались у різних мовах, свідчать про давність поняття-етимону: *совісьць* (українська), *совѣсть «тс.»* (українська), *съвест «сумління, свідомість»* (болгарська), *совест «сумління»* (македонська), *савест «тс.»* (сербохорватська), *svést «свідомість»* (словенська), *съвѣсть «розуміння; знання, порозуміння; сумління»* (давньоруська), *съвѣсть «сумління; свідомість; звістка, свідчення»* (старослов'янська) [21].

Поняття совісті – одне з головних понять саме християнства. У його доктрині совість – це вроджений спосіб пізнання Божественної волі. Релігія вчить, що Божа воля може стати відома людині двома способами: внутрішнім – через внутрішнє вроджене усвідомлення волі Божої, яке і є по суті совістю, що полягає в основних неписаних моральних законах; і зовнішнім, історичним – доведення Божественної волі до людини через Одкровення та Заповіді. З християнством пов'язаний паремійний корпус, як сукупність виражених в приказах усталених поглядів народу.

Визначення національно-культурної специфіки концепту «совість» в українській пареміології дозволить проаналізувати його історичний зміст, оскільки прислів'я і приказки відбивають у собі людську свідомість протягом століть і зберігають у собі сукупність ідей, вироблених одним етносом. У цих народних висловлюваннях відбивається оцінка цілого народу. Вони відображають його духовний образ, прагнення та ідеали, судження про різні сторони життя.

Дослідники концепту «совість» зазначають, що вона виконує різні концептотвірні, психологічні, аксіологічні ролі:

1) совість як свідок усіх вчинків і думок людини, як свідок невинності: *Добра совість – матір моралі. / Як підказує совість. / Чиста совість – безтурботний сон. / Добра совість не боїться наклепу. / Сукня чорненька, та совість біленька. / З чистою (спокійною) совістю. / Краще чисте сумління, аніж царське володіння. / Говори по справі, живи по совісті.*

2) совість як головний радник у прийнятті рішень, який спонукає її дотримуватися моральних законів, створює позитивну психологічну установку: *Совість – схований закон. / У кому сором, у тому й совість. / Говори по ділу, живи по совісті. / Краще камінь на ший носити, ніж з нечистою совістю жити. / Із совістю не розминутися. / У кого совість чиста, у того подушка під головою не крутиться. / Хто чисте сумління має, той спокійно спати лягає. / Щасливий той, у кого совість спокійна.*

3) совість як внутрішнє схвалення правильних моральних вчинків, запорака спокою: *Щасливий той, у кого совість спокійна. / Коли совість спокійна, то й людина щаслива. / Добра совість злему ненависна. / Спочити зі спокійною совістю. / Добра совість не боїться наклепу. / Із спокійною (з чистою) совістю. / Хто по совісті живе, у того і на солончаку хліб народиться.*

4) совість як коригувальний фактор поведінки, що забороняє, стримує, засуджує людину за можливий вибір: *Чим чистіша тепер совість, тим гарніша буде повість. / Не тому спокійний сон, що ліжко м'яке, а тому, що совість чиста. / Совість не сусід, від неї не втечеш. / Хто сумління має, той правду знає. / Хто совість має – правду обирає. / Краще й не жити, аніж совість згубити. / Совість з молоточком: і постукує, і підслухує. / Хто має совість, той – людина, а без неї він – тварина. / За грішми не сумуй, а совісті пильнуй.*

5) совість як обвинувач, який оцінює вчинки людини та викриває їх: *Совість спати не дає. / Совість без зубів, а загризе. / Совість не вовк, а їсть поїдом. / Нечисте сумління спати не дає. / Від людей що тайно маєш, то від совісті не приховаєш. / Як не мудруй, а совісті не перемудриш. / Совість не повість – до архіву не здаєш. / [Лежить] на совісті когось. / Від совісті не втечеш. / Де твоя (ваша) совість?*

6) спалена совість як ознака моральної нищості людини: *У нього совість у кулаку / під порогом. / Совість у мене чиста – я нею не користуюсь. / У нього совість ще торік у плящі задихнулася. / Що того й совістити, хто не має совісті. / Сором під каблук, а совість під підощу. / У кого совість не чиста, тому й тінь кочерги – шибениця. / Сорочка біленька – та совість чорненька. / Волоссям сивий, а совістю не білий. / Без рук, без ніг – каліка, без совісті – півлюдини. / Совість втрапиш – іншої не купиш. / Душа християнська – та совість циганська. / До каптану совісті не пришиєш. / Без сумління чоловік.*

7) заглушена совість як підкорена аморальним бажанням, потребам та обставинам: *Про його совість можна сказати повість. / У нього совість у рукавичках ходить. / У нього совість діряве решето. / У нього совість мішок: що хочеш поклади. / З його совістю жити добре, та помирати погано. / Спокуса велика – і совість мовчить. / Напала совість і на свиню, як покитувала поліна. / Коли совість роздавали, його вдома не було.*

8) добра совість як око Боже, совість має Божественну сутність: *Мінати віру – мінати і совість. / Бог все знає, що совість викриває. / Добра совість є запорукою твердої віри. / Живи так, як совість підказує жити! Бо совість від Бога, і вона тебе буде судити!*

Проведений частотний аналіз дозволяє побачити різницю між категоризацією і концептуалізацією совісті у науковій свідомості, реалізованими в поширених словникових визначеннях, та уявленнями про неї у «повсякденній свідомості», ментальності народу. Так, у пареміях знайшли відображення ознаки совісті як: свідчення вчинків, думок, невинності (1); чиннику у прийнятті рішень, дотриманні моральних законів; створення психологічної установки (2); схвалення моральних вчинків; запоруки спокою (3); коригування поведінки; засудження хибного вибору (4); викривання поганих вчинків (5); свідчення про ніщість людини (6); підкорення аморальним бажанням, потребам та обставинам (7); Божественної сутності (8). Не виявлено паремії, що відображають ознаки залежності совісті від суспільного виховання та ознака отождолення понять «чистого совісті» та «безсовісті».

Отже, можна стверджувати, що у пареміологічному фонді мови зберігаються специфічні риси повсякденної свідомості етносу. У пареміології зафіксовані суперечливі уявлення про совість. Визнаючи наявність совісті як Божественного начала, люди відчують повагу до неї і визнають її силу. Витоком цієї конотації є, зрозуміло, віра та церква. Наслідком цієї ознаки є страх перед совістю, яка завдає душевних мук. З іншого боку, є укладені в пареміях думки про те, що совість слабка і її можна підпорядкувати собі, оскільки в народі багато емоцій і рухів, які не відгукуються на голос совісті.

Проведене дослідження аспектів мовної концептуалізації морально-етичної сфери та базових концептів загалом свідчить про те, що цей фрагмент мовної картини світу за допомогою процесів вербалізації зберігає єдність народу, його культури в історичній зміні поколінь та суспільних формацій, поєднує народ у часі, у географічному, культурному, соціальному та морально-етичному просторі.

Висновки:

1. Вербальні, концептуальні та аксіологічні аспекти реалізації смислів у морально-етичній сфер доводять визначальну роль морально-етичних цінностей у формуванні високоморальної особистості та висококультурного етносу.

2. Категоризація та концептуалізація є основоположними лінгвістичними категоріями, які мають стійкі кореляційні зв'язки на рівні когнітивної класифікаційної діяльності людської свідомості, пізнавальних та інтерпретаційних здатностей людини в осягненні навколишнього світу, реалізовані в категоріях мислення і мови. Рівні концептуалізації концептосфер залежать від референтної точки свідомості людини.

3. Вербалізація концептів морально-етичної сфери та словесні вираження аксіологічних смислів у поняттях «мораль», «моральність», «етика», «совість», демонструє різноманітні концептуальні ознаки у сукупностях субконцептів, що описують почуття моральності, сорому, совісті, обов'язку, відповідальності, честі, чесності, гідності, шляхетності, ввічливості, тактовності, поваги тощо.

4. Морально-етичні норми етносу виступають як деякі зразки, стандарти, основні концепти культури, сукупність ідей,

вироблених одним народом. Вони широко представлені у пареміологічному фонді мови, де зберігаються специфічні риси повсякденної свідомості етносу.

5. Частотний аналіз зразків категоризації та концептуалізації совісті у науковій свідомості, за поширеними словниковими визначеннями, та уявлень про неї у ментальності народу, показує, що у пареміях знайшли відображення такі численні уявлення про совісті у сукупності концептуальних ознак.

Перспективи подальших пошуків передбачають удосконалення методологічного апарату опису й дослідження морально-етичної, психологічної, духовної, аксіологічної сфер буття особистості і народу. Релевантним видається створення когнітивної моделі категоризації й концептуалізації описуваної царини.

Література:

1. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х.: Прапор, 2007. 640 с.
2. Тофтұл М. Г. Сучасний словник з етики : Словник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.
3. Руденко В.І. Словничок «Азбука моралі» : Навч. посіб., 1500 слів. 87 с. [режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/posibnik-slovnik-skarbnicka-sliv-115913.html>]
4. Сучасний фразеологічний словник української мови / Ярещенко та ін. Харків : Торсінг : Навчальна література, 2020. 639 с.
5. Leibniz, Gottfried Wilhelm. Neue Abhandlungen über den menschlichen Verstand. Edition Holzinger. Taschenbuch. Berliner Ausgabe, 2017.
6. Thomasson, Amie L. Basic Ontological Categories and How to Use Them [presented at the Eastern APA, December 1995 and at the California Institute of Technology, March 1996 under the title «On What there Might Be»]. 1996. 128 p.
7. Єсипенко Н. Г. Концепт, концептуалізація, концептуальний аналіз. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2011. № 56. С. 77–80.
8. Іващенко В. Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології) : Монографія. К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. 328 с.
9. Всесвітній словник української мови (режим доступу: <https://uk.worldwidictionary.org/мораль>)
10. Termin.in.ua – прості відповіді на популярні в інтернеті запитання (режим доступу: <https://termin.in.ua/moral/>)
11. Філософський енциклопедичний словник (режим доступу: <https://slovyk.me/dict/fes/мораль>)
12. Філософський енциклопедичний словник (режим доступу: <https://slovyk.me/dict/fes/моральність>)
13. Універсальний словник-енциклопедія (режим доступу: <https://slovyk.me/dict/use/моральність>)
14. Termin.in.ua – прості відповіді на популярні в інтернеті запитання (режим доступу: <https://termin.in.ua> > етика)
15. Словник української мови (режим доступу: <http://ukrlit.org/slovyk/совість>)
16. Універсальний словник-енциклопедія (режим доступу: <https://slovyk.me/dict/fes/совість>)
17. Політика. Право. Життя. Інтернет-версія всеукраїнського часопису (режим доступу: http://www.pollawlife.com.ua/2013/09/blog-post_8326.html)
18. Що є для нас совість? Свята Успенська Києво-печерська лавра (режим доступу: <https://lavra.ua/uk/shho-ye-dlya-nas-sovist/>)
19. Що таке совість? Що таке (режим доступу: <https://translations.com.ua/sovist.html>)
20. Сучасні словники (режим доступу: <http://wiki.kubg.edu.ua/Совість>)

21. Совість – етимологія. «Горох» як українська публічна електронна бібліотека (режим доступу: <https://goroh.pp.ua/Етимологія/совість>)

Stasiuk. T. Moral and ethical sphere in verbal, conceptual and axiological aspects

Summary. The article examines verbal, conceptual and axiological aspects of the realization of meanings in the moral and ethical sphere. The author substantiates the determining role of moral and ethical values in the formation of a highly moral personality and a highly cultural ethnos.

Considerable attention is paid to categorization and conceptualization as linguistic categories. In particular, correlations between the concepts of categorization and conceptualization are established, the cognitive classification activity of human consciousness, cognitive and interpretive abilities in understanding the surrounding world are characterized, categories of thinking and categories of language are described. Different levels of conceptualization of conceptospheres are distinguished depending on the reference point of human consciousness.

The verbalization of concepts of the moral and ethical sphere and the verbal expression of axiological meanings have been studied. The concept spheres of «moral», «morality», «ethics», «conscience» were identified, conceptual features were characterized in sets of sub-concepts describing feelings

of morality, shame, conscience, duty, responsibility, honor, honesty, dignity, nobility, politeness, tact, respect, etc.

The peculiarities of the paremiic conceptualization of moral qualities have been identified and described, the national-cultural specificity of the concept of «conscience» in the public consciousness has been analyzed. The moral and ethical norms of the ethnos appear as some samples, standards, basic concepts of culture, a set of ideas developed by one nation. They are widely represented in the paremiological fund of the language, which preserves the specific features of the everyday consciousness of the ethnic group.

A frequency analysis of samples of categorization and conceptualization of conscience in scientific consciousness, according to common dictionary definitions, and ideas about it in the mentality of the people was carried out. In paremias, such signs of conscience were reflected as: evidence of deeds, innocence; a factor in decision-making, compliance with moral laws; creating a psychological attitude; approval of moral actions; pledges of peace; behavior adjustment; condemnation of the wrong choice; exposing bad deeds; evidence of the baseness of man; submission to immoral desires, needs and circumstances; Divine essence.

Key words: moral and ethical sphere, categorization, conceptualization, verbalization, axiological meaning, value consciousness.

Строченко Л. В.,*доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри іноземних мов**Національного університету «Одеська юридична академія»**<https://orcid.org/0000-0003-3619-3484>***Томчаковська Ю. О.,***кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов**Національного університету «Одеська юридична академія»**<https://orcid.org/0000-0003-0117-2704>*

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ АНГЛОМОВНОЇ МЕДІЙНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Анотація. Статтю присвячено окресленню основних напрямів дослідження англомовної термінології медійної сфери у лінгвістиці. Завдяки стрімкому розвитку технологій та інтернету, медійний простір стає все більш широким і доступним, що призводить до збільшення кількості медійних текстів, а отже – і вживання специфічної медійної термінології. З останніми технологічними змінами з'явилися нові медійні платформи, такі як соціальні мережі, стрімінгові сервіси та блоги. Кожна з цих платформ має свою власну термінологію, яка використовується в комунікації, що увиразнює актуальність запропонованої роботи. На сьогодні існує окрема галузь науки, відома як медіазнавство, яка займається дослідженням різних аспектів масових комунікацій та медіа в широкому розумінні, такі як засоби масової інформації, соціальні мережі, журналістика, реклама, кіно та телебачення, та вивчає вплив медіа на суспільство, культуру, політику та індивідуальність людини. Крім того, медіазнавство досліджує процеси створення, поширення та сприйняття медійних продуктів. В рамках медіазнавства виділилася окрема галузь – медіалінгвістика, яка займається вивченням взаємозв'язків між мовою та медіа. Ця галузь досліджує, як мова використовується у медійному контексті, які мовні засоби та стратегії використовуються для комунікації через медіа, а також впливи, які медіа мають на мову. Серед основних аспектів дослідження англомовної медійної термінології можна відзначимо наступні: термінологічний аналіз, який дозволяє визначити та класифікувати специфічні терміни, що використовуються в медійних текстах; лексикографічний аспект, який передбачає аналіз формування та поширення нових слів та виразів у медійній галузі, що відображає зміни в суспільстві та технологіях; корпусний аналіз, використання якого у дослідженні медійної термінології дозволяє отримати об'єктивні дані про вживання термінів у реальних медійних текстах; переклад, який вимагає глибокого розуміння специфіки медійної галузі та уважного відтворення контексту та інтонації оригіналу для забезпечення точності та зрозумілості перекладу.

Ключові слова: медійна термінологія, лексикографія, корпусний аналіз, переклад.

Завдяки стрімкому розвитку технологій та інтернету, медійний простір стає все більш широким і доступним, що призводить до збільшення кількості медійних текстів, а отже –

і вживання специфічної медійної термінології. З останніми технологічними змінами з'явилися нові медійні платформи, такі як соціальні мережі, стрімінгові сервіси та блоги. Кожна з цих платформ має свою власну термінологію, яка використовується в комунікації, що увиразнює актуальність запропонованої розвідки.

Загальновідомим є факт надзвичайного впливу медіа на суспільство, культуру і політику. Вивчення медійної термінології допомагає розуміти, які терміни та концепти використовуються в медійних повідомленнях і як вони впливають на наше сприйняття і розуміння інформації [1]. Англійська мова є однією з найбільш поширених мов у світі і використовується в багатьох міжнародних медійних контекстах. Дослідження англомовної медійної термінології допомагає покращити міжнародну комунікацію і зрозуміння медійних текстів з різних культур і країн.

Все вищезазначене підкреслює актуальність дослідження англомовної медійної термінології у сучасному медійному середовищі.

Мета статті полягає в окресленні основних напрямів дослідження англомовної термінології медійної сфери у лінгвістиці.

Насамперед, слід зазначити, що на сьогодні сформована окрема наукова дисципліна – *медіазнавство*, яка вивчає масові комунікації і медіа в широкому сенсі. Вона досліджує різні аспекти медіа, такі як засоби масової інформації, соціальні мережі, журналістику, рекламу, кіно і телебачення. Медіазнавство вивчає, як медіа впливають на суспільство, культуру, політику і індивідуальність людини. Вона також досліджує медійну продукцію, способи її створення, розповсюдження та сприйняття.

Саме в межах медіазнавства виокремилась *медіалінгвістика* – галузь мовознавства, яка вивчає взаємозв'язок мови та медіа. Вона досліджує, як мова використовується в медіа-контексті, які мовні засоби та стратегії використовуються для комунікації через медіа, а також які впливи медіа мають на мову [2].

Медіалінгвістика вивчає різні аспекти мови в медіа, такі як жанри медіа-текстів, стилістика медіа-мовлення, мовленнєва манера ведучих та журналістів, використання стилістичних прийомів та психолінгвістичні аспекти медіа-комунікації.

Основні завдання медіалінгвістики включають вивчення мовних структур у медіа, аналіз дискурсу медіа (мовних патернів, ідеологій та зв'язків між мовою та соціальними факторами в медіа), вивчення впливу медіа на мову, аналіз мовних механізмів пропаганди та маніпулятивних стратегій і тактик в медіа, дослідження мовної політики та планування в медіа, дослідження лінгвальних особливостей нових форм медіа, зокрема, цифрових платформ [3].

Масмедійний дискурс, який характеризується високим ступенем актуалізації, залучення новітнього вербального термінологічного інструментарію та поняттєвого апарату. На слушну думку дослідників, стиль медіадискурсу передбачає використання не лише вербального фонду, а й інших засобів мовного вираження образності, експресії тощо [1; 4].

Невербальний аспект дослідження англomовного медійного дискурсу є важливою складовою аналізу медійних текстів. Невербальний комунікаційний компонент включає в себе елементи, які не виражені словами, але мають велике значення для сприйняття та розуміння інформації. Дослідження невербального аспекту медійного дискурсу фокусується на аналізі таких елементів, як жести, міміка, тон голосу, вираз обличчя тощо, які можуть впливати на сприйняття повідомлення та емоційну реакцію аудиторії.

Важливо враховувати, що невербальний аспект може мати різні культурні відмінності, які потрібно розглядати під час аналізу медійного дискурсу. Наприклад, певні жести або вирази обличчя можуть мати різне значення в різних культурах. Вивчення невербального аспекту англomовного медійного дискурсу допомагає краще розуміти способи комунікації через медіа, виявляти підтекст у повідомленнях та розкривати складні взаємозв'язки між вербальними та невербальними засобами вираженості.

Дослідження англomовної медійної термінології включає в себе розгляд різних аспектів, що стосуються мови та термінології, використовуваних у медійній сфері.

Насамперед, розглянемо *термінологічний аналіз*. Дослідження медійної термінології передбачає аналіз та класифікацію термінів, які використовуються в медійних текстах, що може включати вивчення вживання термінів у різних контекстах, їхніх варіантів використання та семантичних зв'язків. Термінологічний аналіз – це процес вивчення термінів, їхнього походження, значення, вживання та взаємозв'язків в межах певної наукової або професійної галузі. Цей аналіз включає в себе систематичне дослідження термінів, класифікацію їх за певними критеріями, аналіз їхньої структури та семантики. Термінологічний аналіз допомагає систематизувати використання термінів, забезпечує однозначність та точність спеціальної термінології у комунікації між фахівцями та у розумінні інформації загалом.

Так, зокрема, етимологічні особливості англomовних термінів медіасфери можуть бути досить цікавим об'єктом дослідження. Багато термінів у медійній галузі походять від латинських, грецьких або французьких коренів, оскільки ці мови мають великий вплив на формування термінології у сфері медіа. Наприклад, лексична одиниця "media" походить від латинського слова "medium", що означає «посередник» або «середовище». Тобто внутрішня мотивація терміна вказує на роль медіа як посередника у передачі інформації та спілкуванні між людьми. Деякі терміни, пов'язані з цифровими техноло-

гіями та Інтернетом, можуть мати англійське походження через широке поширення та використання технологій у країнах, де англійська мова є домінуючою.

Дослідники, зокрема, зазначають, що «англomовний термін ЗМІ, інтегрований у масмедійний дискурс, є специфічним кластером формування термінного смислотворення у мовленнєвій та текстовій актуалізації. Ключовим постулатом для досліджуваної масмедійної лексики є те, що структура і семантика їх значення також не залишається незмінною, а поповнюється іншими емоційно-експресивними смислами» [5, с. 136].

Наступним аспектом дослідження англomовної медійної термінології є *лексикографічний*, що зосереджується на створенні словників або термінологічних баз даних, які містять визначення, пояснення та приклади вживання термінів у медійних контекстах. Лексикографічний аспект вивчення термінів включає аналіз та опис термінів у словниках або термінологічних довідниках. У цьому аспекті вивчення термінів проводиться дослідження їхніх лексичних характеристик, таких як семантика, граматики, фонетика та морфологічна структура.

Лексикографічний аспект також включає класифікацію термінів за певними категоріями, такими як галузь знання, сфера діяльності або тип мовлення. Це допомагає створювати систематичні та уніфіковані словники, які забезпечують зручний доступ до термінології та допомагають у вивченні та використанні термінів. Цей аспект вивчення термінів є надзвичайно важливим для розробки та покращення термінологічних ресурсів, таких як словники, довідники та бази даних. Він допомагає забезпечити точність, повноту та однозначність термінів у комунікації та сприяє ефективному використанню термінології у наукових, технічних та професійних галузях.

Перейдемо до розгляду наступного із виокремлених напрямів, а саме *корпусний аналіз* медійної термінології. Дослідження медійної термінології може використовувати корпусні методи, такі як аналіз текстів, зібраних з різних джерел, для вивчення вживання термінів у реальних медійних контекстах, що дозволяє отримати об'єктивні дані про вживання термінів та їхніх варіантів [6].

Отже, корпусне дослідження термінів базується на аналізі текстових корпусів, тобто великих колекцій текстів, зібраних з певної мовної або професійної галузі. Цей метод дослідження дозволяє отримати об'єктивні дані про вживання термінів у реальних мовних контекстах. Корпусне дослідження термінів може включати такі етапи:

- збір корпусу текстів, які відповідають об'єкту дослідження. Корпус може включати текстові файли з різних джерел, таких як наукові статті, професійні журнали, веб-сторінки або інші документи. Побудова термінологічного словника: На основі зібраного корпусу можна побудувати термінологічний словник, який містить визначення та приклади вживання термінів;

- аналіз частотності, що дає змогу з'ясувати, які терміни є найбільш поширеними та як їх вживають у різних контекстах;

- аналіз колокацій, тобто лексичних одиниць, які часто зустрічаються разом з досліджуваним терміном. Це допомагає зрозуміти, які слова та концепції асоціюються з терміном у контексті його вживання;

- аналіз контексту, який виокремлює різні значення термінів та їхні варіації у комунікативних ситуаціях.

Таким чином, корпусне дослідження термінів допомагає отримати об'єктивну інформацію про вживання термінів

у реальних текстах і зрозуміти їх контекст і значення, а отже, цей метод дослідження є важливим для розвитку термінології та для забезпечення точності та однозначності термінів у комунікації.

Переклад англійських термінів медіа є важливим аспектом медіалінгвістики, оскільки медіа є глобальним явищем і мають вплив на різні країни та культури, тож переклад термінів є ключовим в аспекті міжкультурної комунікації [7]. Переклад англійських медійних термінів українською мовою включає декілька специфічних особливостей. Так, медійні терміни можуть мати різні значення в різних контекстах, тому перекладач повинен ретельно аналізувати контекст, щоб визначити правильне значення терміну. Медійний лексикон постійно оновлюється, особливо в епоху цифрових технологій, що створює виклик для перекладачів, які повинні бути в курсі нових термінів та виразів. Деякі англійські медійні терміни можуть не мати прямих еквівалентів українською мовою через культурні відмінності. В цьому випадку перекладачам може знадобитися пошук культурних аналогів або створення описативного перекладу.

Медійні тексти часто характеризуються неформальним стилем, використанням ідіоматичних виразів та сленгу. Перекладачам необхідно зберегти цей стиль у перекладі, забезпечуючи при цьому зрозумілість для української аудиторії. Крім цього, медійна сфера включає велику кількість специфічних технічних термінів (наприклад, терміни, пов'язані з рекламою, виробництвом, розповсюдженням тощо). Англійська мова має багато ідіоматичних виразів та метафор, які використовуються в медійному контексті. Виклик полягає в тому, щоб знайти відповідний ідіоматичний вираз українською мовою, або перекласти ідею, якщо прямий переклад неможливий.

Отже, переклад англійської медійної термінології є важливим для розуміння сучасних медійних процесів та комунікаційних практик. Медійні терміни мають свою специфіку, яка вимагає уваги при їх перекладі та використанні. Культурні відмінності між англійською та українською мовами можуть становити виклик при перекладі медійної термінології. Переклад медійних термінів повинен забезпечувати збереження стилю та формату оригіналу для забезпечення зрозумілості для аудиторії.

На сьогодні існує окрема галузь науки, відома як медіазнавство, яка займається дослідженням різних аспектів масових комунікацій та медіа в широкому розумінні, такі як засоби масової інформації, соціальні мережі, журналістика, реклама, кіно та телебачення, та вивчає вплив медіа на суспільство, культуру, політику та індивідуальність людини. Крім того, медіазнавство досліджує процеси створення, поширення та сприйняття медійних продуктів. В рамках медіазнавства виділилася окрема галузь – медіалінгвістика, яка займається вивченням взаємозв'язків між мовою та медіа. Ця галузь досліджує, як мова використовується у медійному контексті, які мовні засоби та стратегії використовуються для комунікації через медіа, а також впливи, які медіа мають на мову.

Серед основних аспектів дослідження англійської медійної термінології можна відзначити наступні: термінологічний аналіз, який дозволяє визначити та класифікувати специфічні терміни, що використовуються в медійних текстах; лексикографічний аспект, який передбачає аналіз формування та поширення нових слів та виразів у медійній галузі, що відображає

зміни в суспільстві та технологіях; корпусний аналіз, використання якого у дослідженні медійної термінології дозволяє отримати об'єктивні дані про вживання термінів у реальних медійних текстах; переклад, який вимагає глибокого розуміння специфіки медійної галузі та уважного відтворення контексту та інтонації оригіналу для забезпечення точності та зрозумілості перекладу.

Література:

1. Потапенко С. І. Сучасний англійський медіа-дискурс: лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти. Ніжин : Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя, 2009. 391 с.
2. Шевченко Л. І. Медіалінгвістика в сучасній Україні: аналіз ситуації. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. Київ, 2013. Вип. 26. С. 3–12.
3. Matheson D. Media discourses: analysing media texts. London : Open University Press, 2005. 206 p.
4. Чумак Л. М. Лексичні інновації в англійському медійному дискурсі початку XXI століття: структурний і лінгвопрагматичний аспекти : дис. ... канд. філол. Наук : 10.02.04. Київ, 2018. 237 с.
5. Красівський О. М. Термінологія англійського мас-медійного дискурсу: теоретичні та методологічні засади. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Том 32 (71) № 6 Ч. С. 133–137. DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.6-1/24>
6. Чугу С. Д. Дослідження сучасного англійського газетного тексту в категоріях медіалінгвістики. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, грудень 2018. Вип. 4(72). С. 57–60.
7. Гайдук Н. А., Хоровець В. С. Лінгвістичні особливості англійських медійних текстів та способи їх перекладу українською мовою. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Випуск 27. Том 1. С. 164–169. DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.1.28>

Strochenko L., Tomchakovska Yu. Main aspects of study of the English media terminology

Summary. The article is devoted to highlighting main directions of research of English terminology of the media sphere in linguistics. Due to the rapid development of technologies and the Internet, the media space is becoming more and more accessible, which leads to an increase in the number of media texts, and therefore to the use of specific media terminology. With recent technological changes, new media platforms such as social networks, streaming services and blogs have emerged. Each of these platforms has its own terminology used in communication, which emphasizes the relevance of the proposed work. Today, there is a separate branch of science known as media studies, which investigates various aspects of mass communication and media in the broadest sense, such as mass media, social networks, journalism, advertising, film and television, and studies the impact of media on society, culture, politics and individuality of a person. In addition, media studies examines the processes of creation, distribution and reception of media products. Within the framework of media studies, a separate branch has emerged, namely, media linguistics, which studies the relationship between language and media. This field examines how language is used in a media context, what language devices and strategies are used to communicate through media, and the effects that media have on language. Among the main aspects of the study of English media terminology, the following can be distinguished: terminological

analysis, which allows defining and classifying specific terms used in media texts; the lexicographic aspect, which involves the analysis of the formation and distribution of new words and expressions in the media industry, which reflects changes in society and technologies; corpus analysis, the use of which in the study of media terminology allows obtaining objective data on the use

of terms in real media texts; translation that requires a deep understanding of the specifics of the media industry and careful reproduction of the context and intonation of the original to ensure the accuracy and comprehensibility of the translation.

Key words: media terminology, lexicography, corpus analysis, translation.

Тарасенко К. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Національного університету «Запорізька політехніка»

СУЧАСНА ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКА ПІСЕННА ВЗАЄМОДІЯ: ПАРАДИГМА РЕЦЕПЦІЇ КРІЗЬ ПРИЗМУ НОВІТНІХ ДОСЛІДНИЦЬКИХ МЕТОДОЛОГІЙ

Анотація. В статті проаналізовано сучасні польсько-українські пісні крізь призму новітніх дослідницьких методологій: розгляд текстів польських пісень крізь призму координат «рецептивної естетики» та використання «літературних формул» Дж. Кавелті допомагає розкодувати імпліцитні смисли в піснях та пояснює фактор їхнього успіху. Запропоновано, що пісні можна розподілити на три тематичні категорії: пісні російсько-української війни, пісні кінця ХХ – початку ХХІ ст. та сучасні польські хіти, що посіли перші місця в хіт-парадах. Продемонстровано, що сучасна польська пісня є рупором ментальних установок або ж інструментом регламентації соціальної поведінки. Суттєво змінюється і функціонал популярної пісні: приміром, пісні російсько-української війни не націлені на те, щоб розважати реципієнта, а виконують радше акумулятивну, мотиваційну та терапевтичну функції. Подібні культурні практики, які носять масовий характер, майже «флешмобного» типу є відзеркаленням сьогоденної соціокультурної ситуації та органічними частинами формування спільного польсько-українського пісенного простору. Особливу роль в цьому процесі відіграють польсько-українські музичні проекти, які зовсім не мають комерційної мети, а навпаки є реакцією на суспільний попит та події в країні. Сучасні пісні рубіжу ХХ–ХХІ століть та польські хіти навпаки зберігають свій розважальний потенціал та використовують різні механізми популяризації музичного продукту. До таких механізмів відносяться: актуалізація вже відомого світового хіта, використання кавер-версії, використання «флешмобних» установок, «ескапізм», обігрування етнічних стереотипів та ін. Для всіх груп пісень характерним є співпадіння «горизонту авторських сподівань» та «горизонту очікування слухача». Аналіз польських пісень на тему російсько-української війни, популярних пісень рубіжу ХХ–ХХІ ст. та польських хітів, що мають рекордні перегляди демонструє вітальність польської пісні в українському культурному просторі, її здатність до асиміляції в українській культурі, не зважаючи на мовний фактор, схожість тем, ідей, образів, продукованих масовою культурою, створення спільних польсько-українських пісенних проєктів, де навіть в рамках однієї пісні співіснують та вступають в органічну взаємодію польська та українська мови.

Ключові слова: сучасна польська пісня, рецептивна естетика, літературна формула, польсько-українська пісенна взаємодія.

Постановка проблеми. Епоха розвитку «штучного інтелекту» та діджиталізація майже всіх сфер життя спричинили доволі цікавий аксіологічний феномен, сутність якого полягає в тому, що поряд із прагматично-орієнтованими досліджен-

нями з'являються наукові розвідки, націлені на вивчення культурно-мистецьких практик синкретичного характеру, зокрема в царині міжкультурної комунікації.

Одним із таких напрочуд репрезентативних та, безумовно, вартих наукового осмислення явищ є популярна пісня, особливо якщо вона створена на перетині різних культур, приміром, польської та української. Як вельми слушно зазначає музикознавець О. Злотник, «важливим критерієм сучасної музичної комунікації є той факт, що виробництво, розподіл і споживання музичних продуктів виходить за межі національних та державних кордонів, а процеси глобалізації роблять твори музичного мистецтва всепроникними» [1, с. 89]. Саме яскравим прикладом такої музичної «всепроникності» і є польська пісня в українському культурному просторі, яка стала доволі потужним культурним, мистецьким, соціальним, медійним та ідеологічним феноменом, і водночас, репрезентативним проявом міжкультурної взаємодії.

Крім того, інтенсифікація польсько-українських відносин, особливо сьогодні, в часи російсько-української війни, стимулювала розвиток польсько-української пісенної творчості, а отже почали з'являтися польсько-українські музичні проєкти, які, за вельми слушним зауваженням І. Павленко, стали «експресивним відгуком на те, що відбувається і змінює нас та світ навколо» [2, с. 230] та за надивовижу точним спостереженням О. Харчишин, слугували «захисною реакцією на травматичний досвід у час суспільних викликів, формою єднання та ідентифікації «своїх», зброєю в боротьбі за власні цінності» [3, с. 1460]. Думається, що саме польсько-український музичний продукт і став на сьогодні закономірним успішним культурним феноменом.

Парадоксально, але факт: пісні російсько-української війни або, як їх ще можна називати «пісні 24/02» в польсько-українському виконанні попри шалену популярність все ще не стали об'єктом наукового осмислення. Подібний парадокс рецепції пояснюється саме тим, що, по-перше, це кардинально нове явище в соціумі, на якому ще буде сфокусована наукова увага, по-друге, проблемним є вибір конкретної методології дослідження, яка має бути синкретичною та, водночас, універсальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Популярна польська пісня є маловивченим феноменом в українській філологічній гуманітаристиці. До орбіти наукових пошуків потрапляють дослідження О. Харчишин [3; 4], Б. Гальчака, О. Харчишин [5], Н. Баландіної [6; 7], Н. Баландіної та О. Болотнікової [8], які присвячені вивченню популярної пісні «Hey, Sokoły»,

наукові спостереження щодо пісень російсько-української війни (К. Тарасенко) [9; 10], відрефлектування популярної естрадної пісні в інших розвідках знаходимо у теоретичних роботах (О. Злотник [1], М. Мозговий [11], В. Лапко [12], Є. Жихарєва [13], А. Бурлака [14] та ін). Одним із таких цікавих напрямів для вивчення є польсько-українські музичні проекти 2022–2024 років, які ще не були осмислені в сучасній філологічній науці.

Крім того, в цій статті пропонується методологічний кут дослідження, який є одним із можливих інструментаріїв для інтерпретації пісенного тексту та виявлення в ньому культурних кодів за допомогою методології «рецептивної естетики» та теорії «літературних формул» американського культуролога Дж. Кавелті, які, ймовірно, дещо пояснюють основний парадокс рецепції популярної пісенної творчості. Саме поєднання аналізу текстів, зокрема культурних кодів, закладених в них, а також осмислення читачької/слухачької рецепції і є тими ключами, що допомагають дати відповідь про особливості сприйняття такого культурного продукту.

Тож парадоксальність рецепції та необхідність заповнення так званих «лакун» в формуванні цілісної стереоскопічної картини польсько-української пісенної взаємодії і зумовили мету цієї публікації – дослідження специфіки функціонування польської пісні в українському культурному просторі, зокрема фокусування на такому важливому фрагменті як сучасні польсько-українські музичні проекти, що значною мірою сприятиме інтенсифікації дослідження масової культури у межах міжкультурної комунікації, зокрема польсько-української.

Виклад основного матеріалу. Польсько-українська музична взаємодія 2022–2024 років є явищем, безсумнівно, феноменальним. В нашій розвідці аналізуються пісні, які були вибрані за критеріями впізнаваності, максимальної відсутності мовного бар'єру, «флешмобністю», максимальному охопті аудиторії. Звичайно, що проаналізувати весь пісенний масив навряд чи можливо в рамках публікації, втім, окреслити основні вектори формування смаків, ідей та уподобань слухача все ж таки реально.

Варто акцентувати увагу на тому, що за тематично-часовим критерієм можна виокремити такі групи пісень:

– *пісні на тему «російсько-української війни» або «пісні 24/02»*, що становлять доволі потужний масив творчості, як в аспекті музичних проектів, так і в форматі індивідуального виконання («Podaj rękę Ukrainie» групи Tartaka, «Україна» С. Жадана та польського музиканта К. Сташевського, «Nasze Domy» Kalush та польського репера Szpaku, «Dzieci» Р. Чернова та польського співака П. Сверналіса, «Obejmij mnie» Океан Ельзи, IRA та польського Stokłosa Collective Orchestra, «O tobie myślę w zimną noc» Kawalec J., Michalska I., «putin» Суріс та ін.);

– *пісні кінця ХХ-початку ХХІ століття*, які є продуктом польсько-української культурної взаємодії та які презентують своєрідний «діалог культур» («Belle» (Notre Dame de Paris – Polish version), «Żono moja» Masters та ін.);

– *сучасні польські хіти розважальної тематики*, які очолюють польські хіт-паради та водночас є доволі популярними в Україні з огляду на спорідненість мов («Plakała» Ryzik D., «Nie daj żyć cię» After party», «Brać» Cleo D. feat Enej та ін.).

Звичайно, що в такому контексті постає питання якості музичного продукту, втім, думається, що релевантною до цієї

публікації є думка про те, що процес створення пісні є явищем безперервним, і в ньому «будь-які.. шедеври, як, до речі, й будь-які творчі невдачі, можуть бути лише точками перегинів і ніколи – точками розривів» [15, с. 1].

До групи пісень на тему «російсько-української війни» або «пісні 24/02» належать наступні музичні проекти як: «Podaj rękę Ukrainie» групи Tartaka, «Україна» С. Жадана та польського музиканта К. Сташевського, «Nasze Domy» Kalush та польського репера Szpaku, «Dzieci» Р. Чернова та польського співака П. Сверналіса, «Obejmij mnie» Океан Ельзи, IRA та польського Stokłosa Collective Orchestra, «O tobie myślę w zimną noc» Kawalec J., Michalska I., «putin» Суріс.

І хоча це пісенні твори належать до так званої «масової» культури, їхній функціонал під час в період війни кардинально змінюється: естрадна пісня втрачає свій розважальний статус та набуває доволі важливих функцій, які чітко простежуються в текстах. Це і *функція акумулювальна*, яка увібрала в себе лють та ненависть до країни-агресора, і *функція ідеологічна*, що слугує мотивацією для підняття духу як цивільних, так і військових, і *функція мотиваційна*, яка піднімає людину на боротьбу, і *функція «камертону ідей та настроїв»* у суспільстві, і навіть функція *терапевтична*, основним завданням якою є надання психологічної допомоги людині.

Вони характеризуються акумулюванням травматичного досвіду: швидке народження текстів, смислів, наративів та імперативів пояснюється насамперед тим, що з самого початку широкомасштабного вторгнення в лютому 2022 р. відбулося миттєве своєрідне «ментальне об'єднання» українців та поляків. Саме польська нація доволі швидко зреагувала на події в Україні, при чому ця реакція відбулася і на культурній ниві, що свідчить про «полонізацію українського» та «українізацію польського» пісенного просторів.

Факторами, які зумовили популярність такого культурного музичного продукту є, по-перше, шалена мотивація автора та композитора; по-друге, відсутність суто розважального компонента в пісні, по-третє, культурні практики, які носять масовий характер, є відзеркаленням сьогоденної соціокультурної ситуації та органічними частинами формування спільного польсько-українського пісенного простору.

Осмислення текстових фрагментів пісень крізь оптику рецептивної естетики та «теорії літературних формул» Дж. Кавелті демонструє співпадіння «горизонту авторських сподівань» та «горизонту слухачьких очікувань», оскільки в суспільстві вкрай зросла потреба саме в патріотичній пісні, причому не йдеться про популяризацію як стратегію або ж здійснення маркетингових ходів, а саме про потребу, що йде від душі та від серця. У своїх непрагматичних з фінансової точки зору розрахунках автори текстів та композитори не помилились: саме *ідейна монолітність*, згуртованість навколо єдиної мети є поясненням їхньої незаперечної вітальності в українському культурному просторі.

Приміром, кожний житель(ка) України хотів би відчуті підтримку братського польського народу і це можна знайти власне на різних рівнях тексту цієї групи пісень. Це і інтертекстуальність «*Sze nie wmerła, nie wmerła Ukraina*» [16], і підтримка польського народу як на ментальному «*Kiedy razem, jesteśmy jak rodzina*» [16], так і на фізичному рівнях «*Idź ramię w ramię, a przyjaźń wasza nie przeminie*» [16], «*Obejmij mnie, obejmij mnie, obejmij mnie Łagodnie tak i mocno tak*» [17].

Ці пісенні стратегії мають такий собі «флешмобний характер», а відзначаються орієнтацією на орієнтовану на широку аудиторію та на доволі великий слухацький загал. Окрім того, можна відзначити текстові фрагменти пісень характеризуються сакральністю та ритуальністю, що тільки підсилюється шляхом повторів однієї та тієї ж фрази. Ще одним фактором успіху є саме інтимізація текстового простору, яка нібито стирає всі мовні бар'єри та культурні кордони.

Наступним фактором успіху «пісень 24/02» є саме **актуалізація вже знайомого/набутого досвіду та використання відомих кліше/штампів**, характерних для масової культури. Ймовірно, цей фактор успіху дуже тісно корелюється із канонами так званої «формульної» літератури (Дж. Кавелті), згідно постулатам якої «ми повинні навчитися пізнавати і сприймати нашу спорідненість із героями, мотивами і ситуаціями, до яких ми навряд чи стали би причетними в реальному житті» [18, с. 18]. Втім, в піснях тонка грань між реальним та уявним світом відсутня, а отже процес пізнання або ж ідентифікації є відкритим.

Осмислення текстів пісні «**O tobie myślę...**» Kawalec J., Michalska I. крізь оптику рецептивної естетики та теорії літературних формул Дж. Кавелті демонструє, що в ній актуалізовано та вербалізовано такі концепти як: «**bezpieczny kąt, diabeł chce nas zetrzeć na proch, my jeden mamy cel/O swoje zawsze trzeba się bić, wolność nam niezbędna tak jak tlen**» [19]. Основним засобом впливу на слухача є саме прийом ідентифікації, коли у свідомості реципієнта з'являються знайомі кожному українцеві образи «**безпечної кута**» [19], де можна сховатися від диявола, «**образ свободи та незалежності**» [19] від ворога, з яким мали в минулому багато спільного і «**заклик до боротьби**» [19] над злом. У такий спосіб пісня актуалізує вже відомі образи, апелюючи до емотивної сфери реципієнта, виконуючи і терапевтичну, і мотиваційну функції.

Аналогічні образи можемо знайти у пісні «**Mamy siebie**», яку виконував Адам Штаба та оркестр польського радіо, польські популярні артисти, хор TGD та польського радіо. В тексті пісні знаходимо «**lawinie miejskich bomb, gdy wszystko masz, i kiedy niesie prąd, mamy siebie wciąż, razem oswoimy strach ... Nie ważny już żaden wróg, kiedy w sercu ogień**» [20]. І бомби в місті, і страх людини, і відсутність світла є, на жаль, впізнаними реаліями життя, втім, їх можна пережити, на думку авторів пісні, коли «**у нас є ми**» або ж «**в серці палає вогонь надії на краще**» [20]. Окрім ідентифікаційної функції, текст цієї пісні має суто терапевтичний ефект.

У пісні С. Жадана та польського виконавця Казіка Сташевського, що має промовисту назву «Україна», вживано легко впізнавані кожному українцеві/українці образи: «**palą się wioski, walą się miasta, żywe trupy atakują, groza narasta. Dzieci do pokoju, a matki do piwnicy, żywe trupy "Z" litera idzie znad granicy**» [20]. Ритмічне оформлення в стилі реп та відеоряд з кадрами сучасної України поряд із переконливим текстом демонструють не тільки зростаючу в тексті напругу, а також показують суспільству реальну ситуацію в країні, яка постає як символом зруйнованого дому, де «**żywe trupy uczyniły swój pierwszy krok**» [21].

Характерний для «формульного» твору «**есканізм**» проявлявся насамперед у тих ситуаціях коли людина, які під час повітряної тривоги не мала можливості насолодитися музикою як у мирному житті, а отже слухала пісні в інтернеті та ймовірно

відчувала такий собі «ефект катарсису», підспівуючи, іноді навіть підтанцювуючи, а також відчуваючи різні емоції, як-от сльози, іноді навіть нервовий сміх, проговорення переживань, замкнутість, депресія та ін.

Підсилювали терапевтичний ефект і створювані в піснях образи. Так, доволі впізнаваним став образ диявола-путіна, який постає у пісні як нелюдь, яка розпочинає війни, а точніше «**chory psychopato, rosyjskie ścierwo, zbrodniarz wojenny, jaki ma krew na rękach cywila niewinnego**» [22]. Саме проговорення у тексті оцінки діяльності російського диктатора, коли речі називають своїми іменами має додати ще більше сенсу до його вкрай негативного образу.

До символу України як дому апелюють польський репер Szpaku та Переможці Євробачення-2022 Kalush Orchestra в пісні «**Nasze Domy**». В текстах пісні йдеться про наші домівки, які боронитимуть, допоки не вирвуть серце: «**Będę się bronił, póki nie wyrwą serc!**» [23]. Наступний саундтрек «**Dzieci**» у виконанні українського музиканта Р. Чернова та його польського колеги П. Сверналіса є своєрідним смисловим сіквелом «**Наших домівок**», оскільки він продовжує тему війни та розповідає слухачам про те, що: «**Kiedyś minie ta burza, posprzątamy cały świat, mój dom, będzie bezpieczny bo tak**», а також використовується позитивно забарвлена семантика дитинства «**Nasze dzieci już nie muszą znać, żadnych nazwisk ani strasznych dat, i dzieciom naszych dzieci urządzimy dom, możesz mieszkać w nim jeśli będziesz chciał**» [24]. Вживання символів дому та дітей, актуалізація теми нормалізації життя після війни також розраховано на українського реципієнта та ці пісні мають доволі потужний терапевтичний ефект, який неодмінно відчуває слухач.

Дуже цікавим та репрезентативним з точки зору рецепції є також той факт, що відбувається певна сакралізація символів *дому, матері, солдата, безпеки, обіймів, засобів транспорту, зокрема потягу або автобуса, світла* та особливо ключових понять як *безпека, перемога, воля, свобода та боротьба*. Найголовнішою функцією пісень, думається, є терапевтична, оскільки всі компоненти пісні (текст, музика, акомпанемент) націлені ефект катарсису, дуже важливий в контексті сьогодення. Розважальний компонент в таких піснях майже відсутній, оскільки тема війни є домінантною та психологічний стан реципієнта не націлений на отримання миттєвої насолоди.

Пісня кінця ХХ – початку ХХІ століття та сучасні польські хіти навпаки націлені на суто розважальний контент. Той успіх, який припадає на їхню долю, можна спостерігати і у рекордній кількості переглядів, і в компліментарній рецепції слухачів, і в постійній ротації в інфопросторі. Вони слугують доволі яскравим прикладом польсько-української музичної взаємодії, при чому цей культурний діалог відбувається в різних форматах та має чисельну кількість модифікацій. Водночас можна простежити стратегії популяризації цих пісень, які використовують автори або композитори текстів з розрахунком на масову аудиторію. Звичайно, тут на перший план виходить саме фактор комерційного успіху, втім, не завжди цей фактор спрацьовує, оскільки музично-текстові стратегії є потужним засобом впливу на реципієнта. Ймовірно, що він переживає певний музичний досвід, слушно описаний О. Злотником: «навіть найпасивніший реципієнт відчуває художній вплив, що проявляється у комунікативному полі мистецтва. Слід, залишений в душі особистості виставою або концертом, зберігається, свідомо чи несвідомо запам'ятовується уявлення, музика або

слова, переживання або почуття» [1, с. 83]. Як і належить «формульній» пісні, згідно з усіма канонами популярної музики, в пісні майже відсутній компонент, який спонукає до серйозних філософських розмислів.

Орієнтуючись на методологію «рецептивної естетики» та «теорію літературних формул» Дж. Кавелті, в цих музичних фрагментах спостерігається повне співпадіння «горизонту очікувань автора» та «горизонту сподівання слухача», тож використання «формульних» стратегій зацікавлення аудиторії, що полягає у використанні впізнаваних тем, ідей, сюжетів та наданні реципієнтові музичного продукту такого інтелектуального, музичного та зображального рівня, який він/вона воліє побачити або почути. Тож розглянемо механізми популяризації детальніше.

Однією із таких стратегій є **актуалізація впізнаваного світового хіта національною мовою**. Прикладом слугує пісня «Belle із славнозвісного мюзикла «Notre Dame de Paris» у виконанні поляків – Kamil Dominiak, Paweł Skiba, Janek Traczyk та українців – В. Харчишин, О. Пономарьов і Фагот. Цікаво, що для обох націй важливим елементом актуалізації образу є краса циганки Есмеральди: – «*w cudnym ciele*» [25] перекладається як «стан дівочий» [26]; – «*Cygański miot na pokuszenie wodzi mnie*» [25] в українській версії постає як «циганки образ все єство заповонив» [26]; – *ta żądza targa mną* [25] – я став рабом її спокусливих принад [26].

Втім, в польській версії відчувається потужний вплив релігійної тематики зокрема католицьких уявлень про світ, що показано в наступних культурних маркерах: «*Bóg tworzył piekno*» [25], зображення фізичного потягу до дівчини як гріх – «*proźwól mi swój zmasać grzech...*» [25], звернення до Діви Марії «*I nieskalanej Matki Boskiej przybrać twarz?*» [25]. Як бачимо, звернення до вже відомого музичного матеріалу, актуалізація та обіграння вже знаних літературних сюжетів у поєднанні із культурологічними цікавинками і є тими факторами, які популяризують культурний продукт.

Іншою стратегією є **використання кавер-версії із максимальним збереженням оригіналу**. Яскравим прикладом є польсько-українська пісенна взаємодія, націлена на молодіжну аудиторію Приміром, римейк пісні «*Plakala*», яку виконує польська співачка Dagmara Ryzik зберігає майже всі ключові концепти українського варіанту, а саме: «*Ale wiedz – to jest gra moja, mniej słów – więcej działania; poplakała i stop! fiolek rozkwitł; a matka młoda i zakochana mała, w kuchni wszycy jednakowo plakali*» [27]. Кавер-версія порушує ритм та риму, але це порушення є цілком виправданим, оскільки автори намагалися якомога ближче до тексту передати зміст оригіналу. Підкреслимо, що українська пісня «Плакала» вже існує в англійському та русинському варіантах, що доводить її популярність.

Доволі яскравим прикладом польсько-української пісенної взаємодії пісня «*Nie daj życiu się*» у виконанні групи «After Party», в якій автори та композитори використовували **стратегію «флешмобних» установок, «екскапізму» та скорочення дистанції між автором та слухачем** («*Nie daj życiu się*»). Вже на рівні заголовку простежується екзистенційна безконфліктність з життям, формується система етико-психологічних координат, в якій стартовою точкою сюжету є порушення життєвої гармонії: «*Kiedy życie wkurza Cię, kiedy wszystko jest na nie*» [28]. Але далі текст пісні містить своєрідну, майже гіпно-

тичну, «флешмобну» установку «*Wszystkie ręce w górę*», пропонуючи розділити позитивні емоції від музики та тексту.

Суто «ескапістський», типовий для «формульної літератури» рецепт уникнення життєвих негараздів пропонують автори тексту: «*Nie daj życiu się, z nami napij się, Olej smutki, żale i baw się doskonale, Z nami zabaw się, już nie będzie źle, Olej smutki, żale i baw się doskonale*» [28]. При чому «*z nami napij się*» – це традиційна забава поляків, де відбувається зближення дистанції та інтимізація спілкування. Ритм пісні, до речі, дуже підходить до веселої зустрічі, де всі п'ють, танцюють та співають разом. Цікавою і є читачка рецепція пісні, яку продивилися аж 46 мільйонів: «*Nie da się przy tej piosence nie ruszać! Sama noga chce tańczyć! Super piosenka!*», «*Świetna muzyka!!! Połączenie folkloru i nowoczesnego brzmienia*» [28].

Наступна пісня «*Żono moja*» є яскравою ілюстрацією польсько-української пісенної взаємодії, оскільки вона увійшла в репертуар польських та українських груп. Навіть ті, хто взагалі має нульовий рівень з польської мови, цілком розуміє її зміст та може підспівувати завдяки **стратегії фонетичного уподібнення слів**: «*Żono moja, serce moje, Nie ma takich jak my dwoje, Bo ja kocham oczy Twoje, Do szaleństwa, do wieczora*» [29]. І в українському варіанті: *Жінко моя, серце моє, нема таких, як ми двоє, Бо кохаю твої очі до шаленства, аж до ночі* [30].

Цікаво, але саме реципієнт цієї пісні запропонував розширити семантичне поле слова «*дружина*» до слова «*жінка*»: «*to chyba jedyna piosenka o miłości do żony?*» [29]. Подібна зміна семантики, коли адресатом пісні може будь-яка жінка, а не тільки дружина помітно оновлює вже усталену літературну формулу. Рецепція цієї пісні цікава і в гендерному аспекті: чоловіки пишуть про різних потенційних головних героїнь цієї пісні, в той час як жінки більше акцентують увагу на мелодії та ритмі. Тож не дивно, що рецепція є суцільно позитивною та викликає бурю емоцій: «*ciagle na czasie non-stop i ciagle aktualny*», «*non stop na topie*», «*jak to słyszę to jeszcze bardziej kocham moją żonę*» [29] та вона має 98 мільйонів переглядів.

Польсько-українська група «Енея» разом із співачкою Donatan Cleo презентують аудиторії пісню в стилі *Hip-Hop, R'n'B, Pop-Rap* під назвою «*Brać*» та актуалізують стратегію використання етнічних соціокультурних стереотипів у формі гри із слухачем. Вітчизняний реципієнт напевно зрозуміє зміст пісні, оскільки один куплет пісні співають саме українською, а деякі представники групи мають українське коріння.

Соціокультурний стереотип підкріплено у кліпі зображенням застілля в національних костюмах, а текст пісні порівнює різні нації: «*Niemiec nie rozumie nas gdy pijemy wódkę Anglik chciałby tak jak my ale z marnym skutkiem, Grek nie lubi robić nic wolno pijąc uzo, Nam nie wolno mało pić i pracujemy dużo, Francuz delikatny jest, lubi dobre wina, Więcej niż wypiją tam pije tu dziewczyna*» [31]. Репрезентація культури вживання алкогольних напоїв, зокрема водки, що не толерують ані прагматичний німець, ані витончений француз, ані лінивий грек близька тільки польському та українському народові

Крім того, в пісні пояснюється ще одна причина такого дозвілля: «*Mamy kiepskie drogi tu i drogo wszystko mamy, Drogi Prezydent więc wiesz dlaczego chlamy*» [31]. Звернення до президента в пісні є, думається такою собі провокативною маніпуляцією, «формульною стратегією», «ескапістським прийомом, націленим на певну реакцію критиків та слухачів. У своїх

розрахунках автори тексту та композитори не помилилися: відеокліп набрав 1,52 мільйони переглядів та пісня отримала позитивні відгуки майже від всіх слов'янських етнічних груп.

Висновки. Отже, аналіз польських пісень в українському культурному просторі продемонстрував насамперед її вітальність та здатність до асиміляції в українській культурі. Більш того, можна говорити про взаємовплив польської та української пісень, про створення спільних музичних проєктів, які неодмінно слугують інтенсифікаторами міжкультурної комунікації. Прикметною є також спільність тем, ідей та образів, продукованих не скільки масовою культурою, скільки соціокультурною ситуацією в країні.

Пісні «російсько-української війни кардинально змінюють свій функціонал: замість розважальної функції, вони виконують радше функцію акумулятивну або ж терапевтичну, крім цього віддзеркалюючи пануючі у суспільстві умонастрої та ціннісні орієнтири. Щодо пісень-хітів, то тут маємо такі рими як брендівість, комерціалізацію, наявність широкого кола реципієнтів представників різних соціальних верств – всі ці фактори значно впливають на перебіг музичних процесів у суспільстві та сприяють поширенню пісенної творчості далеко за межі країни.

В обох групах пісень спостерігається і повний збіг «горизонту очікувань автора» та «горизонту сподівання реципієнта», і використання «формульних» стратегій зацікавлення аудиторії, що полягає у чисельних маркерах впізнаваних тем, ідей, сюжетів, у дещо компліментарних спробах улестити потенційного реципієнта та надати йому продукт такого інтелектуального, музичного та зображального рівня, який він/вона воліє побачити або почути.

Процес взаємодії може відбуватися і без досконалого знання мови, а отже можна стверджувати про спільну ментальність із поляками, які точно та навдивовижу майстерно відчули умонастрої, сподівання та мрії українців. Подібний культурний діалог, безсумнівно, вимагає подальшого філологічного та культурологічного осмислення, можливо із використанням інших методологічних орієнтирів.

Література:

1. Злотник О. Й. Комунікативний простір музичного мистецтва України кінця XX – початку XXI століття : дис. ... канд. мистецтвознавства : 26.00.01 – теорія та історія культури. Київ, 2019. 253 с.
2. Павленко І. Я. Пісні російсько-української війни у контексті розвінчання радянських ідеологем . *Література й історія : матеріали Всеукраїнської наукової конференції*. Запоріжжя. 17–18 листопада 2022 р. Запоріжжя. 2022. С. 230–232.
3. Харчишин О. Колискові пісні в умовах російсько-української війни (з 2014): особливості функціонування. *Народознавчі зошити*. 2023. № 6 (174). С. 1459–1468.
4. Харчишин О. Сучасні українсько-польські народнопісенні стилізації як форми етнокультурного сусідства та спільного культуротворення. *Народознавчі зошити*. № 3 (153), 2020. С. 605–613.
5. Гальчак Б., Харчишин О. Польсько-українські відносини на тлі історії популярної пісні “Hej, Sokoły!”. *Русинистичні студії*. [S.l.], V. 4, №4, P. 39-56/
6. Баландіна Н. Ф. Масифікація польсько-української пісні "Hej, sokoły!" («Гей, соколи!») *Молодий вчений*. 2018. № 9.1. С. 4–8.
7. Баландіна Н. Ф. Польсько-українська пісня “Hej, Sokoły!»: соціально-історичні контексти та смислові домінанти. *Слов'янський збірник*. 2019. Вип. 23. С. 90–104.
8. Баландіна Н. Болотнікова А. Польсько-українська пісня «Hej, Sokoły!» як інтеркультурне комунікативне явище. *Przegląd Wschodnioeuropejski*. 2020 №XI/1. P. 231–240.
9. Тарасенко К.В. Польсько-українська пісенна взаємодія часів російсько-української війни як соціокультурний феномен *Література в деталях : Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (XXI Філологічні читання пам'яті Н. С. Шрейдер)*: Дніпро. 1–2 лютого 2024 р. Дніпро. 2024. С. 105–106.
10. Тарасенко К.В. Польсько-українська пісенна творчість російсько-української війни як об'єкт наукових рефлексій. *Запорізькі філологічні читання : Матеріали Всеукраїнської наукової конференції : Запоріжжя, 16–17 листопада 2023 р. Запоріжжя*. 2023. С. 118–120.
11. Мозговий М. П. Становлення і тенденції розвитку української естрадної пісні : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.01 «Теорія та історія культури». К. 2007. 19 с.
12. Лапко В. В. Масова пісня в культурному полі США в першій половині XXI століття. *Музикознавство*. 2018. Вип. 33. С. 474–481.
13. Жихарева Є. М. Масове музичне мистецтво як феномен індустрії в умовах глобалізації культури XXI століття. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ. 14–15 квітня 2016 року. Київ. 2016. С. 368–375.
14. Бурлака А. Сучасна українська естрадна пісня як засіб трансляції культурної ідентичності. *Arts and Cultural, Educational Practices Issues in Cultural Studies*. 2023. №41. P. 43–51.
15. Тарасенко К.В. Англійська популярна романістика доби Ренесансу: парадокси рецепції крізь призму новітніх методологій. *Літературознавчі обрії. Праці молодих учених*. Київ: Інститут літератури ім.Т.Г. Шевченка НАН України. 2009. № 14. С. 147–152.
16. Taraka «Podaj Rękę Ukrainie» URL: <https://www.youtube.com/watch?v=CK1zEQAiVow> дата звернення 15.09.2023
17. Okean Эльзи(Okean Elzy), IRA, Stokłosa Collective Orchestra Obejmij mnie/Обійми URL: https://www.youtube.com/watch?v=4asMi_3KRCM дата звернення 15.09.2023
18. Cawelti John G. Adventure, Mystery, and Romance. *Formula Stories as Art and Popular Culture*. University of Chicago Press, 1976. 344 p.
19. Kawalec J., Michalska I. «O tobie myślę w zimną noc» URL: <https://www.youtube.com/watch?v=IO8pelrx08&t=104s> дата звернення 15.09.2023.
20. Artists for Ukraine Mamy siebie URL: https://www.youtube.com/watch?v=101_7R3ppJY&t=146s дата звернення 15.09.2023
21. KAZIK / ŻADAN «Ukraina» URL: <https://www.youtube.com/watch?v=d0SanjDzuwI> дата звернення 15.09.2023
22. Cypis putin URL: <https://www.youtube.com/watch?v=dBqBJ6C5Mk-w&t=43s> дата звернення 15.09.2023
23. Szpaku та Kalush Orchestra Nasze Domy URL: <https://www.youtube.com/watch?v=vkB-fujq5ag> дата звернення 15.09.2023
24. Morphom I Swiernalis Dzieci URL: <https://www.youtube.com/watch?v=AVDrXogSN94> дата звернення 15.09.2023
25. Belle (Notre Dame de Paris – Polish version) K.Dominiak, P.Skiba, J.Traczyk URL: <https://www.youtube.com/watch?v=8jyRBDfSEqA> дата звернення 15.09.2023.
26. Переклад пісні «Belle» українською URL: <https://www.minus.lviv.ua/minus/artist/%D0%A5%D0%B0%D1%80%D1%87%D0%B8%D1%88%D0%B8%D0%BD,%20%D0%9F%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%80%D1%8C%D0%BE%D0%B2%20,%20%22%D0%A4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D1%82%22/rec/46067/> дата звернення 15.09.2023
27. Pyzik D. PLAKALA (2018) URL: <https://www.youtube.com/watch?v=gqg7TKThyT4> дата звернення 15.09.2023
28. AFTER PARTY Nie daj życiu się URL : <https://www.youtube.com/watch?v=sLufPieOVqg> дата звернення 15.09.2023
29. Masters Żono moja URL: <https://www.youtube.com/watch?v=zG3sXYrJtW4> дата звернення 15.09.2023

30. Трембіта «Жоно моя» URL: <https://www.youtube.com/watch?v=vBLw9nt50FI> дата звернення 15.09.2023
31. Cleo D. feat Enej Brać URL: <https://www.youtube.com/watch?v=OjfMrrJ-bG4> дата звернення 15.09.2023

Tarasenko K. Contemporary polish-ukrainian song interaction: a paradigm of reception through the prism of the newest research methodologies

Summary. The article analyses contemporary Polish-Ukrainian songs through the prism of the newest research methodologies. Consideration of the texts of Polish songs through the prism of "receptive aesthetics" and the use of "literary formulas" by G. Cawelty helps to decode the implicit meanings in the songs and explain the factor of their success. It is proposed that the songs can be divided into three thematic categories: songs of the Russian-Ukrainian war, songs of the late XX – early XXI centuries, and contemporary Polish hits that took the first places in the charts. It is demonstrated that the contemporary Polish song is a mouthpiece of mental attitudes or a tool for regulating social behaviour. The functionality of a popular song is also changing significantly: for example, songs of the Russian-Ukrainian war are not aimed at entertaining the recipient, but rather perform accumulative, motivational and therapeutic functions. Such cultural practices, which

are massive and almost "flash mob" in nature, reflect the current socio-cultural situation and are organic parts of the formation of a common Polish-Ukrainian song space. A special role in this process is played by Polish-Ukrainian music projects, which have no commercial purpose at all, but rather are a response to public demand and events in the country. On the contrary, modern songs from the turn of the century and Polish hits retain their entertainment potential and use different mechanisms to popularise the music product. Such mechanisms include: updating an already well-known world hit, using a cover version, using "flash mob" settings, "escapism", playing on ethnic stereotypes, etc. All groups of songs are characterised by the coincidence of the "horizon of the author's expectations" and the "horizon of the listener's expectations". The analysis of Polish songs on the topic of the Russian-Ukrainian war, popular songs of the turn of the XX–XXI centuries and Polish hits with record views demonstrates the vitality of Polish songs in the Ukrainian culture, its ability to assimilate into Ukrainian culture, despite the language factor, the similarity of themes, ideas, and images produced by mass culture, and the creation of joint Polish-Ukrainian song projects where Polish and Ukrainian coexist and interact organically.

Key words: contemporary Polish song, receptive aesthetics, literary formula, Polish-Ukrainian song interaction.

*Терещенко Л. В.,**старший викладач кафедри слов'янської філології
Хмельницького національного університету**Станіславова Л. Л.,**кандидат філологічних наук, доцент
Хмельницького національного університету*

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ КАТЕГОРІЇ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Стаття висвітлює критичний огляд сучасних концепцій лінгвістичної категоризації, розглядаючи їхній потенціал для формального опису знань. Зростаючий інтерес до розуміння природи мови відображається в багатьох аспектах, таких як вивчення семантики, лексики, синтаксису, а також в аналізі мовних категорій та їхнього впливу на сприйняття й інтерпретацію інформації. Дослідження лексико-семантичних категорій є важливим компонентом цього широкого спектра наукових розвідок, оскільки вони становлять основу для розуміння значень слів, їхніх взаємозв'язків, а також для використання у мові. Мета статті полягає у систематизації та критичному аналізі сучасних підходів до лінгвістичної категоризації з метою виявлення їхнього потенціалу для опису лексико-семантичних категорій у взаємодії із традиційними. У статті лінгвістичні категорії трактуються як одиниці, що реалізуються на лексичному, морфологічному й синтаксичному рівнях мови. Водночас лексико-семантичні категорії розглядаються авторами як репрезентанти семантичних відношень між словами. Авторами окреслено можливості інтеграції традиційних і сучасних підходів до категоризації мови, включаючи когнітивний аспект, а також розгляд лексико-семантичних категорій. Основна увага зосереджена на дослідженні традиційних методів категоризації мови та виокремлено можливості його інтеграції з сучасними когнітивними підходами, зокрема у контексті лексико-семантичних категорій. Розглядаються питання, пов'язані з класифікацією та структуризацією лексичних одиниць за їх значенням і семантичними відношеннями. Крім того, автори статті пропонують перспективи використання категоріального потенціалу природної мови для аналізу та формального відображення знань, зокрема у визначенні семантичних полів, а також інших лексико-семантичних структур.

Ключові слова: категоризація, лексико-семантична категорія, лінгвістична категоризація, когнітивна лінгвістика, знання.

Постановка проблеми. Філософи, психологи й мовознавці наголошують, що навколишня дійсність постає як упорядкована система, змодельована природою, осмислена людиною та категоризована свідомістю [1; 2; 3]. Людина, зокрема, в процесі сприйняття і розуміння світу, використовує категоризацію – процес класифікації й організації оточуючих об'єктів, явищ та ідей у певні категорії або групи на основі спільних властивостей. Цей процес відбувається на рівні свідомості, де інформація опрацьовується й репрезентується у вигляді понять і категорій.

Варто зазначити, що категоризація є не лише засобом моделювання світу, а й організації його складних структур. Вона дозволяє створювати систематичні й структурні зв'язки між різними аспектами дійсності, утворюючи певний порядок у розумінні та взаємозв'язку різноманітних явищ. Категоризація також відображає процеси концептуалізації й репрезентації знань, оскільки вона визначає способи, за якими інформація організовується і представляється у свідомості людини. Таким чином, категоризація виступає ключовим елементом у процесі створення і розуміння структури світу, а також у формуванні когнітивних моделей людської реальності.

Релевантний для нашого дослідження розгляд лексико-семантичних категорій у лінгвістиці відкриває широкий спектр проблем, які заслуговують на увагу та аналіз. Однією з таких проблем є визначення й класифікація лексичних одиниць за їхніми семантичними властивостями та відношеннями між ними. Така постановка проблеми дозволяє охопити широкий спектр аспектів, пов'язаних з вивченням лексико-семантичних категорій у лінгвістиці й суміжних галузях.

Очевидно, що лексико-семантичні категорії вивчаються з лінгвістичного аспекту для розуміння й аналізу значень слів і фраз у мові. Цей підхід допомагає дослідникам і мовознавцям класифікувати слова за їх значеннями, встановлювати зв'язки між ними та визначати їхню семантичну структуру. Лінгвістичний аналіз лексико-семантичних категорій дозволяє розкрити різноманітні аспекти мовного вираження, такі як синонімія, антонімія, гіперонімія й гіпонімія, а також виявити відтінки значень та їхні взаємозв'язки в мовному вживанні.

У перебігу історичного розвитку мовознавства, лінгвістична категоризація завжди виступала об'єктом наукових студій. Це пов'язано з тим, що тлумачення механізмів групування елементів мовної системи у класи визначало напрямки розвитку тих чи інших лінгвістичних парадигм і формувало переконання вчених щодо функціонування мовної структури, її організаційних закономірностей і перспектив подальшого розвитку. У цьому контексті видається необхідним аналіз різних поглядів на явище мовної категоризації в історії лінгвістики та встановлення взаємозв'язків і взаємозалежності основних концепцій категоризації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує декілька ключових тем і підходів до проблеми категоризації в різних галузях знань. Низка джерел зосереджується на лінгвістичних аспектах у взаємодії з соціологічними й когнітивними вимірами категоризації. У статті Б. Грещука [1] розглянуто

граматичні та лексико-семантичні категорії в контексті категоризації дійсності. Робота Я. Синегуба [2] досліджує класифікацію української соціологічної термінології, зазначаючи, які категорії використовуються для опису соціальних явищ і процесів. Р. Микульчик [4] вивчає тематичну класифікацію фізичних термінів-епонімів, зосереджуючись на способах, за якими вони використовуються й інтерпретуються в контексті наукових дисциплін. О. Мироненко [5] студіює лексико-семантичні категорії конотації у проєкції на прислівникові слова, досліджуючи вплив додаткових смислів та асоціацій на сприйняття й інтерпретацію слів. Інші дослідники [3; 6; 7; 8; 9; 10] присвячують свої розвідки категоризації з когнітивно-лінгвістичного погляду, розглядаючи його зв'язок між мовою і мисленням.

Отже, аналізовані джерела представляють широкий спектр підходів до категоризації, що варто розглянути для розуміння різноманітних аспектів цього поняття з різних наукових позицій. Однак відсутні розвідки, у яких вивчається потенціал взаємодії традиційних та когнітивних підходів до встановлення лексико-семантичних категорій.

Мета статті полягає у систематизації та критичному аналізі сучасних підходів до лінгвістичної категоризації з метою виявлення їхнього потенціалу для опису лексико-семантичних категорій у взаємодії із традиційними.

Виклад основного матеріалу дослідження. Категоризація у загальному розумінні – це процес систематизації набутих знань. Щоразу, коли особа сприймає нову інформацію про світ, вона намагається зарахувати її до певної категорії та організувати у своєму мозку. Це стосується як конкретних, так і абстрактних понять. Моделювання знань є однією з особливих форм категоризації. Ця форма розумової діяльності протікає протягом усього життя й відзначається несвідомим поєднанням процедур категоризації та моделювання для «узагальнення й інтегрування нових знань в інформаційне середовище апріорного досвіду» [3].

Категоризація трактується як особлива форма систематизації знань, тобто когнітивний процес, який дозволяє людині розуміти світ, записуючи та структуруючи його у спосіб, зручний для мозку. Усі ці властивості роблять категоризацію концептуально важливою для багатьох наук, зокрема для антропології, філософії, соціології, психології та лінгвістики. Важливо, що систематизація знань, яка лежить в основі процесу категоризації, відтворює, як ці знання позиціюються щодо вже наявної в людському мозку інформації про відповідну концептуальну сутність. Ми погоджуємося з ідеєю, що категоризація постає у певному сенсі «накладанням психологічної метареальності на об'єктивний світ, який, окрім своїх матеріальних властивостей, містить також певні ідеальні сутності» [6, с. 101].

Мовознавча наука передбачає дослідження на матеріальному (тобто розмовному) та ідеальному (тобто лінгвістичному) рівнях, а отже, потребує дієвих механізмів класифікації знань. Очевидно, що усне мовлення – це лінійна послідовність звуків. З цього погляду мовознавство традиційно описує те, як послідовності звуків накладаються на певні значення. Науковці наголошують, що «процес зіставлення форми зі значенням ґрунтується на дотриманні синтаксичних правил, що вимагає поділу мовного матеріалу на окремі одиниці» [10, с. 77]. Зазначені одиниці постають категоріями різних видів і можуть бути поділені на класи на основі спільних категоріальних ознак.

Традиційно категоризація найчіткіше проявляється у граматиці. Сучасні лінгвістичні студії засвідчують, що дослідження граматичної системи мови є категоризованим. Науковці наголошують на існуванні в будь-якій мові диференційних класів слів, яким властиві спільні категоріальні ознаки. У цьому контексті мовознавство постає наукою про категорії. Інакше кажучи, це вивчення того, як «мова надає значення звукам, класифікуючи реальність на дискретні одиниці або сукупності одиниць» [3].

На нашу думку, відсутність єдиного уніфікованого тлумачення лінгвістичної категорії можна пояснити тим, що науковці використовують цей термін як у вузькому, так і в широкому значенні без будь-яких уточнень. Одні вчені зараховують до лінгвістичних категорій класи слів, а інші додають до цього ще час, спосіб, особу та число. З огляду на це, категоризація порушує низку питань, пов'язаних з детермінацією й делімітацією при визначенні того, що може належати до категорійного класу. У цьому разі прикладом постають категоріальні параметри частин мови. При цьому вважається, що чим меншою є кількість частин мови, тим простіше визначити їхній категоріальний потенціал, що є, на нашу думку, справедливим зауваженням. Таким чином, питання таксономії мовних одиниць та їхньої взаємодії в конкретній мові є предметом постійних наукових досліджень.

У класичному трактуванні категорії мають чіткі межі, а їхні елементи мають однаковий статус. Варто зазначити, що подібне класичне розуміння категоризації доволі тривалий час превалювало у мовознавстві. Причини, які тривалий час домінували над традиційною концепцією категоризації, формували її зв'язок з логікою та фундаментальне намагання людей структурувати світ у вигляді дискретних, описуваних сутностей. На початку минулого століття з'явилася вчення Б. Рассела, видатного філософа і логіка, доктрина якого успадкувала ідею про нездатність людини інтерпретувати світ і про те, що одна з його форм – мова – також є невизначеною. Відповідно до теорії Б. Рассела, «будь-які форми репрезентації – механічні чи когнітивні – не можуть мати універсальних характеристик своєї чіткості або невизначеності, оскільки існують незалежно від них» [3, с. 62].

У результаті такого підходу концепція класифікації, яка раніше ґрунтувалася на потребі чіткого опису складових та їхніх класів, була переглянута і реформована. Принциповим питанням лінгвістичної класифікації постає поділ мовних систем на класи слів на основі чіткої класифікації елементів класів. Для Л. Блумфілда, прихильника реструктуралізму, «граматичні категорії є переважно формальними класами, частини мови – це формальні класи, до яких зараховують також категорії числа, роду, відмінка і часу, і в кожному з цих формальних класів наявні елементи, тобто класові значення, які є однаковими для усіх форм даного класу» [11, с. 81]. Вчений вперше зауважив, що «формальні класи не є такими, що виключають один одного, вони можуть накладатись, схрещуватись і містити один одного» [11, с. 83].

Очевидно, що опис мови завжди був моделлю, що відображає ментальну репрезентацію мовної системи. Під час становлення генеративної лінгвістики головні лінгвістичні категорії були запозичені з традиційного мовознавства. Зі свого боку, когнітивна лінгвістика наполягає на семантичних індикаторах категоризації. Р. Ленекер зазначає: «...базові граматики категорії, такі як іменник, дієслово, прикметник і прислівник

можуть бути визначені семантично. Вони мають семантичний і фонологічний полюси, перший з яких і визначає категоріальні ознаки. Усі члени категоріального класу мають спільні семантичні ознаки, а їхні семантичні полюси входять до складу однієї абстрактної концептуальної схеми, яка дає змогу формалізувати категорії» [6, с. 189]. Інакше кажучи, іменники розглядаються як символічні одиниці, які через свою семантику представляють концептуальні схеми, дієслова відображають процеси, а прикметники та прислівники – відношення у часі та просторі. Дж. Лайонз наголошує, що «семантична або онтологічна частка інформації, яка міститься у визначеннях частин мови, дає змогу категоріально визначити не увесь клас, а лише його центральну (ядерну) частину» [7, с. 440]. Слід зазначити, що при цьому сучасні когнітивні розвідки не виключають також натуралістичне тлумачення категоризації, запропоноване ще Аристотелем. Наприклад, Дж. Тейлор пропонує «визнавати категорії природних видів, які описуватимуть об'єкти реального світу, що можуть бути класифіковані відповідно до своїх природних властивостей» [3, с. 47].

Деякі вчені протиставляють природні видові категорії номінальним категоріям, розглядаючи їх як «частину штучної таксономії», що охоплює «природні об'єкти, такі як тварини, рослини й неживі предмети, а також артефакти» [8; 9]. Їхнє віднесення до категорії гарантується наявністю референтної ознаки. Однак за таких умов межі категорій стають менш чіткими [3]. Когнітивна лінгвістика виокремлює три рівні категоризації: 1) верхній, 2) базовий і 3) нижній [12]. Лінгвісти зазначають, що на базовому рівні знаходиться саме прототип класу категорії. Зазначені класифікаційні рівні уможливають поділ досвіду на основі розширення диференційних ознак категорій. Для певних об'єктів на базовому рівні можна передбачити атрибути та ідентифікувати їх за формою і зовнішніми ознаками. Класифікація за цими рівнями легко виконується дітьми. Це пояснюється тим, що кожен рівень має власний потенціал для кодування і розпізнавання. Запропонована категоризація постає частиною мовної компетентності людини та найефективніше використовується для категоризації об'єктів у реальному світі.

Дж. Лакофф зазначає, що «більшість існуючих філософських, психологічних та антропологічних концепцій категоризації уможливають диференціацію таких об'єктів, як артефакти, люди, тварини, рослини тощо» [10]. Однак необхідно розширити коло об'єктів, що належать до категоризації, і розробити способи категоризації нефізичних сутностей, наприклад, таких як емоції, мова та соціальні інститути тощо. Концептуальну структуру таких об'єктів не можна розглядати як просте відображення природи, з огляду на це, «визначення їхніх категоріальних ознак може відтворювати когнітивні структури в мозку людини. До цих категорій належать лінгвістичні, на яких ґрунтуються концептуальні системи людини» [10, с. 180]. Сучасні моделі категоризації поділяються умовно на такі типи, як: 1) створення вибіркових асоціацій для категорій на основі загальних понять і прикладів, що ілюструють ці асоціації та відбираються на основі внутрішньої й зовнішньої схожості об'єктів; 2) вибір правил і категорій на основі цих правил.

Вчені наполягають на гібридному підході моделювання категоризації, оскільки когнітивні категорії пов'язані з лінгвістичними, а «засвоєння лінгвістичних категорій впливає на процес утворення концептуальних нелінгвістичних категорій» [13, с. 256]. Лінгвістичні категорії представлені одиницями, що

реалізуються на лексичному, морфологічному й синтаксичному рівнях мови. Вчені зазначають, що до лінгвістичних категорій належать елементи, які поводяться як група і демонструють при цьому спільні дистрибутивні зразки, способи вживання та обмеження [8; 11; 12].

У традиційному мовознавстві граматичні категорії – це класи слів (іменник, дієслово, прикметник та ін.), морфологічні – маркери узгодження, синтаксичні – типи іменникових та дієслівних конструкцій, типи речень. У цьому контексті слід зазначити, що зв'язки між словами в мові досліджуються з погляду лексико-семантичних категорій, які репрезентують семантичні відношення між ними [14]. Серед найважливіших категорій можна виділити синоніми, антоніми, конверсиви й гіпоніми. Відомо, що синоніми є словами або виразами, які мають схоже або ідентичне значення. Ці лексичні одиниці можуть використовуватися взаємозамінно в мовленні, розширюючи лексичний арсенал мовця й дозволяючи варіювати стиль або експресію. Антоніми, навпаки, відображають протилежність у значеннях між словами. Вони створюють контрастні пари, які допомагають у точнішому вираженні концепцій або ідей та сприяють у формулюванні протилежних аспектів. Конверсиви – це слова, які виражають зворотні лексичні функції. Наприклад, дії «купувати» і «продавати» є конверсивами: перше дієслово вказує на придбання, а друге – на продаж. Гіпоніми й гіпероніми відображають відношення між загальним та окремим. Гіпонім входить в групу чи клас, який представляє гіперонім. Наприклад, «яблуко» є гіпонімом до «фрукт», що означає, що воно належить до ширшого класу речей. Ці лексико-семантичні категорії відображають складні відносини між словами в мові й допомагають у розумінні їх значень та взаємозв'язків. Вони є важливим інструментом у лінгвістичному аналізі й дослідженні мови, що засвідчує низка наукових проблем, пов'язаних із лексико-семантичними категоріями та відношеннями між словами в мові.

Однією з таких проблем є визначення чітких і повних меж між різними лексико-семантичними категоріями. Наприклад, визначення меж синонімів і антонімів може бути неоднозначним, особливо коли розглядаються семантично схожі або протилежні слова. Крім того, існують різні типи синонімів, такі як повні, часткові, стилістичні тощо. Вивчення їх використання в мовленні та їх відтінки значень є складною проблемою. Науковці зосереджують свою увагу також на природі антонімів. Хоча багато антонімів мають протилежне значення, іноді це протиставлення може бути непрямим або контекстуально залежним. Розуміння того, яким чином слова можуть мати протилежне значення в різних контекстах, є важливим аспектом дослідження. Дослідження когнітивних аспектів семантики слова, таких як ментальні моделі, семантичні поля тощо, постають важливою галуззю сучасної лінгвістики. Розуміння того, як люди сприймають та організують значення слів у своїй ментальній структурі, є складною задачею. Існують різні методи й підходи до аналізу лексико-семантичних відносин, включаючи лексикографічні, корпусні, когнітивні, а також формально-семантичні методи. Порівняння й інтеграція цих підходів становить виклик для дослідників.

Відповідно до результатів нашого дослідження, розв'язання цих проблем вимагає інтердисциплінарного підходу, який об'єднує лінгвістику, когнітивну науку й інші галузі, щоб

краще розуміти природу та функціонування лексико-семантичних відносин у мові.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, категоризація, як ключовий аспект у лінгвістиці, відображає упорядковану природну систему світу, організовану природою, осмислену людиною та відображену у свідомості. Встановлено, що категоризація створює систематичний та структурний зв'язок між процесами концептуалізації й репрезентації знань, забезпечуючи якісне розуміння мовних явищ та їхню ефективну обробку. У цьому контексті необхідно здійснювати подальші дослідження інтеграції різних підходів до категоризації, щоб розвинути ширше розуміння лінгвістичних явищ й покращити методи та моделі категоризації для практичних застосувань у різних галузях знань.

Висновки цієї роботи слід використовувати як базу для майбутніх наукових досліджень, спрямованих на розвиток та вдосконалення методів категоризації для більш ефективного використання у мовній практиці.

Література:

- Грещук Б. Граматичні і лексико-семантичні категорії в категоризації дійсності. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2012. Вип. 57. С. 75–83.
- Синегуб Я. В. До питання про класифікацію української соціологічної термінології. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2017. Вип. 77. С. 155–160.
- Wittgenstein L. Last writings on the philosophy of psychology. Oxford: Blackwell, 1992. Vol. 2: The Inner and the Outer. 196 p.
- Микульник Р. Тематична класифікація фізичних термінів-епонімів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми української термінології*. 2016. № 842. С. 92–95.
- Мироненко О. В. Лексико-семантична категорія конотації у проекції на прислівникові слова. *Молодий вчений*. 2016. № 10. С. 186–189.
- Langacker R. W. Foundations of Cognitive Grammar. Theoretical Prerequisites. Stanford: Stanford University Press, 1987. Vol. 1. 515 p.
- Lyons J. Semantics. Cambridge: CUP, 1977. Vol. 1 / Lyons J. 897 p.
- Pulman S. G. Word Meaning and Belief. London: Croom Helm, 1983. 179 p.
- Schwartz S. P. Natural kinds and nominal kinds. *Mind*. 1989. P. 182–195.
- Lakoff G. Women, Fire and Dangerous things: What Categories Reveal About the Mind. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1987. 614 p.
- Passos M. d. L. R. d. F. Bloomfield and Skinner: Speech-community, functions of language, and scientific activity. *The Journal of Speech and Language Pathology – Applied Behavior Analysis*. 2007. № 2(1). P. 76–96.
- Колегаєва І. М. Конструювання номінативного поля концепту: етапи та одиниці. *Записки з романо-германської філології*. 2018. № 1(40). С. 121–127.
- Papafraçou A. Relations Between Language and thought: Individuation and the Count/Mass Distinction. *Handbook of Categorization in Cognitive Science*. H. Cohen, C. Lefebvre (eds.). Elsevier LTD. 2005. P. 255–275.
- Михайлова Т. В. Гіпонімія як лексико-семантична категорія. *Лінгвістичні дослідження*. 2016. Вип. 41. С. 57–66.

Tereshchenko L., Stanislavova L. Lexical and semantic categories: a linguistic aspect

The article presents a critical review of modern concepts of linguistic categorization, considering their potential for formal description of knowledge. The growing interest in understanding the nature of language is reflected in many aspects, such as the study of semantics, vocabulary, syntax, as well as the analysis of language categories and their impact on the perception and interpretation of information. The study of lexical and semantic categories is an important component of this wide range of research, as they form the basis for understanding the meanings of words, their interrelationships, and their use in language. The purpose of the article is to systematize and critically analyze modern approaches to linguistic categorization in order to identify their potential for describing lexical and semantic categories in interaction with traditional ones. The article treats linguistic categories as units realized at the lexical, morphological and syntactic levels of language. At the same time, the authors consider lexical and semantic categories as representatives of semantic relations between words. The authors outline the possibilities of integrating traditional and modern approaches to language categorization, including the cognitive aspect, as well as the consideration of lexical and semantic categories. The main attention is focused on the study of traditional methods of language categorization and the possibilities of its integration with modern cognitive approaches, in particular in the context of lexical and semantic categories, are highlighted. The article deals with issues related to the classification and structuring of lexical units by their meaning and semantic relations. In addition, the authors of the article offer prospects for using the categorial potential of natural language for the analysis and formal representation of knowledge, in particular in defining semantic fields and other lexical and semantic structures.

Key words: categorization, lexical-semantic category, linguistic categorization, cognitive linguistics, knowledge.

Токарева Т. С.,

кандидат педагогічних наук, доцентка,

доцентка кафедри германських мов, зарубіжної літератури та методик їхнього навчання
Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ РЕЧЕННЯ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Анотація. Стаття присвячена розгляду особливостей структури речення німецької мови з точки зору стилістики. Оскільки синтаксична конструкція бере на себе функцію забезпечення комунікації, зазначається, що синтаксичні форми впливають на стиль викладу певного матеріалу. В результаті узагальнення наукового матеріалу з досліджуваної теми встановлено, що основною сферою, яка тяжіє до випадків відхилення від ustalених правил синтаксису, є твори художньої літератури, як поетичні, так і прозові.

У статті автор акцентує увагу на співвіднесення структури речення та його значення. Зокрема розміщення членів речення у німецькій мові виконує важливі завдання, а саме: визначає тип речення, вказує на відношення між окремими членами речення, слугує для стилістичного оформлення висловлювання та для успішної реалізації комунікативної мети речення. Вказується також на те, що в залежності від порядку слів у реченні створюються нові виразні відтінки, окремі компоненти синтаксичної структури речення змінюють свою експресивну роль та комунікативне спрямування. Простежено, що порядок слів у німецькому реченні має важливі структурно-граматичні і комунікативно-стилістичні функції.

На основі вивчення відповідних теоретичних джерел встановлено, що питання стилістичного впорядкування синтаксичних структур мають такі важливі аспекти: наявність речень, які мають абсолютне стилістичне забарвлення, вживання нейтральних моделей речень та їх обсяг. У статті вказано, що стилістична функція порядку слів у реченні має безпосередній зв'язок із його комунікативною функцією. З цієї метою може варіюватися місце підмета у реченні та спосіб його вираження, місце присудка, підсиленням котрого виступають граматичні частки *es* або *da*; у поетичних творах та у діалектно-забарвленому мовленні; означення розміщується перед іменником та може бути виражено не лише прикметником, а й іменником у родовому відмінку. Зазначаються також такі особливості синтаксичної структури німецького речення як експансія, редукція, граматичний паралелізм, парантеза та пролепис. Експресивність даних форм є беззаперечною та слугує для створення відповідного емоційного забарвлення висловлювання. Однак, зважаючи на те, що стилістична мотивація припускає варіювання правила порядку слів, це відхилення від граматичної норми не має бути довольним та не повинно переходити межі дозволеного.

Ключові слова: структура речення, стилістичні особливості, німецька мова, синтаксична конструкція, порядок слів, комунікативна функція.

Постановка проблеми. Не тільки лексичні, але й граматичні – передусім синтаксичні – засоби можуть бути стилістично релевантними та слугувати для вираження певних комунікативних намірів. Спокій чи хвилювання, об'єктивність

чи емоційність знаходять своє відображення у виборі синтаксичної конструкції та у конкретному змістовому наповненні речення. Чіткість та невизначеність, компресія та надмірність суттєво залежать від синтаксичної будови речень або ж безпосередньо від порядку слів у реченні. Таким чином синтаксичні форми мають відчутний вплив на стиль викладу матеріалу.

Актуальність дослідження. У німецькій мові будова речення має свої закономірності та відповідні правила. То ж беручи за зразок розповідне речення можемо стверджувати наступне: 1) на першому місці розміщується переважно підмет, на другому місці слідує присудок, а саме його змінювана частина, додаток у давальному відмінку стоїть зазвичай перед додатком у знахідному відмінку, наприкінці речення, прислівникові означення розташовуються зазвичай після дієслова. З комунікативної точки зору рема (нове; нова інформація) слідує за темою (відомою; вже згаданою інформацією). Кожен мовець має впорядковувати своє мовлення відповідно до цих граматичних правил. Дещо інше розташування членів речення є можливим за умови спонтанного або ж емоційно-схвильованого висловлювання. У такому випадку мова йдеться про стилістично вмотивоване відхилення від правил, оскільки граматики не є раз і назавжди ustalеною системою. У межах граматики існують значні можливості впорядкування речень, які реалізуються у стилістично релевантній, творчій складовій синтаксису. Це дає можливість для варіювання порядку слів у реченні, обсягу речення, кількості членів речення та ін. Звичайно, такі відхилення від граматичної норми у даному випадку не розглядаються у якості помилок або граматичних неточностей, а толерантно сприймаються, якщо мова йдеться про реалізацію певних функцій. Саме поезія та література доволі часто використовують такі відхилення для досягнення певного стилістичного впливу.

Аналіз останніх досліджень. Проблема розгляду синтаксису з точки зору стилістики, зокрема стилістичних особливостей структури речення має відповідну традицію. Окремими аспектам стилістичного синтаксису присвячені наукові праці багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників (Faulseit, Kühn, Брандес М.П., Ермоленко С.Я., Жеребков В.А., Кононенко В.І., Коцюба З.Г., Павличко О.О., Портянников В.О., Сильман Т.А., Солганик Г.Я., Яковлев Ю.М. та ін.) [7, с. 137]. Однак, з огляду на широкий спектр питань, які надає нам у розпорядження стилістичний синтаксис, дослідження у даному напрямку мають далекоглядні перспективи.

Мета статті полягає у розгляді та узагальненні стилістичних особливостей структури речення німецької мови.

Виклад основного матеріалу. В усному мовленні або на письмі ми не просто розташовуємо слова у реченні одне за

одним, а впорядковуємо їх відповідно до певних правил. Для речень існують певні зразки, моделі побудови, в які слід розміщувати слова таким чином, щоб у реченні висловлювався певний зміст [1, с. 205].

Поєднання членів речення з їх синтаксичними функціями значною мірою сприяє значенню самого речення. Розміщення членів речення у німецькій мові бере на себе важливі завдання, а саме: 1) визначає тип речення як розповідне, питальне або спонукальне; 2) частково вказує на відношення між окремими членами речення; 3) певні відхилення від правил побудови речення можуть бути використані для стилістичного оформлення висловлювання та для реалізації його комунікативної мети, якщо при цьому не руйнуються граматичні відношення між членами речення [1, с. 209]. У той час, як позиція особової форми дієслова є чітко визначеною у граматичному плані, для інших членів речення допускаються певні відхилення від правил для створення необхідного стилістичного ефекту [1, с. 211].

На думку О.Д. Пономаріва «стилістична функція порядку слів полягає в тому, що переставлення членів речення викликає додаткові виразові відтінки, змінює експресивну роль того чи іншого компонента ...» [2, с. 167]. Л.І. Мацько, у свою чергу, переконаний у тому, що «стилістичні можливості синтаксичних структур виявляються у їх протиставленні за одним типом ознак. Так, при зіставленні односкладних речень з двоскладними, неповних із повними, простих зі складними виявляються їх стилістичні функції. Номінативні речення використовуються як зачини або кінцівки експресивних зв'язних текстів, що передають спогади, роздуми, схвильовану розповідь і подібне» [3, с. 59]. Вчений також схиляється до думки, що «наявність різних синтаксичних структур з різною синтаксичною семантикою для передачі однієї логіки (судження, пропозиції) створює передумови для вибору потрібних одиниць і подальшої їх стилістичної спеціалізації, тобто закріплення за певним типом мовлення, з певним стилістичним значенням» [3, с. 60].

Слід зазначити, що у німецькій мові порядок слів у реченні має важливі структурно граматичні і комунікативно-стилістичні функції. З використанням порядку головних членів речення можна оформлювати різні типи речень. Саме порядок слів є визначальним для демонстрації зв'язків між окремими членами простого речення і окремими реченнями всередині складного речення. Структурним центром німецького речення є підмет та присудок, які завжди стоять поруч. Означення, зазвичай, розташовується безпосередньо перед словом, яке ним означається, оскільки має з ним тісний логічний і граматичний зв'язок. Комунікативне членування речення також реалізується при допомозі порядку слів. «Слова, які виражають старе, відоме (тема), стоять звичайно на початку речення, а ті, що виражають нове, невідоме (рема), стоять у кінці речення» [4, с. 239].

Розглядаючи питання стилістичних особливостей структури речення слід зважати на те, що кожне речення, яке ми використовуємо, відповідає певному зразку, отже мова може йти як про прості, так і про складні зразки речень. Крім того, кожен зразок речення може розбудовуватися та доповнюватися завдяки прислівникам, часткам, означенням та ін. Для стилю зразок речення має вирішальне значення. Наступний уривок тексту містить лише два зразки речень: «*Ostern ist ein echtes Frühlingsfest. Der diesjährige Termin ist der Beginn des Frühlings. Die erwachende Natur erweckt Hoffnung. Unsere Belegschaft feiert die Auferstehung Christi. Unsere wirtschaftliche Situation rechtfertigt den Frühlingsoptimismus. Die Institute prophezeien ein schönes Wachstum. Die Auftragseingänge zeigen eine günstige Entwicklung. Wir erhalten den Aufschwung. Alle teilen die positiven Erwartungen. Unsere Freude ist ungetrübt*». Обидва зразки речень виглядають так: *Ostern ist ein Frühlingsfest* – де *Ostern* виступає у якості підмета, а *ein Frühlingsfest* – у ролі предикатива (*Prädikativ*). Наступна модель речення така: *Die Institute prophezeien ein schönes Wachstum* – де *Die Institute* є підметом, а *ein schönes Wachstum* бере на себе роль додатка в знахідному відмінку (*Akkusativobjekt*). Використання лише таких синтаксичних конструкцій свідчить про схильність автора до простоти стилю. Отже, використання найпростіших форм синтаксичних конструкцій не слід зловживати, оскільки використання широкої палітри синтаксичних конструкцій допомагає більш точно, яскраво та переконливо висловлювати свої думки [5, с. 281].

Загалом наведений у якості прикладу текст справляє дещо негативне враження на читача або слухача, оскільки у ньому доволі монотонно використовуються зразки речень і не змінюється порядок слів. Автор міг би дещо змінити формулювання речень. Наприклад, замість *Der diesjährige Termin ist der Beginn des Frühlings* можна було б сказати *Dieses Jahr fällt Ostern auch kalendarisch auf den Frühlingsbeginn*. А конструкція *Die erwachende Natur erweckt Hoffnung* набула б нової інтерпретації та життєвої енергії у формі *Die erwachende Natur erweckt Hoffnung in den Menschen* [5, с. 281].

Крім того, можна варіювати й порядок слів у реченнях, а саме, замість формулювання *Unsere wirtschaftliche Situation rechtfertigt den Frühlingsoptimismus* більш вдалою міг би бути такий варіант: *Die Auftragseingänge zeigen eine günstige Entwicklung. Ein schönes Wachstum prophezeien auch die Wirtschaftsinstitute*. З метою варіювання синтаксичних конструкцій можна використовувати присудки різної валентності, змінювати порядок слів у реченні, використовувати з'єднувальні сполучники та прислівники.

Також можна вдаватися до деяких «художніх хитрощів», які можна застосувати навіть до таких простих зразків речень, які були зазначені у тексті вище. До них належить паралельна побудова речення, як то: *Unsere wirtschaftliche Situation rechtfertigt den Frühlingsoptimismus, die Institute prophezeien ein schönes Wachstum, die Auftragseingänge zeigen eine günstige Entwicklung. All das lässt uns hoffen, dass wir den Aufschwung erhalten können*. Паралельна синтаксична конструкція може бути доречною особливо тоді, коли необхідно висловити підсилення певної ситуації чи то якості, наприклад: *Günstig ist die wirtschaftliche Lage, günstiger noch ist die politische Stimmung*. Даний вид речення може слугувати й для вираження протиставлення, наприклад: *Grau war der Himmel, bunt war das Treiben* [5, с. 282]. Особливо влучно зміст протиставлення при допомозі відповідних паралельних синтаксичних конструкцій відтворюється у німецьких прислів'ях та приказках: *Wahrheit besteht, Lüge vergeht. Erst die Last, dann die Rast. Glück macht Freude, Unglück prüft sie. Das Wort verhallt, die Schrift bleibt. Die Narbe bleibt, auch wenn die Wunde heilt. Die Rosen verblühen, die Dornen bleiben* [6].

Справжнім прикладом так званих «художніх хитрощів» може бути так зване перехресне положення структурних частин речення, як то: *Natur ist alles, alles ist Natur* (Goethe). *Vorhersagen der Institute wecken Hoffnung, Hoffnung wecken auch unsere Auftragseingänge*. Слід зауважити, що такі моделі речень слід використовувати доволі дозвано.

Беззаперечним фактом є такий, що порядок слів у німецькому реченні має свої правила, які чітко вказані та пояснені у багатьох авторитетних виданнях, але для досягнення певного впливу на читача або слухача він може відхилитися від правил. Особливо помітним це є у творах художньої літератури, зокрема у поезії, наприклад, у вірші Гаральда Фроммера "Der Erzogene dankt seinem Erzieher": *Du hast viel an mir getan./ Viel hast du an mir getan./ An mir hast du viel getan./ Getan hast du viel an mir. / Hast du viel an mir getan?/ Hast du an mir viel getan?/ Du hast viel an mir getan.* Тут можемо спостерігати відтінок урочистості, який створюється саме зміною порядку слів у реченнях. Таким чином може бути змінена і форма речення, і вид речення: стверджувальний тип речення переходить у запитання, головне речення перетворюється у підрядне. Досить часто ми формуємо речення, які можуть трактуватися у декількох значеннях. Такій багатозначності можна запобігти у наступних реченнях. Прийменникова фраза може виступати також у ролі означення, наприклад: *Ludgar hat ein Buch von Riesel gekauft. Ich habe mich um die Stelle als Elektriker beworben. Es gab eine Debatte über Ordnungswidrigkeiten im Parlament* [5, с. 291].

Зазначимо, що існують різноманітні можливості вживання відмінних за структурою моделей речень та варіювання їх довжини. Стосовно стилістичного впорядкування синтаксичних структур важливими є наступні: речення, які мають абсолютне стилістичне забарвлення, вживання нейтральних моделей речень та їх обсяг. Слід зауважити, що досить незначна кількість моделей речень має таку характеристику, як абсолютне стилістичне забарвлення. Перш за все слід назвати моделі речення з прислівниковим родовим відмінком (*das adverbiale Genitiv*), які виступають у ролі синтаксичних архаїзмів із відтінком піднесеності або насмішки: *Ich harre deiner. Er freut sich seines Erfolgs. Du lachst des trotzigen Entschlusses.* (J.W. Goethe). Речення, у яких відсутні прийменникові групи, мають нейтральний характер: *Er enthält sich der Stimme.* До них можна віднести й моделі речень, у яких у ролі підмета виступає іменник у родовому відмінку: *Der Gäste waren viele.* Зауважимо, що тип речення, який виконує роль «передтакту» у розповіді, є стилістично маркованим: *Es war einmal ...*

Що стосується займенника "es", то він вважається ознакою, яка відокремлює світ письменника від світу читача [7, с. 140]. Після нього у реченні зазвичай вживаються дієслова, які мають недостатньо виразну семантику (*Es war ... Es lebte ...*), тут у якості прикладу можна навести порівняння ввідних речень, які часто зустрічаються у казках: *Es war einmal ein König, der hatte eine Frau ...; Es jagte einmal ein König in einem großen Wald ...; Es war einmal eine alte Königin ...* [7, с. 141]. *Es war einmal ein Brüderchen und ein Schwesterchen, die ...* [8, с. 30]. *Es war einmal ein junger Jäger, der ...* [8, с. 49] *Es hatte ein Mann einen Esel, der ...* [8, с. 45]. *Es fuhr einmal ein armes Dienstmädchen mit ...* [8, с. 176] *Es ist wohl tausend und mehr Jahre her, da waren ...* [8, с. 334].

Речення, які мають у своєму складі інфінітивні конструкції, часто використовуються у текстах публіцистичного та офіційно-ділового стилів, що надає їм відтінку категоричного наказу або розпорядження. Схожі моделі речень є характерними також і для кулінарних рецептів: *Die Kartoffeln schälen und kochen. Die Eier nacheinander einzeln in eine Tasse schlagen.* Інші моделі речень вважаються нейтральними у стилістичному відношенні, хоча кожна структурна модель такого речення має відповідне

йй значення. Так, речення із перехідним дієсловом і додатком, який вживається у знахідному відмінку, є реченням, що демонструє певну дію: *Die Arbeiter fällen Bäume;* речення, у складі яких є номінальний присудок, вважаються порівняльними: *Die Tanne ist ein Nadelbaum;* речення, у складі яких функціонує суб'єктне дієслово, трактуються як речення стану, процесу, дії: *Die Rosen blühen. Er badet* [7, с. 141].

Вищевказані типи речень доволі часто можна зустріти у текстах, які відносяться до стилю художньої літератури, а у текстах наукового стилю, де зазвичай використовуються певні дефініції, пояснення та характеристики часто вживаються порівняльні речення: *Ein Manometer ist ein Gerät, dass ...*. Слід зауважити, що вирішальну роль при цьому відіграє безпосередньо як тематика, так і зміст повідомлення. Саме зміст є визначальним у виборі структурних моделей речень, які, у свою чергу, мають відношення до відповідних лексичних засобів вираження [7, с. 141]. Якщо у реченні увага акцентується на певній події, то у ролі підмета такого речення має виступати обов'язково жива істота, а у якості присудка виступатиме дієслово, яке виражає цілеспрямовану дію, наприклад: *Der Mann raucht eine Zigarette.*

Зауважимо, що структурні моделі речень у німецькій мові мають значний вплив на семантику дієслова у першу чергу, таким чином вони слугують у якості стилістичних засобів. Так суб'єктивне дієслово може вживатися у реченні у поєднанні з перехідними дієсловами, змінюючи при цьому свій зміст, наприклад: *Schlafe mir einen Brief* (R. Kunze). У даному випадку дуже незвично собі уявити, щоб сон розглядався як продуктивна діяльність, щоб написати листа. Таким чином виникає протиріччя між лексичною та граматичною семами структури речення [7, с. 142].

Слід наголосити, що вибір структурних моделей речень відіграє важливу роль стосовно їх стилістичних особливостей та викликаних ними функцій. Так повторюване вживання однієї і тієї ж самої моделі речення може свідчити про свідомо обраний автором стилістичний засіб, який демонструє або монотонність подій, або неодноразове звертання до одного факту. Наприклад, у Б. Брехта: *Ich bin unterwegs. Zweimal hab ich schon gelegen. Ich will zur Straßenbahn. Ich muss mit. Zweimal hab ich schon gelegen. Ich hab Hunger. Aber mit muss ich. Ich muss zur Straßenbahn* [7, с. 142].

Дослідники у галузі стилістики є одностайними щодо визнання того факту, що стилістична функція порядку слів у реченні тісно пов'язана із його комунікативною функцією. Порядок слів та інтонація дозволяють виокремити або підкреслити будь-який член речення, який у відповідній мовленнєвій ситуації має важливе семантичне і комунікативне значення. Виокремлення такого члена речення може здійснюватися винесенням його на інше, у нейтральному стилі не властиве для нього, місце. Із стилістичних міркувань, щоб особливо виділити підмет, він розташовується на останньому місці в реченні [4, с. 239]. Така структура речення є характерною для поетичних творів та емоційно забарвленого мовлення: *Zu den Füßen seiner Dame liebestrunken sitzt der Ritter ...* (Th. Storm) *Und haarsgenau berechnet hat es der Heini.* (F. Wolf)

Розміщення присудка з відхиленням від правил зі стилістичних міркувань трапляється рідко. Присудок або його змінювана частина, вжиті у простому розповідному реченні, розміщуються на першому місці в реченні з огляду на ситуацію, коли

присудок має певним чином акцентуватися. Відповідний стилістичний прийом є характерним для творів художньої прози та публіцистичних творів: *Ergänzt wurden die Volksbefragungen durch Rundfunk- und Fernsehreden ...* (G. Fuchs u. H. Henseke) *Aufgeregt bin ich aber nicht.* (G. Krupkat) У поетичних творах, створених за мотивами народної творчості, для передачі фольклорної своєрідності, а також в усному мовленні, у простих розповідних реченнях присудок доволі часто розміщується на першому місці, наприклад: *Sah ein Knab' ein Röslein stehn ...* (J.W. Goethe) *Aufführen die robusten Gesellen in toller Hast.* (G. Weerth) [4, с. 240]. Нерідко присудок стоїть на першому місці також у ремарках: *Auftritt Frau Peachum mit einem Tablett voll Kaffeetassen.* (B. Brecht) *Eintritt Herr Gaffone, der Rektor der Universität.* (B. Brecht) Для особливого акцентування уваги на присудку простого розповідного речення, він виноситься на кінець речення, що є характерним для поетичної мови, наприклад: *Vom Himmel in die tiefsten Klüfte ein milder Stern herniederlacht ...* (Th. Storm) *und hinein mit bedächtigem Schritt ein Löwe tritt ...* (F. Schiller) [4, с. 241].

Р.І.Смеричанський стверджував, що «якщо зі стилістичних міркувань присудок виноситься на початок речення, то для того, щоб він, згідно з нормою, був на другому місці, перед ним ставлять граматичну частку *es* або *da*. Частка *es* не має семантичного значення, її слід відрізнити від однозвучного безособового займенника *es*, а частка *da* має послаблене просторове або часове значення, її не слід ототожнювати із однозвучним займенниковим прислівником: *Es stand in grauer Sommernacht ein junger Soldat auf Wacht ...* (E. Weinert) *Es wuchs eine Blume am Rande des Wiesenweges ...* (E. Strittmatter) *Da hört er die Säge in seines Vaters Werkstatt.* (M. Neumann) *Da brachte am vierten des Monats ein Eilschiff die Nachricht vom Fall Famagustas.* (B. Frank)» [4, с. 182].

У поетичних творах та у діалектно-забарвленому мовленні означення, яке виражене прикметником у короткій формі, розміщується перед іменником: *Das ist kein Schmuck für ein jungfräulich Haupt.* (F. Schiller) *Ach, ... ein grimmig Tier sitzt in meiner Höhle ...* (Brüder Grimm) [4, с. 245]. Для акцентування та відтворення емоційно забарвленого мовлення та у поезії означення, яке виражається іменником у родовому відмінку, займає місце перед означуваним словом, як то: *Schön ist des Mondes mildere Klarheit unter der Sterne blitzendem Glanz, schön ist der Mutter liebliche Hoheit zwischen der Söhne feuriger Kraft ...* (F. Schiller) Якщо ж означення виражається прикметником або діеприкметником у короткій формі, то воно зазвичай розміщується після означуваного слова. Саме означення такого виду досить часто використовуються для переліку якостей або ознак певної особи чи предмета, наприклад: *Dann kamen Säle, niedrig und lang, mit ein paar Truhen spärlich möbliert.* (B. Frank) *In den Wiesen standen fünf Salweiden, dick und krumm.* (E. Strittmatter) [4, с. 246].

У іменниковому односкладному реченні іменник у називному відмінку з пояснювальними словами або без них виступає у ролі головного слова, подібні речення є називними (*nominative Sätze*). Типовою сферою вживання таких називних речень є художня література, де вони трактуються як стилістичний засіб опису: *Gebündelt und einzeln die Fahnen von fünfundzwanzig Nationen. Schöne unauffällige Beleuchtung. Monumentale Plakaten an den Wänden ...* (St. Hermlin)

У формі називних речень часто передаються ремарки в п'єсах, заголовки в газетах, у літературних, наукових і художніх

творах, різноманітні написи, підписи: *Das große Arsenal von Venedig am Hafen. Rastherren, an ihrer Spitze der Doge. Seitwärts Galileis Freund Sagredo und die fünfzehnjährige Virginie Galilei mit einem Samtkissen ...* (B. Brecht) *Physik. Deutsche Grammatik. Heilpflanzen* [4, с. 205].

Одночленні іменникові речення виступають преш за все як засіб опису та створення напруги, оскільки мають відтінок перелічення: *Im Gang eine Pritsche, ein kleiner runder Tisch, eine Zeitung am Boden, und irgendwo schlug Metall gegen Glas* (R. Töpfer) [9, с. 80]. *Die Luft war tot. Keine Bewegung, kein Ton* (F. Dürrenmatt) [10, с. 52]. У межах структури речення слід зауважити, що такі процеси, як експансія та редукція структури речення також належать до універсальї. Наслідки таких змін у структурі речення, які вже є доволі усталеними у структурі речення відповідно до експресивного компонента мають абсолютне стилістичне значення. Отже, ступінь або інтенсивність вираження (експресивності) є при цьому неоднаковим, оскільки інтенсивність редукованої або експансивної структури речення складно оцінити об'єктивно без врахування тієї лексики, яка передає відповідні почуття. Це можливо визначити лише у відповідному контексті.

У даному аспекті слід звернути увагу, по-перше, на такі засоби, які виражають редукцію, а саме еліпс (включаючи замовчування), виділення, відокремлення як вид парцеляції та парцеляцію. Для німецької мови характерним стилістико-синтаксичним явищем є також розкриття дужок (*Ausklammerung*), яке стосується аналітичних форм присудка та своєрідності порядку слів у німецькому реченні. По-друге, важливими засобами є також повтор та його різновид перелік (основою для стильових фігур такого виду слугує граматичний паралелізм), а також парантеза, яка є змішаною формою, оскільки вона, з одного боку, скорочує самостійне речення і таким чином є еліптичною, а з іншого боку може виступати у якості форми самостійного речення, як експансія загальної структури речення. У зв'язку із вищесказаним варто назвати ще дві подальші форми, які розглядаються зазвичай у сфері порядку слів, але можуть виступати і як форми зі змішаними властивостями, а саме, проlepsис та здивування (як вид проlepsису). Їх експресивність базується, з одного боку, на порушенні порядку слів, а з іншого боку на редукції або ж експансії структури речення, так і на приналежності до відповідного функціонального стилю. Так, проlepsис використовується частіше у повсякденному мовленні або для його стилізації у художніх текстах, наприклад: *Einem reichen Manne, dem wurde seine Frau krank* (Grimms Märchen), здивування – у поезії або в усній формі спілкування: *Oh, dass sie ewig grünen bliebe, /Die schöne Zeit der jungen Liebe* (F. Schiller) [10, с. 53].

Варто звернути увагу і на особливості поєднання окремих речень у складносурядному. Одним із видів такого зв'язку є асиндетичний зв'язок, який реалізується за допомогою: 1) паралельної побудови речень, які часто мають характер протиставлення (антитеза): *Alles vergeht, Wahrheit besteht.* (Sprichwort) 2) повторення одного чи кількох членів у кожному реченні (анафора): *Dreimal war sie im Konzentrationslager, dreimal hatte sie die illegale Arbeit wieder aufgenommen.* (W. Bredel) *Mein armer Kopf ist mir verrückt, mein armer Sinn ist mir zerstückt.* (J.W. Goethe) 3) анафоричних займенників і прислівників, які вказують на певне слово у попередньому реченні або на весь зміст попереднього речення: *Es war einmal ein Mann,*

der verstand allerlei Künste. (Brüder Grimm) Aus einem Zelt klingen Harmonikaklänge; dort wird Abschied gefeiert. (W. Bredel) [4, с. 249]. Es war ein armer Bauersmann, der saß abends beim Herd und schürte das Feuer, und die Frau saß und spann [8, с. 5]. In einer Mühle lebte ein alter Müller, der hatte weder Frau noch Kinder, und drei Müllerburschen dienten bei ihm [8, с. 23]. Vor Zeiten war ein Schneider, der drei Söhne hatte und nur eine einzige Ziege [8, с. 137]. Ein Läschen und Flöhchen, die lebten zusammen in einem Haushalte und brauten das Bier in einer Eierschale [8, с. 227].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Зважаючи на сказане вище слід зазначити, що порядок слів у німецькому реченні виконує важливі структурно-граматичні та комунікативно-стилістичні функції. Відхилення від правил синтаксичної будови речення є типовим явищем для поетичних та прозових творів художньої літератури, але й інші функціональні стилі не позбавлені таких варіювань. Завдяки зміні усталеного порядку слів та структури речення досягається стилістичний ефект, який може виражатися у вигляді емоційного, образного забарвлення як окремих частин речення, так і його змісту в цілому. Але це відхилення від норми не має бути довільним та переходити межі дозволеного. Перспективу подальших наукових розвідок можуть скласти дослідження стилістичних особливостей структури різних типів складнопідрядних речень та їх відповідні функції.

Література:

1. Büntig, Karl-Dieter. Ratgeber. Stilsicheres Deutsch. Tandem Verlag GmbH, Königswinter, Köln, 2002. 320 S.
2. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови: Підручник. – 3-тє вид., перероб. і доповн. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. 248 с.
3. Мацько Л.І. та ін. Стилістика української мови: Підручник / Л.І.Мацько, О.М.Сидоренко, О.М.Мацько; За ред. Л.І.Мацько. К.: Вища шк., 2003. 462 с.
4. Смеричанський Р.І. Довідник з граматики німецької мови: Довідк. вид. К. : Рад. шк., 1989. 304 с.
5. Heringer, Hans Jurgen. Grammatik und Stil. Praktische Grammatik des Deutschen: Cornelesen Hirschgraben, 1989. 384 S.
6. Кудіна О.Ф., Пророченко О.П. Перлини народної мудрості. Посібник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів. Вінниця: Нова книга, 2005. 320 с.
7. Тимченко С.П. Порівняльна стилістика німецької та української мов. Навчальний посібник. Вінниця: Нова книга, 2006. 240 с.
8. Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm. Band I. Berlin. Der Kinderbuchverlag, 1962. 358 S.
9. Іваненко С.М., Карпусь А.К. Linguostilistische Textinterpretation. Лінгвостилістична інтерпретація тексту: Підр. К.: КДЛУ, 1998. 176 с.
10. Іваненко С.М. Інтеркультурна стилістика німецької та української мов. Курс лекцій (нім. мовою). К.: Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, 2011. 174 с.

Tokaryeva T. Stylistic features of sentence structure in the German language

Summary. The article is devoted to consideration of features of the sentence structure of the German language from the point of view of stylistics. Since the syntactic structure assumes the function of ensuring communication, it is noted that syntactic forms affect the style of presentation of a certain material. As a result of the generalization of the scientific material on the researched topic, it was established that the main field, which tends to cases of deviation from the established rules of syntax, are works of fiction, both poetic and prose.

In the article, the author emphasizes the correlation between the sentence structure and its meaning. In particular, the placement of sentence members in the German language performs important tasks, namely: determines the type of sentence, indicates the relationship between individual sentence members, serves for the stylistic design of the statement and for the successful implementation of the sentence's communicative purpose. It is also indicated that, depending on the order of words in the sentence, new expressive shades are created, individual components of the syntactic structure of the sentence change their expressive role and communicative direction. It has been observed that the order of words in a German sentence has important structural-grammatical and communicative-stylistic function.

Based on the study of relevant theoretical sources, it was established that the issue of stylistic ordering of syntactic structures has the following important aspects: the presence of sentences that have an absolute stylistic color, the use of neutral sentence models and their volume. The article states that the stylistic function of word order in a sentence is directly related to its communicative function. For its purpose, the place of the subject in the sentence and the way of its expression, the place of the predicate, reinforced by the grammatical particles *es* or *da*, can vary; in poetic works and dialect-colored speech; the meaning is placed before the noun and can be expressed not only by an adjective, but also by a noun in the genitive case. Such features of the syntactic structure of the German sentence as expansion, reduction, grammatical parallelism, parenthesis and prolepsis are also noted. The expressiveness of these forms is indisputable and serves to create the appropriate emotional coloring of the statement. However, given the fact that stylistic motivation implies a variation of the rule of word order, this deviation from the grammatical norm should not be arbitrary and should not exceed the permissible limits.

Key words: sentence structure, stylistic features, German language, syntactic structure, word order, communicative function.

*Філатова О. О.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри романо-германських мов
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки України*

КОДУВАННЯ ЯК УНІВЕРСАЛЬНА МОВА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню мови як знакової системи та кодуванню як універсальної мови військовослужбовців. В статті комунікація розглядається як процес обміну інформацією, ідеями, знаннями та емоціями між людьми або групами людей. Цей обмін може відбуватися як вербально, тобто словесно, або невербально, за допомогою мови тіла, голосу та, навіть, таких артефактів як одяг, технічні засоби тощо. Дослідження кодування як універсальної мови військовослужбовців відбувається через призму того, що будь-яка комунікація має за основу правильність та точність передачі інформації з урахуванням кінцевої мети, з якою це повідомлення передається. Ефективна комунікація можлива лише в тому випадку, коли вона зрозуміла реципієнту. Мовець повинен завжди обирати правильний канал комунікації та її форму задля успішного комунікативного акту. Комунікація є ключовим елементом в усіх сферах життєдіяльності людини, а саме особистому, робочому, соціальному, культурному тощо. Цю статтю присвячено розгляду комунікації у військовій сфері, адже саме в ній неправильність передачі інформації і її сприйняття може призвести до вкрай негативних наслідків. І навпаки – правильно подана та отримана і зрозуміла інформація покращує результат виконання спеціальних військових завдань. Нерідко під час відправлення та отримання повідомлень військовослужбовці стикаються з такими комунікативними перешкодами, як поганий зв'язок, відсутність можливості говорити вголос через таємність або велику відстань, співпраця з представниками різних країн, які не володіють мовою один одного тощо. Саме тому військові різних часів прагнули створити універсальну систему спілкування один з одним. Такими каналами зв'язку є азбука Морзе, фонетичний алфавіт НАТО, кодування військово-професійних спеціальностей в США та Великобританії, а також універсальна мова жестів.

Ключові слова: мова, комунікація, семіотика, невербальна комунікація військовий.

Постановка проблеми. Мова завжди розглядалася різними науковцями як знакова система. Представники різних видів діяльності та професій мають свої унікальні вербальні та невербальні знаки для спілкування та передачі повідомлень. Сфера військових не є виключенням, адже використання різних загальноприйнятих знаків спрощує комунікацію між військовими як в середині однієї культури та мовної групи, так і серед представників різних культур, які говорять різними мовами. Знання та розуміння цих знаків (кодів) є надзвичайно важливим для правильного виконання поставлених завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття мови та передумови її виникнення та розвитку завжди було в центрі уваги науковців упродовж століть. Так, першими поняття

мови почали вивчати такі філософи, як Арістотель, Іммануїл Кант, Жан-Жак Руссо, Джон Мілль, Вільгельм Гумбольдт, Бертран Рассел, Фердинанд де Соссюр та інші. Так, Фердинанд де Соссюр у своїй праці «Курс загальної лінгвістики» визначив мову як систему знаків, «у якій істотним є лише поєднання значення й акустичного образу, причому обидва ці компоненти знака однаковою мірою психічні» [1, с. 27]. Він зазначив, що ці знаки «виражають поняття, а отже, її (мову) можна порівняти з письмом, з абеткою для глухонімих, з символічними обрядами, з формами ввічливості, з військовими сигналами тощо» [1, с. 28]. Різні види знаків, вербальні, невербальні, матеріальні тощо необхідні для «придбання, зберігання, перетворення і передачі повідомлень, або ж елементів повідомлень різного роду» [2, с. 69]. Таким чином передача інформації та її сприйняття може відбуватися лише за рахунок правильного розуміння обома учасниками комунікації словесної мови, різних кодів або мови жестів, яку було використано під час комунікативного акту.

Мета статті. В цій статті автор ставить завдання дослідити передумови виникнення кодування як універсальної мови військових, дослідити та описати різні типи кодувань, проаналізувати доцільність та ефективність кожного з них.

Виклад основного матеріалу. Наукою, яка вивчає природу знаку є семіотика. «Семіотика – наука про різні знаки й системи знаків (мовні й немовні), які використовуються у людському суспільстві для передачі інформації» [3]. Таким чином, «інтереси семіотики поширюються на людську комунікацію (зокрема, за допомогою природної мови), інформаційні та соціальні процеси, функціонування і розвиток культури, види мистецтва тощо» [4, с. 56].

Часто під час аналізу різних комунікативних практик та стратегій поняття «комунікації» та «спілкування» вживаються як синоніми. Насправді їх потрібно розмежовувати. Комунікація – це «процес взаємодії між людьми, що відбувається у процесі обміну інформацією» [5, с. 180]. Це так званий «інформаційний зв'язок суб'єкта з тим чи іншим об'єктом – людиною, твариною, машиною» [6]. Спілкування також є формою взаємодії, але в фокусі є «лише ті процеси інформаційного обміну, які є специфічно-людською діяльністю, спрямовану на встановлення і підтримку відносин та взаємодію для людей і здійснювану, передусім, за допомогою мови» [5, с. 185].

Комунікація завжди двополярна, тобто, для того, щоб відбувся комунікативний акт, потрібно наявність мовця та реципієнта. Під час комунікації мовець завжди зацікавлений в тому, щоб його інформація була сприйнята адресатом, сприйнята правильно та зрозуміло, без викривлень та багатозначності. Саме тому мовець завжди повинен правильно обирати канал

зв'язку, спосіб і форму подачі інформації, враховувати часові та просторові рамки.

Однією з найілюстративніших сфер діяльності людини в яких питання правильної та оперативної передачі інформації, а також її отримання та розуміння стоїть дуже гостро є військова сфера. Комунікація серед військових повинна повністю відповідати теорії так званих 7 С в комунікації (The 7 Cs of Communication):

Clear (ясність) – мета повідомлення має бути сформульована чітко та зрозуміло, без двозначності;

Concise (лаконічність) – повідомлення має бути коротким та простим, без зайвих слів та пояснень;

Concrete (конкретність) – передача повідомлення має бути чіткою та стосуватися мети, з якою Ви це повідомлення передаєте;

Correct (правильність) – інформація має бути достовірною та точною;

Coherent (послідовність) – інформація має передаватися логічно та послідовно;

Complete (цілісність) – повідомлення має містити всю необхідну інформацію для виконання подальших дій;

Courteous (ввічливість) – повідомлення має бути передано ввічливо, враховуючи такі фактори, як професійність та чесність.

Саме тому спеціалісти в різні роки намагалися зробити комунікацію між військовослужбовцями простою, зрозумілою та зручною у використанні.

Історія доводить, що глобалізаційні процеси були розпочаті ще в далекому минулому, а отже потреба у спілкування між людьми різних національностей завжди була в центрі уваги. Військова сфера не є виключенням, адже військовослужбовці різних країн постійно комунікують один з одним під час роботи, проведення різного виду тренінгів, навчань тощо. Саме тому наявність універсальної системи спілкування є надзвичайно важливим.

Однією з найвідоміших систем кодування, яка була запропонована в 1830-х роках є Азбука Морзе (рис. 1). Вона була створена для використання під час передачі інформації за допомогою телеграфу і отримала широке розповсюдження серед радистів військово-морських сил. Телеграф по праву вважають революційним винаходом, який повністю змінив уявлення про спосіб комунікації. Особливо значущою стала велика швидкість передачі інформації на далекі відстані.

Азбука являє собою систему передачі літер латинського алфавіту, цифр, розділових знаків та інших символів за допомогою коротких та довгих сигналів, так званих точок і тире.

Найпершим повідомленням, яке було відправлено з Вашингтона до Балтимора о 8.48 24 травня 1844 року була фраза “What hath God wrought?”, яка була обрана з Біблейської Книги цифр.

Найвідомішим кодом, який передавався за допомогою кодування азбукою Морзе є SOS – загальноприйнятий міжнародний сигнал, за допомогою якого телеграфісти повідомляли про необхідність допомоги через лихо або катастрофу. Він являє собою послідовність з трьох крапок, трьох тире, та знову трьох крапок без пауз – ...---... Сигнал SOS був затверджений 1 квітня 1905 року. Існують різні відмінності в правильному трактуванні, точніше дешифруванні, тлумаченні сигналу. Зазвичай, сигнал SOS вважається аббревіатурою від “Save Our

International Morse Code

1. The length of a dot is one unit.
2. A dash is three units.
3. The space between parts of the same letter is one unit.
4. The space between letters is three units.
5. The space between words is seven units.

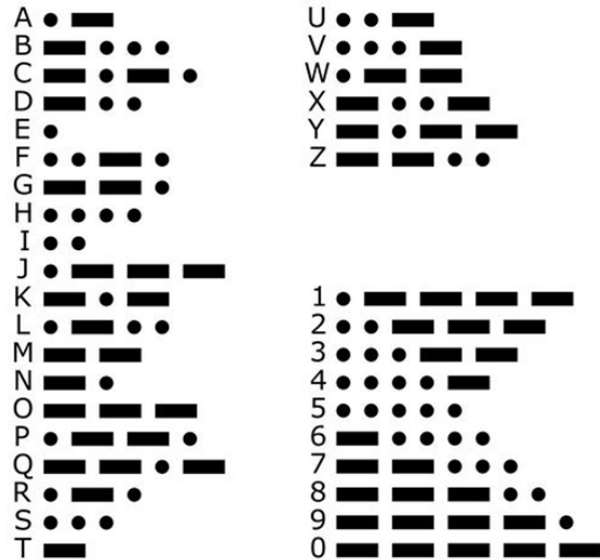

Рис. 1.

Souls”, “Save Our Ships”, “Swim Or Sink”, “Stop Other Signals”. Але насправді такий код був обраний через простоту передачі та сприйняття під час надзвичайної ситуації. Він мав бути легким для запам’ятовування та вживання. Варіанти «дешифровок» були придумані вже після його затвердження і розповсюдження. 1 лютого 1999 року сигнал SOS припинив своє існування через запровадження систем супутникового зв’язку, які значно покращували якість та точність передачі повідомлень. Все ж, він залишається найкращим представником кодування для швидкої, точної та зрозумілої передачі інформації.

Під час роботи з азбукою Морзе телеграфісти розробили систему загальноприйнятих слів та фраз, які найчастіше зустрічаються в роботі, а також міжнародні коди, наприклад Q-код – міжнародний код, який складається з трьох літер та використовується в різних видах зв’язку. Існують три серії таких Q-кодів:

QAA-QNZ – використовується в повітряній службі;

QOA-QQZ – використовується у морській службі;

QRA-QUZ – для загального використання.

Це значно спрощує комунікацію між представниками різних культур, які не володіють ані мовою один одного, ані англійською мовою як мовою міжнародного спілкування.

Наступною системою кодування серед військовослужбовців варто зазначити так званий фонетичний алфавіт НАТО (NATO phonetic alphabet) (рис. 2) – система, в якій кожній літері латинського алфавіту присвоюється певне слово, яке починається з цієї літери. Тобто, для того, щоб передати слово в етері та уникнути непорозуміння його потрібно сказати по літерам. Часто окремі літери також можуть бути трактовані неправильно. Тому вирішили називати цілі слова, вимова яких краще сприймається. При цьому слова обираються на основі простоти їх вимови та універсальному звучанні і написанні представни-

NATO Phonetic Alphabet

	A	Alpha	N	November
A	B	Bravo	O	Oscar
B	C	Charlie	P	Papa
C	D	Delta	Q	Quebec
D	E	Echo	R	Romeo
E	F	Foxtrot	S	Sierra
F	G	Golf	T	Tango
G	H	Hotel	U	Uniform
H	I	India	V	Victor
I	J	Juliet	W	Whiskey
J	K	Kilo	X	X-ray
K	L	Lima	Y	Yankee
L	M	Mike	Z	Zulu
M		Mike	Z	Zulu

Рис. 2.

ками різних культур та мов. Використання таких слів при передачі літер в повідомленні унеможливає помилку на основі таких комунікативних перешкод, як ускладнена артикуляція, шуми в ефірі, які унеможлижують правильне сприйняття сказаного слова тощо. Фонетичний алфавіт НАТО мінімізує ризики неправильної передачі інформації та її викривленого сприйняття, що є надзвичайно важливим під час різного роду військових завдань.

В Сполучених Штатах Америки військовослужбовці збройних сил та морські піхотинці використовують кодування військово-професійних спеціальностей (United States military occupation code or a military occupational speciality code (MOS code)). Ці коди складаються з цифр і літер (від 3 і більше) та позначають певну спеціальність. Схожа система кодування використовується також в повітряних силах США і в береговій охороні. Військовослужбовці можуть мати одночасно декілька спеціальностей, і таке кодування допомагає військовому керівництву ідентифікувати основну з них в певний момент. Ця система значно спрощує пошук потрібного спеціаліста відповідно до спеціалізації і є чіткою і зрозумілою для всіх.

Наприклад: MOS 0311 означає, що рід військ (03) піхота, а рід занять (11) стрілок.

Схожа система кодування існує і в Великобританії. Одним із найвідоміших служб Сполученого Королівства є Управління військової розвідки – Directorate of Military Intelligence (DMI). Завдяки художній літературі, а особливо успіху серії фільмів про Джеймса Бонда, найвідомішою службою стала MI6 – служба зовнішньої розвідки. Сама назва служби містить цифру 6, яка вказує на виконання певних функцій. Повна класифікація виглядає так:

MI 1 – відповідала за зв'язок, криптографію, фінанси та контррозвідку (до 1919);

MI 2 – відповідала за роботу з картами та географічною інформацією (до 1941);

MI 3 – відповідала за роботу, аналогічну до MI 2, але з фокусом на Європі та військових перекладах (до 1945);

MI 4 – відповідала за повітряну розвідку (до 1940);

MI 5 – діюча служба, яка відповідає за внутрішню безпеку, захист британських економічних інтересів, займається боротьбою з тероризмом та шпигунством у Великій Британії;

MI 6 – секретна розвідувальна служба, яка займається боротьбою з тероризмом, розповсюдженням зброї масового знищення та зовнішнім іноземним шпигунством;

MI 7 – відповідала за пропаганду і зв'язки з пресою (до 1940);

MI 8 – займалася секретними комунікаційними мережами та була поглинута MI 6 (1941);

MI 9 – існувала лише під час Другої світової війни, допомагала і сприяла рухам опору в окупованій Європі (до 1945).

Невербальна комунікація є невід'ємною частиною будь-якої комунікації між людьми. Науковці підрахували, що лише 7% інформації передається через власне мову, а 93 відсотки – через невербальні рухи, жести, тон голосу тощо [7, с. 18]. Невербальна комунікація включає такі аспекти як голос, зоровий контакт, посмішка, жестикуляція, просторова комунікація, комунікація дотиком, комунікація через використання різного виду артефактів тощо.

У військовій сфері, особливо під час виконання різного роду спецоперацій, невербальна комунікація є надзвичайно важливою, і, іноді, є єдиним можливим каналом зв'язку. Так, використовуючи різні жести та знаки, позицію тіла, вирази очима військові можуть попереджувати один одного про небезпеку, або навпаки запевняти в безпечності певний дій, стимулювати до дії або стримувати свого побратима. Враховуючи той факт, що військові часто проходять навчання в різних країнах, або служать з представниками різних країн в одних підрозділах, існує загально прийнята система невербальних жестів, які військові використовують під час навчання, тренувань, виконання різних бойових операцій та рятувальних місій (рис. 3). Опанування цими невербальними знаками входить в загальних курс підготовки військових.

Висновки. Кодування є невід'ємною частиною спілкування серед військовослужбовців всіх країн. Це набагато спрощує

Рис. 3.

комунікацію між представниками одного та різних підрозділів. Використання загальноприйнятих знаків дає змогу для міжнародних навчань та тренувань, подальшої служби представників різних країн в одному підрозділі. Навчання різним видам кодування включене в багато програм підготовки військовослужбовців.

Література:

1. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики. К.: Основи, 1998. 324 с.
2. Лікарчук Н.В. Базові семіотичні моделі комунікації. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2015. № 16. С. 69–74.
3. Семіотика. Словник UA – портал української мови та культури URL: slovnnyk.ua/index.php?swrd=семіотика (дата звернення: 15.03.2024)
4. Погребняк І.В. Семіотична традиція: генеза і тенденції розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету: Філологія*. 2017. № 26. Т. 1. С. 56–58.
5. Малик В. Спілкування та комунікація: Співставлення понять. *Інноваційна педагогіка: Теорія і методика виховання*. 2023. Вип. 55, Т. 1. С. 179–187.
6. Прищак М. Д. Комунікація, спілкування, комунікативність: категоріальний аналіз. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2010. № 2. С. 5-8.
7. Сєрякова І.І. Магія невербальної комунікації. Навч. посібник англійською мовою. – 2-ге видання зі змінами та доповненнями. К.: Освіта України, 2009. 161 с.

Filatova O. Coding as a universal military language

Summary. The article is devoted to the study of language as a sign system and coding as a universal language of military personnel. The article considers communication

as a process of exchange of information, ideas, knowledge and emotions between people or groups of people. This exchange can take place either verbally, i.e. in words, or non-verbally, with the help of body language, voice, and even artefacts such as clothing, technical equipment, etc. The study of coding as a universal language of military personnel is based on the premise that any communication is based on the correctness and accuracy of information transmission, taking into account the ultimate purpose for which this message is transmitted. Effective communication is only possible if it is understood by the recipient. The speaker should always choose the right channel and form of communication for a successful communication act. Communication is a key element in all spheres of human life, including personal, occupational, social, cultural, etc. This article focuses on communication in the military sphere, because in this area that incorrect transmission of information and its perception can lead to extremely negative consequences. And vice versa – correctly presented, received and understood information improves the result of special military tasks. Often, when sending and receiving messages, military personnel face communication obstacles such as poor connectivity, inability to speak out loud due to secrecy or long distances, cooperation with representatives of different countries who do not speak each other's language, etc. That is why military forces of different times have sought to create a universal system of communication with each other. Such communication channels include Morse code, the NATO phonetic alphabet, the US and UK military occupational speciality code, and universal sign language.

Key words: language, communication, semiotics, non-verbal communication, military.

*Харабара М. С.,**аспірантка кафедри міжкультурної комунікації та перекладу
факультету іноземних мов**Львівського національного університету імені Івана Франка*

ПІСЛЯМАТЧЕВИЙ ОГЛЯД ФУТБОЛЬНОГО ДИСКУРСУ: КОМУНІКАТИВНА ОРГАНІЗАЦІЯ І МОВНА РЕАЛІЗАЦІЯ

Анотація. У статті проаналізовано мовленнєвий жанр «післяматчевий огляд» в межах футбольного дискурсу. Комплексний аналіз обмежується сімома критеріями, за допомогою яких визначено комунікативно-прагматичні аспекти жанру в англійській та українській мовах. Важливим етапом дослідження мовленнєвого жанру є аналіз та опис параметрів мовного втілення. У процесі аналізу теоретичним підґрунтям слугували дослідження лінгвістичної генології, комунікативної лінгвістики та лінгвістичної прагматики. Жанровий аналіз «післяматчевого огляду» репрезентовано у футбольному дискурсі важливе місце в якому займають інтернет-медіа. Варто додати, що аналіз про який йдеться, орієнтований на визначення потенціалу жанру, комунікативно-когнітивної специфіки. Порівняльний аналіз мовленнєвого жанру «післяматчевий огляд» здійснювався на матеріалах опублікованих в онлайн-виданнях британських щоденних газет та порталу новин з окремою рубрикою про футбол, спортивних фахових сайтів українською мовою. Що стосується українськомовного корпусу текстів, то беремо до уваги важливі трансформаційні процеси, які сприяють процесу забезпечення комунікативних потреб дискурсивної спільноти. В цьому сенсі англословний корпус є «взірцем», свого роду «канонічною» структурою, яка формує цілісне уявлення про подію, яка відбулася. Визначено лінгвістичну природу «післяматчевого огляду», вплив ситуативно-контекстуальних чинників на функціонування жанру та вибір каналу комунікації. У зіставному аспекті розглянуто комунікативні ролі комунікантів, досліджено комунікативну мету. Реконструйовано подійний зміст, визначено потенційні попередні та наступні мовленнєві жанри, враховано особливості вербальної реалізації мовленнєвого жанру «післяматчевий огляд». Отже, запропонований жанрознавчий аналіз розкриває теоретичні та практичні аспекти використання мовленнєвого жанру «післяматчевий огляд» і, що найважливіше враховує специфіку його функціонування в англійській та українській мовах. Запропонований практичний аналіз необхідне поглиблення потенціалу українськомовної дискурсивної спільноти, яка послуговується «післяматчевим оглядом» у комунікативній ситуації.

Ключові слова: мовленнєвий жанр, післяматчевий огляд, футбольний матч, англійська мова, українська мова.

Постановка проблеми. У лінгвістичних розвідках дискурс і мовленнєвий жанр є ключовими категоріями мовного коду, які досліджуються в рамках комунікативної лінгвістики, лінгвістичної генології та лінгвістичної прагматики. Вивчення мовленнєвих жанрів допомагає наблизитися до вирішення проблеми організації мовного коду. Розмаїття мовленнєвих жанрів є необхідним, як і варіативність форм діяльності людей, що їх породжує [1, с. 19]. Футбольний матч і навколофутбольні події стосу-

ються людської діяльності, яку зводимо до поняття футбольного дискурсу. Мовленнєві жанри, які представляють жанрову палітру футбольного дискурсу та функціонують на спортивних веб-сайтах Інтернету як медіа – це дослідження жанрів, які адаптувалися в онлайн-середовище, що вимагає урахування особливостей їх функціонування, які визначені специфікою каналу комунікації. **Метою дослідження** є визначення комунікативно-прагматичних особливостей та засобів вербальної реалізації представленого мовленнєвого жанру в зіставному аспекті, зокрема на матеріалі англійських та українських інтернет-видань.

Матеріали та методи. Для представлення наукових результатів та визначення перспектив подальших пошуків було використано найпоширеніші мовознавчі та загальнонаукові методи:

1) метод суцільної вибірки для виявлення в мережі Інтернет опублікованих оглядів англійською та українською мовами. Цей аналіз ґрунтується на матеріалах онлайн-видань щоденних газет «The Times», «The Guardian», «The Independent». Щодо українськомовного корпусу текстів, то він був відібраний з новинного веб-сайту з рубрикою про футбол «Інформатор Україна» та спортивних сайтів «Football.ua», «Sport.ua»;

2) методи аналізу та синтезу слугували для визначення та опису прагматичних особливостей мовленнєвого жанру «післяматчевий огляд». Було виявлено мовні засоби реалізації комунікативної спрямованості жанру;

3) зіставний метод був орієнтованим на виявлення спільного та відмінного в контексті комунікативно-прагматичних та мовних характеристик. В такий спосіб це дає нам змогу простежити закономірності функціонування досліджуваного жанру в обох мовах;

4) методи індукції та дедукції, які стосуються вивчення конкретних спостережень допомагають визначити специфіку «післяматчевого огляду» як мовленнєвого жанру, конститутивні ознаки та межі функціонування.

Аналіз останніх досліджень. Значна частина теоретичних та практичних наукових розробок представлена у доробках журналістикознавців. Зокрема, Роб Стін [2] пропонує зосередитись на визначенні центрального місця спортивної журналістики в друкованих та інтернет ЗМІ, а також на радіо і телебаченні. Йдеться про коротку історію спортивного письма, яке продукує чи не найінтелектуальніші і найзахопливіші журналістські матеріали, репортажі матчів зокрема. Міркування Марка Деуза в науковому доробку «Інтернет та його журналістика» [3] визначає конкретні типи онлайн-журналістики та обговорює їх з точки зору гіпертекстуальності, інтерактивності та мультимедійності.

Що стосується мовознавчих розвідок, варто відзначити, що поєднання футболу та лінгвістики означило коло теоретичних

проблем і практичних результатів. Єва Лаврік [4] пропонує 34 статті, поділених на тематичні групи: футбольна термінологія, мова футболу, футбольні дискурси, футбол і медіа, медіа і дискурс: емоції та багатомовність у футболі. У дослідженні Джона Віреду та Джемими Андерсон [5] представлено аналіз прикметників, які використовуються у репортажах ганських газет. Результат досліджень демонструє, що прикметники використовуються для опису чотирьох основних категорій футбольних матчів: власне матчів, команд, гравців та вболівальників.

Авторитетні британські та американські видання сформували корпус досліджуваних текстів в наукових доробках окремих дослідників. Мохсен Гадесі [6] представив ґрунтовний лінгвістичний аналіз письмових футбольних коментарів, зокрема матеріалів опублікованих у газеті «The Times» (Великобританія). Дослідження Яна Хованця [7] містить аналіз футбольних репортажів (football match reports) з точки зору історичної прагматики. Йдеться про період становлення жанру, зокрема аналіз окремих мовних форм і структур ранніх репортажів про футбол в британській щоденній газеті «The Times». Марцин Левандовський [8] здійснив порівняльний аналіз британських та американських оглядів футбольних матчів (football match reports) на основі онлайн матеріалів видань британських та американських газет «The Independent», «The Daily Express», «The New York Times», «USA Today». Представлені результати охоплюють лексико-граматичний та дискурсивний рівні.

Для повноти аналізу, необхідно використати теоретичні напрацювання, які стосуються жанрів спортивного дискурсу, в яких наявне складне поєднання засобів кількох семіотичних систем, використання різних каналів комунікації. У дослідженні Флорія Бацевича [9] представлено лінгвістичне дослідження прямого спортивного репортажу як жанру теледискурсу із комунікативних позицій. У своєму комплексному дослідженні він визначає особливості мовленнєвого жанру «прямий спортивний репортаж», пропонує розширену та «модифіковану» анкету, аналізує параметри мовного вираження для такого типу МЖ. Христина Дяків [10] аналізувала спортивні відеоінтерв'ю українською та німецькою мовами, визначила жанрові особливості, а також причини комунікативних невдач. Представлено позиції користувачів жанру – інтерв'юера та респондента, вплив комунікативного шуму та структурних аспектів жанру.

Виклад основного матеріалу. Інтернет-жанри, з одного боку, є видозміненими жанровими формами, які на даному етапі наукових розвідок не є унормованими, проте зберігають формальну, зовнішню структуру класичних журналістських жанрів. З іншого боку, онлайн-простір інтернет-видань має характерні особливості, а саме: гіпертекстуальність, інтерактивність, мультимедійність. З вище наведеного опису випливає, що репортаж може претендувати на роль гіпержанру, в якому вміщуються коментар+аналіз+звіт.

Перш ніж вдаватися до визначення жанрової природи *огляду*, було важливо встановити категорійно-понятійний апарат, яким послуговуватимемося на етапі аналізу. Кембриджський тлумачний словник англійської мови вміщує наступне визначення поняття «report»:

report noun [C] (DESCRIPTION)

1) a description of an event or situation (e. g. a news/weather report);

2) a spoken or written description of an event or situation. (Електронний ресурс).

Окрім цього, при пошуковому запиті «match report» у Google спостерігаємо «Writing a match report» веб-сторінку керівного органу футболу в Англії «The FA» з інформаційного наповнення якого стає зрозумілим, що «*material пояснює найцікавіші моменти матчу, водночас є розважальним читанням. Він повинен бути коротким і простим, оскільки це не є похвальним коментарем футболу*». (Електронний ресурс)

В англійськомовних матеріалах, зокрема в окремих теоретичних напрацюваннях вживають: *after-match report* [12], *written sports commentaries* [6], *written sports reports* [11], *football match reports* [7, 8]. Щодо українськомовного корпусу текстів футбольний матч, який відбувся, є *оглядом*. Саме «огляд» пропонують читачам українськомовний портал новин з його рубрикою про футбол «Інформатор Україна» та спортивні фахові сайти «Football.ua», «Sport.ua». Узагальнюючи погоджуємося з універсальним на наш погляд тлумаченням *післяматчового огляду* як матеріалу, який продукується одразу після кожного футбольного матчу і надає читачам об'єктивне уявлення про важливі події та явища гри [12, р. 115].

Жанр «текстового післяматчового огляду» класифікують як новинну історію (straight news story), яка містить два основні компоненти: 1) наративний зміст – більш-менш детальний опис ключових епізодів, що відбулися під час футбольного матчу, та 2) аналітична (оціночна) складова в якій журналіст висловлює думку про гру, подальші плани тренерів, виступи команд та окремих її гравців [8, р. 79]. Огляд подій, які відбулися на футбольному полі, містить ознаки новинного репортажу з місця подій (reporting the action as it happened, account of the whole game). Тобто, йдеться про складні різножанрові зв'язки, добір і поєднання форм, які дозволяють футбольному оглядачу онлайн-видання «The Times» та журналісту спортивного веб-сайту «Informator.ua» розповісти у більш або менш розгорнутій манері про події, які відбулися.

Футбольний дискурс за визначенням сучасної української лінгвістики є продуктом мовленнєвої діяльності у сфері футболу, зорієнтований на певного адресата, використовує особливий арсенал мовних засобів. Як зазначає Ірина Процик, футбольному дискурсу як феномену притаманна багатомірність, в якому серед усіх інших складників виокремлюють інтернет-медіа». Більше того, йдеться про тенденцію зрощення спортивного дискурсу з дискурсом масмедіа [13, ст. 71]. Комунікація автора текстового інформаційного огляду футбольного матчу з великою кількістю читачів здійснюється в межах футбольного дискурсу. У цьому сенсі *післяматчевий огляд* визначається як комунікативне явище дискурсивної природи [9, с. 51]. Дискурс є складною сукупністю мовленнєвих жанрів (МЖ) ... кожен МЖ – носій узагальненого (апріорного) комунікативного смислу, скерований на адресата, з чинником комунікативного минулого і майбутнього, має типовий диктумний зміст [9, с. 51]. Отже, в цьому сенсі важливо вийти за межі простого розуміння того, як формальна структура текстів і жанрів відображає їхню функціональну мотивацію.

Як справедливо зазначає Ян Хованець: «Адаптовуючи динамічне визначення жанру, ... текстові елементи є значною мірою конвенційними і передбачуваними» [14, с. 18]. Відповідно, важливо під час лінгвістичних розвідок простежити, чи є *післяматчевий огляд* «впізнаним» в площині конкретної комунікативної ситуації і як дискурсивна спільнота визначає межі його функціонування? Таким чином, мовленнєвий жанр

постає як комунікативне явище текстової природи, проекція типів комунікативних дій на текстову структуру, складова комунікативної компетенції, що знаходить вияв у формуванні тексту, «схеми текстових дій» [9, с. 50].

На етапі добору корпусу текстів, як матимуть формальну структуру і відображатимуть функціональну мотивацію досліджуваного жанру важливо визначити характерні особливості, які враховуватимемо при ідентифікації *післяматчевого огляду* в межах футбольного матчу як спортивної події, англійських та українських веб-ресурсів. Виокремлюємо характерні особливості:

- письмовий монолог, адресований до великої кількості читачів [15, с. 67];

- журналістський текст створюється після події і містить цілісне уявлення про неї. Таким чином, текст є кінцевим продуктом з чітко вираженою структурою: це новинна історія, організована у вигляді перевернутої піраміди. Текстуально складається із заголовка, вступної та основної частини, які мають тенденцію до «орбітального» повторення однієї й тієї ж інформації [14, с. 98].

Оскільки, йдеться про Інтернет-жанр, то цілком очевидним є те, що характерні ознаки, зазначені вище, є придатними для новинного репортажу (a news report) та письмових спортивних коментарів (written sports commentary). Це вкотре підтверджує «не ізольованість жанрів, а складні, переплетені стосунки» [1, ст. 125] і відображає комплексність представленого жанру, який «співіснує» поряд з іншими жанрами. Попри усю складність і комплексність підходів до розмежування жанрів, визначено конститутивні ознаки, які супроводжуватимуть комплексний аналіз представленого мовленнєвого жанру. Йдеться про продукування журналістського матеріалу після події, яка відбулася, цілісне уявлення про подію, оцінка завершених дій на футбольному полі.

Аналіз текстового інформаційного огляду у нашому дослідженні здійснювався на основі інтерпретації епізодів футбольних матчів спортивними журналістами та їх прочитання читачами (цільовою аудиторією). Принцип «перевернутої піраміди», тобто, на початку найважливіше структурно відповідає концепту об'єктивних новин («hard news») і орієнтує нас на подальший добір корпусу матеріалів. Окрім цього, не вдаючись до наскрізного жанрового аналізу, вже на рівні заголовку орієнтуємося на найрепрезентативніші вербальні риси, які марковані назвами команд суперників, фіксованим результатом (виграла, програла, пройшла до наступного етапу змагань або вибула) і дуже часто ця інформація метафорично закодована. Підтвердженням цього є ґрунтовне дослідження спортивних заголовків Майкла Сміта і Майкла Монтгомері у якому «критерій метафоричності у поєднанні з іншими стилістичними прийомами, а також психологічного моделювання семантики перемоги та поразки – все це використовується для створення заголовка, який привертає увагу» [16].

Для проведення цього дослідження було відібрано англійськомовні репортажі про те, як все відбувалося на футбольному полі, опубліковані в онлайн-виданнях щоденних газет «The Times», «The Guardian», «The Independent». Українськомовний портал новин з його рубрикою про футбол «Інформатор Україна» та спортивні фахові сайти «Football.ua», «Sport.ua» є ресурсами в яких було відібрано матеріали для аналізу. «The Independent» колись – щоденна газета, тепер – британ-

ський веб-сайт новин високоінтелектуального змістового наповнення. Українськомовна спортивна журналістика перебуває ще на етапі дуже важливих трансформацій, зокрема, те що стосується переходу спортивних ЗМІ на українську мову, покращення мовно-стилістичної якості матеріалів, збагачення жанрової палітри, що власне спостерігаємо на українськомовних порталах. В такий спосіб, порівняльний аналіз жанрів – це не лише відстежування, в який спосіб комунікативні потреби дискурсивної спільноти забезпечуються, а також з'ясування, як дискурсивна спільнота визначає формальну структуру визначеного жанру. Варто порівняти формальні структури англійськомовного та українськомовного тексту, з'ясувати чого досягають мовці, чи залучаються неактивні учасники дискурсу і яку символічну вигоду вони отримують від участі в дискурсі, беручи до уваги тенденції розвитку спортивної журналістики в Україні, зокрема інтернет-видань.

Подією охоплено період резонансних матчів Ліги чемпіонів УЄФА 2023–2024, Прем'єр-ліги, Англійська жіноча Суперліга, Ліги Європи. Безперешкодний доступ до матеріалів в межах великих футбольних турнірів і змагань формує англійськомовний і українськомовний корпус, в якому післяматчевий текстовий огляд подій, які відбулися, – це уніфікований аналіз, в межах якого простежуватимемо закономірності, або, навпаки, виокремлюватимемо відмінності при опрацюванні критеріїв аналізу представленого мовленнєвого жанру.

Подальший жанровий аналіз представлено з урахуванням критеріїв, які виокремлюють текстовий інформаційний огляд як мовленнєвий жанр. Йдеться про модель аналізу, в якій було представлено сім параметрів:

1. Комунікативна мета автора текстового огляду футбольного матчу – ретроспективна оцінка всієї події, яка відбулася. Поняття «всієї» події може обмежуватися протистоянням окремих футбольних команд у футбольному турнірі Ліги конференцій УЄФА або Прем'єр-ліги Англії:

(1) *Aston Villa outclass Ajax but are left to sweat over Ollie Watkins injury.* (GUAR) (2) *Rob Edwards left 'numb' after 3-0 lead blown away by Bournemouth barrage*

Bournemouth 4 Luton Town 3: Home side seal epic comeback victory thanks to four second-half goals in game that was rescheduled after Tom Lockyer's cardiac arrest in December. (TIMS)

В українськомовному огляді футбольних матчів оцінка «всієї» події на футбольному полі представлена комплексно, в межах туру Англійської Прем'єр-ліги. Автор розповідає про 28-й тур АПЛ:

(3) *Лобове зіткнення Ман Сіті та Ліверпуля: огляд 28-го туру АПЛ. Як зіграли Манчестер Сіті та Ліверпуль, а також звитязи Михайла Мудрика у складі Челсі: Інформатор розповідає про 28-й тур. АПЛ (ІНФОРМ)*

Мультиmodalне наповнення, а саме відео голів, опубліковане наприкінці основного тексту, є авторським доповненням мовленнєвої події, тобто, футбольного матчу. Такий підхід до втілення авторського «я» акумулює потреби не тільки читачкої, а також глядацької спільноти:

(4) *Атлетіко – Інтер 2:1 (3:2 – пен.) Відео голів та огляд матчу 13.03.2024 (Football.ua)*

В англійськомовних матеріалах автор розповідає про матч у більш розгорнутій формі, вдаючись до деталей. Він пояснює найцікавіші моменти матчу, описує подію, гравців і стратегію обох команд під час гри. На українськомовному сайті спор-

тивних новин автор огляду футбольного матчу менш стисліше «переповідає» ключові моменти на футбольному полі, деталі про гравців і голи, проте власне огляд є комплексним, в межах футбольного туру з мультимодальним наповненням.

2. Сутність мовленнєвожанрового комунікативного смислу можна відтворити узагальнено, зокрема розглядаючи його як фрейм, розчленовуючи інтенції на елементарні ілокутивні компоненти [17]. Загальний комунікативний смисл огляду футбольного матчу англійською мовою можна виразити так: «Я, спортивний журналіст, знаходжуся (назва футбольного стадіону) і формулюю цілісне уявлення про футбольну подію».

Щодо українськомовного огляду футбольного матчу, зазначаємо:

«Я, оглядач, формулюю цілісне уявлення про футбольну подію в такий спосіб».

3. Адресантом англійськомовних оглядів футбольних матчів може бути:

– футбольний репортер з визначеною спеціалізацією; (TIMS)

– спортивний репортер, який переважно висвітлює футбол; (IND)

– той, хто висвітлює футбол локально. (GUAR)

У вище зазначених виданнях, поряд з ім'ям автора спостерегаємо назву стадіону, що вказує на конкретне місце, де відбувалась подія:

(5) *Ben Fisher at Villa Park*

Thu 14 Mar 2024 23.24 CET (GUAR)

(6) *Jamie Braidwood at Stamford Bridge* (IND)

З цього приводу є слушне тлумачення Роба Стіна – журналіста і спортивного оглядача, який має кількарічний досвід у роботі з вище наведеними виданнями: «З одного боку, якщо дозволяють фінанси, видання хочуть бути присутніми на кожній події, яка має значення для їхніх читачів: це питання присутності, представлення читачів, гордості, принципів і професіоналізму. З іншого боку, навіть огляд матчу, що складається з чотирьох абзаців і 200 слів, дає більше деталей і можливостей для розуміння, ніж 30-секундне повідомлення для телебачення чи радіо» [2, р. 76–77].

Адресант в українськомовних оглядах – це журналіст, про якого дізнаємося вкінці основного тексту, або оприлюднений огляд матчу не закріплений за конкретним авторством. Якщо автора не вказано є посилання на джерело інформації, що в такий спосіб компенсує його «відсутність», але не позбавляє достовірності або авторитетності оприлюдненого матеріалу.

Узагальнюючи образ адресанта в обох мовах, опираємося на матеріали, які є результатом професійного погляду на події, що відбулися. Автори текстових оглядів орієнтуються на тих, чий запит – отримати цілісне уявлення про гру. Як стверджує Роб Стін: «Ваша здатність написати хороший огляд про матч залежить від попередньо проведеного дослідження. Це дасть вам змогу розглянути гру в повному контексті, що, в свою чергу, означає, що ви матимете повне уявлення про те, наскільки вона варта уваги, а отже, матимете можливість попросити додатковий простір, якщо історія розвиватиметься несподіваним чином» [2, р. 80]. Щоб відчутти себе частиною дискурсивної спільноти, автор не лише «продукує» текст, а вдається до попереднього ґрунтового аналізу, опирається на «тенденції» комунікативної події та запити читачької і глядацької аудиторії зокрема. Вже на етапі оприлюднення тексту автори

використовують переваги каналу комунікації в інтернет-просторі: гіпертекстуальність, мультимедійність, інтерактивність. Комплексно створюючи сприятливі умови для комунікації між журналістом та читачами.

4. Модель узагальненого адресата в англійськомовних оглядах – це читач, який комунікує з автором, або з іншими читачами залишаючи коментар. Оскільки йдеться про інтернет-простір, інтерактивність сприяє налагодженій комунікативній співпраці. Англійськомовні авторитетні видання провадять політику щодо коментування. Ось як це працює у виданні «The Times»: «Comments are subject to our community standards and participation guidelines policy, which can be viewed here. By joining the conversation you are accepting our community rules and terms. Update your commenting notification settings here. Our policy is for readers to use their real names when commenting, find out more here» (URL <https://www.thetimes.co.uk/article/wolves-vs-coventry-fa-cup-result-jdjr8ww39>) З вище зазначеного уривку можна дійти висновку, що йдеться про дискурсивну спільноту, яка підпорядковується правилам, а отже визначає межі свого функціонування і ідентифікації. В такий спосіб визначено адресата англійськомовного огляду наступним чином:

(7) *G Thompson*

48 MINUTES AGO

With 12 shots on target for Coventry City, this was a well deserved victory for the Sky Blues, a thrilling game, with both teams looking to finish it inside the 90 (100) minutes, a cracking advert for The Championship, well done Coventry, another trip to Wembley, their 4th in recent years (TIMS) Українськомовних читачів теж вдається ідентифікувати в межах інтерактивного простору коментарів. Доступ до коментарів вимагає авторизації, що теж вказує на визначені межі функціонування, а отже уможлиблює представити адресата українськомовного огляду:

(8) *V2341770*

14.03.2024 06:37

Добротний матч достойних суперників. Обидві команди продемонстрували дуже якісну гру (саме ГРУ а не «бодання» як в матчі Арсенал – Порту), перемогла команда, яка трішки більше прагнула до перемоги у конкретному матчі. Дякую командам за футбол, таких матчів, нажаль, небагато, але вони е!!! (SPORT)

В обох мовах йдеться про неанонімну аудиторію уболівальників, учасників дискурсивної спільноти, які вербально реагують на оприлюднені автором події, які відбулися. Можемо стверджувати, що читачі англійськомовних окремих видань є рівноправними учасниками комунікативної події, у той час як для українськомовних це не так.

5. Композиційно-тематичні блоки комунікативної «події» – післяматчового огляду – в своїй цілісності є структурою мовленнєвого жанру.

Тематичний блок «Ознайомлювальна інформативна частина» в англійськомовних оглядах футбольних матчів – ефектний заголовок (a catchy headline), вступний абзац (the 5Ws rule). В українськомовному огляді ця тематична структура також вміщує заголовок, вступний абзац, в якому автор послуговується правилом перевернутої піраміди.

Щодо подробиць про подію, яка відбулася, оцінки та міркувань щодо завершених дій на футбольному полі то їх продукують у широкому огляді, в якому простежується принцип панорамування, окремі частини мають підзаголовки. Показ

взаємозв'язку і взаємозалежності різних фактів становить зміст огляду, а розмаїття форм тільки підкреслює цю основну ознаку [18, ст. 50].

У заключній частині англійськомовного огляду є висновки щодо гри команд та перспективи подальшого виступу. Автор українськомовного огляду інформує щодо інших подій у світі спорту. Подійний зміст післяматчового огляду – це його структура як комунікативної події, яка має початок, продовження, кінець.

6. Фактор комунікативного минулого для огляду є події, які передували. Зокрема, йдеться про читача, який «читав» «текстову онлайн- трансляцію» футбольного матчу, або «переглядав» футбольний матч, а отже побачене може суперечити його спостереженням.

7. Фактор комунікативного майбутнього є потенційним аспектом, оскільки, визначається характером перепитів матчу, його результатів, трактувань, суперечностей. Це можуть бути відповідні висновки про гру з подальшим визначенням перспективи.

Параметри мовної реалізації. Використання значної кількості лексичних та граматичних засобів, у яких комунікативна мета автора післяматчового огляду реалізується, передбачає розуміння складної внутрішньої структури мовленнєвого жанру, яка водночас є складною часопросторовою структурою. Післяматчевий огляд орієнтований на минуле (подія, яка відбулася), теперішнє (результат, який оприлюднений) і майбутнє (значення отриманих результатів в перспективі). Індикатор «розпізнавання» текстів мовленнєвого жанру «післяматчевий огляд» учасниками дискурсивної спільноти відбувається через клішованість мовних засобів вираження, які спостерігаємо «на поверхні» у заголовках оглядів англійською та українською мовами: «*Then, in the final minute...*» [2], «*Шалена перемога Арсеналу та дербі Манчестера*» (URL <https://sport.informator.ua/uk/shalena-peremoga-arsenalu-ta-derbi-manchestera-oglyad-27-go-turu-apl>).

Аналіз особливостей вербального втілення комунікативної мети автора здійснюємо на лексико-граматичному рівні. У наукових розвідках Марціна Левандовського дослідницькі питання стосувалися лінгвістичних особливостей мови спортивного онлайн-коментаря, мови спортивних дикторів (телевізійний коментар у прямому ефірі) та письмового спортивного коментаря (репортажі, які створюються через деякий час після завершення спортивної події та публікуються онлайн або в пресі). Автор стверджує, що оскільки між автором(ами) та цільовою групою читачів існує низка спільних цінностей, письмовий спортивний коментар рясніє фаховою термінологією [15, р. 67]. З урахуванням цих моментів зосередимось тут на порівняльному аналізі того, що виокремлюємо в англійській мові і тому, що властиво для україномовного огляду.

Лексичними засобами втілення комунікативної мети адресанта виступають:

Футбольні жаргонізми

За спостереженнями Юрія Струганця, у сучасній футбольній комунікації професійні жаргонізми (сленгізми) частотніші, ніж професіоналізми [19]. Дослідник футбольної лексики хоча й вдається до розмежування професіоналізмів і професійного жаргону, проте зазначає, що здебільшого чіткої диференціації між ними не існує. Запропоновані Струганцем лексико-семантичні моделі, які сформувалися на основі мета-

форичного перенесення спостерігаємо на «поверхні» післяматчевих оглядів англійською та українською мовами.

У назвах англійських футбольних команд модель «Назва гравців ← характерні ознаки місця розташування ФК» простежується у наступному прикладі:

(9) *Luton play Forest on Saturday at Kenilworth Road but they will need to rediscover their fighting spirit after such a draining defeat.*

Luton ← FC «Luton Town» (TIMS)

Модель «Назва гравців ← колір спортивної форми ФК»

(10) *G Thompson*

I DAY AGO

With 12 shots on target for Coventry City, this was a well deserved victory for the Sky Blues, a thrilling game, with both teams looking to finish it inside the 90 (100) minutes, a cracking advert for The Championship, well done Coventry, another trip to Wembley, their 4th in recent years!

The Sky Blues ← FC Coventry City (TIMS)

(11) *Матч видався вкрай непростим для «джмелів», проте у підсумку вони змогли гарантувати собі результат за рахунок двох «сухих» м'ячів у виконанні Джейсона Санчо та Марко Ройса.*

чорно-жовті «джмелі» ← Боруссія Дортмунд (FOOTBALL)

Модель «Назва гравців ← герб ФК»

(12) *When Wolves had fought back from a goal down with two goals in five minutes to take the lead in the 88th minute thanks to a great finish from Hugo Bueno it felt as though the writing was on the wall for the Sky Bet Championship side.*

Wolves ← FC «Wolverhampton Wanderers» (TIMS)

(13) *За Інтер виходили де Врей, Барелла, Дарміан, Мартінес і Тюрам.*

Інтер ← ФК «Інтернаціонале» (ІНФОРМ)

У мовленнєвому жанрі виокремлюємо прізвиська гравців – головних героїв футбольного поєдинку. Спостерігаємо вживання антропонічних жаргонізмів: (14) *Semenyo scored twice, his second completing an incredible comeback for Bournemouth. (Antoine Semenyo) (TIMS)* (15) *Emery was not in the business of downplaying the magnitude of this second leg nor the lure of hosting an opponent of Ajax's heritage, even if this was not a vintage Dutch side. (Unai Emery) (GUAR)*

(16) *Після передачі від лівий лінії Дімарко пробив приблизно з 8 метрів – м'яч опинився у сітці воріт. (Федеріко Дімарко) (SPORT)* (17) *Боруссія Д – ПСВ 2:0 (перший матч – 1:1)*

Голи: Санчо, 3, Ройс, 90+5 (Джейсон Санчо, Марко Ройс) (FOOTBALL)

До футбольних жаргонізмів зараховуємо також характеристику тактичних дій гравців і команд на футбольному полі та професійну майстерність футболістів: (18) *They had gone toe to toe with their Premier League rivals and created chance after chance but heading into added time it looked likely Wolves would be the side heading down to London next month. But Robins' side who had pressed intently from the first whistle never gave up. (TIMS)* (19) *Ще один лондонський клуб децю несподівано легко розібрався із Брайтоном. Ще до перерви дачники забили два м'ячі, а Роберто Де Дзербі не придумав, як змінити хід гри у другому таймі. Замість порятунку по перерві, Брайтон отримав ще й третього м'яча. В останніх чотирьох матчах Фулгем здобув три перемоги. (ІНФОРМАТОР)*

Як зазначає Флорій Бацевич, існують помітні особливості творення і функціонування професіоналізмів і жаргонізмів у мовленні спортивного журналіста [9, ст. 188]. Продукуючи післяматчевий огляд, автор не вдається в деталі перебігу гри, натомість конструює цілісне уявлення, в підсумку якого є чітке співвідношення понять: команда «перемогла» чи «програла» футбольний матч. Третій варіант розвитку комунікативної події – гра завершилася «нічиєю». Аналізуємо творення емоційно-експресивних професіоналізмів в межах визначених понять. В післяматчевих оглядах результатом творення є формування словосполучень і виразів із зміненою семантичною, або синтаксичною сполучуваністю.

Для англійськомовного післяматчевого огляду помітними словосполученнями і виразами є ті, в яких відбулася зміна семантичної сполучуваності. Для українського огляду футбольного матчу спостерігаємо зміну синтаксичної сполучуваності.

(20) *“Goals from Illia Zabarnyi and Antoine Semenyo followed, with the latter punishing loose defending by Daiki Hashioka”*. (TIMS)
(21) *«Атлетіко» традиційно для себе на характері здобує важку перемогу*. (SPORT)

Автор англійськомовного післяматчевого огляду для з'ясування моментів, які призвели до остаточної «перемоги», «поразки» чи «нічиєї» вживає словосполучення і вирази у яких спостерігаємо зміну семантичної сполучуваності:

(22) *Luton, by comparison, had no doubt what to do with the ball, exemplified best by Barkley – as Ouatarra was dispossessed in Luton's defensive third, he and Kabore broke and the latter played Barkley through on goal who beat Neto at his near post, sparking boos from the home crowd*. (TIMS)

В українськомовному огляді представлені словосполучення зі зміною синтаксичної сполучуваності:

(23) *“Вовки” були аж занадто безпорадними, щоб зупинити цю машину. Завдяки цій перемозі Ньюкасл впритул наблизився до зони Єврокубків*. (ІНФОРМ)

Марцин Левандовський зазначає, що гіпотетично можна написати огляд матчу, просякнутий метафорою війни, особливо якщо гра була дуже конкурентною [8, р. 84]. Флорій Бацевич зазначає, що значну кількість професіоналізмів у мовленні спортивного коментатора твориться за допомогою різних типів перенесення значення, найчастіше є військова сфера метафоризації [9, ст. 188]. Лексико-семантичне поле «війна» представлена у виборі автором лексичних одиниць, представленими дієсловами в англійськомовному огляді або дієслівними словосполученнями в українськомовних оглядах:

(24) *Bailey doubled Villa's advantage courtesy of a cute finish on the hour and the substitute Jhon Durán, who replaced Watkins on 33 minutes, and Moussa Diaby got the third and fourth goals respectively as Ajax capitulated*. (GUAR)

(25) *За десять хвилин до завершення другої половини зустрічі мадридці значно активізувалися та організували штурм воріт «Інтера»*. (SPORT)

Наскрізною особливістю текстового огляду футбольного матчу є вживання дієслів у минулому часі. На синтаксичному рівні англійськомовні та українськомовні уривки текстового огляду – це одне довге речення з дієсловами в минулому часі, які розповідають лише частину історії:

(26) *Arsenal arrived for their biggest game of the season and ambled to a disorganised, incoherent display*. (IND)

(27) *Матч видався вкрай непростим для «джмелів», проте у підсумку вони змогли гарантувати собі результат за рахунок двох «сухих» м'ячів у виконанні Джейсона Санчо та Марко Ройса*. (FOOTBALL)

Узагальнюючи, для післяматчевого огляду типові такі засоби реалізації в обох досліджуваних мовах: футбольні жаргонізми, негативно-забарвлена, емоційно-оцінна лексика в межах лексико-семантичних полів «перемога», «поразка», «війна». Щодо синтаксичного обрамлення тексту, автор обмежується реченням-ствердженням з дієсловами у минулому часі.

Можемо дійти висновку, що післяматчевий огляд в англійській та українській мові містить інформаційну та аналітичну складову, зосереджуючись на формуванні цілісного уявлення щодо гри, яка відбулася. Англійськомовний корпус авторитетних онлайн-видань публікує репортаж (а report), який також є оглядом футбольного матчу між командами. Тексти, які продукують журналісти-репортери, містять інформаційну та аналітичну складову. Адже, автори вдаються до аналізу ключових моментів перебігу гри, коментують стратегію команд, оцінюють виступи гравців, звертають увагу на технічні аспекти та події, які вплинули на кінцевий результат «перемогу» чи «поразку». Щодо інформаційної складової – надання фактів і оприлюднення ключових подій, які мали місце на футбольному полі. В англійськомовних оглядах автори вдаються до деталізації, пояснення, стратегії, тоді як українськомовні автори зосереджуються на комплексному огляді туру або певного матчу. Відповідну роль користувачів жанру – авторів англійськомовного та українськомовного огляду можна визначити як того, хто орієнтується на професійний погляд на події, що відбулися. Модель адресата в обох мовах представлена як уболівальник, який стає активним учасником комунікативної події. Проте, в англійськомовних оглядах, вони – читачі-уболівальники, є рівноправними учасниками комунікації, тоді як в українськомовних оглядах спостерігаємо протилежний підхід, де читачі виступають як приймачі інформації, а не активні співрозмовники. Отож, у структурних елементах англійськомовного післяматчевого огляду, у заключній частині автор робить висновки, визначає перспективи. Українськомовний огляд не містить такої інформації. Комунікативне минуле в обох мовах стосується матчу, який був прокоментований похвилинно в текстовій онлайн-трансляції і відповідно стосується автора і читача. Щодо комунікативного майбутнього, то воно визначається динамікою гри, яка відбулася і трактуванням цієї гри журналістом.

Порівняння засобів мовного втілення в англійській та українській мовах вказує на вживання футбольних жаргонізмів, метафоричних перенесень, антропонічних жаргонізмів. Всі ці лексичні засоби спрямовані на те, щоб «комунікувати» з аудиторією, яка не потребує додаткового роз'яснення. Лексико-семантичні поля «перемога» та «поразка» вербально втілюється вживанням емоційно-експресивних професіоналізмів. Щодо особливостей творення і функціонування словосполучень і виразів в англійській мові, спостерігаємо зміну семантичної сполучуваності. В українськомовних оглядах результатом творення професіоналізмів є зміна синтаксичної сполучуваності. На синтаксичному рівні в англійській та українській мовах типовим є використання дієслів у минулому часі.

Література:

1. Яхонтова Т. В. Лінгвістична генологія наукової комунікації: монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 420 с.
2. Steen R. Sports Journalism: A Multimedia Primer. Abingdon: Taylor & Francis. 2008. 202 p.
3. Deuze M. The web and its journalism: considering the consequences of different types of newsmedia online. *New Media & Society*. 5(2), 2003. pp. 203–230.
4. Lavric, E., Pisek, G., Skinner, A., & Stadler, W. (Eds.). *The linguistics of football*. Narr Francke Attempto Verlag. 2008. 418 p. URL: <https://www.perlego.com/book/1771022/the-linguistics-of-football-pdf> (date of application: 22.03.2024).
5. Wiredu J., Anderson J. Adjectives in football reporting. *The linguistics of football*. Narr Francke Attempto Verlag. 2008. p. 317–330.
6. Ghadessy M. The Language of written sports commentary: soccer – a description. In *Registers of written English: situational factors and linguistic features*, edited by M. Ghadessy. London/New York: Pinter Publishers. 1988. p. 17–51.
7. Chovanec J. ‘...but there were no broken legs’: The emerging genre of football match reports in *The Times* in the 1860s. *Journal of Historical Pragmatics*. 15(2), 2014. pp. 228–254.
8. Lewandowski M. The same genre for different audiences: A Contrastive Analysis of American and British Football Match Reports. 2017. URL: https://www.researchgate.net/publication/316842531_The_same_genre_for_different_audiences_A_Contrastive_Analysis_of_American_and_British_Football_Match_Reports (date of application: 13.03.2024).
9. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи: навчальний посібник. Львів: ПАІС, 2005. 264 с.
10. Дяків Х. Ю. Спортивне відеоінтерв’ю в українській і німецькій лінгвокультурах: причини комунікативних невдач. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2019. с. 132–146.
11. Periklis P. Lexical variation in written sports reports. *Proceedings of the 8th International Conference on Greek Linguistics*. Department of Linguistics, School of Philology, University of Ioannina, 2009. p. 1–15.
12. Biok B., Hasan J.-I. A Comparative Study Of After-match Reports On ‘Lost’ And ‘Won’ Football Games Within The Framework Of Critical Discourse Analysis. *International Journal of Applied Linguistics & English Literature*. 4 (1), 2015. pp. 115–124.
13. Процик І. Р. Футбольна лексика у формальному та неформальному дискурсах : дис. ...д-ра філолог. наук : 10.02.01. Луцьк, 2020. 788 с.
14. Chovanec J. *The Discourse of Online Sportscasting: Constructing Meaning and Interaction in Live Text Commentary*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2018. Available at: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/bham/detail.action?docID=5622400> (дата доступу 23.12.2023). 327 p.
15. Lewandowski M. *The Language of Online Sports Commentary in a Comparative Perspective*. *Lingua Posnaniensis*, vol. LIV (1), 2012, The Poznań Society for the Advancement of the Arts and Sciences. ISSN 0079-4740, ISBN 978-83-7654-103-7, pp. 65–76.
16. Smith M., M. Montgomery. The semantics of winning and losing. *Language in Society*. 18 (1), 1989. pp. 31–57.
17. Wierzbicka A. *Semantic Primitives*. Frankfurt: Athenaum Verlag, 1972. 235 p.
18. Дмитровський З. Аналітична журналістика: Тексти лекцій з курсу «Теорія і методика журналістської творчості для студентів факультету журналістики». Львів: Малий видавничий центр факультету журналістики ЛНУ ім. І. Франка, 2021. 139 с.
19. Струганець Ю. Б. Семантика, структура, функціонування футбольної лексики в українській літературній мові початку XXI століття: дис. ...к-та філолог. наук : 10.02.01. Тернопіль, 2016. 208 с.

Kharabara M. A post-match report of football discourse: communicative organisation and language realisation

Summary. The article analyses the speech genre of a “post-match report” within the framework of football discourse. The complex analysis is performed on the basis of seven criteria, each of which has helped to define communicative-pragmatic aspects of the genre in the English and Ukrainian languages. The analysis and description of various parameters of language application has also become an important stage of researching the speech genre. The theoretical basis of the paper is comprised of research in the fields of linguistic geology, communicative linguistics, and linguistic pragmatics. The genre analysis of a “post-match report” is represented within the football discourse, in which Internet-media also occupies an important place. It is also worth noting that the aforementioned analysis is focused on defining the genre’s potential and its specific communicative-cognitive features. The comparative analysis of the “post-match report” speech genre has been done on the basis of materials published in British daily online newspapers, a news portal with a separate football section, as well as specialised sports websites in Ukrainian. Shifting the focus to the text corpus in the Ukrainian language, it is worth paying attention to the important transformation processes that contribute to the process of meeting the communication needs of the discourse community. In this meaning the English-language corpus serves as an “example”, a kind of “canonical” structure that forms a complete view of the event that had taken place. The paper has determined the linguistic nature of the “post-match report”, the influence of situational-contextual factors on the functioning of the genre and the choice of a communication channel. In the comparative aspect the communicative roles of communicators have been analysed and the communicative aim has been explored. The event meaning has been reconstructed, the potential preceding and following speech genres have been established, all while considering the specifics of verbal realisation of the “post-match report” speech genre. Thus, the proposed genre analysis reveals theoretical and practical aspects of using the “post-match report” speech genre, and, more importantly, considers the specifics of its functioning in English and Ukrainian languages. The proposed practical analysis shows the necessity of deepening the potential of Ukrainian-speaking discourse community that uses the “post-match report” in communicative situations.

Key words: speech genre, post-match report, football match, English language, Ukrainian language.

*Холмогорцева І. С.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна**Мацкевич В. В.,**викладач англійської мови комунального закладу**Харківського університетського ліцею Харківської міської ради*

КЛАСИФІКАЦІЯ ЛЕКСИКО-СИНТАКСИЧНИХ ЗАСОБІВ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ БУЛІНГУ В АНГЛОМОВНОМУ ШКІЛЬНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. Булінг у шкільному середовищі є проблемою, що набуває більшої актуальності через розшарування суспільства за матеріальною, расовою, тощо, ознакою. Виявлення і застосування превентивних заходів є можливими, якщо суб'єкт, що зазнає травлю, усвідомлює сам факт або намір булінгу, тобто має бути ознайомленим із його формами. **Метою дослідження** є створення класифікації лексико-синтаксичних засобів вираження булінгу як спрямованої агресії у англомовному шкільному дискурсі, що відображений у кінематографічних стрічках різних часових проміжків – «The Breakfast Club» (1985 р.) та «Pretty Little Liars» (2022 р.). **Результати дослідження** показують, що виявлені лексичні і синтаксичні засоби булінгу можуть бути класифіковані за морфологічною і синтаксичною структурами, семантичним значенням та асоціативними зв'язками. Морфологічний аналіз мовних засобів дозволив виокремити загальні іменники із одним коренем, що мають негативну конотацію, прості іменники, що мають у складі морфему, яка надає їм негативне або зменшувально-зневажливе значення, загальні двокореневі іменники, один корінь і яких несе негативне значення, прикметники, що відносяться до знецінюваної або ненормативної лексики, а також прикметники, що набувають значення вербальної агресії у контексті. Синтаксичний аналіз надав інформацію про використання форм майбутнього часу і наказового способу для створення погроз та моделювання агресивної поведінки. Всі виділені лексичні засоби можливо класифікувати за наявністю семантичного значення зневаги та агресії: від найбільшого прояву – ненормативна лексика і лексика, що має негативну конотацію, до найменшого – лексика, що набуває негативного значення тільки у ситуації прояву спрямованої агресії. Третій вид класифікації базується на асоціативних зв'язках, які прив'язують оціночну лексику до частин тіла, поведінки, дій, що знецінюються суспільством, тварин і до родинних відносин. Порівняння лексики, що належить до кінострічок різних часових проміжків, виявило, що для більш пізніх комунікативних ситуацій булінгу характерна більша кількість табуованої лексики, а також поява булінгу через позицію суб'єкту стосовно соціальних відносин між расами та гендерною ідентичністю.

Ключові слова: агресія, булінг, негативна конотація, оціночна лексика, ненормативна лексика.

Постановка проблеми. Дослідження булінгу бере свій початок у 70-х роках минулого століття у роботах швед-

сько-норвезького психолога Д. Олвеуса [1], але широкого розголосу це явище отримало тільки на початку ХХІ століття, коли про питання булінгу як глобальної проблеми у шкільній спільноті почали говорити у соціальних мережах та мас медіа. Проблема поширення булінгу було також піднято фондом ЮНІСЕФ, який регулярно проводить моніторинг на виявлення випадків спрямованої деструктивної поведінки серед дітей і підлітків із метою виявлення причин і проведення превентивних заходів. Так, як соціально-психологічне явище булінг вивчається на предмет причин, що спонукають агресію, наприклад дискримінація за расовою ознакою [2, 3], приналежністю до ЛГБТ спільноти [4], наслідків психологічного насилля [5], можливих превентивних засобів [6, 7], ролі кожного учасника процесу [8]. Аналіз зарубіжної та вітчизняної літератури не виявив дослідження, пов'язані із мовним компонентом булінгу.

Основними формами вираження булінгу є «словесні або вербальні прояви (образи, натяки, погрози); будь-які фізичні втручання або інші протиправні дії; соціальні (бойкот, ігнорування, ізоляція); кібербулінг – використання сучасних комп'ютерних технологій» [4, с. 191]. Булінг у шкільному дискурсі описується як повторювані усвідомлені, шкідливі дії одного з учасників навчального процесу із використанням фізичної сили, вербальних та дигітальних засобів по відношенню до іншого учасника навчального процесу в межах та за межами шкільної території, що спричиняє фізичну, фінансову або психологічну шкоду [9]. Нещодавній експеримент, проведений С. Тай показав, що булінг насправді задіює три діючі сторони – агресора, жертву та свідка [8], причому останній є активним діячем, не зважаючи на позицію, що приймає: підтримує булінг у 88% або займає позицію захисника у 19% випадків [10]. За результатами дослідження втручання свідка припиняє булінг через десять секунд у двох третіх випадків [10, с. 522]. Саме тому вміння розпізнати булінг є важливою соціальною навичкою, яка формується в шкільному просторі вчителями, шкільними психологами та лікарями, і яка, якщо не запобігає, то сприяє емоційній витривалості.

Одним з основних сигналів агресивної поведінки є вербальний; і оскільки першим кроком до подолання проблеми є її усвідомлення, знання цих сигналів допомагає потенційній жертві та свідкам визначити можливість прояву деструктивних намірів. Таким чином, **мета цієї роботи** – визначити і класифі-

кувати мовні засоби, що задіяні у булінгу в межах англomовного шкільного дискурсу. **Предмет** дослідження – мовне явище булінгу як вербалізація свідомої деструктивної поведінки, спрямованої на приниження гідності та завдання психологічної шкоди об'єкту цькування. **Об'єкт** – лексико-синтаксичні засоби виявлення булінгу.

Матеріали та методи дослідження. Пропоноване дослідження поділене на два етапи. На першому етапі задіяні загальнонаукові методи *аналізу та синтезу* – для визначення ступеню дослідженості предмету та виділення форм прояву булінгу; на другому етапі був задіяний *дискурсивний аналіз*, що застосовувався для виділення комунікативних ситуацій, які містять ознаки булінгу у шкільному середовищі, що моделюється в американських кінематографічних стрічках та *лексико-синтаксичний аналіз* – для виокремлення та категоризації мовних засобів виявлення агресії. **Матеріалом** дослідження виступили американські фільми «The Breakfast Club» (1985 р.) та «Pretty Little Liars» (2022 р.).

Результати і обговорення. Як мовне явище, булінг відповідає вербальному насильству і включає в себе застосування у спілкуванні ненормативної лексики, образливих коментарів, висміювання, спрямованої ворожнечі, тобто лексику, семантика якої у контексті шкільної комунікації може завдати психологічного насильства. Відтворення подій у шкільному оточенні дає можливість розглянути проблеми булінгу та негативного впливу середньої школи, наголошуючи на важливості вирішення цих проблем та підтримки молоді в подоланні складних ситуацій. Так, із двох художніх стрічок «The Breakfast Club» та «Pretty Little Liars», які віддзеркалюють життя підлітків, що представляють різні соціальні групи, було відповідно виокремлено 67 і 97 дискурсивних фрагменти із відображенням булінгу. Лексичний аналіз цих фрагментів показав, що вербалізація агресії відбувається за допомогою засобів, які можна класифікувати на морфологічному та синтаксичному рівнях. Так, за своєю **морфологією**, виділені лексичні засоби були угрупованні як:

- Загальні іменники із одним коренем, що мають негативну конотацію (*bitch, bub, bum, cherry, dick, dork, faggot, idiot, pal, pig, slob, slut, monster, narcissist, nazi, nerd*, тощо).

Приклад 1. (Скрипт) *Tabitha Hawthorne: You would know, Karen, if you weren't such a narcissist and cared enough to check in with her.*

Karen Beasley: Get off my ass, Tabitha [«Pretty Little Liars»]. У цьому уривку ми бачимо незавуальовану агресію, що знаходить своє вираження у звинуваченні одного персонажа, у тому, що вона є самозакоханою (*narcissist*). Напруження зростає при послідовному використанні зневажливої лексики, що вказує, що учасники комунікативної ситуації чітко розуміють, що між ними є ворожнеча, і що жодна з них не піде на поступки.

- Прості іменники, що мають у складі морфему, яка надає їм негативне або зменшувально-зневажливе значення (*hypocrite, queenie, sporto, wastoid*, тощо).

Приклад 2. (Скрипт) *John Bender: You got everything, and I got shit. Fucking Rapunzel, right? School would probably shut down if you didn't show up. Queenie isn't here. I like those earrings, Claire. Are those real diamonds, Claire? I bet they are* [«The Breakfast Club»], де персонаж Джон Бендер відкрито зневажає Клер Стендіш із заможної родини. У цій ситуації він посилається на зовнішність, проводячи паралель із принцесою,

але для показу ворожого ставлення комбінує ім'я із прикметником із негативною конотацією (*Fucking Rapunzel*). Напруга зростає, коли Джон називає дівчину зменшувально-зневажливою формою від *queen* – *Queenie*, іронізуючи, що без неї школа б перестала існувати, і, одночасно, підтверджуючи своє судження, звернувши увагу на її прикраси. У поєднанні із високим тоном, що використовує Джон, його висловлення сприймається як погроза.

- Загальні двокореневі іменники, один корінь з яких несе негативне значення (*arsehole, assholes, buttface, chickenshit, fatass, neo-maxi-zoom-dweebie, shitheads*, тощо).

Приклад 3. (Скрипт) *John Bender: Look, I can see you getting all bunged up for them making you wear this kind of clothes, but, face it, you're a neo-maxi-zoom-dweebie* [«The Breakfast Club»]. У цьому висловленні Джон Бендер описує, чому школа принижує персонажа «Розумника», у якого кожен аспект життя контролюється батьками. Він використовує термін «neo-maxi-zoom-dweebie», яке можна перекласти як «гідний представник свого покоління», що, є неологізмом.

- Прикметники, що відносяться до знеціненої лексики (*drunk, fucking retarded, hateful, horrible, stupid, toxic*).

Приклад 4. (Скрипт) *She's racist, homophobic, hateful, privileged, and she's gonna keep being all those things for the rest of high school* [«Pretty Little Liars»]. Приклад наводить однорідні означення, що виражені прикметниками із негативною конотацією. Їх положення у формі градації, що заснована на спаді негативної оцінки, є вираженням емоційного стану персонажу. Це не лише обвинувачувальні слова, а й спроба вплинути на сприйняття інших, створюючи негативну імідж особи, що описується, і викликаючи відчуття ворожості або бажання дистанціюватися.

- Прикметники, що набувають значення вербальної агресії у контексті (*bizarre, conceited, nauseating, pathetic, shitty, sweet*, тощо). Це не лише обвинувачувальні слова, а й спроба вплинути на сприйняття інших про цю особу, створюючи негативний імідж і викликаючи відчуття ворожості або дистанціювання.

Приклад 5. (Скрипт) *Karen Beasley: People may be polite to you, but trust me, nobody wants your pregnant, tragic ass here* [«Pretty Little Liars»]. У цьому уривку Карен Бізлі явно демонструє ворожість та негативне ставлення до своєї вагітної однокласниці, використовуючи грубу мову та зневажливість. Крім того, вона виражає неприязнь та відсутність бажання бачити цю особу в певному місці, засуджуючи її через вагітність.

На **синтаксичному** рівні булінг пов'язаний із формами, що вказують на рішучий намір, а саме:

- Видо-часова форма дієслова Present Continuous, наприклад:

Приклад 6. (Скрипт) *Richard Vernon: All right. That's it! I'm gonna be right outside those doors. The next time I have to come in here, I'm cracking skulls* [«The Breakfast Club»]. Використання виразу «*I'm cracking skulls*» містить загрозливий тон та вказує на рішучість застосувати насильство або суворі заходи покарання у разі повторення певних подій.

- Конструкція “be going to”, наприклад:

Приклад 7. (Скрипт) *Richard Vernon: But someday, man, someday when you're out of here, and you've forgotten all about this place, and they've forgotten about you, and you're wrapped up in your own pathetic life I'm gonna be there. That's right. And I'm*

gonna kick the living shit out of you, man. I'm gonna knock your dick in the dirt [«The Breakfast Club»]. Використані граматичні конструкції в уривку, такі як вживання слова «гонпа» підкреслюють намір або загрозу вчинити щось негативне в майбутньому. Фрази, як «*I'm gonna kick the living shit out of you*» та «*I'm gonna knock your dick in the dirt*», містять знецінювальну лексику та загрозові образи, що вказують на агресивний намір.

• Наказовий стан дієслова, що комбінується із знецінювальною лексикою і табуованими висловами (*fuck off, fuck them, fuck you, get off my ass, get the fuck out of my face, leave me the fuck alone, shut the fuck up, shut your fucking mouth, stop fucking with me*):

Приклад 8. (Скрипт) *Karen Beasley: So, I guess I'm paying for dinner. Way to be a gentleman, Greg.*

Greg: Fuck off, Karen [«Pretty Little Liars»]. У цьому уривку агресія проявляється через образливе та грубе висловлювання Грега, який відповідає на зауваження Карен фразою «*Fuck off*», що є неприязним та агресивним висловом. Це висловлення має на меті висловити зневаження, висміяти Карен, дистанціюватись від неї або спровокувати конфлікт.

• Атрибутивні іменникові конструкції також віднесені до синтаксичного рівня (*big coward, fucking dildos, gutless turd, mother hen, tough guy, basic Barbie, basket case, deranged bitch, dump pudding, evil twins, goddamn bitch, high-town bitch, horrible human being, lowly little bitch, pregnant tragic ass, stupid shit, terrible person*).

Простеживши морфологічні форми лексичних засобів булінгу, а також синтаксичні зв'язки, що утворюють висловлення із значенням спрямованої ворожнечі, було помічено, що лексичні засоби можна також згрупувати за **семантичним значенням** агресії:

• Ненормативна лексика (*bitch, buttface, chickenshit, cocksucker, dick, faggot, fuck off, fucking retarded, piece of shit, slut, stupid shit, тощо*).

• Лексика із постійною негативною конотацією (*big coward, bitch, bizarre, bonehead, bully, bum, nazi, narcissist, nerd, puke, racist, tease, terrible person, toxic, watch your mouth, wastoid, weirdo, whore, тощо*).

• Лексика із негативною конотацією, що набувається у контексті (*basic Barbie, bub, cherry, girls, homeboy, monster, neo-maxi-zoom-dweebie, pig, prom queen, psycho, queenie, rodent, sociopath, sporto, sweet*).

• Одночасно з цим, семантичне значення встановлюється на основі **асоціації** із:

• Частинами тіла, наприклад, *asshole, bonehead, buttface, cocksucker, dick, get the fuck out of my face, pregnant tragic ass, shitheads* та інші.

• Поведінкою, наприклад *basic Barbie, big coward, femi-nazi, gutless turd, hateful, homeboy, homophobic, horrible human being, hypocrite, idiot, jerk, mean, monster, narcissist, nauseating, prom queen, psycho, racist, richie, sociopath, tease, toxic, wastoid, weirdo, whore*.

• Дії, які знецінюються суспільством: *jag-off, jerk, prick, puke, tease*.

• Тваринами, як то *bitch, bully, mother hen, pig, rodent*.

• Родинними відносинами: *evil twins, motherfucker, mother hen*.

При порівнянні лексичних засобів булінгу, що використовуються у різний історичний період (80-ті роки XX століття і 20-ті роки XXI століття), було виявлено ряд спільних рис, як то широкий спектр слів і виразів з негативними конотаціями, що охоплюють як ненормативну лексику, що має пряме образливе значення, так і слова з негативною конотацією, які можуть бути вжиті в різних контекстах для знуцання чи приниження. Крім того, засоби вербалізації булінгу в обох фільмах можна класифікувати за асоціаціями з частинами тіла, поведінкою людини, тваринами, родинними відносинами, тощо. Характерною ознакою є те, що в обох фільмах, окрім вираження презирства до однолітків, присутні ознаки прояву зневаги до стереотипних представників спільноти, як то вираз «*queenie*» та «*basic Barbie*». Проте, XXI століття характеризується більш вільною формою висловлення, що дозволяє частіше використання ненормативної лексики. Порівняння засобів вербалізації булінгу у двох кінострічках виявило появу нового джерела прояву булінгу, а саме зв'язок людини і соціуму – цькування людини за її позицію стосовно соціальних відносин між расами та гендерною ідентичністю.

Таким чином, для сприяння усвідомленню значення булінгу як форми шкідливого психологічного впливу ровесників із метою приниження об'єкту булінгу та формуванню вміння захищатись, а також прийняттю превентивних заходів та вчасному втручання, необхідно виявити вживані школярами стратегії агресії. Крім того, до перспектив дослідження відносимо нагальність вивчення специфіки мовних засобів у залежності від каналу комунікації (письмова, усна) та розглянути невербальний прояв булінгу.

Література:

1. Olweus D. Personality and aggression. *Nebraska symposium on motivation*, 1972. Vol. 20, pp. 261–321.
2. Bauman Sh., Mendez J., Craig W., Mishna F. School Bullying in Different Cultures Eastern and Western Perspectives. *Research on bullying in North America*. Cambridge University Press, 2016. pp. 30–54. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139410878.005>
3. Roland E., Munthe E. *Bullying: An International Perspective*. London: Routledge, 1989. 166 p.
4. Логачев М. Г., Буланіклі Х. Булінг як психологічний феномен сучасного суспільства. *Особистість, суспільство, закон*. Харків, 2019. С. 191–193.
5. Barros R. The practice of bullying: an issue for school and society. *Contribuciones a Las Ciencias Sociales, São José dos Pinhais*, 2024. v. 17, n. 1, p. 7215–7234. DOI: 10.55905/revconv.17n.1-434.
6. Лушпай Л. І. Шкільний булінг як різновид суспільної агресії. *Наукові записки. Серія "Філологічна"*. Харків, 2013. Вип. 33. С. 85–89.
7. Cohen J. W., Brooks R. A. The Construction of School Bullying as a Social Problem. *The Cambridge Handbook of Social Problems*. Cambridge University Press, 2018. pp. 237–252. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108550710.015>
8. Taj S., Imdad K., Anum W., Rafique J. Students' Perceptions of Bullying at Schools: A Phenomenological Study of Students' Bullying Experiences in Their Schooling. *Ilkogretim Online – Elementary Education Online*, 2020. Vol 19 (Issue 2): pp. 1180–1185. DOI: 10.17051/ilkonline.2020.02.696706.
9. Xinyue Wu, Lu Li, Rui Zhen. The influence of social norms and bullying types on the defending intentions of school bullying bystanders. *Current Psychology*. 2024. DOI: 10.1007/s12144-024-05735-w.
10. Hawkins L., Pepler D.J., Craig W. M. Naturalistic observations of peer interventions in bullying. *Social Development*, 2001, 4. pp. 512–527.

Kholmhortseva I., Matskevych V. Classification of lexical and syntactic means of bullying verbalization in English school discourse

Summary. Bullying in a school community has become the issue, which is getting more and more relevant due to the stratification of society according to material, racial, etc. characteristics. It is possible to detect and apply preventive measures under condition that the subject experiencing bullying is aware of the very fact or intention of bullying, i.e. they should be familiar with its forms. Thus, **the purpose of the study** is to create a classification of lexical and syntactic means of expressing bullying as directed aggression in the English school discourse, which is reflected in the cinematographic works of different time periods – “The Breakfast Club” (1985) and “Pretty Little Liars” (2022). **The results of the study** show that the identified lexical and syntactic means of bullying can be classified according to their morphological and syntactic structures, semantic meaning and associative connections. Morphological analysis of language means made it possible to identify one root common nouns that have a negative connotation, common nouns that have a morpheme that gives them a negative or diminutive meaning, two-root

common nouns that possess a root bearing negative meaning, adjectives referring to devalued or offensive language, as well as adjectives that acquire the meaning of verbal aggression in the context. The syntactic analysis provided information about the means of expressing the future and imperative mood for creating threats and modeling aggressive behavior. All revealed lexical means can be classified according to the presence of the semantic meaning of contempt and aggression: from the largest manifestation – offensive language and vocabulary that has a negative connotation, to the smallest one – vocabulary that acquires a negative meaning only in the situation depicting a direct aggression. The third type of classification is based on associative connections that bond evaluative vocabulary to parts of the body, behavior, actions that are devalued by society, animals, and family relationships. The comparison of the vocabulary belonging to the films of different time periods revealed that later communicative situations of bullying are characterized by a greater amount of offensive language, as well as the appearance of bullying due to the subject’s position regarding social relations between races and gender identity.

Key words: aggression, bullying, evaluative vocabulary, negative connotation, offensive language.

Черниш О. А.,*кандидат філологічних наук, доцент,
декан факультету педагогічних технологій та освіти впродовж життя
Державного університету «Житомирська політехніка»***Ястребова А. О.,***асистент кафедри теоретичної та прикладної лінгвістики
Державного університету «Житомирська політехніка»***Комісарук Л. І.,***старший викладач кафедри теоретичної та прикладної лінгвістики
Державного університету «Житомирська політехніка»*

ПОБУДОВА ЖАНРУ «КОМІКС»

Анотація. У статті розглянуто питання побудови жанру «комікс» як найважливішої категорії спілкування у різноманітних комунікативних ситуаціях. Цей жанр також трактується як усний чи письмовий тип тексту, що має певні особливості та втілює комунікативний намір у рамках соціального контексту. Він характеризується порівняно складною єдністю змісту, композиції і стилю, а також низкою певних позамовних (соціальних) чинників. У сучасній лінгвістиці категорія жанру є однією з ключових елементів опису мови, оскільки вся структурна організація мовлення людини визначається жанровою диференціацією текстів. Поняття «жанр» є багатограним, тому наразі важко знайти консенсус щодо його типології. З'ясовано, що саме завдяки йому читачі мають чітко сформовані очікування, оскільки теорія жанру та його аналіз формують ідеальні типи текстів, з якими можна порівнювати окремі приклади самих малюнків. Підтверджено, що інформація подається читачам у вигляді певних функціонально-семантичних блоків, які пов'язані спільною темою, композицією й висновком, а відтак покликані реалізувати відповідний комунікативний намір. Відповідно **мета статті** – розглянути композицію жанру «комікс» та з'ясувати комунікативні ситуації. Варто підкреслити, що автори коміксів вдало використовують різні стилі графічного дизайну для неоднакових епізодів коміксу, надаючи кожному розділу власний характер та настрій. Автори дослідження зауважують, що вивчення особливостей жанру передбачає вичерпний аналіз його композиції, яка створює відповідні колективні очікування читачів та позначається на сприйнятті меседжу автора читачами. Жанр реалізує комунікативні стратегії у практиці спілкування та здійсненні співрозмовниками впливу один на одного. Відтак побудова жанру є однією з його дистинктивних ознак та потребує детального розгляду.

Ключові слова: жанр «комікс», категорія, побудова, типи текстів, форма і зміст, функціонально-семантичні блоки.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці категорія жанру є одним з ключових елементів опису мови, оскільки вся структурна організація мовлення людини визначається жанровою диференціацією текстів. Відповідно жанр характеризується як порівняно складну єдність змісту, композиції і стилю, а також він має низку певних позамовних (соціальних) чинни-

ків. Жанри організують наше мовлення, а також створюють необхідну передумову для здійснення комунікації. Під жанром вбачають відповідну категорію організації мовного коду інтерактивної взаємодії мовців; жанр є моделлю організації комунікативних засобів мови, що характеризуються відповідною неоднорідністю (соціальні та територіальні діалекти, стилістичні різновиди однієї мови тощо).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання особливостей жанру, як однієї з найважливіших категорій спілкування у різноманітних комунікативних ситуаціях, посідає чільне місце у наукових ученнях як зарубіжних мовознавців К. Беркенкоттер, В. Бхатія, К. Гаунзенблас, А. Девітт, К. Міллер, А. Паре, Б. Полтрідж, Дж. Свейлз, Ч. Філмор, так і українських Ф. Бацевича, О. Ільченко, В. Кухаренко, Н. Разінкіної, С. Яворської, Т. Яхонтової. Вони розглядають його з позицій функціональної стилістики та дискурсивного аналізу, лінгвістики тексту, когнітивної та комунікативної лінгвістики, неориторики тощо.

Метою статті є спроба розглянути побудову і композицію жанру «комікс» та з'ясувати комунікативні ситуації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Жанр розглядають як категорію організації мовного коду інтерактивної взаємодії мовців. Він є своєрідною моделлю побудови відповідних комунікативних засобів мови, що детермінуються певною неоднорідністю (соціальні та територіальні діалекти, стилістичні різновиди однієї мови тощо) [1]. Їх також тлумачать як відносно стійкі тематичні, композиційні і стилістичні типи висловлень, що наділені функціональною, соціально зумовленою природою. Відтак соціальні функції і специфічні для кожної сфери умови мовленнєвого спілкування продукують жанри, багатство та варіативність яких необмежена, як видів і форм суспільного життя.

Жанр також трактується як усний чи письмовий тип тексту, що має певні особливості та втілює комунікативний намір у рамках соціального контексту [2]. Це сукупність комунікативних подій, учасники яких мають відповідні комунікативні наміри, що усвідомлюються і розділяються членами відповідних дискурсивних спільнот [3]. Він характеризується класом комунікативних подій, певним набором комунікативних намірів, а також визначається змістовою та структурною подібністю, від-

повідним набором синтаксичного, лексичного та стилістичного планів і спрямованістю на певну аудиторію. Жанр пов'язаний з дискурсивною практикою, прийнятою у суспільстві, і детермінується заздалегідь обумовленими та встановленими цілями і соціальними механізмами, що його регулюють. Відтак саме завдяки йому читачі мають чітко сформовані очікування, оскільки теорія та аналіз його формулюють ідеальні типи текстів, з якими можна порівнювати окремі приклади. Очікування читачів щодо різних жанрів та їх розуміння були використані в таких практиках, як жанрова колонізація, коли лексика і форми текстів однієї галузі використовуються для обґрунтування та легітимізації змін в іншій галузі. Зазначимо, що у випадках жанрової колонізації читачам потрібно мати очікування як для жанрів одного поля, так і для стандартних структур і очікувань іншого поля. Безумовно, очікування читачів мають залишатися доволі гнучкими через нестійкість та непостійність жанрів.

Жанр характеризується [4]: – динамізмом, оскільки жанри є гнучкими та змінними залежно від соціокогнітивних потреб; ситуативністю; – відповідною формою і змістом, а також розумінням змісту, який доречно вкладати у текст у певний час і за певних обставин; – подвійною природою, оскільки послуговуючись правилами жанру у професійній діяльності, ми одночасно породжуємо і відтворюємо відповідну соціальну структуру; – залежністю від соціуму, оскільки жанри вказують на дискурсивні мовні практики, їх епістемологію, ідеологію та соціальну онтологію тощо.

Зважаючи на багатогранність поняття «жанр», наразі важко знайти консенсус щодо типології жанрів. Відтак різні сучасні аналізи загальних типів текстів використовують комунікативну мету тексту як ознаку поділу всіх текстів на наступні категорії [5]: – описові, наративні, аргументовані, літературні, поетичні, наукові, навчальні та розмовні; – описові, наративні, експозиторні, аргументовані та інструктивні; – наративні, процедурні, поведінкові експозиції.

Вивчення особливостей жанру «комікс» передбачає вичерпний аналіз його композиції, яка створює відповідні колективні очікування читачів та позначається на сприйнятті меседжу автора читачами. Відтак побудова жанру є однією з його дистинктивних ознак та потребує детального розгляду.

Услід за Дж. Свейлзом [6] та Т. В. Яхонтовою [7], вважаємо, що інформація подається читачам у вигляді певних функціонально-семантичних блоків, які пов'язані спільною темою, композицією й висновком, а відтак покликані реалізувати відповідний комунікативний намір (див. рис. 1).

Блок 1	• Назва коміксу
Блок 2	• Заголовок
Блок 3	• Підзаголовок
Блок 4	• Вступ
Блок 5	• Основна частина
Блок 6	• Заключна частина

Рис. 1. Композиція текстів жанру «комікс»

Блок 1. Назва коміксу. Розглянемо особливості цього блоку на прикладі. Відтак назва "DC Comics" відображає не тільки сам факт того, що цей графічний комікс є частиною конкретного видавництва, але і стає важливим ідентифікатором, який сприймається як символ унікального коміксового універсуму. Вона вказує на те, що читач матиме можливість зануритися в історію та пригоди супергероїв і персонажів, які є «сталінками» цього видавництва. Сам термін "DC" відомий як скорочення від "Detective Comics", а це видавництво має багатий історичний фон та власний арсенал неповторних героїв, включаючи таких відомих персонажів, як Супермен, Бетмен, Вондер Вумен, Флеш та багатьох інших. Це підтверджує величезну культурну значущість і визнання, яке має "DC Comics".

Блок 2. Заголовок вказує на тон та напрямок подальших подій, що визначає ключовий аспект читачького досвіду. У "V for Vendetta" автори приділяють значну увагу графічному втіленню цього елемента, демонструючи високий рівень мистецтва та виразності. Завдяки деталізації та вмілому використанню графічних ефектів, заголовки розділів стають важливими елементами, що не лише привертають увагу, а й передають емоції та атмосферу. Заголовки у коміксі "Transmetropolitan" впливають на тон та розвиток подій, створюючи ключовий елемент читачького досвіду. У творі Воррена Елліса та Даріка Робертсона цей аспект виявляється важливим і в словесній, і в графічній площині. Завдяки вправності авторів у втіленні цього елемента, заголовки не просто привертають увагу. Також заголовки коміксу Алана Мура та Дейва Гіббонса "Watchmen" часто мають символічне значення, що додає глибину й інтригу та розкриває ключові теми коміксу. Вони можуть передавати абстрактні концепції, спрямовувати читача на певні аспекти сюжету або розкривати історичні аналогії. Варто зауважити, що Маржан Сатрапі авторка коміксу "Persepolis" вдало використовує різні стилі графічного дизайну для різних епізодів коміксу, надаючи кожному розділу власний характер та настрій. Від виразних ліній та контрастів у моментах драми до більш легких, майстерно переданих у характерних комічних сценах графічне втілення глибоко взаємодіє зі сценарієм.

Блок 3. Підзаголовок визначається як один із елементів, що вводить читача в контекст розповіді та розкриває авторські переживання. У цьому випадку автор вперше використовує підзаголовки у першій публікації коміксу "V for Vendetta", щоб поділитися причинами створення цієї розповіді та розкрити свої особисті переживання. Можливо, підзаголовок є важливим засобом для автора встановити зв'язок з читачем, пояснити мету коміксу та висловити власні емоції, пов'язані із створенням та розгортанням історії. Такий підхід сприяє глибшому розумінню авторського погляду та може вплинути на сприйняття читачем контексту та сюжету коміксу. Розглядаючи цей блок, читач може отримати додатковий інсайт у те, що веде до створення коміксу і які емоції стоять за його написанням.

Блок 4. Вступ є ключовим елементом у структурі коміксу, оскільки встановлює тон і напрямок для подальшого розвитку сюжету. Аналізуючи вступ коміксу "V for Vendetta", важливо відзначити, як цей елемент вирізняється своєю здатністю створювати загадковий настрій та викликати зацікавленість читача. Це досягається за допомогою відповідно побудованих кадрів та діалогів, які створюють початкову загадковість та мотивують читача вдаватися глибше в сюжет. Аналізуючи інші комікси, зокрема "Transmetropolitan", "Watchmen" та "Persepolis",

можна відзначити, що вступ у кожному з них виконує важливу функцію у визначенні характеру та атмосфери оповіді. У *"Transmetropolitan"* автори використовують вступ як засіб визначення центральних тем та створення антиутопії майбутнього, за допомогою якого вони привертають увагу читача та встановлюють тон для подальших розділів. У *"Watchmen"* вступ може слугувати інструментом для введення заплутаних зв'язків між персонажами, що збагачує читачський досвід та створює інтригу. *"Persepolis"*, у свою чергу, може використовувати вступ для введення читача в особистий світ автора, встановлюючи контекст для подальших подій та постулюючи ключові теми. Аналіз цих коміксів підкреслює їхню важливу роль у формуванні естетичного враження від оповіді та створенні початкової загадковості, що підтримує читачеву цікавість та мотивацію для подальшого вивчення історії.

Блок 5. Основна частина. В основній частині коміксу *"V for Vendetta"* можна знайти складні кадри, які вражають своєю деталізацією та виразністю. Це створює максимально імерсивний ефект, дозволяючи читачеві заглибитись в атмосферу та емоційний настрій подій. Важливу роль в цьому відіграють діалоги, що влітаються в кадри, які є фундаментальним елементом для розвитку характерів та вираження їхніх мотивацій. Візуальні елементи, такі як колірна гама, композиційні рішення та використання світла й тіні, використовуються для створення атмосфери та підкреслення ключових елементів сюжету. Ці елементи сприяють формуванню унікальної візуальної стилістики, яка підкреслює художнє значення роботи. У *"Transmetropolitan"* автори вдаються до використання виразних графічних ефектів та деталізації, щоб передати динаміку історії та розвиток персонажів. Візуальний стиль та колірна гама також можуть відігравати ключову роль у створенні атмосфери та підкресленні тематичних аспектів. У *"Watchmen"* вступ визначається своєрідністю та загадковістю, що притаманні цьому коміксу. Розгортання сюжету включає несподівані повороти та розвиток ключових тем, а візуальні елементи графічного дизайну додають глибини історії. У *"Persepolis"* автор використовує комбінацію літературних та графічних елементів для передачі багатозначного змісту. Деталізовані кадри та вдалі композиційні рішення допомагають читачеві відчувати атмосферу історії та емоційний стан персонажів.

Блок 6. Заклучна частина коміксу є кульмінацією усіх подій та перипетій, визначаючим моментом, який повинен завершити історію, задовольнити читача і залишити враження, що надовго залишаться в пам'яті. У коміксі *"V for Vendetta"* цей блок визначається своєрідним поєднанням розв'язання ключових сюжетних ліній та наданням змістовного завершення. Заклучна частина може включати важливі розв'язки для головного конфлікту, які розкривають справжні мотивації персонажів та визначають їхні долі. Можливо, автор використовує драматичні кадри та діалоги для підсумовування важливих моментів і приведення всіх сюжетних ліній до логічного завершення. У заклучній частині також може відбутися підсумовування основних тем коміксу та висловлення філософських чи моральних висновків. Також може слугувати платформою для висловлення авторських думок та залишити певний аспект відкритим для тлумачення читача. У *"Transmetropolitan"* заклучна частина відзначається ексцентричністю та саркастичним гумором, які є визначальними для коміксу. Розвиток головного героя та висвітлення складних соціальних проблем додає глибини

у завершенні. У *"Watchmen"* заклучна частина може врапати своєю неочікуваністю та філософським підтекстом. Розв'язання конфліктів та висвітлення моральних аспектів створюють потужний ефект завершення. У *"Persepolis"* фінальний етап може бути визначений особистим розвитком головної героїні та підсумовуванням ключових моментів історії.

Зазначимо, що у переважній більшості проаналізованих нами коміксів спостерігається наявність усіх вище зазначених функціонально-семантичних блоків. Однак є випадки відсутності одного або декількох блоків у низці коміксів, що свідчить про особливості індивідуального нарративу автора та може вважатися прикметною особливістю авторського стилю, а відтак сприяти позитивному відгуку читачською аудиторією та формуванню відповідної лояльності. **Висновки й перспективи подальшого дослідження.** Отже, жанр реалізує комунікативні стратегії у практиці спілкування та здійсненні співрозмовниками впливу один на одного. Він набуває значення шаблону, своєрідного патерну або відповідного зразка соціальної комунікації та є посередником між індивідом та суспільством, пропонуючи автору й читачу взяти на себе певні соціальні, інституціональні, емоційні ролі тощо. Побудова жанру «комікс» є однією з його дистинктивних ознак та потребує подальшого детального вивчення.

Література:

1. Dittmar J. Comic-Analyse. GmbH, 2008. 220 p.
2. Бессонова А. Визначення жанру в сучасних лінгвістичних дослідженнях в рамках вивчення науково-популярного дискурсу. *Trends and Tendencies in Modern Philology* №33 /2020 ISSN 2464-0050.
3. Бацевич Ф. Мовленнєвий жанр і реєстр дискурсу. URL: <http://www.anthropos.net.ua/jsrui/bitstream/123456789/1090/1/bacevycz.%2086-96.%20pdf.pdf> (дата звернення: 25.12.2022).
4. Forceville C. *Stylistics and Comics*. London, 2013. 16 p.
5. Шевчук С.С. Креолізовані тексти англomовних коміксів у лінгвістичному аспекті: магістерська робота: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2022. URL: <https://jarch.donnu.edu.ua/article/view/13194> (дата звернення: 14.09.2023).
6. Swales J. *Genre analysis: English in academic and research settings*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 260 p.
7. Яхонтова Т. В. Лінгвістична генеалогія наукової комунікації: монографія / Т. В. Яхонтова. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. 420 с.

Chernysh O., Yastrebova A., Komisaruk L. The "comics" genre structure

Summary. The article deals with the composition of the genre of "comic book" as the most crucial category of communication in various communication situations. This genre is also interpreted as an oral or written type of text that has specific features and embodies a communicative intention within a social context. It is characterized by a relatively complex unity of content, composition, and style, as well as many certain extra-linguistic (social) factors. In modern linguistics, the genre category is one of the key elements of language description since the entire structural organization of human speech is determined by the genre differentiation of texts. The concept of "genre" is multifaceted, so it is difficult to find a consensus on its typology. It has been found that it is thanks to it that readers have formed expectations since the theory of genre and its analysis formulate ideal types of texts with which individual examples of drawings can be compared. It is confirmed that the information is presented

to readers in the form of specific functional and semantic blocks, which are connected by a common theme, composition, and conclusion and, therefore, are intended to realize the relevant communicative intention. Accordingly, the purpose of the article is to examine the construction and composition of the comic strip genre and to identify communicative situations. It is worth emphasizing that comic book authors successfully use different graphic design styles for different comic book episodes, giving each chapter its character and mood. The authors note that

studying the peculiarities of the genre involves an exhaustive analysis of its composition, which creates appropriate collective expectations of readers and affects the perception of the author's message by readers. The genre implements communication strategies in the practice of communication and the interlocutors' influence on each other. Therefore, the construction of the genre is one of its distinctive features and requires detailed consideration.

Key words: comic book genre, category, structure, types of texts, form and content, functional and semantic blocks.

*Шпак Л. Р.,
магістр філології
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*

*Жорняк Н. Є.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Національного університету «Львівська політехніка»*

*Оніщук І. В.,
методист
Відокремленого структурного підрозділу «Тернопільський фаховий коледж
Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя»*

ПРОБЛЕМИ КОГНІТИВНОГО ВІДТВОРЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ МЕТАФОРИ В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Анотація. У статті розглянуто перспективи дослідження перекладу релігійної метафори в художньому дискурсі. Об'єктом дослідження є метафора в художньому дискурсі, представлена у вигляді поетично трансформованої концептуальної метафори та творчих концептуальних метафор. Доведено, що релігійні метафори у художньому дискурсі відіграють значущу роль. Оглядаючи відтворення аналізованої метафори в перекладі М. Габлевич, можна помітити, що в ньому максимально точно відтворено весь комплекс окреслених вище складнощів. Націлений на якнайповніше донесення до читача особливостей унікального способу концептуалізації, характерного для Е. Дікінсон, цей переклад відтворює як мікрорівень аналізованої концептуальної метафори, так і її тісне переплетення з окресленими вище творчими авторськими метафорами. Причому, як варто зазначити, все це сприймається органічно й цілісно за рахунок всеоб'єднуючого фреймового підґрунтя – ніжного, замилуваного, повного співчутливої любові аттитюду, що буквально охоплює всю поезію, об'єднуючи її в єдиний емоційно-смісловий гештальт. Створенню такого гештальту сприяє, зокрема, досить точна передача аспектів образності, скомпонованих навколо образу-схеми у зв'язку з застосування механізму розширення як про зчеплене і разом з тим динамічне відтворення когерентних аспектів образності, що досягається за рахунок підсилення персоніфікації та передачі ефектів текучості. Встановлено, що потенційну складність для перекладу становить також відтворення специфічного для жителів Нової Англії ХІХ ст. образно навантаженого концептуального проектування. Підтверджено, що найбільшу складність для перекладу може становити рідкісне для поетично трансформованої поетичної метафори переключення від прототипової версії до мариністичної: після прибуття мандрівника на небо все, що до того розглядалося в сухопутньому ключі, починає трактуватися як приналежне морю, що відповідно відображається як на структурі концептуальних проектувань, так і на образному аспекті.

Ключові слова: метафора, поетична метафора, концептуальна метафора, когнітивно-дискурсивна парадигма, структурні диспозиції.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями.

Вивчення метафори в рамках когнітивно-дискурсивної парадигми передбачає перспективні шляхи мовознавчих студій, що визначає актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Теоретичним підґрунтям нашого дослідження стали праці таких дослідників, як Е. Табаковська, Дж. Стін, К. Мак Елханон, О. Єсель, К. Шеффер, А. Аль-Харрасі, З. Кьовечеш, М. Шаттлворт, Н. Мандельбліт, А. Аль-Хаснаві, А. Шмідт, С. Ардуні та багато інших.

Формування мети статті. Мета дослідження: проаналізувати проблеми когнітивного відтворення релігійної метафори в художній літературі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Твір, що ми обираємо для аналізу, – це твір 'A poor – torn heart – a tattered heart', представлений у версії М. Габлевич [1, с. 47].

Ця метафора є вже зовсім іншою в тому плані, що в якості її епістемної домінанти чітко окреслюється християнство. Вона є вже варіацією універсальної метафори у вимірі іудео-християнської традиції західної культури, і її повна назва окреслюється як «ЖИТТЯ – ЦЕ ПОДРОЖ У ВІЧНІСТЬ». Ще однією суттєвою відмінністю від попередньої є когнітивний механізм, використаний для поетичної трансформації цієї метафори – механізм розширення, що виявляється у привнесенні до класичного образу-схеми додаткових аспектів образності. Застосування цього механізму означає, що концептуальні проектування, які структурують метафору і її епістемному вимірі, не піддаються переробці і залишаються в незмінному вигляді, тобто саме в тому вигляді, який характерний для моделі християнства, де на перший план виходять такі проектування, як «небо – це орієнтир», «життєві труднощі – це перешкоди» («шлях на небо – це вузький шлях»), «Ангели – це провідники». Все це, у свою чергу, активізує відповідний фреймово-сценарний блок – архетипове уявлення, яке організовує загальні пропозиційні та орієнтаційні характеристики вузького життєвого шляху, проходження якого розкривається як запорака осягнення неба. Відтак запускається відповідна інтенціональність,

Таблиця 1

Загальний блок	
Повна назва метафори	«ЖИТТЯ – ЦЕ ПОДОРОЖ У ВІЧНІСТЬ»
Тип метафори	Базова комплексна концептуальна розширена структурна поетично трансформована метафора (варіація універсальної метафори у внутрішньокультурному вимірі, а саме у вимірі іудео-християнської традиції західної культури)
Версія метафори	Прототипова (мандрівка пішки) & елементи маркованої культурною моделлю мореплавства (подорож по морю)
Активована епістемна модель	Християнство
Когнітивний механізм поетичної трансформації	Розширення
Основний фокус значення	Ідея прогресу як наближення до вічного життя з Богом
Структурний блок	
Домен джерела & цільовий домен	<ul style="list-style-type: none"> Подорож життя
Концептуальні проектування, що структурують метафору (для комплексних)	<ul style="list-style-type: none"> «Людина, що йде по житті, – це подорожний» & елементи «людина, що йде по житті, – це вітрило»; «проживання життя – це рух уздовж дороги» & елементи «проживання життя – це подорож по морю»; «вічність (небо) – це фінальна точка шляху, що відкривається з площини у простір» & елементи «вічність – це гавань (гавані)»; «життєві труднощі – це перешкоди» («шлях на небо – це вузький шлях»); «Ангели – це провідники»; «небо – це орієнтир»; «старе життя – зношені черевики»; «нове життя – нові черевики»
Особливості образ-схеми	Класична для християнської версії метафори схема руху вздовж шляху, що веде у вічність (на небо)
Додаткові аспекти образності	<p>У вимірі шляху:</p> <ul style="list-style-type: none"> образ дня, що у вигляді відпливної течії відносить на захід срібло; напівперсоніфікований образ ночі, що ніжно спускається на землю; образ зірок, що вогниками загораються на небі. <p>У вимірі неба (у позашляховому вимірі вічності):</p> <ul style="list-style-type: none"> напівперсоніфікований образ гаваней (притулків), які «відводять від штормів» заблукалі вітрила. <p>У двох вимірах:</p> <ul style="list-style-type: none"> мандрівник представлений в народно-поетичному образі «серденька», що у вимірі шляху стає забрудненим в пилюку, а у вимірі неба вбирається в нові садалії.
Сюжетна канва (для розширених метафор)	Втомлений мандрівник дістається до фінальної точки окресленого перед ним шляху, і ця точка виводить його із площини у простір
Фреймово-сценарний блок	
Активована фреймова структура	Базове знання, який організовує пропозиційні та орієнтаційні характеристики ситуації, пов'язані з мандрами та необхідністю перепочинку; архетипове уявлення, який організовує пропозиційні та орієнтаційні характеристики уявлюваної ситуації виходу у вічність, характерне для епістемної моделі християнства
Можливі сценарії	<ul style="list-style-type: none"> сценарій відчаю і безнадії, пов'язаний зі зневірою; сценарій віднайдення миру і гармонії під час переживання труднощів, пов'язаний з вірою
Активовані сценарії	Сценарій віднайдення миру і гармонії під час переживання труднощів, пов'язаний з вірою в Бога і в вічне життя
Окремі компоненти фреймово-сценарної структури (етапи, лінійна послідовність, причинні зв'язки, ціль)	<ul style="list-style-type: none"> життєва подорож має чітку ціль: перехід у вічність (на небо); вдома, праця і переживання життєвих бур (вузький шлях) – запорука осягнення неба.
Інтенціональні характеристики сценарію: аспект аттитюдів	<ul style="list-style-type: none"> свалюативний аттитюд: відсутній, що пов'язано з християнським смиренням; аттитюди очікувань: не виражені, що пов'язано з повним християнським покладанням на волю Божу і її смиренним прийняттям; емоційні аттитюди: світле відчуття мирності по-християнськи настроєного духу; відчуття Божої любові і жадючої доброти, розлитої у світ; замилювання цією любов'ю і добротою; відчуття благоговіння перед тасмницею життя, яка відкривається в Бозі; акційний аттитюд: установка на мирне прийняття волі Божої і вхід у Царство Небесне; віра: по-дитячому відкрита віра в Бога, що, зокрема, виявляється також в аспекті довіри
Інтенціональні характеристики сценарію: смисловий аспект	<ul style="list-style-type: none"> життєвий шлях не закінчується – він відкривається у небо; Божа любов розлита як увимірі неба, так і у вимірі шляху; Ангели близько: їхні дороги співпадають з дорогами людей.

у структурі якої, що знову-таки характерно для цієї метафори, ключове місце займає віра – по дитячому відкрита віра в Бога і довіра до Нього. Віра у структурі такої інтенціональності власне і виявляється тим фундаментом, на якому будуються глибоко благочестиві, благоговійні християнські аттитюди та їх смислові аспекти. Метафора є глибоко релігійною, вона збирає в єдиний ґештальт почуття і сподівання віруючої людини і змальовує їх у вигляді народно-поетизованої луб'яної картинки, де в кількох мазках майстерно застосованої образності відтворено глибини народного духу, і саме це власне і становить реалізацію оригінального авторського задуму – і разом з тим

основну проблему для трансформації з менталітету та концептосфери американського народу в менталітет і концептосферу українського.

Ще одну потенційну складність для перекладу становить також відтворення специфічного для жителів Нової Англії XIX ст. образно навантаженого концептуального проектування, яке, за К. Шеффнер, складає «мікрорівень» концептуальної метафори – проектування о «старе життя – зношені черевики»; «нове життя – нові черевики» ('sandals for barefoot') [2, с. 1253]. Це, як варто зазначити, є народно-поетичною деталлю, характерною для християнства саме у його західному варіанті, що,

зокрема, простежується в поезії Е. Дікінсон, де люди входять на небо босими ('barefoot'), а на дорозі, по якій вони йшли, перш ніж туди потрапити, може часом навіть залишитися зношений черевик ('And this worn shoe just fits the track'). Всі ці моменти, що зігрівають душу американського читача, можуть бути незрозумілими для читача українського.

І, накінець, чи не найбільшу складність для перекладу може становити рідкісне для поетично трансформованої поетичної метафори переключення від прототипової версії до мариністичної: після прибуття мандрівника на небо все, що до того розглядалося в сухопутному ключі, починає трактуватися як приналежне морю, що відповідно відображається як на структурі концептуальних проектувань, так і на образному аспекті. Для читача, знайомого з поезією Е. Дікінсон, таке переключення не викликає труднощів: йому зрозуміло, що тут йдеться про присутність у творі поряд з концептуальною метафорою «ЖИТТЯ – ЦЕ ПОДОРОЖ У ВІЧНІСТЬ» іншого, творчого авторського комплексу метафор, який можна окреслити як «ЖИТТЯ – ЦЕ СУХОПУТНЯ ПОДОРОЖ» & «ВХОДЖЕННЯ У ВІЧНІСТЬ – ЦЕ ПОЧАТОК МАНДРІВКИ ПО МОРЮ»: "Exultation is the going of an inland soul to the sea ... into deep Eternity" [1, c. 76]; "Before them lies escapeless sea – the way is closed they came". З цієї точки зору аналізоване переключення може містити ідею зміни бачення, близьку до парадигмальної: у вимірі неба як моря усі речі починають бачитися як морські. Але це знову-таки дуже тонка і майже невловима ідея, яку важко схопити в оригіналі, а тим більше в перекладному тексті.

Основний фокус перекладу М. Габлевич, знаходиться у фреймовій площині, а конкретніше в архетиповій ситуативній площині та площині аттитюдів – з тією відмінністю, що в нас ці площини повинні були, наскільки це релевантно, набрати українського колориту. З цієї метою ми в першу чергу скористалися порадою Дж. Стіна про необхідність дослідження розширених метафор, причому з урахуванням тих із них, які належать поетичному дискурсу, з перспективи жанрового аналізу [3], [4], [5] перенісши цю раду зі сфери дослідження творчих, або ж «навмисних» метафор, у сферу поетично трансформованих концептуальних. Відтак 'a heart' набрало в нашому перекладі форми «серденько», характерної для українського народнопоетичного дискурсу; з'явилися характерні для цього дискурсу тавтологічні звороти у поєднанні з нетавтологічними синтагмами («сіло собі», «Ангели Божі»). Все це допомагає активувати архетипову фреймову структуру, яка відповідає уявленій ситуації виходу у вічність, саме у тій формі яка притаманний християнству на українському ґрунті, залучивши при цьому відповідний спектр, з одного боку, аттитюдів розуміння, замилювання і співчуття, а з другого – смислових аттитюдів, зокрема, аттитюду, окресленого нами як «Ангели близько: їхні дороги співпадають з дорогами людей». Співзвучні зміни торкнулися також аспекту образності: оскільки, скажімо, українець схильний бачити день швидше як золотий, який відлітає птахом, ми представили його у вигляді золотого птаха, відповідно змінивши образну модель плинності й текучості на модель польоту, але, якщо ми досягли цілі, то образна експресія при цьому має наблизитися до експресії вихідного тексту.

Особливо важко, та й навряд чи й потрібно, було відмовитися від нехарактерного для концептосфери українця образно навантаженого концептуального проектування «старе життя – зношені черевики»; «нове життя – нові черевики» ('sandals for

barefoot'), яке, у термінології К. Шеффнер, складає «мікрорівень» [2, с. 1267] аналізованої концептуальної метафори, тож ми, знову-таки переключившись у жанрово-стилістичну площину, уклали його в контекст близького сприйняття українця тавтологічного звороту, пудсиленого часткою «вже». Що ж стосується важкого для сприйняття українців, і особливо жителів континентальних регіонів переключення на мариністичну версію, то цим компонентом нам вже довелося пожертвувати, залишивши – у злегшеній формі порівняння – ремінісценцію вітрил, яка у поєднанні з адаптивною саме для цього типу сприйняття доповняльною атрибутивною характеристикою «легкі», яка відсилає до високо функційної на українському ґрунті метафори «МИР ДУШІ – ЦЕ ФІЗИЧНА ЛЕГКІСТЬ» («легше на душі», «це велике полегшення») і відповідно до почуття легкості, що може бути асоційованим з підняттям в небо.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Аналіз показав релігійні метафори у художньому дискурсі відіграють значущу роль. Оглядаючи відтворення аналізованої метафори в перекладі М. Габлевич, можна помітити, що в ньому максимально точно відтворено весь комплекс окреслених вище складнощів. Націлений на якнайповніше донесення до читача особливостей унікального способу концептуалізації, характерного для Е. Дікінсон, цей переклад відтворює як мікрорівень аналізованої концептуальної метафори, так і її тісне переплетення з окресленими вище творчими авторськими метафорами. Причому, як варто зазначити, все це сприймається органічно й цілісно за рахунок всеоб'єднуючого фреймового підґрунтя – ніжного, замилюваного, повного співчутливої любові аттитюду, що буквально охоплює всю поезію, об'єднуючи її в єдиний емоційно-смисловий гештальт. Створенню такого гештальту сприяє, зокрема, досить точна передача аспектів образності, скомпонованих навколо образу-схеми у зв'язку з застосування механізму розширення. Йдеться про зчеплене і разом з тим динамічне відтворення когерентних аспектів образності, що досягається за рахунок підсилення персоніфікації та передачі ефектів текучості.

Література:

1. Дікінсон Е. Лірика. З англ. / упоряд. та передм. С. Павличко. К.: Дніпро, 1991. 301 с.
2. Schäffner Ch. Metaphor and translation: some implications of a cognitive approach. *Journal of Pragmatics*. 2004. № 36. P. 1253–1269.
3. Steen G. Questions about metaphor in literature. *European Journal of English Studies*. 2004. V. 8, No. 3. P. 337–354.
4. Steen G. The paradox of metaphor: Why we need a three-dimensional model of metaphor. *Metaphor and Symbol*. 2008. № 23(4). P. 213–241.
5. Steen G. Translating metaphor: What's the problem? *Tradurre Figure. Translating Figurative Language* [ed. D. R. Miller & E. Monti]. Bologna: Quaderni del CeSLiC, 2014. P. 11–24.

Shpak L., Zhorniak N., Onishchuk I. Problems of cognitive reproduction of religious metaphor in fiction

Summary. The article examines the prospects of researching the translation of a religious metaphor in artistic discourse. The object of research is metaphor in artistic discourse, presented in the form of poetically transformed conceptual metaphor and creative conceptual metaphors. It has been proven that religious metaphors play a significant role in artistic discourse. Reviewing the reproduction of the analyzed

metaphor in M. Gablevych's translation, it can be seen that it reproduces the entire set of complexities outlined above as accurately as possible. Aimed at conveying to the reader the features of the unique way of conceptualization characteristic of E. Dickinson, this translation reproduces both the micro-level of the analyzed conceptual metaphor and its close interweaving with the creative author's metaphors outlined above. Moreover, as it should be noted, all this is perceived organically and holistically due to the all-unifying frame basis – a tender, endearing, full of sympathetic love attitude that literally encompasses the entire poetry, uniting it into a single emotional and meaningful gestalt. The creation of such a gestalt is facilitated, in particular, by a fairly accurate transfer of imagery aspects arranged around a schematic image in connection with the use of the expansion mechanism as a connected and at the same time dynamic reproduction

of coherent aspects of imagery, which is achieved due to the strengthening of personification and the transmission of fluidity effects. It has been established that a potential difficulty for the translation is also the reproduction of the New Englanders of the 19th century. figuratively loaded conceptual design. It has been confirmed that the greatest difficulty for translation may be the rare for a poetically transformed poetic metaphor switch from the prototypical version to the marine version: after the traveler's arrival in the sky, everything that was previously considered in a terrestrial way, begins to be interpreted as belonging to the sea, which is accordingly reflected in the structure of conceptual designs, as well as on the figurative aspect.

Key words: metaphor, poetic metaphor, conceptual metaphor, cognitive-discursive paradigm, structural dispositions.

Юр'єва Ж. А.,

викладач кафедри практики англійського усного і писемного мовлення
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ПАНОРАМНИЙ ОГЛЯД ОБРАЗІВ У ЛІРИЦІ ДМИТРА КРЕМЕНЯ

Анотація. Статтю присвячено панорамному огляду образів у ліриці відомого українського поета Дмитра Дмитровича Кременя. Актуальність дослідження визначена увагою сучасної філології до проблеми функціонування мовних засобів вираження образу в поетичному тексті і формування його ліричного простору. Різноманітна образність у творах талановитого лірика дасть змогу поглибити уявлення про світовідчуття та ідіостиль поета. Оригінальність таланту лірика, гостре відчуття сучасності помітні у поетичних текстах. Український поет був володарем кращих рис людської природи: працелюбності, гострого розуму, свободи мислення і викликав особливий інтерес у багатьох науковців: В. Базилевський, В. Баденкова, І. Дзюба, Ю. Ковалів, Г. Косарева, Т. Кремень, Ю. Набок-Бабенко, Л. Старовойт, М. Сулима, В. Шуляр та інші. Метою статті є визначення особливостей прояву образів у поетичних творах Дмитра Дмитровича Кременя.

Матеріалом для статті послужили фрагменти його віршів. У поемі «Коні Адамові» представлені різні образи: наскрізний жіночий образ, образ звіра, образ жінки-спокуси, образ коней. У антифашистській поемі «Меморандум Герштейна» поет репрезентує художні образи лейтенанта К. Герштейна, Христа, подушку арійських дів із волоссям жертв. У збірці Дмитра Кременя «Пектораль» помітні наступні біблійні образи: Бог/Господь, Ісус Христос, Матір Божа, Адам, Єва, Марія, Петро й Павло, Ісає, Ірод, Пілат та інші. Образи храму, собору, церкви, а також релігійні символи й атрибути: хрест, ікона, свіча також присутні у поетичних текстах. Науковці звертають увагу на художні образи: Дніпра, степу, неба, липи, верби, поета-пророка, мандрівного філософа. Образ води представлений у її різних втіленнях: море, дощ, хмара, річка, сніг. Образ Блукаючого Вогню з'являється у збірці «Тан блукаючого вогню».

Проаналізований у статті матеріал дає підстави стверджувати, що дослідження образів у творах Дмитра Кременя дозволяє створити уявлення про світовідчуття, мовну картину, ідіостиль, індивідуально-авторську концептосферу талановитого митця. Образи й сюжети, представлені у поезії, допомагають осягненню подій української сучасності. Функціонування мовних засобів вираження образу в віршованому тексті і формування його ліричного простору представляє значний інтерес для подальшого вивчення мовної картини світу.

Ключові слова: Дмитро Дмитрович Кремень, ідіостиль, україноцентризм, художні образи, біблійні образи, образ Блукаючого Вогню, поет-пророк, мандрівний філософ.

Постановка проблеми. Середина ХХ століття – спалах у творчості поетів шістдесятників, поява перекладів. У цей період увійшов у літературу лауреат Державної премії України імені Т.Г. Шевченка, всеукраїнських премій імені В. Чумака, імені В. Свідзінського Дмитро Дмитрович Кремень, закарпа-

тець, який став символом українського Причорномор'я. Вплив закарпатського мистецького середовища на творчість поета був значним, зокрема дружнє спілкування із І. Чендеєм, П. Скунцем, Ф. Кривіним, П. Бездіром, Ф. Семаном, М. Вінграновським, Г. Чубаєм, О. Лишегою, В. Морозовим, М. Рябчуком. Актуальність дослідження образів та мотивів у художніх творах Дмитра Дмитровича Кременя незаперечна з огляду на значимість художнього освоєння тем минулого та сучасного в поетичній творчості митця. Кореляція різноманітної образності у віршах талановитого лірика дасть змогу поглибити уявлення про світовідчуття та ідіостиль поета.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про оригінальність таланту лірика, гостре відчуття сучасності свідчать тексти його віршів і відгуки науковців. Як талановитий поет, перекладач і активний учасник літературного процесу Дмитро Кремень привертая увагу багатьох філологів: мовознавців, літературознавців, лінгвістических таких, як В. Базилевський, В. Баденкова, І. Дзюба, Ю. Ковалів, Г. Косарева, Т. Кремень, Ю. Набок-Бабенко, Л. Старовойт, М. Сулима, В. Шуляр та інші.

Мета статті полягає в визначенні особливостей прояву образів у поетичних творах Дмитра Дмитровича Кременя.

Виклад основного матеріалу. У передмові «Поетика ранньої лірики Дмитра Кременя» до поетичної книги «3 днів шалених» Тарас Кремень зазначає, що у творах представлені різні образи. Дослідник помічає **наскрізний жіночий образ** поеми «Коні Адамові» – «і безіменна Вона» [1, с. 12], яка назвала коней Адамовими. У наступному розділі «Сотворення Адама» поет представляє **образ звіра** у контрасті з людиною – «Та в подобі звіриній праангел твій був / як прообраз твого супкоюю, / як повторений ангельський / БУНТ!» [1, с. 41] і **образ жінки-спокуси** – «біла смута рамен і чола – райських притч, райських снів, / спрограмованих дій... – / після інкубації в глині – / програма гріхопадіння...» [1, с. 42]. Науковець зазначає, що у поемі-симфонії «Коні Адамові» «автор, відтворюючи біблійний сюжет про створення людини, звертається до стихій: землі, неба, вогню, а також сонця і тіні. Аналогічне простежується і під час появи жінки, яка стає фактичним провідником між раєм і пеклом. Наявність образу коней, що символізують царську владу, підкреслює божественне походження ліричного героя, а їхню ритуальну смерть – наділення Адама фізичною силою, духовною енергією, багатством, такими необхідними для подальшого перевтілення, народження, набуття могутності, безсмертя» [1, с. 14].

У антифашистській поемі «Меморандум Герштейна» поет репрезентує **художній образ лейтенанта К. Герштейна** – офіцера військ СС. Д. Кремень вважає його праведником світу, який, хоч і був у стані катів, але протестував проти жаків концтаборів і фашизму, закликав до боротьби за свої громадянські права. Поява образу забинтованого Хри-

стоса говорить про наближення другого пришестя, тобто близької смерті в'язнів: «І сонце розстріляне в небі – / неначе краківський / рабин, / який перед смертю побачив пришестя Христа. / ТРАУР» [1, с. 94]. Автор виділяє **художній образ – подушку арійських дів із волоссям жертв**, що доказує злочинність фашизму. Виступаючи проти людожерства тоталітаризму, концтаборів і страхіття війни, він задається питанням: «*Хіба ж ми тигри-людодіди?*» [2, с. 107] і закликає: «*Людство! Устань із колін – / Всесвіт – солдатом... // Чорний, набатний / б'є дзвін. / І мій меморандум, / мій заповіт – // На тисячу літ! / На тисячу літ*» [1, с. 108].

У передмові «Мінерал поезії» до поетичної книги «Замурована музика», у якій вперше в одному форматі зібрано оригінальні поетичні симфонії Дмитра Кременя, Володимир Базилевський пише: «Він із тих поетів, для яких **прямоказання – норма**. З його темпераментом інакше й не могло бути. Пристрасть – завжди пряма мова. Що цілком узгоджується з його прізвиськом: **кремій – із твердих мінералів**» [2, с. 3]. **Власні назви, топоніміка, історична фактографія** являються для лірика запалом творити, спроектуювши архаїку на сучасне. Поет живе впродовж століть і відчуває, що молодіє. Отже **Україна є частиною універсуму**. В. Базилевський зазначає: «Сучасність у Дмитра Кременя несподівана й екзотична. Вона може з'явитися в **образах Овідія й Одиссея, асоціюватися навіть із Пізанською вежею**. Він сучасний не тому, що пише про сучасність, – хто не пише? – а тому, що переймається нею до збивання дихання, до спазмів у горлі» [2, с. 4].

Україноцентризм Кременя проявляється у негативному відношенні до тих, хто ділить Вітчизну. Поет намагався внести зміни у власний вірш під впливом нових віянь. Але не вдалося і добре. Якщо раніше він пропонував спочатку опанувати езопівську мову, а далі українську, то потім вивчення української мови ставить на перше місце. Науковець наводить слова з **Шевченківської промови Дмитра Кременя**: «Сам Шевченко – геній словесної новації – інтуїтивно витворював не тільки сюжетні ліроепічні собори своїх інвектив, у коломийковій стихії його вірша – такі алітерації та асонанси, котрі прокреслили зоряну траєкторію в пошуки всієї поезії століття, рідної – також, і за обрієм віку ХХ не закінчили свій політ у вулканічній магмі Слова» [2, с. 9]. Поета турбує питання: **хто ми й що ми, й куди йдемо?**

У статті «Біблійні мотиви та образи у збірці Дмитра Кременя «Пектораль»» Ю.С. Набок-Бабенко репрезентує наступні **біблійні образи**: Бог/Господь, Ісус Христос, Матір Божа, Адам, Єва, Марія, Петро й Павло, Ісаїя, Ірод, Пілат та ін. **Образи храму, собору, церкви, а також релігійні символи й атрибуту: хрест, ікона, свіча** також присутні у віршах поета. Дослідник робить висновок: «Мотиви, образи й сюжети Книги Святого Письма допомагають осягненню перипетій української сучасності» [3, с. 33].

У статті «Віршований дискурс новітньої української літератури Дмитра Кременя» Т. Кремій акцентує увагу на художніх образах: **Дніпра, степу, неба, липи, верби, поета-пророка, мандрівного філософа**. Для поета липа – оберіг душі: «*Треба жити і треба писати / Степом, / Небом високим, / Дніпром. / І в епоху ракетного сопла / Нам судилася вічність, не мить, Бо Шевченкова липа не всохла, / Бо Шевченкова липа – / Шумить!*» [4, с. 45]. Д. Кремій використовує порівняння закривавленого шпідрутену із пагоном майбутньої **верби**: «Образ шпідрутену,

який поет побачив закривавленим, отже, червоним, смертельним, – поетична оцінка методів становлення влади, символ боротьби проти інтелігенції з її «незрозумілою поезією», відповідно — глибокий слід на долях і спинах творчого покоління» [5, с. 12]. Письменник пропонує наступні кроки для кращого майбутнього: «*Бо поетова воля – простити / хоч замучену, та судьбу... / бо поетова доля – / зростити / із нікчемної різки – / вербу*» [4, с. 51]. Для лірика **флейта мандрівного філософа** – духовний каталізатор, який допомагає відродити духовність: «*все йде по колу то й коло докола нас йде / все йде по колу – собори й дзвони і очі вовків на стовні / тінь пустелі голос волаючого в пустелі пустеля голосу / наче флейта Скороди / флейта співає співає*» [2, с. 302–303].

У статті «Символіка архетипного образу води в ідіолекті Дмитра Кременя» В.М. Баденкова висвітлює структуру художньої семантики символу води: «Розгалуженим є **образ води**, що постає в таких її іпостасях, як **море, дощ, хмара, річка, сніг**, які охоплюють назви водойм (море, ріка, джерело), водних станів та опадів (лід, сніг, дощ) тощо» [6, с. 9]. Дослідник зазначає особливості функціонування символу вода: властивість води є підтримання життя: «*Я – паростком лози, барвінком із могили, / Я – сивим камінцем з останньої води*» [7, с. 390]; вода як найвища сила, забуття: «*Все стає тепер мені рікою / Все стає рікою забуття*» [8, с. 97]; здатність втамувати спрагу «*Я чисту воду пив у зорянім колодязі / І зоряна мені співала течія*» [8, с. 40]; виразні динамічні та звукові ознаки: «*Нам зірка в очі загляда, / до нас, до нас дзюрчить вода, / неначе музика весільна*» [8, с. 157]; цілющі властивості: «*Я – пустеля / всесвітній пустельник, що зрікся людської хвали задля / відлуння води / і відлуння води посередині всесвіту*» [8, с. 74].

У статті «Метафори пам'яті у ліриці Дмитра Кременя (на матеріалі збірок «Сльози Сухого Фонтану» та «Скрипка з того берега») Г.С. Косарева зазначає, що система спогадів у першій збірці допомагає розуміти значну роль створення просторових метафоричних топосів культурної пам'яті. Поет апелює до **образів минулого**, які засвідчують українську ідентичність: «*Ольвійські монети в траві позбираю – / Дельфіни і профілі древніх богинь... / Спинись на Сухому Фонтані, трамваю! / Любове, любове – мене не покинь!*» [4, с. 7]. Науковець говорить: «Самобутньою рисою другої збірки є репрезентація сучасного драматичного простору – російсько-української війни на сході України. Репрезентовані у збірці артефакти пам'яті ліричного героя, пов'язані з історією Стародавньої України (**античний посуд, пектораль**), засвідчують закодовані автором **символи української ідентичності**» [9, с. 43].

У статті «Ольвійський вертеп Дмитра Кременя: андеграунд і класика» Н.Й. Ребрик досліджує ранню творчість письменника – поему «Меморандум Герштейна», поетичні симфонії: «Сад», «Параноїчна зона "А"», «Тан блукаючого вогню», «Коні Адамові». У поемі «ANNO DOMINI», до якої автор дає підзаголовок: «Пропаля поема. Фрагменти, вихоплені з вогню» піднімається **тема української пропаштості**: «*Все перекреслили хижі роки, / З банком у Відні. / Все. Дерев'яні згоріли церкви. / Світ – чужиною. / ..Навіть молились по-нашому ви / Там, під стіною / Того собору, де плакав орган / По Україні*» [1, с. 162]. Філолог вважає: «поет в **образі Блукаючого Вогню** – у його розумінні, загадкової, могутньої, усепоглинальної руйнівної-рятивної стихії – вибудовує, насамперед творче начало, іскру-момент осягання, у пошуках якого вічно

борсається митець, яке не хоче втратити, яке прагне якнайдовше втримати» [10, с. 25].

Висновки. У поемі «Коні Адамові» представлені різні образи: наскрізний жіночий образ, образ звіра, образ жінки-спокуси, образ коней. У антифашистській поемі «Меморандум Герштейна» поет репрезентує художні образи лейтенанта К. Герштейна, Христа, подушку арійських дів із волоссям жертв. У збірці Дмитра Кременя «Пектораль» помітні наступні біблійні образи: Бог/Господь, Ісус Христос, Матір Божа, Адам, Єва, Марія, Петро й Павло, Ісаїя, Ірод, Пилат та інші. Образи храму, собору, церкви, а також релігійні символи й атрибути: хрест, ікона, свіча також присутні у поетичних текстах. Науковці звертають увагу на художні образи: Дніпра, степу, неба, липи, верби, поета-пророка, мандрівного філософа. Образ води представлений у її різних втіленнях: море, дощ, хмара, річка, сніг. Образ Блукаючого Вогню з'являється у збірці «Тан блукаючого вогню».

Дослідження образів у творах Дмитра Кременя дозволяють створити уявлення про світовідчуття, мовну картину, ідіостиль, індивідуально-авторську концептосферу талановитого митця. Образи й сюжети, представлені у поезії, допомагають осягненню подій української сучасності. Перспективу подальших досліджень бачимо у докладному вивченні особливостей функціонування мовних засобів вираження образу в поетичному тексті і формування його ліричного простору.

Література:

1. Кремень Д. З днів шалених: кн. ранньої лірики та віршів «закарпатського циклу»; авт. передм. Т. Кремень; упоряд.: Т. Кремень, І. Ребрик, Н. Ребрик. Миколаїв: Іліон, 2021. 300 с.
2. Кремень Д. Д. Замурована музика: лірика, симфонії, поеми. Київ: Ярославів Вал, 2011. 400 с.
3. Набок-Бабенко Ю. С. Біблійні мотиви та образи у збірці Дмитра Кременя «Пектораль». *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]*. Сер.: Філологія. Літературознавство. 2013. Т. 222, Вип. 210. С. 31–34. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufl_2013_222_210_8.
4. Кремень Д. Сльози Сухого Фонтану. Лірика – Миколаїв: Видавець Шамрай П. М., 2014. 72 с.
5. Кремень Т. Віршований дискурс новітньої української літератури Дмитра Кременя. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2013. № 9. С. 11–14. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ulvzsh_2013_9_4.
6. Кремень Д. Літній час. Лірика. Миколаїв: Миколаїв. обл. друкарня, 2007. 63 с.
7. Баденкова В. М. Символіка архетипного образу води в ідіолекті Дмитра Кременя. *Мова і соціум: етнокультурний аспект: матеріали VIII Міжнародної наукової інтернет-конференції (м. Бердянськ, 21–22 жовтня 2020 р.)*: зб. тез / гол. ред. С. Глазова. Бердянськ: БДПУ, 2020. С. 9–11.
8. Кремень Д. Літопис. Вибране. Миколаїв: Можливості Кіммерії, 2003. 452 с.
9. Косарева Г. С. Метафори пам'яті у ліриці Дмитра Кременя (на матеріалі збірок «Сльози Сухого фонтану» та «Скрипка з того берега»). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Видавничий дім «Гельветика», 2021. Том 32 (71). № 1. С. 43–48.
10. Ребрик, Н. Й. Ольвійський вертеп Дмитра Кременя: андеграунд і класика. *Вересень*. 2023. Спецвипуск. С. 22–31.

Yuryeva Zh. A panoramic overview of images in the lyrics of dmytro kremin

Summary. The article is devoted to a panoramic survey of images in the lyrics of the famous Ukrainian poet Dmytro Dmytrovych Kremin. The relevance of the study is determined by the attention of modern philology to the problem of the functioning of language means of expressing an image in a poetic text and the formation of its lyrical space. A variety of imagery in the works of the talented lyricist will allow you to deepen your understanding of the worldview and idiostyle of the poet. The originality of the lyricist's talent, a keen sense of modernity are visible in the poetic texts. The Ukrainian poet was the possessor of the best traits of human nature: hard work, sharp mind, freedom of thought and aroused special interest among many scientists: V. Bazilevskyi, V. Badenkov, I. Dzyuba, Yu. Kovaliv, H. Kosareva, T. Kremin, Yu. Nabok-Babenko, L. Starovoi, M. Sulima, V. Shulyar and others. The purpose of the article is to determine the features of the manifestation of images in the poetic works of Dmytro Dmytrovych Kremin.

Fragments of his poems served as material for the article. In the poem "Adam's Horses" various images are presented: a thoroughly feminine image, an image of a beast, an image of a temptress, an image of horses. In the anti-fascist poem "Memorandum of Gershtein", the poet represents artistic images of Lieutenant K. Gershtein, Christ, a pillow of Aryan virgins with the hair of victims. In the collection of Dmytro Kremin "Pectoral" the following biblical images are visible: God/Lord, Jesus Christ, Mother of God, Adam, Eve, Mary, Peter and Paul, Isaiah, Herod, Pilate and others. Images of a temple, cathedral, church, as well as religious symbols and attributes: a cross, an icon, a candle are also present in poetic texts. Scientists pay attention to artistic images: Dnipro, steppe, sky, linden, willow, poet-prophet, traveling philosopher. The image of water is presented in its various incarnations: sea, rain, cloud, river, snow. The image of the Wandering Fire appears in the collection "Tan of the Wandering Fire".

The material analyzed in the article gives grounds for asserting that the study of images in Dmytro Kremin's works allows us to create an idea of the worldview, language picture, idiostyle, individual author's conceptual sphere of the talented artist. Images and plots presented in poetry help to understand the events of Ukrainian modernity. The functioning of language means of expressing an image in a poetic text and the formation of its lyrical space is of great interest for the further study of the linguistic picture of the world.

Key words: Dmytro Dmytrovych Kremin, idiostyle, Ukrainian centrism, artistic images, biblical images, the image of the Wandering Fire, poet-prophet, wandering philosopher.

*Анхим О. І.,**кандидат філологічних наук,**докторант кафедри германської філології та зарубіжної літератури
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

ФОРМУВАННЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В РОМАНІ ДМІТРІЯ КАПІТЕЛЬМАНА «МІЙ НЕЗРИМИЙ БАТЬКО»

Анотація. Транснаціональність, яка за останні десятиліття знайшла своє оприявлення практично у всіх сферах людської діяльності, набуває особливого значення для розуміння сучасних ідентичностей, які дедалі частіше характеризуються своєю гібридністю та множинністю. Передбачаючи взаємодію та взаємопроникнення різноманітних ідентичностей, транснаціональна ідентичність показує приналежність індивіда до декількох націй та культур і водночас до всього людства, його гнучкість, відкритість та толерантність. Прикладом транснаціональних ідентичностей є, зокрема, транснаціональні автори, які знаходяться поза національними, мовними та культурними канонами та виявляють свою відкритість до «чужих» культурних впливів, водночас зберігаючи міцні зв'язки зі своєю батьківщиною.

Одним із яскравих представників транснаціональної літератури є Дмитрій Капітельман, який у своєму автобіографічному романі «Мій незримий батько» показує формування транснаціональної ідентичності. Подорож батька з сином до Ізраїлю символізує пошук себе і власної ідентичності, дозволяє замислитися над власним походженням та сімейною історією. Перетини національного, культурного та релігійного кордонів уможливають процес самопізнання і допомагають Дмитрію самоідентифікувати себе як «німецького єврея». На транснаціональний характер його ідентичності вказують такі фактори, як: приналежність до декількох націй і культур та збереження внутрішнього зв'язку з ними, репрезентація внутрішньої та зовнішньої мобільності, володіння кількома мовами, проблема із самопозиціонуванням, відчуття викорінення і пошук власної ідентичності тощо. В образі головного героя тут перетинаються радянські, українські, єврейські та німецькі культурні елементи, що стає центральним фактором у конструюванні його транснаціональної ідентичності.

Ключові слова: глобалізація, ідентичність, культура, міграція, транснаціональна література, транснаціональна ідентичність.

Постановка проблеми. Фрагментарність і децентрованість стають важливими характеристиками ідентичності в епоху постмодерну. Як і культура, ідентичність більше не розуміється як щось унікальне, статичне та незмінне, а, радше, як щось динамічне, процесуальне та мінливе [1, с. 97]. Ідентичність розуміється сьогодні як довічний процес, який формують різні світи досвіду та численні лояльності та приналежності. Водночас тут варто говорити не про втрату національних, етнічних та культурних ідентифікацій, а про їхню трансформацію і збагачення.

Особливої уваги питання ідентичності набуває у творчості транснаціональних авторів, які зазнали як національних і культурних, так і мовних змін. Той факт, що ці автори живуть не

лише між і у двох культурах, але й між і у двох мовах, природно впливає на літературну творчість цих письменників. Зіштовхуючись із новими викликами, автори-трансмiгранти випробовують нові ідентичності, які пов'язані не з соціальними викоріненням, а з тим, що вони «здатні розвивати динамічні та численні посилення як на країну еміграції, так і на країну імміграції» [2, с. 1]. Множинна приналежність виражається і в тому, що автори не тільки рухаються в різних культурах, але й однаково ідентифікують себе з обома націями, що дає їм змогу поєднати обидві країни і побачити збагачення у своїй різноманітній приналежності. Відповідно, розгляд конструювання ідентичності на фоні посилення процесів глобалізації та міграції видається особливо важливим при розгляді транснаціональної літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні десятиліття питання ідентичності набуло особливого вираження в літературознавчих дослідженнях, а сама література «відіграє центральну роль у розробці мобільних ідентичностей, оскільки саме тут випробовуються та відтворюються формції ідентичності» [3, с. 6]. Питанням формування нових конструкцій ідентичності займалися, зокрема, Бішоф Д., Гайс Л., Козловець М., Койп Г., Пріс Л., Райзенауер Е., Тіпнер А., Хохтова М. та ін.

Мета статті. На тлі транснаціональних середовищ життя питання конструкцій ідентичності вимагає перегляду. Традиційний розгляд ідентичності з точки зору культури, етнічної приналежності та національності щодо авторів-трансмiгрантів вважається застарілим, адже він породжує класичну дихотомію свій/чужий. Відповідно, розгляд ідентичності з транснаціональної перспективи ставить по-новому питання про зв'язок між міграцією та формуванням ідентичності, уникаючи приписаних приналежностей та однорідних концепцій. Зважаючи на те, що автори-трансмiгранти через свій транснаціональний характер не можуть бути інтегровані в традиційні національні кордони, дослідження має на меті показати процес формування нових конструкцій ідентичності, які відзначаються своєю гібридністю і множинністю. Водночас, розглядаючи творчість транснаціональних авторів, постає питання щодо взаємозв'язку конструювання ідентичності, мобільності і зміни мови. Показовим твором, в якому простежуються характеристики транснаціональної ідентичності, є роман німецькомовного автора українського походження Дмитрія Капітельмана «Мій незримий батько» (2016).

Виклад основного матеріалу. З кінця ХХ ст. транснаціональність дедалі частіше проникає в літературознавство і сьогодні є незамінною не лише для інтерпретації сучасних творів, а й канонізованих. Водночас транснаціональність можна вважати ефективною концепцією для пояснення конструкцій

ідентичності, які відображають транснаціональний досвід. Гібридні або множинні ідентичності трансмігрантів можна назвати і «транснаціональними», адже вони, передбачаючи свою мінливість і плинність, унеможливають своє розміщення в певних національних і культурних сітках. За В. Вельшем, ідентичність формується різними культурними традиціями та зв'язками, а сам індивід характеризується плюралізацією можливих ідентичностей [4]. Тому неправильно було б говорити про зміну однієї ідентичності на іншу в процесі міграції, швидше, йдеться про формування нової, гібридної, транснаціональної ідентичності.

Звичайно, концепція мобільних або гнучких ідентичностей не є абсолютно новою, адже і в попередні епохи ми можемо віднайти моделі ідентичності, які також характеризувалися мобільністю, багатомовністю та різноманітною приналежністю [3, с. 13]. Проте на фоні глобалізаційних процесів питання про зв'язок між міграцією та конструюванням ідентичності не лише постає заново, але й потребує переосмислення в транснаціональному контексті. Показовою у цьому контексті є творчість транснаціональних авторів, які через певні життєві обставини переїхали в іншу країну і пишуть, часто, мовою своєї «нової» батьківщини. Різного роду транскордонні переміщення цих авторів (як і, часто, їхніх персонажів) дозволяють вийти конкретним транснаціональним наративам на перший план, а інтеграція та асиміляція в новій країні вимагають, відповідно, постійного коригування індивідуальних самоописів, що зумовлює проектування нової ідентичності. Водночас, варто зауважити, що, хоч і при перетині національних, культурних та мовних кордонів, ідентичність транснаціональних письменників трансформується, проте вони продовжують зберігати зв'язки з країною свого походження, що все ще стає причиною певного культурного відчуження. Таким чином, не слід розглядати формування транснаціональної ідентичності як «реальну загрозу для національної держави і національної ідентичності» [5, с. 258], адже перша заснована на визнанні культурного різноманіття і передбачає взаємодію та взаємопроникнення різноманітних ідентичностей [6, с. 127].

Разом зі зміною місця проживання важливу роль в процесах формування ідентичності відіграє мова. Обираючи іноземну мову мовою свого літературного вираження, автор відкриває доступ до нової, іншої, незнайомої культури і, як наслідок, до нової культурної ідентичності. Водночас автор створює так певну дистанцію до рідної мови, країни, культурних традицій тощо, чим забезпечує своєрідне звільнення, відмежування «від традицій рідної мови і водночас від мовних і колективних табу й міфів, норм і моделей поведінки» [1, с. 87]. Проте зміна мови і вихід в іншу мовну та культурну територію не передбачає повне забуття рідної мови, адже вона продовжує впливати на створення текстів, забарвлюючи і формуючи матричну мову. Відповідно, перехід на іншу мову не лише допомагає відірватися від літературних традицій рідної країни, а й дозволяє писати з універсальної перспективи.

В контексті формування транснаціональної ідентичності окремої уваги заслуговують автори з єврейським корінням, які, починаючи з кінця XX ст., значно розширили сучасну німецькомовну літературу. Наприклад, серед німецькомовних авторів українського походження, які мають єврейське коріння, можна виокремити Катерину Петровську, Дмитрія Капітельмана, Лану Люкс, Яна Гіммельфарба та ін. Більшість з них переїхали

до Німеччини на початку 90-х років XX ст. як контингентні біженці. І хоч вони не належать власне до «покоління Шоа», вони набагато більше замислюються над своїм минулим і власною ідентичністю, на відміну від нерелігійного покоління батьків, життя яких часто було позначене атеїзмом. Ідентичність цих авторів, яка характеризується змішуванням єврейської, радянської, української, німецької тощо перспектив, можна описати як «клаптиковий юдаїзм» [7]. Питання формування їхньої ідентичності постає по-новому враховуючи і той факт, що вони живуть у «країні кривдників» і пишуть «мовою кривдників». Міграція стає для них «втіленням нового початку, який не в останню чергу змінює та розширює погляди на власний юдаїзм та на єврейські питання загалом» [3, с. 1]. І справді, порушуючи питання антисемітизму, Голокосту, сталінських репресій, політики пам'яті тощо, автори знайомлять читачів з часто «невідомою» для них історією, чим уможливають створення транснаціональних культур пам'яті. І саме міграція в «країну кривдників» часто ставала одним з тригерів творчості цих авторів, а травми їхніх предків – важливою точкою відліку у визначенні власної ідентичності. Варто також зауважити, що в сучасних текстах авторів єврейського походження поступово відбувається зміщення фокусу від розповідей про Голокост до акценту на рухах, які перетинають різні наративи пам'яті. Голокост, особливо у авторів «третього голосу», вже не є центральним фактором формування ідентичності. За Д. Бішоф і А. Тіпнер, «[ц]е є результатом не лише іншої культури пам'яті про Голокост у Центрально-Східній Європі, а й включення інших історичних подій, таких як сталінські переслідування чи антисемітизм, як визначальних чинників для представників цього покоління, більшість з яких 1970–1990 років народження» [3, с. 10].

Одним із німецькомовних авторів українсько-єврейського походження є Дмитрій Капітельман, який народився у 1986 році у Києві, але у восьмирічному віці емігрував із батьками до Німеччини, де і досі проживає. Транснаціональне життя Д. Капітельмана не дозволяють чітко визначити його приналежність до певної нації чи культури. Він продовжує підтримувати зв'язки зі своєю батьківщиною, однак для нього, як для єврея, окрім країни народження і країни проживання, держава Ізраїль також є потенційним домом. Д. Капітельман належить до представників так званого «третього голосу» у німецькомовній літературі. За «топографією голосів» К. К'елліно, у якій міжкультурні автори поділяються на дев'ять голосів, до третьої групи належать автори, які ще дітьми прибули до Німеччини та, зважаючи на соціальне та шкільне середовище, розмовляють новою мовою як рідною, тоді як оригінальна рідна мова відіграє роль лише в сімейному оточенні [8, с. 54]. Як і багато інших представників «третього голосу», Д. Капітельман звертається до категорії сімейного роману, намагаючись віднайти свою єврейську сутність, хоча, як зазначає сам автор, він є «пошкодженим екземпляром» [9, с. 10], адже його мати – не єврейка, а, відповідно до принципу материнської лінії, він не може відносити себе до євреїв. Водночас автор відноситься до «третього покоління після Голокосту» [10, с. 10], яке, зі свого боку, «характеризується дуже виразною боротьбою за незалежну, виразну єврейську ідентичність. Це виражається не тільки в тому, що автори відверто визнають свою єврейську ідентичність, але і в оформленні персонажів творів, у розвитку їх художніх сюжетів. Дві характерні риси їхніх текстів: вони

пишуть німецькою мовою про єврейських головних героїв, єврейські теми та пошуки власної ідентичності» [10, с. 11].

У своєму автобіографічному романі «Мій незримий батько» Дмитрій Капітельман розповідає історію своєї українсько-єврейської родини, яка на початку 1990-х переїхала до Німеччини. Ця автодієгетична оповідь з елементами аналепсису описує пошуки єврейської ідентичності батька (Леоніда Капітельмана) і сина (Дмитрія Капітельмана), які приводять їх до Ізраїлю. Саме в Ізраїлі, на думку Дмитрія, батько зможе відкрити своє «єврейство». Паралельно з основною сюжетною лінією автор ретроспективно згадує про своє дитинство в Києві та складну юність у неонацистському районі Лейпцига Грюнау. У ході роману стає зрозуміло, що батьки Дмитрія спочатку хотіли емігрувати до Ізраїлю, проте як єврейські контингентні біженці переїжджають до Німеччини, де спочатку опиняються у притулку для біженців. Тут Дмитрій досить швидко вивчає німецьку мову, що дає йому змогу інтегруватися в нове середовище, на відміну від батька, який «так і навчився сприймати Німеччину як нову Батьківщину» [9, с. 6]. Розчарований новою суспільно-політичною та соціально-економічною реальністю, батько замкнувся в собі і став «незримим». Проблеми із самопозиціонуванням проявляються і в самого Дмитрія, якого переслідує дихотомія між внутрішнім почуттям приналежності та зовнішньою, соціальною приналежністю до юдаїзму. Зрештою, після двадцяти років проживання в Німеччині батько і син вирушають до Ізраїлю, щоб віднайти себе, свою єврейську ідентичність і зрозуміти, чи правильний був вибір емігрувати до Німеччини замість Ізраїлю. Безумовно, Ізраїль стає для батька із сином новою відправною точкою для розуміння своєї ідентичності. Тут вони шукають своїх старих друзів з України, відвідують різні туристичні місця і моляться біля Стіни Плачу. Однак пошук «єврея в собі» не обмежується Ізраїлем і Дмитрій Капітельман (на відміну від його батька і його друзів, які зовсім не схвалюють цю поїздку) їде також до Палестини, де, подружившись з місцевими жителями, знаходить «частинку розуміння себе самого» [9, с. 237], чим ще більше показує свою відкритість до всіх націй, культур та релігій. Зрештою, він повертається до Німеччини з усвідомленням того, що він несумісний із ізраїльським суспільством і вирішує подати заявку на отримання німецького паспорта: «Я, взагалі – німецький єврей» [9, с. 251]. Дмитрій також прагне повернути своє єврейське прізвище Капітельман (через антисемітські погляди в Україні він змушений був взяти прізвище колишнього чоловіка його матері-молдаванки Ромашкан), чим показує перехід «від мігранта змішаного російсько-молдавського походження та сумнівної (негалахічної) єврейської приналежності до німця, єврея та, зрештою, німецького єврея» [11, с. 368]. Таким чином, поїздка в Ізраїль, а потім в Палестину, які супроводжуються перетином національного, культурного та релігійного кордонів, уможливають процес самопізнання і допомагають Дмитрію самоідентифікувати себе. Водночас поїздка в «обітовану землю євреїв» [9, с. 85] зробила і Леоніда Капітельмана «зримим» і змінила його світобачення: «Відтоді, як тато повернувся з Ізраїлю, він постійно дістає веселощі з якогось свого загашника. Ніяких нападів свинцево-важкої *расстроєності* взагалі» [9, с. 262].

Однак роман Д. Капітельмана, який, за Є. Ессеном, можна віднести до жанру «Vaterbeobachtung» («спостереження за батьком») [12] не обмежується лише розповіддю про батька. Автор зумів пов'язати сімейну історію та процес формування

ідентичності з іншими глобальними проблемами та викликами. Д. Капітельман інформує свого німецькомовного читача про жорстоку політику Радянського союзу і антисемітські погляди, важкі дев'яності та спекуляції, світові конфлікти і масові переміщення людей тощо. Оповідючи про особливості життя емігрантів (зокрема євреїв) в Німеччині і проблеми, з якими вони зіштовхуються, автор прагне показати суспільство, в якому він живе, а також новий тип німецької єврейської ідентичності, який, незалежно від «нарративу жертви», претендує на своє місце в німецькому суспільстві. Водночас жанр автофікції, окрім опрацювання сімейної історії, дає автору можливість висловити свої побажання, критичні зауваження та пропозиції щодо покращення життя в Німеччині.

Іншим важливим аспектом єврейсько-німецької літератури є пам'ять про Голокост, яка розглядається як незамінна для єврейської ідентичності та єврейської та німецької культурної пам'яті. Однак у романі Д. Капітельмана помітне різне ставлення до колективної травми Голокосту у батька, який досі не пробачив Німеччині її минуле (хоч ніхто з його родини не помер у таборі), і сина, на думку якого кожен може досягти успіху в Німеччині. У такий спосіб автор показує, що молодше покоління має здебільшого більш дуалістичну орієнтацію, тобто орієнтоване як на культуру своєї країни походження, так і на країну проживання. Водночас це не означає, що Голокост відійшов в історію, а швидше те, що для молодшого покоління мігрантів юдаїзм не обмежується Голокостом. Позиціонування Дмитрія як єврея стає ознакою власного вибору, власного вольового рішення і внутрішньої приналежності і виходить за межі пам'яті про Голокост та родинних зв'язків. Зрештою, незалежно від «дискурсу жертви», він вірить в «порівняно стабільну і мирну перспективу для євреїв у Німеччині» [9, с. 96], йому вдається знайти своє місце в суспільстві, яке колись було ворожим з історичної точки зору, і представити «нову» німецьку ідентичність. Самопозиціонування Дмитрія, що виходить за межі національних приналежностей, основоположних міфів, а також релігії, носить яскраво виражений космополітичний характер. Він відкритий до всіх національностей і віросповідань і навіть, незважаючи на свої атеїстичні погляди, готовий стати ізраїльським громадянином. Це все характеризує його як транснаціональну особистість, яка базується не на одновимірному національно-культурному розумінні, а на множинності, де кліше злочинців і жертв застаріли. Таким чином, роман показує, що хоч Дмитрій за галахою і не єврей, він все ж зумів розвинути сильнішу єврейську свідомість, ніж його батько, який ніколи не був «справжнім» євреєм. Зрештою, «Внутрішній суд» головного героя, який представляє процес пошуку істини і прагнення чогось вищого [9, с. 252], показує його сутнісне єврейство, яке залежить не стільки від генеалогії, скільки від внутрішньої приналежності.

Важливим елементом роману є його багатомовність, що проявляється у використанні автором слів рідної мови в німецькомовному матричному тексті. Надаючи текстові особливості естетичної якості, автор прагне поєднати різні культури не лише на рівні змісту, але й у мовному оформленні. У той же час мова, будучи транскультурним простором і місцем взаємопроникнення та переплетення культур, відіграє важливу роль у формуванні транснаціональної ідентичності. Рівень володіння мовою також показує ступінь інтеграції в нове середовище. В той час, як батько досі має труднощі з німецькою

мовою, що заважає йому соціалізуватися в новому середовищі, Дмитрій, переосмислюючи себе через німецьку мову, виходить на транснаціональний рівень, вбираючи в себе аспекти різних «часткових» ідентичностей.

Зрештою, у романі йдеться не лише про роботу над власною ідентичністю, а й про протиставлення етнічної та релігійної ідентичності (що є типовим для більшості авторів східноєвропейського єврейського походження), адже релігія не відіграла суттєвої ролі у родині автора. Як в батька, так і сина проглядається суперечливе ставлення до юдаїзму, що змушує останнього бачити себе приреченим на «жалюгідне життя без права на саморозуміння» [9, с. 42]. Роман Д. Капітельмана показує відкриття головним героєм власного єврейського коріння, яке часто ставало невидимим, незримим і недоступним через радянську політику пам'яті, антисемітизм і Голокост. Водночас автор показує, що єврейська ідентичність не обмежується Голокостом («Якось так трапилося, що історія євреїв у Німеччині сконденсувалася в концтаборах» [9, с. 122–123]), що, зі свого боку, дозволяє намалювати йому ширшу картину єврейського досвіду та ідентичності. Саме така літературна та мистецька свобода робить роман Д. Капітельмана показовим у формуванні сучасних транснаціональних ідентичностей і сучасної німецько-єврейської ідентичності зокрема.

Висновки. Важливими у формуванні ідентичності є різні соціальні, культурні, етнічні, сімейні тощо системи відліку. Проте сьогодні ідентичність не зводиться до однієї групової приналежності, а стає довічним процесом, де глобалізація, міграція, зміна мова тощо мають великий вплив на її конструювання. Ідентичність поступово доповнюється транснаціональним компонентом і характеризується своєю множинністю та гібридністю.

Нові конструкції ідентичності знаходять своє особливе вираження у транснаціональній літературі, де дослідження сімейного минулого і пошук власної ідентичності відіграють велику роль. Зокрема, завдяки своєму проникливому стилю оповіді Д. Капітельману вдається показати перехід від радянсько-українсько-єврейської до транснаціональної ідентичності. Як і багато інших транснаціональних авторів, він прагне нормалізації німецько-єврейських стосунків. Показуючи новий погляд на єврейську ідентичність і єврейське життя в Німеччині, автор ставить під сумнів розуміння Німеччини як однорідної спільноти, що визначається спільною мовою, досвідом та історією.

До перспектив дослідження належить простеження формування транснаціональної ідентичності у творах інших транснаціональних авторів, а також аналіз інших формацій ідентичності, які виникають в сучасному глобалізованому світі.

Література:

1. Palej A. Fließende Identitäten: die deutsch-polnischen Autoren mit Migrationshintergrund nach 1989. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego Publ., 2015. 323 S.
2. Reisenauer E. Transnationale Identitätskonstruktionen im Migrationskontext. In Genkova, P., Riecken, A. (Hg.), *Handbuch Migration und Erfolg*. Wiesbaden : Springer, 2019. S. 1–14.
3. Bischoff D., Tippner A. Suchbewegungen: Identität und Mobilität in der neueren europäisch-jüdischen Literatur. *Yearbook for European Jewish Literature Studies*, 5 (1), 2018. S. 1–16.

4. Welsch W. Was ist eigentlich Transkulturalität? In Kimmich D., Schahadat Sch. (Hg.), *Kulturen in Bewegung. Beiträge zur Theorie und Praxis der Transkulturalität*. Bielefeld : transcript Verlag, 2012. S. 25–40.
5. Козловець М. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
6. Хохлова М. Феномен концепту «транснаціональної ідентичності» та його кристалізація через призму глобалізації. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*, 13 (2), 2021. С. 122–129.
7. Belkin D. Wir könnten Avantgarde sein. Die Zukunft des Patchwork-Judentums. In Karen Körber (Hg.), *Russisch-jüdische Gegenwart in Deutschland: Interdisziplinäre Perspektiven auf eine Diaspora im Wandel*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2015. S. 153–161.
8. Chiellino C. *Interkulturelle Literatur in Deutschland: Ein Handbuch (Sonderausgabe)*. Stuttgart, Weimar : J.B. Metzler, 2007. 536 S.
9. Капітельман Д. Мій незримий батько. Чернівці : Книги – XXI, 2018. 272 с.
10. Chang S.-H. Identität und Migration: deutsch-jüdische Erzählliteratur nach dem Holocaust. *Interface. Journal of European Languages and Literatures*, 21, 2023. S. 7–27.
11. Taberner, Stuart. Rearticulations of German Jewish Identity in Adriana Altaras's "titos brille" and Dmitrij Kapitelman's "Das Lächeln meines unsichtbaren Vaters". *German Studies Review*, vol. 44, no. 2, 2021. Pp. 359–377.
12. Jessen J. Die Kippa steht ihm schon mal gut. *Zeit Online*. URL: <https://www.zeit.de/2016/49/dmitrij-kapitelman-das-laccheln-meines-unsichtbaren-vaters/komplettansicht> (дата звернення: 25.03.2024).

Ankhym O. Formation of transnational identity in Dmitrij Kapitelman's novel "My Invisible Father's Smile"

Summary. Transnationality, which in recent decades has found its manifestation in almost all spheres of human activity, acquires special importance for the understanding of modern identities, characterized by hybridity and multiplicity in more and more cases. Assuming the interaction and interpenetration of various identities, the transnational identity shows that an individual belongs to several nations and cultures and at the same time to all humanity, as well as his / her flexibility, openness and tolerance. Transnational authors are an example of transnational identities, in particular those, who are outside national, linguistic and cultural canons and show their openness to "foreign" cultural influences, while maintaining strong ties to their homeland.

One of the bright representatives of transnational literature is Dmitrij Kapitelman, who in his autobiographical novel "My Invisible Father's Smile" shows the formation of a transnational identity. The journey of a father with his son to Israel symbolizes the search for oneself and one's own identity, allows one to reflect on one's own origin and family history. The crossing of national, cultural and religious borders enables the process of self-discovery and helps Dmitrij to self-identify as a "German Jew". The transnational character of his identity is indicated by such factors as: belonging to several nations and cultures and maintaining an internal connection with them, representation of internal and external mobility, command of several languages, a problem with self-positioning, a sense of uprooting and the search for one's own identity, etc. In the image of the main character, Soviet, Ukrainian, Jewish and German cultural elements intersect here, thus becoming a central factor in the construction of his transnational identity.

Key words: globalization, identity, culture, migration, transnational literature, transnational identity.

*Дмитренко В. І.,**доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української та зарубіжної літератури
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
<https://orcid.org/0000-0001-8364-014X>**Перова С. В.,**кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри східної філології і перекладу
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
<https://orcid.org/0000-0002-1758-2284>*

ХУДОЖНІ ЕКСПЛІКАЦІЇ СПОРТИВНОЇ ТЕМИ У ТВОРЧОСТІ ХАРУКІ МУРАКАМІ

Анотація. Спорт здавна був невід'ємною складовою здорового способу людського життя. Людство нарешті усвідомило сьогодні, що здоров'я є найціннішим надбанням розвиненого суспільства. Заняття спортом і читання якісної літератури – ознака морально й фізично здорової нації, що є ідеальною установкою для кожної прогресивної держави. Тому актуальними сьогодні для літературознавчих досліджень є теми, які актуалізують осмислення спортивної теми в художній літературі. До особливостей репрезентації теми спорту в літературі останнім часом зверталось чимало дослідників. Серед них І. Борисюк, О. Галета, Я. Голобородько, О. Харлан та ін. Творчість Х. Мураками досліджувалась з різних аспектів: самотності (А. Меншій), жанрових особливостей (С. Покровка, М. Кравець), поезики певних творів (Е. Тищенко), інтертекстуальності (Є. Прасол) та ін. Репрезентація особливостей художніх експлікацій теми спорту у творчості сучасного японського письменника є не дослідженою в українському літературознавстві.

У творах Х. Мураками представлені такі види спорту як бейсбол, біг і бокс. На відміну від інших митців, він презентує своє бачення спорту, яке можна назвати унікальним. Митець не просто звертається до певних видів спорту чи до біографії відомих спортсменів, він сприймає спорт як органічну частину письменницької діяльності як те, що надихає на творчість. У художніх творах митця спорт не є основною темою, але саме через надання персонажами переваги тому чи іншому виду спорту Х. Мураками відтворює їх душевний стан, допомагає визначити життєві пріоритети. Особливим твором митця щодо репрезентації теми спорту є есе «Про що я говорю, коли говорю про біг: мемуари». Есе розкриває значення спорту в житті самого митця. Він є для письменника своєрідним інструментом для подолання негараздів, своїх слабких сторін, навіть своєї безпорадності, що надає спорту ролі своєрідної ініціації, джерела наснаги на творчість і на життя взагалі.

Ключові слова: Мураками, література, спорт, життя, есе, ініціація.

Постановка проблеми. Спорт здавна був невід'ємною складовою здорового способу людського життя. Адже він не тільки покращує фізичну форму людини, а й впливає на її моральний і психоемоційний стан. Шанобливе ставлення до спорту спостерігаємо з часів античності, яке активно підсилю-

валось олімпіадами, що в ті часи були частиною релігійного культу. Основним у спорті є рух, постійний розвиток і своєрідна боротьба з самим собою, яка допомагає кожному удосконалювати себе. Людство нарешті усвідомило сьогодні, що здоров'я є найціннішим надбанням розвиненого суспільства. У цивілізованих країнах активізувався рух за здоровий спосіб життя. Заняття спортом і читання якісної літератури – ознака морально й фізично здорової нації, що є ідеальною установкою для кожної прогресивної держави. Тому актуальними сьогодні для літературознавчих досліджень є теми, які актуалізують осмислення спорту в літературі. Особливості реалізації теми спорту й здорового способу життя у творчості Х. Мураками є актуальною в цьому контексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теми спорту в художній літературі є не новим у компаративних дослідженнях сьогодення. До осмислення особливостей репрезентації теми спорту в літературі останнім часом звертається чимало дослідників. Серед них І. Борисюк [1], О. Галета [2], Я. Голобородько [3], О. Харлан [4] та ін. Так, І. Борисюк проаналізувала регіональну й групову ідентичності крізь призму поезики спорту у творчості С. Жадана. О. Галета віднайшла паралелі між літературою й футболом. О. Харлан розглянула футбол як метафору в широкому літературному контексті. Я. Голобородько зацентрував увагу на текстових особливостях тренувального процесу. Загалом після виходу у 2011 році антології «Письменники про футбол» до якої увійшли твори одинадцятьох сучасних українських письменників (Ю. Андруховича, Ю. Винничука, С. Жадана, М. Кідрука, А. Кокотюхи, С. Ушкалова та ін.), спостерігається публікаційна активність літературознавців щодо осмислення в літературі теми футболу. С. Кричлі у книзі «Про що ми думаємо, коли думаємо про футбол», аналізує феномен футболу й підкреслює важливу роль глядачів, які можуть пережити справжній катарсис під час гри, що наближає футбол до мистецтва. Він наголошує на естетиці й поезиці цієї гри. «Це ж стільки всього, стільки складників, суперечливих, взаємовиключних речей: спогади, час, місце, соціальний статус, гендер у всіх його бентежних виявах (особливо в тому, що стосується маскулітності й фемінності – дедалі більше – теж), родинна ідентичність, етнічна ідентичність, національна ідентичність, природа колективів – колекти-

вів гравців і також колективів фанатів – і часто насильницькі, але подекуди й миролюбні, ба навіть сповнені взаємоповаги взаємини між «нашими» та «їхніми» [5, с. 1]. Своєрідним підсумком дослідницької активності українських філологів стала конференція «Citius, Altius, Fortius!» : феномен спорту в літературі та культурі (Бердянськ, 24–25 вересня 2020 р.) [6].

Х. Муракамі – всесвітньо визнаний сучасний японський митець. Це засвідчено перекладами його творів на кілька десятків мов, численними преміями й нагородами, які він отримав у різних країнах («Нома» (1979, 1982), «Йоміурі» (1995), ірландська Френка О'Конора (2006), імені Франца Кафки (2006), ієрусалимська премія (2009) та ін. Кілька разів його було номіновано на Нобелівську премію. Останнім часом його твори активно перекладаються українською мовою. Першим перекладачем став І. Дзюба. До популяризації імені японського митця певною мірою долучилися українські видання «Книжник-review», «Дзеркало тижня», «Київські відомості». Твори письменника вперше було надруковано в журналах «Сучасність» та «Всесвіт». Сьогодні ми можемо говорити вже про певні традиції дослідження творчості Х. Муракамі українськими літературознавцями. Маємо публікації, які висвітлюють різні аспекти його творчості: самотність (А. Меншій), жанрові особливості (С. Покровкова, М. Кравець), поетику окремих творів (Е. Тищенко), інтертекстуальність (Є. Прасол) та ін. Проте тема спорту, яка має в його творчості своєрідне втілення залишається майже не дослідженою.

Мета статті. Репрезентація в сучасному літературному контексті особливостей художніх експлікацій теми спорту у творчості японського письменника Харуки Муракамі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спорт – це не лише «складова частина фізичної культури, заснована на фізичних вправах (гімнастика, атлетика, спортивні ігри, туризм і т. ін.), які мають на меті розвиток і зміцнення організму» [7, с. 576]. Це також можливість постійно вдосконалюватись, заявити про себе, побачити свій рівень досягнень у порівнянні з іншими. Заняття спортом – це ще й перемога над самим собою, яка сповнює життя сенсом, робить спорт своєрідними ліками від самотності, депресій, тим, що не дає втратити життєву енергію. Саме це й об'єднує спорт з літературою, адже читання певних творів виконує подібні функції.

Спорт є організуючою складовою значної кількості сучасних творів як української, так і зарубіжної літератури. Особливо активізувались митці щодо реалізації цієї теми на початку ХХІ століття. В українській літературі виділяємо романи-біографії про життя відомих спортсменів. Наприклад, у творі О. Гончарука й Т. Каргової «На ім'я Стелла» мова йде про становлення й вихи спортивної кар'єри олімпійської чемпіонки Стелли Захарової. А. Копинець («Кротон (Іван Сила)») і О. Гончарук («Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини світу») звернулись до біографії закарпатського силача Івана Фірцака (циркове сценічне ім'я – Кротон), відомого в народі як Іван Сила, який став найдужчою людиною ХХ століття. М. Іванцова повість «Заради мрії» присвятила Олені Говоровій, яскравій представниці української легкої атлетики, яка стала бронзовою призеркою чемпіонату світу й олімпійською чемпіонкою. Її твір є частиною серії «Дівчата зі спорту», куди також увійшли «Абсолютний чемпіон» О. Ільченка, про Анну Безсонову, абсолютну чемпіонку світу з художньої гімнастики, і «Смак олімпійського золота» Л. Вороніної, про

Інну Осипенко-Радомську, олімпійську чемпіонку і чемпіонка світу з веслування на байдарці. У 2017 році вийшов дебютний роман відомого українського футбольного коментатора Кирила Круторогова «Бомбардир». Автор робить спробу показати український футбол із середини, дає можливість усвідомити наскільки високою є ціна сходження на футбольні вершини.

Подібна тематика є, звичайно, актуальною й для творчості зарубіжних письменників. Здебільшого, у творах спортивної тематики якийсь із персонажів є спортсменом, інколи мова йде про спортивні змагання. Чимало сучасних творів – це романи-біографії відомих спортсменів. Активно розвивається останнім часом жанр роману-автобіографії. Варто виділити твори «Я є Златан» відомого шведського футболіста Златана Ібрагімовича і «М'яка сила. Моє життя, мій футбол» («Forza gentile. La mia vita, il mio calcio») нашого футбольного генія Андрія Шевченка. Книга українця, на жаль, вийшла малим тиражем італійською мовою. У романі К. Круторогова «Бомбардир» зазначено, що спорт – це «каторжна праця, самовідданість, жорстокі травми, розчарування і втрати. Це безупинне змагання передусім із самим собою, це особливі проблеми та спосіб мислення, це фантастична віра в успіх і відмова від безлічі радостей, які дарує людині звичайне життя» [8, с. 4].

Відомий шведський письменник Ф. Бакман романи «Ведмеже місто» і «Ми проти вас» присвятив хокею. Уся надія маленького містечка Бьорнстад на відродження активного життя – у перемозі перспективної юнацької хокейної команди. На цьому виді спорту зв'язані долі більшості мешканців міста. Однак розповідь про хокей виводить назовні значну кількість інших проблем: безмежну силу батьківської любові, неминучість життєвого вибору, неприйняття суспільством, політики й політиків, які маніпулюють людськими життями та ін.

Серед книг спортивної тематики варто виділити цикл мотивуючих творів, основною думкою яких є те, що активний спосіб життя покращує його якість. Таким є «Спортивний бізнесмен». Р. Кузюка. Робота головного персонажа над удосконаленням своєї фізичної форми призводить до позитивних змін у житті, навіть до вирішення проблеми в бізнесі. До цього циклу також належить роман «Never stop» Марі Карачіної. Авторка – відомий фітнес-тренер, засновниця клубу Skinny&Strong Club, спортивний консультант, лектор з питань спорту та мотивації, учасниця світових марафонів. Твір сповнений розповідей про любов авторки до бігу, подолання нею марафонів і життєвих труднощів. Біг для неї став джерелом натхнення й стилем життя.

Усі зазначені твори спортивної тематики сповнені утвердженням життєдайної, здоров'язберігаючої сутності, провокують думку про те, що спорт є невід'ємною часткою людської культури. Саме така рецепція спорту простежується у творчості Харуки Муракамі. У його творах представлені такі види спорту як бейсбол, біг і бокс. Письменник презентує свою унікальну рецепцію спорту, уважає спорт органічною часткою письменницької діяльності, мотиватором до творчості. У його творах спорт є підтемою, якщо не взагалі головним питанням, основним конфліктом, ключовим фактором фабули.

Знаковим у біографії митця став квітень 1978 року, бо саме тоді, перебуваючи на матчі з бейсболу, він зрозумів, що здатний написати книгу. Уже під час матчу в голові Муракамі окреслився сюжет його першої повісті – «Слухай пісню вітру» (перша частина «Трилогії Щура»). Твір одразу помітили – премії «Гун-

дзи сіндзін-се» для початківців від журналу «Гундзи» і премію «Нома» від провідного літературознавчого журналу «Бунгей». До кінця року твір було розпродано, хоч вийшов він накладом більш ніж 150 тисяч примірників. До сих пір він не знає чому, але саме ця думка зробила його представником сучасної літератури Японії, всесвітньовідомим майстром слова. Друга книга трилогії («Пінбол 1973») вийшла у 1980 році й посилила популярність автора, а комерційний успіх від видань дав можливість Х. Муракамі, починаючи з 1981 року, стати професійним письменником. Сьогодні його творчість представлена значною кількістю творів. Його неймовірна продуктивність близька до досягнень спортсмена, з такою відповідальністю, професіоналізмом і самовіддачею працює митець.

У 33 роки Х. Муракамі несподівано змінює життєві пріоритети: кидає курити, починає щодня здійснювати вранішні пробіжки, професійно займається триатлоном. З того часу для нього біг – важливий життєвий складник, тобто письменницька діяльність і біг стають його щоденними заняттями. Результат їх поєднання – книга «Про що я говорю, коли говорю про біг». Її поява датується 2007 роком. На той час Х. Муракамі був уже всесвітньо визнаним письменником і учасником марафонських забігів. У вересні 2012 року вийшов український переклад книги, перевиданий у 2020 році. Твори, написані митцем раніше, були досить близькими до європейських традицій. Цей твір написаний в контексті традицій японської еґо-белетристики, зокрема жанру «сінкьо-сьосецу» («твори про внутрішній світ, роман про себе, щоденник»). Він «увібрав низку особливостей традиційної японської літератури (інтровертивність, стихійний метод творчого процесу, означений яскраво вираженою авторською інтуїтивністю та суб'єктивністю)» [9, с. 22]. Х. Муракамі зізнається, що для нього щиро писати про біг, означає щиро писати про самого себе. Своєрідним рефреном книги є твердження Х. Муракамі про те, що саме щоденні пробіжки дали йому чи не найбільше для розуміння письменницької діяльності. Ця смислотворча думка поступово доводиться автором. Письменник майстерно поєднує спорт і сенс життя, надаючи спорту філософської складової, розкриває його красу, наголошує на конотаціях з постійним рухом, безкінечними змінами, перетвореннями, становленням.

Базовою сюжетною лінією твору є життєві розповіді письменника, які містять цікаві факти з авторськими ремарками й коментарями, які сповнені філософських роздумів. Саме коментарі Х. Муракамі надають розуміння того наскільки важливим може стати якийсь із видів спорту для розуміння сенсу життя, усвідомлення свого місця в ньому. Для нього таким став біг.

У передмові до твору Х. Муракамі наголошує, що він проста людина, філософ, письменник, той що прагне поділитися своїми думками, досвідом, переживаннями зі світом, зазначає, що його книга не є монографією про здоровий спосіб життя, не містить «порад на кшталт «О'кей, бігаємо щодня – і будемо здорові!». Натомість я поділюся своїми думками про те, що означає біг для мене особисто. Це просто книжка, в якій я розмірковую про різні речі, – вголос» [10, с. 7]. Не випадково він згадує ім'я С. Моема, наводячи його цитату про гоління, яке згадується англійським письменником як процес, що повторюється щодня й тому навіть у гоління є своя філософія, маючи на увазі той факт, що справа, «хоч би якою банальною видавалася» [10, с. 7], коли повторюєш її щодня, набуває певної меди-

тативної наповненості. Х. Муракамі іронічно зазначає «Можливо, я від природи надто сумлінний, але мені важко зрозуміти будь-що до пуття, не виклавши своїх думок із цього приводу на папері, тож насправді я просто змусив себе написати цю книжку. Інакше так ніколи і не зрозумів би, що означає біг для мене особисто» [10, с. 7–8].

Твір сповнений самоіронії, філософського розуміння поразок і, одночасно, шанобливого ставлення до здобутків і перемог, які обов'язково будуть у тих, хто до них прагне. Письменник вдало висвітлює весь спектр емоцій від поразок до перемог, надає чимало порад щодо набуття позитивного настрою, виходу з депресії, після невдач, надає рекомендації як правильно бігати, щоб отримати максимум задоволення. Дуже вправно глузує з того, що не варто робити до, під час і після бігу.

Х. Муракамі не переобтяжує твір філософськими роздумами. Він приховує важливі думки за іронією, навіть сарказмом, інколи використовує гіперболу або й літогу. Це надає його творам неповторності. Есе «Про що я говорю, коли я говорю про біг» за структурою більш схоже на інтерв'ю з письменником за наперед спрогнозованими питаннями. Уміння поставити самому собі питання й відповідати на них так, щоб донести до читача необхідну інформацію вимагає справжньої мистецької вправності. Важливим аспектом твору є спроба автора поєднати в єдине ціле культуру спорту й культуру художньої творчості. Таке несподіване поєднання пояснюється Х. Муракамі тим, що як у спорті, так і в письменницькій діяльності завжди є свобода вибору. Бігун сам обирає бігти йому чи ні, на яку дистанцію і з якою швидкістю. Письменник також самостійно вирішує писати йому чи зробити паузу, який за розміром буде твір і на яку тематику.

У своїй творчості Х. Муракамі звертається також до таких видів спорту як бейсбол і бокс. Як зазначалось, саме під час бейсбольного матчу письменник вирішив почати писати. Бокс для письменника також сповнений різних підтекстів. Для головного героя оповідання «Мовчання» зі збірки «Привиди Лексінгтона» Цей вид спорту став своєрідним порятунком від жахів оточуючого життя, від знущань і маніпуляцій. Бокс рятує його від смерті, допомагає самоорганізації, робить його сильнішим. Невеличкий за обсягом твір містить чимало соціально-психологічних проблем. У ньому автор майстерно зображує маніпуляторів, їх психологію, горе, яке відчувають їх жертви, показує всю примарність натовпу, їх повну безпорадність, готовість вірити в абсолютну брехню. Одзава, головний персонаж оповідання, зазнав булінгу через маніпуляції свого однокурсника. Він зумів пережити тривалий час неприйняття його всім класом лише завдяки тому, що займався боксом. Саме ці заняття загартували його й дали можливість вистояти в досить складній ситуації.

Отже, спорт у творах Х. Муракамі – це не лише хобі й філософія автора, це своєрідна ініціація, спосіб мислення й шлях до покращення, до ініціації. Тобто поступового духовного й фізичного росту, становлення здоровою й не виснаженою, щасливою людиною. Тобто спорт у творчості автора є своєрідним обрядом. Цей обряд дає героям змогу ставати спокійними, зосередженими, кращими. З усього переліченого виходить наступне: власна філософська позиція митця – усе в житті залежить від нас самих, ми самостійно вибираємо свій шлях, самі ж докладаємо ту кількість зусиль, яку вважаємо за потрібне, тому й результати будуть дорівнювати цим зусиллям, нашій волі.

Висновки. Спорт є для Х. Муракамі своєрідним творчим інструментом, який дозволяє розкрити секрети письменницької майстерності. У його творах представлені такі види спорту як бейсбол, біг і бокс. Він презентує своє бачення спорту, яке можна назвати унікальним. Митець не просто звертається до певних видів спорту чи біографії відомих спортсменів, а репрезентує спорт як органічну частину письменницької діяльності. У його рецепції спорт – це мотиватор до творчості, до активних дій, до наповнення життя сенсом. У більшості художніх творів митця спорт не є основною темою, але саме через надання персонажами переваги тому чи іншому виду спорту відтворюється їх душевний стан, визначаються життєві пріоритети. Особливим твором митця щодо репрезентації теми спорту є есе «Про що я говорю, коли говорю про біг». Есе розкриває значення спорту в житті самого митця. Він є для письменника своєрідним інструментом для подолання життєвих негараздів, своїх слабких сторін, навіть своєї безпорадності, що надає спорту ролі своєрідної ініціації, джерела наснаги, дає можливість спортсмену вистояти під тиском найнесподіваніших обставин, у найнесприятливіших умовах.

Отже, у творчості Х. Муракамі спостерігаємо унікальну інтерпретацію спортивної тематики. Спорт і письменницька діяльність гармонійно поєднані у його есе «Про що я говорю, коли говорю про біг». Заняття спортом є своєрідною перемогою над самим собою. Кожен вид спорту – окрема історія, окремий вид боротьби й спосіб виживання. У наступних публікаціях плануємо аналіз інших мотиваторів творчості японського письменника.

Література:

1. Борисюк І. В. Регіональна і групова ідентичність крізь призму поетики спорту у творчості С. Жадана. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. № 17. С. 341–344.
2. Галета О. І. Гра у бісер vs гра мільйонів: література і футбол. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]*. Сер.: Філологія. Літературознавство. 2012. Т. 193, Вип. 181. С. 6–13.
3. Голобородько Я. Літературна футбольна ліга: текстові особливості тренувального процесу. *Слово і Час*. 2013. № 2. С. 113–121.
4. Харлан О. Футбол як метафора: літературні контексти шкільного м'яча. *Національна ідентичність в мові і культурі: збірник наукових праць*. 2020. С. 92–96.
5. Кричлі Саймон «Про що ми думаємо, коли думаємо про футбол». Київ: Yakaboo Publishing, 2019. 160 с.
6. «Citius, Altius, Fortius!» : феномен спорту в літературі та культурі : [зб. наук. матеріалів конференції (Бердянськ, 24–25 вересня 2020 р.)] / [гол. ред. О. П. Новик]. Бердянськ : БДПУ, 2020. 190 с.
7. Словник української мови: в 11 томах. Том 9, 1978. С. 576.
8. Круторогов К. Бомбардир. Роман. Харків: Видавництво «Ранок»: «Фабула», 2017. 336 с.
9. Бондаренко І., Осадча Ю. Передмова. *Японська література: Хрестоматія*. Том III (XIX–XXст.) / Упорядники: Бондаренко І. П., Осадча Ю. В. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. С. 7–23 с.
10. Муракамі Х. Про що я говорю, коли говорю про біг: Мемуари. Київ: Yakaboo Publishing, 2020. 160 с.
11. Муракамі Х. Привиди Лексінгтона: Збірка оповідань. Київ: Yakaboo Publishing, 2020. 144 с.

Dmytrenko V., Perova S. Artistic explorations of sports theme in Haruki Murakami's works

Summary. Sport has long been an integral part of a healthy human lifestyle. Nowadays humanity's finally recognized that health is the most valuable asset of a developed society. Engaging in sports and reading quality literature are signs of a morally and physically healthy nation, serving as an ideal foundation for any progressive state. Therefore, the topics that contemplate the portrayal of sports in literature are relevant for literary studies. In recent times many researchers, including I. Borysiuk, O. Haleta, Ya. Holoborodko, O. Kharlan, and others, have addressed the exploration of the representation of the sports theme in literature. The creative work of H. Murakami has been investigated from various perspectives, such as solitude (A. Menshii), genre features (S. Pokrovkova, M. Kravets), poetics of some works (E. Tyshchenko), intertextuality (Ye. Prasol) and others. However, the representation of artistic explorations of the sports theme in the works of the contemporary Japanese writer still remains unexplored in Ukrainian literary studies.

Such kinds of sport such as baseball, running, and boxing are presented in the works of H. Murakami. Unlike the other artists he presents his unique vision of sports. The artist refers not only to specific sports or the biographies of famous athletes, but perceives sports as the organic part of his creative activity, as something that inspires creativity. In the artist's literary works sport is not the main topic, but by giving characters a preference for a particular kind of sport H. Murakami reproduces their emotional state, helps to define life priorities. One of the artist's notable works in representing the sports theme is the essay «What I Talk About When I Talk About Running (走ることについて語るときに僕の語ること)».

The essay reveals the significance of sports in the artist's life. It serves as a unique instrument for overcoming difficulties, acknowledging weaknesses and even helplessness, providing sports with the role of a kind of initiation, a source of strength for creativity and life in general.

Key word: Murakami, literature, sports, life, essay, initiation.

*Ilynska M. B.,**Lecturer at Oriental Languages and Translation Department**Borys Grinchenko Kyiv University**<https://orcid.org/0000-0002-4882-4557>*

THE SPECIFICS OF FICTION BY OKSANA DRAHOMANOVA AND SANMAO

Summary. The article is devoted to the study of the common and distinctive features of the artistic prose of Oksana Drahomanova and Sanmao. It has been noticed that the genre system of women's diaspora prose is diverse, depending on thematic paradigms – it is biographical, autobiographical, historical, adventure, fantastic, detective, fairy tale, etc. It is pointed out that Ukrainian literature in the second half of the 20th century worked hard on the problem of rethinking the paradigm of the national past. The concept of “Sinophone” is often used to categorize all writers of Chinese heritage regardless of their unique backgrounds.

Oksana Drahomanova (1894–1966) is a representative of Ukrainian emigrant prose in Argentina. It has been investigated that story “On the other side of the world” by Oksana Drahomanova shows the life of ordinary Ukrainian emigrants in Buenos Aires. It was noted that Oksana Drahomanova was able to show the blurred identity of the descendants of Ukrainian emigrants in Argentina. It is emphasized that emigrants and their children show respect for Ukrainian traditions and customs. That's the leading thought of the entire story. It is noted that emigrants in Argentina of Ukrainian origin are brave, strong and freedom-loving. Sanmao 三毛 (real name Chen Maoping 陈懋平) (1943–1991) is a representative of Taiwanese émigré prose, the author of the autobiographical collection “Stories of the Sahara” (“撒哈拉故事”, 1976). Sanmao was noted to be very observant and inquisitive. The artist in the collection “Stories of the Sahara” raised the issue of the ignorance of the women of the Western Sahara. This was a very important issue for Sanmao, as she has always strived for gender equality and justice. Research has shown that in Western Sahara, religion forbade women to seek help from male doctors. It was investigated that in the eyes of the Arab neighbors, Sanmao was a “doctor” who could cure all diseases and was also a teacher at the same time. The Chinese artist was a highly spiritual person. She admired art in any form. Once Sanmao met an elderly man on his way to the cemetery who was carving figurines out of stone. Sanmao couldn't resist and gave all her money for this beauty. She really appreciated artists and gave things a kind of “magical” value. She was mocked by her Sahrawi neighbors, because they were not great connoisseurs of art. It was researched that Sanmao is a highly intelligent person who longed for the beauty around him. So, she worked for years on the comfort of the house that she rented with her husband Jose. The results of the research can be used in the teaching of Ukrainian literature and literary theory courses. They will be useful in the development of course and diploma theses for students of philological specialties.

The results of the research can be used in the teaching of Ukrainian literature and literary theory courses. They will

be useful in the development of course and diploma theses for students of philological specialties.

Key words: emigrant prose, national identity, Buenos Aires, Western Sahara, Taiwanese emigrant prose, art, sinophone literature.

The **basis** of the investigation formed the work of domestic and foreign linguists, such as: Kuz V., Gundorova T., Shih Shu-mei, Chloe J. Orchard, Prosalova V., Nakashidze I.

Presentation of the main research material. The interest in diasporic Ukrainian and Chinese prose of the 20th century is growing rapidly. Kuz V. notes that in the early 90s of the 20th century appeared a new direction of the humanitarian cycle – diaspora studies [1, p. 27].

In the opinion of T. Gundorova, “the law of struggle of generations operates in modern culture and the generation gap becomes in the 20th century not only a social, cultural and psycho-emotional phenomenon, but also an aesthetic phenomenon, which gives rise to various forms and styles of self-identification” [1, p. 28].

In the second half of the 20th century, Drahomanova L., Koroleva N., Vovk V. (Selyanska), Kovalenko L., Tsukanova M., Kopach O., Kravtsiv M., Andievska E., Cheryn H. (Hrybinska-Pankiv Galyna), Denes L., Lyaturinska O., Mazurenko G., Chornobryvets I. (Sulima- Blokhin Olexandra), Lashchenko H., Chornobryvets O. (Kobets Olena), Dima (Khodymchuk Diamara), Mak O. (Petrova-Doroshenko-Gets Olha), Humenna D., Horlytsia L. (Kostiuk Olexandra) and many others [1, p. 29].

The world of a work of art reflects reality in a conventional, abbreviated or somewhat expanded version, so such a world is limited in its own way. Fiction takes only some phenomena and facts from real life, develops a storyline around them, introduces characters whose language is framed by tropeic means. A prose work is multi-genre: novel, short story, short story, short story, literary essay, sketch, picture, miniature. Everything depends on the intention of the writer, the ambivalence of creative gifting, the breadth of imagination, fantasy. The main stylistic features of traditional or modern prose are analyticity, immersion in the inner world of the character, depiction of external signs, actions, in order to achieve a certain meaning, goal [1, p. 35].

The genre system of women's diaspora prose is diverse, depending on thematic paradigms – it is biographical, autobiographical, historical, adventure, fantastic, detective, fairy tale, etc. [1, p. 35].

Ageeva V., Gundorova T., Ulyura G., Filonenko S. and others studied women's writing in the Ukrainian literature science. Modeling of the female character in Ukrainian diasporic fiction of the second half of the 20th century. excavate literary issues in all

its entirety and the vita-cultural meta-approach of the artistic image of man and the world [1, p. 36–37].

Ukrainian literature in the second half of the 20th century worked hard on the problem of rethinking the paradigm of the national past [1, p. 37].

Speaking about Chinese diaspora literature, we can't but mention the concept of "sinophone" diaspora literature.

To address the identities of Sinophone diaspora authors, one must have a working definition of such an abstract topic. Originally coined by UCLA professor Shih Shu-mei, the concept of the Sinophone is undoubtedly shaped by similar concepts from the Anglophone and Francophone. This first impression limits the scope of the definition to the Chinese-speaking world. However, this language-based community can be found in mainland China, Hong Kong, Macau, Taiwan, Singapore, and Malaysia while excluding neighbors such as South Korea and Japan. The term Sinophone is often interchanged with the related term Sinosphere – a term invented by UC Berkeley professor Jim Matisoff – which expands the concept to regions in Southeast and East Asia with significant cultural influence from China (which would include the likes of South Korea and Japan). In order to look specifically at diaspora writers with ties to the Chinese-speaking world, the use of Shih's concept of Sinophone is more beneficial [2, p. 51].

Although the idea of the Sinophone has been established, there still exists no single definition. Cultural issues, generational conflicts, and the inherently transnational nature of the Sinophone result in an ever-evolving concept. The term is often used to categorize all writers of Chinese heritage regardless of their unique backgrounds. Stewart and Zhao would, therefore, be placed side-by-side without the acknowledgment that the two are anything but similar. Zhao spent their life growing up in China before immigrating to Canada. In contrast, Stewart, the daughter of Chinese immigrants, grew up in the United States of America. If the working definition for the Sinophone is the Chinese-speaking world, would Stewart be considered a part of this category? Regardless, because of her Chinese heritage, she is simultaneously labeled as a Sinophone and Chinese-American author. Paradoxically enough, this phenomenon has also happened with Zhao. They are both a Sinophone writer and a Chinese-Canadian author. Does the fact that both authors write novels inspired by Chinese history and culture make them Sinophone writers, or is it simply a linguistic definition as first assumed? This very confusion plays a critical role and creates an important yet controversial category within the discourse of diaspora literature [2, p. 51].

Oksana Drahomanova (1894–1966) is a representative of Ukrainian emigrant prose in Argentina. The author of the story "On the other side of the world" (1951), the short stories "Reserve Fund" (Paris, 1951), "Destiny" (Paris, 1952), "Blue Hour" (1957), "Morning in Tigre" (1957) and many translations [3, p. 190–191].

Many cultural figures came to Argentina, whose contribution to the development of the Ukrainian community is difficult to overestimate in the first half of the 20th century. The niece of M. Drahomanov, Oksana Drahomanova (1894–1966), who headed the first Ukrainian women's society in the country was a figure, who influenced the life of Ukrainians in Argentina. Her greatest work "On the other side of the world" was written during her stay in Argentina [4, p. 216].

The novel "On the other side of the world" reveals to the reader the life of ordinary Ukrainian emigrants in Buenos Aires, Argentina.

Oksana Drahomanova was able to show the blurred national identity of emigrant children. Ukrainian youth assimilated almost completely in Argentina. However, the attitude towards one's roots and origin was very respectful. This is the leading thought of the entire story.

Chubarenko Petro is the main character of the story "On the other side of the world". He is a student, he got to Buenos Aires as a child and often wondered if he would ever see Ukraine:

Example 1. Will I ever get to my unknown Ukraine, which is remembered with such longing parents, and when I get there, how will I feel there? Will I, who have never seen the world, get used to the cold, and what is even more important, will I find mutual understanding with people who have gone through such suffering, who are so poor, who live in middle-class welfare? Won't I long for Argentina, which I love, where I grew up and whose customs I'm used to [5, p. 128–129].

Ukrainians are very brave, strong and freedom-loving. Petro's best friend, Roberto, said during a vacation in a village near Buenos Aires:

Example 2. My friend is Ukrainian, has a Cossack steppe temperament, a horse is not afraid [5, p. 21].

Oksana Drahomanova emphasizes the love and respect of the older generation of Ukrainian emigrants in Argentina for their traditions and customs. Petro, at the request of his acquaintance Naumenko, specially went to visit his wife Glafira and daughter Katria to deliver fresh eggs. In the guest house, we see the image of a hospitable, friendly and polite Ukrainian woman:

Example 3. What about tea? – shouted Mrs. Glafira [5, p. 48].

Petro shyly tried to refuse the tea, but Mrs. Glafira was very persistent:

Example 4. No, no, no! No way. We live so alone. We never see anyone. Move closer to the table. I have everything prepared. Katria! Carry the dishes [5, p. 48].

The older generation of Ukrainian emigrants in Argentina also conscientiously preserves their cultural heritage:

Example 5. It's a wonderful song, and I've never heard it, said Petro. – Words by Lesya Ukrainka, and the music was composed by an unknown musician somewhere in the camp. From there it was brought to Paris, and we brought it all the way to this side of the world, Naumenko recounted [5, p. 99].

Sanmao 三毛 (a real name Chen Maoping 陈懋平) (1943–1991) is a representative of Taiwanese émigré prose, the author of the autobiographical short story collection "Stories of the Sahara" ("撒哈拉故事", 1976). The artist described her invaluable experience of life in the harsh conditions of the Western Sahara, colonized by the Spanish government. The short story collection "Stories of the Sahara" is permeated with the imagological dominants of Europeans in the understanding of the Arabs, the inhabitants of the East.

Sanmao was very observant, inquisitive and communicative. The author has repeatedly raised the issue of the ignorance of the women of Western Sahara. Sanmao's neighbor Jweija did not know her age because she could not count at all. When Sanmao asked the girl's age, she said:

Example 6. 我们你得去问罕地，我们撒哈拉威女 – 人不是简介自电几北京。 You should ask Hamda, because we are Saharawi women, we don't know our age [6, p. 36].

In contrast, Sanmao, in the eyes of her Arab neighbors, was a doctor who could cure all diseases and a teacher.

Saharawi women in the eyes of Sanmao are superstitious, sociable, but uneducated. Fatima, a neighbor of Sanmao, went into labor at home. Women did not want to help her:

Example 7. 此地的非洲人 很不合作，他们之间也没有太多的爱心，那个中年女人一见法蒂玛那个样子，很生气地用阿拉伯文骂我（后来我才知道，此地看人生产是不吉利的），然后就掉头而去。Local Africans are reluctant to help. They don't really care about each other. When that woman saw Fatima on the floor, she got very angry, cursed me in Arabic, turned around and left. Later I learned that for the locals, seeing a person during childbirth is a bad sign [6, p. 29].

The Sahrawi religion forbade women to seek help from male doctors. However, Sanmao practically forced Fatima to go to the hospital during a difficult delivery. Otherwise, Fatima would have died. This case became a breakthrough and merit for Sanmao, a Chinese woman, to whom all the girls in the neighborhood turned for help:

Example 8. 法蒂玛终于在政府医院顺利生下了一个小男孩，因是本地人，西国政府免费的。她出院 回来后非常骄傲，她是附近第一个去去医院生产的女人，医生是男的也不再提起了。Eventually, Fatima gave birth to a boy in a public hospital. And since she was local, she received free treatment from the Spanish government. After she was discharged, Fatima became proud. She was the first local woman to give birth in a hospital. No one else mentioned the male doctor [6, p. 30].

Sanmao had a rather shaky attitude towards art. One day, Sanmao saw an old man in the cemetery who was carving figurines out of stone and bought several figurines from him for a thousand pesetas:

Example 9. 撒哈拉威邻居看见我买下的东西是花了一千块弄来的，笑得几乎快死去，他们想，我是一个白痴。我想，这只是文化层次的不同，而产生的不能相通。对我，这是无价之宝啊。When the Sahrawi neighbors found out that I spent a thousand pesetas on some trifles, they fell down laughing. They thought I was crazy. And I believed that this was a difference in the cultural level, so I did not explain anything to them. For me, the sculptures were an invaluable treasure [6, p. 202].

Here we see how creativity and the unique form of expression of the artist are nothing for the Sahrawi.

Conclusion. It was studied that Oksana Drahomanova and Sanmao are representatives of emigration prose. In the work of every artist there are images of "own" and "other people". Oksana Drahomanova has a different perception of the "stranger" in the story "On the other side of the world". The reader is presented with the image of a new generation of Ukrainians in Argentina, who nurture and support the development of Ukrainian culture, traditions and customs, but already consider themselves Argentines. Here we see how Ukrainians in emigration value their cultural heritage, respect the elders in the family and highly value the connection with Ukrainian communities. In the story "On the other side of the world", Oksana Drahomanova showed the unity of the Ukrainian people in emigration. The Chinese artist Sanmao in the collection of stories "Stories of the Sahara" opens to the reader the unknown world of life and customs of the aborigines of the Western Sahara in the 70s of the XX century. The main character is the author herself, who conveys a true psychological portrait of the Saharawi. Sanmao raises the issue of Sahrawi women's rights. Sanmao repeatedly emphasizes the domestic problems she encountered in the desert. After 10 years of living in a city in the middle of the desert, Sanmao

and her husband Jose became Saharawi friends, but with her creative streak, education and high spirituality, the author could not become a part of society. The Saharawi people with their traditions and customs are quite conservative.

Bibliography:

1. Кузь В.В. Жанрово-стильові особливості діаспорної жіночої прози другої половини XX століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Тернопіль, 2020. 199 с.
2. Chloe J. Orchard. What does it mean to be chinese? Diasporic literature versus orientalism in an anglophone market. *The Columbia Journal of Asia*. 2023 Vol. II, Issue 1, p. 50–60.
3. Просалова В.А. Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості / упоряд. Донецьк: Східний видавничий дім, 2012. 480 с.
4. Накашидзе І. Розвиток української літератури в Аргентині у XX ст. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». Острог, 2020. Вип. 31. С. 215–219.
5. Драгоманова О. По той бік світу. Буенос Айрес: видавництво Миколи Денисюка, 1951. 155 с.
6. 三毛著. 撒哈拉的故事. 台湾, 哈尔滨 : 哈尔滨出版社, 2003. 217 页.

Ільницька М. Специфіка художньої прози Оксани Драгоманової та Саньмао

Анотація. Статтю присвячено дослідженню спільних та відмінних рис художньої прози Оксани Драгоманової та Саньмао. Помічено, що жанрова система жіночої діаспорної прози різноманітна, залежно від тематичних парадигм – це біографічна, автобіографічна, історична, пригодницька, фантастична, детективна, казкова тощо. Зазначається, що представники української літератури другої половини XX ст. багато працювали над проблемою переосмислення парадигми національного минулого. Поняття «синофонна література» часто використовується для класифікації всіх письменників китайського походження, незалежно від їх унікального походження.

Оксана Драгоманова (1894–1966) – представниця української емігрантської прози в Аргентині. Досліджено, що повість «По той бік світу» Оксани Драгоманової показує життя звичайних українських емігрантів в Буенос-Айресі. Помічено, що Оксана Драгоманова змогла показати розмиту ідентичність нащадків українських емігрантів в Аргентині. Підкреслено, що емігранти та їхні діти проявляють повагу та українські традиції й звичаї. Саме це є провідною думкою всієї повісті. Зауважено, що емігранти в Аргентині українського походження сміливі, сильні та волелюбні. Саньмао 三毛 (справжнє ім'я Чень Маопін 陈懋平) (1943–1991) – представниця тайванської емігрантської прози, авторка автобіографічної збірки «Історії Сахари» («撒哈拉的故事») (1976). Зауважено, що Саньмао була дуже спостережлива та допитлива. Мисткиня в збірці «Історії Сахари» підняла питання неосвіченості жінок Західної Сахари. Для Саньмао це було дуже важливе питання, адже вона завжди прагнула до гендерної рівності та справедливості. Досліджено, що в Західній Сахарі релігія забороняла жінкам звертатися до лікарів-чоловіків за допомогою. Було досліджено, що Саньмао в очах сусідок-арабок була лікарем, що могла вилікувати від усіх хвороб та вчителем. Китайська мисткиня була високодуховною людиною. Вона захоплювалась мистецтвом в будь-якому прояві. Якось Саньмао на кладовищі зустріла на своєму шляху літнього чоловіка, який по каменю різьбив статуетки. Саньмао

не втрималась і віддала всі свої гроші за цю красу. Вона дійсно цінувала митців та надавала речам ніби «магічної» цінності. З неї насміхались сусіди-сахараві, бо вони не були великими поціновувачами мистецтва. Було досліджено, що Саньмао – високоінтелектуальна людина, що прагнула краси навколо себе. Так вона роками працювала над затишком будинку, який вона з чоловіком Хосе винаймала.

Результати дослідження можуть бути використані при викладанні курсів української літератури, теорії літератури. Вони стануть у пригоді при розробці курсових та дипломних робіт для студентів філологічних спеціальностей.

Ключові слова: емігрантська проза, національна ідентичність, Буенос-Айрес, Західна Сахара, тайванська емігрантська проза, мистецтво, синофонна література.

*Кириленко Н. І.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української мови і літератури**Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка**<https://orcid.org/0009-0009-4199-0294>**Авласцова А. С.,**старший лаборант кафедри гуманітарних дисциплін**Сумської філії**Харківського національного університету внутрішніх справ**<https://orcid.org/0009-0005-8769-2322>*

ХУДОЖНЯ РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ СУЧАСНИХ ПОДІЙ ТА ЇХ ГЕРОЇВ У ПРОЗІ ЛЮКО ДАШВАР

Анотація. У статті розглядається проза сучасної української письменниці Люко Дашвар, особлива увага приділяється специфіці художнього моделювання персонажів у текстах авторки. Метою статті є простежити особливості художньої рецепції сучасних подій та їх героїв у творчості Люко Дашвар.

Методи дослідження. У роботі використано такі методи: аналіз наукової літератури з теми, узагальнення, опис, систематизація отриманої інформації, текстологічний та описовий методи, що дають широкі можливості для з'ясування місця творчості Люко Дашвар у контексті сучасної української жіночої прози.

Зміст дослідження та його результати. У наш час формуються нові літературні угруповання, що ініціюють форуми, акції, популяризуючи сучасну прозу, яка покликана руйнувати канони та переорієнтувати літературу на сучасність. «Жіноча проза» – неоднозначна категорія в літературі, оскільки твори групуються за статтю автора, а не за жанровими, стильовими чи ідейно-тематичними характеристиками. Зараз постмодерна література існує у вільному просторі, де кожен обирає читати те, що йому подобається.

Нова плеяда сучасних українських письменниць ознаменувала розширення жанрових меж прозових творів. Особлива увага в період діджиталізації приділяється масовій літературі. Література виходить за межі інтересів людини, а легка для прочитання книга, схожа за сюжетом на мелодраму, швидко буде прочитана реципієнтом.

Проаналізувавши романи «Мати все», «Покров», трилогію «Биті є», ми дійшли до висновку, що твори належать до масової літератури, для якої характерні впізнаваність, візуалізація образів, що не спрямовує реципієнта до медитації.

Вивчення творчості українських письменниць кінця ХХ – початку ХХІ століть дає можливість зрозуміти сучасний літературний процес, порівняти його з минулим етапом становлення літератури, усвідомити роль української літератури у світовому контексті.

Ключові слова: сучасна українська проза, образ, постмодернізм, масова література.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Зараз формуються нові літературні групи, які ініціюють форуми

та акції, популяризуючи сучасну прозу, покликану руйнувати канони та переорієнтувати літературу на сучасність. Література намагається знайти своє місце серед усього світового контексту, де є інтерпретації та свобода слова і письма. Зараз постмодерна література існує у вільному просторі, де кожен обирає, що йому подобається читати.

Нова плеяда письменниць певного періоду ознаменувала собою розширення жанрових меж прозових творів. Особлива увага в період діджиталізації приділяється масовій літературі. Література виходить за межі людських інтересів, і легка для читання книга, схожа за сюжетом на мелодраму, швидко читається реципієнтом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Постмодерну українську прозу досліджували В. Агеева, Т. Бовсунівська, Л. Брюховецька, Т. Гундорова, Н. Зборовська, С. Павличко, П. Рижкова, Д. Стус, Л. Таран, Т. Ткаченко, Т. Уварова, С. Філоненко, Б. Червак.

Проблемно-тематичний, жанрово-стильовий, образно-нараційний та психологічно-філософський аспекти в сучасній жіночій прозі, представленій іменами О. Забужко, Т. Зарівни, Є. Кононенко, Д. Корній, В. Мастерової, М. Матіос, О. Печорної, І. Роздобудько, Л. Таран та ін., ще не розглянуті повністю. Виникає необхідність аналізу жанрового розмаїття та мотивів їх творчості. Серед представниць письменниць виділяється творчість Люко Дашвар, яка є дискусійним питанням літератури ХХІ ст., а тому потребує поглиблення наукового розуміння жанрового різноманіття, типології образів, осмислення реалій сьогодення в її творах, зокрема в романах «Мати все», «Покров» і трилогії «Биті є. Макар. Макс. Гоцик». Дослідженню творчого доробку письменниці присвячено незначну кількість статей у нефахових виданнях, проте потребує уточнення питання вивчення особливостей її творів у контексті сучасної літератури. У цьому й полягає актуальність статті.

Мета статті – простежити особливості художньої рецепції сучасних подій та їх героїв у творчості Люко Дашвар. Для досягнення мети дослідження були визначені основні завдання:

- визначити засадничі аспекти української постмодерної жіночої прози, зокрема простежити домінуючі мотиви творчості письменниць кінця ХХ – початку ХХІ століть;
- розкрити специфіку тематично-жанрової багатогранності сучасної української жіночої прози;

- з'ясувати особливості художньої рецепції сучасних подій та їх героїв у прозі Люко Дашвар, зокрема своєрідність художньої репрезентації жіночих образів у романі «Мати все» та потрактування чоловічих образів у трилогії «Биті є»;

- розглянути специфіку художнього осмислення реалій сьогодення в романі «Покров».

Методологічна концепція статті сформована на основі синтезу методологічно обґрунтованих класичних і сучасних історико-педагогічних праць. Теоретико-методологічна основа розвідки включає основні положення праць В. Агеєвої, Т. Бовсунівської, Л. Брюховецької, Т. Гундорової, Н. Зборовської, С. Павличко, П. Рижкової, Л. Таран, Т. Уварової, С. Філопенко.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. «Жіноча проза» – неоднозначна категорія в літературі, адже твори згруповані за гендерною ознакою автора, а не за жанровими, стильовими чи ідейно-тематичними категоріями. Водночас «жіноча проза» має відповідну специфіку, що дає змогу виокремити цей пласт літературного потоку в окремий дискурс розвитку вітчизняної та світової літератури [1, с. 62].

В українській літературі кінця ХХ – початку ХХІ століть актуалізуються питання національної, сексуальної та еротичної проблематики, реконструюються світоглядні парадигми нації, приналежність людини до певної статі чи її відсутність. Тексти приваблюють велику кількість читачів відвертістю, інтимністю, новаторством та автобіографічністю. Ці твори відкриті для реципієнта, сповнені іронії, спрямовані до чоловіків. За допомогою чоловічих образів письменники розкривають характери та психологію жінок.

Сучасну жіночу прозу творять талановиті письменниці: Євгенія Кононенко, Ірен Роздубудько, Людмила Таран, Люко Дашвар, Марія Матіос, Оксана Забужко, Теодозія Зарівна, Олена Печорна та ін. Творчість цих письменниць різноманітна за тематичним звучанням: кохання, внутрішні переживання жінки, стосунки з чоловіками, зрада та національна ідентичність. У їхніх творах виділяється незвичайний герой – жінка чи чоловік, які перебувають у межовій ситуації та вирішують свої проблеми за допомогою досвіду сучасної людини. На книжковому ринку художньої літератури популярні романи, мала проза, психологічні драми, мелодрами, фентезі.

Сучасна українська література розвивається швидкими темпами, ґрунтуючись на нових жанрах і стилях. Сьогодні на літературному обрії домінує постмодернізм, тому у творчості письменниць кінця ХХ – початку ХХІ століть з'являються нові літературні форми, поєднуються жанри: соціально-психологічний роман, «жіночий роман», мелодрама, психологічна драма, нова утопія, «жіночий роман», роман-алюзія, «драма на три життя», сімейна сага, щоденник, автобіографія, «рецепти на всі випадки життя».

Проблематика творів широка: життя і смерть, любов і ненависть, народ і історія, патріотизм, проблема вибору, вірності та зради, добра та зла. Герої прозових творів перебувають на перехресті різних часових відрізків, намагаються знайти себе, утрачають орієнтацію, змінюються в кризових ситуаціях. Більшість текстів цього періоду належить до «масової літератури», представленої авторками.

Люко Дашвар поєднує один жанр із іншим, часом змінюючи риси першого. Авторка використовує симбіоз жанрів.

Яскравим прикладом трансформації є роман «Мати все». Цьому твору притаманні риси мелодрами як жанру фантастики, що на основі контрастів розкриває духовно-чуттєвий світ героїв у незвичайних обставинах: добра і зла, життя і смерті, кохання і ненависті.

Головна героїня роману «Мати все» потрапляє в типові й відомі всім складні ситуації, але долає всі труднощі й отримує найвищу нагороду – щастя. Наратив роману відповідає всім проявам мелодрами. Зміни в жанрі пов'язані зі змінами головного героя. Таке переродження не характерне для читача й вимагає від автора більшого психологізму в описі подій. Реципієнт не готовий змінювати головну героїню, адже за законами мелодрами головна героїня Лідія має подолати всі труднощі та дійти до оптимістичного, щасливого фіналу.

«Мати все» – четвертий роман письменниці, в якому любовна лінія не є основною. Події розгортаються за канонами соціально-психологічного роману: характери героїв, їх психологія розкриваються у складних життєвих ситуаціях, детально змальовується поведінка героїв, аналізуються їхні вчинки, кожен вчинок обґрунтовується подіями минулого чи сьогодення. Несподівані вчинки героїв і приховані причини їхньої поведінки розкриваються завдяки їхнім таємним бажанням. Люко Дашвар просежує стосунки особистості та суспільства, урахувуючи психологічні фактори: емоції, підсвідомість людини.

Для розкриття драми життя героїв авторка використовує різні конструкції: твір починається ефектним початком під назвою «Замість прологу», що захоплює читача та тримає напругу протягом твору. В особі Іветти представлений збірний образ української матері, яка готова зробити все для щастя своєї дитини: «Вербицькі жертвують усім заради щастя своїх дітей» [2, с. 15]. Тема матері та дитини проходить через кілька творів Люко Дашвар.

Тягар відомого прізвища лягає на всю сім'ю. Жінки, які носять прізвище Вербицька, мають відповідати успіхам померлого чоловіка та батька й завжди підтверджувати це. Іветта Андріївна, бажаючи тримати все під контролем, намагається розпоряджатися життям доньки: «Ти не можеш бути Скакун!... – Ти – Вербицька! Твоїм чоловіком має стати лікар, а цей... Дезінфікатор... Повторила: – Ні! Ти не можеш бути Скакун!» [2, с. 13].

Кожен учинок героїнь роману підпорядкований єдиній меті – знайти своє щастя. У центрі твору – сліпа материнська любов і трагедія сильної жінки, для якої всевіт – її дитина. Непохитність Іветти Андріївни призводить до сімейної драми: смерті сонця, невістки, нещасливого сімейного життя доньки і, насамперед, смерті головної героїні.

Чільне місце у творчому доробку письменниці посідає роман-трилогія «Биті є». Герої трилогії «Биті є» – хлопці, які кожен по-своєму намагаються знайти своє місце в суспільстві. Утвердження в соціумі супроводжується болісним становленням, яке загартує характери юнаків і допомагає розставити пріоритети в житті. Незважаючи на несхожість один на одного, персонажі Люко Дашвар постають інваріантами загального. Кожен персонаж окремого роману репрезентує різні верстви українського суспільства. Макар – тип амбітного провінційного жителя, Макс – дитина багатих батьків, якій усе дозволено, Гоцик – наполегливий, стійкий до злигоднів і випробувань долі, представник селянства.

На спорідненість життєвих випробувань, що випали на долю молодих людей, впливає орієнтир, із якого починається шлях до самопізнання. Героїв кожного роману об'єднує поняття дороги, шляху становлення. Міфологема становлення представлена у творах по-різному, найяскравіше – у «Биті є. Гоцик». Зрілість молоді людини безпосередньо пов'язана з дорогою, подорожами в інші країни світу. Вона не повністю розкрита в «Биті є. Макс» і безпосередньо відсутня в «Биті є. Макар». Константа шляху метафорична в трилогії, дорогу ми розуміємо як життєву подорож героїв до самих себе. Кожен персонаж посідає своє місце у вертикалі світогляду та особистісного зростання. Найнижче місце відведено Макс, який проходить моральний шлях зверху вниз. Макар посідає проміжне положення, показуючи розвиток сучасної людини в складному світі. На вершині вертикалі знаходиться Гоцик, який піднімається знизу вгору.

Героїв трилогії об'єднує тема бунту проти представників старшого покоління. Ця тема досягає свого піку в мотивах убивства матері чи батька. Кульмінацією повстання стало вбивство Іллею батька Ізидори.

Образи матері та дитини є домінуючими в усіх творах Люко Дашвар. Процес зростання хлопчиків у трилогії пов'язаний із героями, які його втілюють. Стосунки з образом матері проходять стадію відштовхування. Макар розриває стосунки з коханою Мартою, Гоцик кидає матір, а Макс відмовляється від обох батьків.

Можна стверджувати, що авторка актуалізує у своїх текстах полярні вияви архетипу – іпостасі «люблячої» і «жахливої» матері [3, с. 114]. Образ матері для Макара асоціюється з Мартою, яку він співвідносить зі страховищем. Герой називає її Мартазаврою, коровою, жабою: «він називав її сонцем – чудовисько середнього роду, на яке без сліз дивитись неможливо» [3, с. 14]. Незважаючи на такі стосунки з коханкою, Макар із нею особистісно росте й формується як чоловік, який зможе досягти чогось у житті. Марта розуміє його силу: «він – справжній мужчина, а такі люблять тільки свою справу, а вже опісля – жінок. Про це думати тяжко, жити з цим – неможливо» [3, с. 248].

Становлення Гоцика відбувається через крайнощі: донжуанство, авантюризм і благородну діяльність. Особливе значення для розвитку Гоцика та Макса мають стосунки з батьками. Зазначені герої вступають у протистояння з ними. Макс, бажаючи мати власний бізнес, потонує у ілюзіях щодо свого «аристократичного» походження й не побудував гармонійних стосунків із заможними батьками, які його забезпечували. Маскулінізація героїв трилогії «Мати все» була можлива лише за допомогою жіночих образів, які репрезентують діаду «мати-дитина»: спочатку залежність, а потім проживання почуттів і подвигу.

Значущі для України події кінця 2013 – початку 2014 років під назвою «Революція Гідності» знайшли своє відображення в романі Люко Дашвар «Покров». За жанром – це фемінінний роман, що складається з одинадцяти розділів. Дослідниця Т. Кисла зауважує, що твір виражає жіночу суб'єктивність особливою «жіночою мовою» [4, с. 19]. Роман тяжіє до постмодерного напрямку в літературі, для якого характерна незалежність особистості, міфологізм, архаїчність та переплетіння стилів.

Головна героїня Мар'яна – результат кризи буття, що відбулося на її психології. Дівчина розгублена, безмежно зако-

хана, занадто довірлива, робить необдумані вчинки. Героїня в сумнівах і пошуках. Автор зображує сучасну дівчину, яка готова на все заради людини, яка її не любить. Герої твору пасивні за характером, ними постійно керує доля. Головна героїня не йде за мрією, а вибирає ту роботу, яка доступна.

Люко Дашвар майстерно переплітає у творі минуле та сьогодення, поєднуючи історію-повість козацьких часів із сучасними подіями, які відбувалися на Майдані під час Революції Гідності.

Історична лінія розглядається автором до середини XIX століття. Криваво-червоною лінією через весь роман проходить думка про цінності родини, своєї крові. Мар'яна з'ясовує стосунки з рідними, доля яких нелегка. Сюжет твору «Покров» розгортається переважно навколо Мар'яни. У центрі роману – кохання та зміна свідомості головної героїні, яка звикла лише до легкого успіху, яка прагне багатства й не звикла турбуватися й думати про інших. Події на Майдані змінюють Мар'яну, зокрема, дивний і незвичайний хлопець, який, побачивши дівчину лише раз, назвав її своєю.

Письмениця, удаючись до екзистенції, детально змальовує жіночі образи родини Мар'яни. Мати Ада й бабуся втілюють сильний тип жінки. Вони народжені великою любов'ю й усіма силами борються за особисте жіноче щастя. Серед чоловічих образів захоплює Ярк – студент зі шляхетними моральними принципами, громадською позицією та правилами життя. Ми бачимо в образі Ярка та його товаришів психологічний тип чоловіка-захисника.

Події 2013–2014 років письменниця зображує з авторською оцінкою, укладаючи у слова Ярка послання, що «не обов'язково фізично бути на Майдані, Майдан – усюди. Кожен у своєму будинку нині має шанс жити по-справжньому, робити справжнє діло, поважати людей, не брехати, забути про заздрість і ненависть, любити» [5].

У зображенні подій на Майдані письменниця показує читачам, як змінюються герої та їх особисте життя. Валя – батько Мар'яни, починає годувати революціонерів. Поля, подруга головної героїні, медсестра, із перших днів починає допомагати пораненим і продовжує невтомно працювати на Майдані, а після закінчення протесту разом із Ярком вирушає в зону АТО. Детально описуючи події 2014 року, авторка використовує героїв трилогії «Биті є» Макара та Гоцика. Хлопці гинуть у революційну ніч. Люко Дашвар наголошує, що на Майдані гине молодь, яка б мала будувати країну.

Завдяки своєму стилю Люко Дашвар глибоко розкриває тему твору. Тло сюжету – Майдан і розкол країни. На цьому тлі книга дуже емоційна, хоча суть книги не в осмисленні Революції Гідності, а в усвідомленні себе як особистості на революції. Вибір героїв та ідея воз'єднання родини крізь призму трагедії захоплює читача.

Авторка використовує різноманітні конструкції для розкриття драматизму життя героїв. Звертаючись у своїх творах до теми розвитку людини, письменниця майстерно показала умови та наслідки еволюції кожного з героїв. Моральне зростання кожного з персонажів відбувалося через кризові для особистості обставини. У її творах часто переплітаються долі людей, із яких складається історія України. Відзначимо, що незвичайність сюжетів, переплетення минулого та сьогодення, неоднозначність імен, глибокий психологізм героїв, відсутність поділу персонажів на позитивних і негативних дозволяє

авторці посідає позицію найбільш наслідуваного письменника нашого часу.

Отже, ми з'ясували особливості художньої рецепції сучасних подій та їх героїв у прозі Люко Дашвар, зокрема своєрідність художньої репрезентації жіночих образів у романі «Мати все», потрактування чоловічих образів у трилогії «Біті є» та художнє осмислення реалій сьогодення в романі «Покров».

Висновки і перспективи подальших наукових розвідок. Проаналізувавши романи «Мати все», «Покров», трилогію «Біті є», ми дійшли висновку, що твори належать до масової літератури, для якої характерна впізнаваність, візуалізація образів, яка не веде рецепієнта до медитації. Роман «Мати все» розповідає про типову сильну жінку, яка все тримає у своїх руках. Домінуючою є концепція «мати-дитина». Люко Дашвар показує всю складність сімейного життя «жінок із суспільства», яким часто важко тримати баланс. У романі «Покров» письменниця дає авторську оцінку подіям кінця 2013 – початку 2014 років, висвітлюючи проблеми патріотизму, державництва та зміни особистості на тлі трагічних подій у країні. Переплетіння минулого та сьогодення показує нам важливість родини та роду. Проаналізована трилогія «Біті є» – це картина багатошарового суспільства, в якому є багаті, бідні, чесні, нещирі та романтики.

Вивчення творчості українських письменниць кінця ХХ – початку ХХІ століть дає можливість зрозуміти сучасний літературний процес, порівняти його з минулим етапом становлення літератури, усвідомити роль української літератури у світовому контексті.

На майбутнє плануємо простежити фемінне/маскуліне у прозі Люко Дашвар.

Література:

1. Волошук Л. Феміністичний дискурс прози Євгенії Кононенко. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського*. Філологічні науки. Київ. 2017. С. 62–66. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/141487426.pdf>
2. Дашвар Люко. Мати все: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 336 с.
3. Дашвар Люко. Біті є. Макар: Кн. 1. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля». 2011. 288 с.
4. Кисла Т. Жанровий код постмодерністського фемінного роману. *Літературознавчі студії*. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2007. Вип. 19, ч. 1. С. 164–168.
5. Дашвар Люко. Інтерв'ю. URL: <https://www.dempi.com.ua/dashvar>
6. Дашвар Люко. Біті є. Макс. Кн. 2. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. 288 с.
7. Дашвар Люко. Біті є. Гоцик. Кн. 3. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. 272 с.
8. Дашвар Люко. Покров: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 384 с.
9. Москальчук В. Українська література кінця ХХ століття (література постмодерну). *Українська мова й література в середній школі, гімназіях, ліцеях та колеґіумах*. 2006. № 2. С. 63–67.

10. Павличко С. *Дискурс модернізму в українській літературі*: монографія. К. : Основи, 1999. С. 74.
11. Таран Л. Жіноча роль. *Жінка-автор у сучасній українській прозі : Емансипаційний дискурс*. К. : Смолоскип, 2007. 126 с.
12. Ткаченко Т. *Феномен жіночого прозописьма в українській літературі другої половини ХХ – початку ХХІ століття*: монографія. К. : Феміда, 2008. 254 с.
13. Філоненко С. *Концепція особистості жінки в українській жіночій прозі 90-х років ХХ століття* : монографія. К. : Основи, 2006. 156 с.

Kyrylenko N., Avlastsova A. Artistic reception of modern events and their heroes in the prose of Lyuko Dashvar

Summary. Relevance of research. The article examines the prose of the modern Ukrainian writer Lyuko Dashvar, paying special attention to the peculiarities of the artistic modeling of characters in the author's texts.

The purpose of the article is to trace the peculiarities of the artistic reception of modern events and their heroes in the work of Lyuko Dashvar.

Research methods. The following methods were used in the work: analysis of scientific literature on the topic, generalization, description, systematization of the obtained information, textological and descriptive methods, which provide ample opportunities for clarifying the place of Lyuko Dashvar's creative output in the context of modern Ukrainian women's prose.

Content of the study and its results. Nowadays, new literary groups are forming, which initiate forums and actions, popularizing modern prose, which is designed to destroy canons and reorient literature towards modernity. «Women's prose» is an ambiguous category in literature, since the works are grouped by the author's gender, and not by genre, style, or ideological and thematic categories. Postmodern literature now exists in a free space where everyone chooses to read what they like.

A new galaxy of women writers of a certain period marked the expansion of the genre boundaries of prose works. Special attention in the period of digitization is paid to mass literature. Literature goes beyond human interests, and an easy-to-read book, similar in plot to a melodrama, will be quickly read by the recipient.

Having analyzed the novels «Maty vse», «Pokrov», the trilogy «There Are Beats», we came to the conclusion that the works belong to mass literature, which is characterized by recognizability, visualization of images, which does not lead the recipient to meditation.

Studying the works of Ukrainian women writers of the late 20th and early 21st centuries provides an opportunity to understand the modern literary process, compare it with the past stage of the formation of literature, and realize the role of Ukrainian literature in the world context.

Key words: modern Ukrainian prose, heroes, postmodernism, popular literature.

*Косарева Г. С.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української філології та міжкультурної комунікації
Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ПЕРСОНАЖІВ У РОМАНІ А. БАЙЄТТ «POSSESSION» ТА В ОДНОЙМЕННІЙ ЕКРАНІЗАЦІЇ НІЛА ЛАБУТА

Анотація. У статті досліджуються особливості гендерної ідентичності персонажів у романі А. Байєтт «Possession» (1990 р.) у порівнянні з інтерсеміотичним перекладом – однойменною екранізацією режисера Ніла Лабути (2002 р.). Актуальність теми статті визначається тим, що проблеми гендерної ідентичності персонажів, специфіка «чоловічого/жіночого письма» у порівняльно-типологічному аспекті з фільмотекстом досі не були предметом спеціального вивчення. У даній розвідці поєднані методи постструктуралістської феміністичної та гендерної критики, а також інтермедіального аналізу.

На основі аналізу нарративних складових, сюжетних і позасюжетних елементів, системи образів, художньо-стильових рішень розглянуто стратегії творення гендерної ідентичності персонажів у романі А. Байєтт «Possession» в однойменній екранізації Ніла Лабути.

Акцентовано, що у романі письменниця фокусує увагу на постмодерній грі з жанровими конвенціями масової літератури. Змальовуючи різні гендерні ролі, жінка-авторка через стиль письма вербалізує свою Іншість у культурі, з чим асоціюється нелінійність, алогічність оповіді через використання художнього прийому «потоків свідомості». Разом з цим, репрезентуючи гендерну ідентичність персонажів твору, А. Байєтт маркує її особливості через різні художні прийоми (апосіопезу, капіталізацію, графічні викреслення у тексті) як жіноче, так і чоловіче письмо, але водночас іронічно та скептично у дусі постмодерністської поетики ставиться до цих маркувань. У статті відзначено, що імена персонажів також пов'язані з гендерною ідентичністю. Їх можна об'єднати в категорією імен-характернівів («charactonyms»). Ці міркування актуалізовані на прикладі імені Мод Бейлі. Деталізовано візуальні експерименти режисера Ніла Лабути в однойменному кінотексті щодо конструювання художнього простору персонажів. До таких прийомів належать, зокрема, візуалізація крупних планів персонажів, прийому *champ / contrechamp*, техніки паралельного монтажу, численних флешбеків, освітлення, своєрідного музичного ряду, що вибудовують як психологізм жіночих та чоловічих персонажів, так і оприявнюють їхню гендерну соціалізацію в аспекті історичного антуражу доби Вікторіанства, пов'язаного з культурною генеалогією героїв, іронічністю та грою із стереотипами сучасності.

Ключові слова: гендерна ідентичність, екранізація, неовікторіанський постмодернізм, кінонарратив, постмодерна гра, «чоловіче/жіноче» письмо, феміністичність, маскулінізм, візуальний код.

Постановка проблеми. Гендерний підхід як один із способів дослідження літературних творів вже давно вийшов за межі тлумачення соціальних ролей чоловіка та жінки, проблеми фемініного, маскуліного письма тощо. На сьогодні всі продуктивнішими стають міждисциплінарні розвідки, пов'язані з інтерсеміотичним перекодуванням літературного тексту у процесі кіноекранізації. Одним із таких творів став роман англійської письменниці Антонії Байєтт «Possession», який було надруковано в 1991 році. Як відомо, того ж року книга стала лауреатом престижної Букерівської літературної премії. Він є втіленням сміливого експерименту з погляду самотурної образно-художньої манери оприявнення доби Вікторіанства, у якій актуалізовано, зокрема гендерну ідентичність персонажів. Роман англійської авторки захопив увагу не лише численних читачів, але й кіномитців своїми жанровими конвенціями масової літератури, а також постмодерною грою на рівні хромотопу, сюжету, образної системи, оригінальним візуальним кодом.

Зокрема, 2002 року роман було екранізовано режисером Нілом Лабутом. Зауважимо, що на сьогодні роман Антонії Байєтт «Possession» ще не перекладений українською мовою, проте знаходиться у процесі перекладу, над яким працює літературознавиця Ярослава Стріха.

На перетині вікторіанської традиції та постмодерністської філологічної новації тексту-квесту у центрі роману – дві сюжетні лінії. Перша знаходить свій прояв через зображення образів двох вигаданих поетів вікторіанської епохи, Рандольфа Генрі Еша та Кристabelle Ла Мотт. Водночас друга сюжетна лінія органічно пов'язана з образами сучасних літературознавців – Роланда Мітчелла і Мод Бейлі.

Аналіз останніх досліджень. Творчість Антонії Байєтт викликає наукові зацікавлення дослідників, переважна більшість яких зосереджує увагу на вивченні жанрових особливостей, поетики, естетичної та творчої манери авторки. Зокрема, у статті Г. Костенко з'ясовано специфіку концепту «вікторіанства» у романі А. Байєтт [1]. Крім того, у полі дослідницької уваги зарубіжних дослідників творчості британської авторки А. Шехер та А. Луїса опинився досвід герменевтичної інтерпретації роману «Володіти» («Possession») з погляду «біографічної метафікції» [2]. Водночас, наукових розвідок, присвячених інтерсеміотичному перекодуванню цього роману А. Байєтт у процесі кіноекранізації в аспекті гендерної ідентичності бракує, чим також пов'язана актуальність цієї розвідки.

Зауважимо, що ідеї постструктуралістської феміністичної критики та гендерний підхід як спосіб тлумачення літературних творів з погляду інтерсеміотичного перекодування під час кіноекранізації, став доволі поширеним у галузі гуманітарних наук в останні десятиліття. Це яскраво засвідчують, зокрема, дослідження літературознавців: К. Міллет [3], Ю. Крістєвої [4], Г. Сіксу [5], Л. Ірігерей [6], В. Агеєвої [7], Н. Зборовської [8], Т. Гундорової [9], М. Варикаши [10] та інших. Такі літературознавці як В. Агеєва, Т. Гундорова, Н. Зборовська на

основі психоаналітичних теорій впровадили у гендерне літературознавство нові методологічні засади. Наприклад, знаковою є монографія Марти Варикаши «Гендерний дискурс у літературі non-fiction», в якій дослідниця визначає об'єкт зацікавлення гендерного дискурсу: «У ході гендерних досліджень розглядається які риси характеру, ролі тощо приписує суспільство жінкам і чоловікам через культурні цінності та символи, щоб збудувати ієрархію влади на основі гендерної асиметрії» [10, с. 16]. Зокрема, авторка фокусує увагу на жіночому і маскулінному письмі. Вона диференціює його згідно таких контрастних понять як раціональне та ірраціональне, символічне та образне. У розвідці вона наголошує: «Його прийнято трактувати логоцентричним, тобто таким, для якого характерні раціоналістичні оцінки, орієнтація на істинність і несуперечність, ієрархічна організованість, моносемія, полярні опозиції тощо» [10, с. 19]. Ці положення студії М. Варикаши є важливим з погляду порівняльно-типологічного аналізу гендерних стратегій у літературному творі «Possession» А. Байєтт та однойменній кіноекранізації режисера Н. Лабути. Ця дослідниця слушно наголошує, що «(...) необхідність врахування під час літературознавчих досліджень гендерної ідентичності автора диктується вимогами врахування авторського дискурсу, складовою якої і є гендерна ідентичність» [10, с. 19].

Принагідно варто зазначити, що теорія екранізації є однією з провідних галузей сучасного літературознавства. Значний внесок у вивчення питання міжмистецької взаємодії літературного та кінотекстів зробили наукові розвідки таких дослідників: В. Фесенко [11], Г. Клочка [12] та інших. В. Фесенко у своїй монографії [11] зацентрувала на сфері функціонування фемінізму в кінематографі. Йдеться про те, що «(...) поряд із відмовою від пошуків вічної жіночої суті, дослідники наголошують на ролі культурних дискурсів характерних для соціуму на певному історичному відрізку, у конституванні жіночої ідентичності: жінка є такою, яка вона є, під впливом того, що і як говориться про неї» [11, с. 343]. Жінка відрізняється від чоловіка ситуацією і роллю в суспільстві, в родині тощо. Чоловічий погляд традиційно фіксує жінку як дивакувату, чужу, алогічну. Фемінізм впроваджує активне дослідження нарративних ролей жінок-персонажів, поведінки жінок-глядачок у кінозалі, процесу вироблення жіночої ідентичності в національному кінематографі. В аспекті нашої розвідки ці роботи видаються знаковим, оскільки попередній досвід в цій галузі допоможе визначити, у який спосіб оприявнюється гендерна ідентичність у кінострічці «Possession» Ніла Лабути через специфічні прийоми кіномистецтва.

Мета статті полягає у з'ясуванні стратегії творення гендерної ідентичності персонажів у романі А. Байєтт «Possession» та в однойменній екранізації Ніла Лабути в аспекті нарративних, художньо-образних особливостей твору.

Виклад основного матеріалу. Роман «Possession» А. Байєтт – зразок невікторіанського постмодернізму, у якому репрезентовано гру авторки з жанровими конвенціями масової літератури. У творі порушено проблеми гендерної ідентичності персонажів на тематичному, нарративному, сюжетно-композиційному рівнях. Відповідно, простежуємо реалізацію гендерної ідентичності за допомогою текстуального аналізу образної системи та співвідношення категорій «письма» і «гендеру» з погляду мовно-стилістичного рівня. Авторка використовує у романі різні види письма: класична проза, щоденники, листи.

Все ці стилі та способи «омовлення» тексту органічно вписуються у сюжетне тло роману.

Головними героями у романі «Possession» є літературознавці Роланд Мітчел і Мод Бейлі. Вони займаються дослідженням життєпису вигаданих автором поетів XIX століття: Рандольфа Падуба і Кристabelle Ла Мотт. На початку роману Роланд Мітчел знаходить чернетки листів Падуба до Ла Мотт і вже з цього моменту реципієнт починає діалог з авторкою роману через детективний сюжет, оскільки також паралельно ознайомлюється зі вставними текстами минулої епохи Вікторіанства через щоденники, листи та створених уявою А. Байєтт поетів. У такий спосіб ролі комуніканта між епохами XX і поетами XIX століття виконують щоденники протагоністів: реального історика на ім'я К. Робінсон та фікційних героїв Еллен Падуль, Бланш Гловер, а також подруги поетеси Кристabelle Ла Мотт, і її двоюрідної сестри – Сабіни де Керкоз.

Наративний план роману структурований за допомогою двох часових координат: сучасності та вікторіанської доби. Письменниця пропонує можливість альтернативної інтерпретації гендерних ролей у соціумі одразу двох часових вимірів однієї країни, що дає змогу проводити паралелі між декількома часовими площинами. У свою чергу, екранізація Ніла Лабути допомагає візуалізувати певні аспекти гендерної ідентичності персонажів, породжуючи нові конотації. Важливим з цього погляду є співвідношення категорій письма / гендеру, оскільки художній текст-письмо (роман А. Байєтт) та візуальний текст-письмо (екранізація Ніла Лабути) є своєрідними способами ідентифікації як героїв, так і їхніх творців.

У романі британської авторки передусім оприявлено *інший погляд* (курсив наш – К.Г.) з точки зору жіночого дискурсу. У творі авторка ретельно фокусує увагу на художніх деталях, на історичному антуражі вікторіанської епохи, для неї важливим відтворити її автентичність (приміром, згадаємо музеєфікований маєток одного з героїв) або ж опис вікторіанських меблів у будинку (тут вгадуються алюзії до твору іншої британської авторки-постмодерністки А. Мердок та її роман «Чорний принц»).

На думку Елейн Шовалтер, анатомія є текстуальністю [13, с. 124]. Характерною ознакою творів, «написаних тілом», [13, с. 125] є інтимність та сповідальність. Для роману «Possession» ці риси є доміантними, оскільки текст твору містить листування, щоденники персонажів, розлогі описи душевних переживань героїв, зокрема так званий «жіночий простір». Підтвердженням слушності цієї тези може слугувати цитата з роману: «But you are never content to leave it there (...) your world is haunted by voiceless shapes (...) and wandering Passions ... and little fluttering Fears ... more sinister than any conventional Bat or Broomstick-witch» [14, с. 194], «(...) All leading on and yet stationary ... I cannot say ... I trust you know already ... [14, с. 200]», «I think ... I'm nearly sure ...» [14, с. 541]. На нарративному рівні прийом апосіопези актуалізує внутрішній монолог жінки, прояви її чуттєвого та чутливого незавершеного письма.

Іншим прикладом, що засвідчує концепт «жіночого письма», є так званий графічний виклад нарації А. Байєтт. Авторка використовує курсив: «At my life, at the way it is – what I *really* want is to – to have; could you sit down every evening and write to *your wife*; If we care about history at all – *English history*» [14, с. 290, 235, 433], що візуально зосереджує увагу

читачів і акцентує на світосприйнятті героїв, їхніх моральних та духовних цінностях. У сюжетному тлі роману письменниці також використовує капіталізацію – прийом виділення окремих слів за допомогою великих літер, приміром: «(...) looked up at the carved letters over the porch: BETHANY; It is done. BY FIAT» [14, с. 229, 220], щоб підкреслити емоційну оптику у момент виголошення думок адресантом. У першому випадку надмірне збудження Рандольфа, який прагне відповідей, а у другому – Кристabelle, яка у такий спосіб намагається виправдати свою поведінку у власних очах. За допомогою прийому капіталізації А. Байєтт акцентує на небезпеці, приватному житті, яким нехтує професор Кропер і є одним з кінематографічних елементів роману, яким послуговується режисер Ніл Лабут. Вивіска, яка оприявнюється в романі наступним чином: «PRIVATE PROPERTY KEEP OUT. NO TRESPASSERS. DANGEROUS DOG. PROTECTED PROPERTY. ANY ACCIDENTS YOUR OWN RISK» [14, р. 346] візуалізується на екрані крупним планом та озвучується голосом з-за кадру у кіностічці. Як у літературному, так і у кінотворі, цей сюжетотвірний об'єкт перетворюється на нехтування правил професором та є свідченням його залежності від артефактів.

А. Байєтт своєрідно графічно маркує текст роману. Наприклад, на вербальному рівні простежуємо також викреслення та виправлення самої себе, що є характерною особливістю «жіночого письма». Цікавим є той факт, що вона графічно позначає у творі як жіноче, так і чоловіче письмо, послуговуючись постмодерною грою із читачем. Вочевидь, постмодерністська авторка скептично ставиться до гендерно маркованої лексики. Так, прийом закреслення вона послуговується також і щодо чоловічого персонажу, образу Рандольфа. У його кореспонденції зустрічаємо: «(...) without premeditation, under the impression that you were indeed as much struck as I was by our quite extraordinary; I cannot surely be alone in feeling; (...) drug of understanding, that you must in some way share my eagerness that further conversation could be mutually profitable that we must meet. I cannot (...)» [14, с. 8]. Варто наголосити, що рішення режисера зберегти відповідність першотвору не спростовує попереднє твердження, а, навпаки, свідчить на його користь. Своєю чергою, у фільмотексті режисер Ніл Лабут спрямовує великий план камери на чернетки листів Рандольфа Еша, де чітко виокремлюються позовклі аркуші, розмиті чорнила та перекреслені фрази. Тобто режисер використовує великий план камери у якості компенсації детального викладу змісту чернеток.

Вочевидь, у фільмопросторі Ніла Лабути сюжет позначений деякою статичністю кадрів. Апогей почуттів персонажів режисер втілює за допомогою промовистого мовчання, середніх планів та ліричного супроводу, природними та штучними звуками (крик чайок, шум прибою, краплі дощу, рев автомобіля тощо). У силу часової обмеженості в екранізації випущено велику кількість епізодів, що відіграють чималу роль в романі. Такі «розриви» у нарації режисера впливають на поетику твору. Зміни полягають у відсутності сюжетної лінії з такими персонажами, як Вел та Еван, замовчується біографія героїв.

Своєю чергою, кінонарративні прийоми режисера реалізуються з погляду візуалізації тілесності героїв, що й підтверджується у фільмі численними кадрами за допомогою гіпнотичних, звабливих рухів, плавною вимовою із придыханням і м'яким акцентом на суттєво важливих словах, як-от у листі, який Рандольф адресує до Кристabelle, описуючи враження від першої

зустрічі після тривалого листування. Вимова та наголоси на важливості цієї події заміщує деталізований опис сцени у першотворі. Жіночий досвід цієї героїні, її тілесність органічно оприявнено у візуальній версії однойменної кіностічки режисер Ніла Лабути.

Стратегії гендерної ідентичності персонажів оприявнено через образну систему літературного та кінотворів. Одним із найбільш цікавих є образ протагоністки Мод Бейлі, яка належить до сучасного часового пласту роману А. Байєтт. Героїня є експертом з творчості вікторинської поетеси Кристabelle Ла Мотт, професоркою Лінкольнського університету. Вже з першого знайомства читачів з нею можна спостерігати риси маскулінізації жіночої поведінки. Прикладом цього може слугувати перша зустріч Мод та Роланда: «(...) tried to take his bag, which he refused to allow» [14, с. 60]. Втім, не лише її поведінка, а й зовнішній вигляд свідчить про це. У гардеробі цієї жінки є плащ чоловічого пошиву, до того ж, її волосся завжди є покритим. Вона ховає його, неначе соромлячись. Цьому явищу є логічне пояснення А. Байєтт, яке передує знайомству з Мод. В епіграфі до розділу, де читач вперше зустрічає Мод. Тут простежуємо алюзію на казку братів Грімм «Рапунцель». Мод протиставляється казковому прототипу, хоч рішення бути замкненою у вежі зроблене нею власноруч. До того ж, поняття вежі у даному випадку не є алегоричним: «She lived at the top of Tennyson Tower» [14, с. 45]. Вона практично жила в інформаційному центрі факультету з досліджень жіночої культури, зачинивши себе у башті поза межами життя, яке пульсує. При цьому зауважимо, що до появи в її житті коханця, Фергуса Вулфа, Мод надавала перевагу коротким чоловічим зачіскам і лише підбурювання Фергуса: «(...) the shaved style was a cop-out, a concession ...» [14, с. 295] надало їй впевненості та заклику до дії. Розставання пробудило в ній бажання усамітнитися, але цього разу її схвищом були головні убори у вигляді шарфів, хусток, тюрбанів тощо. Ці художні деталі є важливими з погляду конструювання гендерної ідентичності героїні у творі. Цікавим є той факт, що єдиним протагоністом у романі, кому довірилась Мод, був Роланд Мітчел. З його вуст пролунало прохання: «You shouldn't. You should let it out» [14, с. 295]. У такий спосіб Мод впускає Роланда у свій затишний внутрішній світ: «Roland felt as though something had been loosed in himself, that had been gripping him» [14, с. 296]. Для Роланда більше не існує видимих бар'єрів, і відбувається перша щира розмова. Важливим у цьому випадку є конотації виразу «let your hair down» [14, с. 295]. В епіграфі «Rapunzel Rapunzel Let down your Hair» [14, с. 40] мається на увазі пряме значення – розпустити волосся у вигляді фразеологічної одиниці – «розслабитися», «вилити душу». Тож, А. Байєтт надає образу Мод такі конотативні характеристики з метою емоційного наповнення та показу її жіночності, попри видиму зовнішню маскулініність.

Якщо порівняти цей образ з екранним у фільмі, помічаємо значну його модифікацію. Водночас режисер зобразив Мод досить фемінною, без будь-яких натяків на жіночу маскулініність. Вона прагне продемонструвати свою першість передусім за допомогою інтелектуальних здібностей. Значним відхиленням від тексту можна вважати відсутність головних уборів Мод. Натомість, альтернативою в фільмопросторі стає її зібране волосся. У даному випадку взаємодівра між Мод та Роландом настає значно пізніше, коли таємниця вікторинської епохи розкрита. До того ж, ефекту інтимності додає вели-

кий план кадру у фільмі та використання режисером прийому *champ / contre-champ*, який полягає в зображенні кадру знятого з одного ракурсу, за яким слідує кадр, знятий з протилежного ракурсу. Недовіру до сильної статі режисер реалізує за допомогою прийому мовчання, яке є досить промовистим у кадрі. Наприклад, коли Мод плаче, а звуків розпачу майже не чути через шум води, що летіється з крану. У романі ж авторка використовує прийом апосіопези: «It's both sides. It's everything. It was always there...» [14, с. 94] як вияву наростання психологічної напруги героїні.

Імена персонажів теж мають свої конотації, пов'язаними з гендерною ідентичністю. Їх можна об'єднати в категорію імен-характернізмів («*characteronyms*»), що є досить розповсюдженим явищем в англійській художній літературі. Наголосимо, що ім'я та прізвище головної героїні Мод Бейлі мають своєрідний герменевтичний код. В англійській мові слова «*motte*» і «*bailey*» поєднані виразом «*motte and bailey castle*» [15], що тлумачиться як одна з найбільш ранніх європейських фортифікаційних споруд. Вона представляла собою насипний курган «*motte*», оточений ровом. На вершині цього кургану знаходився дерев'яний частокіл зі сторожовою вежею і арсеналом. Другий частокіл «*bailey*» оточував курган та рів, і таким чином являв собою зовнішній рубіж оборони. В останньому листі Кристобель до Генрі Рандольфа Еша А. Байєтт залишає читачам підказку до рецепції образу цієї загадкової жінки і принагідно згадує корінь імені «... if I had kept to my closed castle, behind my motte and bailey defence» [14, с. 561]. Ім'я для Мод служить певним щитом, яким вона відмежована від зовнішнього світу, і, зокрема, від світу чоловіків. Ця жінка тримається на безпечній відстані від протилежної статі, і як тільки відбувається найменше зближення, Мод боїться довіритися людині і ховається за стінами власноруч збудованої вежі.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз на предмет реалізації гендерної ідентичності персонажів у романі А. Байєтт «*Possession*» та у кіноверсії Ніла Лабути показав, що митці використовують різні техніки для їхнього оприявлення, що позначено своєрідними авторськими прийомами. Тож, у романній версії твору виявлено переважно феміноцентричний підхід, який характеризується увиразненням внутрішніх монологів героїні у поєднанні з прийомами «потоку свідомості», елементами іронічної мовної гри, «автоматичного письма» авторки, поглибленням підтексту твору. Динамізм переживань персонажів у творі, а також співставлення категорій «письма» та «гендеру» актуалізовано наявністю таких мовно-стилістичних засобів: апосіопези, курсиву, капіталізації, викреслювання, що знаходить відповідники у фільмотексті у вигляді техніки промовистого мовчання, природних та штучних звуків, зміною середніх і крупних планів. Жіноче начало в першотворі ототожнюється з природою, що, у свою чергу, відтворюється у кіноверсії відповідним візуальним рядом. При цьому постмодерна авторка фокусує увагу на Іншості героїні як з погляду історичного тла вікторіанської епохи, так і поєднує їх з жанровими конвенціями масової літератури, оскільки вона досить іронічно та скептично ставиться до гендерних маркувань у тексті.

У кінофільмі помічаємо трансформацію в оповідній романній стратегії щодо конструювання гендерної ідентичності персонажів. Режисер Ніл Лабут зменшує кількість персонажів (Вел, Еван Макентайр, Леонора Стерн, Беатріса Нест) і не вносить щодо них навіть найменшого спогаду до нарративного

плану кінофільму. Водночас, у фільмі яскраво оприявлено бінарні опозиції «чоловік» / «жінка» крізь призму крупних планів персонажів, прийому *champ / contrechamp*, техніки паралельного монтажу, численних флешбеків, освітленню, своєрідного звукоряду, що продукують нові художні смисли у рецепієнтів.

Література:

1. Костенко Г. М. Концепт «вікторіанства» у романі В.С. Байєтт «Володіти». *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Серія «Філологія»*. 2019. Вип. 83. С. 36–40.
2. Aroorva Shekher, Ansu Louis. A Hermeneutical Revisit to «Biographic Metafiction» through A.S. Byatt's *Possession: A Romance*. *Critique: Studies in Contemporary Fiction*. 2023. P. 535–544. URL: <https://www.tandfonline.com/action/showCitFormats?doi=10.1080/%2F00111619.2022.2063046>.
3. Millett K. *Sexual Politics* / Kate Millett. NY : Doubleday, 1969. 424 p.
4. Крістєва Ю. *Stabat Mater* : пер. з фр. Христини Сохоцької. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. Львів : Літопис, 2002. С. 662–679.
5. Сіку Е. Сміх медузи. Вступ до гендерних досліджень. Харків : СІПБ, 2001. 812 с.
6. Irigaray L. *This sex which is not one*. Ithaca : Cornell University Press, 1985. 221 p.
7. Агеева В. Основи теорії гендеру. К. : «К.І.С.», 2004. 535 с.
8. Зборовська Н. Феміністичні роздуми : на карнавалі мертвих поцілунків. Львів : Літопис, 1999. 336 с.
9. Гундорова Т. Проявлення слова. Львів : Літопис, 1997. 373 с.
10. Варикаша М. Гендерний дискурс у літературі non-fiction. Донецьк : Ландон ХХІ, 2013. 212 с.
11. Фесенко В. Література і живопис : інтермедіальний дискурс. К. : Видавничий центр КНЛУ, 2014. 398 с.
12. Ключек Г. Поетика візуальності Тараса Шевченка. К. : Академвидав, 2013. 250 с.
13. Showalter E. *Sexual Anarchy. Gender and Culture at the Fin de L.* : Virago, 1996. 242 p.
14. Byatt A. S. *Possession* / Antonia Susan Byatt. NY : Random House, 1990. 573 p.
15. *The Motte and Bailey Castle* [Electronic resource]. Access mode : <https://www.durhamworldheritagesite.com/architecture/castle/motte-and-bailey>.

Kosarieva H. Gender identity of characters in A.S. Byatt's "Possession" novel and its screen adaptation by Neil LaBute

Summary. This article examines the peculiarities of gender identity among characters in A.S. Byatt's novel "Possession" (1990) in comparison with its intersemiotic translation – the screen adaptation by director Neil LaBute (2002). The relevance of the article's topic is defined by the fact that issues of gender identity among characters, the specificity of "male/female writing", in a comparative-typological aspect with the film text, have not yet been under the detailed study. This exploration combines methods of structuralist feminist and gender criticism, as well as intermedial analysis.

Based on the analysis of narrative components, plot and subplot elements, systems of imagery, artistic and stylistic decisions, the strategies of creating gender identity among characters in A.S. Byatt's "Possession" novel and its screen adaptation by Neil LaBute are examined. It is emphasized that in the novel, the author focuses on a postmodern play with genre conventions of popular literature. Depicting various gender roles, the female author verbalizes her Otherness in culture through writing style, associating it with non-linearity

and illogicality of narrative through the use of the artistic device of “stream of consciousness”. Alongside this, while representing characters’ gender identity in the work, A.S. Byatt marks its peculiarities through various artistic techniques (aposiopesis, capitalization, graphic markings in the text) as both feminine and masculine writing, however simultaneously adopts an ironic and skeptical attitude toward these markings in the spirit of postmodern poetics.

It is stated in the article that the names of the characters are also linked to gender identity. They can be grouped into the category of charactonyms. These considerations are actualized through the example of the name Mod Bailey. The visual experiments of director Neil Labute in the eponymous

cinematic text regarding the construction of the artistic space of characters are detailed. Among such techniques are, for instance, visualization of close-ups of characters, the use of shot/reverse shot, parallel editing techniques, numerous flashbacks, lighting, a peculiar musical score, which both build the psychological portrayal of female and male characters and contextualize their gender socialization in the aspect of the historical setting of the Victorian era, associated with the cultural genealogy of the heroes, irony, and play with contemporary stereotypes.

Key words: gender identity, adaptation, neo-Victorian postmodernism, film narrative, postmodern play, “male/female” writing, femininity, masculinity, visual code.

*Кузьменко В. І.,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри східноєвропейських мов
Національної академії Служби безпеки України*

АВТОБІОГРАФІЧНИЙ ВИМІР ПРОЗИ ЛЕОНІДА ПЕТРОВСЬКОГО

Анотація. Стаття присвячена осмисленню прозового доробку сучасного українського письменника Леоніда Петровського крізь призму автобіографічного виміру.

Усі його романи, повісті та оповідання – це переважно події, спалахи, пережиті й пропущені крізь серце й душу митця, створені на реальних фактах його власного життя.

Перше оповідання Л. Петровського «Пес» було надруковане на сторінках всеукраїнського альманаху «Вітрила» (1977). Воно було позначено печаттю автобіографізму. Згодом під пером письменника з'явилась романтична повість про кохання «Дев'ятнадцята осінь» (1988), також написана на основі життєвих перипетій автора.

Цікаво написаний інший автобіографічний роман Л. Петровського – «Мегаліт» (2017) дарує сучасному читачеві відчуття вічної краси рідної землі, безмежної щедрості душі нашого народу, серце якого завжди відкрите для добра, всепрощення і любові.

У романі «Окрушини долі» (2021) сюжетна канва також автобіографічна. Письменник наділяє кожному особистість відчуттям планетарної відповідальності за завтрашній день усього людства, причетністю до творення кращого майбутнього для прийдешніх поколінь.

Діапазон прозової палітри Леоніда Петровського напрочуд широкий: від оповідань – до серйозних філософських полотен. Усі вони вражають читача витонченістю, психологічною глибиною і розумінням духовних цінностей життя.

Проведений аналіз засвідчив, що в оповіданнях, повістях та романах письменника переважають автобіографічні лірико-філософські інтонації. Отже, автобіографізм став домінантною рисою ідіостилу митця, який у своїх текстах акцентував на самопізнанні людини. Водночас проза Л. Петровського поєднала національні та соціальні мотиви. Вона стала органічною сферою виявлення політичної, інтелектуальної і творчої енергії письменника, ідейною зброєю в боротьбі з російськими загарбниками за суверенну Україну.

Ключові слова: автобіографізм, ідіостиль, проза, роман, повість, оповідання.

Постановка проблеми. Новітня українська проза – невичерпне джерело досліджень і роздумів про шляхи майбутнього розвитку вітчизняного красного письменства. Пошуки нових стильових манер письма, нового типу відтворення реальності, інших художніх засобів, новітніх мистецьких ідей, жанрові експерименти, тематичні екскурси та інтертекстуальні ігри – усе відбувається в руслі розв'язання найактуальніших проблем часу: подолання людиною абсурдності світу, відчуженості від нього, самотності, маргінальності, протест проти знецінення загальнолюдських чеснот. Саме тому в більшості творів переважає автобіографічно-оповідна інтонація. «Сучасна людина в сучасній прозі стає виднішою в своїх справжніх вимірах»

[1, с. 126]. І це унаочнює вагомий прозовий доробок Леоніда Петровського, в якого одне з пріоритетних місць займають автобіографічні компоненти.

Аналіз сучасних досліджень. Своєрідним підсумком плідної праці прозаїка впродовж півстолітнього творчого життя в українській літературі став чотиритомник творів Леоніда Петровського [2; 3; 4; 5], а також публікація роману «Окрушини долі» [6]. Поодинокі спроби дослідження розмаїтого (оповідання, новели, повісті й романи) прозописьма Л. Петровського зустрічаємо в розвідках М. Славинського [2, с. 5–22], В. Клічака [7] та ін. Проте варто констатувати їх переважно спорадичний характер. Відтак донині немає цілісного уявлення про естетичну природу образного світу белетриста крізь призму автобіографізму. **Актуальність** теми дослідження визначається передовсім назрілою потребою наукового осмислення прозового масиву Леоніда Петровського як складного й багатогранного естетичного явища, що інтегрує світоглядні засади письменника, індивідуальну манеру його письма, особливості поетики, стилю, образної системи тощо.

Новели та оповідання, повісті й романи відомого сучасного письменника – радше події, спалахи, пережиті й пропущені крізь серце й душу автора, створені на реальних фактах його власного життя, переконують читача в тому, що письменник насамперед є літописцем своєї доби. Звідки і де вигулькнув автор книг «Дев'ятнадцята осінь», «Три приїзди в село», «Людина черги», «Інтернат», «Інваліди душі», «Зворотний бік землі», «Гніздо для лелеки», «Мегаліт», «Окрушини долі» та багатьох інших, і для нього самого залишається таємницею за сімома печатами.

Мета статті – виконати дослідження специфічних ознак автобіографізму, осмислити ідейно-естетичні домінанти та естетичну спрямованість прози Л. Петровського.

Виклад основного матеріалу. Теоретичне осмислення автобіографізму як специфічного мистецького утворення розпочалось у середині ХХ ст. в студіях Ж. Гюсдорфа, Ф. Лежена, Дж. Олі та інших зарубіжних науковців. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. в українському літературознавстві проблеми документалістики, в тому числі й автобіографізму, почали активно розробляти О. Галич, Г. Мазоха, О. Бровко, Т. Черкашина та інші.

В сучасній науці про літературу автобіографією (грец. *autos* – сам, *bios* – ж и т т я і *graphō* – пи ш у) називають «літературний жанр, головним героєм якого (в літературному сенсі) є сам автор; основа автобіографістики, що включає, крім автобіографії, мемуари (спогади), щоденники, почасті й листування, а також автобіографічні художні твори. Все це разом можна означити терміном «автобіографізм», тобто тією осо-

бливістю, що полягає в наповненні твору фактами з власного життя письменника» [8, с. 10].

Естетична цінність літературної автобіографії зумовлюється пропорційним співвідношенням у ній художнього й документального елементів. Напрочуд важливими є точність фактичного матеріалу, достовірність зображуваних подій, які часто поєднуються з домислами, накладанням на факти авторських життєвих перипетій тощо.

Що читач знаходить в чотиритомнику та в романі «Окрушини долі» відомого майстра прози? Передовсім, образ однієї долі, своєрідної, неповторної, сповненої нечуваних несподіванок, поворотів і небезпек. Але, хоч як суперечливо б це не звучало, у своїй унікальності біографія Леоніда Петровського є типовою, характерною для своєї доби. Чи міг бути інакшим життєвий шлях юнака, киянина у шостому поколінні, який внаслідок химерних викрутасів долі батька й матері, народився в мальовничому селі Багачівка Звенигородського району на Черкащині напередодні Різдва – шостого січня 1947 року. Голод якраз почав затягувати зашморг на шиї України, поселявся в кожному дворі й хаті, а в цей час Чингісхану новітньої епохи – Йосипу Джугашвілі-Сталіну подавали до чаю зацукровану квітку гібіскуса. Того ж 1947 року закінчився термін ув'язнення в сталінському концтаборі Леонідового діда по материнській лінії. Тож хлопчик з мамою виживав у хаті «ворога народу», якому було заборонено повертатися до Києва. Тато «подався на заробітки кудись на шахти, бо єдиний, прибулдий киянин серед селян мав паспорт, а це відкривало можливість дременути куди подалі». У типовому провінційному містечку Городище на Черкащині, де оселилися дідусь із бабусею та онуком, Леонід і пішов до першого класу, а згодом, коли діда реабілітували, повернулися до Києва в комуналку, бо їхню квартиру привласнив керівник одного з підрозділів КДБ.

При живих батьках, дідусеві з бабусею хлопчик навчався й виховувався в Київській школі-інтернаті № 1, яка нічим не відрізнялась від звичайного дитячого сиротинця (школа ця й до сьогодні функціонує у Святошині). Матір бачив востаннє ще трирічним, нічого не знав про неї до двадцяти трьох років. Пізніше з'ясувалось, що вона померла в лікарні для душевнохворих.

Згодом, уже коли Л. Петровський буде писати художні твори, доля дітей, позбавлених батьківської опіки (числ дитинство випало на важкий повоєнний час), їхній нелегкий життєвий шлях опинився в епіцентрі його роману «Інтернат». Завдяки неабиякому психологічному такту автора, вмінню проникати в складний духовний світ, герої письменника постають зі сторінок цього твору, немов живі – в своїй, ще дитячій, безпосередності і в своїй, уже юнацькій, самозаглибленості й «таємничості». Духовний світ підлітків не ізольований від труднощів та проблем, які турбують дорослих, і які часто боляче вриваються в дитяче життя. Прозаїк поділяє глибоку думку В. Сухомлинського про те, що моральність юної душі залежить від того, якою вона вийде із зустрічі зі злом. Від таких зустрічей Л. Петровський не вберігає своїх інтернатівських персонажів на відміну від багатьох колег по літературному цеху, а також педагогів, які до недавнього часу були аж надто запопадливими в цьому розумінні, по простоті душі гадаючи, що чим менше в книгах зустрічатиметься «неприємної» правди, тим більшим буде їх виховне значення. Помилка, за яку все наше суспільство сьогодні у війні з російськими загарбни-

ками, за одвічне наше право жити на своїй землі розплачується тисячами життів молодих українських захисників.

Свій письменницький шлях Л. Петровський розпочинав спокійно, виважено, не надаючи цьому особливого значення, залишившись на все життя скромним трудоголіком у літературі, шанобливо схиляючи голову перед видатними попередниками у царині Слова.

У щоденнику «Думи мої, думи мої» Остап Вишня писав: «Коли входиш у літературу, чисть черевики! Не забувай, що там був Гоголь, був Шевченко! Обітри черевики!»

Леонід Петровський належить саме до таких письменників. Доля прозаїка і до письменства, і в літературі була нелегкою. Щоправда, ніхто й ніколи з когорти щедро обдарованих від природи талантом не вибирав протоптані манівці чи широкі магістралі, які одразу ведуть до омріяної мети.

Леонід відслужив у радянській армії, та ще й за кордоном, в Угорщині, у складі танкової частини входив до Чехословаччини, відтворивши побачене в повісті «Інваліди душі». Закінчив факультет журналістики Київського державного університету ім. Т. Шевченка. Працював у Києві механіком на кіностудії науково-популярних фільмів, монтажником заводу «Комуніст». Понад сорок років – 1970–2012 – у видавництві «Молодь» та поліграфкомбінаті «Україна». Здається, така робота зовсім не залишала йому шансів удосконалювати власну майстерність, адже постійно необхідно було редагувати чужі рукописи.

У цьому зв'язку доречно згадати академіка О. Білецького, який зізнавався, що хоча надто багато часу витратив на немагістральну діяльність, на читання й рецензування здебільшого і другорядних або й третьорядних творів, але не шкодує, бо в них нерідко виразніше виявлялися загальні чи приховані тенденції літературного розвитку і з них можна було довідатися про те, що оминала «висока» література, що не потрапляло до неї.

Так сталося з Петровським. Вичитуючи чужі рукописи, він мимоволі відточував і власне перо. Не поспішав із оприлюдненням незрілих речей. Перше оповідання «Пес» з'явилося на сторінках всеукраїнського альманаху «Вітрила» в 1977 році. Воно було позначено печаттю автобіографізму. Зрештою, нічого поганого в цьому немає, так починали сходження на літературний Олімп майже усі письменники світу: від опису конкретного факту, здебільшого дорогого авторові як пам'ять про зустріч із непересічною особистістю, однак малоцікавого для читача. У Леоніда Петровського ситуація була дещо іншою. «Непересічною особистістю» виявилась покинута напризволяще знесилена тваринка в наморднику, яка не могла через це прохарчуватися. «Намордник був великий і дістати губами або язиком бодай шматочок їжі йому не вдавалося, тож собака нахилив голову і спробував це зробити боком пащі. Нічого не виходило. Тоді він почав метляти головою, розкидаючи їжу, пробував, мабуть, утисячне, лапою зірвати намордник, та все було безрезультатно. Врешті, протяжно заскавчав» [4, с. 344]. Ось ця інтрига – вдасться чи ні героєві оповідання, а заодно й оповідачеві твору допомогти тваринці в її біді – і тримає в напрузі читача. Цим оповіданням особливо захоплювався поет Микола Сом.

Згодом під пером талановитого белетриста всі оповідки, взяті з його бувальщин, набули непідробного літературного статусу в романтичній повісті про кохання «Дев'ятнадцята осінь», опублікованій з легкої руки Віктора Баранова видавни-

цтвом «Молодь» у 1988 році в серії «Перша книга прозаїка». В. Баранов і редактор книжки Ю. Набока стали справжніми наставниками й рецензентами сорокарічного автора. Леонід Талалай, поздоровляючи з творчою ластівкою, заспокоював: «Книжка видана не запізно, запам'ятай, справжній прозаїк виписується тільки в років сорок, а дехто й пізніше, так що в тебе все попереду» [6, с. 351]. Книга Л. Петровського мала певний успіх, і стало зрозуміло, що на літературному небосхилі України з'явилась нова зірка.

В чому ж магія майстерності прозаїка? Видатний американський письменник лауреат Нобелівської премії Ернест Хемінгвей секрети своєї творчості розкрив просто: «Я прагну висловити на папері те, що бачу і відчуваю найкращим і найпростішим штибом». Гадаю, що саме це робить сучасний український прозаїк Леонід Петровський: намагається «оповідати правду, навіть зі шкодою для свого реноме, адже пам'ять має бути чесною, відвертою і болючою, тільки тоді вона виправдовує свій сенс. Якщо життя існує таким як є, то й писати необхідно про нього яким воно є, без лицедійства і прикрашання» [6, с. 8].

Проте спершу немолодого вже початківця вабили карколомні долі нестандартних героїв, типу Миколи Панаретова. Тільки уявіть собі: перша світова війна, прапорщик тікає з австрійського полону, герой, командир розвідувальної роти, став більшовиком і чекістом, пив, гуляв, грабував, попався й знайшов себе в іпостасі розумного й безжального бандита, врешті вплив начальником секретної комісії ЧК, знав усе про вище керівництво. Коли його спіймали, перед розстрілом, написав сповідь свого життя і головне – не видав нікого зі своїх спільників і агентів з обох боків. За свідченням самого Л. Петровського, почувши про намір написати книгу такого закрою, В. Баранов, зітхнувши, промовив: «Друже, така повість чи роман ніколи не побачить світ, поки існуватиме радянська влада» [6, с. 362].

Попри те, що тоталітарна влада незабаром почала у Бозі, пріоритети Л. Петровського в творчості з роками змінилися. Нині прозаїк уже не шукає карколомних сюжетних вивертів, його персонажі – серед нас. Такі ж як і ми, захоплені буденними проблемами й негараздами, почасти – нерішучі й сором'язливі, вряди-годи – напористі аж занадто. Різні життєві ситуації, людський прояв у них – ось і всі «секрети» літературної майстерності.

Український письменник Роман Андріяшик у соціально-психологічному романі «Люди зі страху» вперше в світовій літературі розробив екзистенційну концепцію страху – перед соціальним та національним гнобленням, нівеляцією особистості під тиском тоталітарного режиму, страху перед власною незахищеністю та безпорадністю в суперечливому світі з його постійним протиборством добра і зла. Такого концептуального бачення і художнього осмислення героїв, представників так званого втраченого покоління, не запропонував жодний західний літератор.

Проблема людей зі страху, які не можуть творити історію, стала однією з центральних і в творчості Леоніда Петровського. «Сімдесят з гаком років радянської влади і її мракобісної ідеології породили в багатьох роздвоєння особи, збочення на дві правди, а від цього, в людей совісних, зболює душа, і в підсумку духовне каліцтво. Не знаю, кому більше завдячувати, та мені вдалося оминати цю масову пошесть», – спові-

дався прозаїк у романі «Окрушини долі». В цьому творі, як сказано в анотації до видання, «буття героя оголене до відкритого нерва. Все на світі складається з крихт, епізодів, подій, тому й назва твору – «Окрушини долі». Розповідь автобіографічна» [6, с. 10]. Л. Петровський наділяє оповідача роману, як і багатьох персонажів твору – свого батька, дідуся та інших ідеєю так званого «українського дводушся» – у кожному з них поєднано душу тираноборця, риси прометеївського типу, але й душу невільника, раба, бранця темряви, усього чорного, що заважає людині бути власне людиною. Як все це актуально для нашого сьогодення.

Цікаво написаний інший роман Леоніда Петровського – «Мегаліт» теж присвячений розробці згаданої проблеми. У жанровому аспекті цей твір є автобіографічним романом – масштабним і багатомірним. Композиційно самобутній твір охоплює сто останніх років буття рідної України. Різні життєві долі, несподівані сюжетні повороти, точні психологічні характеристики, глибокі філософські роздуми – усе це, безперечно, привертає увагу широкого читачького загалу.

Попри магістральну лінію «українського дводушся», твір дарує сучасному читачеві відчуття вічної краси рідної землі, безмежної щедрості душі нашого народу, серце якого завжди відкрите для добра, всепрощення і любові. Письменник наділяє кожну особистість відчуттям планетарної відповідальності за завтрашній день усього людства, причетністю до творення кращого майбутнього для прийдешніх поколінь. Автобіографічний роман «Мегаліт» став одним із найважливіших набутків творчої зрілості майстра слова. «Коли вона настає, підбивають підсумки, – зауважував критик М. Славинський. – Дехто, зупинившись на досягнутому, задоволено зітхає, живе минулим. Леонід Петровський належить до інших – до тих, хто, віддавши людям вагомий ужинок, торує нові й нові шляхи» [2, с. 22].

Одна з автобіографічних повістей Л. Петровського «Три приїзди в село» завершується такою сповіддю митця: «У безмежному, чорному і глибокому, космічному просторі летить наша Галактика. Де початок і де кінець її – невідомо. Мільярди сонячних систем – одні спалахують, інші згасають. У одній з них – наша Земля: так собі, стосовно зірок – сирота, нам же – колиска усього живого. Вдивляюся у голубі океани і зелені материки, шукаю Карпати, Дніпро і Чорне море, шукаю Україну. Знайшов. Подумки опускаюся нижче: здрастуй, Черкащино, і ти, Звенигородко, ще нижче: привіт, рідна моя Багачівко!» [3, с. 132].

Діапазон прозової палітри Леоніда Петровського від оповідань до серйозних філософських полотен. Всі вони вражають читача витонченістю, психологічною глибиною і розумінням духовних цінностей життя.

У кожній прозовій книзі домінують ліричні та лірико-філософські інтонації. За версією митця, життя людини, сповнене загадок, контрастів та настроїв і їх варто розгадувати, для того щоб, імовірно, так до кінця й не розгадати.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз засвідчив, що в оповіданнях, повістях та романах Леоніда Петровського переважають автобіографічні лірико-філософські інтонації. Отже, автобіографізм став домінантною рисою ідіостилію митця, який у своїх текстах акцентував на самопізнанні людини. Обравши себе самого за прототип у більшості своїх творів, письменник надав своїм текстам своєрідного стилістичного забарвлення, долучив своє бачення власної

долі та відображення доквілля, літературного, культурного, соціального контексту.

Водночас проза Л. Петровського поєднала національні та соціальні мотиви. Вона стала органічною сферою виявлення політичної, інтелектуальної і творчої енергії письменника, ідейною зброєю в боротьбі з російськими загарбниками за суверенну Україну.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в осмисленні поезитики новел та оповідань (малої прози) письменника.

Література:

1. Кодак М. Душа під вантажем доби: Про сучасну прозу, здебільшого молоду. Дніпро. 1997. № 3-4. С. 125–135.
2. Петровський Л. Вибрані твори в 4-х томах. Том 1.: Інтернат. Роман. Дев'ятнадцята осінь. Повесть; авт. передмови М. Славинський. Київ: Укр. письменник, 2018. 464 с.
3. Петровський Л. Вибрані твори в 4-х томах. Том 2.: Три приїзди в село. Інваліди душі. Повісті. Київ: Укр. письменник, 2018. 464 с.
4. Петровський Л. Вибрані твори в 4-х томах. Том 3.: Зворотний бік землі. Гніздо для лелеки. Київ: Укр. письменник, 2018. 448 с.
5. Петровський Л. Вибрані твори в 4-х томах. Том 4.: Мегаліт. Роман. Трава по пояс. Повесть, оповідання. Київ: Укр. письменник, 2018. 448 с.
6. Петровський Л. Окрушини долі. Житомир: Вид-во «Рута», 2021. 492 с.
7. Національна спілка письменників України : Біобібліографічний довідник / Гол. ред. В. Клічак. Київ : Укр. письменник, 2023. 1008 с. С. 891.
8. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка та ін. 2-ге вид. виправл., доповн. Київ: ВЦ «Академія», 207. 752 с. (Nota bene).

Kuzmenko V. The autobiographical dimension of Leonid Petrovskyi's prose

Summary. The article is devoted to understanding the prose work of the modern Ukrainian writer Leonid

Petrovskyi through the prism of the autobiographical dimension.

All of his novels, novels, and short stories are mainly events, and outbursts experienced and passed through the heart and soul of the artist, created on the real facts of his own life.

L. Petrovskyi's first short story «The Dog» was printed on the pages of the all-Ukrainian almanac «Vitryla» (1977). It was marked with the stamp of autobiography. Subsequently, the romantic love story «Nineteenth Autumn» (1988) appeared under the writer's pen, also written on the basis of the author's life vicissitudes.

Another interestingly written autobiographical novel by L. Petrovskyi – «Megalith» (2017) gives the modern reader a sense of the eternal beauty of his native land, the boundless generosity of the soul of our people, whose heart is always open to goodness, and forgiveness and love.

In the novel «Debris of Fate» (2021), the plot canvas is also autobiographical. The writer endows each individual with a sense of planetary responsibility for the future of all humanity, and involvement in creating a better future for future generations.

The range of Leonid Petrovskyi's prose palette is surprisingly wide: from short stories to serious philosophical canvases. All of them impress the reader with sophistication, psychological depth, and understanding of the spiritual values of life.

The conducted analysis proved that the writer's stories, novellas, and novels are dominated by autobiographical lyrical, and philosophical intonations. Therefore, autobiography became a dominant feature of the artist's diastyle, which emphasized the self-knowledge of a person in his texts. At the same time, L. Petrovskyi's prose combined national and social motives. It became an organic field for revealing the political, intellectual, and creative energy of the writer, an ideological weapon in the fight against the Russian invaders for sovereign Ukraine.

Key words: autobiography, diastyle, prose, novel, shory, short story.

*Москаленко Н. О.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри перекладу**Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»**Бердник Л. В.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри перекладу**Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»**Черкащенко О. М.,**старший викладач кафедри перекладу**Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»*

КОМПОЗИЦІЯ ЯК АСПЕКТ ПЕРСУАЗИВНОСТІ В ПОВІСТІ РОАЛЬДА ДАЛА «ВДВ»

Анотація. Повість Р. Дала «ВДВ» – це перш за все репрезентація свідомості персонажів з різних світів. Зіткнення фантастичного та реального моделює структуру твору та реалізується на рівні ідей та мовних художніх засобів. Відштовхуючись від цього ключового мотиву, дослідник має можливість встановити і глибинні метафори, і інтертекстуальний підтекст, і специфіку художнього мовлення. А головне, окреслити механізми впливу одних елементів на інші, функціонування їх у цілісній системі художнього твору.

Ключовими тезами для цього дослідження є такі: 1) елементами поетики є всі складові твору як функціональної системи щодо формування впливового тексту, іншими словами, енергійного тексту; 2) композиція твору – елемент поетики, що визначається як своєрідний ритм руху нарації, логіка зміни точок зору, свідомостей, що репрезентуються у просторі художнього твору; 3) у творі є мовленнєві маркери точок зору, з яких розгортається певний світ, іншими словами мовленнєві маркери репрезентації свідомості; 4) одними з таких мовленнєвих маркерів є дійсничні одиниці, що окреслюють не тільки хронотоп твору, але й встановлюють модуль нарації, тобто демонструють стан свідомості, з якої розгортається певний світ персонажа; окрім того, модуль нарації окреслює можливі реакції реципієнта (сміх, зацікавленість, тривогу); 5) поетика композиції реалізується через систему опозицій на різних рівнях тексту: сюжетному, ідейному, мовленнєвому.

Рушійним ствердженням цього дослідження є таке: будь-який аналіз тексту має на меті розуміння механізмів його впливовості, які, вочевидь, не є на поверхні художнього твору, не є важливими для розуміння читачем, але є генераторами впливовості, або енергійності тексту, що і є причиною популярності того чи іншого твору. Наша увага спрямована на діалог точок зору з двох просторів, який втілюється у повісті Р. Дала як домінуючий мотив мандрів між світами велетнів та людей. Точка зору окреслюється мовленнєвими елементами: 1) дейксисом, що встановлює не тільки межі самоусвідомлення героїв (Я-ТУТ-ТЕПЕР), а ще окреслює модус мовлення у напрямку емотивності; 2) способом номінації предметів та явищ; 3) мовленнєвою оцінкою оточуючих предметів та явищ.

Ключові слова: дейксис, рецепція, композиційні маркери, естетизація помилкового мовлення.

Постановка проблеми. Коли мова йде про художній твір як провокацію певного сприйняття, мається на увазі, що текст потенційно здатен спричинити певні читачські реакції. Необов'язково, що кожен читач розкриє в однаковій мірі потенційні можливості тексту. Але для дослідження твору в парадигмі такого погляду на літературу цікавим може бути формування такої методики, при якій встановлюються маркери потенційного сприйняття художнього твору. Вони можуть бути на поверхні, відповідно, очевидними для читача, можуть бути прихованими. Навіть очевидні маркери структурної організації тексту (шрифт, ілюстрації, назви частин/розділів) не завжди однаково інтерпретуються, але сприймаються як функціонально навантажені.

Зрозуміло, що читач, тим більше читач-дитина, не замислюється над визначенням функції таких маркованих елементів, на відміну від дослідника, який замислюється над питанням, як зроблений текст, як створюється впливовий текст і де шукати механізм цієї впливовості. Інтерпретації дослідника здатні розкрити потенційні властивості художнього тексту.

Аналіз останніх досліджень. Творчість Роальда Дала в українському філологічному просторі привертає все більше уваги науковців. З того часу, коли було здійснено переклад творів письменника українською, а це 2000 рік, лінгвісти, літературознавці, перекладознавці відкривають неосяжні перспективи наукових досліджень феномену художнього дискурсу Р. Дала. Особливу увагу дослідники приділяють ідіостилі письменника, домінуючою ознакою якого є словотворчість [1; 2; 3; 4; 5].

Мета цього дослідження визначити фактори впливовості художнього тексту, з'ясувати перспективи рецептивного аналізу творчих експериментів Роальда Дала.

Виклад основного матеріалу. Р. Дал поділяє повість «ВДВ» («Великий Дружній Велетень») на 25 частин, перша з яких: List of Characters, а наступні 24 назвою окреслюють ключовий сюжетний мотив, останній з яких також змушує зупинитись у здивуванні як і назва першої частини, оскільки має назву: The Author. Частиною художнього впливу стає вже Contents, оскільки автор порушує очікуване від такої частини, презентуючи перелік дійових осіб як окрему частину твору,

відповідно, яка заслуговує такої самої уваги, як інші. Окрім того, Р.Дал, називаючи останню частину *The Author*, інтригує читача порушенням меж фікційного простору, зрозуміло, що автор очікується в просторі хронотопу, напевне як діюча особа.

Читач, обізнаний з європейською літературою, впізнає літературні маніпуляції з числовою символікою та метаморфози з просторами – переплетення реального, з якого відбувається мовлення автора, та фікційного – результату, продукту авторського мовлення. Ці відлуння Гомера, Вергілія, Данте, Сервантеса, Свіфта, Дефо та Пруста не сприймаються як очевидні або як моделюючі зміст повісті, але вони визначають той літературний континуум, в якому існує повість Р. Дала. І це континуум значущих художніх творів, які закарбовані в культурі як впливові. Але очевидним є неочікуване поєднання персонажів твору та автора в одному просторі. Це перший крок у повість Р.Дала реалізації принципу різнорівневих порушень звичного, узального, конвенційного.

Наступні елементи, що привертають увагу як марковані, – це шрифти. Письменник використовує курсор, великі літери, виокремлюючи фрагменти речення або тексту. Прикладом: 1) *And, of course, SOPHIE, an orphan;* 2) *And, of course, THE BFG.* Анафоричність презентації головних героїв повісті лексично та графічно створює певний зв'язок між героями.

Графічними засобами Р.Дал користується задля інтонаційного варіанту речень, не лише уточнюючи логічний наголос, але й демонструючи емоцію персонажа, значущість події, вербальне позначення якої графічно марковано. Так на запитання дівчинки Софії щодо її викрадення, ВДВ відповідає: *'Because you SAW me,' the Big Friendly Giant answered. 'If anyone is ever SEEING a giant, he or she must be taken away hipsitch!'*

Наступний приклад того, як графічно маркується лексема, яка є ключовою у поясненні: *'Oh, but the bean is a vegetable,' Sophie said. 'Not the human bean,' the Giant said. 'The human bean has two legs and a vegetable has no legs at all!'*

У першому реченні автор наголошує на предикаті, а у другому на означенні, оскільки у першому ствердженні логічний наголос, відповідно, інтенція мовця пов'язана зі ствердженням стану, а в другому реченні – з диференціацією поняття *bean*.

Зрозуміло, що ми мусимо констатувати, що графічна маркованість може бути прочитана по-різному, але однозначно, вона впливає на інтонаційну структуру тексту. Тексти, які із захопленням читає Софі на пляшках зі снами, презентовані як нотатки, зроблені ВДВ, і вони також графічно марковані: *I HAS RITTEN A BOOK AND IT IS SO EXCITING NOBODY CAN PUT IT DOWN. AS SOON AS YOU HAS RED THE FIRST LINE YOU IS SO HOOKED ON IT YOU CANNOT STOP UNTIL THE LAST PAGE.* При певній варіативності пояснення функцій такого маркування, очевидним є відокремлення текстів, унікальних за поетикою, захоплюючих мовленнєвою грою та стихією нонсенсу, від основного тексту твору.

Композиційна структура твору визначається традиційним для жанрів фентезі, казок розділенням простору твору на два за критерієм впізнаваного для читача, тобто того світу, з якого фокусує погляд читач, так званого, реального, та іншого, так званого, фантастичного, нового для читача, дивного, з іншими законами існування. Не занурюючись у тему типології зв'язків між двома фікційними світами у хронотопі художнього твору, все ж таки можна визначити домінуючі типи таких

зв'язків. Між світами може бути: 1) асиміляція та адаптація, які тяжіють до тотожності, 2) протиставлення у паралельному існуванні.

Фантастичний світ демонструє так званому реальному відносність людських цінностей, це головна його функція, яка реалізується в безліч варіантів. Будь-який ірреальний простір, захоплюючи реальний, або паралельно існуючий, або такий, що проникає у реальний, створено з метою переглянути сталі сприйняття дійсності, спровокувати інший погляд, актуалізувати значущості забутих явищ. Розуміючи ці ключові функції фантастичного в літературі, розглянемо систему перетинів між двома світами повісті Р.Дала.

У Р. Дала це світ людей і світ велетнів. Головні герої: дівчинка Софі та Велетень, ім'я якого контрастує з іменами інших велетнів-людоджерів семантикою та структурою. Головний персонаж йменується вільним ад'єктивним словосполученням з лексемами загального значення: *I is THE BIG FRIENDLY GIANT! I is the BFG.*

Роальд Дал не випадково не йменує головного персонажа лексемою на позначення власного імені, так він реалізує концептуальну ідею твору, яку на даному етапі окреслимо як ідею народження авторської свідомості з простору власного погляду. Не називаючи персонажа власним іменем, замість нього пропонує оцінювати ад'єктивне словосполучення з вільними значеннями лексем, письменник досягає посилення контрасту між персонажами, а головне, відсутність у фантастичному світі точки зору на головного героя, з якої можливе іменування. Герой називає себе сам, наче для оточуючих його велетнів він безіменна істота. Зрозуміло, що абревіатура *the BFG* набуває модифікацій лексичного значення у бік лексико-семантичного поля власних назв. Цікаво, що ім'я велетня в оповіді починає функціонувати з моменту його вимови персонажем, до цього про героя йдеться як про *Giant*. Читачеві відкривається поступово інформація про загадкового героя, і більшість цієї інформації демонструється мовленням Велетня, і його змістовною стороною, і формальною.

Розглядаючи логіку перетинів між двома світами, позначимо головних героїв літерами А та Б. Відповідно, Софі – персонаж А, що втілює людський світ з його когнітивними моделями сприйняття, а ВДВ – персонаж Б, що презентує фантастичний світ з його законами функціонування. Світи А та Б протягом розвитку сюжету взаємодіють за певною логікою. Етапи взаємодії позначаються мотивами проникнення, як то: 1) переміщення у просторі; 2) розуміння/нерозуміння один одного 3) отримання нової інформації про закони існування чужого світу; 4) емпатія до чужого світу.

Спочатку про переміщення у просторі: 1) візуальне зіткнення призводить до того, що Б захоплює А і переміщує в інший простір; 2) А адаптується до простору Б, знайомлячись з принципами харчування та задоволення, з онтологією (народження – смерть), з конфліктом світу Б; 3) адаптація персонажу А призводить до можливості конструктивної взаємодії і до переміщення Б до простору А; 4) адаптація Б відбувається на тому самому мотиві: харчування/ задоволення, знайомство з конфліктом світу А; 5) персонаж Б стає провідником до власного світу для представників світу А; 6) персонаж Б асимілюється у світі персонажу А, переміщуючи атрибути власного світу та опановуючи мовою світу А; 7) світ Б ототожнюється зі світом А, виходячи за межі фікційного.

Ландюг переміщень такий: 1) **Б** захоплює **А** у світі **А**, транспортує до світу **Б**; 2) між **А** і **Б** виникає емпатія, що свідчить про занурення у світ **Б**; 3) **А** транспортує **Б** у світ **А**; 4) представники світу **А** разом з **Б** транспортуються у світ **Б**; 5) всі представники світу **Б** разом з представниками світу **А** переміщуються до світу **А**.

Мотив переміщення у просторі реалізується як рух до подолання світу **Б**, що втілює страх людей перед смертю. Відбувається поглинання простором дійсності, реальності світу фантастичного так, що світ **А** також стає фантастичним, розширює власні межі до чарівного, але при цьому все, що втілює загрозу людському життю, перетворюється на експонат в музеї: велетнів-людожерів зачинають в котловані й виставляють наче в зоопарку, навіть з атрибутами зоопарку: *NOTICE: IT IS FORBIDDEN TO FEED THE GIANTS*.

Переміщення героїв направлені до перетворення свідомості, точки зору на світ Велетня, яке реалізується через трансформацію мовлення. Зв'язок між такими діями, як вдмухування дітям снів та створенням казок, очевидно, глибоко метафоричний. По суті, Р. Дал демонструє власний погляд на природу літературної творчості для дітей, вибудовуючи шлях свого героя до письменництва через взаємодію з дитиною. Створення казок, за Р. Далом, передбачає модифікацію свідомості письменника, проникнення у світ дитинства, адаптація в ньому й асиміляція з ним. З цього погляду, повість «ВДВ» глибоко метафорична й символічна.

Мотив взаємодії двох світів реалізується не тільки як мотив транспозиції, переміщення персонажів, а як мовленнєва взаємодія персонажів. Персонаж **А** окреслює поле певних лексичних, семантичних одиниць та синтаксичних зв'язків так само, як і персонаж **Б**. Кожен з персонажів втілює поле власного мовлення, між якими відбувається діалог на рівні інформаційного обміну, на рівні встановлення домінуючої точки зору. Мовленнєві світи наче проникають один в один, і як простір **А** асимілює простір **Б**, так мовлення **А** асимілює мовлення **Б** (*The BFG expressed a wish to learn how to speak properly, and Sophie herself, who loved him as she would a father, volunteered to give him lessons every day. She even taught him how to spell and to write sentences, and he turned out to be a splendid intelligent pupil*). Саме цей мотив перетворення мовлення ВДВ вказує на ключовий елемент композиції всього твору: мовлення героя як відображення окремого світу.

У будь-якому художньому тексті відбувається діалог: на поверхневому очевидному рівні: 1) як комунікація між персонажами; 2) як автокомунікація персонажу; 3) між автором та читачем; та на прихованому, імпліцитному: 1) між культурами; 2) між свідомостями як точками зору на світ, що відрізняються за різними типами критеріїв (гендерними, віковими, онтологічними (світ існування)), 3) між світоглядом фікційним та дійсним. Діалогічна система твору, як правило, занадто складна, багатоплослова, іноді поліфонічна.

Р. Дал створює повість, більшу частину якої складає саме розмова Велетня з Софією (14 частин повісті – це спілкування героїв). Діалог захоплює не стільки змістом, скільки формою, він насичений оригінальним мовленням з помилковими граматичними, морфологічними, конструкціями, з перекрученими фразеологізмами, з переплутаними словами. Це створює перспективу сприйняття, іншими словами, рецепції, мовлення Велетня наче щойно народженим, ще не сформованим у кон-

тексті узуального мовлення. В цьому мовленні розпізнається стихія дитячої словотворчості, у якій відбивається живий погляд на світ з його пошуком мотивованої назви предмета.

Р. Дал перекручує психоментальну логіку, коли мовлення дорослого персонажа робить гіперболічно дитячим, а мовлення дитини правильним дорослим. Стихія словотворчості настільки є виразною, що затьмарює фабулу повісті, привертаючи увагу до словесної гри в різноманітних варіантах.

Розглянемо взаємодію двох світів у комунікації персонажів **А** та **Б**, враховуючи, що кожен з них презентує у власному мовленні власний світ з притаманними йому когнітивними моделями опису та номінації.

Зрозуміло, що увагу дослідників привертають розбіжності у мовленні персонажів. Ми поставили завдання визначити не тільки функціональність мовленнєвого зіткнення двох світів, скільки поле тих значень, що актуалізують ці розбіжності.

Роальд Дал розмежовує два світи як дві мовленнєві свідомості. Прийомами такого виразного розмежування слугують порушення мовного узусу в мовленні персонажів. Цими персонажами є велетні як представники світу **Б**, світу, який функціонує як невідомий для людей, чарівний, лякаючий і який потрібно виправити, подолати. Мовлення у цьому світі також «неправильне» з точки зору персонажа із світу **А**. Одне з таких порушень стосується граматики.

Взагалі, Р. Далу вдалося перетворити граматичні помилки в мовленні героїв у поетичний прийом, що не тільки актуалізує увагу читача, але й виконує функцію маркера мовленнєвої свідомості, відповідно, способи вербалізації уявлення про світ. Для Р. Дала ключовою в демонстрації, скажімо, іншого світу є спосіб предикації, тобто співвіднесення інформації з дійсністю.

Доречно брати до уваги, що така граматична помилка як неузгодженість предиката, перше, що помічає читач, що супроводжує мовлення велетнів як лейтмотив їхнього мовлення. Напевно, такий прийом граматичної помилки привертає увагу на поверхневому рівні сприйняття як елемент імітації дитячого мовлення, як всі інші порушення мовного узусу.

Але занурюючись у текст, читач помічає, що граматичні порушення контрастують з дотриманням граматичних правил узгодження. Тобто мовленню велетнів властиве і узгодження, і порушення. При цьому легко виокремлюються типи речень з порушеннями та типи речень без порушень граматичної узгодженості предиката. Мовлення, що презентує чарівний світ велетнів, насичене конструкціями типу: *Sth is Ving, Sth has*. Привертає увагу концентрація на формі третьої особи однини. Мовлення велетнів не є хаотично неправильним, у ньому є своя власна логіка, яку нескладно простежити на рівні граматичних порушень. Ця логіка відштовхується від тотального домінування саме третьої особи однини, незважаючи на форму суб'єкта дії (*I, you, they, we, he, she, it*). Стосовно суб'єкта типу *he, she, it* помилок не виникає щодо узгодженості з формою предиката: *who is going to eat 'It is all depending, you see, on how big the human beans is. Japanese beans is very small 'The country which a giant visits is depending on how he is feeling. if it is a frotsy night and the giant is fridging with cold, he will probably point his nose.*

Так, можна виділити дві групи речень щодо критеріїв помилковості/безпомилковості: 1) майже завжди помилковими є синтаксичні структури із суб'єктом першої та другої особи

множини й однини, та третьої особи множини; 2) завжди безпомилковими є синтаксичні структури із суб'єктом третьої особи однини. Така закономірність предикації настільки виразна, що не може бути випадковою у поезії Р. Дала.

На рахунок інтерпретації феномену домінування певної граматичної структури в мовленні персонажів, вважаємо, варто диференціювати принаймні два аспекти: 1) рецептивний, який може спиратися на припущення варіантів читацького сприйняття, виходячи з постулатів психолінгвістики, або філософії граматики, або прагмалінгвістики, де прослідковуються закономірності впливу на свідомість реципієнта певних мовленнєвих структур; 2) внутрішня логіка самого тексту Р. Дала, яка вимагає дослідження функціонально навантаження того чи іншого порушення мовного узусу, спираючись на вивчення поезики як єдності та взаємодії всіх елементів тексту, від авторської інтенції та концептуальної ідеї до стилістичних фігур та сюжетних мотивів.

У даному дослідженні представлено ці два аспекти інтерпретації лише частково, без претензій на вичерпаність можливих занурень у вертикальні контексти, що представлені в повісті як зв'язки з науковими постулатами когнітивістики, психолінгвістики, лінгвофілософії ХХ сторіччя. Але перспективу такого занурення можна вже окреслити, виокремлюючи домінуючі риси помилкового мовлення персонажів.

Як було зазначено, мовлення велетнів не є хаотичним у парадигмі граматичних порушень узгодження предикату із суб'єктом дії. Якби воно було таким, ми зустріли б невпорядковане вживання різних типів порушення узгодженості, наприклад, варіанти вживання дієслова to be, to do, to have, як допоміжних і самостійних. Але Р. Дал не створює конструкцій з формою цих дієслів у множини, жодне речення велетнів не має форми are, don't, have, were, поодинокую є форма I am. Ми не зустрінемо такої форми, як he are, she have, it don't. Цей факт доводить до припущення, що для письменника суттєвим було не стільки порушення узгодженості підмета з присудком, скільки зменшення варіативності граматичних форм у мовленні велетнів, скажімо, демонстрація спрощеної граматики, де предикат не залежить від форми суб'єкта, де всі суб'єкти вербалізують власну присутність однаково. Спрощення граматичної системи мови велетнів щодо дієслівних форм to be, to have, to do відкриває різні шляхи до інтерпретацій. Один з них пов'язаний з психолінгвістичними закономірностями дитячого мовлення, у якому процес засвоєння граматичних форм відбувається за принципом поступового розширення варіативності вживання граматичних форм. Окрім того, відомий той факт, що дитина якийсь час говорить про себе як про об'єкт: Марійка вже поїла, Дмитрик хоче гратися – аж до того моменту, поки сформується у мовленнєвій свідомості поняття Я. Цей факт наближає до висновку про те, що Р. Дал імітує мовленнєву свідомість дитини віком приблизно 3–4 роки, створюючи мовлення фантастичних персонажів з граматичною системою, у якій відображається сприйняття об'єктів та суб'єктів дії в нероздільному стані.

Відсутність диференціації між суб'єктом та об'єктом, що вербалізується у формі третьої особи однини дієслів, пов'язана з концептуальною ідеєю Р. Дала щодо формування поетичної свідомості: шлях народження поета/письменника бере джерело в просторі дитячого сприйняття світу, де відсутні чіткі межі між суб'єктом та об'єктом. Актуальним

для творчості Р. Дала є прагнення до зображення мовленнєвої свідомості у стані її початковості задля диференціації зі сталою, зафіксованою в мовному узусі, в конвенційних способах висловлювання мовленнєвою свідомістю так званого «правильного» світу дорослих. Той факт, що ВДВ навчається правильно говорити і завдяки цьому створює повість «ВДВ», свідчить про опанування «правильною» мовою як про перетворення мовленнєвої свідомості, як про зміну фокусу сприйняття, як про встановлення такого погляду, з якого можна створити художній текст, відновлюючи «неправильну» мову як естетичний елемент.

Грамматична особливість мовлення велетнів ще й у домінуванні форми предиката як стану, а не як дії: *'No giant is knowing that,' the BFG said. 'All I is knowing about myself is that I is very old, We is going right past all these other giants! Is you seeing that whopping great one, the one nearest to us?'.... 'And he is swolloping human beans like they is sugar-lumps, two or three at a time.' 'If they is seeing me running away, they is all giving chase and throwing rocks.*

Мовлення велетнів має ще одну домінуючу: будь-яку власну дію вербалізувати як процесуальність. Припустимо, що цей факт спонукає до сприйняття такого мовлення як усвідомлення будь-якої власної дії у розгорнутому теперішньому хронотопі. Відсутність диференціації між суб'єктом та об'єктом співвідноситься з відсутністю диференціації між закінченим, повторювальним, процесуальним предикатом. Це також варіант спрощення граматики, звуження варіативності і деталізації у вербалізації дій. Окрім того, форма предиката функціонує як дійсний елемент, що демонструє самоусвідомлення персонажу у просторі його власного існування. З такого погляду, для велетнів майже всі дії актуальні у просторі ТУТ – ТЕПЕР.

Це не виключає можливість вживання дієслів у теперішньому, минулому чи майбутньому часі, при цьому, частіше, безпомилкового вживання: *'I did not steal you very much,' said the BFG, smiling gently 'It was so long ago. 'Take a bite and I am positive you will be shouting out oh how scumdidlyumptious this wonderveg is!'* Як правило правильний предикат виникає у мовленні велетнів, коли вживається модальне або дієслово, дієслово в формі імперативу.

Так, ми дійшли висновку, що так звані граматичні помилки мовлення велетнів стають естетичним елементом поезики повісті Р. Дала. Логіка граматичної помилковості обумовлена концептуальною ідеєю твору, тому домінуючі форми помилкових узгоджень предиката з суб'єктом дії направлені на демонстрацію мовленнєвої свідомості, що тяжіє до дитячої. Грамматика мови велетнів не дивує співрозмовників зі світу людей і не заважає розумінню, як це відбувається із лексикою. Грамматика «неправильного» мовлення функціонує як маркер іншого погляду на світ, відповідно, іншого способу вербалізації мислення.

Висновки. Р. Дал продовжує традицію постмодернізму, створюючи текст у тексті, твір у творі, а ще й розкриваючи дитячу рецепцію на ці твори. Очевидно також, що графічна маркованість цих текстів відчужує їх від основного сюжету. Вони взагалі розкривають перспективу цікавих досліджень у контексті компаративістики, оскільки навантаженні відлунням традицій англійського фольклору та поезії нонсенсу.

У структурі повісті Р. Дала «ВДВ» поряд з розгорнутою історією про фантастичну країну велетнів, про підкорення

велетнів людям, про дружбу Софії, дівчинки із сиротинця з ВДВ, знайомство ВДВ з королевою Англії Єлизаветою є ще важливий елемент сюжету – мовленнєва діяльність ВДВ та інших персонажів-велетнів. Роальд Дал створює унікальний поетологічний хід: жажливі історії розповідає кумедною мовою, яка є не менш виразною й впливовою, ніж історії про людоджерів та їх чудове підкорення. Сприйняття повісті одночасно відбувається в двох регістрах: як мовленнєва гра і як казковий сюжет. Парадоксально дитина сміється над тим, що з точки зору логоцентричного світу зовсім не мішно.

Так, Р. Дал продовжує традиції англійської літератури нон-сенсу, створюючи прецеденти когнітивного дисонансу, який порушує логоцентричний принцип організації художнього простору та сприяє виникненню впливового художнього мовлення. Творчість Р. Дала привертає увагу науковців перш за все з точки зору ідіостилу письменника, Словотворчість, яка реалізується у так званих дитячих творах Р. Дала, сприймається лінгвістами та літературознавцями як домінуюча ознака ідіостилу. Дослідження інтертекстуальності, глибинного зв'язку з архетипами та міфологією, механізм створення поетичного світу на межі зіткнення різних світоглядів, відповідно, різних мовлень, і ще низка питань щодо організації художнього змісту дитячих творів Р. Дала ще чекають ґрунтовних досліджень.

Література:

1. Петренко О.Д. Ономастика дитячих творів Роальда Дала : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» ; Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. Одеса, 2006. 17 с.
2. Петренко О.Д. Проблеми методики вивчення літературної ономастики на основі дитячих творів Роальда Дала. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2013. Вип. 6 (3). С. 188–197.
3. Миколишена Т.В. Мовностилістичні особливості відтворення картини чарівного світу Р. Дала в англо-українському перекладі : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.16. Харків, 2018. 259 с.
4. Миколишена Т.В. Чарівний топофон казок Роальда Дала як невід'ємна складова його індивідуально-авторської картини світу в перекладацькому вимірі (на матеріалі казки «Чарлі і Шоколадна фабрика»). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2016. № 23. Т. 2. С. 95–98.
5. Клічук О.Д. Онімична специфіка повісті Р. Дала "The BFG". *Записки з ономастики*. 2001. Вип. 5. С. 81–91.

Moskalenko N., Berdnyk L., Cherkashchenko O. Composition as an aspect of persuasiveness in Roald Dahl's story "BFG"

Summary. R. Dal's novel "BFG" is first of all a representation of the consciousness of characters from different worlds. The collision of fantasy and reality models the structure of the work and is realized at the level of ideas and linguistic artistic means. Based on this key motif, the researcher has the opportunity to establish deep metaphors, intertextual subtext, and the specifics of artistic expression. And the main thing is to outline the mechanisms of influence of one element on others, their functioning in the integral system of the artistic work.

The key theses for this research are as follows: 1) elements of poetics are all components of a work as a functional system for the formation of an influential text, in other words, an energetic text; 2) the composition of the work is an element of poetics, which is defined as a peculiar rhythm of the movement of the narrative, the logic of changing points of view, consciousness, which are represented in the space of the artistic work; 3) the work contains speech markers of points of view from which a certain world unfolds, in other words, speech markers of the representation of consciousness; 4) one of such speech markers are deictic units, which outline not only the chronotope of the work, but also establish the module of the narration, that is, demonstrate the state of consciousness from which a certain world of the character unfolds; in addition, the narration module outlines possible reactions of the recipient (laughter, interest, anxiety); 5) the poetics of the composition is implemented through a system of oppositions at different levels of the text: plot, idea, speech.

The driving statement of this study is the following: any analysis of the text aims at understanding the mechanisms of its influence, which, obviously, are not on the surface of the work of art, are not important for the reader's understanding, but are generators of the influence or energy of the text, which it is the reason for the popularity of this or that work. Our attention is directed to the dialogue of points of view from two spaces, which is embodied in R. Dal's story as the dominant motif of journeys between the worlds of giants and people. The point of view is outlined by speech elements: 1) deixis, which establishes not only the limits of self-awareness of the heroes (I-HERE-NOW), but also outlines the mode of speech in the direction of emotionality; 2) by the nomination of objects and phenomena; 3) verbal assessment of surrounding objects and phenomena.

Key words: deixis, reception, compositional markers, aestheticization of false speech.

*Покровська І. Л.,
доктор філологічних наук, професор
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

*Козлов Ю. І.,
студент 2-го курсу магістратури освітньої програми
«Східна мова і література та переклад (турецька),
західноєвропейська мова (англійська)»
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

МІЖКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ У ЛІТЕРАТУРНОМУ КОНТЕКСТІ: МОТИВ КРИМУ У РОМАНІ «З АЛУШТИ ВІЮТЬ ВІТРИ» ТА ЙОГО ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ АСПЕКТИ

Анотація. Стаття спрямована на аналіз міжкультурного діалогу у літературному контексті, зокрема на прикладі мотиву Криму в романі «З Алушти віють вітри». Дослідження вивчає інтертекстуальні аспекти цього мотиву, зосереджуючись на його впливі на сюжет та образи персонажів. Розглянемо, як письменники використовують літературний мовник для вираження міжкультурних взаємовідносин та взаємодії, зокрема через мотив Криму. Результати роботи важливі для розуміння культурних взаємозв'язків у літературі.

Дослідження в сфері літературного аналізу у магістерській роботі фокусується на міжкультурному діалозі та його виявленні у романі «З Алушти віють вітри» у контексті мотиву Криму. Дослідження виявляє вплив різних культурних контекстів на сприйняття мотиву читачем, а також визначає його роль у формуванні ідентичності літературного твору. Дослідження враховує інтертекстуальні аспекти, розкриваючи, як мотив Криму взаємодіє з іншими літературними текстами та культурними кодами. Мотив Криму в літературі відігравав і продовжує відігравати важливу роль. Цей мотив включає в себе специфічні риси Кримського півострова, його історію та культуру, і використовується письменниками для різних літературних цілей та образів. У змістовному вивченні теми про взаємозв'язок мотиву Криму та сучасних суспільних та політичних проблем, а також в розгляді його відтворення у творі «Із Алушти віють вітри» Серри Менекай, можна визначити глибокий вплив культурної спадщини на формування ідентичності та вираження протесту.

Літературні твори в цьому контексті виконують важливу роль у відтворенні історії та пам'яті, а також активно сприяють обговоренню актуальних суспільних питань. Зокрема, мотив Криму в творі Менекай розкриває не лише минуле, але й висвітлює сучасні проблеми, зокрема окупацію та боротьбу за свободу. Це дозволяє читачам глибше розуміти сутність культурної ідентичності та її вплив на формування свідомості в умовах глобалізації та сучасних викликів.

Ключові слова: міжкультурний діалог, літературний контекст, мотив Криму, інтертекстуальні аспекти, сюжет, образи персонажів, літературний мовник, міжкультурні взаємовідносини, взаємодія, культурні взаємозв'язки, літературний аналіз, ідентичність, культурна спадщина, суспільні проблеми, глобалізація.

Постановка проблеми. У сучасному літературознавстві дедалі актуальнішим стає вивчення міжкультурного діалогу, особливо в контексті впливу мотивів на формування сюжету та образів персонажів. Одним із цікавих напрямків такого дослідження є аналіз мотиву Криму у літературному творі «З Алушти віють вітри» відомої турецької письменниці кримськотатарського походження, Серри Менекай.

Основною проблемою, яка виникає в контексті даного дослідження, є розкриття впливу мотиву Криму на структуру роману, його взаємодію з іншими літературними текстами та культурними кодами. Аналіз інтертекстуальних аспектів цього мотиву дозволяє розуміти, як він взаємодіє з історією, культурою та ідентичністю, формуючи уявлення про міжкультурний діалог у літературному виконанні.

Зазначена проблема відкриває простір для дослідження ролі літературного мовника у вираженні міжкультурних взаємовідносин і взаємодії, а також розуміння того, як цей мотив відображає сучасні суспільні та політичні проблеми, зокрема окупацію та боротьбу за свободу.

Отже, постановка проблеми полягає в ретельному аналізі мотиву Криму у романі «З Алушти віють вітри» з урахуванням його інтертекстуальних аспектів та виявленні його ключового значення для розуміння міжкультурного діалогу в сучасній літературі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій: Останні дослідження в сфері міжкультурного діалогу у літературному контексті, зокрема на прикладі мотиву Криму в романі «З Алушти віють вітри», охоплюють кілька ключових аспектів. По-перше, акцент робиться на аналізі літературного мовника, який письменники використовують для вираження міжкультурних взаємовідносин та взаємодії через специфічний мотив Криму. Інтертекстуальні аспекти дослідження розкривають взаємодію мотиву з іншими літературними текстами та культурними кодами.

Дослідження враховує вплив різних культурних контекстів на сприйняття мотиву читачем та визначає його роль у формуванні ідентичності літературного твору. Крім того, робота уможливує глибше розуміння культурних взаємозв'язків у літературі та вказує на значущість мотиву Криму для висвіт-

лення сучасних суспільних та політичних проблем, таких як окупація та боротьба за свободу.

Ці дослідження також виокремлюють літературні твори як важливий інструмент відтворення історії, пам'яті та обговорення актуальних суспільних питань. Особлива увага приділяється жіночим героям, які в контексті мотиву Криму впливають на формування культурного спадку та ідентичності.

Ці аспекти взаємодії літератури із сучасним соціокультурним контекстом становлять основу для подальших досліджень та розуміння міжкультурної динаміки в літературі.

Невирішені питання та області дослідження: У контексті дослідження міжкультурного діалогу та мотиву Криму у романі «З Алушти віють вітри» Серри Менекай залишаються деякі невирішені питання та області дослідження, серед яких можна виділити:

1. Взаємодія міжкультурних елементів: Розгляд аспектів взаємодії міжкультурних елементів, включаючи культурні, мовні та традиційні аспекти, для глибшого розуміння динаміки міжкультурного діалогу.

2. Роль гендеру: Дослідження впливу гендерних аспектів на сприйняття мотиву Криму, зокрема аналіз ролі жіночих персонажів у формуванні культурного спадку.

3. Аналіз історичного контексту: Розгляд подій ХХ століття та депортації кримськотатарського народу як важливого фактору формування ідентичності персонажів та об'єму сюжету.

4. Порівняльний аналіз: Порівняльне вивчення мотиву Криму у романі з іншими творами, особливо з огляду на різні культурні підходи до цього мотиву.

5. Взаємодія із сучасними суспільними питаннями: Глибший аналіз того, як мотив Криму відображає сучасні суспільні проблеми, такі як національна ідентичність, міграція та етнічні конфлікти.

Ці аспекти дослідження розширяють розуміння впливу міжкультурного діалогу та літературного твору на формування культурної ідентичності в контексті мотиву Криму.

Мета статті: провести аналіз міжкультурного діалогу в літературному контексті, зосереджуючись на романі «З Алушти віють вітри» відомої турецької письменниці кримськотатарського походження Серри Менекай. Стаття спрямована на вивчення інтертекстуальних аспектів мотиву Криму та їх вплив на розкриття сюжету та образів персонажів. Головна мета полягає в розкритті способів, якими письменниця використовує літературний мовник для вираження міжкультурних взаємовідносин та взаємодії через розгляд мотиву Криму.

Стаття також ставить за мету визначити вплив різних культурних контекстів на сприйняття мотиву читачем та визначити його роль у формуванні ідентичності літературного твору. Дослідження зосереджується на літературному аналізі та магістерському дослідженні міжкультурного діалогу, аналізуючи, як мотив Криму взаємодіє з іншими літературними текстами та культурними кодами.

Крім того, стаття має на меті розкрити значущість мотиву Криму як ключового елемента літературного діалогу та визначити його роль у висвітленні сучасних суспільних та політичних проблем. Вивчення теми про взаємозв'язок мотиву Криму та ідентичності, а також аналіз його відтворення у творі, має на меті розкрити глибокий вплив культурної спадщини на формування ідентичності та вираження протесту через призму літературного твору Серри Менекай.

Виклад основного матеріалу. Міжкультурний діалог у літературному контексті – це взаємодія та взаєморозуміння між різними культурами, яка виявляється у літературних творах. Цей діалог може стосуватися різноманітних аспектів, таких як мова, традиції, ідентичність, історія та інші культурні елементи. В літературі він часто виражається через використання мотивів, символів, образів та інших літературних засобів.

Мотив Криму у літературному контексті може слугувати прикладом міжкультурного діалогу. Його використання авторами може вказувати на взаємодію різних культурних традицій, спільні історичні долі або різноманітні сприйняття одного й того ж самого місця чи явища. Такі твори можуть розкривати як спільні риси, так і відмінності між культурами через літературні засоби.

Міжкультурний діалог може досліджувати вплив перекладу та перекладацьких стратегій на сприйняття та інтерпретацію мотиву Криму. Переклад літературних текстів про Крим може відображати не лише мовні, але й культурні перспективи, впливаючи на сприйняття мотиву в різних культурних середовищах. Дослідження цього аспекту може відкрити нові шляхи розуміння та тлумачення Криму як літературного мотиву.

Міжкультурний діалог у літературі сприяє розширенню світогляду читачів, розумінню та повагу до різноманітності культурного спадку. Це може також викликати дискусії про сучасні суспільні та політичні питання, а також про те, як культурні фактори впливають на формування літературних творів.

Цей підхід дозволяє літературі виступати як засіб сприяння взаєморозумінню та взаємодії між різними культурами через використання мови та образів.

Дослідження інтертекстуальних аспектів у контексті міжкультурного діалогу може вказати на те, як певні тексти або культурні елементи переносяться через межі культур, як вони тлумачаться та змінюються в новому контексті, і як це впливає на сприйняття читача та розуміння твору [1, с. 90–93].

Інтертекстуальний підхід – це теоретична концепція в літературознавстві, яка розглядає текст як складний мереживний зв'язок із іншими текстами, що взаємодіють із ним. Цей підхід покликаний вивчати та розкривати всі внутрішні та зовнішні зв'язки, які існують між різними літературними творами, а також між текстами і культурою загалом.

Основні аспекти інтертекстуального підходу включають [1, с. 90–93]:

- Цитування та алюзії: Інтертекстуальність виявляється через включення цитат, алюзій, посилань на інші тексти в літературний твір. Автор може використовувати ці елементи для натяків на попередні твори, роблячи їх частиною нового контексту.

- Парадигматичні та синтагматичні зв'язки: Інтертекстуальний аналіз розглядає як внутрішні, так і зовнішні зв'язки тексту. Парадигматичні зв'язки включають обрання певних тем, жанрів або стилів інших творів для порівняння. Синтагматичні зв'язки вивчають, як тексти поєднуються у новий контекст або як структура одного твору впливає на інший.

- Поліфонія: Інтертекстуальність може створювати поліфонічність тексту, де різні голоси і погляди інших авторів входять у діалог з автором тексту.

- Культурні контексти: Інтертекстуальний аналіз допомагає розуміти, як тексти відображають та впливають на куль-

турні контексти та ідеології, що існують у певному історичному періоді.

Інтертекстуальний підхід допомагає розкрити багатшаровість та взаємодію різних текстів у літературі, розуміти специфіку культурного діалогу та створювати нові рівні тлумачення літературних творів [2, с. 203].

Інтертекстуальний підхід вивчення мотиву Криму в літературі дозволяє досліджувати взаємодію між різними літературними творами та текстами, де цей мотив використовується. Цей підхід покликаний розкрити, які літературні твори та автори вплинули на створення конкретного тексту, а також, які текстуальні елементи та мотиви з одного твору можуть бути відновлені або модифіковані в інших творах, включаючи твори, де мотив Криму використовується.

Інтертекстуальний аналіз допомагає розкрити глибокий смисл та значення мотиву Криму у літературі. Він дозволяє виявити, які автори та твори вплинули на створення конкретного тексту, і які інші твори можуть бути використані для його інтерпретації. Такий підхід допомагає дослідникам розуміти, які образи, символи та теми пов'язані з мотивом Криму в різних літературних контекстах [2, с. 206].

Міжкультурний діалог у літературному контексті, зокрема присутній у романі «З Алушти віють вітри» турецької письменниці кримськотатарського походження Серри Менекай, виявляється через мотив Криму та його інтертекстуальні аспекти. Книга розповідає історію кримськотатарського народу, зазначаючи особливий погляд на події ХХ століття через призму долі двох жінок, що опинилися в різних частинах світу.

Інтертекстуальні аспекти:

6. Історичний контекст: Роман використовує історичні події, такі як Друга світова війна та депортація кримськотатарського народу, як основу для розповіді. Це створює інтертекстуальний зв'язок з реальними історичними фактами.

7. Дві жіночі перспективи: Розповідь через призму двох жіночих героїнь, які опинилися в різних культурних середовищах, дозволяє авторці досліджувати міжкультурний діалог через їхні особисті долі та взаємовідносини з оточуючим світом.

8. Спадщина і віра: Збереження пам'яті про Вітчизну, традиції та віра в повернення на рідну землю визначають ключові теми роману. Це створює інтертекстуальний зв'язок із культурною спадщиною і визначає мотивацію персонажів.

9. Досвід особистого зростання: Розкриття досвіду особистого зростання героїнь на тлі драматичних подій додає літературному твору глибину та емоційну насиченість, що є ключовим аспектом міжкультурного діалогу.

Загалом, роман виокремлюється як твір, що сприяє розумінню та взаємодії різних культур, використовуючи мотив Криму та інтертекстуальні засоби для створення вражаючого нарративу про міжкультурний діалог та історичну пам'ять.

Аналізуючи роман «З Алушти віють вітри» у контексті міжкультурного діалогу та інтертекстуальних аспектів, можна звернутися до концепції «постколоніального нарративу». Ця теорія досліджує вплив імперійського минулого на формування індивідуальних та колективних ідентичностей, зокрема через взаємодію різних культурних контекстів.

У романі Серри Менекай можна розглядати мотив Криму як символічний об'єкт, який несе історію та трагедію кримськотатарського народу. Героїні, опинившись обабіч залізної зависи, ведуть життя в різних культурних середовищах, що

створює особливий простір для взаємодії і зіткнення різних світів.

Інтертекстуальні аспекти можна розглядати через взаємодію з іншими літературними творами, історією, традиціями. Це може включати аллюзії до класичних творів, використання народної та культурної спадщини [3, с. 165].

Інтертекстуальний підхід також дозволяє розглядати мотив Криму у романі Серри Менекай як спосіб висвітлення колоніальної та постколоніальної тематики. Взаємодія героїні з різними культурними середовищами Криму підкреслює несправедливість колоніального утискування та пошук ідентичності в умовах культурної асиміляції. Цей підхід допомагає розкрити глибину проблеми культурної та політичної домінантності, яка впливає на життя та долю кримськотатарського народу [3, с. 167].

Такий підхід дозволяє розкрити глибокий зміст роману, в якому міжкультурний діалог впливає на формування ідентичності та сприяє розумінню культурних взаємозв'язків.

Інтертекстуальний підхід також дозволяє розглядати мотив Криму як частину ширшого дискурсу про культуру, історію та політику. Дослідники можуть вивчати, як мотив Криму використовується в літературі для висловлення різних ідеологій, національних образів та геополітичних поглядів.

Приклади які демонструють, як інтертекстуальний підхід допомагає аналізувати та розуміти мотив Криму у літературі через взаємодію з іншими текстами та культурою.

Цитування літературних творів: У романі Серри Менекай «З Алушти віють вітри. Одна кримська пісня», можна виявити цитати та аллюзії до поезій Тараса Шевченка, де він оспівує Крим. Наприклад, відомий вірш «Сон» Шевченка може бути цитований або аллюдований у контексті роману [4, с. 306].

Порівняння з іншими творами: Порівняння мотиву Криму в романі Серри Менекай зі зображенням Криму в творах інших українських письменників, наприклад, Івана Франка або Олени Пчілки. Це допоможе визначити спільні та відмінні риси українського літературного сприйняття Криму. Спільні риси (історична спадщина, природа та ландшафт, українські письменники та культурний мікс), відмінні риси (специфічна історія і культура, сучасні проблеми, мовний аспект).

Виявлення образів та символів: У романі існують образи та символи, які співпрацюють з іншими літературними творами. Наприклад, образ Кримських гір є символом свободи та незалежності, що асоціюється з образами великих гір у літературі.

Діалог з культурною спадщиною: Роман містить посилання на історичні події, легенди та інші аспекти культурної спадщини Криму, які взаємодіють із літературою. Наприклад, згадка про Другу світову війну відкриває діалог із культурною спадщиною та історією регіону.

Сприйняття та інтерпретація читачами: Аналіз реакції читачів на спосіб, яким представлений мотив Криму в романі, може вказати на різні інтерпретації та реакції, які виникають у результаті інтертекстуального діалогу з іншими текстами і культурою [5, с. 1–29].

Отже, інтертекстуальний підхід вивчення мотиву Криму допомагає розкрити багатогранність та багатшаровість цього мотиву в літературі, а також його роль у літературному доробку та культурному контексті.

Дослідивши роль і місце мотиву Криму в українській та світовій літературі, ми визначили, що Крим став об'єктом

літературного вивчення у різних контекстах та відомий з творів видатних поетів і письменників.

Також ми розглянули інтертекстуальний підхід до вивчення мотиву Криму, вказавши на важливість аналізу інтертекстуальних зв'язків та посилань на інші твори літератури та культури, пов'язані з Кримом. Цей підхід допомагає розкрити багатогранність мотиву та його роль у формуванні літературного контексту. Розуміння ролі та місця мотиву Криму у літературі важливе для розкриття його значення для письменників і читачів, а також для аналізу та інтерпретації літературних творів, що використовують цей мотив. Він продовжує викликати інтерес і надихати літературний світ, а його значення варіює від епохи до епохи, від автора до автора.

Література:

1. Овдійчук Л. М. Інтертекстуальність як один із методів аналізу художнього твору на уроках літератури. Педагогічні науки : зб. наук. праць. Херсон : ХДУ, 2008. С. 90–93.
2. Просалова В. Інтертекстуальний аналіз: теорія і практика. Навчальний посібник. Вінниця, 2019, 206 с.
3. Шаповал М. Інтертекстуальність: історія, теорія, поетика : навч. посіб. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2013. 167 с.
4. Шевченко Т. Г. Кобзар / Українська вільна Академія наук в Канаді. Інститут Шевченкознавства. – Вінніпег: Видавнича спілка «Тризуб». 2014, 468 с.
5. Plett, H. F. "Intertextualities", *Intertextuality*, (Ed. Heinrich F. Plett), Walter de Gruyter and Co., Berlin and New York, pp. 1991, 1–29.

Pokrovska I., Kozlov Yu. Intercultural dialogue in literary context: The Crimean motif in the novel "Winds Blow from Alushta" and its intertextual aspects

Summary. The research aims to analyze intercultural dialogue in a literary context, particularly through the lens of the Crimea motif in the novel "Winds Blow from Alushta". The study explores the intertextual aspects of this motif,

focusing on its influence on the plot and character portrayals. It investigates how writers use literary language to express intercultural relationships and interactions, especially through the Crimea motif. The results of the study are essential for understanding cultural interconnections in literature.

The literary analysis within the master's thesis concentrates on intercultural dialogue and its manifestation in the novel "Winds Blow from Alushta", specifically in the context of the Crimea motif. The study reveals the impact of various cultural contexts on the reader's perception of the motif and defines its role in shaping the identity of the literary work. The research takes into account intertextual aspects, uncovering how the Crimea motif interacts with other literary texts and cultural codes. The Crimea motif in literature has played and continues to play a significant role. This motif encompasses specific features of the Crimean Peninsula, its history, and culture, being employed by writers for various literary purposes and imagery. In a substantive exploration of the relationship between the Crimea motif and contemporary social and political issues, as well as its representation in the work "Winds Blow from Alushta" by Serra Menekay, a profound influence of cultural heritage on the formation of identity and expression of protest becomes evident.

Literary works, in this context, assume a pivotal role in reproducing history and memory, actively contributing to discussions on relevant social issues. Notably, the Crimea motif in Menekay's work not only unravels the past but also illuminates contemporary problems, including occupation and the struggle for freedom. This enables readers to gain a deeper understanding of the essence of cultural identity and its impact on shaping consciousness in the era of globalization and modern challenges.

Key words: intercultural dialogue, literary context, Crimean motif, intertextual aspects, plot, character images, literary language, intercultural relations, interaction, cultural connections, literary analysis, identity, cultural heritage, social issues, globalization.

*Починок Л. І.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри історії української літератури та компаративістики
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка**Компанієць В. О.,**здобувачка вищої освіти
Навчально-наукового інституту української філології та журналістики
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*

ПОВІСТЬ НАТАЛЕНИ КОРОЛЕВОЇ «БЕЗ КОРИННЯ» ЯК ВИЯВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Анотація. Статтю присвячено непересічній постаті української письменниці Наталени Королевої, що увійшла в історію українського літературного процесу як мисткиня оригінального індивідуального стилю. Неповторного колориту ідіостилію та ментальності Наталени Королевої надавало їй іспанське походження і, при цьому ж, прагнення повернутися до свого українського коріння. Складний процес формування і становлення особистої національної ідентифікації проходив через суперечливе й болісне шукання власної національної ідентичності, наполегливе й послідовне вибудовування своєї національної самосвідомості. Ситуація ускладнювалася ще й середовищем, в якому опинилася Наталена Королева, – тривала відірваність від родини, часта зміна опікунів-вихователів, непорозуміння з мачухою, моральна підтримка з боку чоловіка, Василя Короліва-Старого, й холодно-вороже ставлення та відверте неприйняття інтелігентського оточення в таборі української еміграції. Непростий шлях осмислення власної ментальності та пошуки своєї національної ідентичності глибоко позначився на творчому спадку Наталени Королевої – як у нефікційній прозі (спогади), так і в художніх творах, породжуючи широкий тематичний спектр повістей та оповідань письменниці, глибину їх філософсько-релігійної проблематики, екзотичність образів та мотивів. Чи не найбільш яскраво й повно період формування свого національного характеру Наталена Королева відтворила в автобіографічній повісті «Без коріння», в якій виявляє усі фактори й мотивацію особистісного шукання власної національної ідентичності. Авторка інтерпретує власний життєпис через автопортрет героїні повісті – юної дівчини Ноель, що вперше приїздить з Іспанії, де виховувалася дванадцять років, у Київ до батька, якого зовсім не пам'ятає. Дівчині доведеться зіткнутись не лише з мачухою, що не виявлятиме до неї розуміння, а й з чужорідною для неї культурою, ментальністю, звичаями, традиціями та суспільними устоями.

Ключові слова: Наталена Королева, національна ідентичність, національний характер, національна самосвідомість, ментальність, автобіографічна повість, спогади, образ, ідіостиль.

Постановка проблеми. Драматична постать Наталени Королевої (повне ім'я – Кармен-Альфонса-Фернанда-Естерелья-Наталена Дуніна-Борковська) є однією з найзагадковіших в українській літературі. Твори іспанської грандеси з відомого роду Лячерда були заборонені на теренах підрадянської України

і здобували негативні відгуки й критику з боку офіційного літературознавства. Про вороже ставлення літературних критиків розповідає письменниця у автобіографії: «І коли видавництва вимагали від мене, щоб я писала «про запорожців», «про Довбуша» або щоб я «віддзеркалювала біжуче життя», то покійний дружина мій казав мені: «Не слухай їх. І не читай критики на себе. Те, що ти можеш дати українській літературі свого, буде цінніше. Але це оцінено буде пізніше». Бо мені все закидали, що я беру «далекі українцям теми» і «з чужого життя. А я ж із фаху, як я писала Вам, – археолог!» [1, с. 42]. Відчуття «відстороненості» та «самотності» навіювалось і від української інтелігенції, яка тривалий час не сприймала Наталену Королеву в ролі української письменниці. Як зауважує І. Голубовська, «літераторка дійсно дуже відрізнялася від інших представників громади; до того ж її замкнута вдача подекуди неправильно сприймалась як аристократична зарозумілість. Та найбільшим «гріхом» вважалося походження з поляків (по батьківській лінії)» [2, с. 15].

Проте не менше було й позитивних відгуків про літературну майстерність Наталени Королевої. На думку П. Ісаїва, «твори Наталени Королевої – це література в найкращім смислі цього слова. Королева – це людина глибоко образована і з великим життєвим досвідом» [3, с. 71]. В свою чергу, О. Мох зауважує, що Наталена Королева «не тільки виховує читача, але й виховує-підносить письменство на європейський рівень» [4, с. 4].

Аналіз останніх досліджень. Перші згадки про Наталену Королеву в літературознавчих працях з'явилися ще у її життєвий період, а наукове осмислення творчого спадку письменниці триває й досі. Інтерес до творчості Наталени Королевої значно зріс із постановням незалежної України. Літературознавці та критики (О. Баган, І. Голубовська, Ю. Ковалів, В. Мараєв, В. Передерій, І. Набитович, Г. Шелест) аналізують творчу спадщину Наталени Королевої, відзначаючи унікальність ідіостилію мисткині та її внесок у розвій українського письменства. У цей період з'явилася також низка дисертаційних праць (О. Буслаєва, Х. Венгринюк, Т. Смушак, О. Фірман), в яких дослідники осмислюють різні аспекти творчості Наталени Королевої, індивідуальний стиль письменниці, теми, ідейні засади, проблематику.

Мета нашої студії – окреслити національно-ідентичні вияви у психології Наталени Королевої та осмислити духовний простір письменниці, її світосприйняття на матеріалі автобіографічної повісті «Без коріння».

Виклад основного матеріалу дослідження. Посередництвом формування національного характеру в особистості з'являється можливість порівнювати та аналізувати досвід інших етносів та підсумовувати власний життєвий досвід, адже для кожного етносу, як зауважує Д. Наливайко, «становить неабиякий інтерес, як його життя історія сприймалися іншими народами, як ними оцінювалися і трактувалися» [5, с. 4]. У процесі дослідження життєтворчості Наталени Королевої виявляємо характерні риси формування національної самоідентифікації письменниці під час її перебування в Україні. Слід зауважити, що Наталена Королева, люблячи свою Іспанію, бачила Україну «куточком грецької Аркадії» [6]. Зі спогадів письменниці дізнаємось, як мисткиня долучилась до української літератури: «Чому я стала українською письменницею? Бо як побачила Волинь, то закохалась в екзотиці. А як побачила Київщину – власне Київ з його соборами, народом, то не могла позбутись думки – ні, пересвідчення – що ці люди нащадки стародавньої Еллади. На березі Чорного моря ще більш у цьому впевнилась. Стала збирати старі легенди, рівняти їх з тим, що писав Геродот, що розповідали арабські автори. Так блудний лицар знайшов свою духовну землю, свій чарівний перстень, щоб сповнити істотне завдання у житті: творити мистецькі цінності для добра української нації» [7].

Обставини утвердження національного самоусвідомлення Наталени Королевої окреслює О. Фірман, згадуючи Василя Короліва-Старого, який підштовхнув дружину до написання творів українською мовою: «Нема хронологічної вказівки на дату її самоідентифікації як української письменниці, однак дослідники звертають увагу на вплив чоловіка – письменника, видавця та громадського діяча В. Короліва-Старого, а також внутрішніх емоційно-психологічних чинників, позаяк у її іспанському роді було українське коріння» [8, с. 3]. Літераторці, як зауважує І. Голубовська, «довелось побувати у багатьох країнах світу: завжди вона з повагою ставилась до традицій, звичаїв та мов різних народів; в Україні вона перебувала досить короткий час, але спогади про «прастару Землю Українську» зберегла на все життя» [9, с. 74].

Формування національного характеру письменниці розпочалось з ранніх літ, але його становлення було поетапним та підсвідомим, про що стверджує сама Наталена Королева у своїх спогадах: «За молодих літ я себе за українку не вважала. І хоч я здібалася з багатьма українцями, однак не знайшлося нікого, хто підштовхнув би мене до національної самосвідомості. Лише в дозрілому віці, скоштувавши огонь світової війни та революції, й близько зійшовшись з українським народом, відчула я свою національну приналежність й, мовляв лише «на старі коліна» вернулась додому – тобто в лоно українського народу» [1, с. 12].

Автобіографічна повість Наталени Королевої «Без коріння» демонструє спостереження та думки письменниці щодо українського суспільства. Наталена Королева інтерпретує власний життєпис через автопортрет героїні повісті – Ноель. Дівчині доведеться зіштовхнутись з чужорідною для неї культурою, устоями аристократичного середовища та навчальної системи в Інституті шляхетних панянок. Для Наталени Королевої в образі героїні Ноель постане вибір, який виявиться вирішальним кроком у єднанні з українським народом, адже сама письменниця з ранніх літ була тісно пов'язана з українською культурою. Відомо, що з п'яти років Наталена Королева

вперше побувала в Україні, але після смерті матері її опікуном став дядько Євгенію. Оскільки й дядько, й батько постійно перебували у експедиціях, дівчинку виховувала бабуся Теофіла Домонтович, що проживала у Великих Борках на Волині [10, с. 24].

Повість розкриває читачам знайомство з новим для письменниці Києвом, яке розпочинається не досить позитивним описом: «Перше враження Ноель та мадемуазель Асту, її подруги, було таке, ніби потяг став тому, що на нього напала ватага страховинних розбійників» [1, с. 46]. Тут авторка твору дає можливість поглянути на місто очима емігрантки, порівняти культурні особливості міста, соціальні групи людей, що є представниками, тобто своєрідним «обличчям» цього міста. Недосконалі та неналежні умови соціалізації сприяють посиленню тривожності щодо свого перебування в місті.

Безнадійність атмосфери змінюється на зустріч з батьком, який, на диво, був схожий на італійського композитора Джузеппе Верді: «Це був Ноєлін тато. Дівчина хотіла йому кинутись на шию, як годилось доньці. Щоправда, не пам'ятала свого татка, бо ж таки 12 повних літ перебувала в далекому монастирському пансіоні у Франції і не бачила навіть новіших татових фотографій. Однак тато є тато. Як же його не любити й не привітати?» [1, с. 47]. Зрозуміло, що дівчині, як і батьку, не просто взаємодіяти, адже не бачились дванадцять років. Тому ставлення батька до Ноель є відстороненим та холодним. Коли дівчина з радості хотіла обняти батька, то реакція була досить парадоксальною: «Але ж тато, видимо, мислив інакше. Він із преласкавим виразом узяв її руку, галантно схилився, щоб поцілувати в рукавичку, потім привітався з товаришкою подорожі й, узявши доньку під лікоть, провадив «дами» до екіпажу» [1, с. 47]. Незважаючи на те, що батько був «дуже милим, приємним, вихованим і, мабуть, добрим чоловіком» [1, с. 54], це вже були втрачені роки між батьком та донькою. Батько, зважаючи на його основні застороги, бачить перед собою не просто дитину, а вже сформовану особистість: «Ти знаєш, що наш рід – не останніх у краю, з якого вийшов. Для краю ж тутешнього він був і є чужий. Навіть більше: він екзотичний, і багато «нашого» цілком «незрозуміле» «ім». Що ти побудеш там рік в інституті, – може, це й вийде тобі на добро, бо там ти побачиш наскільки «ми» різні та інші від «них», тож і навчишся, як маєш поводитись з «ними» [1, с. 62].

Творення національної самоідентичності також залежить і від виховання батьків. Ноель ніколи не зазнавала сімейного затишку і не відчувала себе частиною сім'ї. Авторка вдається до метафоричного порівняння себе з квіткою, яка виросла в оранжерей, що є своєрідним символом її відстороненості: «Був добрий догляд, були всі умови для нормального фізичного розвитку й існування, як і сприятливі умовини, щоб розвинути природні здібності. Але ж не було там справжнього сонця, що потрібне молодій рослині, не було тепла, що впливає з повноти щедрого близького серця» [1, с. 53]. Не було поряд батька з ранніх літ, який би був порадником та щирим товаришем для своєї доньки у хвилини тривоги та смутку. Не було рідних їй людей, які б оточили дівчину любов'ю та підтримкою. Все це однозначно впливає на особистісні цінності, що формуються з раннього дитинства.

Зауваження, щодо «інакшості» героїні неодноразово підтверджується у повісті мачухою (Людмилою Лось): «Ноель ішла до мачухи з тремтячим серцем, проказуючи коротку

молитву: йдучи, інстинктивно відчула, що кидатись на шию з поцілунками не слід. Спустила очі й вступила в будуар і враз почула розчарований вигук: – Мій Боже! Та ж вона – навіть не блондинка!...» [1, с. 53]. Критика мачухи була пов'язана і з особливостями культури. Ноель є представницею іспанського роду, тому зрозуміло, що національні звичаї є відмінними від українських: «Мачуха знов весело засміялась, немов заспівав єгипетський голуб: «Малоросійський борщ» не їдять без пірижків, Ноель. Ти, щоправда, цього ще не можеш знати» [1, с. 57]. Іронічно, але борщ став значною проблемою, що досить сильно виокремлює «чужинку» з іншою культурою.

Письменниця говорить про зверхнє ставлення мачухи до дівчини: «Мачуха «ненавиділа Іспанію і все еспанське, повне «ветхими традиціями», «жаху інквізиції» та «сліпим фанатизмом», а разом і з тим «не знала нічого вищого й імпазантнішого, як велич «[не]переможеної Росії», перед якою схилилась так само, як і перед рафінованою культурою Франції» [1, с. 59]. Втручання мачухи у майбутнє Ноель також провокувало її національну відокремленість: «В тутешньому товаристві дівчина була би цілком неможлива, коли б залишилась такою, як є нині. Не знає вона і не призвичаєна до елементарних речей» [1, с. 59]. Попри те, Наталена Королева зауважила у своїй автобіографії й позитивні риси мачухи, що допомогли їй досягнути значних результатів у майбутньому: «Вона навчила мене чеської мови, історії, літератури... Вона дітей не мала і до мене ставилась, як до рідної» [1, с. 8]. Складні взаємовідносини Ноель з мачухою були яскраво продемонстровані авторкою як своєрідний національний обмін знань, традицій та звичаїв, які характеризують кожну окрему особистість.

У повісті доволі часто простежується контрастне зіставлення України та Росії. Авторка простежує відмінності у поведінці та манерах зазначених етнічних груп, риси менталітету, які відрізняють дві народності. Київ у ХХ ст. перебував під владою Російської імперії, тому не рідко у творі наголошується на руйнівному впливі російських звичаїв на український народ. Про національні утиски свідчить дискусія Ноель з професором Володимиром Зеновичем: «Дуже вас прошу пам'ятати, що ніякий російський цар не вмер не своєю смертю, крім одного Олександра II. Всі ж інші померли цілком природно, бо так говорить російська історія. Протиставитись цьому дуже небезпечно і для вас, і... для всіх вам близьких. Також буде добре, коли ви не забудете, що «мотиви національні» вас цікавити не можуть» [1, с. 118]. Для Ноель це повне непорозуміння. Вона не звикла до таких культурних заборон: «Дивна країна, і дивні в ній люди! Вони радять «не хотіти знати»; «тут у всьому шукають провини й намагаються все заборонити...» [1, с. 119].

Російська імперія щораз втручалась в історію українського народу, знищувала характер нації, її здобутки та мову. Як зауважує О. Прищепка, «національне самовизначення особи поміж таких координат, як релігія або культурна спадщина, включає й ціннісний орієнтир – мову. Визначальна роль її у становленні національної ідентичності припала на ХІХ ст., коли більша частина українських етнічних земель перебувала у складі Російської імперії» [11, с. 214]. Отож і в повісті мовне питання є ознакою відмежування двох народностей, про що свідчить діалог дівчат. На питання: «Чому ви самі говорите їхньою мовою?», – Ноель чує у відповідь: «Мусимо!», бо ж «панування російської мови в канцеляріях, судах і побутовому спілкуванні заможної верхівки змушувало користуватися нею

й ту частину українського населення, яка намагалася зберегти свою національну культуру» [1, с. 363].

Зосереджується увага і на релігійній диференціації персонажів. Для кожного віра має своє унікальне значення. Особливо, якщо це стосується певної національності. Релігія представляє собою уставлені канони суспільства. Вони містять у собі відповідні традиції та звичаї, які характеризують окремих народ з його індивідуальністю. Наталена Королева робить акцент «інакшості» поведінки головної героїні та членів сім'ї під час застілля: «Але ще більше здивувало її таке: коли вже всі сиділи за столом, коли вже взяли виделки, – ніхто не підвівся, щоб помолитися перед їжею» [1, с. 55]. Для батька Ноель це світлий спогад про забутий звичай: «Які давні згадки збудила ти в мені, Ноель, – промовив він м'яко й поважно. – Давно я вже не бачив людей, що дякують Богові за послану їжу. Був це звичай гарний...». Противником такого звичаю виступає Людмила Лось, яка заперечує поведінку героїні: « – Але недоречний, – перервала татову мову мачуха. Бо ж усе, що маємо, однаково дає нам Бог, – знизила вона плечима. – Однак уявм собі, як би це виглядало, якби ми молились, одягаючи нову сукню або виходячи в ложу опери чи після опущення театральної завіси хрестилися, дякуючи Богові за приємну забаву?» [1, с. 55]. Завдяки цьому діалогу зауважуємо про рівень релігійної усвідомленості персонажів, а також про їх сформовані моральні цінності.

Втіленням українського духу була Маруся, яка стала справжнім світлим спогадом для Наталени Королевої: «В зустрічі з Марусею незмінно виринало щось подібне до забутої пісні, приємної і солодкої, але якої не можна було ні докладно пригадати собі, ні цілковито забути» [1, с. 86]. Вона віддано та шанобливо ставиться до національних традицій. У тексті маємо жвавий діалог дівчат, які говорять про святкування Різдва у різних країнах: «Була тут маленька «звізда» на взірєць тих, що тієї ночі носили колядники по селах, була й звичайна пшенична кутя з медовою ситою та всякі солодоці, маківники, горіхи, насіння. І Маруся докладно розповідала, як відбуваються на селах Різдвяні свята, і співала колядки» [1, с. 91]. Цікавим є той факт, що й етимологія імені Ноель пов'язана із Різдрвом (різдвяним привітанням), що видається не випадковим у контексті національної самоідентифікації героїні та й самої авторки.

Висновки. Отже, як свідчать спогади та автобіографічна проза української письменниці іспанського походження, Наталена Королева торувала складний шлях до українства, долаючи ментальні, релігійні й культурні відмінності. У своїй автобіографічній повісті «Без коріння» авторка крізь призму життя героїні Ноель докладно розкриває процес власної національної самоідентифікації та прийняття свого українства як усвідомленої життєвої позиції та особистісного вибору. Однак наша студія лише окреслює проблему осмислення національної ідентичності Наталени Королевої, яке потребує подальших ґрунтовних досліджень.

Література:

1. Королева Н. Автобіографія. Без коріння. Во дні они. Quid est Veritas? : повість, роман, новели, оповідання, спогади. Дрогобич: Відродження, 2007. 672 с.
2. Голубовська І.О. «Скрізь своя – не своя, скрізь чужа – не чужа» (до 115-ї річниці з дня народження Наталени Королевої). *Волинь-Житмирищина: історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. 2003. № 11. С. 14–19.

3. Їсаїв П.М. Чи справді повість «буцим-то релігійна». *Дзвони*. 1936. Ч. 1. С. 69–71.
4. Мох О.О. «Легенди Старокиївські». Спроба характеристики літературної творчості Н. Королевої. *Краківські вісті*. 1943. С. 3–4.
5. Наливайко Д.С. Очима Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст. Київ : Основи, 1998. 448 с.
6. Ковалів Ю.І. Експериментальна історіографія Наталени Королевої: до 135-ліття від дня народження. *КЛЮЧ*. 02.03.2023. URL: <http://surl.li/krfnn> (дата звернення 15.03.2024).
7. Мараєв В.О. Наталена Королева – українська письменниця іспанського роду. *Український інтерес*. 03.03.2024. URL: <http://surl.li/sareg> (дата звернення 15.03.2024).
8. Фірман О.Я. Жанрово-стильові особливості прози Наталени Королевої : автореф. дис...канд. філол. наук: 10.01.01. Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2019. 216 с.
9. Голубовська І.О. Повість Наталени Королевої «Сон тіні» як самобутнє явище української прози 30-х років XX ст. *Вісник Житомирського педагогічного університету*. 1999. № 4. С. 74–76.
10. Лукаш О. Домонтовичі. Збери, сину, всю родину. *Прилучи*. *Фортеця*. 2016. № 8. С. 22–29.
11. Прищепя О.П. Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії. *Український історичний журнал*. Рівне, 2014. № 5. С. 214–216.

Pochynok L., Kompaniets V. Natalena Koroleva's story "Without Roots" as an expression of national identity

Summary. The article is devoted to the extraordinary figure of the Ukrainian writer Natalena Koroleva, who entered the history of the Ukrainian literary process as an artist of an original individual style. The unique flavor of Natalena Koroleva's idiosyncrasy and mentality was given by

her Spanish origin and, at the same time, her desire to return to her Ukrainian roots. The complex process of formation and establishment of personal national identification took place through the contradictory and painful search for one's own national identity, the persistent and consistent building of one's national self-consciousness. The situation was also complicated by the environment in which Natalena Koroleva found herself – long separation from her family, frequent change of guardians-educators, misunderstandings with her stepmother, moral support from her husband, Vasyl Korolev-Stary, cold and hostile attitude and outright rejection by the intelligentsia in the Ukrainian emigration camp. The difficult path of understanding one's own mentality and the search for one's national identity deeply affected the creative heritage of Natalena Koroleva – both in non-fictional prose (memoirs) and in works of art, giving rise to a wide thematic spectrum of the writer's novels and short stories, the depth of their philosophical and religious issues, the exoticism of the images and motives. Natalena Koroleva most vividly and fully recreated the period of formation of her national character in the autobiographical story "Without Roots", in which she reveals all the factors and motivations of the personal search for one's own national identity. The author interprets her own biography through the self-portrait of the heroine of the story – a young girl, Noel, who first comes from Spain, where she was raised for twelve years, to Kyiv to her father, whom she does not remember. The girl will have to face not only her stepmother, who will not show understanding, but also a foreign culture, mentality, customs, traditions and social norms.

Key words: Natalena Koroleva, national identity, national character, national self-awareness, mentality, autobiographical novel, memories, image, idiosyncrasy.

*Приймак А. М.,**кандидат філологічних наук, доцент,
викладач кафедри слов'янської та германської філології та перекладу
Житомирського державного університету імені Івана Франка**Іскоростенська А. В.,**магістрантка*

“YOUNG ADULT” ЯК ЖАНР НОВІТНЬОЇ ПОЛЬСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ПІДЛІТКІВ

Анотація. У статті розглянуто особливості розвитку жанру польської новітньої підліткової літератури «young adult», який став важливою складовою сучасної художньої літератури. Пошук робить спробу розглянути особливості розвитку жанру новітньої підліткової літератури “young adult” у Польщі, визначити потенціал цього жанру, важливість підліткової літератури для розвитку й збагачення національної культури загалом. Також подано огляд важливих аспектів розвитку цього жанру в Польщі та світі, різноманітність жанрових підходів найбільш впізнаваних і впливових авторів, роль сучасних технологій у розвитку літератури для молоді та популяризації читання. У статті представлено тематику і проблематику творів цього жанру, що здобули популярність серед польських підлітків (проблеми ідентичності, шкільного середовища, стосунків з батьками та друзями, питання соціальної справедливості, свободи вибору, кохання тощо); приділено увагу участі письменників у висвітленні соціокультурних і морально-етичних питань, цікавих для молоді. Стаття висвітлює історичний розвиток жанру – від початків становлення, певних етапів розвитку, ускладнення проблематики до сучасного тематичного розмаїття. У межах зазначеної теми проаналізовано деякі твори польських авторів та їхнє місце в глобальному контексті літератури для молоді: література “young adult” стрімко набула великої популярності серед інших жанрів новітньої літератури, і цей процес набирає обертів серед підлітків як у Польщі, так і у всьому світі. Розглянуто також критичні погляди на тенденції розвитку жанру літератури “young adult”, фактори, що впливають на її популярність серед молодих читачів. Зазначається зменшення інтересу до книжок і власне процесу читання в порівнянні з переглядами екранізацій творів та висловлюється думка критиків щодо необхідності додаткової підтримки книги, ініціювання її популяризації. Дослідження підкреслює важливість польської підліткової літератури у формуванні суспільного і культурного середовища як інструмента для розуміння й вирішення важливих для сучасної молоді питань і проблем у світі, що їх оточує.

Ключові слова: підліткова література, підліткова проза, новітня література, young adult, польська література.

Постановка проблеми. Жанр підліткової літератури став важливою складовою сучасної художньої літератури. Розуміння впливу підліткової літератури на молоде покоління є важливим аспектом і вкрай актуальним у суспільно-культурному житті країни на тлі стрімких і не завжди зрозумілих змін, що відбуваються в світі. Здатність налагоджувати зв'язки з молодими читачами, звертаючись до їхнього унікального дос-

віду і проблем, допомагає вирішити питання й виклики, що турбують молодь. Пошук робить спробу розглянути особливості розвитку жанру новітньої підліткової літератури “young adult” у Польщі, визначити потенціал цього жанру, важливість підліткової літератури для розвитку й збагачення національної культури загалом.

Поняття “young adult literature” дослівно перекладається як «література для молодих дорослих». Тлумачення, однак, є неоднозначним, а відповідника, який би точно передавав смисл оригіналу, в українській мові немає, тому в дослідницьких колах і серед читачів домінує англійський термін або ж термін «підліткова література/молодіжна література».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток літератури «young adult» як окремого жанру привертає увагу різних літературознавців і критиків, таких як П. Нодельман, М. Карт, Т. Лазарева, Т. Мельник та багатьох інших [1; 2]. За словами М. Карта, поява літератури для підлітків визначалася відгуком на зміни в суспільстві та видавничій індустрії після Другої світової війни [1, с. 33]. З покращенням демографічної ситуації видавці зрозуміли потенційну привабливість ринку книг для молодих читачів. Жанр літератури “young adult” став важливою складовою сучасної художньої літератури. У останні роки його популярність зростає як серед її поціновувачів, так і дослідників та літературних критиків. Література “young adult” – це твори, спеціально написані для підлітків, часто з персонажами та темами, які відображають їхній власний досвід та проблеми. Тому поруч із англійським терміном уживається термін «підліткова література». На думку літературного критика П. Нодельмана, цей жанр ставить на меті висвітлення унікального досвіду та проблем підліткового віку, таких як формування ідентичності, взаємостосунки та пошук власної незалежності [3, с. 17].

Мета пошуку полягає в спробі здійснити аналіз особливостей жанру польської літератури “young adult” та визначити його роль у житті юних читачів.

Виклад матеріалу. Для кращого усвідомлення еволюції польської літератури “young adult” пропонуємо короткий нарис загальних тенденцій розвитку цього жанру. Важливо відзначити, що виділення підлітків у окрему вікову групу сталося в XIX столітті, коли відбулися значущі зміни в системі освіти. У цей період сформувалася концепція підліткового віку як окремого етапу розвитку дітей: їх почали класифікувати за віком, а також чітко розмежували початкову, середню та вищу освіту [1]. Ключовим періодом формування літератури для підлітків, що створюється

з урахуванням їхнього когнітивного, фізичного, емоційного та мовленнєвого розвитку, вважається ХХ століття.

До початку Другої світової війни концепції підліткової літератури як жанру не існувало. Він почав активно формуватися після 1945 року, адже підлітки заявили про себе як самостійні та вимогливі читачі. Зовсім скоро, вже в 40-х роках ХХ століття, з'явилися перші книги, спеціально призначені саме для підлітків [2, с. 37]. Ці твори фокусувалися на життєвих проблемах або пригодах підлітків, чому й здобули популярність серед цієї вікової групи читачів.

Вважається, що першими книгами в США, написаними для підлітків, стали «Суперник» («The Contender») Р. Ліпсайта та «Аутсайтери» («The Outsiders») С. Е. Хінтон. Обидва твори вийшли друком у 1967 році, і вже 1970–1980 роки в англomовних країнах визнають «золотим віком» підліткової літератури. У книзі «Підліткова література: від романтики до реалізму» дослідник Майкл Карт відзначає, що підліткова література набула самостійності та відокремилася від дорослої і дитячої наприкінці 90-х років ХХ століття [1].

У США розвиток цього жанру стимулюється літературними преміями, зокрема, найвідомішою є премія імені Майкла Принтза (The Michael L. Printz Award). Першою лауреаткою стала Лорі Холс Андерсон (L.H. Anderson) у 2000 році за роман «Говори» («Speak»), який розглядає психологічну травму підлітка внаслідок насильства. У 1990–2000-х роках спектр складних тем у підлітковій прозі став ще різноманітнішим: обговорюються питання алкоголю, статевого життя, вживання наркотиків, ранньої вагітності, ідентичності та інші.

П. Нодельман поділяє твори цього жанру на такі підтипи: Coming-of-age (проза про дорослішання), High School (проза про навчання в старших класах), Dystopian teen fiction (антиутопія) [3]. У 2014 році було заявлено про появу нового літературного жанру sick-lit. Sick-lit – це різновид роману моралі, що фокусується на описі різних видів фізичних і психічних хвороб та розладів, а також на процесі подолання травматичного досвіду. Sick-lit – книги, написані та видані на хвилі успіху роману «Провина зірок», що розповідає історію кохання двох підлітків, які страждають на онкологічне захворювання. Сила книги, написаної Дж. Грінном, полягає в ідеально знайденому балансі між комерційною привабливістю та глибоким змістом, а також у її мелодраматичному потенціалі, що робить твір справжнім джерелом емоцій. Є також культурні серії, такі як книги про Гаррі Поттера Джоан Роулінг або ж «Дари смерті» Сюзанни Коллінз, в яких поєднані фентезі, казка та антиутопія.

Сьогодні серед жанрів молодіжної літератури широко представлена реалістична проза, зокрема, й у польській літературі часто з'являються реалістичні романи. Саме цей жанр відображає ключові тенденції, що характеризують усю прозову літературу, присвячену підліткам.

Серед багатьох змін, які відбулися в польській літературі для юних читачів після політичного повороту 1989 року, помітна її відкритість до «складних» тем, яких в комуністичний період здебільшого уникали, насамперед, це: життя в неблагополучній родині, проблеми сирітства й усиновлення, різного роду залежності, самогубство, сексуальне насильство, секс, агресія, хвороба, смерть, релігійна секта, обмежені можливості тощо [4].

У польській літературі в межах жанру “young adult” письменниця Анна Оніхімовська підняла ще одну важливу

тему – тему гомосексуалізму. У творі «В кінці гри», опублікований у 2012 році, авторка описує долю сімнадцятирічного Алека, який, на відміну від свого брата, що став учасником правих політичних рухів, не впевнений у власній орієнтації і не признається в своїй «іншості» навіть собі. Будучи вихованим у консервативній родині з традиційною моделлю стосунків, юнак відчуває страх не лише через несприйняття рідними його «природи», але й відчуження, стигматизацію та відкриту агресію від свого найближчого оточення. Прагнення Алека на право бути не таким, як усі, стає водночас боротьбою за виживання в умовах нетолерантного міського середовища.

Однією з помітних тенденцій польської підліткової літератури є зображення складних умов, іноді навіть екстремальних, які герої творів намагаються подолати. Так автори прагнуть підкреслити, що світ сучасних підлітків сповнений і недитячих проблем також, вони пришвидшують дорослішання дітей, психологічну витривалість, уміння адаптуватися, переконувати, відстоювати своє право на свободу і вільний вибір.

Панораму життя підлітків розширено реалістичними описами життя родин, у яких зростають молоді люди. Автори намагаються показати правдиві картини з життя польських родин початку ХХІ століття, проте уникають як надмірної ідеалізації, так і драматизації життєвих ситуацій та песимізму. Наприклад, через історію незвичайної сім'ї Генселів, описану в романі Еви Новак “Niewzruszenie”, читач має змогу зрозуміти, що в сім'ях нерідко виникають різні проблеми, батьки недосконалі в своїх родинних стосунках і почуттях, проте намагаються підтримувати своїх дітей. Батьки в цій родині – протилежність «нормальності»: в їхньому будинку панують закони хаосу, який створюють матір Анна – ворожка, та її чоловік Януш. Навіть хатня тварина в них незвична – в'єтнамська свинка. У сім'ї є двоє дітей, що дуже різняться: Маріанна та Лев. Маріанна, вісімнадцятирічна дівчина, – розсудлива і вихована, але дещо інфантильна та імпульсивна. Лев – п'ятнадцятирічний розумник, якого не люблять та не сприймають у шкільному колективі. Він закоханий у Габріелу, подругу своєї сестри, на три роки старшу за нього, і робить усе можливе, щоб завоювати її прихильність, але дівчина сприймає його залицяння лише як спробу потоваришувати. Письменниця показує читачам, як героям вдається впоратися із своїми першими сильними почуттями, коли ти кохаєш, а тебе ні.

Часто світ підлітків, змальований у романах, вражає реалістичним описом і достовірністю. Автори порушують делікатні питання, які раніше вважалися табу чи були неприйнятними для читачів юного віку; використовують реалістичні описи, іноді драматизуючи їх, торкаються суперечливих та вразливих тем. На перший погляд, постають песимістичні картини з життя підлітків, сповнені гірких переживань і негараздів, проте в більшості випадків герої успішно долають труднощі, вирішують проблеми, сміливо приймають виклики долі. Описи складних і неприємних ситуацій у житті молоді змушують читачів замислитися над проблемами, можливо, підготуватися до подібних випадків, поділитися інформацією з однолітками. Прикладом такої літератури може слугувати ціла серія книг «Родина Монет» Вероніки Марчак.

На початку оповіді головна героїня Гейлі описує трагічний випадок, що стався з нею – загибель матері та бабусі: «*Nie przeżył nikt. Moje serce zatrzymało się na chwilę, a potem zabiło mocno. Nagle moje próby rozbudzenia przerodziły się w głęboką*

rozpacz... Niekończący się potok łez spływał po moich policzках, mocząc mi górę od piżamy. Czyjaś dłoń podała mi chusteczki, a ja nie wiedziałam za bardzo, co tam z nimi zrobić. Ból, jaki w tamtej chwili odczuwałam, nie powinien towarzyszyć nigdy nikomu, a już na pewno nie czternastoletniej dziewczynie. Straciłam mamę i babcię, najbliższe mi osoby, swoją jedyną rodzinę.»

«Ніхто не вижив. Моє серце на мить зупинилося, а потім забилося сильніше. Раптом мої спроби прийти до тями обернулися глибоким відчаєм... Верх піжамы промокнув від потоку сліз, і я не знала, що мені зробити. Біль, який я відчула в той момент, не повинен відчувати ніхто, а тим паче чотирнадцятирічна дівчинка. Я втратила маму і бабусю, найближчих мені людей, мою єдину родину».

Проте неочікувано для самої героїні, події розвиваються дуже швидко, і все в її житті змінюється, бо потрібно оговтатися від появи її опікуна і новиною про існування п'ятьох братів.

Традиційно для літератури “young adult” оповідь ведеться від першої особи. Такий прийом підкреслює присутність у творі оповідача, що створює відповідне емоційно-експресивне тло, передає різноманітні реакції персонажів, налагоджує контакт з читачами, аби впливати на їхні почуття, пробуджувати емпатію. Загалом така комунікація допомагає проаналізувати власні думки, зробити висновки, зважаючи на вчинки й досвід персонажів, описаних у творі. Автори підліткової літератури намагаються передати різні наративи та ідеї, які можуть бути корисними для підліткової аудиторії, не вдаючись до менторського тону та не демонструючи свої переваги над читачем.

Час і розвиток технологій впливають на еволюцію молодіжних романів, змінюють очікування та питання, що цікавлять юних читачів. Нові форми комунікації, такі як екранізації, буктрейлери, відеоблоги (BookTube) та фанатська творчість, вимагають адаптації традиційних визначень. Серед нових явищ, що істотно впливають на популярність тих чи інших творів є книжковий сегмент соцмережі TikTok – BookTok, спільнота книгофілів, що активно ділиться прочитаними книгами та популяризує читання. Досі не було жодної соціальної мережі, яка б так помітно вплинула на книжковий ринок. Так, за даними сервісу BookScan, BookTok у 2021 році сприяв продажу в США до 20 мільйонів друкованих книг. Серед них найчастіше продаються книги саме жанру підліткової літератури.

Подібні тенденції спостерігаються і в Польщі. Згідно з результатами дослідження Національної бібліотеки Польщі, спостерігається зростання інтересу до книжок серед читачів 15–18 років. Зокрема, 72% опитаних підлітків зазначили, що читали книги протягом року, а 18% опитаних засвідчили, вони прочитали понад 7 книг за рік. Це значне зростання порівняно з 5% у 2021 році [5]. Статистика підтверджує, що технології та соціальні мережі впливають на читання серед молоді, зокрема, підліткової літератури. Сучасні читачі потребують різноманітних форм доступу до літературного контенту і охоче користуються новими можливостями. Це також ставить перед польськими авторами і видавцями виклик – адаптуватися до нових очікувань молодого покоління з огляду на тематику, форму, манеру і стиль подачі матеріалу.

Деякі автори ставляться до таких змін дещо скептично, наприклад, польська критикиня Каміла Рогович вважає, що дитяча

та юнацька література була маргіналізована мультимедійними засобами, а книга, в тому числі художня, потребує активної підтримки освітніми та виховними закладами, науковими колами, літературною критикою, аби вона не зникла остаточно з поля зору молоді [4; 6]. Незважаючи на присутність у культурному та соціальному просторі багатьох ініціатив, спрямованих на популяризацію читання, в Польщі за останнє десятиліття свідомих читачів поменшало, а перегляд фільмів переважає над читанням.

Варто зазначити, що на польському видавничому ринку домінують іноземні твори, особливо ті, що в свій час були екранізовані. Список бестселерів доводить, що книги, які лягли в основу екранізацій, залишаються в продажу протягом тривалого часу саме після виходу на екрани фільмів. Талановиті і популярні екранізації можуть формувати смаки й впливати на уподобання читачів, спонукають їх звернутися до творів, які здобули популярність на екрані. Цей факт також може формувати молодіжний літературний канон. Як приклад можна навести імена письменників, що очолили списки молодіжних бестселерів у 2014–2015 роках – Гейл Форман і Джон Грін. Обидва автори раніше публікували свої книги в Польщі – Д. Грін «У пошуках Аляски» (2007 рік), а Г. Форман «Якщо я залишусь» (2010 рік). Однак тоді вони ще не здобули значної популярності і не досягли високих показників продажів. Їхня літературна репутація зміцнилася лише після екранізації іншого роману Д.Гріна «Провина зірок» [7].

Серед читацьких інтересів молодих поляків переважають передусім іншомовні твори, перекладені польською мовою. Це пов'язано з впливом мас-медіа та поп-культури, які популяризують специфічні культурні тексти і впливають на їх становлення як глобального культурного продукту. Як наслідок, твори польської національної літератури для підлітків відходять на другий план, а іноді й зовсім зникають з поля зору.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. З початку ХХІ століття польська література для підлітків переживає значний розвиток і зазнає впливу різноманітних тенденцій. Основні риси стану підліткової літератури в Польщі цього періоду включають різноманітність тем, стилів та жанрів, а також активну участь авторів у висвітленні соціокультурних та морально-етичних питань, що цікавлять молодь.

Одним із важливих аспектів підліткової літератури стала увага до різноманітних тем і проблем, з якими стикаються сучасні підлітки. У творах літератури для молоді письменники показують реальне, не прикрашене, життя, звертаються до тем ідентичності, шкільного середовища, стосунків з батьками та друзями, питань соціальної справедливості, свободи вибору, кохання тощо. Деякі автори підліткової літератури обрали жанр фентези та магічного реалізму і створили для своїх читачів захоплюючі світи.

Інтернет та соціальні мережі вплинули на спосіб сприйняття та «споживання» літератури молоддю. Наразі помітна дещо сумна статистика для книжкового ринку по відношенню до екранізацій творів – книга поступається екранізації.

Перспектива подальшого пошуку полягає в дослідженні мотивів і тем щодо відображення в польській художній літературі для молоді соціокультурних змін і тенденцій, а також питань, яке місце займає література для молоді в світовому контексті.

Література:

1. Borowski D. Między dzieciństwem a dorosłością... : przemiany polskiej prozy dla młodzieży w XXI wieku : praca doktorska. 28.10.2020/ Borowski Dominik. Kraków, 2020. 236 p.
2. Cart, M., Jenkins, C. The Center for Children's Books and the Importance of Young Adult Literature. 2006. *Young Adult Library Services*, 4 (3), 30–36
3. Cart M. Young adult literature: From romance to realism / Michael Cart. – [S. l. : s. n.], 2016. 310 p.
4. Nodelman P. The pleasures of children's literature / Perry Nodelman. 3rd ed. Boston : Allyn and Bacon, 2003. 338 p.
5. Rogowicz K. Literatura dla młodzieży – między popularnością a dydaktyzmem / Kamila Rogowicz // *Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego*. 2017. No. 26. P. 89–98.
6. Stan czytelnictwa w Polsce w 2022 [Електронний ресурс] // Biblioteka Narodowa. Режим доступу: <https://www.bn.org.pl/raporty-bn/stan-czytelnictwa-w-polsce/stan-czytelnictwa-w-polsce-w-2022> (дата звернення: 13.03.2024).
7. Zasacka Z. Nastolatki i ich przyjemności czytania książek [Електронний ресурс] / Zofia Zasacka // *Kultura czytelnicza dzieci i młodzieży początku XXI wieku. Szkice bibliologiczne*. – [Б. м.], 2013. Режим доступу: <https://doi.org/10.18778/7969-027-5.04> (дата звернення: 13.03.2024).

Pryimak A., Iskorostenska A. “Young Adult” as a genre of contemporary Polish literature for teenagers

Summary. The article deals with the peculiarities of the development of the genre of Polish contemporary teenage literature “Young Adult”. This genre of teenage literature has become an important component of contemporary fiction. The research attempts to examine the specific features of the development of the genre of contemporary young adult literature in Poland, to determine the potential of this genre, the importance of young adult literature for the development

and enrichment of national culture in general, and also provides an overview of important aspects of the development of this genre in Poland and the world, the variety of genre approaches of the most recognisable and influential authors, the role of modern technologies in the development of literature for young people and the promotion of reading. The article presents the themes and issues of works of this genre that have gained popularity among Polish teenagers (problems of identity, school environment, relationships with parents and friends, issues of social justice, freedom of choice, love, etc.); attention is paid to the participation of writers in covering socio-cultural and ethical issues of interest to young people. The article highlights the historical development of the genre – from the beginnings of its formation, certain stages of development, the widening range of subjects and the current thematic diversity. Within the framework of this topic, some works by Polish authors and their place in the global context of young adult literature are analysed. The relevance of the study is due, in particular, to the fact that young adult literature has rapidly gained great popularity among other genres of contemporary literature, and this process is gaining momentum among teenagers both in Poland and around the world. Critical views on the trends in the development of the genre of young adult literature and the factors influencing the popularity of literature among this community of readers are also considered. The author notes the decline in interest in books and the actual reading process compared to watching film adaptations of works and expresses the opinion of critics about the need for additional support for books and the initiation of their popularization. The study emphasises the importance of Polish teenage literature in shaping the social and cultural environment as a tool for understanding and solving issues and problems important for modern youth in the world around them.

Key words: teenage literature, teenage prose, contemporary literature, young adult, Polish literature.

*Приходько В. С.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та іноземних мов
Харківської державної академії фізичної культури**Божко Ю. О.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і практики англійської мови
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

АФГАНСЬКІ ЖІНКИ В РОМАНІ ХАЛЕДА ХОССЕЙНІ «ТИСЯЧА СЯЮЧИХ СОНЦЬ»

Анотація. Однією з найпомітніших фігур у сучасній літературі став Халед Хоссейні – автор романів «Тисяча сяючих сонць», «Той, хто біжить за вітром», «І луна летить по горах». Халед Хоссейні – один з сучасних американських письменників афганського походження. Мета статті – проаналізувати творчість відомого письменника Халеда Хоссейні в контексті роману «Тисяча сяючих сонць», показати своєрідність його художнього твору та жіночі образи в романі. Роман «Тисяча сяючих сонць» присвячений усім жінкам Афганістану. У романі Х. Хоссейні головними героїнями стають дві жінки – Маріам і Лейла, які, попри століття цивілізації і високих технологій, знаходяться в безправному становищі в Афганістані. Походження не має значення, оскільки як багаті, так і бідні жінки не можуть безпечно вийти на вулицю самотужки. Маріам і Лейла – цілком різні особистості, що живуть у зовсім різних світах, інакше і не пов'язані були б їхні долі, якби не жорстока війна. На сторінках роману «Тисяча сяючих сонць» описується світ недалекого минулого, автор чітко зазначає, де саме розгортається сюжет, подаються роздуми щодо людського досвіду минулих років та порівняння того, до чого можуть призвести однакові революційні ідеї, але з різними шляхами та метою їхнього здійснення. Халед Хоссейні пропонує нам своє бачення світу, глумачення подій. Біографічний вимисел є лише імітацією біографії реального автора, сучасні твори ведуть діалог з літературою минулого, де автор зорієнтований не на читача, а на себе. Для автора важливо зрозуміти дійсність, спробувати пізнати природу речей. Роман Х. Хоссейні неймовірно трагічний і чарівно прекрасний, як старозавітна історія. Процес сприйняття Сходу на Заході проходив різні стадії – свої місця займають у відповідних літературах старозавітна тематика, інтерес до східних світо-пізнаних систем і загальнокультурної спадщини, нарешті – до революційних виступів в Кабулі. У країні, позбавленій досвіду історії, суперечності прогресу позначилися з особливою гостротою – хижацтво, спекуляції, цинічне пограбування, – і все розквітало майже без перешкод, до того ж у країну прийшла війна.

Ключові слова: Халед Хоссейні, «Тисяча сяючих сонць», війна, ідейно-художня система, жіночий образ.

Постановка проблеми. Романи відомого сучасного американського письменника афганського походження Халеда Хоссейні «Тисяча сяючих сонць» [1], «Той, хто біжить за вітром», «І луна летить по горах» є відображенням внутрішнього

світу митця, а теми війни, любові, дружби, помсти є одними з найбільш актуальних в його творах, як і у кожній літературній епосі.

Сьогодні російсько-українська війна відкрила нові грані людського горя. Війна, розруха, голод, анархія, утиски так само змусили мільйони людей залишити свої будинки й бігти з Афганістану в сусідні Пакистан і Іран. Багато що з того, про що писав Х. Хоссейні, актуально й в наші дні, стільки вкладено в його твори болі, душі й таланту; при цьому яскраво проявилася індивідуальність письменника. У своїх творах Х. Хоссейні коментує приведені ним відомості не лише про війну, а й про історичні й культурні події минулого й сучасності.

Романні чесноти письменника визначаються не тільки їх внутрішніми властивостями, але і їх резонансом, спрямуванням їх сенсів зовні – до часу. Гідність романів Х. Хоссейні невіддільна від гідності письменника і його долі; це необхідно відчувати. В його творах піднімаються теми, про які інші забули або не наважувалися сказати, але за останній рік війни з рашистами вони знов стали важливими. Це й теми війни, боротьби двох жінок, прагнення любові й щастя. Розкривається людська суть несправедливості: жорстокість, безкарність, разом із людською підтримкою один одного в горі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У літературознавстві представлено мало статей, пов'язаних з аналізом творчості Халеда Хоссейні [2; 3; 4; 5]. Тому дослідження роману «Тисяча сяючих сонць» вимагає подальшого аналізу, уточнень, узагальнень. В аналітичній критиці немає праць, присвячених темі війни в контексті сучасної російсько-української війни.

Мета статті – проаналізувати творчість відомого письменника Халеда Хоссейні в контексті роману «Тисяча сяючих сонць», показати своєрідність його художнього твору, жіночі образи.

Виклад основного матеріалу. Сучасний роман Х. Хоссейні «Тисяча сяючих сонць» відображає дійсність з її різноманітних ракурсів. Майбутній письменник народився в Афганістані, в Кабулі, в інтелігентній родині: батько – дипломат, мати – філологиня за фахом. За місцем призначення батька сім'я переїхала до Парижу в 1976 р. Протягом життя Х. Хоссейні допомагає афганським дітям.

На сторінках роману «Тисяча сяючих сонць» описується світ недалекого минулого, автор чітко зазначає, де саме розгортається сюжет, подаються роздуми щодо людського досвіду

минулих років та порівняння того, до чого можуть призвести однакові революційні ідеї, але з різними шляхами та метою їхнього здійснення. Про це свідчить вторгнення радянських військ в Афганістан. Безумовно, сприйняття кожним свого світу суб'єктивно.

Х. Хоссейні пропонує нам своє бачення світу, своє тлумачення, свій несподіваний погляд. Біографічний вимисел є лише імітацією біографії реального автора, сучасні твори ведуть діалог з літературою минулого, де автор при цьому зорієнтований не на читача, а на себе. Мета автора – зрозуміти дійсність, спробувати пізнати природу речей. Роман Х. Хоссейні неймовірно трагічний і чарівно прекрасний, як старозавітна історія. Тема Сходу відбивалася в літературах Заходу різними ідейно-художніми системами.

Роман «Тисяча сяючих сонць» присвячений усім жінкам Афганістану, він швидко розійшовся в англomовних країнах світу. Х. Хоссейні переконливо передає в романі боротьбу між стихіями дня і ночі з остаточною перемогою останньої. Тяга до афганської поезії була не просто біографічною випадковістю Х. Хоссейні, а данню часу.

У романі Х. Хоссейні головними героїнями стають дві жінки – Маріам і Лейла, які, попри століття цивілізації й високі технології, знаходяться в безправному становищі в Афганістані. Походження не має значення, оскільки як багаті, так і бідні жінки не можуть безпечно вийти на вулицю самотужки.

Маріам і Лейла – цілком різні особистості, що живуть у зовсім різних світах, інакше і не пов'язані були б їхні долі, якби не жорстока війна. Маріам – незаконно народжена дочка («харамі») багатого бізнесмена, змушена змалку пізнавати гіркоту нещастя та відчувати своє становище. Її віддали заміж у 15 років, проте вона не може мати дітей. Лейла, навпаки, народилася в дружній родині, красуня, освічена, була улюбленою дочкою і мріяла про захоплені й прекрасне життя.

Обидві дівчини проживали в абсолютно різних реаліях, і їхні шляхи ніколи не перетиналися б, якби не прийшла війна, що змінила все. Жорстокі реалії воєнного шквалу змусили їх зустрітися і стати свідками страшних подій. І хоча їхні минулі життя відрізнялись як небо й земля, вони були об'єднані спільними випробуваннями й важливими рішеннями, які їм довелося приймати.

Несподівана зустріч жінок перевернула життя Маріам і Лейли, а також змусила їх переглянути свої погляди на світ. Вони змогли знайти в собі сили та зблизитися, заслуговуючи нашу повагу за те, як вони пережили трагедії й знайшли в собі мужність для подальшого протистояння життєвим випробуванням.

Любов Маріам до батька обернулася бідною, нещастям, убогістю, нескінченними бідами та поневіряннями, пекучою тугою незаконно народженої. Батько лагідно називав Маріам «моя квіточка», поряд з ним вона вже не була «харамі». Х. Хоссейні передає обожнювання дочки в драматичному наростанні та розвитку.

Лейла – у перекладі «нічна красуня» – улюблена дочка в дружній сім'ї, що мріє про цікаве і прекрасне життя, як у старовинній арабській легенді з поеми Нізамі «Лейла і Меджнун» (1188) про нещасну любов хлопця, що мав прізвисько «Божевільний», до красуні Лейли.

Оповідання розгортаються на тлі тривалої Афганської війни, де автор описує події, які відбувалися в країні під час

вторгнення радянських військ. Звертаючись до історії та культури Афганістану, роман надає можливість краще зрозуміти сутність подій.

Слід відзначити, що автор не намагається ставити оцінку подіям чи стати на чийсь бік конфлікту. Замість цього, він ставить питання про те, чи може у Маріам і Лейли з'явитися надія під час війни. Їхні історії розповідаються без упереджень, щоб самому мати змогу розібратися у ситуації й сформувані власні думки та враження від прочитаного.

Роман Х. Хоссейні стає не тільки захопливим оповіданням про двох жінок, які опинилися в складних умовах, але й глибоким роздумом про природу людини, суспільства і надії в умовах війни та сумних змін.

Ще один з героїв роману – Тарік – улюблена пізня дитина, він народився, коли мамі було вже за 40, з численної сім'ї. Він вірний друг Лейли та постійний її захисник з дитинства. Він на протезі, бо п'ятирічним «вскочив на міну», залишену радянськими військами. Так само і сьогодні, використовуючи такий же підлий радянський досвід, набутий в Афганістані, рашисти калічать українських дітей, залишаючи в іграшках сховані міни.

Безумець Тарік, як його зневажливо називала матір Лейли, – одноногий син тесляра – був до нестями, ще з дитинства, закоханий у Лейлу, проте був розлучений з нею під час війни. Лейла і Тарік мріють одружитися, проте війна їх розлучає, і Лейлу змушують стати другою дружиною Рашида, мужа Маріам. Згодом із суперниць жінки стають подругами, захищаючи одна одну.

Останній рік життя в будинку Рашида був затьмарений в житті Лейли обтяжливим відчуттям наближення пологів від некоханого чоловіка, пологи невідворотно наближалися, і особистою драмою для Лейли було чи залишати небажану дитину від Рашида, чи позбавитися від неї. Вона з тривогою і мукою чекала наближення пологів, боролася за свою незалежність. Це додає трагедії несподівано сповідальний відтінок, пов'язаний з особистою драмою Лейли.

На наш погляд, роман дещо обтяжений подробицями, конкретними часопросторовими маркерами про події. Атмосфера минулого і сучасності відтворюється в романі надзвичайно повно, з разючою глибиною. Нагадаємо, що історія людства відома нам Битвою народів, битвою під Ватерлоо, Аустерліцом. Цьому світовому божевіллю в романі Х. Хоссейні протистоїть упевненість в тому, що людина народжена не для того, щоб стати гарматним м'ясом.

Конфлікт, який розкриває Х. Хоссейні, лягає в основу структури тексту, тому маємо визначити та виявити суть конфлікту, це нерівний брак зброї й самолюбства. Контрастний супротив, різкий перехід від приватного до узагальненого, відрізняє стиль Х. Хоссейні. У романі простежується розгалуженість фабульних ліній, розкриваються долі багатьох героїв, через психологічні відчуття яких передаються історичні обставини Афганістану ХХ ст. У сучасному суспільстві України під час війни, військового та народного спротиву, постають нові питання.

Сучасний світ став тіснішим, релігійні та культурні предствавники по-різному сприймають стосунки між Богом і людиною, батьками й дітьми, чоловіком і дружиною, що ґрунтуються на різних уявленнях про права та обов'язки, свободу і вимушеність, рівність та ієрархію.

Між жіночими персонажами роману «Тисяча сяючих сонць» немає нічого спільного, вони живуть в різних умовах,

але поодинокі їм не вижити, не вистояти перед середньовічним деспотизмом і жорстокістю їхнього чоловіка, міста та навіть країни. Після смерті матері Маріам видали заміж за чоловіка, обраного батьком. За погано зварений рис Рашид силою змушував Маріам їсти важку холодну гальку, рот її був забитий цим камінням. Жіночий концепт у родині майже завжди передбачав тільки втілення біологічних задач: народження дітей та їхнє виховання.

Згодом Рашид приводить в дім другу дружину – Лейлу. Відносини у творі між жінками складні, героїні часто не розуміють одна одну, що викликане різними вихованнями, неоднаковими умовами життя, оскільки вони мають різне уявлення про головне і другорядне у світі.

Поряд йдуть у романі жіночі образи двох матерів. Матір Лейлі – Фариба, була прихильницею моджахедів. Відносини між матір'ю і дочкою були складними і напруженими, мати замкнулася у своєму відчаї. У романі письменник намагається «дослідити» складні любовні стосунки між чоловіком і жінкою, сімейні – між батьком і донькою, між матір'ю і донькою та ін.

Матір Маріам власними очікуваннями й сподіваннями перекладає на доньку свою нереалізовану мету – зайняти законне місце дружини, а не служниці (у коханого багатія Джалілія дружин було вже троє, дозволених шариатом), її мета – шлях до буденного щастя з чоловіком. Дідусь Маріам, узнавши про вагітність дочки, за традицією, соромливо відрикається від неї. Непередбачуваність дій персонажів, коли мати, «затягнув петлю на ший», поводить себе незрозуміло для пересічної більшості, пронизана несамовитим очікуванням звістки від доньки, яка тужить за увагою батька, коли донька, всю ніч чекає біля дома батька. А він боїться ввести незаконно народжену дочку у свій дім, боїться пересудів сусідів.

Слід звернути увагу на «голоси» жіночих образів для того, щоб усвідомити місце жінки в афганській культурі, слабкої, другорядної, підкореної чоловіку, інтелектуально неповноцінної, дружини-служниці. Матір наставляла Маріам, що у чоловіка завжди в усьому винна жінка. Душевна сила Маріам, що не впадає в очі, глибоко заховане співчуття і любов до батьків і до людей, непомітна у звичайних мирних умовах, проте по-справжньому виявляється у хвилини смертельної небезпеки, бо вона ніколи ні на кого не перекладає свої тяготи, ні з ким не ділиться своїм жалем, надіями, мріями. Життя не зламає її, а лише надасть форми.

Після невдалої втечі й Лейли, і Маріам перетворилися в очах Рашида як би в одну ганебну істоту, придатну лише на те, щоб зривати на ній злість. У кожній з головних жінок роману було одне життя на двох, але разом вони вистояли в складні часи.

Письменник у романі показує світлі, чисті й життєствердні відчуття в прагненні підняти людину над сірими, трагічними буднями війни та життя на тлі драматичних подій. Так письменник наголошує, що «сяйво тисяч сонць за стінами приховане».

Висновки. Колоритність образів, різноманітність художніх засобів, глибина проникнення в людську природу роблять роман Х. Хоссейні привабливим та цікавим, особливо близькою стає темі війни. Письменник відчуває глибокі тенденції мистецтва і культури, й акумулює їх у своїй творчості, намагається по-новому пізнати та зрозуміти дійсність афганського суспільства під час війни.

Розкриваючи феномен спротиву Маріам Х. Хоссейні окреслює традиційне – уразливе, незахищене і слабе місце в афганській культурі жінки, щоб вказати перспективу переходу від жертви до героїні. Самовідданість і непоказна мужність Маріам стають головним мірилом її особистості. А серце й душа Лейли сяють тисячею сонць.

У романі «Тисяча сяючих сонць» Х. Хоссейні підіймає проблеми моральності, загальнолюдські теми, до межі загострені обставинами війни, які постійно ставлять людину на грань між життям і смертю, страху і мужності, самовідданості й егоїзму, вірності й зради, бо у кожного афганця, як і зараз у кожного українця, життя повне горя, болю, суму, втрат. **Перспективи** подальших наукових пошуків можна зосередити навколо аналізу конфліктів роману «Той, хто біжить за вітром».

Література:

1. Hosseini Kh. *A Thousand Splendid Suns*. Bloomsbury, 2008, 432 p.
2. Imran M., Ismail S. M. Khaled Hosseini's women as modern archetypes: A study of obedient, resistant and empowered Afghan women. *Frontiers in Sociology*. 2022, Vol. 7. 1–10 pp.
3. Medley M. Relative unease: Khaled Hosseini discusses *And The Mountains Echoed*. Afterword. *National Post*. 2013. URL: <https://nationalpost.com/entertainment/books/khaled-hosseini>.
4. Pera M. Khaled Hosseini Discusses Unforeseen Consequences. *American Libraries*. 2013 URL: <https://americanlibrariesmagazine.org/blogs/the-scoop/khaled-hosseini-discusses-unforeseen-consequences>.
5. Smith W. Khaled Hosseini sets 'And the Mountains Echoed' against Afghan history. *Los Angeles Times*. 2013. URL: <http://articles.latimes.com/2013/may/23/entertainment/la-ca-jc-khaled-hosseini-20130526-story.html>.

Przykhodko V., Bozhko Yu. Afghan women in Khaled Hosseini's novel "A Thousand Splendid Suns"

Summary. One of the most prominent figures in modern literature is Khaled Hosseini, the author of the novels "A Thousand Splendid Suns", "The Kite Runner," and "And the Mountains Echoed." Khaled Hosseini is one of the contemporary American writers of Afghan origin. The aim of this article is to analyze the work of the renowned writer Khaled Hosseini in the context of the novel "A Thousand Splendid Suns" and to explore the uniqueness of his artistic creation and the portrayal of female characters in the novel. The novel "A Thousand Splendid Suns" is dedicated to all the women of Afghanistan. In the novel, H. Hosseini's main heroines are two women – Mariam and Laila – who, despite the centuries of civilization and advanced technology, find themselves in a powerless position in Afghanistan. The origins are insignificant, as both rich and poor women cannot safely venture out into the streets alone. Mariam and Laila are entirely different personalities, living in completely different worlds; their fates would have remained unrelated if not for the cruel war. The pages of the novel "A Thousand Splendid Suns" describe the world of the recent past, and the author clearly indicates where the plot unfolds. The narrative includes reflections on human experiences in past years and comparisons of how similar revolutionary ideas can lead to different paths and purposes of their realization. Khaled Hosseini offers us his vision of the world and his interpretation of events. The biographical fiction is merely an imitation of the real author's biography, as contemporary works engage in a dialogue with the literature of the past, where the author is not oriented towards

the reader but towards themselves. It is essential for the author to understand reality and attempt to grasp the nature of things. H. Hosseini's novel is incredibly tragic and enchantingly beautiful, much like an ancient tale. The process of perceiving the East in the West has gone through various stages – from themes of the Old Testament to the interest in Eastern world-cognition systems and general cultural heritage, and finally

to the revolutionary uprisings in Kabul. In a country devoid of historical experience, the contradictions of progress have manifested with particular acuteness – predation, speculation, cynical plundering – and everything flourished almost unimpeded until war broke out in the country.

Key words: Khaled Hosseini, "A Thousand Splendid Suns", war, ideological and artistic system, female characters.

Урись Т. Ю.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури
факультету української філології та літературної творчості імені Андрія Малишка
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ФУНКЦІОНУВАННЯ АРХЕТИПІВ У РОМАНІ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «ГОРЯНИН. ВОДИ ГОСПОДНІХ РУСЕЛ»

Анотація. У статті досліджено особливості функціонування архетипів у романі М. Дочинця «Горянин. Води Господніх русел», який є своєрідною філософською притчею про боротьбу людини з життєвими обставинами і природною стихією. Констатовано, що митець зорієнтований на творчу рецепцію й трансформацію українських культурних традицій, фольклорно-міфологічних мотивів. Обґрунтовано, що в романі оприявлено архетипи українського народу, зокрема архетипи Дому, Роду й Води, що функціонують у тісних взаємозв'язках.

Архетип Дому репрезентований через образ родового обійстя, яке дісталось у спадок Горянину від пращурів і яке він намагався відвоювати у Ріки, а також через образ лісу, який виступає для героя та інших представників роду як гармонійно облаштований життєвий простір, до якого треба ставитися як до рідного дому. Доведено, що герой з повагою ставився до тварин і дерев, намагався не зашкодити, адже вони для нього були відгуками минулих поколінь, асоціювалися з образами його пращурів. Архетип Роду подано через звернення головного героя до представників попередніх поколінь свого роду, через пошанування пам'яті роду й наслідування поведінкових норм від своїх пращурів, зокрема діда Микули і батька Тимка, які передали йому родові знання про світ і місце людини в ньому. Архетип Води проявляється через образ Ріки, з якою Горянин веде боротьбу за шмат родової землі. Ріка постає як частина гармонійного простору, межа між життям і смертю, символ здоров'я і кохання. Образ Ріки в романі персоніфіковано, що свідчить про язичницькі елементи у світогляді Горянина, підтвердженням чого є його монологи-звернення до неї і дії. На основі аналізу художньо-ідейного змісту роману автор робить висновок про існування певного архетипного модулю, у межах якого провідними виступають архетипи Роду, Дому й Води, у взаємозв'язку з якими оприявлені інші архетипи колективного національного підсвідомого українського народу.

Ключові слова: архетип, проза, образ, персонаж, портрет.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Літературна творчість кожного письменника, з одного боку, індивідуалізована, тобто відображає авторські погляди, світоглядну позицію, художньо-ідейний задум, а з іншого, вона детермінована особливостями національної ментальності. У процесі творчого акту психіка митця звертається до підсвідомого, тобто до тієї закодованої інформації, яка розкривається, зокрема, й через архетипи як визначальні ідентифікаційні маркери в літературних текстах. Оскільки кожен автор є представником певного етносу, то він є носієм національного характеру, виразником

національної ідеї, а відповідно й репрезентантом колективного підсвідомого свого народу.

Одним із таких сучасних українських письменників є М. Дочинець, що став у 2014 році лауреатом Національної премії імені Тараса Шевченка за романи «Криничар» і «Горянин. Води Господніх русел». Оскільки творчість Мирослава Дочинця – «самобутнє естетичне явище в сучасному українському літературному процесі, показове проблемно-змістовим наповненням, наративною практикою, а також концепцією героя, зануреного в пласт правічних традицій предків» [1], то інтерпретація твору на основі концепції національних архетипів дасть змогу простежити особливості функціонування колективного підсвідомого на рівні індивідуального творчого мислення автора, окреслити особливості поєднання індивідуально-авторського зі специфічно національним.

Аналіз останніх публікацій. У процесі аналізу стильових і ідейно-тематичних особливостей мистецької спадщини М. Дочинця науковці (С. Жила, В. Погребенник, С. Теребус) зверталися до символічно-міфологічних аспектів творчості, встановлення інтертекстуальних зв'язків романів із сюжетами, образами й мотивами фольклорно-міфологічного й літературного походження. Літературознавиця Л. Горболіс аналізувала особливості моделювання автором у романі «Горянин. Води Господніх русел» образу всебічно розвинутого мудреця-аскета, життя якого детерміноване принципами природовідповідності й екокультури. Дослідники висловлювали думки щодо репрезентованості національних архетипів у творах М. Дочинця, архетипності творчого мислення письменника, проте цілеспрямовано й системно до цього питання не зверталися.

Мета статті – дослідити особливості функціонування архетипів у романі М. Дочинця «Горянин. Води Господніх русел».

Виклад основного матеріалу. С. Кримський, автор концепції національних архетипів, наголошував, що «спорідненість національних архетипів та універсальї світової культури є передумовою для вивільнення духовного життя нації з ситуації одноразовості й тлінності у простір вічності, у сферу утвердження історичних звершень народу в їхній загальнолюдській значущості та гідності» [2, с. 75]. Він стверджував, що однією з важливих функцій архетипів у творі є повернення до історичної пам'яті та джерел національної самосвідомості народу, встановлення зв'язків між минулим, теперішнім та майбутнім [2, с. 77]. «Архетип є підсвідомим виявом етногенетичної пам'яті. Він тісно пов'язаний з такими поняттями, як національний характер, ментальність, спадковість та наступність. Окрім цього, архетип відіграє важливу роль у збереженні духовності нації.... Архетипи концептуалізуються через архетипні

образи» [3, с. 97]. На думку О. Сліпущо, архетипні образи зберігають риси відповідної національної ментальності, адже вони формуються під впливом ландшафту, географічного середовища, у якому живе нація, панівної релігії, рис національної ментальності [4, с. 126]. Ці фактори визначають особливості архетипу, впливають на специфіку його реалізації в мистецтві та літературі.

Риси української національної ментальності виразно репрезентовані в романі М. Дочинця «Горянин. Води Господніх русел», що є своєрідною філософською притчею, у якій змальовано завзяту боротьбу людини з обставинами, в яких вона несподівано опинилася. Головний герой за одну ніч втратив дружину, дах над головою, шмат родової землі, буря понівечила його самого й хрести на могилах родичів. Повернувшись з лікарні, він оголошує війну улюбленій Ріці: «...пробач мені – і віддай мені моє» [5, с. 14]. «Моє» для нього – це заплава під коліном Ріки, де його прадід побудував гражду в межигір'ї: «Зоддалік від курної дороги, від липких очей людських, під кучматим наростом скелі, оторочена поясом Ріки, мрійно лежала їх родова царина. Як у бога під пахвою лежала. Привабна для погляду й потульна для душі» [5, с. 15]. У фрагменті одразу актуалізовано кілька національних архетипів українського народу, зокрема Роду й Дому, які функціонують у взаємозв'язку.

Традиційно у творах українських митців архетип Дому постає в образах батьківської хати, батьківщини, праобразу України, а в часи складної історичної ситуації – як образ руїни, пустки, зболеної української землі [2]. Дім асоціюється з гармонійно облаштованим простором, де герой почуватися спокійно, захищено, комфортно, на противагу хаосу зовнішнього світу. С. Жила зазначає, що відчуття свого дому глибоко вкорінене і в Горянинові, для якого рідна земля – це Едем. Він спілкується з нею безпосередньо й опосередковано, відчуває магічну сув'язь усього земного світу, а тому святобливо ставиться до Ріки, до Гір, Джерел і Криниць, Дерев, Квітів, Трави [6, с. 165]. Отже, архетип Дому в досліджуваному романі репрезентовано через обійстя, родовий шмат землі, могили пращурів, які опиняються під загрозою знищення внаслідок зміни річки свого русла.

Архетип Дому репрезентовано і через єдність Горянина з навколишнім світом, його ставлення до природи й Всесвіту, які стають простором для гармонійного і природовідповідного існування головного героя: природа для нього – це створений Богом досконалий храм, куди людина має входити обережно, поштиво, розуміючи сутність природних об'єктів та явищ. Наприклад, герой відповідально ставився до всіх мешканців лісу: промовистим є мікроепізод, коли, ховаючись від негоди у норі якогось звіра, героєві «було досадно, що заскочена буревієм звірка мусить шукати собі інше втечище» [5, с. 126]. Отже, він демонструє повагу до природи в цілому, до власного родового обійстя, і до житла інших живих істот.

Таке світовідчуття і ставлення до навколишнього світу Горянин успадкував від свого діда Микули, адже знав про особливості спілкування діда з деревами, які «посаджені хтозна-котрим ще пращуром, вони були гордістю роду» [5, с. 45], і він, в'їжджаючи «під шатро своїх модрин» [5, с. 45], знімав крисаню. Дереву в уяві Горянина теж постають як живі істоти: навіть порівнював людей із деревами: «...дерева він більше набачився за свій вік, ніж людей. І більше розумів їх.

З деревами почувався спокійніше і впевненіше, ніж з людьми» [5, с. 56]; мав переконання, що як рубаєш дерево, то його «треба слухати, як самого себе» [5, с. 82], тобто треба відповідально ставитися до всіх дій, щоб не порушити гармонію життєвого простору: «Старий мусив говорити з деревом..., бо підійшов до нього з сокирою. Дерево мало впасти» [5, с. 104]. Він розумів, що не треба брати зайвого у природи, а лише те, що конче потрібне, як, скажімо, дерево для храму. «Воно так: кожне скрушене дерево, тобою не посаджене, щербить прогалину в Божому устої і порушує рівновагу такого околу, а отже, і твоєю» [5, с. 165]. Горянин, як і його предки, намагався зберегти баланс у природі, у власному життєвому просторі й у своєму житті. Ліс був для нього комфортним середовищем, гармонійно облаштованим простором, до якого треба ставитися як до рідного дому: не оскверняти, берегти, примножувати.

В романі є згадка про звичай діда Микули вклонятися пра-вічним модринам («хоча хто потверить тепер, кому вклонявся дід: чи дереву, чи Ріці, чи домові» [5, с. 45]), вшановуючи свій рід та його традиції. Як зазначає Л. Горболіс, така модель поведінки ґрунтується на прадавніх релігійних віруваннях про родових охоронців, священні гаї [1]. Подібні епізоди свідчать про репрезентованість архетипів Дому й Роду в тісних взаємозв'язках, адже кожне дерево, стеблина, частина двору чи лісу – це для Горянина відгуки минулих поколінь.

На думку Л. Сорочук, образно-символічна структура архетипу Роду в українській культурі передусім пов'язана з культом пращурів, він поєднує померлих предків, живих нащадків і майбутнє, ще ненароджене покоління [7]. Цей архетип актуалізується в контексті мотивів прославлення та возвеличення роду, саме тому основними образами, що відображають його в літературних творах, є, зокрема, представники старшого покоління як охоронці родинних звичаїв. Головний персонаж роману М. Дочинця сакралізує і міфологізує власний рід, показуючи його існування як гармонійне буття з природою і Богом, він наголошує, що кожен із представників його роду мав власну місію в земному житті, а своєю життєвою позицією і поведінкою показав Горянину, як треба гідно прожити. Дід Микула «молився на схилі літ місяцю, грому, дереву, каменю і Ріці. Він читав ліс, як його син Тимко читав свої книги» [2, с. 256]. Як стверджує герой, дідові очі бачили те, чого не бачили інші. Знання про світ і місце в ньому людини дід Микула передав синові Тимку, «котрий, мабуть, знав усе про птиць, животину і комашню» [5, с. 47]. Усвідомлення шанобливого ставлення діда Микули й батька Тимка до природи стало для Горянина визначальним моментом у формуванні світогляду й життєвої позиції. Горянин удався у вуйка Тимка «маломовністю, легкою душею і тихим зачудуванням природним світом» [5, с. 57]. Його емоційні переживання логічно поєднуються з бажанням бути схожим на діда, адже Горянинові кортіло глянути на світ дідовими очима, побачити в природі красиве, неповторне, збагнути утасмнене, пережити природу щомиті по-новому. Він, як і дід, отримував задоволення та радість від перебування на природі і спілкування з нею. Задивнений природою, він спочатку зацікавився нею, а потім збагнув глибину й сутність єдності людини й природи, усвідомив себе як органічну частину Всесвіту.

Водночас він згадує і про інших представників свого роду, зокрема стрий Магій навчив, як треба приборкувати дерево, баба Ружіка прилучила до Бога, тітка Гафія – до праці, батьки

подарували почуття родинної любові. Цей зв'язок із пращурами є настільки міцним і нерозривним, що вони, як живі, приходять уві сні до Горянина й налаштовують його на приборкання Ріки, яка є центральним образом роману, а водночас свідчить про репрезентацію в романі архетипу Води, який посідав чільне місце в етнокультурі українців.

Загалом архетип Води є надзвичайно багатогранним: вода є джерелом життя, однією з основних стихій Всесвіту, символом жіночого начала в природі, животворної матерії, очищення й кохання [8]. Коли Горянин згадує історію кохання з дружиною, то в ній постійно наявна річка, він згадує, що саме Ріка дала Калині «спокій особливої жіночої сили» [5, с. 198], після смерті дружини його розуміла «лише Ріка, з якою тепер зблизився, як ніколи» [5, с. 195]. Важливі грані цього архетипу – життя і здоров'я, зокрема зміни в організмі Горянин пояснює через певні етапи в бутті Ріки: «Треба, аби кров очистилася... Так, як очищається Ріка після бурі» [5, с. 14]. Ріка приносить йому очищення і зміцнення: «Річкова вода, якою радо змивав твар упродовж дня. Вчував її помічність. Ця вода протинала гори, отісувала брили і оббілювала коріння, – що тоді казати про мізерні шкалилки людських очей?!» [5, с. 7].

З водою пращури асоціювали родючість, відновлення життя й природи, народження живого, а водночас і покарання за гріхи (тривала відсутність дощу або, навпаки, довготривала злива). Син Горянина загинув на Ріці – він не шанував воду, осквернив її, порушив норми співіснування з нею, і Ріка його забрала. Проте Горянин зрозумів Ріку, адже син порушив праві закони гармонійного буття Всесвіту. Отже, Ріка виступає посередником між двома світами – живих і мертвих, засобом для розкриття майбутнього. Підтвердженням думки є розлогі монологи, що схожі на сповіді чи молитви, з якими Горянин звертається до неї: «Ти, Ріко, вчила мене ще й незворотності кожної хвилини. І я помалу навчився подячно приймати те, що є. Те, що маю на щодень. Приймати себе таким, яким я є. Бо і я, як краплина, течу рікою свого роду, і хіба можу я бути інакшим, ніж моя родова ріка? Все мине, все перетече, почав розуміти я...» [5, с. 100].

Л. Горболіс зауважує, що в романі Ріка означається як власна назва, як сутнісна в житті Горянина величина, об'єкт щирого пошанування [1]. Герой відчуває незаперечну спорідненість із Рікою: «Тут, у тісній близькості, були їх родові гнізда – його і ріки. Це їх мирило, зближувало і ріднило» [5, с. 15]. Ріка була для Горянина живою істотою, утіленням вічної таємниці буття. В. Погребенник зазначає, що в романі М. Дочинця вона персоніфікована, головний герой наділяє її властивостями й ознаками живої істоти [9, с. 146].

У сюжетній лінії взаємин Горянина і ріки фіксуємо ознаки язичницького світогляду: герой ставиться до неї з повагою, чітко відчуває її настрій, просить вибачення, дорікає за норовливий характер. Наприклад, коли вона забирала в чоловіка овець, копиці готового сина, то він стримано говорив: «Не треба так робити», а потім рішуче додавав: «Не брав твого і свого тобі не віддам» [5, с. 19]. Водночас Горянин і сам намагається не нашкодити Ріці: рятуючи свій дім, він щиро переймався, «як зарадити тут собі, аби не завадити ще більше їй?» [5, с. 267], а плануючи дії щодо зміни руслу річки він усвідомлює, що знав, наприклад, що «Ріка не впустиє у себе, у своє тіло ніяку перепону ззовні» [5, с. 268]. Отже, архетип Води, репрезентований у романі через образ Ріки, набуває значення

межі між життям і смертю, символу життя і здоров'я, жіночого начала й кохання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У романі М. Дочинця «Горянин. Води Господніх русел» оприявлено архетипи українського народу, зокрема архетипи Дому, Роду й Води, що функціонують у тісних взаємозв'язках і дають підстави стверджувати про існування певного архетипного модусу. Архетип Дому відтворено через образ родового обійстя, яке дісталось в спадок Горянину від пращурів і яке він намагався відвоювати у Ріки, а також через образ лісу, який виступає для героя та інших представників його роду як гармонійно облаштований життєвий простір, до якого треба ставитися як до рідного дому. Архетип Роду подано через звернення головного героя до представників попередніх поколінь свого роду, через пошанування пам'яті роду й наслідування поведінкових норм від своїх пращурів, зокрема діда Микули і батька Тимка. Архетип Води проявляється через образ Ріки, з якою Горянин веде боротьбу за шмат родової землі. Вона постає частиною гармонійного простору, межею між життям і смертю, символом здоров'я і кохання.

Перспективи подальших досліджень полягають у компаративних студіях, присвячених особливостям функціонування архетипів у прозі М. Дочинця, у зіставленні їх з іншими творами сучасних митців.

Література:

1. Горболіс Л. Екокультурний вектор образу головного героя роману Мирослава Дочинця «Горянин. Води Господніх русел». *Філологічні трактати*. 2017. Т. 9, № 2. С. 124–132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Filtr_2017_9_2_19
2. Кримський С. Архетипи української культури. *Вісник НАН України*. 1998. № 7-8. С. 74–87.
3. Урись Т. Архетип як естетична домінанта художнього вираження модусу національної ідентичності в сучасній українській поезії. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2016. Вип. 1. С. 96–100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuufilol_2016_1_21
4. Сліпущко О. Давньоукраїнський бестіарій. *Дніпро*. 1995. № 9-10. С. 140.
5. Дочинець М. Горянин. Води Господніх русел. Мукачево: Карпатська вежа, 2013. 311 с.
6. Жила С. Силоне поле філософії або життєва й духовна правда в романі Мирослава Дочинця «Горянин. Води Господніх русел». *Художній світ сучасної української літератури: навчальний посібник* / за ред. С. Жила, О. Лілік. Чернігів: Десна Поліграф, 2017. С. 163–179.
7. Сорочук Л. Система поетичного моделювання світу в календарно-обрядовій поезії: дис. ... канд. філол. наук: 10.00.10. Київ, 2004. 184 с.
8. Міщенко М. Українські національні архетипи: від колективного несвідомого до усвідомленої національної ідентичності (до актуальності методології архетипічного аналізу). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філософія. Філософські перипетії*. 2014. № 1130, Вип. 51. С. 90–94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhfFLO_2014_1130_51_13
9. Погребенник В. Філософсько-символічна парадигма творчості Галини Пагутяк і Мирослава Дочинця. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Том 34 (73) № 6. С. 144–149.
10. Кульчицький О. Світовідчужання українця. *Українська душа*. Київ: Фенікс, 1992. С. 48–65.

11. Теребус О. Інтертекстуальність романів Мирослава Дочинця. *Волинський філологічний текст і контекст*. 2021. Вип. 31. С. 123–134.
URL: <https://volyntext.vnu.edu.ua/index.php/volyntext/article/view/962>

Urys T. The functioning of archetypes in the novel "Highlander. The Waters of the God's Channels" by M. Dochynets

Summary. The article examines the peculiarities of the functioning of archetypes in the novel "Highlander. The Waters of God's Channels" by Myroslav Dochynets. It is a kind of philosophical parable about a person's struggle with life circumstances and natural elements. It was established that the author is oriented towards the creative reception and transformation of Ukrainian cultural traditions, folklore and mythological motifs. It is substantiated that the archetypes of the Ukrainian people are revealed in the novel, in particular the archetypes of Home, Family and Water, which function in close relationships.

The archetype of Home is represented through the image of the ancestral home, which the Highlander inherited from his ancestors and he tried to win back from the River; through the image of the forest, that acts for the hero and other representatives of his family, as a harmoniously arranged

living space, which must be treated as native home. It is proven that the hero treated animals and trees with respect, tried not to harm them, because for him they were feedback from past generations, associated with images of his ancestors. The archetype of Family is presented through the protagonist's appeal to the representatives of previous generations of his family, through honoring the memory of the family and imitating behavioral norms from his ancestors, in particular grandfather Mykula and father Tymko, who passed on to him family knowledge about the world and man's place in it.

The archetype of Water is manifested through the image of the River, with which the Highlander fights for a piece of ancestral land. The River appears as part of a harmonious space, the border between life and death, a symbol of health and love. The image of River in the novel is personified, which testifies to the pagan elements in Horyanin's worldview, which is confirmed by his monologues addressing her and his actions. Based on the analysis of the artistic and ideological content of the novel, the author concludes about the existence of a certain archetypal modus, within which archetypes of Family, Home and Water are the leading ones, in connection with which other archetypes of the collective national subconscious of the Ukrainian people are revealed.

Key words: archetype, prose, image, character, portrait.

*Фенюк Л. Б.,
асистентка кафедри французької філології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

*Луцик Н. М.,
асистентка кафедри французької філології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

*Воронько Г. М.,
асистентка кафедри французької філології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ АРХЕТИПУ САМОСТІ У ПОВІСТІ-КАЗЦІ «ГОБІТ, АБО ТУДИ І ЗВІДТИ» ДЖ. Р. Р. ТОЛКІНА

Анотація. У статті з'ясовується значення архетипних конститuentів для художнього світу творів Дж. Р. Р. Толкіна. Світ Толкіна, в якому наявні ознаки міфу, легенд, фольклорних і літературних казок, виростає з інтегральних першоджерел людської сутності й архетипних сюжетів та образів, які є основою світової культури. Основою міфологічного принципу Дж. Р. Р. Толкіна під час створення його міфічного всесвіту вважаємо авторське твердження, що міф найповніше реалізується у вільному середовищі уяви митця і є процесом самотворення за допомогою історії, географії, певних соціально-побутових реалій, мовної різноманітності.

Об'єктом дослідження є повість-казка «Гобіт, або Туди і звідти», у якій архетип Самість знаходить своє вираження через емоційне, філософське та лексично-семантичне наповнення тексту. **Метою статті** є дослідження художньої репрезентації архетипу Самості, що стає опосередкованою проекцією подорожі та героїчних пошуків головного героя. **Теоретико-методологічну базу розвідки** складають ідеї архетипної критики в таких її варіантах, як аналітична психологія К.-Г. Юнга та міфокритичні підходи Н. Фрая та М. Еліаде.

Поряд з низкою архетипів, які явно чи опосередковано проступають у повісті-казці «Гобіт, або Туди і звідти», що стала своєрідним прологом до низки наступних творів Толкіна, нашу увагу привернув архетип Самості. Готовність Більбо поринути у лоно неусвідомленого, що охоплює його, взаємодія гобіта з неусвідомленими процесами власної психіки є запорукою того, що пізніше він зможе отримати контроль над ними. Своєрідний психологічний сюжет повісті-казки «Гобіт, або Туди і звідти» на смислового рівні увиразнюється як шлях психологічної інтеграції архетипу Самості та стає опосередкованою проекцією героїчних пошуків, що уможлиблює інтеракцію між власним Его особистості та прихованими аспектами психіки. З'ясовано, що подорож Більбо у юнгівському прочитанні є шляхом героя до набуття Самості через індивідуацію. Подолавши шлях індивідуації, Більбо частково позбувається власної соціальної маски та зменшує вплив на його психіку Аніми (протилежності чи доповнення особистості). В такий спосіб реалізується трансцендентальна функція психіки, яка полягає в об'єднанні протилежностей.

Ключові слова: архетип, Самість, повість-казка, подорож, сюжет, образ, Дж. Р. Р. Толкін.

Постановка проблеми. Джон Роналд Руел Толкін є одним із найвпливовіших міфотворців ХХ століття. Він творив у той час, коли відроджувалося зацікавлення міфом як першоосновою художньої літератури. За визначенням творця архетипної критики Н. Фрая, ідею літератури можна тлумачити як перетворення міфу, відображення давніх міфічних уявлень за допомогою своєрідних форм поетичного переосмислення, зокрема, через символ: «Світ міфічної уяви звичайно представлений в релігії як Небеса чи Рай і є поняттям апокаліптичним, світ абсолютних метафор, у якому все є потенційним стосовно решти явищ, так ніби всі ці явища відбуваються всередині неподільного організму» [1]. Неусвідомлене прагнення до міфотворчості, бажання бути безпосередньо включеним у процеси буттєтворчості, прилучитися до містичного, цілого й вічного, формує своєрідну крипторелігійність сучасної людини й актуалізує прихований «досвід сакрального й, отже, пов'язане з ідеями існування, смислу й істини» [2]. Світ Толкіна, в якому наявні ознаки міфу, легенд, фольклорних і літературних казок, виростає з інтегральних першоджерел людської сутності й архетипних сюжетів та образів, що складають основу світової культури. На рівні сприйняття тексту у закрій архетипного прочитання, спільного як для адресата, так і для адресанта, відбувається процес упізнання та єднання і автора, і читача.

Аналіз досліджень та публікацій. Архетипи часто оприявнюються в літературі ХХ століття, яка вміщує в художнє тло складові життя та смерті шляхом переосмислення архаїчних форм, міфу, психологічних складових, етнокультурних джерел та ірраціонального підходу. Так, М. Еліаде переконаний, що міфи репрезентують собою парадигматичні моделі, адже в них утілено парадигми всіх видів людської діяльності [2]. К.-Г. Юнг зазначає, що архетипи – це своєрідні структури первісних образів колективної безсвідомої фантазії і категорії символічної думки [3]. У сучасних термінологічних словниках архетипами вважають стійкі мотиви, представлені «своєрідним модусом проявлення прадавніх взірців (абстрагованої від конкретної ситуації ідей) колективного несвідомого, що існують споконвічно і, передаючись із роду в рід, від покоління до покоління впродовж століть, мотивують вчинки та дії людей, позначаються на психічній структурі особистості» [4]. Архетипи визначають колективне несвідоме, наповнюють його новим змістом

та об'єктивуються в площині образів. Архетипи живуть у психічній структурі людини і «становлять культурні відповідники інстинктів, творять глибокий рівень несвідомого» [5].

Попри існування чималої кількості літературознавчих досліджень спадщини Дж. Р. Р. Толкіна (Х. Кінан [6], Т. О'Ніл [7], А. Петі [8], М. Хіллегас [9], О. Тихомирова [10], Н. Ситник [11] та ін.), художньо-естетична своєрідність та джерела витвореного ним міфосвіту у архетипному закрої залишаються значною мірою нез'ясованими. Особливу увагу у статті скеровано на значення архетипних конститuentів для художнього світу творів Толкіна. Теоретико-методологічну базу розвідки складають ідеї архетипної критики в таких її варіантах, як аналітична психологія К.-Г. Юнга [3] [12] та міфокритичні методи Н. Фрая [1] та М. Еліаде [2]. Об'єктом дослідження є повість-казка «Гобіт, або Туди і звідти», у якій архетип Самість знаходить своє вираження через емоційне, філософське та лексично-семантичне наповнення тексту. Метою статті є дослідження художньої репрезентації архетипу Самості, що стає опосередкованою проєкцією подорожі та героїчних пошуків головного героя.

Виклад матеріалу. «Гобіт, або Туди і звідти», «Володар перснів», «Чарівні казки» Дж. Р. Р. Толкіна стали невід'ємною частиною дитячої літератури та літератури загалом. Адже головні ідеї казок людина усвідомлює тільки в дорослому віці, бо казки є джерелом уяви й творіння: «*Man came into the world in the time of the Shadow of Morgoth and they fell swiftly under his dominion; for he sent his emissaries among them, and they listened to his evil and cunning words, and they worshipped the Darkness and yet feared it*» [13]. М. Гіллегас вважав, що літературні праці Толкіна, «це повернення до вічного стилю в літературі, на який перестали зважати з появою реалізму XIX ст., а зникати він почав ще в XVIII ст., коли роман витіснив такі одвічно домінуючі жанри, як епічний цикл і романтична повість» [9]. Сам письменник був переконаний, що міф найповніше реалізується у вільному середовищі уяви митця і є процесом самотворення за допомогою історії, географії, певних соціально-побутових реалій, мовної різноманітності, безперечно, теж уявних. Цю думку можна розглядати як основу міфологічного принципу Дж. Р. Р. Толкіна під час створення його міфічного всесвіту – Арди, який з'являється в багатьох романах, казках, сагах, оповіданнях, есе, листах та римованій поезії. Події багатовікової історії Арди, яку відтворює письменник, належать до уявного континенту Середзем'я – семантичного центру перетину міфологічних систем Півночі та Заходу Європи з міфологією Толкіна. Існує чимало ідей щодо виникнення понять, які запровадив Толкін. Вони стали алегорією на сучасну епоху або втечею Толкіна від жахів обох світових воєн на територію уяви та свідомості. Побутовує також думка, що професор створив свою надзвичайну реальність для впровадження «новонародженої» ельфійської мови, яку він створив, у всіх її різновидах і з усіма діалектами [14].

Загальновідомою серед європейських філологів є думка, що Толкін як викладач англосаксонської мови та літератури, а також давньоісландської мови та скандинавської літератури, поклав собі за ціль підсумувати усі західноєвропейські міфології, висвітлити схожі моменти й показати універсальні людські цінності. Для письменника, натомість, його робота не була ані алегорією, ані науковим дослідженням окремих загальних законів міфу як жанру. Він переконував, що вона почалась із «чарівної казки» для його дітей аж до самоусвідомлення влас-

ної природи («*I am a hobbit myself*» [13]) та духу його народу («*Hobbits are an unobtrusive but very ancient people, more numerous formerly than they are today; for they love peace and quiet and good tilled earth: a well-ordered and well-farmed countryside was their favourite haunt. They do not and did not understand or like machines more complicated than a forge-bellows, a water-mill, or a hand-loom, though they were skilful with tools*» [13]).

Поряд з низкою архетипів, які явно чи опосередковано поступають у повісті-казці «Гобіт, або Туди і звідти», що стала своєрідним прологом до низки наступних творів Толкіна, нашу увагу привернув архетип Самості. Уперше поняття архетипу ввів швейцарський психолог К.-Г. Юнг, який вважав, що «це вродженні психічні структури, зосереджені в глибинах «колективного несвідомого», які закладають підвалини як специфічно національної, так і загальнолюдської символіки» [3]. Н. Фрай пропонує дослідження архетипів винятково через світ міфів як «мистецтва безумовної метафоричної ідентичності» [1], тобто уподібнює архетип до мотивів і образів, похідних від міфів і ритуалів. Дослідження когнітивної семантики Дж. Лакоффа уводять поняття «когнітивного позасвідомого» як властивості людської психіки формувати передконцептуальні структури думки шляхом гештальтного сприйняття предметів і явищ об'єктивної реальності через тілесну, чуттєво-наочну й сенсорно-моторну взаємодію людини з оточуючим світом [15]. У нашому дослідженні покладаємося на літературознавчу природу поняття «архетип», коли увиразнено «ідею, персонаж, акцію, об'єкт, випадок, що охоплює найбільш суттєві риси, які є первісними, загальними, універсальними і виявляються критиками шляхом зіставного аналізу з міфами і ритуалами» [16].

Неоднозначно тлумачить світова філософська та літературно-критична думка архетип Самість. Його першим наважується визначити К.-Г. Юнг, визначаючи центром людської психіки. Саме через нього стає можливим заглиблення у «колективне несвідоме», що має безпосереднє відношення до процесу творчості, в першу чергу літературної [12]. На думку Н. Фрая, «творчий процес – це процес одухотворення архетипів, їхне розгортання та пластичне оформлення. Таке художнє розгортання архетипів дає змогу охарактеризувати епоху, в якій народжується твір мистецтва, і дух часу, на формування якого і впливає мистецтво, оскільки забезпечує його тими фігурами, символами та образами, яких він потребує» [1].

У «Гобіті, або Туди і звідти» йдеться про пригоди Більбо, гобіта, який мешкає у Ширі, аграрній землі у південно-західній частині Середзем'я. Пригоди починаються під час подорожі гномів, Більбо та мага Гандальфа до Самітної гори з метою повернути її у свої володіння, до гори, яку свого часу відвоював у гномів дракон Смауг. Вечір у гостинного Більбо перед початком подорожі, здається абсолютно традиційним: вечерея, розмови, прибирання. Перший момент «захоплюючої дивини» або «зачарування» настає дещо пізніше, коли мандрювання уже розпочались. Тут оприявнюється індивідуалізація, тобто у певному ескапізмі відбувається подорож головного героя до самого-себе» [11]. Як відомо, подорож і подвиги героя є процесом індивідуалізації, тобто становленням і розвитком особистості, досягнення нею повноти й цілісності буття. К.-Г. Юнг вважає, що у процесі індивідуалізації свідомість безперервно розширюється, посилюються її функції та можливостей [12]. Усвідомлена особистість (ego) є активним, діяльним суб'єктом, тобто головним персонажем міфу або казки.

У дзеркалі юнгівського вчення сюжетна лінія головного героя постає як шлях індивідуації, адже Більбо – це звичайний пересічний гобіт, який, незважаючи на вплив своєї скандально відомої матері, залишався консерватором і остерігався пригод у будь-якому вигляді. Але саме йому випадає пережити одну з найнебезпечніших пригод – подорож у глибини власної психіки, куди він вирушає на 50-му році життя. К.-Г. Юнг уважав, що «в ході індивідуації розвивається символіка, яка коріннями веде до фольклорних, гностичних, алхімічних та інших містичних та шаманських уявлень» [3]. Залишивши Рівендел, «*Last Homely House*» [17], мандрівники рушають у свою небезпечну подорож: «*There seemed to be no trees and no valleys and no hills to break the ground in front of them, only one vast slope going slowly up and up to meet the feet of the nearest mountain, a wide land the colour of heather and crumbling rock, with patches and slashes of grass-green and moss-green showing where water might be*» [17]. Наближення змін у психіці ознаменовується певними передвісниками для мандрівників, про що було відомо Гандальфу: «*He knew that something unexpected might happen, and he hardly dared to hope that they would pass without fearful adventure over those great tall mountains with lonely peaks and valleys where no king ruled*» [17]. Таким передвісником для мандрівників є гроза або «*a thunder-battle*» в горах, коли «*storms come from East and West and make war*», і коли «*the lightning splinters on the peaks, and rocks shiver, and great crashes split the air and go rolling and tumbling into every cave and hollow; and the darkness is filled with overwhelming noise and sudden light*» [17]. Більбо вже встиг не один раз пожалкувати про власне рішення покинути рідну домівку, та ще й серед прекрасного літа. Останнє, чого б йому бажалось у цей момент, – це подорожі у глибини власного неусвідомленого та зустрічі з демонами, що перебувають там. Але тринадцять гномів та маг, які постійно знаходяться поряд, не залишають йому шансів на відступ.

Сходження униз дослідники пояснюють як символ «спрямування уваги та енергії в несвідоме» [3], де і опиняється Більбо, тікаючи від гоблінів: «*The tunnel seemed to have no end. All he knew was that it was still going down pretty steadily and keeping in the same direction in spite of a twist and a turn or two. There were passages leading off to the side every now and then, as he knew by the glimmer of his sword, or could feel with his hand on the wall*» [17]. В абсолютній темряві, у повній самотності, переляканий та виснажений, він раптом знаходить Перстень. Симетрично збалансований Перстень уособлює єдність усіх протилежностей та характеризує Самість після її реалізації. Прикметно, що перстень виготовлений із золота, яке у філософії алхімії уособлює незнищенність. Свого часу К.-Г. Юнг вивчав складну систему образів середньовічної алхімії та теологію християнського гностицизму. Він уважав, що джерела їхньої символіки, у якій відображена важливість балансу, протиставлення та компенсації, є психологічно більш конвенційними, ніж обмежена образність протестантизму зокрема та західного християнства взагалі [3]. Форма Персня у повісті-казці Толкіна є досить красномовною та не залишає сумнівів щодо його призначення. Доля Персня викарбувана на ньому вогненними літерами. Т. О'Ніл коментує ці події так: «Уявіть, як ви блукаєте у темряві власного несвідомого, вагаючись, у якому напрямку рухатись далі. Ваші зусилля спрямовуються вами, <...> вашим Его-комплексом. Але Его є свідомим, яке крокує незнайомими шляхами.

Тепер ви тільки можете здогадуватись, завдяки знакам у снах та видіннях, про присутність іншого у вашому естві – забутого, проігнорованого, рефлексивно відштовхнутого, далеко схованого від денного світла. Це ви і не ви, ніхто і кожен, ваш постійний супутник на туманному шляху» [7].

Свого супутника, Голума, Більбо зустрічає «*by the dark water*» [17]. Автор не пояснює походження Голума у «Гобіті». За К.-Г. Юнгом, Тінь є психологічним двійником Персони. Уособлюючи підсвідомість, вона становить собою життєву частину існування людини, несвідому протилежність того, що індивід настійно утверджує у своїй свідомості. Це єдність усіх особистісних психічних елементів, яка зазвичай не допускається до життєвця внаслідок її несумісності зі свідомо обраним індивідом образом самого себе. Відносно свідомості Тінь виконує компенсаторну функцію. Відтак, переживання даного архетипу може призвести як до позитивних, так і до негативних наслідків [3]. Оскільки Голум уособлює загноєні аспекти психіки самого Більбо, він може розглядатись як його індивідуальна Тінь: «*He was Gollum – as dark as darkness, except for two big round pale eyes in his thin face. He had a little boat, and he rowed about quite on the lake; for lake it was, wide and deep and deadly cold*» [17]. Глибока вода зазвичай асоціюється із неусвідомленим, із знаннями та мудрістю.

Більбо з самого початку своєї подорожі був активним учасником усіх подій: він «сам був там дійовою особою» [11], що дозволяє йому, як констатує К.-Г. Юнг, стати господарем у процесі «зв'язного ряду метаморфоз, спрямованого на досягнення *Mittelpunkt* особистості» [3]. Крім того, за Юнгом, власна активна участь індивіда у процесі зумовлює елімінацію персоналізованих фігур Аніми та Анімуса, які відтепер набувають функції співвідношення між свідомим та несвідомим. Долаючи останні милі виснажливого шляху, Більбо відчуває, як «туківська половинка в ньому дуже вже натомилася», а це свідчить про те, що таким чином у психіці гобіта замовкає Беладонна, архетипна реалізація Аніми, яка успішно справилась із своєю функцією» [11]. У «Гобіті, або Туди і звідти» як свідоме, так і несвідоме є досить демінутивними, а інколи навіть комічними: Більбо часто виглядає не настільки переляканим, як спантеленим; змії Смауг, який мав би бути вкрай небезпечним для маленьких мандрівників, постає просто як пересічна небезпека, уникнути якої вдається спритним гномам та гобіту; сивий Гандальф зображений лише як старий мандрівник, який боїться виглядати смішним. Мандри Більбо у юнгівському прочитанні можливо тлумачити як подорож у глибини власного та колективного несвідомого.

Висновки. Отже, мандри Більбо є шляхом героя до набуття Самості шляхом індивідуації. Готовність головного героя поринути у нетрі несвідомого, що охоплює його, взаємодія гобіта з неконтрольованими процесами власної психіки є запорукою того, що пізніше він зможе їх опанувати. Активній участі індивіда у процесі індивідуації передують, за К.-Г. Юнгом, активізація архетипу Аніми (образ матері Більбо, Беладонни Тук), що уможливує інтеракцію між власним Его Більбо та пригноєними аспектами його психіки, уособлені Тінню (спуск Більбо у підземелля Самітної гори). Подолавши шлях індивідуації, герой частково позбувається власної соціальної маски, Персони, та елімінує вплив на його психіку Аніми. Таким чином реалізується трансцендентальна функція психіки, яка полягає в об'єднанні протилежностей.

Подорож гобіта безповоротно змінює його особистість, про що свідчать слова Гандальфа, сказані на прощання: «*My dear Bilbo, something is the matter with you! You are not the hobbit that you were*» [17]. Відтак, своєрідний психологічний сюжет повісті-казки «Гобіт, або Туди і звідти» на смислово рівні увиразнюється як шлях психологічної інтеграції головного героя з архетипом Самості. Проекція архетипу Самості є суміжною з міфологією героїчних пошуків.

Література:

1. Frye N. *Anatomy of Criticism. Four Essays*. New York, 1967. 168 p.
2. Eliade M. *Myth and Reality*. New York: Harper & Row, 1968. 212 p.
3. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме / пер. з нім. К. Котюк. Львів: Астролябія, 2018. 608 с.
4. Літературознавча енциклопедія: у 2-х т. Т. 1 / [автор-укладач Ковалів Ю. І.]. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 608 с.
5. Dudek Z. W. *Psychologia literatury. Zaproszenie do interpretacji*. Warszawa: Wydawnictwo Psychologii i Kultury, 1999. 266 s.
6. Keenan H. T. *The Appeal of The Lord of the Rings: A Struggle for Life. Tolkien and the Critics: Essays on J. R. R. Tolkien's The Lord of the Rings* / ed. by Neil D. Isaacs & Rose A. Zimbardo. Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press, 1968. PP. 62–80.
7. O'Neill T. R. *The Individuated Hobbit: Jung, Tolkien and the Archetypes of Middle-earth*. Boston: Houghton Mifflin Company, 1979. 200 p.
8. Petty A. C. *One Ring to Rule Them All: Tolkien's Mythology*. Alabama: The University of Alabama Press, 1979. 122 p.
9. Hillegas M. R. *Shadows of imagination: The fantasies of C. S. Lewis, J. R. R. Tolkien and Ch. Williams*. Illinois: Southern Illinois University Press, 1979. 190 p.
10. Тихомирова О. В. Міфічний квест у літературній спадщині Дж. Р. Р. Толкіна: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.04 / Київський національний лінгвістичний університет. Київ, 2003. 20 с.
11. Ситник Н. В. Мотив гармонії як проекція психологічного архетипу Самості у повісті-казці Дж. Р. Р. Толкіна «Гобіт, або Мандрівка за Імлисті гори». *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Філологічні науки*. 2007. Вип. 14. Т. 1. С. 289–299.
12. Юнг К. Г. *Авіон: Нариси щодо символіки самості* / пер. з нім. К. Котюк. Львів: Астролябія, 2019. 432 с.
13. Tolkien J. R. R. *The Lord of the Rings*. New York: Harper Collins, 1999. 1148 p.
14. Бурмістрова В. Літературні джерела авторського міфу Дж. Р. Р. Толкіна в епічному циклі «Сильмариліон». *Іноземна філологія*. 2007. Вип. 119 (2). С. 103–110.
15. Lakoff G. *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal About the Mind*. Chicago: *The University of Chicago Press*, 1987. 614 p.
16. Літературознавчий словник-довідник / [ред. Р. Т. Громяк, Ю. І. Ковалів та ін.]. Київ: Академія, 1997. 752 с.
17. Tolkien J. R. R. *The Hobbit, or There and Back Again*. New York: Harper Collins, 2011. 271 p.

Feniuk L., Lutsyk N., Voronko H. Representation of the archetype of the Self in the fantasy novel "The Hobbit, or There and Back Again" of J. R. R. Tolkien

Summary. The article examines the theoretical issues of the functioning of the archetype of the Self in the fantasy novel «The Hobbit, or There and Back Again» of J. R. R. Tolkien. A special attention in the article is paid to the significance of archetypal constituents for the artistic world of Tolkien's works. The world of Tolkien, in which there are signs of myth, legends, folklore and literary tales, grows out of the integral primal sources of the human self and archetypal plots and characters that are the basis of world culture. The basis of the mythological principle of J. R. R. Tolkien during the creation of his mythical universe is the author's statement that the myth is most fully realized in the free environment of the artist's imagination and is a process of self-creation with the help of history, geography, certain social and everyday realities, linguistic diversity. The following research is connected to the fantasy novel «The Hobbit, or There and Back Again», in which the archetype of the Self finds its expression through the emotional, philosophical, and lexical-semantic content of the text. The aim of the work is to explore the artistic representation of the archetype of the Self, which becomes a mediated projection of the journey and heroic quest of the main character in the fantasy novel «The Hobbit, or There and Back Again» of J. R. R. Tolkien. The theoretical-methodological base of the article consists of the ideas of archetypal criticism in its variants, such as the analytical psychology of C.G. Jung and the mythocritical methods of N. Frye and M. Eliade.

Along with a number of archetypes that appear explicitly or indirectly in the fantasy novel «The Hobbit, or There and Back Again», which became a kind of prologue to a number of subsequent works of Tolkien, the archetype of the Self attracted our attention. Bilbo's willingness to plunge into the womb of the unconscious that embraces him, the hobbit's interaction with the unconscious processes of his own psyche, is a guarantee that he will be able to gain control over them later. The unique psychological plot of the fantasy novel «The Hobbit, or There and Back Again» is expressed at a certain conceptual level as a way of psychological integration of the archetype of the Self, and becomes a mediated projection of heroic searches, which enables the interaction between the Ego and the repressed aspects of his psyche. It is found that Bilbo's journey in the Jungian reading is the hero's path to the acquisition of the Self, the path to harmony, or the path to individuation. Having overcome the path of individuation, Bilbo partially gets rid of his own social mask and reduces the influence of the Anima (the opposite or complement of the personality) on his psyche. In this way, the transcendental function of the psyche, which consists in uniting opposites, is realized.

Key words: archetype, the Self, fantasy novel, journey, plot, character, J. R. R. Tolkien.

*Ahieieva-Karkashadze V. O.,**Candidate of Philological Sciences,**Senior Teacher at the Department of the English Philology and Translation**Petro Mohyla Black Sea National University*

THE ETYMOLOGY OF THE ENGLISH NAMES AND THE PECULIARITIES OF THEIR TRANSLATION FROM ENGLISH INTO UKRAINIAN

Summary. The article is devoted to the problem of etymology of English names and to the difficulties translators face with while rendering them from English into Ukrainian. The emergence and the development of English proper names as a socio-historical and linguistic category are closely connected with the main stages of socio-economic development of mankind. Proper names have long attracted the attention of ordinary readers and professional researchers. Today, proper names are studied by representatives of various sciences (linguists, geographers, historians, ethnographers, psychologists, and literary critics). However, first and foremost, proper names are closely studied by linguists, since any name is a word that is a part of the language system, formed according to the laws of language and is used in any speech.

The problem of rendering proper names is of particular importance for translators, since, according to generally accepted rules, proper names are transliterated or transcribed. However, the phonological features of languages and differences in writing systems have an extremely strong influence on the form of a name and destroy its identity in translation. The question of the proper name being translated also arises when a translator is faced with semantic names and nicknames. The semantic and emotional information inherent in meaningful names must be revealed in translation and embodied in a new form. A meaningful name requires the reader to understand its internal form and perceive its imagery. The reader of a translated text loses the opportunity to enjoy the originality of the book, its spirit, feel the subtle shades of meaning, and understand jokes based on the ambiguous interpretation of a surname or place name as fully as the reader of the original.

The problem of proper names translation in cross-cultural communication is as old as communication between different nationalities. The difficulties and errors associated with it will arise for both subjective and objective reasons. However, the number of inaccuracies and mistakes depends on how consciously we approach the study of difficulties and the analysis of their causes.

Key words: etymology, names, proper names, translation, difficulties.

Formulation of the research problem. The etymology of English names is still under study for many scholars. It is a well-known fact that any name in any country is definitely connected with social and historical development of any society. Depending on this, new names appear, and translators face the challenge in rendering them. It is easier when we already have the equivalent to a name, but in the case of absence of this name in a target language, translators face with some difficulties, especially if a name is exotic or is not widely spread [1].

Unusual or strange names become more and more widespread nowadays. The BBC Future columnist explains how this trend reflects some profound changes in our culture. Many parents are familiar with the agony of choosing a name for their child, but few expect it to end up in court. In the last few years, however, judges around the world have had to intervene in family matters and appeal against parents' choices. For example, in France the name Nutella was banned, in the UK – Cyanide, and in New Zealand the court took custody of a girl whose parents named her "Talula from Hawaii, dancing hula" and ordered to choose a simpler name for her. However, parents are increasingly experimenting with names, choosing not only rare but also quite unusual variants. In 2010, Jean Twenge, a professor of psychology at the University of California at San Diego, studied the names of 325 million American children born between 1880 and 2007. The scientist found that the popularity of traditional names began a steady decline from 1950 onwards. For example, while in 1950 30% of all boys born were given names that were among the ten most common, in 2007 the number of such children was less than 10% [1].

Given these current trends and the proliferation of unusual names, the issue of their translation is becoming increasingly relevant and requires proper research.

Analysis of the latest research into this problem proved that the question of translating names is of great interest for many scholars. This interest is based on the fact that a rendering name from one language into another one is quite difficult while they all represent the layer of nationally bound lexicon. Newmark, in his turn, signifies the difficulties not only in translating the names, he also singles out, that it is important to pay attention to what exactly type of the text translator has the deal with [2].

Analyzing the scientific researches on the topic of many scholars (such as Gudmanjan, Karaban, Olijnyk, Khalid Al-Shaikhli etc.) we may conclude that the common in their studies was the proposed way of translating names via transcoding or descriptively (if we have the lack of equivalent in a target language), and the material under study, as they analyzed mostly literary texts or children's literature.

In view of this, the number of questions is still not sufficiently researched. Among the not well researched aspects we can single out the translation of names in different types of documents, names of organizations, or even proper nouns in legal English.

The main task of the article is to summarize the concepts on etymology of English names and to define whether the etymology may influence the process of their translation.

Statement regarding the basic material of the research. The English system of proper names is quite complex and in many ways is unusual for us. As a rule, in English-speaking countries, a full name consists of three components: first name (name, Christian name, given name), middle name and surname (name, surname, last name). The first and the second names can be not only traditional names, but also surnames, such as those of relatives, famous people or historical figures [3].

According to the studies of Herzovska, consisting of ancient and modern names, native and borrowed, traditional and invented, differing from each other in structural and semantic features, the nomenclature of English female names is unique and interesting to study. The proper names of women have come a long way in their historical development, a way that is closely connected with the history of the English people and the English language. The Anglo-Saxons, like other ancient Germanic tribes, had only one name, which was simple in its structure (*Froda*-wise, old; *Hwita*-white, light, brilliant), and there were more complex cases (*Aethelbealda*-noble, excellent, wonderful, brave, steadfast, courageous). Over time, however, simple names were supplanted and replaced by more complex, two-component names. Already in the second half of the XIIIth century, they were almost impossible to find in the nomenclature of English proper names.

In terms of their structural and semantic features, Old English female names were no different from male names. The second component of the name indicated the gender. For masculine names, it was represented by masculine nouns: gar-spear; hafoc-hawk; helm-protection, covering helmet; sige-victory, success; sunu-son, descendant; weard-guard, keeper, protection, patronage; wig-fight, dispute, discord, war etc. The second component of feminine names were, respectively, feminine nouns: burg, burn – fortress, castle, walled city; frithu – world, safety, refuge, shelter; giftu, gyfu – present, gift, favour, mercy; guth – fight, battle, war; henn – chicken, run-truth, secret [4].

The emergence and the development of the surname as a socio-historical and linguistic category is closely linked to the main stages of socio-economic development of mankind. Until a certain stage of development, humanity had no surnames. In the XI–XII centuries, the most common male names were *William*, *Robert*, *Ralph*, *Richard*. At the end of the XIVth century, about 25% of the male population of England had the name *John*. J. Hughes, who researched English surnames, writes that if the name *John Johnes* had been uttered at a market in Wales at that time, either everyone or no one would have responded: "everyone, because everyone would think they were calling him; no one, because there were no special characteristics attached to the name that would distinguish the person".

In cases where the proper name was not able to individualise a member of a language group, an additional sign was used to help individualise the person – a nickname.

As a result of the first English census, the data of which was compiled in the Domesday Book in 1085–1086, many nicknames were documented.

The process of transforming a nickname into a hereditary (family) name was itself long and different for different social groups and for different regions of the country. One of the main factors that contributed to the transformation of a nickname into a surname was the loss of its motivation, the loss of information about the reasons for its origin. "If William Robertson's father's

name wasn't Robert, if John Cook wasn't a cook, Thomas Hill didn't live on a hill, and Richard Red wasn't a redhead, then we can say that their nicknames were hereditary".

In some regions of England and Scotland, the hereditary family names continued to be enshrined until the XVIIth century. But in general, what was a privilege of the nobility in the twelfth century became a necessity for most people in the seventeenth.

The analysis of modern English surnames naturally involves the study of the etymology of the nicknames that formed their basis. It showed the possibility of dividing them into four main groups:

1. Anthroponymic (genealogical, patronymic);
2. By place of residence;
3. By occupation (professional and official);
4. Descriptive.

If we talk about anthroponymic group, first of all, we note the usage of proper names as surnames, which do not undergo any changes in this transition. For example: *Anthony*, *Baldwin*, *Cecil*, *Dennis*, *Godfrey*, *Henry*, *Neale*, *Owen*, *Reynolds*, *Thomas*, *Walter*. Many patronymic surnames used before the Norman conquest are connected with Teutonic mythology, names of gods, for example, *Godwin*, *Goodiers*, *Godyears*, *Goddard*, or are formed from various Scandinavian proper names: *Swain*, *Swanson* from Scandinavian *Swain*, *Thurston*, *ThurLOW*, *Thurkettle* (from the god Thor). The names that came with the Norman conquest became the basis of proper names: *Watts*, *Watterson*, *Ralph*, *Hugh*. The name *Roland* gave rise to the surnames *Rowland*, *Rowlandson*; from *Richard* came *Richardson*, in Wales – *Pritchard*, *Ritchie*, *Hitch*, *Rick*, *Hick*, as well as *Dixon*, *Dickson*, *Rickett*. *Hudd*, an old nickname for a person named *Richard*, gave rise to *Hudd* or *Hudson*.

In the late Middle Ages, the role of biblical names used as surnames grew. Thus, the surnames *Lawrence*, *Lawson*, *Larson*, *Larkin* were formed from the name of *St Lawrence*. Many English otanthroponymic surnames contain the -son formant, for example, *Thompson*, which means "son of Tom". The insertion of -t- indicates the northern origin of the surname bearer: *Johnston* was born in the north of England, *Johnson* lives in the south of the country. It is also common to shorten this formant to -s, for example: along with *Matthewson*, we find *Matthews*. It should be noted, however, that the presence of -s in surnames could mean more than just family relationships: *Abbotson* – Abbot's son, but also someone who worked for him or belonged to his household. The inhabitants of the Scottish Highlands use the prefix Mac to mean 'son': *MacDonald*, *Maccarthy*, *MacGregor*. The same surname prefix is also common among the Irish population, but Ireland also has a strong tradition of creating a surname after a grandfather's name using the prefix O: *O'Hara*, *O'Neal*.

Surnames by place of residents are the largest group of English surnames, covering approximately 50% of all English surnames. Based on the meaning of the nicknames from which the local surnames were derived, they can be divided into two subgroups: 1) surnames derived from nicknames, which, in turn, indicated the origin of their owners from a particular area, city or country. It is well known that the United Kingdom consists of England, Scotland, Wales and Ireland. When the inhabitants of the respective areas moved, there was a need to create a certain lexical sign that marked the most noticeable features of the immigrants, which later became their surname. This is how the surname *Scott* appeared, and its bearers in England are still much more numerous than in Scotland, which seems quite natural. Also, the Scots changed the surnames

England, English, into *Ingle, Ingleman, Langley* – the latter may have come from France or America – from the French *L'Angleys*. 2) The second subgroup includes surnames derived from nicknames that reflect topographical features of a particular area: *Brook, Hill, Cliff, Dale, Fell, Moore, Fields*. A person living in the immediate vicinity of a rural landscape object could receive a similar nickname, for example: At the ley or lee > *Attelea > Attlee; Atten-Oaks > Noakes, Nokes; Atten-Ash > Nash*. There are also surnames that reflect the peculiarities of the plant world: *Aspen, Beech, Birch, Holly, Shrub, Willows, Yew, Yewdale, Wood, Tree, Shaw, Ryecroft, Meadowcroft, Bancroft*. Local names also include surnames derived from the names of rivers: *Tees, Cherwell, Teems, Calder, Becker, Warbeck, Brook, Brooker* and others.

A special place among local surnames is occupied by names that were formed from signs, which in turn represented animals or plants, and which existed to identify houses, workshops, shops, hotels, taverns, and inns on the streets of medieval English cities. It should be remembered that in those days, signs were needed to help uneducated residents, who were the majority at the time, find what they needed. Therefore, it is not surprising that many English surnames have their roots in images of various animals, plants and other objects that served as signs of houses: *Bull, Bush, Bell, Angel, Swan, Lyon, Griffin, Talbot, Greenman*. Many of the Long surname bearers do not suspect that their ancestor could have been the owner of the Long Arms tavern.

The group of proper names by occupation is the lexical field of names of various professions and positions and is very wide in English surnames. They make up approximately 20% of all surnames. The etymological analysis of English occupational surnames allows us to reconstruct the entire socio-economic structure of English society in the XIth and XVth centuries. This is the period when the basis of modern English family onomastics was formed. In general, these surnames are derived from nicknames that denoted the position, profession or craft of their bearers.

Descriptive group of proper names reflect the biological characteristics of a person. Like most surnames of this group, almost all of them are derived from nicknames that characterised their bearers by their most remarkable physical or spiritual qualities. Physical and physiological characteristics of a person are reflected in the following surnames: *Strongman, Littler, Younger, Elder, Small; Head, Hands, Arms; Armstrong* (common in Scotland and the north of England), *Strongitharm, Sillitoe* (in Yorkshire, variants *Shillito, Shillitto* are also known), *Cudlip* (hare lip), *Kneebone, Cruikshank* (lame), *Crump* (humpbacked), *Cameron* (hunchbacked), *Campbell* (crooked). The following surnames can tell us what colour hair the family's ancestor had: *Black (Blake), White (Hoar, Whiteman), Grey (Grissel, Grizzle), Brown (Brunet, Brunell)*. The owner of red hair could be called *Reid, Reed, Read* or *Redman*, and in Cornwall he would be called *Rouse, Russell* or *Ross* [5].

A translator must take into account all the pitfalls of the etymological component of proper names when translating in order to convey the meaning of a proper name correctly, and most importantly, as close as possible to the main content of the material being translated. This is because many proper names represent a layer of international vocabulary that is often equally important for different languages. They have properties and characteristics that often remain unchanged no matter what language they are used in. This is a complicated issue, and many translators translate at random, distorting and changing the original meaning of a lexical item.

As for the scientific approaches to the way of rendering names from English into Ukrainian, we can single out a great number of approaches to this question. For example, Berezhna in her studies defines thirteen stages in translating names.

At the first stage of translating proper names and titles, the translator should make sure that it is the proper name or the title that is being translated. In English, a capital letter is usually used to indicate that a word is a proper name. At the second stage, the translator must determine to which class of objects (denotation) the proper name belongs to. At the third stage, the translator must determine the nationality and other characteristics of the signature. One of these additional important characteristics is gender. The fourth step is to determine whether the proper name is singular or plural. At the fifth stage, the translator must determine whether the name has any traditional equivalents. At the sixth stage, having established the absence of traditional equivalents, to find out whether it is possible to transfer the name in its original spelling into the translation. At the seventh stage, if direct transfer is not possible, it is necessary to choose a method of transferring formal similarity (transcription, transliteration or descriptive translation). Along with the above methods, the method of transposing a proper name from the target language resources can also be used at this stage.

At the eighth stage, you need to check the result for soundness. Because in many surnames the internal form is not forgotten, and the colour of the anthroponym is potentially preserved, its meaning can be revealed in certain contextual conditions. Therefore, even familiar surnames in a specially organised context can function as meaningful proper names. At the ninth stage, the translator has to check the equivalent for its inclusion in the syntagmatic and paradigmatic system of the target language. The tenth step is to check whether the name remains equivalent when rendering formally different variants of it. At the eleventh stage, the translator must check that the aspects of the meaning of the proper name are preserved in the translation. At the twelfth stage, the translator must determine whether the proper name has an internal form and, if so, establish its relevance. The translator's true creativity in rendering proper names and titles begins at the moment when he or she encounters so-called semantic (meaningful, nominative and characteristic) proper names, surnames and nicknames. At the same time, a translation problem arises related to the analysis of the essence and function of significant names in the text and the way they are rendered in translation. At the thirteenth stage, the translation is analysed in terms of its equivalence to the original [6].

In our opinion, this classification of translating activity stages is accurate, while it takes into account both etymological and cultural aspects of proper names.

Conclusions. In the process of our research we analyzed the etymology of the English names and the ways of translating them. As we can see, English proper names represent not only the time when a person with this name lived, but also the geographical place where a person bearing this name was from, the type of occupation, types of descriptive characteristics including the character etc. As for the translation process in rendering names, it is not always possible to use transcoding or descriptive translation. Translating names is the complex activity, which demands both the knowledge, the experience and, of course, time. As for the aim of our research, we found out that etymology of names influences the process of translation and should always be paid attention to by translators.

Bibliography:

1. <https://www.bbc.com/future/article/20161221-why-millennials-are-choosing-strange-baby-names>
2. Newmark P. *A Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall, 2003, 311 p.
3. Reaney P., Wilson R. *Dictionary of English names*. L.: Oxford University Press, 2006, 595 p.
4. Герцовська Н., Завидовська Д. «Розвиток англійських жіночих імен в історичному та мовному аспектах». *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія «Філологічні науки»*. Вип. 4, 2019. С. 27–33.
5. Bardsley, C. Wareing. *A dictionary of English surnames*. Baltimore: Genealogical Publishing Co., 1967, 508 p.
6. Бережна М.В. «Тринадцять етапів перекладу власних імен та назв». *Вісник СумДУ. Серія «Філологія», №1, 2007. С. 62–67.*

Агєсва-Каркашадзе В. Етимологія англійських імен та особливості їх перекладу з англійської мови на українську

Анотація. Стаття присвячена проблемі етимології англійських імен та труднощам, з якими стикаються перекладачі при їх передачі з англійської мови на українську. Виникнення та розвиток англійських власних імен як соціально-історичної та лінгвістичної категорії тісно пов'язані з основними етапами соціально-економічного розвитку людства. Власні імена здавна привертають увагу як пересічних читачів, так і професійних дослідників. Сьогодні власні імена вивчають представники різних наук (лінгвісти, географи, історики, етнографи, психологи, літературознавці). Проте, в першу чергу, власні імена

пильно вивчають лінгвісти, оскільки будь-яке ім'я – це слово, яке є частиною мовної системи, утворене за законами мови і вживається в будь-якому мовленні.

Проблема передачі власних імен має особливе значення для перекладачів, оскільки, згідно із загальноприйнятими правилами, власні імена транслітеруються або транскрибуються. Однак фонологічні особливості мов та відмінності в системах письма мають надзвичайно сильний вплив на форму імені та руйнують його ідентичність при перекладі. Питання перекладу власного імені також виникає, коли перекладач стикається із семантичними іменами та прізвищами. Сміслова та емоційна інформація, закладена в осмислених іменах, повинна бути розкрита в перекладі і втілена в новій формі. Осмислене ім'я вимагає від читача розуміння його внутрішньої форми та сприйняття його образності. Читач перекладеного тексту втрачає можливість насолодитися оригінальністю книги, її духом, відчути найтонші відтінки сенсу, зрозуміти жарти, засновані на неоднозначному тлумаченні прізвища так само повно, як і читач оригіналу.

Проблема перекладу власних імен у міжкультурній комунікації така ж давня, як і спілкування між представниками різних національностей. Труднощі та помилки, пов'язані з нею, виникатимуть як із суб'єктивних, так і з об'єктивних причин. Однак кількість неточностей і помилок залежить від того, наскільки свідомо ми підійдемо до вивчення труднощів й аналізу їх причин виникнення.

Ключові слова: етимологія, імена, власні імена, переклад, труднощі.

*Байло Ю. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри практики англійської мови та методики викладання
Рівненського державного гуманітарного університету*

*Алиева А. Д.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної та української філології
Луцького національного технічного університету*

СЛОВОТВОРЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТИ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню процесів словотворення в англійській та українській мовах з лінгвістичного та перекладацького погляду і спрямована на розкриття важливих аспектів словотворення, таких як афіксація, композиція та конверсія у контексті обох мов. Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що словотворення є важливою галуззю в лінгвістиці, яка вивчає й пояснює процеси та правила створення нових слів. Розуміння цих процесів та виявлення особливостей перекладу слів з різними словотворчими елементами допомагає розширити знання про мову та окреслити труднощі, з якими стикаються перекладачі.

Мета статті полягає у виявленні можливостей та викликів, що виникають під час перекладу слів, що мають відмінні механізми словотвору в англійській та українській мовах.

В англійській та українській мовах словотворення відіграє важливу роль у формуванні словникового складу та вираженні нових концепцій, адже воно є одним із важливих аспектів мовознавства, який досліджує процес створення слів у мові. У статті розглянуто словотворчі процеси в обох мовах та їх лінгвістичні та перекладацькі аспекти. За допомогою лінгвістичного аналізу автори розкривають спільні та відмінні риси словотворення в обох мовах, що сприяє кращому розумінню лінгвістичної структури та культурного контексту. Автори наводять приклади перекладу слів, які мають різні словотворчі елементи.

У статті зосереджено увагу на тому, що перекладачам необхідно розуміти та володіти формальними, конкретними та якісними аспектами перекладу шляхом порівняння системних можливостей вихідної та цільової мов. Завдяки акценту на перекладацьких аспектах, стаття надає корисні вказівки для перекладачів та викладачів іноземних мов, сприяючи подальшому розвитку мовознавства та перекладознавства.

Ключові слова: англійська мова, афіксація, переклад, словотворення, українська мова.

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві значна увага приділяється вивченню процесів словотворення та їхньому впливу на мовну систему та культурний контекст. Проте, існують деякі невирішені аспекти, особливо коли мови мають різні лінгвістичні характеристики, як у випадку англійської та української мов. Однією з важливих проблем є вивчення відмінностей у механізмах словотворення в цих мовах та їхній вплив на переклад. Англійська та українська

відображають два різних типи мов: аналітичні та синтетичні. Назви цих мовних типів свідчать про їхню відмінність не лише у природі, а й у побудові. Однак це розгалуження є лише формальним, оскільки стосується вираження того самого змісту. О. Михайленко наголошує, що для адекватного перекладу «необхідно зрозуміти та володіти цими формальними, конкретними та якісними аспектами шляхом порівняння системних можливостей вихідної та цільової мов» [1, с. 149].

Порівняння процесів словотворення в різних мовах, а також вивчення механізмів перекладу складних слів з однієї мови на іншу, дозволить краще розуміти взаємозв'язки між мовами. Розвиток практичних методик та стратегій для перекладу між англійською та українською мовами може сприяти підвищенню якості перекладів і полегшити комунікацію між представниками різних мовних спільнот.

Аналіз останніх досліджень та публікацій у напрямку словотворення та перекладу в англійській та українській мовах засвідчує зростаючий інтерес до цієї теми серед мовознавців, перекладачів та лінгвістів. Можна виокремити декілька важливих напрямків досліджень. Останні розвідки спрямовані на детальний аналіз механізмів словотворення в аналізованих мовах, які допомагають виявити відмінності у цих процесах між англійською та українською мовами [2; 3]. Особлива увага приділяється вивченню впливу історичних та культурних чинників на словотворення [4; 5; 6]. Деякі дослідження фокусуються на розробці практичних стратегій та методик для перекладу складних слів та виразів між цими двома мовами. Ці роботи виявляють найефективніші підходи та прийоми для забезпечення точності та адекватності перекладу [7].

Проблемою залишається розробка ефективних стратегій перекладу слів, які виникають у зв'язку зі словотворчими особливостями англійської та української мов, що вимагає розробки нових підходів до перекладу.

Мета статті полягає у виявленні можливостей та викликів, що виникають під час перекладу слів, що мають відмінні механізми словотвору в англійській та українській мовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що «словотвір – це процес утворення нових слів шляхом поєднання, зміни або скорочення наявних лексичних одиниць» [8, с. 26]. Словотворення в англійській та українській мовах охоплює різноманітні процеси, такі як афіксація, композиція, скорочення та конверсія. Українська мова, наприклад, часто

використовує афіксацію для утворення нових слів, додаючи префікси та суфікси до базових слів. Зі свого боку, англійська мова відома своєю можливістю створення нових слів за допомогою афіксації та композиції. Нагадаємо, що афіксація полягає у додаванні афіксів до основи слова для створення нових слів [2, с. 9]. Наприклад, в англійській мові можна використовувати префікси (*un-* для утворення протилежного значення: *happy* – *unhappy*) та суфікси (*-ness* для утворення іменника від прикметника: *kind* – *kindness*).

Композиція – це процес, який полягає у поєднанні двох або більше слів для утворення нового слова [9]. Наприклад, в англійській мові слово «*laptop*» утворено шляхом об'єднання слів «*lap*» та «*top*». Скорочення утворюється шляхом вилучення частини букв. Наприклад, в англійській мові слово «*advertisement*» може бути скорочене до «*ad*» або «*advert*». Конверсія полягає у зміні частини мови без зміни форми слова [10]. Відомо, що в англійській мові дієслово «*to text*» (писати повідомлення) з часом перетворилося на іменник (повідомлення).

Розглянуті процеси словотворення відображають багато різних аспектів мови та відіграють важливу роль у процесі спілкування. Крім того, словотворення в обох мовах може бути пов'язане з використанням іншомовних елементів. Наприклад, англійська мова має слова з латинської, грецької та німецької мов, що розширює її лексичний запас. Українська мова також багато в чому залежить від іншомовних запозичень, особливо у науковій та технічній сферах. Цілком зрозуміло, що словотворення в англійській та українській мовах не обмежується лише внутрішніми механізмами, але також ґрунтується на взаємодії з іншими мовами через процеси запозичення та адаптації. Цей феномен дозволяє обома мовам активно взаємодіяти з іншими культурами та розширювати свій словниковий запас.

Як вже зазначалося, запозичення з латинської, грецької та німецької мов є поширеним явищем в англійській мові. Наприклад, слова «*alumni*» (лат. випускники), «*democracy*» (грец. демократія), «*angst*» (нім. тривога / страх) вже стали невід'ємною частиною англійського словника. Ці запозичення збагачують мову та відображають міжнародну культурну різноманітність.

Українська мова також активно взаємодіє з іншими мовами, особливо у сферах науки, техніки та культури. Наприклад, слова «*комп'ютер*» (англ. computer), «*ресторан*» (фр. restaurant) стали частиною українського лексикону через процес запозичення. Це допомагає українській мові адаптуватися до сучасних реалій та забезпечує зручність у спілкуванні з іншими культурами.

Отже, взаємодія з іншими мовами через процеси запозичення та адаптації є важливим аспектом збагачення як англійської, так і української мов. Варто зазначити, що цей процес не лише розширює лексичний запас, але й відображає культурну різноманітність та сприяє міжнародному спілкуванню, що особливо важливо в контексті перекладу складних слів, де перекладачі повинні враховувати, чи збереже дослівний переклад те саме значення та ефективність у цільовій мові.

Очевидно, що культурні конотації, пов'язані з певними словотвірними формами, можуть відрізнятися в різних мовах, що вимагає коригування для забезпечення точної передачі змісту. Варто враховувати, що граматичні правила та конвенції, які регулюють словотворення, можуть суттєво відрізнятися в різних мовах. Наприклад, використання префіксів і суфіксів

можуть відрізнятися, що призводить до труднощів у пошуку еквівалентних структур при перекладі. Для вирішення цих проблем перекладачі часто використовують різні стратегії, такі як адаптація, перефразування або навіть створення абсолютно нових термінів, щоб ефективно передати необхідне значення.

Розуміння контексту та знання мови відіграють вирішальну роль у забезпеченні того, щоб перекладені словотвірні структури були не лише точними, але й доречними в культурному та мовному контексті мови перекладу. Загалом, хоча переклад словотвірних структур може становити певні труднощі, вдумливий і творчий підхід у поєднанні з лінгвістичними знаннями дозволяє перекладачам ефективно передавати нюанси тонкощі мови в різних культурних і мовних ландшафтах.

Українська мова відома своєю багатшаровістю та різноманітністю у використанні афіксів для створення нових слів. Багато словосполучень та виразів в українській мові мають унікальні афіксальні структури, які можуть виявитися складними для точного перекладу на англійську мову, і навпаки. Афіксація в українській мові характеризується додаванням префіксів та суфіксів до базових слів, створюючи нові терміни та вирази з унікальними смисловими відтінками. Наприклад, слова «*зробити*» та «*змити*» мають спільний префікс «*з-*», що вказує на завершеність дії або дію напрямку, а «*робити*» та «*мити*» є базовими словами, до яких додається цей префікс. Такі афіксальні структури часто відображають глибинні культурні та мовні особливості української мови.

Українська мова має низку слів з унікальними афіксальними структурами, які викликають труднощі у перекладі на англійську мову. Одним з таких прикладів є слово «*недопити*». Українська мова використовує префікс «*недо-*» для позначення не до кінця виконаної дії. Однак в англійській мові відсутній точний еквівалент для цього префікса. Тому перекладачам доводиться шукати альтернативні способи передачі цієї ідеї, такі як використання словосполучення «*not to drink enough*» або «*not to drink fill*», що відображають схожий смисловий зміст, але можуть не передати повну глибину значення слова «*недопити*» в українському контексті.

Ще одним прикладом є слово «*запозичення*». Українська мова використовує суфікс «*-ня*» для утворення іменника від дієслова «*запозичувати*». При перекладі на англійську мову доведеться звертатися до зміни структури фрази, наприклад, використовуючи композит «*loanword*», щоб передати ту саму ідею.

Цікавим є слово «*долароносний*», яке складається з двох основ, інтерфікса, суфікса та закінчення. Воно вживається для позначення чогось, що приносить дохід у доларах. Це слово зафіксовано у контексті «*І оцей долароносний природний ресурс опиняється в загребутих руках корупціонерів і контрабандистів, як зазначають представники першого кола виконавчої влади Буковини*» (chas.cv.ua/autor, 29.09.2022) [11]. Перекладачам для відтворення слова «*долароносний*» англійською мовою доведеться шукати відповідність для такої афіксальної структури, оскільки це слово не має прямого англійського еквівалента.

Переклад на англійську мову композита «*путінолюб*», зафіксованого у контексті «*Із 9 членів комісії – 7 слуг народу та 2 путінолюбів із опзж. Жодного “стороннього”*» (chas.cv.ua/autor, 27.01.2023) [12], потребує перефразування та використання в англійській мові іншої форми слова або словосполучення, наприклад, *Putin lovers*.

Отже, переклад з урахуванням словотвірних структур на англійську мову може бути викликом для перекладачів, оскільки англійська має свою власну систему афіксації зі своїми унікальними правилами та відтінками значень. Не завжди існують прямі еквіваленти українських афіксальних структур в англійській мові, що може ускладнити процес перекладу.

У таких випадках перекладачам необхідно зосередитися на збереженні еквівалентності інформації, а також на збереженні стилю. Це може вимагати творчого підходу до перекладу, з використанням різних стратегій, таких як адаптація, перефразування або створення нових термінів, щоб відтворити той самий смисл та емоційне забарвлення, яке має вихідний текст українською мовою.

Переклад з урахуванням афіксальних структур української мови на англійську та навпаки є важливим завданням для перекладачів, оскільки вони відображають глибинні мовні аспекти. У цьому контексті перекладачам варто враховувати низку рекомендацій.

По-перше, необхідно ознайомитися з механізмами та правилами словотворення в обох мовах, забезпечити, щоб переклад відтворював семантичний зміст слова. Розуміння значення та контексту словотворчих одиниць допоможе уникнути неправильних асоціацій та нюансів.

По-друге, варто зберігати синтаксичні структури при перекладі, адаптуючи їх до граматичних правил цільової мови та звертати увагу на правила словотворення та порядок слів.

По-третє, варто розглядати словотворчі структури в контексті культурних відмінностей, адже деякі слова чи вирази можуть мати унікальні культурні асоціації, які варто враховувати при перекладі.

По-четверте, необхідно стежити за можливістю використання еквівалентів або близьких за значенням конструкцій у цільовій мові, що допоможе зберегти природність та зрозумілість тексту для читачів.

По-п'яте, варто уникати калькуляцій, особливо якщо це порушує природність мови або може викликати непорозуміння. Необхідно вживати тільки ті конструкції, які логічні та прийнятні в контексті цільової мови.

Зазначені рекомендації допоможуть перекладачам врахувати різноманітні аспекти словотворення та забезпечити точний та ефективний переклад англійською та українською мовами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Словотворення в англійській та українській мовах є складним та цікавим процесом, який має значний вплив на розвиток мов. Розуміння лінгвістичних та перекладацьких аспектів словотворення допомагає краще осмислити та передати мовні конструкції в різних контекстах. Дослідження цих аспектів сприяє поглибленню знань у галузі мовознавства та міжкультурного спілкування.

Перспективи досліджень словотворення в англійській та українській мовах в лінгвістичному та перекладацькому аспектах можуть охоплювати низку напрямків, які розширять розуміння процесів словотворення та їхній вплив на мови та культури. Дослідження різних типів афіксації, композиції та інших процесів словотворення в англійській та українській мовах може допомогти краще зрозуміти, як нові слова формуються в мовах та як це впливає на їхню лексичну систему. Аналіз впливу технологій, зокрема Інтернету та соціальних мереж,

на процеси словотворення та мовний розвиток може виявити нові тенденції та особливості в мовному вживанні.

Зазначені напрямки досліджень відкривають широкі можливості для подальших досліджень словотворення та перекладу, які допоможуть глибше зрозуміти природу мови.

Література:

1. Михайленко О. А. Поняття «перекладацькі стратегії» як складова стратегічної компетенції. *Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Сер.: Педагогічні та історичні науки.* 2014. Вип. 121. С. 148–154.
2. Грещук В., Грещук О. Словотвір і текст: монографія. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т імені Василя Стефаника. 2022. 223 с.
3. Кислюк Л. П. Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси та тенденції розвитку. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 424 с.
4. Дмитрук Л. А. Особливості морфологічного словотвору в англійській мові в різні історичні періоди. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* 2022. Том 33 (72) № 2 Ч. 1. С. 127–135.
5. Словотворчість незалежної України. 2012–2016: словник / укл. А. Нелюба, Є. Редько; ред. А. Нелюба. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2017. 460 с.
6. Янишина Л. С. Процеси неологізації у словниковому складі англійської мови XIX століття (на матеріалі прозових літературних творів): дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 – Германські мови. Київ, 2017. 202 с.
7. Донец П. Н. Лінгвокультурні контрасти та перекладацькі трансформації. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер.: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов.* Х., 2017. Вип. 85. С. 6–10.
8. Баранова С. В. Практикум із порівняльної граматики англійської та української мов: навч. посіб. 2-ге вид., переробл. та допов. Суми: Сумський державний університет. 2022. 125 с.
9. Голянич М. І., Стефурак Р. І., Бабій І. О. Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія / за редакцією М. І. Голянич. Івано-Франківськ: Сімік, 2011. 272 с.
10. Пономарів О. Д. Сучасна українська мова / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Різун. Київ: Либідь, 2008. 488 с.
11. Лупова звинуватила Шурму в контрабанді лісу щомісяця на \$ мільйон. Бурбак відпочиває. URL: <https://chas.cv.ua/autor/112834-%D0%BB%D1%83%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BB%D0%B0-%D1%88%D1%83%D1%80%D0%BC%D1%83-%D0%B2-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%B0%D0%BD.html>
12. ОПЗЖ і Слуги народу обкрадають профспілки. URL: <https://chas.cv.ua/autor/121831-%d0%be%d0%bf%d0%b7%d0%b6-%d1%96-%d1%81%d0%bb%d1%83%d0%b3%d0%b8-%d0%bd%d0%b0%d1%80%d0%be%d0%b4d1%83-%d0%be%d0%b1%d0%ba%d1%80%d0%b0-d0%b4%d0%b0%d1%8e%d1%82%d1%8c-%d0%bf%d1%80%d0%be%d1%84%d1%81%d0%bf.html> (дата звернення : 11.03.2024)

Bailo I., Aliyeva A. Word formation in English and Ukrainian: linguistic and translation aspects

The article is devoted to the study of word formation processes in English and Ukrainian from the linguistic and translation point of view and aims to reveal key aspects of word formation, such as affixation, composition and conversion in the context of both languages. The relevance

of the research topic is due to the fact that word formation is an important branch of linguistics that studies and explains the processes and rules of creating new words in languages. Understanding these processes and identifying the peculiarities of translating word-formation structures helps to expand knowledge about the language and outline the difficulties faced by translators.

The purpose of the article is to identify the opportunities and challenges that arise when translating words that have different word formation mechanisms in English and Ukrainian.

In both English and Ukrainian, word formation plays an important role in the formation of vocabulary and the expression of new concepts, as it is one of the important aspects of linguistics that studies the process of word creation in a language. The article deals with word formation processes

in both languages and their linguistic and translation aspects. Through linguistic analysis, the authors reveal common and distinctive features of word formation in both languages, which contributes to a better understanding of linguistic structure and cultural context. The authors provide examples of translation of words with different word-formation elements.

The article focuses on the fact that translators need to understand and master the formal, concrete, and qualitative aspects of translation by comparing the systemic capabilities of the source and target languages. Due to the emphasis on translation aspects, the article provides useful guidance for translators and language teachers, contributing to the further development of linguistics and translation studies.

Key words: English, affixation, translation, word formation, Ukrainian.

*Бучкарик Д. В.,**магістрантка**Навчально-наукового інституту філології**Київського національного університету імені Тараса Шевченка**Дорофеева М. С.,**доктор філологічних наук, професор,**професор кафедри германської філології та перекладу**Навчально-наукового інституту філології**Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ВАРІАНТНІСТЬ ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ ЕРГОНІМІВ У НІМЕЦЬКОМОВНИХ ЗМІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню варіантних відповідників українських військових ергонімів із підгрупи армонімів у німецькомовних медійних текстах. Оскільки відтворення культурно маркованих ергонімів на позначення військових угруповань досі залишається на периферії перекладознавчих досліджень, зокрема для мовної пари «українська-німецька», вивчення варіантності перекладацьких рішень цього виду спеціальної військової лексики, з одного боку, сприятиме оптимізації перекладу одиниць військового дискурсу, з іншого боку, підтримуватиме увагу до теми російсько-української війни у німецькомовних адресатів. Метою дослідження стали виявлення, аналіз та експертна оцінка варіантних відповідників на матеріалі множинних перекладацьких рішень у відтворенні ергонімів на позначення українських військових підрозділів та угруповань німецькою мовою. Ілюстративним матеріалом слугували оригінальні тексти новин українських медіапорталів glavcom.ua, interfax.com.ua, pravda.com.ua, shotam.info та паралельні тексти німецькомовних медіаресурсів Kurier (Австрія), Tagesspiegel (Німеччина), Swissinfo (Швейцарія), Telepolis (Німеччина), News Otf (Австрія), Merkur (Німеччина), Neue Züricher Zeitung (Швейцарія). Під час порівняльно-перекладацького аналізу в роботі були встановлені основні прийоми відтворення українських ергонімів із підгрупи армонімів німецькою мовою, висвітлено вдалі та менш прийнятні перекладацькі рішення у німецькомовних медіатекстах, запропоновано власні варіанти відтворення названих безеквівалентних одиниць. Виявлено основний прийом відтворення українських ергонімів: калькування в комбінації з транскуванням назви угруповання. Перекладачі зберігають поняттєвий компонент ергоніма шляхом калькування та експлікації, утім, прийом опущення та прагматичної адаптації призводять до втрати образного та ціннісного компонентів етноспецифічних українських ергонімів.

Дослідження дозволяє стверджувати, що причина варіантності відтворення українських військових ергонімів із підгрупи армонімів полягає у лакуарності, тобто нульовій відповідності цього виду військової лексики у німецькій мові. З погляду синергетики перекладу варіантні відповідники українських ергонімів у німецькомовних медіатекстах утворюють незамкнену систему, а вибір відповідника залежить від позамовних факторів. За висновками дослідження у відтворенні українських ергонімів із підгрупи

армонімів перекладачам рекомендується застосовувати стратегію максимальної репродукції вихідної одиниці оригіналу в цільовому тексті.

Ключові слова: ергонім, варіантний відповідник, безеквівалентна лексика, армонім, топонім, фітонім, антропонім.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасна тривожна тенденція до зниження присутності теми російсько-української війни у західних ЗМІ, просування наративів «білого прапору», «замороження конфлікту», «втоми Заходу від війни», свідчить про поступове зміщення фокусу уваги західного суспільства у бік інших інтересів соціально-політичного та економічного характеру. Така переорієнтація призводить до трагічних наслідків, як-то зменшення військової допомоги Україні, прямо пропорційне збільшенню ракетних ударів агресора по цивільному населенню та енергетичній інфраструктурі країни. Постійний інтерес цивілізованого суспільства до подій в Україні не в останню чергу забезпечується підвищенням кількості авторських публікацій у вітчизняних медіа, що супроводжуються паралельними публікаціями у німецькомовних ЗМІ, які детально висвітлюють новини на фронті. Дискурсивна специфіка жанру новин передбачає високу частоту уживання військових ергонімів, у тому числі назв українських військових підрозділів та угруповань. Знання структури українського війська на поняттєвому рівні та виникнення асоціативних зв'язків на образному та ціннісному рівнях під час сприйняття тексту новин дає можливість німецькомовним адресатам, як військовим експертам, так і пересічним читачам, краще розуміти ситуацію на полі бою та сформувати мотивацію щодо сталої підтримки України. Цими факторами зумовлюється актуальність обраної теми розвідки.

Аналіз досліджень та публікацій з теми. Труднощі відтворення суспільно-політичних реалій загалом і військової спеціальної лексики зокрема на матеріалі текстів науково-технічного, військового, політичного і дипломатичного дискурсів досліджували В. Карабан [1], І. Баланик, В. Бялик [2], П. Матюша [3], М. Білан [4], Л. Гончарук [5]. Так, П. Матюша відносить назви військових структур до особливого виду прецизійної лексики, що поєднує риси ономастичних і тер-

мінологічних одиниць та потребує адекватного відтворення у перекладі [3]. Автор вважає військові ергоніми носіями диференційних соціокультурних ознак, які потребують прагматичної адаптації [3, с. 3].

Л. Гончарук у дослідженні жанрових аспектів перекладу офіційно-ділових документів франкомовного військового дискурсу обстоє думку про те, що переклад військових реалій як базових концептів на лексичному рівні відбувається шляхом застосування стратегії перекладацької адаптації [5, с. 3–4].

Схожої думки дотримується М. Білан у своїй роботі, присвяченій лексико-семантичним трансформаціям у військовому перекладі на матеріалі статутних документів сухопутних військ збройних сил Франції [4]. Автор підкреслює, що семантичні трансформації лексичних одиниць за умови відсутності повних відповідників у [цільовій] мові реалізують адаптивну стратегію перекладу [4, с. 3]. Утім, недостатньо дослідженим у вітчизняному перекладознавчому дискурсі залишається питання відтворення етноспецифічних (культурно маркованих) військових ергонімів в українсько-німецькому перекладі.

Мета дослідження полягає у виявленні, аналізі та експертній оцінці варіантних відповідників українських військових ергонімів на позначення військових угруповань у німецькомовних текстах мас-медіа.

Матеріал розвідки охоплює оригінальні тексти новин українських медіапорталів glavcom.ua, interfax.com.ua, pravda.com.ua, shotam.info та паралельні тексти німецькомовних медіаресурсів kurier.at, merkur.de, orf.at, tagesspiegel.de, nzz.ch, swissinfo.ch, telepolis.de, upday.com, а також багатомовного інформаційного ресурсу informnapalm.org та мережевого німецькомовного форуму ukraineforum.de.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо насамперед дефініцію поняття «ергонім». **Ергоніми** – це різновид онімів, що позначають власні назви різноманітних організацій, установ або інших професійних чи соціальних груп. М. Торчинський відносить до ергонімів такі одиниці: *найменування політичних партій та блоків* (партіоніми), *власні назви громадських спілок і товариств* (консорціоніми), *власні назви міждержавних об'єднань* (лігоніми), *назви керівних державних установ* (міністеріоніми), *назви підрозділів військового призначення* (армоніми) [6, с. 172–278]. Нас у цьому дослідженні будуть цікавити власні назви на позначення конкретних українських військових підрозділів і угруповань, а отже українські військові ергоніми із підгрупи армонімів.

(1) На авдіївському напрямку бойова обстановка залишається надскладною, ворогові було завдано критичного ураження на рівні полку, але збройні сили РФ, які переважають кількісно, не відступають, повідомляє пресслужба 3 окремої штурмової бригади (ОШБр) [7].

Якщо порівняти відтворення українського військового ергоніма 3 ОШБр у німецькомовних джерелах, то можемо побачити, що в німецькому варіанті вживається 4 різних варіанти перекладу. В українських медіатекстах часто використо-

важливим теоретичним аспектом дослідження є способи утворення ергонімів. Одним із широко вживаних способів формування ергонімів є **трансонімізація**, тобто процес переходу власної назви з однієї категорії онімів до іншої. Досліджуючи військові ергоніми, ми з'ясували, що вони можуть містити антропоніми (імена історичних постатей): *30 окрема механізована бригада імені князя Костянтина Острозького*; топоніми (назви населених пунктів, регіонів, місцевостей): *128 окрема гірсько-штурмова Закарпатська бригада*; фітоніми (назви рослин): *10-та окрема гірсько-штурмова бригада «Едельвейс»*. Зокрема, можна зустріти ергоніми, які виконують експресивну та персуазивну функції, наприклад *Об'єднана штурмова бригада поліції «Лють»*, *1-ий окремий механізований батальйон «Вовки Да Вінчі»*.

З погляду перекладознавчої науки всі елементи денотативної системи вихідної мови (лексичні та фразеологічні одиниці) можна розділити на 2 групи: 1) ті, що вже мають відповідники («перекладні еквіваленти»); 2) ті, що не мають відповідників у цільовій мові [1, с. 279]. Перша група називається еквівалентними одиницями, а друга – безеквівалентними.

Варіантні відповідники – це відповідники неоднозначного слова, тобто можливі варіанти перекладу. Під неоднозначним словом розуміємо слово або вираз, який може мати кілька різних значень або інтерпретацій у контексті перекладу. Варіантні відповідники можна класифікувати так: (1) словникові варіантні відповідники, тобто ті, які фіксуються в словниках; (2) варіантні відповідники, які не належать до реєстру словника [1, с. 280].

Якщо в першому випадку перед перекладачем стоїть завдання вибору лише одного (з багатьох, поданих у словнику) еквівалентного в певному контексті варіантного відповідника слова, то в другому випадку перекладач повинен вдаватися до застосування певних прийомів перекладу, типових для відтворення безеквівалентної лексики: транскодування (транслітерація або транскрипція), калькування, контекстуальна заміна (функційний аналог) та описовий переклад [2].

Оскільки досліджувані українські військові ергоніми (армоніми) є безеквівалентними одиницями і усталеного перекладу для них немає, то в німецькомовному медіапросторі з'являється безліч варіантних відповідників. Так, у німецькомовних ЗМІ зустрічаємо різні варіанти відтворення назв українських підрозділів та угруповань (див. приклади 1, 1.1, 1.2, 1.3):

(1.1) *Nach dem Eintreffen der ukrainischen 3. Sturmbrigade sei ein Vorstoß gegen russische Truppen durchgeführt worden, heißt es in einem Telegram-Beitrag der Einheit: „Einzelne Bataillone der 3. Brigade führten einen Vorstoß in die vom Feind gehaltenen Gebiete von Awdijiwka durch [8].*

(1.2) *Die dritte ukrainische Sturmbrigade, ein Verband aus Veteranen des Asow-Regiments und ukrainischer Spezialeinsatzkräfte, ... [9].*

(1.3) *Eine der bekanntesten Kampfeinheiten der Ukraine, die Dritte Sturmbrigade, wurde nach Awdijiwka entsandt, um die Truppen Kiws dort zu verstärken [10].*

вують абревіатуру для позначення цього військового угруповання, тоді як в німецькій мові відповідна абревіатура відсутня. Тому перекладачі здебільшого використовують прийом калькування з додаванням (*ukrainische*) або вилученням (*die 3.*

Brigade) або ж застосовують експлікацію, як у двох останніх варіантах перекладу (1.2, 1.3). У жодному з варіантних відповідників не знаходимо перекладу слова «окрема», що досить цікаво. В українському військовому дискурсі воно є релевантним, адже вказує на структурне розподілення військових підрозділів. Тому найближчим за значенням варіантним відповід-

(2) *Об'єднана штурмова бригада поліції «Лютъ» забезпечена всім необхідним, працює на лінії фронту і просувається разом із військовими, але зазнає і втрат [11].*

Аналізуючи військовий ергонім *об'єднана штурмова бригада поліції «Лютъ»* та його варіантні відповідники, спостерігаємо також певну різноманітність відтворення. В першому варіанті перекладу (2.1) перекладач застосовує прийом калькування, транслітерує і навіть перекладає назву угруповання. Вважаємо уживану тактику перекладача вдалим рішенням, адже український та німецький читач сприйматимуть назву бригади з однаковим відтінком і матимуть схожі асоціації. Тут ергонім виконує експресивну функцію. Що стосується прикладу (2.2), бачимо, що перекладач транслітував назву, опустив додаткові деталі та генералізовано відтворив реалію. Такий варіант може використовуватись для уникнення повторень та, якщо контекст

(3) *Разом із іншими підрозділами воїни втримали Харків, а згодом – звільнили від окупантів майже весь регіон. Це 24 ОМБр ім. короля Данила [15].*

Проаналізуємо варіантні відповідники наведеного військового ергоніма з антропонімом *король Данило*. Як бачимо, в прикладах 3.1 та 3.3 перекладачі обрали відтворити цей ергонім, опустивши антропонім і обмежилися лише номером бригади. Якщо в наведеному прикладі 3.1 перекладач ще використовує описовий переклад і зазначає, що бригада входить у склад ЗСУ, то в прикладі 3.3 перекладач вирішив не експлікувати ергонім, передбачаючи, що читачі отримають достатньо контекстуальної інформації (щодо місцеперебування бригади на Сході України), прочитавши речення цілком. На відміну від прикладу 3.2, вважаємо відтворення ергоніма в прикладах 3.1 і 3.3 неповним. А, враховуючи, що в тексті джерела прикладу 3.3 ергонім *24*

ергоніма *3 ОШБр* вважаємо *die 3. separate Sturmbrigade*. Також опустимо використання слова «ukrainische», адже в контексті медіатекстів, що описують військові події саме в Україні, приналежність бригади до українських військових угруповань є сама собою зрозумілою.

Розглянемо наступні приклади (див. 2, 2.1, 2.2, 2.3):

(2.1) *Die ukrainische Armee hat laut eigenen Angaben ein schwer umkämpftes Dorf nahe der Stadt Bachmut im Osten des Landes zurückerobert. „Ich kann bestätigen, dass das dank der Anstrengungen der 80. Luftsturmbrigade, der fünften Sturmbrigade und der vereinigten Brigade der Nationalen Polizei „Ljut“ („Wut“) gelungen ist“ [12].*

(2.2) *Die Brigade „Ljut“ veröffentlichte ein Video, auf der sie ebenfalls die Einnahme der Ortschaft unmittelbar südlich der Stadt Bachmut verkündete [13].*

(2.3) *Das Personal der Ljut-Sturmbrigade, einer der Brigaden der Offensivgarde, ist motiviert und bereit für eine Gegenoffensive. Dies sagte der amtierende Leiter der Nationalen Polizei der Ukraine, Ivan Vygovskyy, nach Angaben des Pressedienstes der Nationalen Polizei [14].*

є вже відомим читачеві. Варіант (2.3) цікавий тим, що перекладач, окрім транслітерації назви, застосував описовий переклад, в якому додав нову інформацію про те, що ця бригада належить до Гвардії наступу. Тобто, в перекладі одного ергоніма з'являється інший український військовий ергонім, який для німецького читача може бути незнайомим і, на нашу думку, потребує додаткового пояснення.

Аналізуючи можливі варіантні відповідники, найкращим відповідником вважаємо повну кальку з транслітерацією і перекладом назви угруповання: *die vereinigte Sturmbrigade der nationalen Polizei „Ljut“ („Wut“)*.

Розглянемо наступний приклад (див. 3, 3.1, 3.2, 3.3):

(3.1) *Die 24. Brigade der ukrainischen Streitkräfte in Donbas zerstört ein russisches PSNR-8 Kredo-M1 [16].*

(3.2) *Die nach König Danylo benannte 24. mechanisierte Infanterie-Brigade ist eine Militäreinheit, die aus mechanisierten Truppen innerhalb der Landstreitkräfte besteht. Seit dem Beginn der russischen Aggression im Jahr 2014 waren die Einheiten der Brigade an vielen Schlachten in Donbas beteiligt [16].*

(3.3) *Unweit von Torezk, an der Front im Donbass im Osten der Ukraine, sitzen Mikola und seine Männer von einer Einheit der 24. Brigade den grössten Teil ihrer Zeit in einem gut getarnten Graben und schützen sich so vor Angriffen der Russen [17].*

Brigade згадується лише один раз, можна стверджувати, що він, на жаль, не несе такого інформаційного навантаження, як приклад оригіналу.

Якщо розглянемо приклад 3.2, то вважаємо відтворений ергонім найкращим рішенням з усіх представлених. Перекладач зберігає антропонім і транскрибує його, відтворює українську аббревіатуру *ОМБр* на позначення роду військ шляхом калькування, а також додає нову інформацію (Infanterie), щоб вказати, що це піхотна бригада. Виходячи з нашого аналізу, можемо запропонувати власний варіант відтворення ергоніма: *Die nach König Danylo benannte 24. separate mechanisierte Infanterie-Brigade*.

Розглянемо ще один приклад (див. 4, 4.1, 4.2, 4.3):

(4) *10-та окрема гірсько-штурмова бригада «Едельвейс»* отримала дефіцитні «Мавіки» останнього покоління [18].

Проаналізуємо варіантні відповідники наведеного вище військового ергоніма *10-та окрема гірсько-штурмова бригада «Едельвейс»*. Бачимо, що ергонім містить фітонім, назву рослини едельвейс. Цікаво проаналізувати відтворення цієї назви перекладачами. Розглянемо приклад 4.1. Перекладач відтворює ергонім шляхом калькування та опускає фітонім. Вважаємо це значною втратою, адже цей фітонім має свою важливу символічну та культурну цінність. Він асоціюється з гірськими регіонами, міцністю і витривалістю. Відтак, відтворення цього валоративного компоненту є важливим для передачі повного змісту ергоніма та виклику тих асоціацій, які виникають у читача оригіналу.

Аналізуючи приклад 4.2, можемо стверджувати, що таке відтворення ергоніма є прийнятним, якщо він вже був згаданий у тексті. Однак, на поняттєвому рівні важливо розрізнити ієрархічне відношення бригади та батальйону. Бригада і батальйон – це два різних рівні військової організації. Бригада є більшим і потужнішим підрозділом, ніж батальйон. Зазвичай бригада складається з кількох батальйонів, підпорядкованих одному командирі, а кожен батальйон, зі свого боку, складається з кількох рот. Тому поняттєвий зміст ергоніма був частково втрачений у перекладі.

У наведеному прикладі 4.3 бачимо, що український ергонім відтворюється етноспецифічним військовим ергонімом ФРН *«Gebirgsjägerbrigade»*. Вважаємо цю адаптаційну тактику для цільового читача досить вдалою, але все-таки пропонуємо власний варіант: *die 10. separate Gebirgssturmbri-gade «Edelweiß»*.

Проведене дослідження дозволяє зробити такі **висновки**:

1. Відтворення військових ергонімів із підгрупи армонімів у текстах ЗМІ є малодослідженим частотним феноменом для мовної пари «українська-німецька».

2. Безеквівалентні культурно марковані українські армоніми відтворюються у німецькомовних ЗМІ через часткові варіантні відповідники.

3. Основні прийоми відтворення українських армонімів німецькою мовою становлять калькування в комбінації з транскодуванням (здебільшого транслітерацією). У залежності від екстралінгвістичних факторів перекладу мають місце: 1) експлікація задля відтворення поняттєвого компоненту ергоніма; 2) прагматична адаптація для забезпечення зрозумілості; 3) опущення структурних елементів ергоніма.

4. Периферійним залишається переклад назв українських військових угруповань, що призводить до втрати образного та ціннісного компонентів безеквівалентної одиниці перекладу.

(4.1) *Kiew – Ein ukrainischer Soldat soll angeblich im Alleingang zehn russische Streitkräfte an einer Offensive abgehalten haben. Das zeigt ein auf Telegram publiziertes Drohnenvideo der 10. Gebirgssturmbri-gade der Ukraine [19].*

(4.2) *„Er zwang die Überreste des Feindes zur Flucht, verteidigte seine Position und wartete auf Verstärkung“, so das sogenannte „Edelweiß“-Bataillon weiter [19].*

(4.3) *Auf diesem von der ukrainischen 10. Gebirgsjägerbrigade «Edelweiß» zur Verfügung gestellten Foto gehen ukrainische Soldaten an einem Bus vorbei, der nach Drohnenangriff in der Nähe von Bachmut in der Region Donezk brennt [20].*

5. Причина варіантності відтворення українських військових ергонімів із підгрупи армонімів полягає у лакуарності цього виду етноспецифічної військової лексики у цільовій (німецькій) мові. Оскільки армоніми належать до безеквівалентної лексики, вони не зафіксовані у словниках.

6. З погляду синергетики перекладу система відповідників ергонімів є відкритою (незамкненою) і залежить від позамовних факторів перекладу. Багато відповідників обираються, виходячи з контексту, і можуть варіюватися.

7. Під час відтворення українських військових ергонімів, а саме назв підрозділів та угруповань, радимо орієнтуватися на цільового читача та застосовувати стратегію максимальної репродукції вихідної одиниці оригіналу в перекладі.

Перспективою подальших досліджень вважаємо вивчення моделей відтворення військових ергонімів в контексті експорту (транслювання) культурно маркованих концептів з однієї до іншої лінгвокультури у межах когнітивно-дискурсивної парадигми перекладознавства.

Література:

1. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с.
2. Баланик І. Д., Бялик В. Д. Труднощі та способи перекладу суспільно-політичних реалій. *Вчені записки ЧНУ*. 2020. URL: <https://philol.vernadskyjournals.in.ua/archive?id=53>
3. Матюша П. А. Франкомовні та румуномовні назви військових структур в українському перекладі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2008. 17 с.
4. Білан М. Б. Лексико-семантичні трансформації у військовому перекладі (на матеріалі статутних документів сухопутних військ збройних сил Франції): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2010. 19 с.
5. Гончарук Л. М. Жанрові аспекти перекладу офіційно-ділових документів франкомовного військового дискурсу: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2016. 23 с.
6. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: монографія. Хмельницький: Авіст, 2008. 550 с.
7. Interfax-Ukraine. 3 ОШБр: На авдіївському напрямку бойова обстановка залишається надскладною, ворогу було завдано критичного ураження на рівні полку. *Інтерфакс-Україна*. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/973307.html> (дата звернення: 21.03.2024).
8. Lage in der Stadt äußerst kritisch: Dritte Sturmbrigade der Ukraine erreicht "Awdijiwka-Hölle" *Tagesspiegel*. URL: <https://www.tagesspiegel.de/internationales/lage-in-der-stadt-ausserst-kritisch-3-sturmbrigade-der-ukraine-erreicht-awdijiwka-holle-11220214.html> (дата звернення: 21.03.2024)
9. Dritte Sturmbrigade kritisiert ukrainische Vize-Verteidigungsministerin. *Kurier*. URL: <https://kurier.at/politik/ausland/dritte-sturmbrigade->

- kritisiert-ukrainische-vize-verteidigungsministerin/402594437 (дата звернення: 21.03.2024)
10. Ukraine-Krieg: Awdijiwka offenbar kurz vor dem Fall. *Telepolis*. URL: <https://www.telepolis.de/features/Ukraine-Krieg-Awdijiwka-offenbar-kurz-vor-dem-Fall-9630691.html> (дата звернення: 21.03.2024)
  11. Українська правда. Бригада «Лють» просувається на фронті, але є і втрати – глава Нацполіції. *Українська правда*. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2023/10/10/7423454> (дата звернення: 21.03.2024).
  12. Kiew meldet Einnahme von Dorf bei Bachmut. *Orf*. URL: <https://orf.at/stories/3331505/> (дата звернення: 21.03.2024)
  13. Ukraine befreit weitere Ortschaft im Osten – Die Nacht im Überblick. *Swissinfo*. URL: <https://www.swissinfo.ch/ger/ukraine-befreit-weitere-ortschaft-im-osten-die-nacht-im-ueberblick/48819908> (дата звернення: 21.03.2024)
  14. Die Polizei hat gezeigt, dass die Ljut-Brigade für eine Offensive bereit ist. *Ukraineforum*. URL: <https://ukraineforum.de/polizei-zeigt-dass-ljut-brigade-eine-offensive-bereit-t143725.html> (дата звернення: 21.03.2024)
  15. Незламні, безстрашні та вірні. Що ви знаєте про легендарні бригади ЗСУ? *ШоТам*. URL: <https://shotam.info/nezlamni-bezstrashni-ta-vmni-shcho-vy-znaiete-pro-lehendarni-bryhady-zsu> (дата звернення: 27.03.2024).
  16. Die 24. Brigade der ukrainischen Streitkräfte in Donbas zerstört ein russisches PSNR-8 Kredo-M1. *Informnapalm*. URL: <https://informnapalm.org/at/psnr-8-kredo-m1/> (дата звернення: 27.03.2024)
  17. Sie kämpfen an der Front mit halber Kraft: Nicht nur die Munition ist in der Ukraine auf dem Tiefstand. *Neue Züricher Zeitung*. URL: <https://www.nzz.ch/international/frontbericht-nicht-nur-die-munition-ist-in-der-ukraine-auf-dem-tiefstand-ld.1822365> (дата звернення: 27.03.2024)
  18. Гавриляк І. 10-та окрема гірсько-штурмова бригада «Едельвейс» отримала дефіцитні «Мавіки» останнього покоління. *ГЛІВКОМ*. URL: <https://glavcom.ua/country/society/10-ta-okrema-hirsko-shturmova-brihada-edelwejs-otrimala-defitsitni-maviki-ostanno-hopokolinnja-959001.html> (дата звернення: 27.03.2024).
  19. Ein Held im Ukraine-Krieg: Soldat soll russischen Angriff im Alleingang verhindert haben. *Merkur*. URL: <https://www.merkur.de/politik/edelweiss-gebirgsbattalion-held-ukraine-krieg-soldat-russland-angriff-jahrestag-92855433.html> (дата звернення: 27.03.2024)
  20. Rückschlag für Ukraine? Russland meldet Einnahme von weiterem Dorf. *Upday*. URL: <https://www.upday.com/de/rueckschlag-fuer-ukraine-russland-meldet-einnahme-von-weiterem-dorf> (дата звернення: 27.03.2024)

Buchkaryk D., Dorofeieva M. Variable reproduction of Ukrainian military ergonyms in German-language media

Summary. The article is devoted to the study of variant equivalents of Ukrainian military ergonyms within the subgroup of arponyms (names of military units) in German-language mass media texts. The reproduction of culturally marked ergonyms for military units still remains on the periphery of translation studies, in particular for the Ukrainian-German language pair. Therefore, the study of the variability of translation solutions for this type of special military vocabulary will, on the one hand, optimize the translation of military discourse units, and on the other hand, keep German-speaking recipients attentive to the topic of the Russian-Ukrainian war. The aim of the study was to identify, analyze and evaluate the variant equivalents based on the material of multiple translation solutions in the reproduction of Ukrainian military units in German. The illustrative material was based on the original news texts from Ukrainian media portals glavcom.ua, interfax.com.ua, pravda.com.ua, shotam.info and parallel texts from the German-language media resources *Kurier* (Austria), *Tagesspiegel* (Germany), *Swissinfo* (Switzerland), *Telepolis* (Germany), *News Orf* (Austria), *Merkur* (Germany), *Neue Züricher Zeitung* (Switzerland).

During the comparative translation analysis, the study identified the main methods of reproducing Ukrainian ergonyms within the subgroup of arponyms in German, highlighted both successful and less acceptable translation solutions in German-language media texts, and proposed its own variants of reproducing these non-equivalent units. The main method of reproduction of Ukrainian ergonyms is revealed: calquing in combination with transcoding of the unit name. Translators preserve the conceptual component of the ergonym by means of calquing and explication, however, the methods of omission and pragmatic adaptation lead to the loss of the figurative and value components of ethnospecific Ukrainian ergonyms.

The study suggests that the reason for the variable reproduction of Ukrainian military ergonyms within the subgroup of arponyms is lacunarity, i.e., zero equivalence of this type of military vocabulary in German. From the perspective of translation synergetics the variant equivalents of Ukrainian ergonyms in German-language media texts form an open system, and the choice of the equivalent depends on extra-linguistic factors. According to the conclusions of the study, translators are recommended to apply the strategy of maximum reproduction of the original source unit in the target text when reproducing Ukrainian ergonyms within the subgroup of arponyms.

Key words: ergonym, variant equivalent, non-equivalent vocabulary, arponym, toponym, phytonym, anthroponym.

*Volchenko O. M.,**Candidate of Pedagogical Sciences,**Associate Professor at the Department of English Philology and Translation**Petro Mohyla Black Sea National University*

TRANSLATION TRANSFORMATION CLASSIFICATION FROM THE PERSPECTIVE OF TEACHING FUTURE TRANSLATORS

Summary. The article focuses on the problem of translation transformation classification. The paper aims at studying the use of transformations as a means of achieving translation equivalence from the perspective of teaching future translators. The object of the research is translation transformations as changes that a translator makes to a target text in order to preserve its meaning according to target language norms. The subject of the article is the author's classification of translation transformations used in teaching future translators. The author stresses that in Ukraine translation transformations are viewed as rearrangements caused by language and cultural differences between the source language and the target language in order to achieve translation equivalence. Foreign scholars use the term "technique / procedure" for this concept. The basis of the suggested typology is the linguistic approach to translation that hasn't lost its relevance in the teaching process of future translators. According to the linguistic approach, the author classifies translation transformations into lexical, grammatical and complex. Lexical transformations are various changes in original lexical elements for adequate conveying their meaning, taking into consideration target language norms and culture traditions. This group consists of transcoding, loan translation and a group of lexical and semantic transformations. Grammatical translation transformations are techniques achieved either on the morphological or syntactical language levels (word-for-word translation, transposition, grammatical replacement, addition and omission). A group of complex transformations presupposes that target text changes are made on several language levels. It consists of antonymous translation, explicatory translation and stylistic transformations (compensation, neutralization, expressivation). The author makes the conclusion that the usage of the suggested translation transformation classification in teaching future translators in the junior years of studying is very effective as it helps students to perceive the logics of translation, especially its operation aspect. The classification also improves students understanding of translation complexity and using different language means in information transference in intercultural communication.

Key words: transformation, technique, linguistic approach, processing category, stylistic transformation, future translators.

Introduction. In contemporary globalized world, translation is identified to be a bridge across various languages and cultures as it mediates information exchange between the users of different languages by producing in the target language a text (TT) which has an identical communicative value with the source text (ST).

The key problem of equivalence between ST and TT has been being clarified since ancient times in Translation Studies (TS) because language and culture diversity causes a lot of challenges for translators. Its solution lies in investigating the ways translation works. Translation, being a complex phenomenon, is related to

text, context and process. Textual categories describe mechanisms of coherence, cohesion and thematic progression. Contextual categories illuminate all the extra-textual elements related to the ST context and TT production. A. Albir and L. Molina affirm that textual and contextual categories are not sufficient to identify, classify and name the options chosen by the translators for each studied unit. Process categories help to explain the chosen translator's options in carrying out translation creation [1].

In this context, the notion of translation transformation makes possible to depict the translator's actual steps in rendering different units in TT. In modern Ukrainian TS, translation transformations are viewed as rearrangements / changes caused by language and cultural differences between the source language (SL) and the target language (TL) in order to achieve translation equivalence [2; 3; 4]. Translation transformations are of special interests in the investigations of V. Karaban, I. Korunets, A. Kozachuk, V. Loboda, L. Naumenko, S. Maksimov, A. Mamrak, O. Mushnina, O. Prymachok, O. Selivanova, S. Shvachko. The author of the article has also viewed the grammatical aspect of the problem in her previous works [5].

In foreign translation researches such term as technique / procedure is employed for revealing the notion of translation transformations (A. Albir, J. Anderson, J. Darbeinet, M. Baker, I. Mason, L. Molina, P. Newmark, E. Nida, M. Ordudari, L. Venuti, J.P. Vinay).

The paper aims at studying the use of transformations as a means of achieving translation equivalence / adequacy from the perspective of teaching future translators.

The object of the research is translation transformations as changes that a translator makes to TT in order to preserve its meaning according to TL norms.

The subject of the article is the author's classification of translation transformations from the perspective of teaching future translators.

Results and discussions. In 1958, J.P. Vinay and J. Darbeinet were pioneers in giving translation procedure classification that reflected the methodological aspects of a translation process. Highlighting seven techniques functioned on lexis, distribution (morphology and syntax) and message levels the scholars classified them into two groups: direct or literal and oblique. Such direct techniques as borrowing, calque and word-for-word translation are used if SL and TL are related, that is why lexical as well structural equivalence can be observed between the two languages. Oblique techniques (transposition, modulation, equivalence and adaptation) occur when literal translation is impossible [1, p. 499–500].

J.P. Vinay and J. Darbeinet's translation technique classification is considered to be a significant attempt in understanding the ways TT is produced, but there are some points to be criticized. The scholars confuse category boundaries in some technique definitions.

First of all, the interpretation of the term “equivalence” as using a completely different phrase for the same situation is questionable for any translation process aims at gaining equivalence between ST and TT, i.e. equivalence is not a technique but a universal translation category. The term “adaptation” is also problematic because it has a rather general meaning and is carried out in terms of the translator’s global option that affects the whole text, i.e. the translation strategy or translation method.

Modern foreign investigations of translation techniques are mainly based on P. Newmark’s concept [6]. The scholar identifies the difference between translation methods and translation procedures. He is sure that translation methods are revealed on the whole text level, while translation procedures deal with sentences and the smaller language units. The nomenclature of P. Newmark’s techniques is the following:

- transference is transliterating or transcribing an SL word in TL text;
- naturalization is adapting a SL word to the norms of pronunciation and morphology of TL;
- cultural equivalent is replacing a SL cultural word with a TL approximate word;
- functional equivalent is the use of a culture-neutral word in TT;
- descriptive equivalent is explaining the meaning of a SL word;
- componential analysis is comparing an SL word with a TL word which has a similar meaning but is not an obvious one-to-one equivalent, by demonstrating first their common and then their differing sense components;
- synonymy is using a near TL equivalent;
- through-translation is the literal translation of common collocations, names of organizations and components of compounds;
- shift / transposition is grammatical changing in different forms, i.e. changing grammatical noun form from singular into plural, changing part of speech or sentence type;
- modulation is translator’s reproduction of the ST message in TT in conformity with the current TL norms, because SL and TL appear dissimilar in terms of perspective;
- recognized translation is using the official / generally accepted translation of any institutional term;
- compensation is losing the meaning in one part of a sentence and its revealing in another part of TT;
- paraphrase is a more detailed explanation of a SL word than a descriptive equivalent does;
- reduction is omitting unimportant ST elements;
- translation label is an approximate equivalent, sometimes proposed as a collocation in inverted commas;
- notes are additional information presented in a special section after TT or in the form of footnotes in TT;
- couplets, triples or quadruples: these terms reflect the complex character of translation process when two, three or four different procedures are combined.

It could also be worth noting that P. Newmark’s classification isn’t revolutionary, it is just generalization of predecessors’ research achievements.

Nowadays, Ukraine’s TS is known to operate with extensive classifications of transformations (V. Karaban, A. Mamrak, S. Maksimov, L. Naumenko, O. Selivanova, S. Shvacnko, etc) which are largely approximate and conditional, as scientists may attribute

the same transformation to different groups. For instance, S. Maksimov considers compensation to be a lexical and grammatical transformation and L. Naumenko differentiates it as a grammar one.

Comparing domestic and English-speaking countries terminology systems, A. Kozachuk accentuates that Ukrainian translation scientists periodically face the challenge of term difference when they try to publish their investigation results in foreign periodicals. The negative aspect of the problem lies in the fact of decreasing citation index of Ukrainian scholars because of translation term diversity. The researcher believes one of the ways to solve the problem is to use a foreign terminology system to present Ukrainian scientific research results, which does not require a change in the scientific paradigm [7].

On the one hand, he is right as globalizing world processes in different life spheres require term standardization. But on the other hand, the thorny path of Ukrainian TS development and our translation scholars’ achievements in evolving translation terminology system are worth being explored. By the way, that is the reason of this article having been written in English for publication in a Ukrainian scientific journal.

The proposed article reflects the author’s 30 years of experience in teaching English and TS disciplines in higher educational establishments that resulted in a co-authored translation textbook publication in 2023 [8].

It is necessary to emphasise that TS as an academic discipline is relatively young. It was only in the second half of the twentieth century that scholars began to discuss the need for systematic scientific translation research. After the Second World War, the scale of translation activity increased dramatically. The 1950s is characterized by the intensive development of informative text translation types and their thematic diversity that required significant knowledge of the relevant subject area and accuracy in revealing ST messages. This period marked the beginning of a new era in the development of translation theory, the formation and advancement of linguistic translation theories (J. Catford, O. Kade, V. Komissarov, I. Korunets, V. Koptilov, E. Nida, Ya. Retsker, R. Jakobson). The real achievements of the linguistic translation theory are considered to be the terms of translation equivalence, translation correspondences and transformations / technique that help to establish criteria for translation quality.

The linguistic approach to language and translation is of great importance nowadays and hasn’t lost its relevance from the perspective of teaching future translators. E. Nida stresses that translation is based on the main characteristic features of language systems, especially the systematic nature of language signs, the arbitrariness of a language sign in relation to the subject, the arbitrary reality reflection by written signs, and differences in meaningful expressions of signs organisation in various languages [9]. It proves that semantics knowledge of SL and TL is the core of translators training that results in confidential understanding of the language systems as well as the language environments they work. In this regard, the main translator skills to be taught at university, especially in the junior years of studying, are the skills of preliminary analysis of the text, lexical and grammatical ways of conveying its content, finding out correspondent translation means for revealing a ST message.

Taking into consideration the linguistic approach to translation transformation typology we differentiate them according to the language levels into lexical, grammatical and complex.

Lexical transformations are various changes in SL lexical elements for adequate conveying their meaning, taking into consideration TL norms and culture traditions. This group consists of transcoding, loan translation and a group of lexical and semantic transformations.

There are four types of transcoding: transliteration, transcription, mixed transcoding and adaptive transcoding.

Transliteration is the representation of the spelling of a SL word with TL letters: *flirt* – *флірт*, *blog* – *блог*.

Transcription is the representation of the pronunciation of a SL word with TL letters: *impeachment* – *імпічмент*, *display* – *дисплей*.

Mixed transcoding is the predominant use of transcription with elements of transliteration: *interface* – *інтерфейс*, where *inter-* is transliterated and *-face* is transcribed.

Adaptive transcoding is the representation of the spelling or pronunciation of a SL word with the TL letters that is slightly adapted to TL phonetic or grammatical norms: *declaration* – *декларація*, *platform* – *платформа*.

Loan translation is the formation of TL word or word combination according to the structure of SL element. In loan translation it is possible to change component order or translation of one word and transcription of the other: *White House* – *Білий Дім*, *superpower* – *сверхдержавна*, *International Monetary Fund* – *Міжнародний валютний фонд*.

A group of lexical and semantic transformations consists of differentiation, concretization, generalization and modulation.

Differentiation is using a suitable contextual word in translation because the meaning of SL word does not correspond to the dictionary conformity: *They had come millions of miles* – *Вони пролетіли мільйони миль*.

Concretization is the choice of a more specific word in translation which gives a more detailed description of the idea than does a SL word: *meal* – *сніданок / обід / вечеря*; *mother-in-law* – *свекруха / теця*; *наречена* – *fiancee / bride*.

Generalization is the use of an equivalent with a more general meaning in translation: *I saw a man six feet two inches tall* – *Я побачила високого хлопця*.

Modulation is replacing a SL unit with a TL unit the meaning of which can be logically deduced from it and which is just another way of referring to the same object or an aspect of the same situation. In such cases the substitute often has a cause-and-effect relationship with the original: *a romantic evening for two* – *побачення з коханою людиною*.

Grammatical translation transformations are techniques achieved either on the morphological or syntactical language levels [10]. They are word-for-word translation, transposition, grammatical replacement / substitution, addition and omission.

Sometimes word-for-word translation is called a zero transformation as it is the preservation of the syntactic structure of a SL sentence using the analogous TL grammatical forms: *He was in London two years ago* – *Він був у Лондоні два роки*. It is necessary to stress that we do not consider this transformation synonymous with loan translation. It is required for university teachers to show students the difference between two procedures which lies in the fact that loan translation is achieved on the word combination level and word-for-word translation – on the sentence level.

Transposition is changing a sentence word order because of different ways of expressing the theme and rheme in ST and TT: *City*

communications were disrupted after the earthquake – *Після землетрусу міські комунікації були зруйновані*.

Grammatical replacement is the translator's refusal to use analogous grammatical forms in TT. It may be of two types: morphological and syntactical.

Morphological replacement is changing the grammatical form of a word or the part of speech: *We are searching for talent everywhere* – *Ми шукаємо таланти скрізь*.

Syntactical replacement is the translator's refusal to use analogous syntactical structure of TL sentence. It may be of three types: partitioning, integration and changing the communicative type of a sentence.

Partitioning is breaking an original sentence into two parts or replacing a simple SL sentence with a complex one in TT, comprising one or several subordinate clauses: *I want you to speak English* – *Я хочу, щоб ви розмовляли англійською*.

Integration is opposed to partitioning as presupposes combining two or more original sentences into one or compressing a complex SL sentence into a simple TL one.

Changing the communicative type of a sentence can be exemplified by the following: *You have no idea of solving the problem!* – *Невже ти не знаси, як вирішити цю проблему?* The example detects that this procedure does not usually function independently and is combined with other grammatical transformations, as in this case – with partitioning where a SL simple exclamatory sentence is replaced by a TL complex interrogative sentence.

Addition is increasing the number of words in a TL sentence, explicitly revealing what is grammatically and semantically expressed in the original: *His wife had been beautiful!* – *Його дружина колись була красунею!*

Omission is avoiding redundant information in translation: *the right to rest and leisure* – *право на відпочинок*.

A group of complex transformations presupposes that translation changes are made on several language levels. It consists of antonymous translation, explicatory translation and stylistic transformations.

Antonymous translation is the situation description from the opposite point of view and rendering an affirmative SL structure by a negative TL one or vice versa: *I didn't believe it until I saw it with my own eyes* – *Я повірив тільки тоді, коли побачив це на власні очі*.

Explicatory translation is replacing a SL unit by a TL word combination describing or defining its meaning: *Dutch reckoning* – *збільшення рахунку за послугу у разі сперечання з боку клієнта*.

As for stylistic transformations, they are shifts in stylistic emphasis while reproducing ST message [11]. This group includes compensation, neutralization, expressivation.

Compensation is changing SL elements in translation to make up for the loss of similar elements at the same or an earlier stage: *Her laughter filled the room like a cascade of joy* – *Її сміх розлетівся по кімнаті веселою хвилею*. A ST simile *like a cascade of joy* is compensated by a TL epithet *веселою хвилею*. This example proves that compensation is a complex transformation as changing stylistic device in translation results also in omitting SL comparative constructions (grammar transformation) and concretizing *cascade* – *хвиля* (lexical transformation).

Expressivation is replacing a neutral SL linguistic unit with its stylistically marked TL equivalent, which adds emotional colouring to TT: *Africa south of the Sahara has never been the centre of a civ-*

ilization – Частина Африки на південь від Сахари ніколи не була перлиною світової цивілізації. Differentiating the word centre by a metaphor TT becomes more expressive.

Neutralization is the replacement of a SL emotionally coloured unit with its stylistically neutral TL equivalent, which reduces the aesthetic function of ST: *Everybody heard something fresh in his words.* – *Кожний почув щось нове для себе в його словах.*

Conclusions. The suggested translation transformation classification is rooted in the linguistic approach to the translating process. It is on the basis of language being structurally organized and levelled. Our study has shown that this classification usage in teaching future translators in the junior years of studying is very effective as it helps students to perceive the logics of translation, especially its operation aspect. The classification improves students' understanding of translation complexity and using different language means (lexical, grammatical and stylistic) while transferring information in intercultural communication. My further research will be aimed at exploring the standardization ways of foreign and Ukrainian translation term systems while teaching senior students.

Bibliography:

1. Albir A., Molina L. Translation Techniques Revisited: A Dynamic and Functional Approach. *Meta: Translators' Journal*. Volume 47, № 4 (2002), pp. 498–512.
2. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми: навчальний посібник. Вінниця: Нова книга, 2018. 656 с.
3. Максимов С.Є. Практичний курс перекладу (англійська та українська мови). Теорія та практика перекладацького аналізу тексту: навчальний посібник. Київ: Ленвіт, 2012. 203 с.
4. Мамрак А.В. Вступ до теорії перекладу: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 304 с.
5. Волченко О.М. Використання синтаксичних трансформацій для досягнення еквівалентності перекладу. *Молодий вчений*. 2017. Том 44. Випуск 4.1. С. 89–93.
6. Newmark, P.A. A textbook of translation. Hertfordshire. Prentice Hall International, 1988. 225 p.
7. Козачук А.М. Перекладацькі трансформації та прийоми: термінологічні виклики у перекладознавстві. *Збірник наукових праць «Нова філологія»*. № 89 (2023). С. 129–136.
8. Волченко О.М., Абабілова Н.М. Практичний курс письмового перекладу: лексичні та граматичні аспекти: навчальний посібник. Миколаїв: Вид-во ЧНУ імені П.Могили, 2023. 208 с.
9. Nida E. *Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures involved in Bible Translation*, E.J. Brill, Leiden, Netherlands, 1964. 331 p.
10. Волченко О.М., Нікішина В.В. Граматичні трансформації в англо-українському художньому перекладі. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія: Філологічна*. 2015. Випуск 54. С. 252–254.
11. Науменко А.П., Гордєєва А.Й. Практичний курс перекладу з англійської на українську: навчальний посібник. Вінниця: Нова книга, 2011. 136 с.

Волченко О. Класифікація перекладацьких трансформацій у контексті підготовки майбутніх перекладачів

Анотація. Стаття присвячена проблемі класифікації перекладацьких трансформацій. Метою статті є дослідження використання трансформацій як засобу досягнення перекладацької еквівалентності в контексті навчання майбутніх перекладачів. Об'єктом дослідження є перекладацькі трансформації як зміни, що вносяться перекладачем до цільового тексту з метою збереження його змісту відповідно до норм мови перекладу. Предметом дослідження є класифікація перекладацьких трансформацій, яка реалізується автором у процесі навчання майбутніх перекладачів. Автор підкреслює, що в Україні перекладацькі трансформації розглядаються як перебудови, спричинені мовними та культурними відмінностями між мовою оригіналу та мовою перекладу з метою досягнення перекладацької еквівалентності. Зарубіжні науковці для позначення цього поняття використовують термін “technique / procedure”. В основу запропонованої типології перекладацьких трансформацій покладено лінгвістичний підхід до перекладу, який не втратив своєї актуальності під час підготовки майбутніх перекладачів. Згідно з лінгвістичним підходом, перекладацькі трансформації поділяються автором на лексичні, граматичні та комплексні. Лексичні трансформації – це різноманітні зміни лексичних елементів оригіналу для адекватної передачі їх характеристик з урахуванням норм мови перекладу та культурних традицій. До цієї групи належать транскодування, калькування та група лексико-семантичних трансформацій. Граматичні перекладацькі трансформації – це прийоми, що реалізуються на морфологічному або синтаксичному рівнях мови (дослівний переклад, транспозиція, граматична заміна, додавання та опущення). Група комплексних трансформацій передбачає, що зміни в цільовому тексті відбуваються на кількох мовних рівнях. Вона складається з антонімічного перекладу, пояснювального перекладу та стилістичних трансформацій (компенсація, нейтралізація, експресивація). Автор доходить висновку, що використання запропонованої класифікації перекладацьких трансформацій у навчанні майбутніх перекладачів на молодших курсах є дуже ефективним, оскільки допомагає студентам зрозуміти логіку перекладацького процесу, особливо його операційний аспект. Класифікація також покращує розуміння студентами складності перекладу та використання різних мовних засобів для передачі інформації у міжкультурній комунікації.

Ключові слова: трансформація, прийом, лінгвістичний підхід, процесуальна категорія, стилістична трансформація, майбутні перекладачі.

*Голі-Оглу Т. В.,**кандидат філологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри перекладу**Приазовського державного технічного університету*

РОЗСТРІЛЯНЕ ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ: ІСТОРИКО-ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ НАРИС

Анотація. У статті студіюються питання вагомості внеску представників «київської школи неокласицизму» в розвиток українського перекладу та теоретичного перекладознавства в трагічний період української історії – часи «великого терору», що втілювався в сталінських репресіях найкращих представників української інтелігенції. Об'єктом аналізу стали перекладацькі здобутки М. Зерова, М. Драй-Хмари, П. Филиповича, Освальда Бургардта в 1920–30-ті рр., їхня наполеглива і титанічна праця щодо збагачення української національної літератури перекладними художніми творами, що стали її невід'ємною частиною.

Дослідження перекладацької спадщини репресованих перекладачів і літературів здійснюється із залученням біографічних фактів, які поки що не є широко відомими. Життєписне тло сприяє розумінню мотивованості відбору неокласиками творів світової літератури для перекладу, особливостей їхньої творчої перекладацької манери і формування літературних смаків. Джерелами біографічної інформації слугують розсекречені архівні документи, особисте листування репресованих представників перекладацької спільноти 1920–30-х років, спогади друзів, колег, однодумців.

Трагічність долі «київських неокласиків», їхнє непереможне прагнення вивести українську літературу на європейський рівень, розширити читацькі можливості українців, сформувати у них вишуканий, збалансований літературний смак демонструють потужний опір радянській державній системі.

У статті аналізуються не лише перекладацька діяльність репресованих сталінською владою неокласиків, але й оцінюється їхній внесок у розробку теоретичних питань перекладу, зокрема обґрунтування функціонального підходу до вивчення перекладу, формулювання поняття «адекватний переклад», вимог, яким має відповідати такий переклад. М. Зеров відстоював думку про те, що адекватний переклад має, насамперед, відповідати нормам мови перекладу, що забезпечує функціональне ототожнення вихідного тексту і його перекладу. Як ілюстративний матеріал до теоретичних положень представників українського неокласицизму в статті подається аналіз перекладу українською мовою однієї з поезій В. Брюсова, здійсненого П. Филиповичем.

Ключові слова: українські неокласики, переклад, функціональна модель перекладу, адекватний переклад, іноземні мови, Розстріляне Відродження.

Постановка проблеми. Розмірковуючи над процесом становлення і розвою українського художнього перекладу, натрапляєш на окремі сторінки історії вітчизняного перекладу, зауваження, певні недомовленості, натяки. Такий стан свідчить про відсутність системного підходу, «епізодичність» студіювання питань українського перекладознавства та його історії, що, на

наш погляд, не в змозі задовольнити сучасну науку, яка прагне парадигматичності й системності розгляду наукових проблем філологічної галузі.

Тривалий час українське перекладознавство було частиною російського і розглядалося в системі цінностей спочатку національної російської культури, пізніше – у системі радянських ідейних і культурних цінностей, зокрема інтернаціоналізму та певного космополітизму по відношенню до рідної культури, літератури і мови. Проте це відбулося пізніше, а 1920-ті роки ознаменувалися сплеском української національної культури, зокрема в царині художньої літератури та есеїстики, що спровокувало примусову денационалізацію та провінціалізацію української літератури, її перелицювання в «українську радянську літературу». Цей болісний для української культури процес супроводжувався безпідставними звинуваченнями в буржуазному націоналізмі, причетності до вигаданих терористичних організацій і врешті-решт репресіями найбільш передової і загартованої частини української інтелегенції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження літературної спадщини репресованих сталінським режимом представників доби українського Розстріляного Відродження, як відомо, розпочалися ще на рубежі 1950–1960-тих років в історіографічних, літературознавчих та мовознавчих колах української діаспори. Так, у 1959 р. у Парижі виходить антологія творів репресованих українських поетів, письменників і драматургів Ю. Лавріненка «Розстріляне відродження. Антологія 1917–1933: Поезія – проза – драма – есеї» [1], до якої увійшли твори, «опубліковані в УСРР до 1933, які згодом були заборонені й, за словами укладача, «нищені наслідком нового курсу Москви на розгром і колоніальну провінціалізацію України» [2]. Робота над антологією, за свідченням О. С. Рубльова, тривала вісімнадцять місяців, до неї долучилися представники української еміграції, зокрема «літературо- й мовознавці Ю. Шевельов (Шерех), Л. Лиман, І. Кошелівець, політолог Г. Костюк та ін.» [2].

Сучасні дослідники перекладної спадщини 1920–30-тих років, зокрема Т. Блєдих [3], С. Заготова [4; 5], Л. Коломієць [6], А. Найда [7], М. Чабан [8], О. Чердиченко, J. Giedroyc [9; 10; 11] та ін., зосереджують увагу на студіюванні проблем поетичного перекладу зазначеної доби, здебільшого – на перекладацькій діяльності неокласиків. Думаємо, що це абсолютно справедливо, оскільки саме представники Київської школи неокласицизму («п'ятірного грона», як своїх однодумців і себе вперше метафорично назвав М. Драй-Хмара) піднесли художній переклад до рівня мистецтва і надавали йому виняткового значення і статусу. Усі п'ятеро майстерно володіли кількома мовами, зокрема, за свідченнями біографів і сучасників,

Михайло Зеров знав понад десять іноземних мов, Михайло Драй-Хмара – дев'ятнадцять мов (останньою вивчив англійську), Освальд Бургардт (Юрій Клен) – шість, Павло Филипович – відомі його переклади з трьох мов, Максим Рильський – чотирнадцять. Це були науковці і перекладачі європейської міри і світогляду, за що повсякчас на них накидалася «репгильна критика», за спогадами Ю. Клена, звинувачуючи в контрреволюційності. Ситуацію в літературному житті країни, що склалася наприкінці 1920 – початку 1930-тих років, М. Драй-Хмара описав у своєму сонеті «Лебеді», який було написано після перекладу Драй-Хмарою з французької «Лебедя» Маллярме й опубліковано в «Літературному Ярмарку» (1930): «О, трено п'ятірне нездоланих співців! Крізь бурю й сніг гримить твій переможний спів, що розбиває лід одчаю і зневіри» [12, с. 28].

Метою розвідки є систематизація історико-перекладознавчої інформації, маловідомих фактів щодо перекладацької діяльності репресованих в часи «великого терору» представників українського неокласицизму, визначення їхнього внеску в розробку теоретичного перекладознавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Заслугою ідейного лідера київських неокласиків Миколи Зерова є те, що він відкрив українському читачу розмаїття античної літератури: саме його стараннями і кропіткою працею на ниві перекладу світогляд українців збагачується творами «золотого віку» літератури Римської імперії, зокрема він здійснив переклад українською мовою окремих фрагментів книги «Про природу речей» Тита Лукреція Кара; фрагментів «Буколік», «Георгік», уже після арешту в таборі на Соловках завершив переклад «Енеїди» Публія Вергілія Марона (на жаль, цей повний переклад було втрачено); поетичні твори Квінта Горація Флакка, а також «Метаморфози», «Любовні елегії», «Сумні елегії» та інші твори Публія Овідія Назона. Дослідниця історії українського перекладу Т. Бледих подає в одній із своїх наукових студій вражаючий, на наш погляд, перелік імен давньоримських поетів, чий творчість М. Зеров переклав українською мовою, зокрема: «Альбій Тібулл, Доміцій Марс, Секст Проперцій, Публій Папіній Стацій, Марк Анней Лукан, Децім Юній Ювенал, Марк Валерій Марціал, Децім Магн Авзоній, Клавдій Клавдіан, Сульпіцій Луперк, Пентадій, Клавдій Рутілій Намаціон та поезії невідомих авторів» [3, с. 81]; ці переклади з латинської мови містяться в збірці М. Зерова «Камена» (1924), де подано як його власні поезії, так і перекладну лірику давньоримського періоду. Будучи людиною з енциклопедичними знаннями, викладачем класичних мов Златопільської чоловічої гімназії, Златопільської жіночої гімназії, згодом – професором Київського інституту народної освіти, членом елітного зібрання творчої української інтелігенції, що згуртувалася навколо Георгія Нарбути; укладачем «Антології римської поезії» (1920) та «Нової української поезії» (1920), М. Зеров любив і віртуозно володів «давніми мовами» – давньогрецькою та латинською. Проте у своїй перекладацькій діяльності він не обмежувався перекладами з латинської мови імперського періоду, були в його творчому добутку і переклади латиномовних поетичних творів С. Яворського і Г. Сковороди. Окрім того, М. Зеров відкрив українському читачу італійську літературу, яку справедливо вважав правонаступницею античної літератури і літературних традицій. З італійської мови здійснив переклад українською цілої низки поезій Франческо Петрарки, геній якого породив добу Відродження в західноєвропейській літературі.

Якщо говорити про романські та германські мови в цілому, то з англійської М. Зеров перекладав поетичні твори Дж. Г. Байрона («Поразка Сеннахеріба»), з німецької – поезію Й. В. Гете («Прагнення», «Травнева пісня»)…, і тут маємо погодитися з думкою Т. Бледих, що «діапазон французьких та бельгійських поетів теж вражає – від П'єра Ронсара, поета доби Відродження та очільника об'єднання «Плеяда», що поширювало ідеї вивчення античної літератури, та його соратника Жоашена де Белле і до П'єра-Жана де Беранже (французького народного поета, пісні якого були дуже популярними); від поетів парнаської школи (Леконта де Ліля і Жозе-Марія де Ередіа до засновника символізму – Еміля Верхарна, від Шарля Герена до сучасників Зерова Шарля Пегі та Жоржа Дюамеля)» [3, с. 81].

Ще однією неслов'янською мовою, яку знав і з якої робив переклади М. Зеров, була єврейська (ідіш); у 1920 р. разом з О. Гером він здійснив переклад з ідіш «Народних оповідань» Іцхака Лейбуша Переца, якого, разом із Менделем Мойхер-Сфорином і Шолом-Алейхемом, вважають фундатором сучасної єврейської літератури мовою ідіш.

Якщо говорити про перекладацьку спадщину М. Зерова із слов'янських мов на українську, то домінантою тут є переклади з польської мови. Своїм вибором творів польської літератури для перекладу українською мовою М. Зеров демонструє художній смак і політичні уподобання: він обирає творчість національно орієнтованих польських поетів – учасників національно-визвольного руху, зокрема перекладає поезії засновника польського романтизму Адама Міцкевича (цикл «Кримські сонети»); романтика, фундатора так званої української школи в польській літературі Богдана Залеського («Гарасова могила»); твори символіста, діяча «Молодої Польщі» Міріама (справжнє ім'я – Зенон Пшесмицький; «Ave vita!»); трагедію на п'ять актів польського романтика Юліуша Словацького «Мазепа» (1926), а також поезії сучасника Т. Шевченка – Антонія Сови (Едварда Желіговського; «Шевченкові») та Ігнація Красицького («Горох при дорозі», «Пан і Пес»).

До російської мови як мови оригіналу М. Зеров звертався досить нечасто, здебільшого перекладав поезії дореволюційної доби, хоча вільно нею володів: перекладав поезії ідейно близького йому символіста Валерія Брюсова (1925 р., переклав чотирнадцять поезій; збірка «Валерій Брюсов, 1873–1924»; «Ми», «Наполеон», «Блудний син», «Юлій Цезар», «До задоволення», «Скарга героя», «Еней», «Поет до Музи», «Гімн Афродіті», «Захід над морем», «Вечірній Пан», «Дитячі сподівання», іронічний вірш «Від Перікла до Леніна», «Темрява лісова», «До вірменів»). Ідейно і світоглядно близькими Миколі Зерову були романтичні поезії О. Пушкіна («Лист у Сибір» («На глибині сибірських руд...»), «До Овідія», «До ***», «До вельможі», «Поетові», «Я пам'ятник собі поставив незотлінний» тощо) і М. Лермонтова («Я пам'яттю живу і мріями...», «Парус», «Казбеку», «Поет», «Пророк» тощо), а також був редактором україномовного перекладу М. Полтавка роману М. Помяловського «Нариси бурси» (Харків, 1929). Таку «неувагу» до сучасної йому російської літератури, на наш погляд, можна мотивувати ідейно-художніми пріоритетами М. Зерова, який поділяв погляди М. Хвильового на організацію і розвій українського літературного процесу з орієнтацією на західноєвропейські літературні цінності і проблематику, і брав участь у гучній дискусії 1920-их років на боці М. Хвильового та його однодумців. Натомість він перекладав російською мовою твори Лесі Укра-

їнки і М. Рильського, з білоруської мови на українську – твори Янки Купали («З вечірніх дум», «На суд», «На шляху»), одного з найяскравіших білоруських поетів початку ХХ століття.

Частину перекладних творів М. Зерова, як й оригінальних, було безслідно втрачено; так, уже на Соловках він закінчив переклад «Енеїди» Публія Вергілія Марона і, за спогадами Ю. Клена, переклав з давньогрецької «Одиссею» Гомера, проте відомо, що рукопис перекладу «Енеїди» було таємно передано до Словаччини (їх вивіз N. N.), проте до будинку ввірвалися якісь цигани, пограбували його і частини перекладеної безсмертної поеми зникли; доля рукописного перекладу «Одиссеї» взагалі невідома. У своїх спогадах про неокласиків Ю. Клен згадує, що, за його інформацією, один з товаришів М. Зерова здійснив спробу врятувати його рукописи, зокрема і переклади, під час евакуації із Соловків, «виліпивши ними в середині свій куфер і переліпивши їх звичайним газетним папером, щоб не видно було» [13, с. 31]; проте чи вдалося це зробити – невідомо.

І хоча внесок у становлення українського художнього перекладу М. Зерова важко переоцінити, інші представники київської школи неокласицизму, що потрапили до машини сталінських репресій, – Михайло Драй-Хмара і Павло Филипович – також сказали своє слово в цій царині української культури.

Михайло Драй-Хмара – ще один представник «київської школи неокласиків», що, за спогадами дочки М. Драй-Хмари – Оксани Ашер, володів дев'ятнадцятьма мовами, – у 1920–30-ті роки вів активну перекладацьку діяльність: численні переклади з французької, фінської, російської (О. Пушкін «Цигани», «Поетові», «Про дальню мріючи отчину, 1927, 1931; М. Лермонтов «Демон»; поезії А. Фета, А. Майкова, В. Сологуба, О. Плещеева, А. Голенищева-Кутузова, О. Блока, С. Єсенина, з менш відомих – Д. Ратгауза та ін.); польської (поезії А. Міцкевича, оповідання К. Тетмасра («На скелястім підгір'ї», 1930)); з білоруської мови (М. Богданович «Вінок», переклад і вступна стаття-розвідка, 1929); сербської, чеської, кашубської сербської, болгарської, старослов'янської, давньогрецької, латинської, санскриту, румунської, німецької, італійської; останньою вивчив англійську мову, віртуозно володів рідною українською мовою [12, с. 24].

Михайло Драй-Хмара, як і всі неокласики, демонстрував вишуканий смак і високу культуру, з орієнтацією на найвідоміші зразки античної і ренесансної літератури, не лише у своїй поезії, а й у виборі художніх текстів для перекладу. За це їх часто критикували радянські «ідейні» літературознавці, зокрема в 1925 р. у часописі «Більшовик» була надрукована стаття під заголовком «П'ятеро з Парнасу» за підписом «А. Л-ий» (як пізніше стало відомо – Лісового), де автор нещадно розкритикував їх вибір художніх текстів для перекладу: «Про «сучасність» п'яти поетів та їхні симпатії яскравіше ще свідчать їхні переклади. Кого вони перекладають? Стародавніх латинських поетів – Лукреція Карра, Овідія, французьких – Леконт де Ліля, Бодлера, Артура Рембо, з польських – Міцкевича» [12, с. 24].

М. Драй-Хмара найбільшу увагу приділяв перекладам з французької мови, зокрема поезій Шарля Бодлера, Теодора де Бонвіля, Поля Верлена, Теофіля Готьє, Леона Дьєрке, Поля Крьонделя, Трістана Корбієра, Жюля Лафорга, Ш. Леконта де Ліля, Стефана Маллярме, Жерара де Нерваля, Стюлі-Прюдона, Жана Рашпена, Жюля Ромена [12, с. 26]. З німецької мови здійснював переклад поезій австрійських авторів – Франца Верфеля

і Стефана Цвайга; з французької – бельгійського поета Жоржа Роденбаха; з чеської мови – поезій Й. Гори і Й.-С. Махара.

Після першого арешту в лютому 1933 р., М. Драй-Хмара не міг влаштуватися на постійну роботу, колишні колеги і знайомі навіть не вітали з ним, тому він у цей період між двома арештами (лютий 1933 – 4 вересня 1935 рр.) повністю присвятив себе перекладацькій діяльності, зокрема переклав на українську мову кілька рун карело-фінського поетичного епосу «Калевала» – «Народження і одруження Ільмарінена» та «Ільмарінен і смерть»; закінчив переклад з італійської мови на українську перших частин поеми Данте Аліг'єрі «Божественна комедія»; рукопис самого перекладу поеми Данте було конфісковано органами НКВС під час другого арешту 4 вересня 1935 р., і як наслідок – втрачено для української літератури і культури.

Трагічну долю М. Зерова і М. Драй-Хмари розділив ще один представник «п'ятірного грона» – Павло Филипович, який так само зробив значний внесок у розвій українського художнього перекладу 1920–30-тих рр., проте більшість його перекладів була втрачена, і на сьогодні лише за свідченнями його сучасників і випадково збереженими фрагментами можливо є оцінка майстерності Филиповича-перекладача, рівня його перекладів і ролі цієї обдарованої в художньому і мовному планах людини в історії українського перекладознавства. Відомими є його переклади з французької (поезії Шарля Бодлера, Поля Верлена, П. Ж. Беранже), латинської, російської (поезії С. Баратинського, О. Пушкіна, В. Брюсова) мов.

Світогляд П. Филиповича-поета формувався під впливом французького та російського символізму, звідси – увага П. Филиповича-перекладача до поезій Ш. Бодлера, П. Верлена і В. Брюсова. З французької мови П. Филипович переклав поезії П. Верлена «Місячне сяйво», «Офорт», «Улюблена мрія», а також відомими є його переклади-переспіви поезій Ш. Бодлера «Людини і море (З Бодлера)», «Авель і Каїн». Переклади з російської мови П. Филиповича знаходимо в збірці «Валерій Брюсов, 1873–1924», що вийшла друком у 1925 р. і до якої увійшло сорок перекладів «київських неокласиків» поезій видатного російського символіста українською мовою, зокрема у перекладі М. Зерова – чотирнадцять поезій, у перекладі П. Филиповича – тринадцять віршів, М. Рильський переклав також тринадцять поезій. Загалом у цій невеличкій збірці було 153 сторінки; окрім віршованих перекладів, до неї також було вміщено статтю-передмову Б. Якубського про В. Брюсова та його творчість, а також передрук статті Ю. Каменєва про В. Брюсова з дореволюційного журналу «Літературний распад» (1908).

У «Літературній газеті» за 13 жовтня 1934 р. (№ 41, с. 3) [14] було надруковано переклад П. Филиповича з російської на українську мову поезії В. Брюсова «Я виростал в глухое время...» / «Я ріс у ті часи безсилі...». П. Филиповичу вдалося надати україномовного колориту низці символів, що присутні в поезії В. Брюсова: «*глухое время*» – «*часи безсилі*» (дореволюційні часи, період реакції і суспільного розчарування); «*И я гадал: мне суждено ли Увидеть новую лазурь, Дохнуть однажды ветром воли И грохотом весенних бурь*» – «*І думав я: діждуся долі Побачити нову блакить, Дихнути зможу вітром волі Й грозою серце відсвіжить*» [14, с. 3] (символічний ряд в оригіналі В. Брюсова й перекладі П. Филиповича: *новая лазурь* – *нова блакить*, *ветер воли* – *вітер волі*, *весенняя буря* – *гроза*, – символіка революційних докорінних змін у суспільстві);

рос. *И вот предстали в рдяном свете, Горя, Цусима и Мукден* – укр. *Неначе огненні обличчя, Прийшли Цусіма і Мукден* [14, с. 3] (*рояльний світ – огненне обличчя*; символ Першої світової війни; варто звернути увагу на те, що П. Филипович не порушує при перекладі стильової єдності поетичного твору В. Брюсова, використавши для перекладу прикметник-старослов'янізм); рос. *«Год Пятый прошумел, далекой Свободой открывая даль. И после гроз войны жестокой Был Октябрем сменен февраль»* – укр. *«Рік п'ятий прошумів, широкий Окривши перемоги шлях. Поклавиши край війні жорстокий, За Лютим – Жовтень у віках»* [14, с. 3] (символічні пари: *февраль – Лютий, Октябрь – Жовтень* відповідають історичним подіям Лютневої революції 1905 р. і Жовтневої революції 1917 р.). Система епітетів у В. Брюсова традиційно для символістів вирізняється вишуканістю та естетичністю, що є еквівалентом класичності, і П. Филипович у перекладі зберігає ці характеристики: рос. *невнятный гул* – укр. *безодні грізні*; рос. *далекий гром* – укр. *незнані бурі*; рос. *льды тысячелетние* – укр. *тисячолітній лід*; причому він не вдається до буквального перекладу, адже цього не допускає ритміка вірша, натомість фіксуємо лексико-семантичні та граматичні заміни (множина → одина).

Отже, у перекладі брюсовського вірша П. Филиповичу вдалося зберегти ритмічний малюнок, символічні ряди і тропістичні засоби оригіналу, а найголовніше – символістський дух і образність поезії В. Брюсова.

Висновки та перспективи досліджень. Виділяючи належне місце художній спадщині доби Розстріляного Відродження в українському культурному просторі, не маємо права забувати про внесок представників цієї доби в становлення українського художнього перекладу і вітчизняного перекладознавства в цілому, адже саме вони зробили перекладну література невід'ємною складовою національного літературного процесу, що сприяло діалогу культур і менталітетів. Окрім того, «неокласики» долучилися до формування в українському перекладознавстві комунікативної моделі перекладу і сформулювали вимоги до адекватного перекладу, зокрема зрозумілість тексту перекладу реципієнту; легке сприйняття інформації, що міститься в тексті перекладу; природність звучання тексту мовою перекладу (українською) і відповідність її нормам та особливостям кодифікації.

Дослідження перекладної спадщини репресованих у 1930-ті роки українських митців лише почали привертати увагу сучасних науковців, тому в перспективі маємо спрямувати наукові пошуки на аналіз перекладацької діяльності, можливо, менш відомих перекладачів і перекладачок того часу, чий праці загубилися в численних архівах і «обмежених для використання» бібліотечних фондах.

Література:

1. Розстріляне відродження. Анталогія 1917–1933: Поезія – проза – драма – есей. Упорядкув., передм., післямова Ю. Лаврінєнка; Післямова С. Сверстюка. К.: Смолоскип, 2002. 984 с.
2. Рубльов О. С. Розстріляне відродження [Електронний ресурс]. – URL: http://www.history.org.ua/?termin=Rozstriliane_vidrodzhennia.
3. Блєдих Т. Поетичні переклади доби Розстріляного Відродження. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство та літературознавство). Вип. 10. Київ, 2018. С. 79–84. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/21713/1/Tetiana%20Blidnykh.pdf>.

4. Розстріляне Відродження. Золоті рядки української репресованої поезії. Укладач С. М. Заготова. Донецьк: ТОВ «ВКФ «БАО», 2009. 320 с.
5. Розстріляне Відродження. Шедеври української репресованої драматургії. – Донецьк: ТОВ «ВКФ «БАО», 2009. 416 с.
6. Коломиєць Л. В. Український художній переклад та перекладачі 1920-30-х років: Матеріали курсу «Історія перекладу»: *Навчальний посібник*. Вінниця: Нова Книга, 2015. 350 с.
7. Найда А. М. Переклад як засіб творчого самовираження В. Підмогильного. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. № 31. Т. 3. – Одеса, 2017. С. 139–141. http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v31/part_3/38.pdf
8. Чабан М. В. Підмогильний і Шекспір: (до 100-річчя з дня народження В. Підмогильного). *Всесвіт*. 2002. № 1–2. С. 187–189.
9. Єжи Гедройць та українська еміграція: листування 1950–1982 років; пер. з пол. та англ. / упорядкув., передне слово і комент. Богуміли Бердиховської. К.: Критика, 2008. 752 с.
10. Jerzy Giedroyc. Autobiografia na cztery ręce / Opracował i posłowieм opatrzył Krzysztof Pomian. Warszawa: Towarzystwo Opieki nad Archiwum Instytutu Literackiego w Paryżu, 2006. 388 s.
11. Jerzy Giedroyc Emaigracja ukraińska Listy 1950–1982 / wybrała, wstępem i przypisami opatrzyła Bogumiła Berdychowska. Warszawa: Czytelnik, 2004. 832 s.
12. Драй-Хмара М. З літературно-наукової спадщини. Записки наукового товариства ім. Шевченка. Том СХСХVII, Філологічна Секція. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1979. 412 с. http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21
13. Клен Ю. Спогади про неокласиків. Мюнхен, 1947. 48 с.
14. Брюсов В. Я ріс у ті часи безсилі. Пер. П. Филиповича. *Літературна газета*. 1934. 13 жовтня. № 41. С. 3.
15. Зеров М. Українське письменство / Упоряд. М. Сулима; післям. М. Москаленка. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. 1301 с.

Goli-Oglu. T. The executed renaissance of ukrainian translation: a historical and translation essay

Summary. The article studies the importance of the contribution of representatives of the "Kiev School of Neoclassicism" to the development of Ukrainian translation and theoretical translation studies in the tragic period of Ukrainian history – the times of the "Great Terror", which was embodied in the Stalinist repressions of the best representatives of the Ukrainian intelligentsia. The object of analysis was the translation achievements of M. Zerov, M. Dry-Khmara, P. Filipovych, Oswald Burghardt in the 1920s and 1930s, their persistent and titanic work to enrich Ukrainian national literature with translated works of art that became a part of it.

The research of the translation heritage of repressed translators and writers is carried out with the involvement of biographical facts that are not widely known yet. The biographical background contributes to the understanding of the motivation behind the selection of works of world literature by neoclassicists for translation, the peculiarities of their creative translation style and the formation of literary tastes. Sources of biographical information are declassified archival documents, personal correspondence of repressed representatives of the translation community in the 1920s and 1930s, memories of friends, colleagues, and like-minded people.

The tragic fate of the "Kiev neoclassicists", their irresistible desire to bring Ukrainian literature to the European level,

to expand the reading opportunities of Ukrainians, to form an exquisite, balanced literary taste, demonstrate a powerful resistance to the Soviet state system.

The article analyzes not only the translation activity of the neoclassicists repressed by the Stalinist government, but also evaluates their contribution to the development of theoretical translation issues, in particular, the justification of the functional approach to the study of translation, the formulation of the concept of "adequate translation", the requirements that such a translation must meet. M. Zerov

persist in his opinion that, first of all, an adequate translation should comply with the norms of the target language, which ensures the functional identification of the source text and its translation. As illustrative material for the theoretical positions of the representatives of Ukrainian neoclassicism, the article presents an analysis of the Ukrainian translation of one of V. Bryusov's poems made by P. Filipovych.

Key words: Ukrainian neoclassics, translation, functional model of translation, adequate translation, foreign languages, Executed Renaissance.

*Елісєєва С. В.,**викладач кафедри мовної підготовки
Одеського державного університету внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ ПІД ЧАС ДОПИТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Анотація. Статтю присвячено опису та аналізу особливостей роботи перекладача, а саме виконанню усного перекладу під час допиту. Описані права та обов'язки перекладача в судових та досудових процесах. Через недостатню чіткість та відсутність відповідних нормативних положень необхідно детальніше вивчити статус перекладача у судочинстві, зокрема його роль у процесі проведення допиту.

Перекладач добровільно приєднується до кримінального провадження на основі укладеного договору та за визначену плату. Важливо, щоб він розумів всю значимість і відповідальність своєї ролі у процесі проведення допиту. В статті наводиться визначення поняття допиту та зазначаються його види на стадії досудового провадження. Крім того, надається увага підготовки до допиту. Зазначається, що більш доцільним та найчастіше використовуваним є послідовний переклад. З метою забезпечення ефективності цього методу, слід заздалегідь попередити особу перед початком допиту, пояснивши, що вона має говорити чітко, повільно та робити паузи, щоб перекладач міг зробити якісний переклад. Участь перекладача може впливати на вибір тактики під час проведення допиту. Інколи допитуваний навмисно ускладнює спілкування з перекладачем з метою унеможливлення ефективного проведення слідчих дій або створення підґрунтя для подальшого супротиву.

Переклад під час проведення допиту є набагато ширшим поняттям, ніж «юридичний переклад», тому перекладачу необхідно мати певний досвід та знання в різних галузях життєдіяльності людини, професійно володіти мовою як вихідною, так і мовою перекладу. Для перекладача, а також для слідчого, важливо мати уяву про сутність питання та розуміти тему, яка буде обговорюватися між слідчим та допитуваним. У випадку, коли розмова стосується спеціалізованих аспектів, таких як медична термінологія, фізико-хімічні процеси, технічна термінологія, економічна або фінансова термінологія, або будь-яких інших спеціалізованих тем, необхідно мати розуміння «професійного жаргону» та спеціальних термінів, які можуть використовуватися в таких областях. Переклад під час проведення допиту є відповідальною справою і потребує різноаспектного вивчення з метою пошуку найбільш ефективних технік перекладу.

Ключові слова: переклад, допит, кримінальне провадження, слідчий, допитуваний, усний переклад, послідовний переклад, перекладацький скорюпис.

Останнім часом переклад у сфері судочинства набуває все більшого значення, і вивчення його особливостей допомагає поступово покращувати цю галузь професійної діяльності перекладача, поліпшуючи умови його роботи. Весь судовий процес та доля обвинуваченого безпосередньо залежать від точності перекладу під час допиту. Тому на перекладачеві

лежить велика відповідальність. Вивчення участі та ролі перекладача в судочинстві, зокрема у виконанні перекладу під час проведення допиту, є актуальним і має вагому практичну значущість.

Питання залучення та участі перекладача в судових справах досліджували такі вчені як Коломоєць Т.О., Щерба С.П., Кияк Т., Аракелян М.М., Михайлов О.М., Головинська О.П., Покрещук О., Т.М. Кузик, Radegundis Stolze, Camelia, Chirilă, Catherine Way та інші вітчизняні та зарубіжні науковці.

Переклад судових та досудових процесів з участю громадян інших країн є достатньо мало дослідженим явищем, яке активно розвивається у останні роки. Упродовж останніх десятиліть українські судові органи все частіше стикаються з випадками порушення кримінальних справ та виносу судових рішень у відношенні іноземних громадян. Перекладач є одним з учасників адміністративного або кримінального процесу, який може бути залученим на будь-якої стадії процесу у разі неволодіння обвинуваченим або свідком мовою судочинства.

Згідно з підпунктом е пункту 3 ст. 6 Конвенції про захист прав та основоположних свобод (право на справедливий суд) кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право одержати безоплатну допомогу перекладача, якщо не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею. Тож, відповідно до ч. 3 ст. 29 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) слідчий, суд, слідчий суддя, прокурор, забезпечують учасникам кримінального провадження, які не володіють чи недостатньо володіють державною мовою, право давати показання, заявляти клопотання і подавати скарги, виступати в суді рідною або іншою мовою, якою вони володіють, користуючись послугами перекладача в порядку, передбаченому КПК України.

Згідно зі статтею 128 КПК України будь-яка незацікавлена особа, яка володіє мовою судочинства та мовою, якою користуються учасники процесу, може бути залучена в якості перекладача до участі в кримінальному процесі. Суд зобов'язаний пояснити перекладачу його обов'язки та попередити під розписку про кримінальну відповідальність за відмову від перекладу або за свідомо неправильний переклад.

За ухилення від з'явлення на процес допиту або засідання в суді перекладач може бути оштрафований відповідно до ст. 185-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

За відмову від виконання обов'язків перекладача, а також за свідомо неправильний переклад він несе відповідальність згідно статті 179 Кримінального кодексу України.

Згідно статті 68 КПК України перекладач має право:

1) ставити запитання з метою уточнень для правильного перекладу;

2) знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження;

3) одержати винагороду за виконаний переклад та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження;

4) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом.

Перекладач зобов'язаний:

1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду;

2) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених цим Кодексом;

3) здійснювати повний і правильний переклад, посвідчувати правильність перекладу своїм підписом;

4) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі перекладачу у зв'язку з виконанням його обов'язків.

Перед початком процесуальної дії сторона кримінального провадження, яка залучила перекладача, чи слідчий суддя або суд пересвідчуються в особі і компетентності перекладача, з'ясовують його стосунки з підозрюваним, обвинуваченим, потерпілим, свідком і роз'яснюють його права і обов'язки.

За завідомо неправильний переклад або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків перекладач несе відповідальність, встановлену законом [1].

Переклад під час допиту є одним з видів юридичного перекладу, який відноситься до усного перекладу. Але, будучи юридичним перекладом, він включає лексику різних сфер життєдіяльності людини. Тому можна сказати, що переклад під час допиту не є суто юридичним перекладом. Перед тим як перейти безпосередньо до особливостей вказаного перекладу, зупинимось на понятті самого процесу допиту.

Допит – це слідча дія, змістом якої є отримання та фіксація у встановленій кримінальним процесуальним законом формі показань, в яких містяться дані, що мають значення для прийняття правильного рішення в кримінальному провадженні. Допит є необхідною або обов'язковою слідчою дією, яке є складовою будь-якого кримінального провадження і служить не тільки засобом отримання нових даних, але і якісної перевірки фактичних даних, які вже мають у слідчого. За допомогою допиту слідчий встановлює наявність або відсутність злочину й інші обставини, що підлягають доказуванню в кожному кримінальному провадженні (ст. 91 КПК).

На стадії досудового провадження існує декілька видів допитів:

1. Допит свідка, потерпілого, підозрюваного, експерта (залежно від процесуального стану допитуваних).

2. Допит дорослих і неповнолітніх, в тому числі малолітніх (залежно від віку).

3. Допит за участю прокурора, керівника слідчого підрозділу, співробітника оперативного підрозділу, захисника, експерта та спеціаліста, педагога, психолога, родичів та інших законних представників (залежно від складу учасників допиту).

4. Правдиві і неправдиві, визнання і заперечення вини, обмова і само обмова (залежно від змісту показань).

5. Допит у конфліктній і безконфліктній ситуації (залежно від психологічної обстановки допиту).

6. Допит, що здійснюється при особистому контакті допитуваного і допитуючого і безконтактні, дистанційні, тобто в режимі відеоконференції (ст. 232 КПК).

7. Допит німого або глухого, глухонімого і людини без вказаних вад.

8. Допит, що проводиться одним або двома слідчими.

9. Одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб (очна ставка).

Допит проводиться в місці, де відбувається досудове розслідування або у іншому місці за згодою особи, яку планують допитати. Інтервали між сесіями допиту не можуть перевищувати дві години, а загальна тривалість допиту в один день обмежується вісімма годинами. За необхідності до участі в допиті залучається перекладач. Під час допиту може застосовуватися фото зйомка, аудіо та/або відеозапис.

Інформація, надана свідком, становить основну частину доказової бази. Показання потерпілого також є самостійним джерелом доказів відповідно до ст. 96 КПК.

Згідно статті 68 КПК допит німого, глухого або глухонімого свідка, потерпілого або обвинуваченого проводиться за тими ж правилами, як і допит звичайних осіб, але з обов'язковою участю сурдоперекладача. Якщо така особа пише і читає, слідчий за власною ініціативою або за його проханням може поставити йому запитання письмово і він у присутності слідчого та сурдоперекладача, може написати свої показання власноруч [2].

На етапі підготовки до допиту слідчим у разі необхідності обов'язково повинно бути враховано можливе залучення перекладача, що передбачає охоплення організаційних аспектів, таких як повідомлення перекладача про час та місце допиту, а також забезпечення йому робочого місця. Крім того, важливо уточнити перекладачу мету і порядок проведення допиту, вимоги до фіксації результатів. Також потрібно врахувати загальні тактичні аспекти допиту, які можуть вплинути на спосіб перекладу, оскільки ці аспекти часто вимагають креативного підходу і не можуть бути повністю врегульовані за нормативами.

Підготовка до допиту включає ознайомлення слідчого та перекладача з спеціальною літературою, вивчення значення спеціальних термінів та інших аспектів, консультацію з спеціалістом відповідного профілю щодо тем, що стосуються питань, які вимагають спеціалізованих знань з метою розуміння сутності та послідовності технологічних процесів, розрахунків, облікових операцій або будь-якої іншої термінології певної сфери життєдіяльності. Для перекладача, як і для слідчого, важливо заздалегідь розуміти сутність предмета допиту і мати уявлення про тему, на яку відбуватиметься розмова між слідчим та допитуваним. Якщо обговорення стосуватиметься спеціалізованих аспектів, наприклад, таких як медичної термінології, фізико-хімічних процесів, технічної термінології, економічної або фінансової термінології або будь-яких інших спеціалізованих тем, то для точного, правильного та швидкого перекладу необхідно мати розуміння «професійного жаргону або сленгу» та спеціальних термінів, які можуть використовуватися у спеціалізованих областях. Це передбачає знання та вміння користуватися спеціальною лексикою, що може вимагати певного часу для підготовки.

Зазвичай, процес допиту свідка розпочинається з його вільної розповіді про обставини, що цікавлять слідство (ч. 4 ст. 167

КПК), а для обвинуваченого – про обставини, що мають відношення до суті обвинувачення (ч. 6 ст. 143 КПК). На цьому етапі переклад може проводитися у формі синхронного або послідовного перекладу, кожен з яких має свої переваги та недоліки, які важливо врахувати.

Більш доцільним та найчастіше використовуваним є послідовний переклад, де перекладач передає слідчому фрагмент мовлення після того, як допитуваний висловив два-три речення і чекає, поки перекладач завершить фразу. Щоб забезпечити ефективність цього методу, слід заздалегідь попередити особу перед початком допиту, пояснивши, що вона має говорити чітко, повільно та робити паузи, щоб перекладач міг перекласти. При великому обсязі сказаного перекладач може робити відповідні записи, використовуючи техніку перекладацького скоропису, які потім слід передавати слідчому після завершення допиту відповідно до вимог збереження таємниці слідства.

Під час проведення допиту за участю перекладача важливо зменшити можливість виникнення проблем соціального та особистісного характеру між всіма особами, які беруть участь у допиті, наприклад таких, як розбіжності у світогляді, переконаннях, соціальному статусі, психологічних особливостях спілкування тощо. В той же час, професіоналізм перекладача повинен поєднуватися з повагою до допитуваного, коректним спілкуванням, уважністю та навіть зовнішнім виглядом, включаючи одяг і використання косметичних засобів та прикрас, що відповідає серйозності та офіційному характеру процедури допиту. Це, зокрема, впливає на точність і повноту перекладу та сприяє формуванню сприятливого психологічного контакту між усіма учасниками допиту. Велике значення має професійна етика перекладача. У своїй ролі мовного посередника він виконує особливу місію, працюючи безпристрасно. Перекладач не видає перевагу жодній з сторін, а натомість забезпечує належне спілкування та взаєморозуміння між ними, опосередковуючи інформацію між двома мовами з урахуванням культурних особливостей обох сторін.

Перекладач повинен забезпечити повноту та точність перекладу згідно зі статтею 128 КПК, ч. 2. Це означає, що використання різних видів адаптованих перекладів, де перекладач робить висновки зі сказаного свідка, підозрюваного, обвинуваченого або самого слідчого, є недопустимим. У такому разі перекладач переробляє, поліпшує або змінює сказане, що спотворює зміст комунікації. Цей підхід є недопустимий, оскільки не дозволяє кінцевим користувачам отримати об'єктивну інформацію, що суперечить меті, правовому порядку та пізнавальній сутності допиту.

У ході перекладу часто стає складнішим дотримання ще однієї вимоги процесуального закону, яка полягає в тому, щоб у протоколі показань свідка висвітлювати не лише його висловлювання в першій особі, але і, де можливо, дослівно (згідно з пунктом 2 статті 170 КПК). Особливості граматичної будови, словникового складу, синтаксичних структур, лексичних комбінацій та інші характеристики іноземної мови не завжди дозволяють передавати, наприклад, англійський текст безпосередньо слово в слово. Така спроба може навпаки призвести до спотворення фактичного змісту висловленого. Особливо враховуючи те, що сам оригінал не завжди є правильним з лінгвістичних позицій і може залежати, наприклад, від емоційного стану, здатності послідовно виражати думки, частоти вживання термінів або рівня граматичної правильності допитуваного. Тому,

дотримуючись вимог пункту 2 статті 170 КПК щодо дослівного перекладу, необхідно звертати особливу увагу на відповідність перекладу, оскільки саме такий підхід відповідає вимогам до перекладу, визначеним у пункті 2 статті 128 КПК. Адекватність перекладу передбачає точне й повне відтворення смислового змісту іноземного тексту за допомогою мови перекладу. Необхідно, щоб вибір значення окремих слів або словосполучень був не лише правильним, але й враховував контекст, тобто відповідав логіці та змісту всього тексту. Уточнення певних термінів може бути здійснено перекладачем за вимогою слідчого під час або після допиту.

Враховуючи процесуальний статус та роль перекладача, існують певні обмеження щодо того, які питання він може ставити під час опитування особи. Перекладач може задавати лише уточнюючі (з метою з'ясування та точного перекладу) та контрольні (для перевірки правильного розуміння висловлювань) запитання. Він має право ініціювати ці допустимі запитання під час опитування без попереднього дозволу від слідчого. Однак перекладач не має права ініціювати додаткові запитання з метою деталізації, нагадування чи викривання інформації, а також контрольні запитання для перевірки розуміння свідчень. Це право належить виключно слідчому, який самостійно визначає завдання, напрями та порядок допиту. Слідчий доручає перекладачеві виконати переклад та визначає загальний обсяг матеріалу оригіналу (відповідно до частини 2 статті 128 КПК). Перекладач має виконати це завдання відповідно до вимог слідчого. Слід зазначити, що перекладач, в межах своєї компетенції, має самостійну роль у процесі. Він вибирає методи та прийоми діяльності відповідно до встановлених норм і законів перекладу. Слідчий не може виконувати функції перекладача та втручатися у процес перекладу. Такі спроби втручання з боку слідчого можуть призвести до порушень законності, включаючи сферу відповідальності перекладача за неправильний переклад (згідно з частиною 3 статті 128 КПК) та збереження принципу законності. Наприклад, частина 4 статті 167 Кримінального процесуального кодексу забороняє ставити запитання, які містять відповідь, часткову відповідь або натяк на неї (навідні запитання). Ця норма має загальну силу щодо всіх учасників допиту, тому вона стосується не лише слідчого, а й перекладача. Навіть за вимогою слідчого перекладач не має права ставити навідні запитання, оскільки це б порушувало закон, що відповідно до статті 60 Конституції України не повинно виконуватись. У такому випадку перекладач виконує самостійну роль у захисті прав особи, яка підлягає допиту, та дотриманні принципу законності.

Участь перекладача може впливати на вибір тактики під час проведення допиту. Наприклад, процес перекладу може заважати ефективності та спрямованості виконання слідчої процедури. Особа, яка підлягає допиту, особливо якщо це обвинувачений, може ускладнювати ситуацію, висловлюючи незрозумілість щодо перекладу, запитуючи перекладача про конкретні слова або вислови, вимагаючи пояснень до запитань, навмисно надаючи нечіткі відповіді, щоб уповільнити хід допиту, чи намагаючись перехопити ініціативу у слідчого, а також намагаючись отримати додаткову інформацію і таке інше. У разі, якщо є підстави вважати, що допитуваний навмисно ускладнює спілкування з перекладачем з метою унеможливлення ефективного проведення слідчих дій або створення підґрунтя для подальшого супротиву, можна скористатися

тактичним прийомом, який передбачає дублювання перекладачем кожного питання англійською мовою в письмовій формі, а допитуваний надає письмову відповідь на кожне питання під власну підпис (п. 4 ст. 69-1 КПК). Ці записи стануть частиною протоколу допиту, який, серед іншого, включатиме переклад письмових фрагментів і здійснюватиметься у відповідності до вимог кримінального процесуального права. Крім цього, доцільно здійснити фіксацію ходу допиту аудіо- та відеозаписом. Наприклад, якщо свідок виражає бажання написати свої показання власноруч (згідно з частиною 3 статті 170 КПК), після усного допиту і запису показань перекладач повинен перекласти письмові показання мовою кримінального судочинства протягом тривання слідчої дії та в присутності слідчого. Власноручні показання допитуваного стануть невід'ємною частиною протоколу допиту. Сам протокол, складений у іншій частині мовою кримінального судочинства, має бути перекладений перекладачем допитуваному на мову, якою він володіє. У кінці протоколу перекладач повинен внести запис мовою кримінального судочинства, що показання допитуваного були відтворені у протоколі шляхом перекладу його власноручних показань, які були письмово зафіксовані у протоколі, і цілковито відповідають їм. Перекладач та допитуваний підтверджують цей факт своїми підписами.

Перекладач завжди зобов'язаний особисто та уважно ознайомитися з текстом перекладу, який зафіксований у протоколі, оскільки саме він несе відповідальність за правильність перекладу. Оформлення протоколу виконується слідчим і інколи це може призвести до деяких неточностей через суб'єктивну інтерпретацію перекладу з його боку. Після завершення слідчої дії, перекладач підписує протокол лише після того, як переконається в правильності та повноті перекладу. Згідно з вимогами частини 4 статті 170 КПК, перекладач повинен здійснити зворотний усний переклад протоколу з мови кримінального судочинства на мову, якою володіє допитуваний, і підтвердити це своїм підписом. Допитувана особа також повинна підтвердити своїм підписом, що усний переклад протоколу відповідає її показанням [3].

Як вже було зазначено, під час проведення допиту найчастіше використовується послідовний переклад. Одною з особливостей послідовного перекладу є те, що поки йде процес перекладу, слідчий та допитуваний мають час на обдумування наступної фрази. Це може бути як плюсом в процесі допиту, так і мінусом, даючи зайвий час допитуваному обмислити і сформулювати те, що він буде казати. По мірі зростання темпу та обсягу мовлення без перерв, кількість пропусків інформації перекладачем може зрости, але при цьому суть висловленого залишається незмінною. Враховуючи це, допитуваний свідомо чи вставляє зайві паузи у своєму мовленні, чи навпаки, намагається розмовляти довго та швидко, щоб ускладнити роботу перекладача і з надією, що останній може упустити деяку важливу для слідства інформацію. В останньому випадку, усвідомлюючи цей факт, перекладач використовує техніку перекладацького скоропису. Перекладацький скоропис (або перекладацький запис, універсальний перекладацький скоропис (далі УПС), перекладацька нотація, перекладацька семантографія) – це зведення правил і рекомендацій, а також сама система фіксування перекладачем змісту перекладу з метою подальшого його відтворення мовою перекладу. Перекладацький скоропис є одною з основних навичок, якими зобов'язаний володіти

усний перекладач. На відміну від стенографії, УПС використовується для фіксування думок та їх взаємозв'язку. УПС спрямовано на фіксування ходу думок допитуваного, ніж конкретних формулювань, використаних ним. Перекладацький скоропис відповідає вимогам миттєвості, тобто перекладач користується ним безпосередньо після завершення відрізка (або мови цілком) [4].

Перекладний скоропис характеризується такими принципами, як:

1. Скорочений запис (*abbreviations*). Важливо вживати широко поширені абрєвіатури, наприклад, США, МВС, УК, USD і так далі з метою читкого і повного розуміння перекладачем, про що іде мова.

2. Вертикальний запис (*verticality*). Під час перекладу важливо ухоплювати якомога більше інформації, тому записи важливо робити у формі стовпчика, а не розтягнуті в рядок, що допомагає зменшити кількість необхідних рухів очей.

3. Ступінчастий запис (*shift*). Такий спосіб запису допомагає зрозуміти у яких стосунках між собою перебувають записані елементи, що досягається записом шляхом «драбинки», в якій підлеглі та менш значущі компоненти записуються з відступом вправо і трохи нижче основних.

4. Поля (*margin*). При використанні вертикального та ступінчастого запису на сторінці залишається вільний простір, що дозволяє зручно додавати уточнення, що виникають під час допиту, а також розміщувати стрілки-виноски для словесних з'єднань. Найточнішу і важливу інформацію, таку як дати та імена, доцільно розміщувати у лівому полі, де також може бути нумерація розділів всередині мови.

5. Символи (*symbols*). У порівнянні зі словом, символ швидше записується, викликає стійкі асоціації та, у поєднанні з іншими символами, може виражати цілу групу взаємопов'язаних понять. Розрізняють літерні, асоціативні та похідні. Літерні – це, як правило, початкові літери слів-понять. Асоціативні здатні викликати при їх читанні певні асоціації з поняттями, що передається. Похідні утворюються від асоціативних або похідних і дозволяють модифікувати первісне значення, роблячи його більш загальним або навпаки – більш конкретним. Крім того, символи можна поділити на модальні, простору, якості, часу, предикативні.

Під час допиту перекладач вирішує, яку техніку перекладу слід використовувати, яка буде найефективнішою при існуючих умовах. Він стоїть або сидить біля допитуваного і передає сказане послідовно, тобто після паузи. Висловлювання можуть мати різну довжину: від короткої фрази до промови тривалістю 5–6 хвилин. В останньому випадку застосовується вищеописана техніка перекладацького скоропису. В будь-якому випадку, перекладач має при собі блокнот, де він записує базову інформацію з метою надійності та запобігання втрати будь-якої інформації. Однак, будь-яка техніка, яку може використовувати перекладач завжди спирається на добре натреновану пам'ять і є лише корисним доповненням до неї. Перекладач повинен бути кваліфікованим та підготовленим фахівцем.

Таким чином, переклад під час проведення допиту є відповідальною справою і потребує різноаспектного вивчення з метою пошуку найбільш ефективних технік перекладу. Різноманітні техніки усного перекладу допиту постійно розвиваються і удосконалюються, виступають предметом перекладацького наукового мислення, обумовленого об'єк-

том і завданнями дослідження у певній області, і поняттєво узгодженого із загальною системою судочинства. Для роботи під час проведення допиту перекладачу потрібно мати певний досвід, знання своїх прав та обов'язків, бути знайомим з юриспруденцією, професійно володіти мовою як вихідною, так і мовою перекладу. Для участі перекладача у проведенні допиту необхідно визначати порядок його залучення та створювати чітку систему оплати за його роботу.

Література:

10. Стаття 68 Кримінально процесуального кодексу України. Перекладач: сайт URL: <https://urst.com.ua/kpku/st-68>
11. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко – Х.: Одіссей, 2013. – 1104 с.: сайт URL: <http://kizman-tehn.com.ua/wp-content/uploads/2017/09/KPK-komen-tar.pdf>
12. Участь перекладача та спеціаліста в кримінальному процесі. Інформаційно-аналітичний центр «Гард»: сайт URL: https://guard.ucoz.ua/publ/uchast_perekladacha_ta_specialista_v_kriminalnomu_procesi/1-1-0-11
13. Послідовний переклад: сайт URL: <https://ua.translink-group.com/consecutive-interpreting>

Yelisiieva S. Features of interpreting during interrogation in criminal proceedings

Summary. The article has been devoted to the description and analysis of the interpreter's work features, namely, performing oral translation during interrogation. The rights and responsibilities of an interpreter in legal proceedings and legal proceedings are described. Due to the lack of clarity and the absence of relevant regulations, it is necessary to study the status of the interpreter in legal proceedings, in particular his role in the interrogation process. An interpreter voluntarily

joins criminal proceedings on the basis of a concluded agreement and for a certain fee. It is important him to understand the significance and responsibility of his role in the interrogation process. The article provides a definition of interrogation and indicates its types at the stage of pre-trial proceedings. In addition, attention is paid to the preparation for interrogation. It is noted that consecutive translation is more appropriate and most often used. In order to ensure the effectiveness of this method, the person should be warned in advance before the interrogation begins, explaining that he must speak clearly, slowly and pause so that the interpreter can make a good translation. The participation of an interpreter may influence the choice of tactics during interrogation. Sometimes the interrogated person deliberately complicates communication with the interpreter in order to prevent the effective conduct of investigative actions or to create the basis for further resistance.

Interpretation during an interrogation is a much broader concept than "legal translation", so the translator must have certain experience and knowledge in various spheres of human activity, and have a professional skills of both the source and target languages. It is important for the interpreter, as well as for the investigator, to have an idea of the issue's essence and understand the topic that will be discussed between the investigator and the interrogated. When the conversation concerns specialized topics such as medical terminology, physicochemical processes, technical terminology, economic or financial terminology, or any other specialized topics, it is necessary to have an understanding of the "jargon" and technical terms that may be used in such areas. Interpretation during interrogation is a responsible matter and requires multi-aspect study in order to find the most effective interpreting techniques.

Key words: interpretation, interrogation, criminal proceedings, investigator, interrogated person, oral translation, consecutive translation, note takings.

*Кульчицький В. І.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов і перекладу
Національного авіаційного університету**Стрільчук А. І.,**студент першого курсу магістратури
факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національного авіаційного університету*

ПРОБЛЕМА ВІДТВОРЕННЯ «ХИБНИХ ДРУЗІВ ПЕРЕКЛАДАЧА» (НА МАТЕРІАЛІ ШВЕДСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Анотація. Статтю присвячено дослідженню проблеми відтворення «хібних друзів перекладача» зі шведської мови українською. Виявлено, що «хібні друзі перекладача» є лексичними одиницями, які щонайменше у двох мовах виглядають або звучать схоже, але мають різні значення. Через це вони можуть призвести до непорозуміння або помилок у перекладі, якщо їх вчасно не розпізнати. Серед причин виникнення міжмовних омонімів («хібних друзів перекладача») у статті виокремлено такі: міжмовні переміщення слів у межах термінологічних систем; фонетичні зміни у лексичних одиницях; конверсія; утворення аббревіатур; активізація економічних, наукових та інших відносин між різними державами і культурами, що знаходить відображення на мовному рівні; розпад колишньої багатозначності слів; надання переваги різним сторонам змістової структури інтернаціональних термінів в різних мовах при запозиченні; модифікація значення у ході запозичення; паралельне запозичення слова двома мовами із третьою у різних значеннях; а також не виключені випадкові збіги. У ході дослідження було виявлено, що у мовній парі шведська-українська існують як псевдоінтернаціоналізми (міжмовні омоніми, значення яких взагалі не збігаються), так і часткові інтернаціоналізми або напівінтернаціоналізми (лексичні одиниці, значення яких збігаються лише частково). Встановлено, що відмінності значень у парах «хібних друзів перекладача» можуть бути пов'язані з розбіжностями предметно-логічного змісту, розбіжностями реалій певних країн, різними стилістичними характеристиками та лексичною сполучуваністю. Серед частин мови, де трапляються «хібні друзі перекладача» переважають іменники, прикметники й дієслова. Розглянуто головні проблеми, пов'язані із відтворенням «хібних друзів перекладача», а саме: невчасне виявлення міжмовних омонімів може погіршити якість та вплинути на точність перекладу; призвести до семантичної плутанини та неправильного тлумачення оригіналу; спричинити контекстуальну неоднозначність; вплинути на неправильне відтворення культурних особливостей оригіналу; зумовити хібний переклад стійких словосполучень; заплутати реципієнта та призвести до помилкового тлумачення тексту.

Ключові слова: переклад, міжмовні омоніми, псевдоінтернаціоналізми, часткові інтернаціоналізми, мова оригіналу, мова перекладу.

Постановка проблеми. Переклад – це тонке мистецтво, яке вимагає глибокого розуміння двох мов, а також чутливості

до культурних нюансів. Однак навіть найдосвідченіші перекладачі можуть потрапити в пастку, зіштовхнувшись з «хібними друзями перекладача». Особливості відтворення тексту з мови оригіналу мовою перекладу завжди були й будуть актуальною проблемою перекладознавства. Щодня з'являються нові твори художнього та наукового спрямування; неологізми для позначення нових термінів, явищ, винаходів та подій, відповідно й виникає потреба у їх якісному відтворенні. Однак не лише власне відтворення необхідно розглядати як окрему проблему, а й виявлення міжмовних омонімів, які однакові за своєю структурою та звучанням, проте означають зовсім різні речі і є тими словами, котрі зветься «хібними друзями перекладача».

Взаємний вплив мов, зумовлений їхньою національною специфікою у використанні лексики, індивідуальною самобутністю та унікальністю кожної мови з її писемними традиціями, призводить до виникнення схожих слів у різних мовах. Однак ці слова можуть мати різні значення і можуть становити велику проблему для їхнього правильного розуміння та тлумачення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячено статтю. Актуальність тематики дослідження полягає у тому, що неправильне відтворення «хібних друзів перекладача» з мови оригіналу мовою перекладу може призвести як до незначних нерозуміннь під час щоденної усної / письмової комунікації, так і до незворотних негативних наслідків у ході міжнародної комунікації на державному рівні. Відомі українські мовознавці та перекладачі, як-от Карабан В. І. [1], Корунець І. В. [2; 3], здійснюючи дослідження у галузі перекладознавства, тим чи іншим чином також торкаються явища «хібних друзів перекладача». Серед науковців, котрі ретельно досліджували тему відтворення «хібних друзів перекладача» виокремлюємо Кабаченко І. А. [4], яка вивчала «хібні друзі перекладача» як мовне явище та причини його виникнення; Капуш А. В. [5], яка розглядала «хібні друзі перекладача» в міжмовному та внутрішньомовному контексті, Триндяк І. М. [6], яка досліджувала «хібні друзі перекладача» в текстах газетно-публіцистичного стилю. Багато українських учених студіювали проблему «хібних друзів перекладача» на матеріалі різних мовних пар. Для прикладу, Талабірчук О. Ю. [7] аналізувала «фальшиві друзі перекладача» на матеріалі угорсько-української міжмовної омонімії; Кушка Б. [8] вивчала проблему фальшивих друзів перекладача у французькій та українській

мовах; Желуденко М. О. та Сабітова А. П. [9] досліджували особливості вживання та перекладу «фальшивих друзів перекладача» у німецькій та українській мовах. Праці таких науковців, як-от Гулієвої Д. О., Потапової О. В. [10]; Купрієнко Ю. В., Сторчило Т. В. [11]; Гулович М. М., Бадан А. А. [12] та багатьох інших стосуються проблематики міжмовної омонімії в англійській та українській мовах.

Попри велику кількість досліджень, що стосуються теми відтворення «хибних друзів перекладача», в сучасній системі наукових досліджень з перекладознавства відсутнє цілісне дослідження особливостей відтворення «хибних друзів перекладача» зі шведської мови українською.

Мета статті – з'ясувати особливості явища «хибні друзі перекладача» та розглянути проблеми їх відтворення на матеріалі шведської та української мов.

Виклад основного матеріалу. Поняття «хибні друзі перекладача» є калькою з французької мови “*faux amis du traducteur*”. Вперше цю дефініцію запропонували французькі вчені Кеслер М. та Дерокіні Ж. у 1928 році [13]. Відповідно до визначення, запропонованого українським перекладачем, літературним критиком, мовознавцем Корунцем І. В., «хибні друзі перекладача» (або, як називає їх учений – «удавані друзі перекладача») – це слова, які мають ідентичну або подібну форму у двох мовах, але різні значення [3, с. 134]. Вважаємо, таке визначення повністю розкриває сутність поняття та чітко пояснює його. Відтак, «хибні друзі перекладача», або як їх ще називають «фальшиві друзі перекладача», «невірні друзі перекладача», «удавані друзі перекладача», міжмовні омоніми, псевдоінтернаціоналізми, означають слова двома мовами, які виглядають або звучать схоже, але мають різні значення. Через це їх ще називають міжмовними омонімами. Ці оманливі слова можуть призвести до непорозумінь або помилок у перекладі, якщо їх вчасно не розпізнати.

Міжмовна омонімія є дуже цікавим та водночас складним явищем. Феномен міжмовної омонімії передбачає вивчення лексичних одиниць щонайменше двох мов, вираження яких може бути тотожним, але зміст – різним [14, с. 123]. Це означає, що такі лексичні одиниці мають подібний морфемний склад, однак повністю відрізняються своєю семантикою [9, с. 35].

Лексеми різних мов, що характеризуються графічною та фонетичною подібністю з повністю або частково однаковою чи неоднаковою семантикою називаються лексичними паралелями. З поняття лексичних паралелей виникають поняття міжмовних омонімів та паронімів [15, с. 125].

Серед причин виникнення міжмовних омонімів виокремлюють такі: міжмовні переміщення слів у межах однієї термінологічної системи, або з однієї термінологічної системи до іншої; фонетичні зміни, що призводять до формування слів, які звучать однаково та можуть повністю або частково збігатися або відрізнятися за значенням і граматичними особливостями; здатність лексичних одиниць переходити з однієї частини мови в іншу (конверсія); потенційні скорочення форм словосполучень (утворення аббревіатур) [16, с. 36]; активізація економічних, наукових та інших відносин між різними державами та культурами, що знаходить відображення на мовному рівні, спричинюючи появу нових міжмовних омонімів; розпад колишньої багатозначності слова, тобто у споріднених мовах міжмовні омоніми з'являються з етимонів та архетипних концептів [17, с. 91]; надання переваги різним сторонам змістової

структури інтернаціональних термінів в різних мовах при запозиченні; модифікація значення у ході запозичення для номінації нового поняття, відсутнього у мові, що запозичує; паралельне запозичення слова двома мовами із третьою у різних значеннях [9, с. 35]; рідше міжмовні омоніми є результатом випадкових збігів [17, с. 91].

Досліджуючи проблему перекладу «хибних друзів перекладача» на матеріалі шведської та української мов, нам вдалося поділити їх на псевдоінтернаціоналізми, тобто міжмовні омоніми, значення яких взагалі не збігаються, і часткові інтернаціоналізми або напівінтернаціоналізми – лексичні одиниці, значення яких збігаються лише частково.

У шведській та українській мовах до псевдоінтернаціоналізмів відносимо, зокрема такі терміни:

appendix (tillägg till skriven framställning; blindtarmsbihang) [18] – *додаток* (те, що додається, служить доповненням до чого-небудь) [19], а не *анендикс* (червоподібний відросток сліпої кишки людини та деяких тварин) [19];

konkurs (rättsligt förfarande varigm ngn (frivilligt l. efter domstols avgörande på annans begäran) avträder sina tillgångar till sina borgenärsers förnöjande; äv. om det tillstånd som uppstår gm dylikt avträddande; cession, bankrutt) [18] – *банкрутство* (фінансова неспроможність, розорення, що призводить до припинення виплат по боргових зобов'язаннях) [19], а не *конкурс* (змагання, яке дає змогу виявити найбільш гідних із його учасників або найкраще з того, що надіслане на огляд) [19];

kärlek (stark känsla l. böjelse för ngn, yttrande sig i en (oegenlyttig) önskan om föremålets lycka o. välgång l. i glädje o. tillfredsställelse över att vara i dess närhet o. göra det till lags o. d.) [18] – *любов* (почуття глибокої сердечної прихильності до особи іншої статі; кохання) [19], а не *карлик* (неприродно мала на зріст людина) [19];

morsk (oförskräckt, orädd, modig; ofta o. numera vanl.: kavat, självsäker, kaxig; äv. om uppsyn, tal, uppträdande, känsla o. d.: som vittnar om dylik egenskap) [18] – *смільливий* (який не знає страху, не боїться небезпеки; відважний, хоробрий) [19], а не *морський* (прикм. до «море»; пов'язаний із плаванням на морі або військовим флотом) [19];

som (konjunktion; i egenskap av) [18] – *як* (прислівник) [19], а не *сом* (велика прісноводна хижа безлуска риба родини сомових з кількома парами вусів) [19];

sova (vara (i sht i liggande ställning) försänkt i sömn (äv. i fråga om vintersömn hos vissa djur) [18] – *снати* (перебувати у стані сну) [19], а не *сова* (хижий нічний птах з великою круглою головою, великими очима й коротким гачкуватим дзьобом) [19].

Аби проілюструвати часткові інтернаціоналізми (напівінтернаціоналізми) у шведській та українській мовах розглянемо наступні приклади:

biograf (1. författare af lefnadsskildringar; vanl. om författare af lefnadsteckning öfver viss person; 2. lokal som är särskilt anordnad för regelbunden visning av filmer särsk. spelfilmer) [18] – 1. *біограф* (автор чиеї-небудь біографії) [19]; 2. *кінотеатр* (приміщення для публічного показування кінофільмів) [19];

magasin (1. utrymme el. byggnad för förråd; 2. behållare för patroner) [18] – 1. *склад* (відповідно обладнане місце, будівля або приміщення для зберігання чого-небудь) [19]; 2. *магазин* (частина апарата або приладу (найчастіше зброї) у вигляді коробки або трубки, куди вкладають кілька однорідних предметів (наприклад, патронів) [19];

semester (1. om halvt läsår vid undervisningsanstalt, termin; 2. periodiskt (vanl. årligen) återkommande (med avs. på tidsutsträckning varierande) ledighet från arbete l. tjänst med (delvis) bibehållen lön) [18] – 1. *семестр* (половина навчального року у вищих та спеціальних середніх навчальних закладах) [19]; 2. *відпустка* (звільнення на певний час від роботи, навчання для відпочинку і т. ін.) [19].

Відмінності значень між «хибними друзями перекладача» можуть бути пов'язані з розбіжностями предметно-логічного змісту, неоднаковими реаліями певних країн, з різними стилістичними характеристиками та лексичною сполучуваністю. Деякі слова можуть мати більш-менш спеціальне значення в одній мові, ніж в іншій, бути однозначним або двозначним. «Хибні друзі перекладача» найчастіше можуть траплятися в таких частинах мови, як іменники, прикметники й дієслова.

Основні труднощі для перекладу міжмовних омонімів полягають у тому, що перекладач, побачивши лексичну одиницю у мові оригіналу, подібна до якої існує у мові перекладу, може помилково вважати, що зміст таких одиниць є також еквівалентним, особливо якщо вони мають хоч щось спільне у значенні [20, с. 9]. Відтак, відтворення «хибних друзів перекладача» може стати серйозним викликом у процесі міжмовного посередництва. Міжмовні омоніми можуть призвести до непорозуміння або помилок у перекладі, якщо їх не визначити та не вжити належних заходів. Серед основних проблем, пов'язаних із відтворенням «хибних друзів перекладача» виокремлюємо наступні:

- Якість і точність перекладу: наявність «хибних друзів перекладача» може вплинути на рівень адекватності перекладу. Перекладачам необхідно вкладати час і зусилля у вивчення та аналіз контексту, а також вчитку перекладу, щоб зрештою отримати високоякісний текст цільовою мовою.

- Семантичне непорозуміння: «хибні друзі перекладача» можуть спричинити семантичну плутанину, коли перекладач помилково використовує слово, яке звучить або виглядає схоже, але має інше значення в цільовій мові. Це може спотворити передбачуване повідомлення та призвести до його неправильного тлумачення.

- Контекстуальна неоднозначність: перекладачі повинні враховувати контекст, у якому вжито міжмовний омонім, щоб переконатися, що передається правильне значення. Без належного вивчення контексту може бути складно визначити передбачуване значення слова та обрати відповідний переклад.

- Культурні особливості: «хибні друзі перекладача» часто відображають культурні відмінності, що знаходять відбиток у мові. Перекладачі повинні володіти знаннями про культурні особливості країн, де користуються мовами оригіналу і перекладу, щоб обрати правильний переклад, який точно передасть передбачуване повідомлення.

- Відтворення стійких словосполучень: «хибні друзі перекладача» також бувають частиною фразеологізмів, що додатково ускладнює переклад. Фахівцям необхідно розуміти ідіоматичну природу виразу, щоб знайти еквівалент або передати те саме значення цільовою мовою.

- Очікування реципієнта: наявність «хибних друзів перекладача» може заплутати читача, який знайомий із мовою, але не з конкретним контекстом чи вживанням слова. Це може порушити процес сприйняття перекладу та призвести до незадоволення або неправильного тлумачення перекладеного тексту.

Як бачимо, проблема відтворення «хибних друзів перекладача» є досить актуальною та поширеною у теорії і практиці перекладу. Перекладачеві необхідно володіти неабияким багажем знань для розпізнання та адекватної передачі міжмовних омонімів, щоб уникнути непорозуміння та зберегти якість і точність перекладу на найвищому рівні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, відтворення «хибних друзів перекладача» є актуальною темою наукових досліджень. Наявність міжмовних омонімів у різних мовах світу може спричинити неабиякі труднощі у процесі перекладу. Щоб уникнути таких проблем, фахівці повинні бути пильними у виявленні «хибних друзів перекладача», ретельно вивчати контекст, враховувати культурні особливості, що відображаються у мові, а також покладатися на свої лінгвістичні знання та досвід для створення точних і змістовних перекладів. Постійне навчання та професійний розвиток також можуть допомогти перекладачам покращити свої навички та вміння ефективно поводитися з «хибними друзями перекладача». Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні особливостей виокремлення та відтворення «хибних друзів перекладача» у різних мовних парах і текстах різних дискурсів.

Література:

1. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми : навч. посібник. Вінниця : Нова Книга, 2018. 656 с.
2. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства : підручник. Вінниця : Нова Книга, 2008. 512 с.
3. Корунець, І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад). Theory and Practice of Translation : підручник. Вінниця : Нова Книга, 2003. 448 с.
4. Кабаченко І. Л. Мовне явище «хибні друзі перекладача» й причини його виникнення. *Scientific Progress: Innovations, Achievements and Prospects* : Proceedings of VI International Scientific and Practical Conference. Munich, 2023. Pp. 292–298.
5. Капуш А. В. «Хибні друзі перекладача» в міжмовному та внутрішньомовному контексті (на матеріалі сучасної німецької мови). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2004. № 17. С. 149–150.
6. Триндяк І. М. «Хибні друзі перекладача» в текстах газетно-публіцистичного стилю. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 9. Т. 2. С. 69–74.
7. Талабірчук О. Ю. Фальшиві друзі перекладача: на матеріалі угорсько-української міжмовної омонімії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2023. № 59. Т. 3. С. 168–171.
8. Кушка Б. Проблема «фальшивих друзів» перекладача на матеріалі українсько-французької спортивної термінології. *Молода спортивна наука України*. Львів. 2000. Вип. 4. С. 58–60.
9. Желуденко М. О., Сабітова А. П. «Фальшиві друзі» перекладача: особливості вживання та перекладу. *Будещите изследвания* : матеріали за IX міжнародна научна практична конференція. Софія : «Бял ГРАД-БГ», 2013. Т. 18. С. 35–36.
10. Гулієва Д. О., Потапова О. В. Переклад інтернаціоналізмів і їх видів з англійської мови в неофіційній комунікації (на матеріалі серіалу «Друзі»). *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Вип. 13. Т. 2. С. 37–40.
11. Купрієнко Ю. В., Сторчило Т. В. «Хибні друзі перекладача» в науково-технічних текстах та особливості їх перекладу з англійської мови на українську. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*. 2011. С. 224–233.

12. Гулович М. М., Бадан А. А. Хибні друзі перекладачів англomовної ідіоматики українською мовою. *Теоретичні та практичні проблеми перекладознавства*. 2011. Вип. 12. С. 25–30.
13. Koessler M., Derocquigny J. Les faux amis ou les trahisons du vocabulaire anglais. *Conseils aux traducteurs*. Paris, 1928.
14. Турчина А. А. Лексична міжмовна омонімія у слов'янських мовах. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського*. 2012. Вип. 17. С. 121–126.
15. Луда С., Булатнікова Т. Міжмовна омонімія та паронімія. С. 125–126. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/50571352.pdf> (дата звернення: 26.03.2024).
16. Ментинська І. Б. Міжмовна омонімія як об'єкт термінологічного дослідження. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Т. 33 (72). № 4. Ч. 1. 2022. С. 34–39.
17. Чуба Г. Міжмовна омонімія як джерело помилок при вивченні української мови студентами-поляками. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2015. Вип. 11. С. 90–96.
18. Svenska Akademiens Ordböcker. URL: <https://svenska.se/> (дата звернення: 27.03.2024).
19. Словник.UA. URL: <https://slovyk.ua/index.php> (дата звернення: 27.03.2024).
20. Міронова В. С., Прадівлянний М. Г. «Хибні друзі перекладача» в технічній літературі. *Матеріали XLVII науково-технічної конференції підрозділів Вінницького національного технічного університету* : зб. доповідей. Вінниця : ВНТУ, 2018. С. 9–11.

Kulchytskyi V., Strilchuk A. The problem of rendering “False Friends of the Translator” (based on the Swedish language and the Ukrainian language)

Summary. The article is devoted to the study of the problem of reproducing “false friends of the translator” from the Swedish language into Ukrainian. It has been found that “false friends of the translator” are lexical units that look or sound similar in at least two languages but have different meanings. Because of this, they can lead to misunderstandings or errors in translation if they are not

recognized in time. Among the reasons for the occurrence of interlingual homonyms (“false friends of the translator”), the following ones have been singled out in the article: cross-language movements of words within terminological systems; phonetic changes in lexical units; conversion; formation of abbreviations; activation of economic, scientific, and other relations between different countries and cultures, which is reflected at the language level; the disintegration of the former polysemy of words; giving preference to different sides of the meaning of international terms in different languages when borrowing; modification of meaning during borrowing; parallel borrowing of a word in two languages from the third one in different meanings; and random coincidences are also not excluded. In the course of the research, it has been found that in the Swedish-Ukrainian language pair, there are both pseudo-internationalisms (interlingual homonyms whose meanings do not match at all), and partial internationalisms or semi-internationalisms (lexical units whose meanings only partially match). It has been established that the differences in meanings of interlingual homonyms can be related to differences in the subject-logical content, differences in the realities of certain countries, and different stylistic characteristics. Nouns, adjectives, and verbs prevail among the parts of speech where “false friends of the translator” occur. The main problems associated with the reproduction of “false friends of the translator” have been considered, namely: untimely detection of interlingual homonyms can degrade the quality and affect the accuracy of the translation; lead to semantic confusion and misinterpretation of the original; cause contextual ambiguity; affect the incorrect reproduction of the cultural features of the original; cause a wrong translation of idioms; confuse the recipient and lead to misinterpretation of the text.

Key words: translation, interlingual homonyms, pseudo-internationalisms, partial internationalisms, source language, target language.

*Макаренков О. Л.,**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри історії і теорії держави та права,
заступник декана з міжнародної діяльності
юридичного факультету
Запорізького національного університету*

ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ПЕЙЗАЖНИХ ЗАМАЛЬОВОК В УКРАЇНОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДАХ ПОЕЗІЙ Г. ГЕЙНЕ

Анотація. У статті досліджено особливості художньої репрезентації пейзажних замальовок в україномовних перекладах поезій Генріха Гейне. Встановлено, що у художній літературі, в залежності від їх жанрової приналежності, пейзаж має різний обсяг. Найменшою мірою він представлений у драмі. У ліриці пейзаж експресивний, символічний: широко використовуються психологічний паралелізм, уособлення, метафори та інші тропи для опису настрою ліричного героя – почуттів єднання, злагоди, гармонії тощо. Ліричні пейзажі особливо розвинуті у літературі XIX–XX століття, зокрема у творчості Г. Гейне. Визначено, що на прикладі перекладів поезій можна спостерігати, що поезія не просто вимагає перефразування або формулювань визначень, а є особливою художньою формою. Наголошено, що рівень оперування німецькою мовою Г. Гейне багато у чому безпрецедентний, віртуозний, оскільки дозволив йому раціонально тонко і струнко описати емоційно-чуттєве з метафоричною, гіперболічною, епітетичною та іншою подібною семантикою для позначення сили, полум'яності, нетерплячості, яскравого світла почуття, захоплення ним тощо. Досконалість використаних ним троп поетичного мовлення, римування віршів підтверджується також тим, що вони стали легко і невимушено надихати сотні композиторів на створення до них музичних творів. Підсумовано, що у перекладах пейзажних замальовок, створених Г. Гейне, спостерігаємо прагнення перекладачів передати атмосферу оригіналу, використавши прийоми персоніфікації, показові епітети та метафори. Художній переклад його поезій вимагає від перекладача розуміння значень засобів літературних творів, функціонального спрямування зображувально-виражальних прийомів. Зокрема перекладач верифікує епітети, метафори, метонімії, синекдохи, гіперболи, алегорії, літої, іронію, символи та інші тропи, а також визначає їхню інструментальну роль. Художнє мовлення, автора декодується перекладачем через дослідження специфіки та функцій ритміки й звукопису, тропів і фігур, зокрема вивчення лірики за законами науки віршування – версифікації, де розриті питання про строфічну організацію вірша, про місце кожного компонента, яким сукупно детермінується коректність перекладу.

Ключові слова: вірш, образ природи, пейзажна замальовка, поезія, репрезентація, троп, художня мова, художній переклад.

Постановка проблеми. Г. Гейне був одним із тих письменників, рідкісних у будь-який час, завжди бажаних, які вважали

неможливим бути нудним. У всьому, що писав, він захоплював, часом обурював, часто засліплював. Г. Гейне писав вірші, п'єси, критику, есеїстику, художню літературу, подорожі та публіцистику. Усе це було відзначене пристрасною та дотепністю, а не стандартним поєднанням. Г. Гейне він був одним із найвидатніших людей нашого часу: без відлуння, але справжній голос... неперевершений поет, який висловив наші почуття до нас у чудовій пісні; гуморист, що чарівною паличкою з чистого золота мистецтва доторкається до свинцевої дурниці, – що проливає свою сонячну усмішку на людські сльози, і робить їх прекрасною веселкою на хмарному тлі життя; розумник, який тримає в могутній руці найлекучіші блискавки сатири; митець прозової літератури, який навіть повніше, ніж Гете, показав можливості німецької прози; і – незважаючи на всі звинувачення проти нього, як правдивий, так і фальшивий – волелюбний, який говорив мудрі й хоробрі слова від імені своїх ближніх [1, с. 41]. Іменем Г. Гейне названо літературні премії, Дюссельдорфський університет (Heinrich Heine University Düsseldorf), літературний Щорічник (Heine-Jahrbuch) та низку інших важливих об'єктів духовно-культурної та іншої соціальної інфраструктури названо на честь не просто видатного, а по-справжньому великого поета німецької нації, поза обставинами ситуативної кон'юнктури і/або корупційним чином викривлених мотивів. Факти такої природи яскраво ілюструють навіть далекій від мистецтва поезії людині, що поетичні твори Г. Гейне заслуговують на уважне вивчення.

Мета статті – розкрити особливості художньої репрезентації пейзажних замальовок в україномовних перекладах поезій Г. Гейне.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вже наприкінці XIX ст. лірику Г. Гейне перекладали П. Куліш, М. Вороний, М. Коцюбинський, П. Грабовський, К. Білиловський, а на початку XX ст. – Б. Грінченко, Панас Мирний, Л. Старицька-Черняхівська та ін. У 1930-х роках Д. Загул видав 4-томник «Вибраних творів» Г. Гейне. Окремі поезії й цикли відтворювали українською мовою М. Рильський, П. Тичина, В. Сосюра, А. Малишко, М. Бажан, Н. Забіла, П. Усенко, Л. Дмитерко, С. Голованівський, І. Муратов, М. Пригара та ін. Найбільше ж українських перекладів із Г. Гейне належать Л. Первомайському. Поети багатьох творчих поколінь прагнули наблизити німецького майстра слова до українського читача. Але і сьогодні залишається великий простір для перекладацтва,

для пошуку нових значеннєвих і ритмічних відтінків в українськомовній адаптації Г. Гейне [2, с. 55]. Відомі також інші українські письменники, що перекладали роботи Г. Гейне: В. Александров, В. Бугель (Степан), С. Бен, О. Грицай, А. Гаврилко, ... Голка, М. Голубець, В. Доорохольський, Б. Дідицький, Л. Жабко, Потапович, Д. Загул, Є. Згарський, Аркадій Іванович Іонін, О. Кониський (Яковенко І.), Ол. Коваленко, А. Кримський (Хванько), П. Куліш, К. Лоський, Б. Лепкий, Ом. Левицький, Ост. Левицький, О. Маковей, В. Масляк, В. Милорадович, О. Навроцький (Гетьманець), Ом. Один, В. Пачовський, О. Пчілка, Д. Ревуцький, С. Руданський, П. Свенціцький, М. Старицький, Тит. Б., М. Чернявський, О. Черняхівський, П. Чубинський (Павло з України), С. Чарнецький, В. Щурат (В. Конін), В. Шашкевич, а далі з десятком невідомих перекладачів, що підписувалися лише ініціалами: М. К., А., Л., Т. М., Г. і т. д.) [3, с. VIII]. Участь в дослідженні і популяризації творчості Г. Гейне брали видатні письменники й учені: П. Тичина, М. Рильський, М. Бажан, В. Сосюра, Л. Первомайський. Значним досягненням було видання (1972–1974 рр.) чотиритомного зібрання поетичних і прозових творів великого німецького поета українською мовою [4, с. 3]. Творчість видатного представника світової літератури Г. Гейне в українській перекладацькій спадщині ґрунтовно досліджувалась також О. Білецьким, С. Гіджеу, В. Коптіловим, Н. Магузовою, Л. Первомайським та іншими представниками літературної критики. М. М. Лапій на рівні своєї дисертації надав одну з найбільш розгорнутих і обґрунтованих класифікацій і характеристик пейзажів. Передтекстові пресупозиції, за Н. І. Голубенко, символізм та інші особливості декрипції пейзажів, на які звернули увагу С. О. Сідорцова, Д. Корвін-Пйотровська та інші вищезазначені вчені, важливі для аналізу репрезентації психологічних переживань і експресії автора, особливо широко представлена у ліричній поезії, про що також згадувала Ю. В. Юхимик. Вітчизняні й зарубіжні вчені дослідили мовні одиниці на позначення об'єктів природи в художніх творах, способи передачі стилістичних, лексико-семантичних значень, етнокультурної специфіки оригіналу, роль перекладача в процесі перекладу, особливості перекладу поетичних і прозових текстів конкретних митців тощо. Серед них такі відомі вчені як К. М. Василина, О. Єфименко, О. Л. Клименко, Т. О. Козлова, Я. П. Кравченко, О. Маленко, О. О. Ніколова, І. Рогальська, С. Форманова та ін. Наявна доктрина дозволила нам виокремити предмет нашої дослідницької роботи, де за результатами осмислення наявного тематичного матеріалу можливим стає формулювання оригінальних висновків, що можуть містити пізнавальний

потенціал та складати характерну для такого типу робіт теоретичні цінність.

Основний зміст роботи. Пейзаж, як відомо, має «антропоцентричну скерованість, адже образ природи виступає не як мета, а як засіб поглибленого роз'яснення образу персонажа та його стану» [5, с. 293]. Художня репрезентація пейзажних замальовок в українськомовних перекладах Г. Гейне заслуговує на особливу увагу. Й у цьому зв'язку згадуємо влучну думку О. Пчілки про те, що «перекладати потрібно, щоб підносити рідну літературу, а до перекладу відтак слід ставитися як до ще одного національного обов'язку» [6, с. 42], що продовжує залишатися актуальним для українців, які наразі ведуть боротьбу як із зовнішнім ворогом з російської федерації та її союзників, так і з корупціонерами та іншими зрадниками загальнолюдських цінностей в середині України.

Як слушно відзначила О. Пчілка: «Про високу вартість цих Гейнових творів нема що багато говорити, – вони мають всевітню славу, хоча се «не більше» як пісні про кохання, однак сі, мовляв сам Гейне, «скрижали серця» виявляють стільки поезії, стільки чулого людського життя, що не даремно здобули вони ту всевітню славу, не даремно переложено їх на всі літературні мови» [7, с. 5]. Найчастотнішим типом строфічної будови віршів Г. Гейне є катрен (чотирьох віршована організація) з поєднанням різноманітних віршових розмірів. Його лірика представлена також терцинами, секстинами, октавами і дванадцятирядковими строфами. Характерний для його творчості віршований розмір являє собою триударний і чотириударний дольник (перехід від силабічного до тонічного віршування, найчастіше це тримірник – дактиль, амфібрахій, анапест – у стопах якого пропущено один склад і один чи два ненаголошених складів між наголошеними складами), що відповідає жанру балад і легенд німецького фольклору, який склав основу формування поетичної творчості Г. Гейне. Серед сотень ліричних перлин Г. Гейне вірш про рейнську русалку «Льорелей» у його відомій збірці віршів «Книга пісень» став одним з найбільш популярних серед українськомовних перекладачів. У ньому поет оспівував почуття кохання, обравши для цього рідний йому і надихаючий його пейзаж Рейну, скелі на ньому, а також образ русалки, яка заманує піснями рибалок, щоб потопити їх у прозорих хвилях, на кшталт його кохання до Амалії та її молодшої сестри Терези, яке невідступно і повністю захоплює, а, звабивши, випробує відсутністю взаємності, нерозділеністю почуття тощо. Усі стилістичні засоби у цій збірці віршів демонструють завороженість Г. Гейне коханням і суміжними йому почуттями, сприйняття світу через них, що передається й зануреному у стиль цих віршів читачу.

Lorelei (H. Heine) [9, с. 103–104]	Лорелей (переклад Р. Osipov, N. Bulyk) [8, с. 178]
Ich weiß nicht, was soll es bedeuten, Daß ich so traurig bin; Ein Märchen aus alten Zeiten, Das kommt mir nicht aus dem Sinn.	Не знаю, що сталося зі мною, В душі моїй смуток і сум; Та казка – порушник покою, Володар усіх моїх дум.
Die Luft ist kühl und es dunkelt, Und ruhig fließt der Rhein; Der Gipfel des Berges funkelt Im Abendsonnenschein.	Смеркається, свіже повітря, І Рейн посивлий тече; На горах виблискують вістря І сонечко вже не пече.
Die schönste Jungfrau sitzet Dort oben wunderbar, Ihr goldnes Geschmeide blitzet, Sie kämmt ihr goldenes Haar.	Сидить там прекрасная діва, Із злата намисто плете, Розчесує втім неквапливо Волосся своє золоте.

<p>Sie kämmt es mit goldenem Kamme, Und singt ein Lied dabei; Das hat eine wundersame, Gewaltige Melodei.</p> <p>Den Schiffer im kleinen Schiffe Ergreift es mit wildem Weh; Er schaut nicht die Felsenriffe, Er schaut nur hinauf in die Höh'.</p> <p>Ich glaube, die Wellen verschlingen Am Ende Schiffer und Kahn; Und das hat mit ihrem Singen Die Lorelei getan.</p>	<p>Гребінчик у діви із злата, І пісню чудову співа; Мелодії сила крилата, – Від неї усе ожива.</p> <p>Мелодія шкіпера кличе, І серце від неї щемить; На діву – юнацьке обличчя, На рифи корабель летить Я знаю, що хвилі поглинуть Корабель і шкіпера вкрай; І все це своїм чудо-співом Вчинила ота Лорелейя.</p>
Лорелей (переклав Леонід Первوماйський) [10, с. 109]	
	<p>Не знаю, що стало зі мною Сумує серце моє, – Мені ні сну, ні спокою Казка стара не дає. Повітря свіжіє: смеркає. Привільний Рейн затих; Вечірній промінь грає Ген на шпильях гірських. Незнана красуня на кручі Сидить у самоті, Упали на шати блискучі Коси її золоті. Із золота гребінь має, І косу розчісує ним, І дики пісні співає. Не співані ще ніким. У човні рибалку в цю пору Піймає нестрепний біл. Він дивиться тільки на гору – Не бачить ні скель, ані хвиль. Зникають в потоці бурхливим І човен, і хлопець з очей, І все це своїм співом Зробила Лорелей.</p>

Погоджуємось з О. Ніколовою, що пейзажна замальовка тут є не надто розлогою, проте дуже значущою для створення романтичного настрою у вірші. «Die Luft ist kühl, und es dunkelt./Und ruhig fließt der Rhein;/Der Gipfel des Berges funkelt/Im Abendsonnenschein». Важливим є акцент на темряві, притаманний романтичному пейзажу, тиші та образі німецької річки Рейн, який часто сприймається як символ романтизму. В першому перекладі зберігається вказівка на

сутінки, як основний час дії («Смеркається, свіже повітря,/І Рейн посивілий тече;/На горах виблискують вістря/І сонечко вже не пече»); в другому перекладі – «Повітря свіжіє: смеркає./Привільний Рейн затих;/Вечірній промінь грає Ген на шпильях гірських». Тож в обох випадках завдяки епітетам та песронфікації Рейну збережено емоційну атмосферу оригіналу [9, с. 103–104]. Не менш цікавим став приклад пейзажної замальовки у вірші «Ein Fichtenbaum».

Ein Fichtenbaum (H. Heine) [11, с. 70]	Ein Fichtenbaum (переклали P. Osipov, N. Bulyk) [8, с. 177–178]
<p>Ein Fichtenbaum steht einsam Im Norden auf kahler Höh. Ihn schläfert: mit weißer Decke Umhüllen ihn Eis und Schnee.</p> <p>Er träumt von einer Palme, Die, fern im Morgenland, Einsam und schweigend trauert Auf brennender Felsenwand.</p>	<p>Стоїть одиноко на півночі сивім, На голій вершині сосна. І снігом іністим, мов саваном білим, Покрита, і мріє вона;</p> <p>Що десь на осонні, на місі спекотнім, У краї, де сонце встає, Стоїть кипарис, мовчазний і самотній, – І звістку він їй подає.</p>
Самотній кедр на стромині (переклав Л. Первوماйський) [8, с. 177]	
	<p>Самотній кедр на стромині В північній стоїть стороні, І, кригою й снігом укритий, Дрімає і мріє вві сні.</p> <p>І бачить він сон про пальму, Що десь у південній землі Сумує в німій самотині На спаленій сонцем скалі.</p>

Унікально високий поетичний рівень цього вірша «Ein Fichtenbaum steht einsam» опосередковано підтверджується тим, що більше 100 композиторів написали до нього більше 300 композицій, де найвідомішою стала мелодія Ф. Зільхера [12, с. 221]. М. Лисенко як пошанувач поезії Г. Гейне «замовив» літераторам перекласти вірші свого улюбленого німецького поета, в результаті чого були створені 12 солоспівів і 2 дуети [13, с. 83]. Ці композиції залишаються і донині найвищою вершиною української вокальної музики [14, с. 57]. У своєму листі від 21.12.1893 р. М. Лисенко писав: «В протязі літа написав музику до тексту Г[енріха] Гейне з «Книги пісень» в перекладі Лесі Українки й М. Стависького. 1) «Коли настав чудовий май...»; 2) «Чого так поблідли ті очі ясні...»; 3) «З мого тяжкого суму...»; 4) «Не жаль мені...»; 5) «Всі люди кохана дурні...»; 6) «На личеньку у тебе цвіте весна красна...»; 7) дуєт «Коли розлучаються двоє...»; 8) балада «В розкішній красі таємничій...»; 9) «На півночі, на кручі, стоїть собі сосна...»; 10) «Тебе моя любка єдина...»; 11) «У мене був коханий рідний край» [15, с. 232–233].

Услід за О. Ніколовою наголошуємо, що використані у перекладах стилістичні засоби: епітети – «півночі сивім» (переклад Осіпова і Булюк), у перекладі Л. Первомайського цей засіб відсутній, від чого, на нашу думку, образ пейзажу слабшає; порівняння «мов саваном білим» і рефрен – «снігом іністим» (переклад Осіпова і Булюк), а Л. Первомайський використав рефрени «кригою й снігом укритий» і «дрімає і мріє вві сні», у Осіпова і Булюк, на нашу думку, порівняння додало образності, а слово «іністий» здається більш багатим і свіжим для уяви, а також більш м'яким ніж «крига» у Л. Первомайського. У другому катрені Осіпов і Булюк передали ідею Г. Гейне без буквального перекладу слова «Palme», слово «Felsenwand» переклали як мис, що не далеко від сенсу буквального пере-

кладу «Felsenwand» як скелі, зокрема у перекладі Л. Первомайського, який також, цілком доцільно, переклав «Palme» як пальму, зберігши за рахунок цього присутність конкретизованого жіночого образу, який Осіпов і Булюк номінували лише займенником «їй».

Перекладам «Fichtenbaum» Б. Грінченка властиві чіткі виділення основних моделюючих опозицій: романтичних героїв «ein Fichtenbaum» – «eine Palme», самотності «einsam» Сосни та Пальми, образу півночі та далекої спекотної країни. У першому варіанті рядки «Ihn schläfert: mit weiser Decke umhüllen ihn Eis und Schnee звучать максимально наближено до оригіналу Г. Гейне: «куняє схилившись у сніг і у кригу / Вдягла її пишно зима», що свідчить про переклад цієї поезії з першотвору.

Пейзажна лірика Г. Гейне являє собою відтворення нерозривного зв'язку природи й людини, яскравість, емоційність, динамізм, пластичність зображення, тонкий психологізм, широкий спектр зображувальних засобів. Услід за І. Приліпко, ми відзначаємо, що ліричний герой у Г. Гейне тонко відчуває й розуміє красу природи, звіряє її свої почуття, знаходить у ній відгуки своїм душевним переживанням, зокрема почуттів кохання. Для Г. Гейне характерний широкий спектр відтворених пейзажів – весняні, осінні, зимові, мариністичні, урбаністичні. Він їх сильно пов'язує з духовним світом людини через паралелізм, проєкцію, контрастність, символізм та інші стилістичні фігури. Особливості репрезентації природи та змістове наповнення пейзажів зумовили специфіку пейзажної лірики Г. Гейне, де природа ставала тлом, засобом і чинником відтворення душевних колізій, пов'язаних із нерозділеним коханням ліричного героя й зображенням усього емоційного спектру цього почуття (синкретизм пейзажної та любовної лірики) [16, с. 196].

Закоханий у троянду метелик, переклад П. Куліша (вірш XXX) [17, с. 80]	Der Schmetterling ist in die Rose verliebt, H. Heine [18, с. 12]
Любить метелик пишну троянду Почасту часто кругом літає, Його ж самого ніжнокрилого Золотом сонце лубо обливає Кого ж кохає пишна троянда? Хтів би я щиро правдоньку знати: Чи соловейко, що знай співає? Чи місяченько, що мовчки сяє? Ніхто не знає кого кохає Пишна троянда, я ж люблю всі їх: Люблю троянду й метеленька І соловейка і місяченька	Der Schmetterling ist in die Rose verliebt, Umflattert sie tausendmal, Ihn selber aber, goldig zart, Umflattert der liebende Sonnenstrahl. Jedoch, in wen ist die Rose verliebt? Das wußt ich gar zu gern. Ist es die singende Nachtigall? Ist es der schweigende Abendstern? Ich weiß nicht, in wen die Rose verliebt; Ich aber lieb euch all! Rose, Schmetterling, Sonnenstrahl, Abendstern und Nachtigall.

Простота і зрозумілість мови робить вірш доступним і зрозумілим. Його переклад відображає ритмічну течію вірша. Цей вірш передає спостереження природи Г. Гейне, данину розмаїттю та красі природи, що виражається словами про «метелика» і його ніжні крила, «пишну троянду», золоті проміння сонця, спів соловейка, сяйво місяця, кохання / Der Schmetterling, goldig zart, die Rose verliebt, der liebende Sonnenstrahl, die singende Nachtigall, der schweigende Abendstern, die Rose verliebt. Цими словами підвищується усвідомлення тонких і любовних стосунків у природі, а ліричне «я» здатне відчувати себе частиною цього природного світу та цінувати його. Слово «Sonnenstrahl» у передостанній строчці вірша / «сонячні промені» у перекладі відсутнє і навпаки, слово «правдоньку» П. Куліш використав, а в оригіналі вірша його немає; дієслово «Umflattert» перекладено в обох випадках його вживання

по-різному: «кругом літає» і «обливає», що урізноманітнює враження від виражених ліриком образів життя природи. Слова німецькою Schmetterling, Abendstern, Nachtigall відповідають у П. Куліша українським словам «метеленько», «місяченько» і «соловейко», що гарно передає піднесену атмосферу любові і мажорного настрою героя, зокрема й за рахунок використання персоніфікації, приписуючи людські риси, такі як любов до природних стихій, що робить вірш жвавішим і створює романтичний настрій. Оригінальний текст не містить афіксів зменшувально-пестливого змісту, хоча швидше за все цілком може передбачати їх, підкреслюючи романтичність в природі, де висвітлюються взаємозв'язки та взаємодія різних стихій природи, а саме метелика, троянди, сонячного промінчика, солов'я та вечірньої зорі. Незважаючи на питання про те, в кого закохана троянда, ліричне «я» виражає свою зацікавленість і гли-

боку любов до всіх цих природних стихій, викликаючи почуття зв'язку з природою. Що стосується форми та мови вірша, то він дотримується правильного розміру, що складається з чотирирядкових строф [18].

Переклади П. Куліша ліричних поезій були опубліковані вже після його смерті у збірці «Позичена кобза». На відміну від багатьох інших перекладів Куліша, що наближалися до переспівів, твори Гейне в його інтерпретації зберігають і ідейний зміст, і прикмети стилю оригіналів. Хвилювання ліричного героя, в яких наростає напруга чуття, що нарешті уривається на найвищій ноті в останньому рядку, цілком відповідає настроєві першотвору. Добре переклав Куліш і інші поезії Гейне, зокрема, пролог до «Книги пісень» з його філософським

виявом роздвоєності світовідчуття поета. 1895 р., перебуваючи у Відні, низку поезій Гейне переклав Микола Вороний, який чи не найближче підійшов до гейневського «дольника». Цікаву спробу відтворення ритміки Гейне знаходимо в його перекладі «Зустрічі». Чимало ліричних поезій Гейне переклав А. Кримський. Як пише сам поет, він «ніде не робив жоднісенських змін, а силкувався перекладати дослівно, – от хіба що інколи, проти моєї волі, в переклад могли позалітати деякі дрібні згадки з моїх власних віршуваль (ті або інші епітети, вислови, синоніми тощо)» [19, с. 186]. Привертає увагу краса поетичності художніх образів у віршах з твору «Подорож на Гарц» 1824 р. Г. Гейне у перекладі О. Черняхівського [20, с. 51; 9, с. 173–174]:

Хлопчик-пастушок	Der Hirtenknebe
Так! Пастух у полі владарь, Трон його – гора крута, Сонечко над головою – То корона золота. У ногах у нього вівці, Мов підлесники двірські; Двораки його – телята, Гордовиті всі такі. Козенята, то актори, А пташки та корови З сопілками та дзвінками, – То музики дворові. Все бринить, співа так любо, І так любо гомонить Джерело та бір сосновий, – Що король здрімав на мить. А тим часом мусить править Вірний пес, міністр його; Люто бреше він, луна йде Геть від галасу того. Сонний владарь промовляє: Влада ся така тяжка! Я волів би дома бути, – Королева там чека! «Там я голову владарську Їй на ручки покладу, В королеви ясных очіх Царство все моє знайду!»	König ist der Hirtenknebe, Grüner Hügel ist sein Thron; Über seinem Haupt die Sonne Ist die große, goldne Kron! Ihm zu Füßen liegen Schafe, Weiche Schmeichler, rotbekreuzt; Kavaliere sind die Kälber, Und sie wandeln stolzgespreizt. Hofschauspieler sind die Böcklein; Und die Vögel und die Küh', Mit den Flöten, mit den Glöcklein, Sind die Kammernusici. Und das klingt und singt so lieblich, Und so lieblich rauschen drein Wasserfall und Tannenbäume, Und der König schlummert ein. Unterdessen muß regieren Der Minister, jener Hund, Dessen knurriges Gebelle Widerhallet in der Rund! Schläfrig lallt der junge König: "Das Regieren ist so schwer; Ach, ich wollt, daß ich zu Hause Schon bei meiner Kön'gin wär! In den Armen meiner Kön'gin Ruht mein Königshaupt so weich, Und in ihren schönen Augen Liegt mein unermeßlich Reich!"

Особливості художньої репрезентації пейзажних замальовок в україномовному перекладі цього вірша Г. Гейне відображені у багатстві використаних лексичних і стилістичних засобів, а саме: 1) синонімів (König / владарь, а не дослівно «король»; Grüner Hügel / поле, а не дослівно «зелений пагорб»); 2) епітетів (номінування пастуха королем; knurriges Gebelle / Люто бреше він, луна йде; голову владарську / In den Armen meiner Kön'gin; В королеви ясных очіх / Und in ihren schönen Augen); 3) метафор (Grüner Hügel ist sein Thron / поле – трон його; die Sonne ist die große, goldne Kron' / сонечко, то корона золота; Kavaliere sind die Kälber / Двораки його – телята; Hofschauspieler sind die Böcklein, und die Vögel und die Küh', mit den Flöten, mit den Glöcklein, sind die Kammernusici / Козенята, то актори, а пташки та корови з сопілками та дзвінками, – то музики дворові; Der Minister, jener Hund / вірний пес, міністр його; Schon bei meiner Kön'gin wär / Королева там чека; Und in ihren schönen Augen liegt mein unermeßlich Reich / в королеви ясных очіх царство все моє знайду); 4) синекдох і метонімії (Über seinem Haupt die Sonne / Сонечко над головою; у ногах у нього вівці / Ihm zu Füßen liegen Schafe; 5) порівнянь (Weiche Schmeichler, rotbekreuzt / Мов підлесники двірські). Словами «Und das klingt und singt so lieblich, und so lieblich rauschen drein /

все бринить, співа так любо і так любо гомонить» підкреслено радісний настрій ліричного героя. При цьому наділення «джерела і бору соснового» цими пташиними і/або людськими якостями «співати і гомоніти» характерне як для поезії Г. Гейне, так й відображення такої антропоморфності природних пейзажів в україномовному перекладі вірша «Хлопчик-пастушок / Der Hirtenknebe». Українському стилю мови відповідає «люто бреше і лунай йде», що О. Черняхівський вдало використав для перекладу короткого німецького словосполучення «knurriges Gebelle» – дослівно «буркливий гавкіт».

У кінцевому рахунку нині наявний у науковій доктрині аналіз поетичних творів Г. Гейне дає чітке розуміння неосязності меж його творчої уяви. Відповідно самому Г. Гейне не вистачило земного життя для оформлення усіх тих образів природи, людини, якими була насичена його душа і за посередництва якої ми мали можливість осягнути чуттєвий, естетичний та інші виміри нашого Всесвіту. Вірші Г. Гейне однозначно захоплюють своєю красою, глибиною і силою. Відчувається, що максимальне занурення у їхнє тло, де виникає рівень описаного у них відчуття навколишнього світу, виявляє мінімальний зв'язок з домінуючими навколо нас пересіченими, лицемірними, закомплексованими, злими, жорстокими, цинічними

і/або іншим чином зіпсованими власними вадами (чи з психіатричним анамнезом) людьми, а, відповідно, містить реальну загрозу крайнє негативної оцінки ними цього стану зі словами на кшталт «ненормального», «безумного» поціновувача поетичного стилю надвисоких енергетичних вібрацій Г. Гейне (вірш 50 з «Ліричного інтермецо»: «Розумію – кохатъ платонічно!» – Мовив радця, страшний, як мана...; Пастор вкинув до того зважливо: «Не повинна любов быть палка: Для здоров'я се дуже шкідливо... За столом було місце маленьке, ... як гарненько, моє ти серденько, розказала б ти їм про любов!» [9, с. 93–94; 6, с. 131]). Застосування герменевтичного підходу до дослідження порушеної у цій статті проблеми передбачає також урахування стоїцизму Г. Гейне. З-поміж іншого він наголошує на марності слів (вірш 13: слова порох дим, вони зрадли [9, с. 77; 6, с. 122]) та справжності тільки дій, зокрема поцілунків коханої тощо.

Висновки. Отже, у художній літературі, залежно від її жанру, пейзаж має різний обсяг. Найменше він представлений у драмі. У ліриці пейзаж виразний, символічний. Метафори та інші тропи, а також їхнє вираження через стилістичні фігури – ампліфікацію (посилення виразності через використання синонімів, гіпербол, градації), градацію (коли наступне слово підсилює чи зменшує предметне й емоційне значення попередніх слів), паралелізм (тотожне чи подібне розташування елементів мови в суміжних частинах тексту, що, співвідносячись, створюють єдиний поетичний образ), повтори (анафору; епіфору; на початку і в кінці – симплоку, у кінці одного вірша чи речення і на початку другого, суміжного із ним – анадіплосис; рефрен), риторичних запитань і оклику (для посилення уваги до зображуваного предмета, думки), персоніфікацію та інше – широко використовують для опису настрою і почуттів ліричного героя, зокрема почуттів єдності і гармонії з навколишнім світом, отождолення з ним тощо. Особливого розвитку ліричні пейзажі набувають у літературі XIX–XX ст., зокрема у творчості Г. Гейне.

Пейзаж у художній літературі – це обмежений світоглядом образ природи, що відображений у свідомості автора, його емоціях, почуттях, ідеях, уявленнях, знаннях про довкілля і відношення до нього. Трансцендентальна сутність цих образів охоплюється людською психікою повністю, але у художній літературі відображається тільки та їхня частина, яку автор може описати ресурсами своєї свідомості через доступні йому лексеми тощо. Неартикульована частина образів передається читачу (слухачу) інерцією ідей використаних слів, почуттями та іншими пов'язаними із ними каналами передачі енергії інформації про відповідний предмет, зокрема природу. Окрім усіх використаних автором ресурсів повнота і якість сприйняття поданої ним інформації детермінується також рівнем психічного розвитку її акцептора (читача, слухача). У цьому відношенні автор твору виконує активну, а акцептор твору пасивну роль. При цьому тільки єдиний діапазон душевного стану із Г. Гейне, дозволяє сприймати мажорні, мінорні та змішані тона сильної експресії образів його лірики, інакше виникає відчуття пригнічення від висловленого ним суму, гротескності, пафосності і/або несправжності стилістичних форм вираження кохання (захоплення ним), недовіри до автора тощо.

Україномовний переклад пейзажних замальовок досліджуваної у цій роботі поезії став особливою художньою формою

відтворення смислів, які автор заклав у вірші. Його особливість полягає в тому, що він потребує не просто перефразування чи формулювання дефініцій, а відчуття реального авторського переживання, відображеного в ліричних віршах, і рівноцінної передачі читачеві цього у перекладі. Ці переживання у віршах Г. Гейне досліджуються перекладачем не як застигла форма, а як мінлива субстанція, що трансформується внаслідок зусиль власної душі та внаслідок дії на неї зовнішніх чинників у конкретні проміжки часу.

Рівень оперування Г. Гейне німецькою мовою багато в чому безпрецедентний і віртуозний, оскільки дозволив йому раціонально, тонко й вишукано описати емоційно-чуттєвий простір власної душі. Позначаючи силу, палкість, нетерплячість, яскравість світла почуттів, захоплення цим та іншими душевними вібраціями високого порядку, Г. Гейне щедро використовує метафоричну, гіперболічну, епітетичну та іншу подібну семантику, вміло поєднану синтагматичними зв'язками. Майстерність використаних ним поетичних мовленнєвих тропів і римованих віршів підтверджується ще й тим, що ця лірика надихнула сотні композиторів на створення музичних творів, зокрема Ф. Зільхера, М. Лисенка.

«Книга пісень» та інші збірки ліричних творів Г. Гейне відзначаються високою художньою майстерністю, лірико-емоційною силою та глибиною поетичних образів. Для українських перекладів творів Г. Гейне характерне збереження стрижневих компонентів його пейзажних замальовок. Водночас дослівна передача змісту його лірики часто поєднувалася з використанням герменевтичних методів. У цих випадках трансляції світоглядних понять та образів німецької нації відображалися через відповідні аналоги української культури (назви річок, птахів, музичних інструментів тощо), зокрема поширених у західних теренах України, звідки родом перші україномовні перекладачі гейневської лірики. Художній переклад віршів Г. Гейне вимагає від перекладача розуміння значень засобів літературного твору, функціонального спрямування образно-виражальних прийомів. Зокрема, перекладач вивіряє епітети, метафори, метонімії, синекдохи, гіперболи, алегорії, літоти, іронію, символи та інші тропи, а також їхню інструментальну роль. Україномовні переклади Л. Українки, на прикладі ліричних творів Г. Гейне з циклу віршів «Ліричне інтермецо», характеризуються арифметичним еквівалентом слів, які автор використав німецькою в їхньому оригіналі. Відповідно їхня творчість математично може бути обрахована й сформульована у вигляді єдиного алгоритму відчуття природи, зокрема кохання до людини, сприйняття й відтворення його у словах, які у подальшому можуть бути використані як людиною, так і штучним інтелектом.

Дослідження строфічної організації (де строфа – частина вірша, що об'єднана з іншим аналогічними частинами в одне ціле інтонаційно, за змістом і римою – співзвучністю віршованих закінчень, а також використаних для цього метру – чергування ідентичних ритмічних елементів тексту і складу – ямбу, хорею, дактилю тощо), детермінант місця кожного компонента та інших особливостей функціонально-структурних зв'язків у вірші, ритму (рівномірного, послідовного чергування звуків такту віршування) й звуконаслідування (від давньогрец. *ὄνοματολογία* – *ономатопея*), тропів і стилістичних фігур відповідно до правил науки про поезію (версифікації) разом дає змогу декодувати художню мову Г. Гейне та визначити правильність україномовних перекладів його поезії.

Література:

1. Epstein J. Wit, Exile, Jew, Convert, Genius The life and art of Heinrich Heine. Commentary. Jun 2018. Vol. 145 Iss. 6. P. 40–46.
2. Ніколенко К., Ніколенко О. Переклади Генріх Гейне. Книга пісень. Рідний край. 2014. № 2 (31). С. 55–63.
3. Гейне Г. Вибрані твори. Переклад, пояснення і ред. Д. Загула. Т. 1. Харків-Київ: Державне видавництво України. 1930. 284 с.
4. Гейне Г. Про художню творчість: збірник. Упоряд., вступ, ст. та приміт. Б. М. Гавришківа. К.: Мистецтво, 1988. 351 с.
5. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі: монографія. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2012. 376 с.
6. Українка Л. Повне академічне зібрання творів: у 14 т. Т. 8. Переклади: поезія, проза, драма, публіцистика та ін. Ред., передм. М. Стріха; упоряд. О. Маланій, О. Белих, Л. Бондарук, І. Біскуб, В. Сірук, В. Соколова; комент. О. Полухович. Луцьк: ВНУ ім. Л. Українки, 2021. 1120 с., 16 с. іл.
7. Гейне Г. Книга пісень. Пер. Л. Українки, М. Стависького. Львів: Тов-во ім. Шевченка. 1892. 103 с.
8. Osipov P., Bulyk N. Переклад класиків німецької поезії українською мовою. Trends of philological education development in the context of European integration: collective monograph. Edited by authors. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2021. 284 p.
9. Heine H. Werke und Briefe in zehn Bänden. Herausgegeben von Hans Kaufmann. Textrevision und Erläuterungen von Gotthard Erler. 2. Auflage. Band 1. Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag. 1972. 212 s.
10. Шалагінов Б. Б. Розвиваючи творчу яву читача: монографічний аналіз вірша Генріха Гейне «Лорелей». Іноземні мови в навчальних закладах. 2004. № 1. С. 109–112.
11. Heine H. Im Anfang war die Nachtigall: Aus Lyrik und Prosa. Verlag Neues Leben. Berlin. 1966. 447 s.
12. Недзельська А. С. «Основні напрями використання музики при вивченні поезії Г. Гейне у 9 класі». Освіта і наука – 2022. 36. наукових праць. К: НПУ імені М.П. Драгоманова. 2022. С. 221–223.
13. Скорульська Р., Харчук Р. Остання зірка «Плеяди». Слово і час. 1998. № 3. С. 81–85.
14. Очеретяний В. В. Громадсько-політична та наукова діяльність М. А. Славинського (1868–1945 рр.): дис. на здобуття наук. ступ. канд. іст. наук: спец. 07.00.01. Запоріжжя. 2009. 217 с.
15. Лисенко М. В. Листи. К.: Мистецтво. 1964. 533 с.
16. Приліпко І. Художнє вираження ознак пейзажної лірики у творчості Т. Шевченка та Г. Гейне. Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство). 2017. № 2 (20). С. 191–196.
17. Куліш П. О. Позичена кобза: переспіви чужомовних співів. Женева: Українська друкарня. 1897. 120 с.
18. Heine H. Neue Gedichte. Hamburg: Hoffmann und Campe. 1844. 426 s.
19. Коптілов В. Гейне на Україні. Всесвіт. 1973. № 2. С. 183–190.
20. Гейне Г. Подорож на Гарц. Переклад О. Черняхівського з передмовою і поясненнями д-ра І. Франка. Львів: Накладом Українсько-руської видавничої спілки, зареєстрованої спілки з обмеженою порукою у Львові. 1902. С. V+88.

Makarenkov O. Features of landscape sketches artistic representation in Ukrainian translations of H. Heine's poems

Summary. The article reveals the features of landscape sketches artistic representation in Ukrainian translations of Heinrich Heine's poems. It was established that in fiction,

depending on their genre, the landscape has a different volume. It is least represented in the drama. In the lyrics, the landscape is expressive, symbolic. The psychological parallelism, personification, metaphors and other tropes are widely used to describe the mood of the lyrical hero – feelings of unity, harmony, harmony, etc. Lyrical landscapes are especially developed in the literature of the 19th and 20th centuries, in particular in the work of H. Heine.

It was determined that the Ukrainian translation of poetry is a special artistic form of reproduction of the meanings that the author laid down in the poem. Its peculiarity is that it requires not just paraphrasing or formulation of definitions, but a feeling of the author's real reliving, which are reflected in the lyric verses, and its equivalent transfer to the reader of this poetry translation. These reliving in H. Heine's poems are studied by the translator not as a frozen form, but as a changing substance that transforms as a result of own soul efforts and due to the effect of external factors on this during specific periods of time.

It is emphasized that H. Heine's level of operation in the German language is in many ways unprecedented and virtuosic, as it allowed him to rationally, subtly and elegantly describe the emotional and sensual space of his own soul. Denoting the strength, ardor, impatience, brightness of the feelings light, fascination with this and other soul vibrations of a high order, H. Heine generously uses metaphorical, hyperbolic, epithetic and other similar semantics, skillfully combined by the syntagmatic links. The perfection of the poetic speech tropes and rhyming poems used by him is also confirmed by the fact that this lyric poetry easily and at ease inspired hundreds of composers to create musical works for this, in particular by Friedrich Silcher, Mykola Lysenko etc.

It is concluded that the "Book of Songs" and other collections of lyrical works by H. Heine are characterized by high artistic skill, lyrical-emotional power and depth of poetic images. Ukrainian translations of H. Heine's works are characterized by the preservation of the core components of his landscape sketches. Concomitantly, the literal transmission of his lyrics meanings was also often combined with the use of hermeneutic methods. In these cases, the translations of the German worldview concepts and images were reflected through the corresponding analogues of Ukrainian culture (names of rivers, birds, musical instruments, etc.), in particular the Western territories of Ukraine, where the first Ukrainian-language translators came from. The artistic translation of his poems requires the translator to understand the meanings of the literary works means, the functional direction of figurative and expressive techniques. In particular, the translator verifies epithets, metaphors, metonymies, synecdoches, hyperboles, allegories, litotes, irony, symbols and other tropes, as well as its instrumental role. The explore of strophic organization, determinants of each component place and other features of functional-structural ties in the poem, rhythm and onomatopoeia, tropes and stylistic figures, in accordance with the rules of the science of poetry (versification), together enables to decipher the artistic language of H. Heine and to determine the correctness of his poetry Ukrainian translation.

Key words: poem, nature image, landscape sketch, poetry, representation, trope, artistic language, artistic translation.

*Мосієвич Л. В.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
факультету іноземної філології
Запорізького національного університету**Бистра М. О.,**кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціогуманітарних дисциплін
Київської державної академії декоративно-прикладного мистецтва
і дизайну імені Михайла Бойчука*

МЕТАЛУРГІЙНІ ТЕРМІНОЛОГІЧНІ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

Анотація. Метою статті є дослідити способи перекладу україномовних металургійних термінологічних словосполучень англійською мовою. Металургія асимілює суміжні науки – технічні (механіка, транспорт), природничі (хімія; екологія), фізико-математичні. Саме тому, на наш погляд, металургійна терміносистема (МТС) характеризується великою кількістю термінологічних словосполучень.

Широка поширеність термінів-словосполучень продиктована необхідністю номінації комплексних багатокомпонентних понять, уточнення професійних об'єктів. Багатокомпонентні терміни складаються з основного компоненту (ОК), одного або декількох лівих визначень (ЛВ), і одного або декількох прийменникових визначень (ПВ), які уточнюють і модифікують зміст терміна. З'ясовано, що для англійських багатокомпонентних термінів із типовим лівим розгортанням характерні залежні компоненти, які розташовуються зліва від основного компонента, для українських багатокомпонентних термінів, навпаки, властиве праве розгортання. Цей факт слід обов'язково враховувати під час перекладу багатокомпонентних термінів. Визначено, що металургійні багатокомпонентні терміни можуть мати прийменниковий та безприйменниковий зв'язок. Терміни останнього типу створюють проблеми при перекладі. Ми визначили послідовність перекладу багатокомпонентних термінів: в термінах з безприйменниковим зв'язком треба знайти основний компонент (як правило, це – останній) та, починаючи з нього, зліва праворуч перекладати весь термін. Терміни, які містять прийменники, зазвичай перекладаються послідовно зліва праворуч. Кількість компонентів в термінах може змінюватися в мові перекладу через граматичні трансформації. Це пов'язано з різною граматичною будовою української та англійської мов. Серед багатокомпонентних термінів більшу кількість складають трикомпонентні терміни, проте існують чимало чотири- та п'ятикомпонентних термінів.

Ключові слова: термінологічні словосполучення, безприйменниковий зв'язок, металургія, прийменниковий зв'язок, способи перекладу.

Постановка проблеми. Сучасна металургійна термінологія знаходиться у періоді становлення та оптимізації, що спричинено відходом від уживаних раніше російськомовних зразків і стандартів як у творенні, так і перекладі термінів. Проблему

також ускладнює відсутність повного україно-англійського або англо-українського словника металургійних термінів.

Аналіз останніх досліджень. Істотний внесок у вирішення проблеми перекладу термінів зробили такі українські науковці як Л. Білозерська [1], А. Д'яков [2], Л. Гречина [3], В. Карабан [4]. Саме переклад металургійних термінів вивчали К. Тарасенко, В. Михайліченко [5], М. Бережна, К. Лозовська [6]. Проте, ці розробки здійснювались на основі фахових англійських текстів та розглядався переклад термінів українською мовою. Наше дослідження присвячено вивченню перекладу металургійних термінів англійською мовою.

Мета роботи: дослідити способи перекладу україномовних металургійних термінологічних словосполучень англійською мовою. Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань: 1) визначити продуктивні моделі утворення україномовних багатокомпонентних металургійних термінів; 2) визначити способи їх перекладу.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше здійснено перекладацький аналіз україномовних металургійних термінологічних словосполучень англійською мовою на основі сайтів металургійних підприємств України.

Виклад основного матеріалу. Металургія асимілює суміжні науки – технічні (механіка, транспорт), природничі (хімія; екологія), фізико-математичні. Саме тому, на наш погляд, металургійна терміносистема (МТС) характеризується великою кількістю багатокомпонентних термінів. Роль термінологічних словосполучень полягає не тільки в диференціюванні понять, але і в систематизації парадигматичних відносин між ними. В українському мовознавстві усталеним є поділ словосполучень на прості й ускладнені, запропонований І. Р. Вихованцем. Згідно з цим поділом до простих належать двокомпонентні словосполучення, а ускладненими називаються сполуки, які складаються мінімум з трьох компонентів [7 с. 16]. Тобто, в нашому дослідженні до багатокомпонентних термінів ми відносимо терміни-словосполучення з кількістю компонентів від трьох до п'яти й більше. Необхідність їх очевидна, оскільки вони мають конкретніше, точніше значення завдяки залежним словам, що уточнюють значення певної термінолексми. Вони відносяться до аналітичних термінів, мають чітке визначення, відрізняються стійкістю і семантичною

цілісність поняття. Аналіз словникових статей металургійної термінології показав, що 46% досліджених термінів є багатокомпонентними. 3-поміж них трикомпонентні становлять 88%, це – складні словосполучення. О. Тараненко стверджує, що понад 70% термінів у різних терміносистемах – це словосполучення. Однак, чимало лінгвістів не визнають наявності у мові багатокомпонентних термінів, називаючи їх концептуальними об'єднаннями. Така позиція має перевірятися вимогами до терміна: якщо всі вимоги дотримані, то нема підстав відмовляти термінові у його термінологічності незалежно від його лексичної довжини [8].

В основі складних словосполучень лежить модель абсолютно простого словосполучення. На основі цього виділяються три типи складних словосполучень: 1) просте словосполучення + залежне від нього окреме слово; 2) ядерне слово + залежне від нього словосполучення; 3) ядерне слово + два залежних слова, не пов'язаних між собою, і такі, які не утворюють словосполучення. Значно менше досліджуваної термінології представлено чотирикомпонентними номінативними одиницями. Дериваційною основою для їх утворення є переважно трикомпонентні терміни-словосполучення. Інші моделі чотирикомпонентних термінів-словосполучень утворюються додаванням до трикомпонентних термінів прикметників (дієприкметників), іменників та прислівників.

Термінів, що складаються з п'яти компонентів, у досліджуваній терміносистемі мало. Їхня наявність може бути пояснена неможливістю заміни їх більш стислими конструкціями. Ці терміни також утворилися шляхом максимального ускладнення терміноодиниць меншої структури, тому для них характерні ті самі типи відношень, що і для чотирикомпонентних термінів-словосполучень.

На думку Гаращенко Л.Б. у межах сучасних термінологій складні терміни переважають, тому що складні терміни найбільш повно відображають характерні ознаки поняття, що ними називається [9, с. 132]. Продуктивність аналітичних термінів пояснюється високою здатністю до різноманітного комбінування та можливістю збільшувати склад компонентів по мірі нагромадження ознак, за допомогою яких здійснюється послідовна диференціація певних явищ [10].

Разом із тим перевага термінологічних словосполучень йде у розріз із однією з важливих вимог, що ставляться до термінів, а саме – з вимогою раціональної стислості терміна. При творенні багатокомпонентних термінів ця вимога фактично порушується. В. В. Чумак вважає вирішальним чинником, що визначає оптимальну довжину терміна [11, с. 222]. Тож оптимальною довжиною терміна має бути така, що як найточніше передає його значення.

На сучасному етапі розвитку терміносистем спостерігаються дві протилежні тенденції: перша виражається у прагненні до семантичної регулярності, що приводить до створення термінів – складних слів і термінів-словосполучень, друга полягає у прагненні до стислості, що зумовлює утворення термінів-слів і термінів-скорочень. При цьому термінологічні словосполучення є невід'ємною частиною терміносистеми, виконуючи номінативну й комунікативну функції терміна, і становлять єдине складне найменування науково-технічного поняття [12, с. 236].

У трикомпонентних словосполученнях уточнювальну інформацію про предмет найчастіше має перший компонент,

де він виступає в ролі диференціатора поняття, наприклад: *виробництво гнutoї арматури* – *production of bent rebar*, *охолодження коксового газу* – *cooling of coke gas*.

Іноколи трикомпонентні терміни при перекладі англійською стають двокомпонентними (*арматурний прокат в мотках* – *rebar in coils*, *агломераційна залізна руда* – *sintering ore*), або чотирикомпонентними (*холодокатаний конструкційний прокат Cold-structural rolled products*, *концентрат заліззорудний магнетитовий* – *iron ore magnetite concentrate*, *шлак доменний гранульований* – *Granulated blast-furnace slag*, *цех переробки металопродукції* – *Metal Product Processing Shop*).

Трикомпонентні терміни в металургії переважно утворюються за наступними моделями: іменник + прикметник + іменник: *цех порошкової металургії* – *shop of powder metallurgy*, прикметник + прикметник + іменник: *ланцюгові волочилні стани* – *chain-driven drawing mills*.

Як показав аналіз, група трикомпонентних термінів утворюється на основі двокомпонентних термінів. Використання іменника як стрижневого елемента в кінцевій позиції є характерним для всіх типів трикомпонентних термінів. Перший прикметник (дієприкметник) виконує уточнювальну функцію.

Чотирикомпонентні металургійні терміни представлені незначною кількістю словосполучень. Це зумовлено незручністю вимови і написання подібних багатокомпонентних термінів, оскільки вони пов'язані лише семантично. Дериваційною базою для їх творення переважно є трикомпонентні терміни-словосполучення. Чотирикомпонентні терміни можуть залишати цю кількість компонентів при перекладі: *цех переробки металургійних шлаків* – *Metallurgical Slag Recycling Shop*, *безперервного розливання конвертерної сталі* – *BOF Steel Continuous Casting*.

У досліджуваному нами корпусі є спорадичні випадки відтворення чотирикомпонентних термінів за допомогою трьох компонентів в англomовному перекладі: *відділення безперервного лиття заготовок* – *continuous casting department*, *плоский вуглецевий прокат Америки* – *Flat Carbon Americas*.

Іноколи чотирикомпонентні терміни стають п'ятикомпонентними: *гарячекатаний лист із сочевичним рифленням* – *hot-rolled sheet with lenticular structure*.

Як ми бачимо з наведених прикладів, багатокомпонентність термінів досягається шляхом уточнення або конкретизації значення, вираженого стрижневим іменником. Синтаксичний спосіб побудови металургійних термінів є найбільш продуктивним і має велике значення для поповнення всієї галузевої термінології. Багатокомпонентні терміни, які характеризуються наявністю двох чи більше кореневих морфем, з одного боку, точно і повно відображають потрібне явище, а з іншого – менш схильні до полісемії через специфіку кореневих основ, які їх утворюють [13, с. 49].

На основі використання прийменників термінологічні словосполучення діляться на два типи:

1) конструктивно відкриті:

киплячі, напівспокійні, спокійні, леговані і низьколеговані марки сталі – *rimmed steel, semikilled steel, killed steel, alloyed steel and low-alloyed steel*;

2) конструктивно закриті: *пресування металевих порошків* – *molding of metal powders*, *розливання в виливниці* – *pouring steel into ingot moulds*.

Аналіз показав, що конструктивно відкриті термінологічні словосполучення превалюють в україномовній та англомовній металургійній термінології.

Структурна ієрархія багатокомпонентних металургійних термінів відбиває змістову системність металургійної термінології: побудова складених термінів здійснюється в основному в напрямку створення багатоланкових словотвірних термінологічних парадигм за рахунок послідовної, поетапної конкретизації вихідного терміна з родовим значенням означальними компонентами у функції видових кваліфікаторів. Кількісно переважають трикомпонентні терміни, але чотирикомпонентні терміни мають найбільш структурних моделей.

Багатокомпонентні терміни складаються з основного компоненту (ОК), одного або декількох лівих визначень (ЛВ), і одного або декількох прийменникових визначень (ПВ), які уточнюють і модифікують зміст терміна. Для англійських багатокомпонентних термінів із типовим лівим розгортанням характерні залежні компоненти, які розташовуються зліва від основного компонента, для українських багатокомпонентних термінів, навпаки, властиве праве розгортання. Цей факт слід обов'язково враховувати під час перекладу багатокомпонентних термінів.

У загальному випадку структурна схема україномовної термінологічної групи може бути представлена в наступному вигляді:

ОК →ЛВ1→ЛВ2

У загальному випадку структурна схема англомовної термінологічної групи виглядає навпаки, з розгортанням справа-ліворуч:

ЛВ2←ЛВ1←ОК

Наприклад: *стан холодної прокатки – cold rolling mill*. Основний компонент в мові оригіналу, стан, стає останнім компонентом в мові перекладу. Аналогічним є приклади: *Валки сортових станів – section mill rolls, прутки гарячекатанні круглі – hot-rolled round bars*.

Проте, трапляються випадки, коли багатокомпонентні терміни перекладаються зліва праворуч, слово за словом:

- *компонентне пресування для сталеливарної або композитної шихти – composite briquette for steelmaking or ironmaking furnace charge*;

- *злитки для виробництва сортового проката – ingots for rolling bars*.

Багатокомпонентні терміни в МО можуть втрачати декілька компонентів при перекладі: *агрегат газокисневого рафінування металу – gas-oxygen refiner*, або, навпаки, додавати кількість компонентів: *розливання сталі у виливниці – pouring steel into ingot moulds*.

Найбільш складними для перекладу є багатокомпонентні термінологічні атрибутивні словосполучення. Треба знайти основний компонент (як правило, це – останній) та, починаючи з нього, зліва праворуч перекладати весь термін.

Висновки. Таким чином, наявність термінологічних словосполучень в металургійній термінології експліцитно показує, що ця галузь розвивається, зазнає змін та ускладнення. Аналіз металургійної терміносистеми дав змогу виявити продуктивні термінотворні моделі. Найчисленнішою групою є трикомпонентні терміни, які утворюються за наступними моделями:

- прикметник + іменник + іменник (A + N + N),
- іменник + прикметник + іменник (N + A + N),
- іменник + іменник + іменник (N + N + N),
- дієприкметник + іменник + іменник (P.II + N + N),
- дієприкметник + іменник + іменник (P.I + N + N).

Термінологічні словосполучення викликають найбільш труднощі при перекладі металургійних термінів. Якщо багатокомпонентний термін не має прийменників, то він перекладається англійською мовою, починаючи з останнього компонента в українському терміні, тобто, справа ліворуч. Словосполучення з прийменниковим зв'язком зазвичай перекладаються послідовно, лінійно. Кількість компонентів при перекладі може змінюватися.

Література:

1. Білозерська Л. П. Термінологія та переклад : навч. посіб. Вінниця, 2010. 232 с.
2. Дьяков А. С. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ : Вид. дім "KM Academia", 2000. 218 с.
3. Гречина Л. Б. До проблем лексичних труднощів перекладу науково-технічної літератури. *Вісник Житомирського державного університету*. 2011. № 57. С. 23–30.
4. Карабан В.І. Переклад англомовної наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова Книга, 2020. 576 с.
5. Тарасенко К. В., Михайліченко В. Р. Переклад текстів металургійної галузі: особливості та стратегії. *Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки*, 2015. № 3–4. С. 42–48.
6. Бережна М. В., Лозовська К. О. Етапи перекладу термінів та професіоналізмів (на матеріалі текстів металургійної тематики). *Science and Education a New Dimension. Philology, VIII (72), Issue 241*, 2020. Р. 7.
7. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови. Київ : Пульсари, 2004. 400 с.
8. Тараненко О. О. Місце метафори в словотворчих процесах. *Мовознавство*. 1986. № 3. С. 11–16.
9. Гаращенко Л.Б. Аналітизм як тип термінологічної номінації. Лінгвістичні дослідження: *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*. Харків, 2012. Вип. 34. С. 223–228.
10. Книщенко Н. П. Аналітичні терміни національної терміносистеми дорожнього будівництва. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Сер. : Філологічні науки*. 2014. Кн. 1. С. 132–135.
11. Чумак В.В. Соціологічний термін як одиниця галузевої терміносистеми *Термінологічний вісник*. 2019, Вип. 5. Київ : Інститут української мови НАНУ, С. 220–229.
12. Малевич Л. Д. Багатокомпонентні термінологічні одиниці і проблема їх кодифікації. *Українська термінологія і сучасність*. Київ, 2009. Вип. VIII. С. 35–38.
13. Бойко І.І. Структурні моделі багатокомпонентних термінів-словосполучень у косметології. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки»*. № 3, 2015. С. 47–54.
14. Mosiyevych L. Peculiarities of English metallurgical terms on their Ukrainian translation. Development of scientific, technological and innovation space in Ukraine and EU countries: collective monograph / ed. Jankovska A. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2021. С. 45–75. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/179>.

Mosiyevych L., Bystra M. Metallurgical term phrases and their translation into English

Summary. The goal of the article is to explore methods of translating Ukrainian metallurgical multicomponent terms into English. Metallurgy assimilates related sciences such as technical (mechanics, transportation), natural (chemistry, ecology), and physical-mathematical disciplines. Therefore, in our view, the metallurgical terminology system (MTS) is characterized by a large number of terminological phrases.

The widespread use of term phrases is dictated by the need to nominate complex and multi-component concepts, specify professional objects, and define terms. Multi-component terms consist of a main component (MC), one or several left definitions (LD), and one or several prepositional definitions (PD) that specify and modify the content of the term. It has been clarified that for English multi-component terms with typical left deployment, dependent components located to the left of the main component are typical. Conversely, for Ukrainian multi-component terms, right deployment is typical.

This fact must be taken into account during the translation of multi-component terms.

It has been determined that metallurgical multi-component terms can have prepositional and non-prepositional connections. Terms of the latter type pose challenges in translation. We have identified the sequence of translating multi-component terms: in terms with non-prepositional connections, it is necessary to find the main component (usually the last one) and, starting from it, translate the entire term from left to right. Terms containing prepositions are usually translated sequentially from left to right.

The number of components in terms may change in the translated language due to grammatical transformations. This is related to the different grammatical structures of Ukrainian and English. Among multi-component terms, the majority are three-component terms, but there are also many four- and five-component terms.

Key words: multi-component terms, non-prepositional connection, metallurgy, prepositional connection, translation methods.

*Mosiienko O. V.,**Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Philology and Translation
Zhytomyr Ivan Franko State University*

A RHETORICAL ASPECT OF TRANSLATING ENGLISH NEWS HEADLINES INTO UKRAINIAN

Summary. This study delves into the intricate realm of translation, specifically focusing on the rhetorical elements of ethos, pathos, and logos, as manifested in news headlines from English to Ukrainian. Utilizing the BBC News and Voice of America websites as a primary source, we compare original English headlines with their Ukrainian counterparts to analyze how these rhetorical aspects are rendered in translation. Through a systematic examination of selected headlines, we aim to shed light on the multifaceted nature of translation and its implications for conveying persuasive elements across linguistic and cultural boundaries. News headlines serve as powerful tools for persuasion, employing various rhetorical strategies to capture readers' attention and convey information effectively. Among the key rhetorical elements employed in headlines are ethos (appeal to credibility), pathos (appeal to emotions), and logos (appeal to logic and reason). Irrespective of the situation, readers generally favor individuals who exhibit fairness and impartiality over other sources of information. Additionally, readership is inclined to have confidence in those with a notable reputation, especially in situations where issues are contentious and arguments are unclear. Pathos encompasses the emotional or affective appeals that give persuasive messages their ability to urge an audience to act. Pathos appeal demonstrates how emotions can influence the judgment of audience. Effective persuasion of the audience hinges on the speaker's ability to provide clear reasoning, elaborate on facts, and offer compelling evidence. Logos serves as a persuasive tool grounded in logic and causality. Unlike appealing to emotions or employing artistic language, logos convinces readers through the inherent logic and causality of language means used in the news headlines. Translation of such headlines introduces additional complexities, as linguistic and cultural nuances must be carefully navigated to ensure the intended rhetorical impact is preserved. For this study, we select headlines that demonstrate clear employment of ethos, pathos, and logos in their original English versions and analyze how these elements are translated into Ukrainian. Each headline is scrutinized for its rhetorical features, considering linguistic choices, cultural context, and rhetorical strategies employed.

Key words: headline, translation, rhetoric, ethos, pathos, logos.

Introduction. Translating the title can be considered a separate problem in translation theory, the successful resolution of which largely determines the success of translating the entire text. It is worth noting that when translating article headlines in newspapers and magazines, the translator's task is not merely to translate it into another language, but to preserve the primary function of the headline – to attract the reader's attention to the issue being addressed in the article, intrigue the readers and encourage them to read the arti-

cle. The field of translation studies has witnessed an increasing interest in the rhetorical aspects of translating news headlines from English into various languages. The significance of this research lies in the pivotal role that news headlines play in shaping public perception, disseminating information, and influencing opinions [1, c. 102–104; 2, c. 5–8]. In the context of translating news headlines from English into Ukrainian, understanding the rhetorical elements becomes particularly crucial due to linguistic and cultural nuances. This article aims to delve into the rhetorical aspects of news headlines translation, focusing on ethos, pathos, and logos, and their role in enhancing credibility, resonance, and rationality, respectively.

The analysis of recent research and publications. News headlines, as succinct and impactful summaries of news articles, have been studied by various scholars [3; 4; 5; 6]. Headings are special tools that help to structure the thematic content of a text and highlight the most important textual information, aiding in forming the initial overview of its content. Naturally, authors strive to attract their audience's attention with the headline and facilitate comprehension of the entire text [7, c. 389–390; 8, c. 29–30; 9, c. 158; 10, c. 127–128; 11, c. 102–103]. News headlines are a medium of communication that condenses complex information into a brief, attention-grabbing statement. Furthermore, Allan Bell emphasizes the importance of headlines as a form of language play, showcasing creativity within the constraints of brevity and informativeness [3].

Recent studies in the USA and Europe have explored the evolving nature of news headlines in the digital age. Scholars like David Crystal [12] have examined the impact of digital media on headline writing, emphasizing the need for succinctness and clarity in an era of information overload. Crafting a successful headline involves more than just summarizing news stories accurately; it also requires a comprehension of the intended audience by news producers [13, c. 697–699]. Some researchers have focused on linguistic strategies in headlines, uncovering the dynamic relationship between language and culture in shaping news discourse [14, c. 121–123].

Furthermore, several scholars have delved into the factors contributing to mistranslation and highlighted the potential for text transformation during headline translation, suggesting that translators may inject their own perspectives, leading to the alteration of news content [15]. Some scholars have examined the impact of mistranslation on news consumers, positing that misleading headlines can distort readers' memory, reasoning, and behavioral intentions. As globalization continues to deepen, linguists have provided systematic analyses of global news translation, underscoring the pivotal role of authoritative organizations in news translation processes [16]. Furthermore, foreign scholars explored the char-

acteristics and translation strategies employed in news translation within the context of globalization, offering novel insights for news translation practices [4]. However, there is a paucity of research specifically addressing the translation of news headlines from English into Ukrainian. Notable exceptions include the works of linguists, who explored challenges faced by translators when dealing with culturally-loaded headlines.

The outline of the key research findings. The aim of this research is to enhance the role of rhetoric in translation, particularly focusing on news headline translation. It is anticipated that this study will contribute valuable insights into the translation of news headlines. From a theoretical standpoint, examining the translation of news headlines through a rhetorical lens offers insights into the application of rhetorical persuasion in the translation process. This approach can facilitate more precise information transmission. Furthermore, it introduces a fresh theoretical perspective to the translation of news headlines. On a practical level, investigating news headline translation from a rhetorical perspective serves as a guiding framework for translators. This framework assists translators in employing rhetorical persuasion effectively, thereby enhancing translation quality and preserving the accuracy of the original news content.

According to the principles of ancient rhetoric, the most efficient means of persuasion include the rhetorical appeals of ethos, pathos, and logos. Ethos, as a rhetorical appeal, refers to the credibility and trustworthiness projected by the communicator. Regardless of the context, individuals tend to trust those who appear fair and just compared to other speakers. Moreover, individuals are more likely to place trust in those with a relatively high reputation, particularly in matters that are still contentious and lack clear arguments [17; 18]. Thus, the character of the speaker plays a crucial role in achieving successful persuasion.

In the context of news headlines translation, maintaining the ethos of the source text is crucial for preserving the integrity of the information. Translators must carefully consider the tone, style, and cultural nuances to ensure that the translated headline conveys the same level of credibility as the original [19, c. 334]. Research on news credibility emphasizes the significance of trustworthy sources [17]. Ethos in news headlines is crucial for building audience trust and belief in the information presented [20, c. 270–275].

One of the primary challenges in maintaining ethos during translation lies in navigating cultural differences. A translator must be attuned to the cultural context of both the source and target languages to accurately convey the intended ethos. For instance, a headline that relies on humor or sarcasm in English may not have the same effect when translated into Ukrainian, necessitating a careful balancing act to preserve credibility. The BBC, as a renowned global news organization, employs various rhetorical strategies to enhance the credibility of its news headlines. Ethos, focusing on the credibility and trustworthiness of the communicator, plays a pivotal role in achieving this objective as it can be seen in the following example: *UN chief urges probe into Gaza aid convoy tragedy* [BBC 1.03.2024]. By attributing the key role to the United Nations (*UN chief*) in the events described, the BBC establishes credibility through association with a reputable organization. The use of *urges probe* emphasizes the powers the UNO has worldwide. In the headline *London Zoo Experts Investigate Humber Whale Deaths* [BBC 15.03.2024] the inclusion of *London Zoo Experts* adds authority to the headline, indicating that the information is validated by spe-

cialists. The predicate *investigate* underscores the rigorous scrutiny involved, reinforcing the credibility of the news.

To illustrate the importance of ethos in news headlines translation, we can consider the example of translating political headlines as political discourse often relies on a specific tone to convey authority and credibility. Translators need to be aware of the political nuances and cultural sensitivities in both languages to ensure that the translated headline maintains the same level of credibility as the original. Analyzing the headline from Voice of America "*NATO Chief Visits Georgia to Discuss Cooperation, Path to Membership*" [VOA 18.03.2024] and its Ukrainian version "*Столтенберг у Грузії говорив про підтримку України та шлях до членства в НАТО*" [Голос Америки 18.03.2024], we can conclude that both headlines convey the main idea of NATO Secretary General Jens Stoltenberg visiting Georgia to discuss cooperation and the path to NATO membership. The translated version in Ukrainian accurately reflects the original headline's intent, maintaining the key elements of the news event.

The translation appears to maintain equivalence in terms of the main message and key concepts, with "*NATO Chief*" rendered as "*Столтенберг*" and "*Visits Georgia*" as "*у Грузії*". "*Discuss Cooperation, Path to Membership*" is translated as "*про підтримку України та шлях до членства в НАТО*". While not a direct word-for-word translation, it effectively communicates the essence of the original headline. In the original headline, the use of "*NATO Chief*" and "*Visits Georgia to Discuss Cooperation, Path to Membership*" imbues a sense of authority and importance. It positions Stoltenberg as a key figure in NATO, and the headline suggests a purposeful engagement in discussing significant matters related to NATO and Georgia's relationship. In the Ukrainian translation, the ethos is maintained through the word combination "*Столтенберг у Грузії*" and the discussion of topics related to Ukraine's support and the path to NATO membership. By including these elements, the translated headline reinforces Stoltenberg's role and emphasizes the relevance of the discussed issues for Ukraine. Overall, both headlines maintain the ethos by highlighting Stoltenberg's involvement in important diplomatic discussions regarding NATO's relationship with Georgia and Ukraine's aspirations for NATO membership. The translated headline effectively captures the essence of the original while maintaining the ethos of the news event, ensuring that the key message is conveyed accurately to Ukrainian-speaking audiences.

Pathos, an appeal to emotions, plays a significant role in the effectiveness of news headlines. Translating pathos involves capturing the emotional impact of the source text and conveying it appropriately in the target language. This emotional resonance is essential for engaging the audience and eliciting a similar emotional response across language barriers. The headline *Uttarakhand tunnel collapse: The Story Behind This Heartwarming Father-Son Kiss* [BBC 29.11.2023] showcases the deployment of pathos appeal. The use of adjective *heartwarming* evokes positive emotions, creating a sense of empathy. The emphasis on father-son relations appeals to universal family values and emotions, enhancing resonance with a broad audience. Another effective application of pathos appeal can be seen in the headline *Sydney murder case: Tributes flood in for Jesse Baird and Luke Davies* [BBC 28.02.2024]. The use of *Sydney murder case* and *tributes flood in* taps into emotions of sadness and empathy. By framing the news in terms of the community, the headline seeks to resonate with readers on a personal level.

Achieving resonance in translated headlines requires a delicate balance between staying faithful to the emotional tone of the source and adapting it to resonate with the target audience. Consideration must be given to cultural norms and sensitivities to ensure that the emotional impact is not lost or, conversely, misinterpreted in the translation process.

News stories often rely on emotional appeals to captivate readers. When translating such headlines, the challenge lies in preserving the emotional impact while adapting it to the cultural context of the target audience. A headline that tugs at the heartstrings in English should evoke a similar emotional response when translated into Ukrainian, necessitating a nuanced understanding of cultural norms. Analyzing the headline from Voice of America "*UN Investigators Accuse Russia of 'Horrific Treatment' of Ukrainian POWs, Civilians*" [VOA 15.03.2024] and its translated version in Ukrainian «*Експерти з прав людини засуджують нові свідчення тортури українських військовополонених Росією*», [Голос Америки 15.03.2024] we can see that both headlines convey the main idea of UN investigators accusing Russia of mistreating Ukrainian prisoners of war (POWs) and civilians. The Ukrainian translation accurately reflects the accusation of torture against Ukrainian POWs by Russia. "*UN Investigators Accuse Russia*" is translated as «*Експерти з прав людини засуджують*». While not a direct equivalent, it effectively conveys the notion of condemnation by human rights experts, which aligns with the accusatory tone of the original headline. "*Horrific Treatment of Ukrainian POWs, Civilians*" is translated as «*нові свідчення тортури українських військовополонених Росією*». The translated version provides specific details about the mistreatment, focusing on torture of Ukrainian POWs, which is in line with the content of the original headline. The original headline evokes pathos by using the phrase "*Horrific Treatment*," which emphasizes the severe and inhumane nature of the alleged actions. It appeals to readers' emotions by highlighting the suffering experienced by Ukrainian POWs and civilians, thus generating empathy and outrage. In the Ukrainian translation, pathos is similarly conveyed through the mention of «*нові свідчення тортури*», which portrays the ongoing suffering endured by Ukrainian prisoners. The use of the word «*тортура*» further intensifies the emotional impact, invoking feelings of sympathy and indignation among Ukrainian readers. Both headlines effectively convey the accusatory tone and emotional impact of the UN investigators' findings regarding Russia's treatment of Ukrainian POWs and civilians. The translation maintains the pathos of the original headline by highlighting the severity of the mistreatment and appealing to readers' emotions.

Logos, the appeal to logic and reason, is crucial in news headlines that aim to convey information objectively and rationally. Here is an example of the headline taken from the BBC website to examine how it appeals to the audience's sense of logic and reason (logos): "*Scientist debunks health hoaxes with viral parody video*" [BBC 17.07.2018]. This headline demonstrates an appeal to logos by informing the audience that a scientist has created a parody video to debunk health hoaxes. By using the term "*debunks*," the headline suggests that the scientist provides evidence or logical arguments to discredit false health claims. The mention of a "*viral parody video*" implies that the video has gained widespread attention, indicating its potential effectiveness in countering misinformation. The use of the word "*scientist*" also adds credibility to the debunking process, as scientists are often perceived as experts in their field who rely on evidence-based reasoning to validate or invalidate

claims. Therefore, the headline suggests that the audience can trust the information presented in the video based on the logical analysis conducted by the scientist.

A different headline "*Income data shows strong Covid recovery – minister*" [BBC 4.03.2024] showcases an appeal to logos by stating that income data demonstrates a strong recovery from Covid-19. By referencing "*income data*," the headline suggests that the recovery is supported by empirical evidence, which appeals to the audience's logical reasoning. The use of the word "*minister*" further reinforces the credibility of the claim, as it implies that the information is coming from an authoritative source within the government. Readership may perceive ministers as individuals who have access to reliable data and are responsible for providing accurate information to the public. So, both headlines from BBC employ logos appeal by presenting information backed by evidence, whether it's through the scientific debunking of health hoaxes or the use of income data to indicate Covid-19 recovery. This approach helps build trust with the audience by relying on logical reasoning and factual evidence.

To enhance the logos of translated headlines, translators must prioritize accuracy and clarity. Ambiguities in the source text may lead to misunderstandings in translation, potentially distorting the logical flow of information. Translators need to carefully navigate technical or specialized terms, ensuring that the translated headline maintains its rational appeal without sacrificing precision. The analysis of the headline from Voice of America "*Trump's Lawyers Say Impossible for Him to Post Bond Covering \$454 Million Civil Fraud Judgment*" [VOA 18.03.2024] and its translated version in Ukrainian «*Трам не може отримати облігацію на \$454 млн для апеляції в справі про шахрайство, кажуть його юристи*», [Голос Америки 18.03.2024] showcases that both headlines convey the main idea that Trump's lawyers are asserting that it is impossible for him to obtain a bond covering a \$454 million civil fraud judgment. The Ukrainian translation accurately reflects the assertion made by Trump's lawyers regarding his inability to obtain the necessary bond for an appeal in the fraud case. The translation effectively conveys the main idea without significant loss of meaning. Although there are differences in structure and word choice between the original (*Trump's Lawyers Say*) and translated (*Трам ... кажуть його юристи*) headlines, the key message about Trump's legal situation remains consistent. The original headline appeals to logos by presenting a factual assertion made by Trump's legal team regarding the practical impossibility of meeting the financial requirement for the bond. It relies on logical reasoning to inform the audience about the legal constraints faced by Trump in the civil fraud case. In the Ukrainian translation, logos is similarly conveyed through the assertion made by Trump's lawyers regarding his inability to obtain the required bond amount for the appeal in the fraud case. By presenting this information in a straightforward manner, the translation appeals to the audience's sense of logic and reason, providing factual details about the legal proceedings involving Trump. Both headlines effectively convey the legal predicament faced by Trump, with the translation maintaining the logical appeal (logos) present in the original headline. The translation accurately communicates the main idea while adhering to the principles of clarity and factual representation.

Conclusion. The rhetorical aspects of translating English news headlines into Ukrainian are multifaceted, encompassing ethos, pathos, and logos. Ethos ensures the credibility of the translated headline by considering the cultural context and tone of the source

text. Pathos involves capturing and adapting the emotional resonance of the original to engage the target audience effectively. Logos focuses on maintaining the logical structure and precision of the message, particularly important in headlines dealing with scientific or technical content. Translating logos involves maintaining the logical structure and coherence of the source text while adapting it to the linguistic and cultural nuances of the target language. Inaccuracies or distortions in the translation may compromise the rationality of the message. Future research in this field should explore the interplay between linguistic choices, cultural considerations, and rhetorical strategies, providing valuable insights for both translation practitioners and scholars.

Bibliography:

- Eveland Jr, W. P., Shah, D. V. The impact of individual and interpersonal factors on perceived news media bias. *Political Psychology*. 2003. 24 (1). P. 101–117.
- Brosius H. B., Engel F. The causes of the hostile media phenomenon. *Journal of Communication*. 1996. 46 (3). P. 3–20.
- Bell A. *The Language of News Media*. Oxford: Blackwell. 1991. 277 p.
- Bielsa E., Bassnett S. *Translation in Global News*. London and New York: Routledge, 2009. 168 p.
- Al-Hindawi F., Hmood Ali A. A Pragmatic Study of CNN and BBC News Headlines Covering the Syrian Conflict. *Advances in Language and Literary Studies*. 2018. 9 (3). P. 43–51.
- Brooks B. S. *News Reporting and Writing*. United States: Bedford, St. Martin's. 2002. 548 p.
- Шевченко В. Е. Заголовки як спосіб впливу на суспільну свідомість. *Наукові записки Луганського національного педагогічного університету. Серія: Філологічні науки*. Вип. 5. Луганськ : Альма-матер, 2004. Т. 1. С. 388–397.
- Овсяник С. В., Лазебна О. А. Особливості перекладу новинних заголовків сучасної німецькомовної преси. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2021. № 48. Том 2. С. 29–32.
- Пампура С. Ю. Мова англійських газетних заголовків: особливості перекладу *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2019. № 41 Том 2. С. 157–159.
- Федоренко Л. В. Принципи перекладу заголовків медійних текстів. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2015. Вип. 6. Т.2. С. 126–129.
- Цимбаліста М.М., Котвицька В.А., Лазебна О.А. Структурно-семантичне наповнення й комунікативно-прагматичні характеристики новинних заголовків сучасної німецькомовної преси. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2019. № 41. Том 2. С. 101–105.
- Crystal D. *Texting: The Gr8 Db8*. Oxford: Oxford University Press. 2008. 239 p.
- Dor D. On newspaper headlines as relevance optimizers. *Journal of Pragmatics*. 2003. 35(5). P. 695–721.
- Zhang S. Strategies for Translating English News in Cross-Cultural Communication. *Proceedings of the 2023 2nd International Conference on Public Culture and Social Services. Advances in Social Science, Education and Humanities Research*. Qingdao, China. 2023. P. 121–126.
- Hatim B., Mason I. *The Translators as Communicator*. New York: Routledge. 2005. 230 p.
- Scammell C. *Translation Strategies in Global News: What Sarkozy Said in the Suburbs*. Guildford, UK: Palgrave Macmillan, 2018. 98 p.
- Kiousis S. Public trust or mistrust? Perceptions of media credibility in the information age. *Mass Communication & Society*. 2001. 4 (4). P. 381–403.
- Perloff R. M. *The dynamics of persuasion: Communication and attitudes in the 21st century*. Routledge : New York. 2018. 424 p.
- Holland R. *News Translation. The Routledge Handbook of Translation Studies*. Ed. By Carmen Millán, Francesca Bartrina. London. 2013. P. 332–346.
- Golan G., Wanta W. International public relations' media reliance: A reciprocal relationship. *Journalism & Mass Communication Quarterly*. 2001. 78 (2). P. 265–280.

Мосіснюк О. Риторичний аспект перекладу заголовків англійських новин українською мовою

Анотація. Дослідження розкриває складну сферу перекладу, зосереджуючись на риторичних елементах етосу, пафосу та логосу, які проявляються у заголовках англійських новин та їх перекладу українською мовою. Використовуючи веб-сайти BBC News та Voice of America як матеріал дослідження, ми порівняли оригінальні англійські заголовки з їхніми українськими аналогами, щоб з'ясувати, як ці риторичні аспекти відтворюються у перекладі. Шляхом ґрунтовного аналізу обраних заголовків ми маємо на меті встановити специфіку та результати перекладу в аспекті відтворення риторичних компонентів заголовків з урахуванням мовної та культурної специфіки. Заголовки новин слугують потужними інструментами для переконання за рахунок використання різноманітних риторичних стратегій, щоб привернути увагу читачів та ефективно передавати інформацію. Серед ключових риторичних елементів, що використовуються в заголовках, виокремлюють етос (апеляція до надійності поданої інформації), пафос (апеляція до емоцій) та логос (апеляція до логіки та розуму). Незалежно від ситуації, читачі краще сприймають осіб, які демонструють справедливість та об'єктивність, порівняно з іншими джерелами інформації. Крім того, читацька аудиторія схильна довіряти тим, хто має значну репутацію, особливо в ситуаціях, коли питання спірне, а аргументи неоднозначні. Пафос охоплює емоції або емоційні аргументи, допомагають переконливим повідомленням спонукати читацьку аудиторію до дій. Апеляція до пафосу демонструє, як емоції можуть впливати на судження аудиторії. Ефективне переконання аудиторії залежить від здатності спікера чітко мислити, надати розгорнуті факти та переконливі докази. Логос, як інструмент переконання, ґрунтується на логіці та причинно-наслідкових зв'язках. На відміну від апеляції до емоцій або використання емоційно-забарвленого мовлення, логос переконує читачів завдяки внутрішній логіці та обґрунтованості мовних засобів, які використовуються у новинних заголовках. Переклад таких заголовків спричиняє додаткові труднощі, оскільки мовні та культурні відмінності заголовку вимагають детального аналізу для збереження задуманого риторичного впливу. Для цього дослідження було обрано заголовки, які демонструють чітке використання етосу, пафосу та логосу у їх оригінальних англійських версіях та проаналізовано, як ці елементи відтворюються українською мовою. Кожний заголовок проаналізовано на предмет його риторичних особливостей, з урахуванням культурного контексту та використаних риторичних елементів.

Ключові слова: заголовок, переклад, риторика, етос, пафос, логос.

*Пономарьова Л. В.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української мови та слов'янської філології
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»**Гладир Я. С.,**доцент кафедри української мови та слов'янської філології
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»*

АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ МОВ)

Анотація. У статті розглядаються питання перекладу юридичних термінів в українському та польському інституційно-правовому дискурсі. Враховуючи стрімкий розвиток співпраці між Україною і Польщею, зростають потреби в юридичних послугах, тому питання достовірного розкриття значення юридичних понять в мові оригіналу та знаходження їхніх відповідників у правовій системі та мові перекладу сьогодні є актуальним і своєчасним.

Зазначається важливість врахування схожостей, що виникають у близькоспоріднених мовах, але в той же час відмінностей, пов'язаних з їхніми граматичними особливостями. Наголошено на тому, що у інституційно-правовому дискурсі терміни виражають чітко визначені поняття та категорії, що потребує високого ступеня формалізму. В той же час, залежно від контексту та специфіки застосування один і той самий термін може мати широкий спектр значень і, відповідно, можливості існування різних еквівалентів. Обговорено деякі підходи до вирішення проблеми синонімії у термінології, зокрема, застосування еквівалентів та уніфікація термінології. Виявлено, що використання відповідних методів перекладу може вирішити проблему відсутності еквівалентів у мові перекладу. Метою дослідження є необхідність виявлення проблеми, пов'язаної з синонімією термінів інституційно-правового дискурсу, проведення порівняльного аналізу цих термінів.

Актуальність проблематики релевантного перекладу польських правових текстів, зумовлена необхідністю забезпечення українським юристам більш широкого доступу до нормативно-правових актів польською мовою, передбачає розгляд таких питань як: встановлення спільних та відмінних рис у тлумаченні певних термінів та їхньому розумінні; виявлення та аналіз семантичних синонімів, що є варіантами юридичних термінів в українській та польській мовах.

Ключові слова: термінологічна синонімія, інституційно-правовий дискурс, переклад юридичних термінів.

Постановка проблеми. 24 травня 1993 року в Києві було підписано Договір між Республікою Польща та Україною про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах. За останні роки збільшення взаємодії між Україною та Польщею, а також розвиток співпраці в межах взаємної правової допомоги між органами юстиції, призводять до зростання потреби в юридичних послугах. До того ж, враховуючи необхідність здійснення Україною реформ, що наближають її правову систему до європейських стандартів, зростає необхідність у проведенні міждисциплінарних досліджень.

А відтак збільшується попит і на дослідження юридичних текстів в аспекті перекладу. Недостатня кількість існуючих юридичних словників та майже повна відсутність наукових робіт, присвячених перекладу українській правничій термінології польською мовою, призводить до труднощів у пошуку еквівалентів при перекладі текстів законодавчих актів обох країн.

Розглядаючи відмінності між двома мовними системами та різноманіття фахових областей у двох країнах, слід визнати, що переклад термінів зазвичай є не легким завданням. Це стосується не лише природничих та інженерних, але й гуманітарних наук, де рівень абстракції термінів може бути значно вищим, зокрема в сфері юриспруденції. У цій статті ми зупинимось на інституційно-правових текстах, зосереджуючи увагу на їхньому перекладі.

Юридична термінологія та аспекти перекладу правових текстів є об'єктом наукових розвідок польських та українських дослідників. Зокрема, вчені (як от: Н. Артикуца, В. Радецька, Ю. Прадід) зосереджують увагу на граматичних особливостях термінів, С. Кравченко, З. Загинеї-Заболотенко звертають увагу на інтерпретацію юридичної термінології, А. Токарська зосереджується на філософії закону. Проблемам перекладу правничих текстів та юридичної термінології присвячені роботи Л. Андрієнко, М. Жевуської, А. Йопек-Босяцької, Д. Кешковської, К. Літвін, Й. Познанського, Л. Черноватого, В. Шабуніної, І. Шумило та ін. Треба зазначити, що більшість із перерахованих досліджень стосуються перекладу з/на англійську мову.

Актуальність цього дослідження зумовлена тим, що за останні 2 роки, з початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну, велика кількість українців, що перебувають на території Польщі потребують юридичних послуг та юридичного захисту. Згідно статті 5 Договору між Республікою Польща та Україною про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах зазначено, що запити складаються мовою запитуючої сторони, до них додається переклад запиту [1]. Тобто, запити подаються мовою запитуючої сторони з перекладом на офіційну мову запитуваної сторони. Вимоги до перекладу висуває і стаття 9 Договору «Запитувана установа здійснює вручення документів відповідно до правил, які діють в її державі, якщо документи, які вручаються, складені державною мовою запитуваної Сторони або якщо додано завірени переклади на мову запитуваної Сторони» [1]. Стаття 56 Договору передбачає зміст і форму запиту з вимогою

додавати до запиту у кримінальних справах опис і правову кваліфікацію вчиненого злочину, а також текст кримінально-правової норми [1].

А отже, термінологія інституційно-правового дискурсу з'являється у кожному клопотанні про правову допомогу або у відповіді на нього, а переклад юридичних термінів вимагає знань не тільки української та польської мов, а й певних аспектів законодавства.

Незважаючи на таке тісне співробітництво, сьогодні існує єдиний Українсько-польський, польсько-український термінологічний словник: право, фінанси, економіка, торгівля (укладач І. Яценко, 2004). Існують також декілька вузькоспеціальних словників-госларіїв, як-от «Polsko-ukraiński słownik tematyczny Ustanowienie opiekuńcze tymczasowego dla małoletniego obywatela Ukrainy» (укладачі Д. Солдатенко та М. Вербенець-Михалак, 2022), та Słownik tematyczny polsko-ukraiński (укладений І. Кононенко, І. Митник та С. Васяк 2010).

Метою даної статті є необхідність виявлення проблеми, пов'язаної з синонімією термінів інституційно-правового дискурсу, проведення порівняльного аналізу цих термінів.

Актуальність проблематики релевантного перекладу польських правових текстів, зумовлена необхідністю забезпечення українським юристам більш широкого доступу до нормативно-правових актів польською мовою, передбачається розгляд таких питань як: встановлення спільних та відмінних рис у тлумаченні певних термінів та їхньому розумінні; виявлення та аналіз семантичних синонімів, що є варіантами юридичних термінів в українській та польській мовах.

Термінологічна система інституційно-правового дискурсу охоплює різні сфери життя в галузях права, і представляє собою внутрішньо систематизовану структуру. Ця система була запозичена з загальної мови, підсистемою якої вона є, і використовує специфічні лексичні, граматичні та стилістичні засоби. Вона розвинула ряд особливостей, що стосуються юриспруденції як наукової галузі, яка вимагає високого ступеня формалізму і однозначності. Об'єктом нашого дослідження виступають терміни інституційно-правового дискурсу. Предметом є лексичні та семантичні труднощі у перекладі термінології.

Дослідження у галузі порівняльного перекладознавства відкривають шлях українським науковцям та практикам для реалізації дослідницьких можливостей в різних аспектах:

– *аналітичному*, що включає можливість аналізу, глибокого дослідження та оцінки окремих правових понять, норм та інститутів, а також виявлення позитивного досвіду правового регулювання правових відносин та розв'язання практичних проблем правозастосовної практики;

– *компаративному*, що дає можливість порівнювати норми польського та українського права, формулювати висновки щодо відповідності нормативно-правового регулювання європейським стандартам;

– *методологічному*, який дозволяє вивчати фундаментальні принципи функціонування правових понять, норм та інститутів;

– *сутнісному*, що передбачає здатність розуміти та тлумачити суб'єктом правотворчої діяльності правові поняття, норми та інститути, їхню структуру, механізм, форми, гарантії, типологію і інше.

– *лексичному*, тому що попри твердження про однозначність, конкретність, чіткість і ясність термінів, багато з них

не можуть вважатися такими, оскільки вони є багатозначними і мають синоніми;

– *семантичному*, що дозволяє розмежувати значення слів, які знаходяться на межі між загальноповсякденною та юридичною в обох мовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Терміни в юридичній термінології є особливими лексичними одиницями, які відрізняються від загальнолітературних слів за своїм значенням та використанням. Їх лінгвістичні властивості зумовлені специфікою правової галузі і є науковоброєними. Юридичні терміни визначають як «словесні визначення державно-правових понять, за допомогою яких виражається і закріплюється зміст нормативно-правових приписів держави» [2; 369]

Синонімія – це явище, що притаманне як для загальнолітературної, так і для термінологічної лексики. В контексті загальнолітературної лексики синонімія є доцільною, оскільки це найбільш виразний засіб стилістичної реалізації тексту. У інституційно-правовому дискурсі функціонування слів із еквівалентними значеннями стає актуальною проблемою, оскільки наявність декількох спеціалізованих лексичних одиниць для позначення одного і того ж поняття суперечить відповідним вимогам до юридичних термінів, тобто відсутності синонімів у межах конкретного термінологічного поля та прагнення термінологічної лексики до точності.

У текстах права вибір лексики не є повністю вільним. Він визначається, зокрема, принципами створення та тлумачення нормативних актів. Олена Матулевська вказує на те, що використання синонімів у термінології може породжувати невизначеність та ускладнювати процес передачі специфічного значення між мовами [3; 54]. В свою чергу Ева Паєвська зазначає, що наявність синонімів у термінології свідчить про те, що термінологічна система може бути ще не зовсім узгодженою та має певні недоліки з погляду лексичної точності [4]. Дослідження І. Кочан у галузі синонімії термінів лінгвістики тексту доводять, що наявність декількох номінацій для позначення одного й того ж наукового поняття можна розглядати як природний процес розвитку, хоча традиційно це сприймається як негативна риса [5; 348]. Іноді це також спричинено проникненням у мову іншомовних термінів, які функціонують як взаємозамінні з рідними термінами. Кшиштоф Хейвовський вважає, що «терміни, за визначенням, повинні бути точними і однозначними, без синонімів та емоційного забарвлення. Таким чином, у типових ситуаціях даному терміну повинен відповідати один точний еквівалент у даній мові» [6; 251]. Ю. Зайцев зазначає, що наявність синонімії у текстах нормативно-правових актів є наслідком їх практично перекладного характеру. Іншими словами, україномовний текст апіорі має статус вторинного [7; 102]. Термінологічні синоніми також називають (термінологічними) еквівалентами або (термінологічними) дублетами, що свідчить про велику невпорядкованість термінології [8; 183].

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «інституційно-правовий дискурс» виникло через невідповідність класифікації типів текстів юридичного дискурсу, запропонованої німецьким лінгвістом Вальтером Отто [9] (як-от: законодавчий дискурс, судовий дискурс, адміністративний дискурс), відносно існуючих текстів. На нашу думку не враховано підтипи, які знаходяться на перетині двох стилів, є так би мовити стильовими гібридами (юридико-науковий дискурс, юридико-публіцистичний дискурс), і за всіма ознаками

можуть бути зараховані до юридичного дискурсу. Саме тому, щоб розмежувати сегменти юридичного дискурсу, що стосуються безпосередньо діяльності, що спрямована на формулювання норм, правове закріплення, регулювання, нами введено поняття «інституційно-правовий дискурс», який обслуговує виключно потреби інституту права, тобто дискурс, якому в процесі законодавчих процедур призначено юридичні визначення, обминаючи відповідно мови навколо-правові. Типовими для інституційно-правового дискурсу є чітко сформульовані, логічно викладені висловлювання. Він відрізняється граничною раціональністю в будові синтаксичних конструкцій, яким притаманна стислість, точність і стандартизованість [10; 97].

В практиці майже всі галузеві терміносистеми взаємодіють між собою та мають частину спільного термінологічного фонду. Одним із важливих аспектів є те, що юридичний термін, наряду з поняттям, якого він стосується, завжди визначений у відповідній системі права будь-якої держави. Важливо враховувати при перекладі текстів юридичної тематики таку вагому характеристику, як приналежність конкретного юридичного терміну до певної правової системи.

Під час перекладу юридичних текстів слід провести аналіз системної організації юридичних термінів мови оригіналу та мови перекладу, враховуючи походження правової системи обох мов та їхню приналежність до певних правових сімей. У такому випадку переклад юридичних термінів дозволяє достовірно розкрити значення юридичного поняття мови оригіналу та знайти його відповідники в мові перекладу та в правовій системі, до якої вона належить. Застосування перекладацьких прийомів може також вирішити проблему відсутності еквіваленту.

У юридичному дискурсі загалом терміни виражають чітко визначені поняття та категорії, що вимагає високий ступень формалізму і однозначності. З урахуванням певних мовних явищ, що характеризують українську і польську мовні системи, важливо враховувати схожості, що виникають у близькоспоріднених мовах, а також відмінності, пов'язані з їхніми граматичними особливостями. В обох мовах юридичні терміни часто мають низку синонімів, а вибір адекватного перекладу або визначення може бути складним завданням. Наприклад: у «Законі України про засади державної регулятивної політики у сфері господарської діяльності» у статті 4 читаємо: «*Принципи державної регуляторної політики*», або «*Засада доступу до правосуддя*» впливає із ст. 55 Конституції України, яка передбачає, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом», і «Крім того, законодавець зобов'язує застосовувати *принцип верховенства права* у кримінальному провадженні з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (ч. 2 ст. 8 КПК)» [11]. Тлумачний словник української мови дає таке визначення цим лексемам «*Засада – спосіб, метод здійснення чого-небудь, вихідне головне положення, принцип*»; «*Принцип – переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці*». У словнику синонімів української мови [11] слова *засада* і *принцип* входять до одного синонімічного ряду. І тим не менш ці слова мають різні відтінки значень, як от: *засада* у зазначених випадках може наголошувати на загальний принцип або основоположення, що стосується можливості людини мати доступ до судової системи, а *принцип* може вказувати на загальний законний принцип, який лежить в основі системи права.

Натомість українські лексеми «засада» та «принцип» польською мовою перекладаються як «*zasada*», наприклад: «*Zasada dostępu do wymiaru sprawiedliwości ma podstawowe znaczenie i dlatego, w celu ułatwienia lepszego dostępu do wymiaru sprawiedliwości, ...*» (*Засада* доступу до правосуддя є основоположними, і тому, щоб сприяти кращому доступу до правосуддя, ...), або «*Jest to zasada lojalnej współpracy*» (Це і є *принцип* лояльної співпраці) [12]. Тим не менш, у юридичній мові, тобто мові, яка використовується для побудови юридичних актів, іноді словам, які здаються синонімами, надається відмінне значення, якщо вони мають різне тлумачення. Це може створювати труднощі для перекладача, оскільки точність і однозначність термінів є ключовими в юридичному мовленні.

Іноді і у перекладі інституційно-правової термінології з польської на українську і навпаки спостерігається явище паралельної синонімії, тобто коли в обох мовах присутні однакові синонімічні терміни. Пор.: *Brał udział w sprawie jako prokurator, obrońca, pełnomocnik, przedstawiciel ustawowy strony, albo prowadził postępowanie przygotowawcze; Akt oskarżenia wniesiony przez pokrzywdzonego powinien być sporządzony i podpisany przez adwokata, radcę prawnego albo radcę Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej...* [12]; *Складання чи видача працівником юридичної особи незалежно від форми власності, який не є службовою особою, складання чи видача приватним підприємцем, аудитором, експертом, оцінювачем, адвокатом, нотаріусом, державним реєстратором, суб'єктом державної реєстрації прав...; Недопущення чи ненадання своєчасно захисника, а також інше грубе порушення права підозрюваного, обвинуваченого на захист, вчинене слідчим, дізнавачем, прокурором або суддею...* [11].

Недоліком синонімічних визначень є те, що вони не експлікують значення слова, не враховують вторинних значенневих рис та правил використання слів у текстах. Вони можуть наводити на думку, що між ключовим словом і словами у визначенні існує рівнозначне значення. Наприклад синонімічний ряд до слова *dogład* = *dogłądanie, dozór, nadzór*; або до слова *inspekcja* = контроль, нагляд, перевірка.

Висновки і перспективи подальших розробок. У контексті перекладу юридичних термінів синонімічні дефініції виявляються як одна з форм експлікації, в якій перераховуються слова близькі за значенням до терміну. Цей підхід часто використовується у словниках, де подається випадковий набір синонімів, пов'язаних із визначеним терміном. синонімічні дефініції мають свої недоліки, такі як відсутність експлікації конкретного значення слова та ігнорування другорядних аспектів його значення. Це може послужити основою для подальшого аналізу, де розглядаються проблеми синонімічних підходів у перекладі юридичних термінів. Залежно від специфіки та контексту подання синонімів у словниках перекладів може вказувати на аналогії у поняттях. Дослідження цього аспекту може висвітлити роль синонімічності у виборі еквівалентів та їх вплив на різні контексти. Еквіваленти в іншій мові можуть вказувати на полісемію замість синонімії.

Таки чином, використання синонімів може негативно впливати на сприйняття тексту, знижуючи рівень зрозумілості та вносячи термінологічний хаос. Продовження роботи над порівняльним аналізом інституційно-правової термінології допоможе з'ясувати як відмінності так і схожі риси, що існують у використанні та розумінні термінології близькоспоріднених мов та правових систем.

Література:

1. Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах № 3941-XII від 04.02.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_174#Text
2. Сучасна правова енциклопедія / за заг. ред. О.В. Зайчука. Київ : Юрінком Інтер, 2014. 384 с.
3. Matulewska, Aleksandra. "Jakość przekładu prawniczego a cechy języka prawa". *Język, Komunikacja, Informacja*, red. Piotr Nowak i Paweł Nowakowski. Wydawnictwo Sorus, 2008, ss. 53–63.
4. Rajewska, Ewa. *Słownictwo tematyczne związane z lasem w kontekście badań nad językami specjalistycznymi*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2003.
5. Кочан І. Синонімія у термінології / І. М. Кочан // *Мовознавство*. 1992. № 3. С. 32–34.
6. Krzysztof Hejnowski, *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*. *Wydawnictwo Naukowe PWN*, Warszawa 2004, s. 198.
7. Зайцев Ю. Автентичність правового тексту та проблеми його термінологічно-мовного оформлення (на матеріалі проекту Цивільного кодексу України). *Українське право : наук.-практ. часоп.* Київ, 1997. Чис. 3. С. 102.
8. Jankowiak L. A. Słownik terminologii lekarskiej polskiej z 1881 roku jako przedmiot badań historyka języka polskiego. *Studia Historiae Scientiarum*. № 21. (2022) <https://doi.org/10.4467/2543702XSHS.22.005.15971>
9. Otto, Walter: "Die Paradoxie einer Fachsprache: Der öffentliche Sprachgebrauch". In: Radke, Ingolf (Hrsg.): *Die Sprache des Rechts und der Verwaltung*. Band II. Stuttgart: KlettCotta, 1981, 44–57.
10. Пономарьова Л.В. Інституційно-правовий узус і норма мови. *Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко*. Донецьк : ДонНУ, 2013. Вип. 27. С. 96–100.
11. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25–26, ст.131 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
12. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r kodeks postępowania karnego. (Dz.U nr 89 poz. 555. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970890555/U/D19970555Lj.pdf>

Ponomarova L. Hladyr Ya. Aspects of translating legal texts (based on Ukrainian and Polish languages)

Summary. This article examines issues related to the translation of legal terms in Ukrainian and Polish institutional-legal discourse. Considering the rapid development of cooperation between Ukraine and Poland, the demand for legal services is growing, this is why accurately disclose the meaning of legal concepts in the original language and find their counterparts in the legal system and language of translation is timely and relevant. The importance of considering similarities arising in closely related languages as well as differences related to their grammatical features is emphasized. It is noted that in institutional-legal discourse, terms express clearly defined concepts and categories, requiring a high degree of formalism. However, depending on the context and application specificity, the same term may have a wide range of meanings and, accordingly, possibilities of different equivalents. Some approaches to solving the problem of synonymy in terminology are discussed, including the use of equivalents and terminology standardization. It is found that the use of appropriate translation methods can address the problem of the equivalent's absence in the language of translation. The research aims to identify the problem associated with the synonymy of terms in institutional-legal discourse and conduct a comparative analysis of these terms.

The actuality of the issue of relevant translation of Polish legal texts, driven by the need to provide Ukrainian lawyers with broader access to Polish legislative acts, involves considering such questions as: establishing common and distinctive features in the interpretation of certain terms and their understanding; identification and analysis of semantic synonyms, which are variations of legal terms in Ukrainian and Polish languages.

Key words: terminological synonymy, institutional-legal discourse, translation of legal terms.

*Рябова К. О.,**кандидат юридичних наук,**старший викладач кафедри англійської мови**Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій**<https://orcid.org/0009-0006-6455-3845>*

ДО ПИТАННЯ ПРО МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ СТАНДАРТИ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ПОСЛУГ ТА ПОСТРЕДАГУВАННЯ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Ця стаття присвячена темі застосування міжнародних стандартів при наданні послуг перекладу та постредагування машинного перекладу. Стаття являє собою аналіз міжнародних стандартів ISO, що стосуються перекладу та постредагування МП, в т.ч. стандартів ISO 18587:2017 та ISO 17100:2015. Проведено дослідження питання обов'язковості застосування європейських та американських стандартів на території України. Обумовлено необхідність створення єдиного національного стандарту перекладацьких послуг та послуг постредагування МП. У статті підтверджено, раніше висунута точка зору, що при наданні послуг перекладу більшість стандартизованих матеріалів є стандартами де-факто; тобто використовуються за згодою в усій галузі, навіть якщо вони не мають жодного офіційного статусу та не обов'язково пройшли через офіційний процес формалізації. Проаналізовано вимоги, що, відповідно до міжнародних та національних стандартів висуваються до окремих спеціалістів галузі перекладу, наявність відповідних компетенцій та кваліфікації. Окремо приділено увагу кваліфікації викладача в окремій спеціфичній галузі та/або галузях на прикладі юридичного перекладу, наприклад, необхідності отримання таким спеціалістом визнаного ступіня у галузі перекладу та ступіня післядипломної освіти в галузі права у вищому навчальному закладі. Узагальнено відмінності, що містяться в вітчизняних галузевих стандартах, зокрема, СТТУ АПУ 001-2000, що також містить вимоги до кваліфікації та компетентності перекладача. Проведено дослідження кола суб'єктів, що приймають участь у правовідносинах, що виникають на підставі усного чи письмового договору постредагування МП, згідно ISO 18587 та ISO 17100, форми договору, при оформленні відносин між сторонами при наданні послуг перекладу та/або постредагування МП. Проведено аналіз необхідності отримання суб'єктом відповідного сертифікату дотримання стандарту.

Ключові слова: міжнародні стандарти, постредагування, машинний переклад, переклад, компетенції перекладача, кваліфікації перекладача.

Актуальність проблеми. У результаті розвитку нових технологій і стирання економічних кордонів, перекладацькі послуги також вийшли за межі географічних кордонів. В умовах глобалізації важливо вміти швидко адаптувати не тільки бізнес [1, 33], але і освітні процеси до підготовки майбутніх фахівців. У зв'язку з тим, що з року в рік конкуренція на ринку перекладацьких послуг зростає [2], до перекладачів та компаній, що надають послуги перекладу (бюро перекладів, окремі позаштатні перекладачі або пост-редактори) вису-

ваються все більші вимоги до компетенцій, рівня освіти виконавців та відповідності міжнародним стандартам. Важливо мати викристалізовану систему вимог та цінностей у професії перекладача, яка була б орієнтиром і для закладів вищої освіти [3]. Актуальність даної статті обумовлена відсутністю єдиного національного стандарту перекладацьких послуг та постредагування МП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема машинного перекладу та постредагування МП вже не перше десятиріччя переймаються вчені і практики усього світу, так, зокрема можна відмітити М. Popiołek [4], G. Stankevičiūtė [5], R. Kasperavičienė [5], J. Horbačauskienė [5], А. С. Ольховську [2], Л. Маковійчука [6], Н. В. Пушик [7] та ін. Питанням нормативно-правового регулювання та стандартизації послуг перекладу і безпосередньо стандартизації постредагування машинного перекладу приділяли увагу як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, а саме: М. В. Романюха [8], Y. Wang [9], Z. Zainurrahman [10], M. Barros [11] досліджував забезпечення якості та практику оцінки письмового та усного перекладу з точки зору стандартів ISO. Окремі вчені розглядають стандарти перекладацької діяльності з точки зору їх корисності при підготовці майбутніх фахівців, як то S. Katarzyna [12], A. Olkhovska [13], I. Frolova [13], С. М. Амеліна [14], Р. О. Тарасенко [14], В. Д. Ігнатенко. Окремо слід відмітити вчених, які займаються дослідженням захисту інформації в ході перекладацької діяльності з застосування професійних електронних ресурсів, як, наприклад, Л. Г. Матвієнко [15].

Визначення мети та основних завдань дослідження. Прогрес у сфері штучного інтелекту (AI) і нейронного машинного перекладу спричинив небувалий підйом у галузі машинного перекладу (МП) та направив її у сторону більш природного звучання [6, 67]. Не секрет, що результат МП, а точніше, «необроблені вихідні дані», залишається далеким від досконалості [7, 172] та, відповідно, для досягнення високого рівня та якісних результатів вимагає постредагування людиною.

Якість результату перекладу, здійсненого за допомогою систем МП нижча, ніж якість, створена людиною-перекладачем [13, 48]. ISO 18587:2017 – це перший міжнародний стандарт, розроблений для постредагування результатів машинного перекладу, і фактично це єдиний стандарт, який стосується МП. Не дивлячись на те, що при впровадженні цього стандарту постачальники послуг перекладу а, іноді, і клієнти стикаються з деякими технічними проблемами [5, 80], окремі технології та інструменти підтримують процеси та вимоги,

викладені в ISO 18587:2017 [16] та інших ключових стандартах ISO. Зазначений стандарт не лише встановлює компетенцію та кваліфікацію пост-редакторів, але й охоплює основні аспекти послуг пост-редагування, а також забезпечує керівництво та основу для фактичного процесу. Метою даної статті є огляд окремих міжнародних стандартів, їх вимог та сфери застосування; дослідження важливості таких стандартів для пост-редагування МП, а також ключові аспекти сертифікації за цим стандартом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стандарти є нормативними документами, що розробляються організаціями з розробки стандартів (Standards Development Organizations – SDO), такими як ISO. На практиці вони можуть мати різний характер і зміст. Деякі з них є термінологічними посиланнями, які встановлюють спільні терміни та визначення для технічної області. Інші стандарти скоріше описують еталонну структуру, яка може виявитися корисною для запуску нових видів діяльності або раціоналізації існуючих.

Стандартизація в Україні відбувається як на основі вітчизняних наукових досліджень, знань і практики, так і на основі міжнародно прийнятих стандартів. Затвердження міжнародних стандартів в якості національних може пришвидшити досягнення національною продукцією міжнародно визнаної відповідності призначеності, сумісності, взаємозамінності та безпечності, а також посприяти виходу її на міжнародні ринки [17, 34].

При наданні послуг перекладу більшість стандартизованих матеріалів, насправді, є стандартами де-факто: даними, інструментами чи методологією, які використовуються за згодою в усій галузі, навіть якщо вони не мають жодного офіційного статусу та не обов'язково пройшли через офіційний процес формалізації. Одним із завдань стандартизованого оцінювання є забезпечення визначення використовуваних показників у спосіб, який не залишає місця двозначності, особливо коли підписується контракт B2B [18].

Нормативно-правовими актами, що регламентують вимоги до якості послуг перекладу та кваліфікаційні вимоги до перекладача є європейські стандарти ISO [14, 64]. Стандарти ISO були прийняті як національні стандарти більш ніж 50 національними органами по стандартизації, деякими організаціями ООН. Україна, починаючи з 2009 року також долучилася до цього процесу [19].

Ідея досягнення та узгодження спільних стандартів якості перекладу не є новою. До недавнього часу, а точніше, до 2017 року, ISO 17100:2015 [20] був ключовим стандартом якості для послуг перекладу, зосереджуючись на перекладі людиною та основних процесах і вимогах до залучених ресурсів. У цьому стандарті чітко зазначено, що він стосується лише перекладу, виконаного людиною, і жодним чином не поширю-

ється на якість машинного перекладу, будь то необробленого чи постредагованого, або на якість систем машинного перекладу. Отже, діяльність постачальників послуг письмового перекладу регламентує стандарт ISO 17100:2015 (en) “Translation services – Requirements for translation services”, який прийшов на зміну стандарту EN 15038:2006. Особливо наголошується на тому, що стандарт створено саме стосовно письмового перекладу, він не стосується постобробки машинного перекладу [8, 165]. Окрім того, суб'єкти, що надають послуги перекладу мають керуватись стандартами ISO 18841 – стандарт, який регламентує послуги усного перекладу, що включає в себе вимоги до професійної компетенції, кваліфікації та етики перекладачів, а також ISO 9001 – це універсальний стандарт системи керування якістю, особливістю його є те, що він застосовується у будь-якій галузі, включаючи послуги перекладу.

Окрім того, існує ряд американських стандартів ASTM, розроблений Міжнародним технічним комітетом ASTM F43 з мовних послуг і продуктів, зокрема наступні стандарти: F1562 Standard Guide for Use-Oriented Foreign Language Instruction; F2089 Standard Practice for Language Interpreting; F2575 Standard Guide for Quality Assurance in Translation; F2889 Standard Practice for Assessing Language Proficiency; F3130 Standard Practice for Language Service Companies та ASTM WK54884, Standard Practice for Linguistic Quality Assessment Framework [21].

Загальноєвропейський стандарт BS EN ISO 17100:2015 встановлює вимоги тільки для однієї зі сторін перекладацького процесу, а саме для тих, хто надає перекладацькі послуги. Натомість, особливість американського стандарту ASTM F2575-06 полягає в тому, що він визначає параметри якості надання перекладацьких послуг через регулювання відносин між усіма учасниками перекладацького процесу (замовниками, перекладачами) [14, 65].

Відповідь на питання, які стандарти є обов'язковими для виконання на території України, ми можемо отримати проаналізувавши Господарський кодекс України та Роз'яснення Міністерства економічного розвитку і торгівлі України з питань застосування стандартів, у тому числі в зв'язку зі скасуванням у 2015 році міждержавних стандартів (ГОСТ). Пункт 4 частини другої статті 4 та частині першій статті 23 Закону «Про стандартизацію» закріплено принцип добровільного застосування національних стандартів (див. табл. 1), тобто національні стандарти застосовуються на добровільній основі, крім випадків, якщо обов'язковість їх застосування встановлена нормативно-правовими актами. Після прийняття національним органом стандартизації проекту національного стандарту, який розроблено відповідно до встановлених процедур, він становиться національними стандартом, який застосо-

Таблиця 1

Стандарти якості перекладацьких послуг імплементовані в Україні

№ з/п	Назва	Аналог ISO
1.	ДСТУ EN ISO 17100:2017 (EN ISO 17100:2015, IDT; ISO 17100:2015, IDT)	ISO 17100:2015
2.	ДСТУ 4309: 2004 (ISO 2384:1977, MOD)	ISO 2384:1977
3.	ДСТУ ISO 860:2018 (ISO 860:2007, IDT)	ISO 860:2007
4.	ДСТУ ISO 24616:2017 (ISO 24616:2012, IDT)	ISO 24616:2012
	ДСТУ ISO 9001:2015 (ISO 9001:2015, IDT)	ISO 9001:2015

Джерело: <http://katalog.uas.org.ua/page1.php>

ується безпосередньо чи шляхом посилання на нього в інших документах. Функції національного органу стандартизації покладено на Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» [22]. Галузеві нормативні документи також застосовуються на добровільній основі, крім випадків, якщо обов'язковість їх застосування встановлена нормативно-правовими актами. Законодавством передбачено, що за умови добровільності застосування стандарту, але з метою мати будь-які інструкції, правила тощо, які впорядковують діяльність у той чи іншій сфері, може застосовуватися не чинний стандарт (національний стандарт), якщо на нього не передбачається робити посилання у відповідній сфері діяльності. Враховуючи вищезазначене, можна сказати, що виробники можуть застосовувати стандарти, які ще не є національними, у своїй господарській діяльності та для своїх професійних потреб як звичайні інструкції, правила тощо, але не можуть робити посилання на такі стандарти, тому що вони не є чинними та не визнані національним органом стандартизації.

Стандарти розроблені Асоціацією перекладачів України – СТУУ АПУ 001-2000 «Кваліфікація та сертифікація перекладачів. Загальні вимоги» присвячені безпосередньо сертифікації перекладачів, процесу сертифікації, органам, що мають право на його проведення, опис кваліфікаційного іспиту та кваліфікаційні вимоги до усних та письмових перекладачів, та СТУУ АПУ 002-2000 «Послуги з письмового та усного перекладу. Загальні правила і вимоги до надання послуг», який стосується діяльності перекладача і перекладацьких агенцій [3].

ISO 18587 – це документ, що містить вимоги до процесу повного постредагування результатів машинного перекладу та компетенції постредакторів. В стандарті виділено ряд переваг МП, як то можливість перекладати матеріали, які інакше не можна перекласти, можливість зменшити витрати на переклад і можливість прискорити запуск продуктів на певних ринках. Однак не існує жодної системи МП з результатом, який можна було б кваліфікувати як результат перекладу, виконаного людиною (*output of human translation*), і, отже, кінцева якість результату перекладу все ще залежить від перекладача-людини і від її компетенції в постредагуванні.

В ISO 18587 визначено окремі терміни та поняття, якими слід керуватись в процесі постредагування МП та при укладенні договорів на виконання перекладу та/або здійснення постредагування МП, такі як машинний переклад (МП), що є автоматичним перекладом тексту з однієї природної мови на іншу за допомогою комп'ютерної програми; вихідні дані машинного перекладу (MT output), що, власне, є результатом (result) машинного перекладу; система машинного перекладу (machine translation system) як технологія, що використовується для виконання машинного перекладу.

Окремої уваги заслуговує визначення поняття постредагування (post-edit), що включає в себе редагування (edit) та виправлення (correct). Різновидами постредагування є повне постредагування (full post-editing) та легке постредагування (light post-editing).

ISO 18587 розділяє типи мов, що є об'єктом перекладу на наступні: вихідна мова (source language), мова перекладу (target language), природна мова (natural language), контрольована природна мова (controlled natural language) та контрольована мова (controlled language).

Наступне поняття, яке також обов'язково треба брати до уваги при здійсненні постредагування текстів це «локаль» (locale) – набір характеристик, інформації чи умовностей, характерних для мовних, культурних, технічних і географічних умовностей цільової аудиторії.

Коло суб'єктів, що приймають участь у правовідносинах, що виникають на підставі усного чи письмового договору постредагування МП, згідно ISO 18587 складають: споживач послуг (client, customer) – це особа або організація, яка замовляє послугу в постачальника послуг перекладу (TSP) за офіційною угодою (by formal agreement); перекладач (translator); редактор (reviser); пост-редактор (post-editor); постачальник послуг перекладу (translation service provider – TSP); project manager (керівник проекту) – особа, яка керує певними аспектами проекту перекладу чи постредагування та несе відповідальність за процес постредагування.

Постредагування виконується на підставі вихідних даних МТ з метою перевірки його точності, зрозумілості, покращення, надання йому більшої читабельності та виправлення помилок. Вміст вихідної мови можна попередньо відредагувати перед машинним перекладом, процес попереднього редагування також описано в Додатку С до ISO 18587. Постредагування відрізняється від перекладу, оскільки тут включено три тексти: вихідний текст, результат МТ і кінцевий цільовий текст.

Є два основні рівні постредагування, легкий і повний; їх використання залежить від мети перекладу та вимог замовника (споживача). Процес постредагування може бути автоматичним або виконаним постредактором людиною. Процес постредагування може відбуватися в середовищі, де є лише текст, що підлягає обробці або в повністю інтегрованому мультимодальному робочому середовищі. Стандарт зазначає, що відредагований текст може бути поданий до пам'яті перекладів (автоматично чи частково), але, в даному випадку слід зважати на право клієнта на захист інформації та керуватись політикою безпеки інформації під час використання спеціального перекладацького програмного забезпечення [23].

Питання захисту конфіденційної інформації під час перекладу є дуже актуальним, оскільки часто несанкціоноване потрапляння інформації компаній, з якими працюють перекладачі в широкий доступ викликає проблеми у роботі фірми, співпраці з партнерами та інвесторами чи втрату іміджу компанії на міжнародному ринку [15]. Необхідним стає моніторинг безпечної взаємодії перекладача та електронних засобів перекладу, електронних ресурсів отримання, систематизації та інтерпретації матеріалів в інформаційному середовищі.

Незалежно від того укладено договір надання послуг перекладу чи постредагування постачальник послуг перекладу зобов'язаний виконати всі умови згідно угоди (finalize an agreement) і зберігати документи, що підтверджують факт укладення угоди. Наприклад, якщо угода укладена в усній формі або по телефону, постачальник підтверджує угоду та її умови письмово (наприклад, листом, факсом або електронною поштою). Угода, як з укладенням договору, так і без (contractual or non-contractual), повинна містити або посилатися на комерційні умови та специфікації проекту. Угода також може містити посилання на ISO 18587 або ISO 17100.

Порівнюючи ISO 18587 з ISO 17100 слід зазначити, що останній створено саме стосовно письмового перекладу, і він не стосується постобробки машинного перекладу, однак

містить окремі норми, що стосуються МП і, відповідно, мають враховуватись перекладачами і постачальниками послуг перекладу. Зокрема, ISO 17100 розрізняє computer-aided translation та machine translation як два окремих поняття. Також, слід звернути увагу на коло суб'єктів згідно ISO 17100, сюди, відносяться: постачальник мовних послуг (language service provider), постачальник послуг перекладу (translation service provider), споживач послуг перекладу (client, customer), перекладач (translator), редактор (reviser), рецензент (reviewer), пруфрідер (proofreader) та project-менеджер (project manager).

ISO 18587 та ISO 17100 містять вимоги до відповідного рівня кваліфікації та компетенцій, яким мають відповідати як перекладачі, так і постредактори, зокрема перекладацька компетенція, лінгвістична та текстова компетенція, компетенція у дослідницькій діяльності, отриманні та обробці інформації, культурна компетенція, технічна компетенція та ін. При цьому СТТУ АПУ 001-2000 також містить вимоги до кваліфікації та компетентності перекладача. Кваліфікація, відповідно до СТТУ АПУ 001-2000, – це підтвердження наявності підготовки, професійних знань, майстерності та досвіду, що дають можливість персоналу належним чином виконувати завдання з перекладу. А до компетентності перекладача відноситься знання мови, що використовуються під час перекладу; методи перекладу; чинної системи координації перекладів; спеціалізації діяльності установи (організації), для якої(ої) виконується переклад; термінології з певної тематики мовами, що використовуються для перекладу; також перекладач має вміння працювати зі словниками, термінологічними стандартами, збірниками, довідниками; знати основи наукового і літературного редагування; граматику і стилістику мови.

За умови дотримання вимог, визначених СТТУ АПУ 001-2000, або ISO 18587, ISO 17100 постачальник послуг перекладу може отримати відповідний сертифікат.

Міжнародний сертифікат ISO 17100-2015 є цінним здобутком для перекладацького підприємства, адже він підтверджує високу якість виконання письмового перекладу, а також те, що чітко встановлені алгоритми роботи над кожним етапом завдання дотримано [8, 167]. Отримання сертифікату ISO для перекладацьких послуг не тільки підвищує рівень довіри клієнтів, відкриває нові можливості для розширення бізнесу на міжнародному рівні, але й є прямою вимогою, у випадку, якщо постачальник послуг перекладу бере участь у публічних закупівлях, оскільки іноді, включений в перелік тендерної документації.

Міжнародний досвід показує, що ті LSP, які були сертифіковані за обома стандартами ISO продемонстрували підвищення продуктивності, жорсткіших робочих процесів і кращих продуктів [11].

Таким чином, можна зробити висновок, що питанню кваліфікації викладача в окремій специфічній галузі та/або галузях приділяється багато уваги в науковій літературі. Тут слід розмежувати власне індивідуальні навички перекладача, якими він користується в процесі перекладу (включаючи всі три етапи: обробка вихідного тексту, перенесення та обробка цільового тексту) і специфічно-галузевих знань. Безумовно, на різних етапах виконання перекладу такі навички та знання можуть взаємодіяти та інтегруватися в єдиний функціонал перекладача.

Для порівняння і підкреслення значущості специфічно-галузевих знань перекладача, звернемося до ISO 20771 [24], що

призначений для впровадження окремими перекладачами, які спеціалізуються на наданні послуг з юридичного перекладу.

Юридичний переклад – це спеціалізація, яка охоплює переклади з потенційними правовими наслідками, пов'язані з законодавством, або спеціалізовані юридичні переклади з точки зору змісту [25, 84], а також контексту (наприклад, юридичні налаштування) [11].

Враховуючи можливі питання відповідальності, ця спеціалізація вимагає від залучених осіб конкретної компетенції, кваліфікації та професійного підходу. У ISO 20771 чітко зазначено, що юридичні перекладачі можуть підлягати певним професійним, конфіденційним і етичним вимогам, авторизації, сертифікації, та/або процедури перевірки безпеки. Компетентційна вимога полягає в тому, що юридичні перекладачі повинні мати такі компетенції: перекладацька компетентність: здатність перекладати спеціалізований юридичний контент; спеціалізована юридична компетентність: здатність розуміти спеціалізований юридичний контент, створений вихідною мовою, і відтворювати його цільовою мовою; компетентність у дослідженні, отриманні та обробці інформації: здатність ефективно отримувати додаткові спеціальні юридичні знання або вихідні документи та необхідну термінологію розуміти та обробляти спеціалізований зміст вихідної мови, створювати спеціалізований юридичний контент цільовою мовою та критично оцінювати довіру та надійність усіх ресурсів; компетентність у сфері правової культури: здатність використовувати інформацію про стандарти поведінки, системи цінностей, розуміння правових процедур і систем, мовних реєстрів і регіону, які характеризують правову культуру як вихідної, так і цільової мови; технічна компетентність: уміння та навички, необхідні для виконання технічних завдань у процесі спеціалізованого перекладу за допомогою доступу та використання технічних ресурсів, а також використання інструментів, шаблонів, систем електронного підпису, систем безпеки та безпеки даних, баз даних документів і термінології та ІТ-систем, які підтримують процес юридичного перекладу.

Стандарт ISO 20771 вимагає, щоб юридичний перекладач відповідав принаймні одному з п'яти визначених критеріїв з документальним підтвердженням цього, як то отримав визнаний ступінь у галузі перекладу та ступінь післядипломної освіти в галузі права у вищому навчальному закладі; отримав визнаний ступінь у галузі права та має еквівалент принаймні трьох років професійного досвіду повної зайнятості з перекладу документів у сфері права та ін.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Відсутність структурованої системи вимог до перекладачів та постредакторів МП, які були б викладені в єдиному національному професійному стандарті і могли б використовуватись як практиками, так і викладачами при підготовці майбутніх фахівців, обумовлює актуальність наукових досліджень даної теми, а поки такого професійного стандарту нема освітні програми враховують вимоги міжнародних стандартів: європейських або американських.

Оскільки сучасний ринок перекладів вимагає перекладу великих обсягів текстів у найкоротші терміни [13, 53], у зв'язку з цим технологіями машинного перекладу користуються все більше постачальників послуг перекладу або замовники самостійно перекладають текст за допомогою систем машинного перекладу і передають тексти перекладачу на постредагування.

Нормативним документом, що встановлює вимоги до процесу редагування та перевірки машинних перекладів є ISO 18587.

Національні та галузеві стандарти застосовуються на добровільній основі, крім випадків, якщо обов'язковість їх застосування встановлена нормативно-правовими актами. Нещинний стандарт може застосовуватися добровільно, якщо на нього не передбачається робити посилання у відповідній сфері діяльності як звичайні інструкції, правила тощо.

Література:

- Бондар В., Нудьга А. Вплив глобалізації на міжнародний бізнес. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи* / ред. К. О. Бояринова. 2011. С. 33–34. URL: <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/271411>.
- Ольховська, А. С. Чинники успішного працевлаштування перекладача за фахом : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів за спеціальністю «Переклад» (англійська мова), 2016 / ХНУ імені В. Н. Каразіна. URL: <https://karazinbook.com/sites/default/files/books/olhovska2.pdf>
- Ігнатенко В. Професійні стандарти у підготовці майбутніх перекладачів. 20 берез. 2020 р. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/5488/1/Prof_stand.pdf.
- Popiolek M. ISO 20771:2020 overview and legal translator competence requirements in the context of the European Qualifications Framework, ISO 17100:2015 and relevant research. *Lingua Legisnr*. 2020. Vol. 28. P. 7–40. URL: <http://lingualegis.ils.uw.edu.pl/index.php/lingualegis/article/view/60/49>.
- Stankevičiūtė G., Kasperavičienė R., Horbačiauskienė J. Issues in Machine Translation. *International Journal on Language, Literature and Culture in Education*. 2017. Vol. 4, no. 1. P. 75–88. URL: <https://doi.org/10.1515/llce-2017-0005> (дата звернення: 30.01.2024).
- Маковійчук Л. Штучний інтелект у перекладацькій діяльності. *Філософські виміри техніки* : Зб. тез III Міжнар. наук. конф. молодих уч. та студентів, 16 лют. 2022 р. / ред. А. Криськов. С. 67–68. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/39699/2/PDT_2022_Makoviychuk_L-Artificial_intelligence_67-68.pdf.
- Пушик, Н. В., Горда, В. В. (2021). Техніка машинного перекладу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Т. 49 № 2. С. 170–173. DOI <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.49-2.39>.
- Романюха М. В. Нормування перекладацької діяльності: міжнародний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*, 2020. № 46(3). С. 164–168. URL: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2020.46-3.38>
- Wang Y. On Translation Competence and Its Acquisition. *8th International Conference on Humanities and Social Science Research (ICHSSR)*. 2022. P. 470–474. URL: <https://doi.org/10.2991/assehr.k.220504.085>.
- Zainurrahman Z. Five Translation Competencies. *Zainurrahman's Personal Journal*. 2010. URL: <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.15609.36961>.
- Barros M. ISO standards and working processes at the United Nations language services: a comparison. <https://hr.un.org/sites/hr.un.org/files/editors/u439/ISO%20standards%20and%20working%20processes.pdf>.
- Katarzyna S. Вплив ринку перекладацьких послуг на підготовку перекладачів. *Spoleczeństwo. Edukacja. Język*. 2016. Т. 3. С. 213–217. URL: <https://www.infona.pl/resource/bwmeta1.element.desklight-4c058bef-f8b4-4b50-b70d-dd2e09f68b2b/tab/summary>.
- Olkhovska A., Frolova I. Using machine translation engines in the classroom: a survey of translation students' performance. *Advanced Education*. 2020. Vol. 7, no. 15. P. 47–55. URL: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.197812> (дата звернення: 30.01.2024).
- Амеліна С. М., Тарасенко Р. О. Орієнтація професійної підготовки перекладачів на вимоги міжнародних стандартів щодо реалізації перекладацьких проектів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2016. Т. 51, № 104. С. 60–66. URL: https://www.researchgate.net/publication/322790612_Orientacia_profesijnoi_pidgotovki_perekladaciv_na_vimogi_miznarodnih_standartiv_sodo_realizacii_perekladackih_proektiv.
- Матвієнко Л. Г. Захист інформації в ході перекладацької діяльності з застосування професійних електронних ресурсів. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-303-3-34>.
- British Standards EN ISO 15587:2017 Post-editing of Machine Translation Output. London, 2017. 32 p.
- Зюба Д., Подвойська О. Мовно-структурні особливості стандартів НАТО на методи випробування: перекладацький аспект. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Т. 61 № 4. С. 30–36.
- Aufrant L. Is NLP Ready for Standardization?. *Findings of the Association for Computational Linguistics: EMNLP 2022*, Abu Dhabi, United Arab Emirates. Stroudsburg, PA, USA, 2022. URL: <https://doi.org/10.18653/v1/2022.findings-emnlp.202> (дата звернення: 30.01.2024).
- Овандер Н. Огляд міжнародних та українських стандартів з управління ризиками з погляду сучасних викликів та загроз. *Економіка та суспільство*. 2021. № 27. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-27-26> (дата звернення: 30.01.2024).
- British Standards EN ISO 17100:2015 Translation Services. Official edition. London, 2015. 30 p.
- ASTM International Technical Committee F43 on Language Services and Products. URL: https://mcsdocs.astm.org/committee-documents/F43_Fact_Sheet_2019.pdf (дата звернення: 30.01.2024).
- Роз'яснення Міністерства економічного розвитку і торгівлі України з питань застосування стандартів, у тому числі в зв'язку зі скасуванням у 2015 році міждержавних стандартів (ГОСТ). 2016. URL: <http://surl.li/yaof> (дата звернення: 30.01.2024)
- Шульга, В. І. Сучасні підходи до трактування поняття інформаційна безпека. *Ефективна економіка*. 2015. №4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5514>
- British Standards PD ISO/TS 11669:2012 Translation Projects. Official edition. London, 2012. 46 p.
- Клименко І. М., Зоренко І. С. Юридичний текст в аспекті перекладу. *Філологічні студії*. Т. 14. С. 81–90. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/268530981.pdf>.
- Радник в сфері державних закупівель. Сертифікація iso: практика органу оскарження. URL: <https://infobox.prozorro.org/articles/sertifikaciya-iso-praktika-organu-oskarzhennya> (дата звернення: 30.01.2024).

Riabova K. Comparative facet of international and national standards for translation services and post-editing of machine translations

Summary. This article is devoted to the topic of application of international standards in the provision of translation services and post-editing of machine translation. The article is an analysis of ISO international standards related to the translation and post-editing of MP, including standards ISO 18587:2017 and ISO 17100:2015. A study was conducted on the issue of mandatory application of European and American standards on the territory of Ukraine. The need to create a single national standard for translation services and post-editing services of MP is determined. The article confirms the point of view previously put forward that when providing translation services, most of the standardized materials are de facto standards; that is, used by consent throughout the industry, even if they do not have any official status and have not

necessarily gone through a formal formalization process. The requirements that, in accordance with international and national standards, are put forward to individual specialists in the field of translation, the presence of relevant competencies and qualifications have been analyzed. Particular attention is paid to the teacher's qualifications in a specific field and/or fields, for example, legal translation, for example, the need for such a specialist to obtain a recognized degree in the field of translation and a post-graduate degree in the field of law at a higher educational institution. The differences contained in domestic industry standards are summarized, in particular, STTU ATU 001-2000, which also contains requirements for

the qualifications and competence of the translator. A study was conducted of the range of subjects participating in legal relations arising on the basis of an oral or written contract for the post-editing of MP, in accordance with ISO 18587 and ISO 17100, the form of the contract, when formalizing relations between the parties in the provision of translation and/or post-editing of MP. An analysis of the need for the subject to obtain a corresponding certificate of compliance with the standard was carried out.

Key words: international standards, post-editing, machine translation, translation, translator competencies, translator qualifications.

*Сливка Л. З.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри англійської мови та перекладу
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
<https://orcid.org/0000-0002-5556-0203>*

ОСНОВНІ ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ МУЗИЧНИХ ТЕРМІНІВ

Анотація. Статтю присвячено основним труднощам перекладу музичних термінів. Проблема перекладу музикознавчих термінів і текстів нерозривно пов'язана з необхідністю володіння перекладачем великими фоновими знаннями, оскільки в процесі перекладу акумулюються проблеми філософії, психології, фізіології, соціології та інших наук.

Велика частина термінів мистецтвознавства являє собою консубстанціональну лексику, тобто таку, що збігається за формою зі словами загальнолітературної мови. Досить часто значення музичних термінів можна вивести зі значення їхніх загальнонаціональних похідних. Такий процес перекладу уподібнюється звичайній здогадці, яка, з одного боку, не завжди призводить до необхідного правильного й точного перекладу, а з другого – значно збільшує час, який затрачається перекладачем на зазначену діяльність у письмовій, а тим паче усній, формах.

Терміни, як правило, інтердисциплінарні, оскільки створюються зіставленням загальнонаукових слів і класифікуються з опорою на ключове загальнонаукове слово. Відповідно, такі стійкі полілексемні утворення загальнонаукової тематики можуть бути використані при створенні наукового твору в будь-якій галузі знання.

У межах однієї й тієї самої галузі науки трапляється синонімія термінів – наявність двох і більше обопільно тотожних лексем, інакше кажучи, кількох позначень певного поняття, і цей аспект заведено вважати одним із значущих недоліків термінології загалом. Як правило, такі синонімії все ж таки різняться відтінком значення та/або ситуацією вживання.

Терміни разом із позначуваними ними поняттями утворюють замкнені системи, які слід вивчити, щоб успішно працювати у видах перекладу. Можна стверджувати, що правильний переклад термінів як ключових одиниць спеціального тексту є необхідною умовою точності перекладу всього спеціального тексту. Успіх роботи перекладача визначається його знаннями, умінням оперувати більше термінологією, ніж перекладацькими навичками.

Ключові слова: термін, полісемія, синонімія, перекладацькі трансформції, переклад, лексема, лексика, музичний термін.

Постановка проблеми. Термінологія досить давно привертає увагу дослідників, як лінгвістів, так і фахівців в інших галузях. Причина цього очевидна: термінологія – це пласт лексики, в якому з найбільшою очевидністю втілюється когнітивна функція мови. Пильна увага до термінології якраз і пов'язана зі спробами зробити мову науки точною, ясною та однозначною. Термінологія – це той шар лексики, який найбільшою мірою піддається цілеспрямованій регулювальній діяльності.

Музична термінологія становить значний інтерес для наукових робіт у сфері лінгвістики. Безперечно, що інтерес учених-музикознавців і мистецтвознавців до питань деяких галузей музичного мистецтва великий, однак, дослідницьких робіт учених-лінгвістів із вивчення цієї терміносистеми недостатньо.

Терміносистеми є інтернаціональною складовою тієї чи іншої галузі науки. Вони, як це може видатися на перший погляд, є точними й однозначними, а відтак труднощів у перекладі таких слів і словосполучень бути не повинно. Процеси терміноутворення і терміновживання відбуваються свідомо і підконтрольні лінгвістам і термінологам. Проте мистецтвознавство загалом і музикознавство зокрема є не точними, а гуманітарними науками. Цей аспект під час перекладу музикознавчих термінів виступає, на наш погляд, засадничим і спричиняє певні труднощі, аналіз яких ми подаємо нижче.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термінознавство в даний час є лінгвістичною дисципліною, що активно розвивається. Спеціальні дослідження з музичної термінології як до спеціальної підмови належать таким відомим українським і зарубіжним дослідникам, як О.О. Бережна, Л.П. Білозерська, Л.В. Бразюліс, В.Ю. Дорофєєва, А.Л.Загайкевич, І.О. Звірховська, О.А. Мирівський, А.Г. Нехворосна, О.І. Панченко, О.Я. Ростовський, S. Broughton, J.P. Burkholder, R. Philip та інші.

Вивчення лексико-семантичних особливостей української та англійської музичної термінології відіграє ключову роль у розкритті її специфічних рис та глибшому розумінні цієї складної галузі. Детальний аналіз термінів та їхніх значень в музичній лексиці допомагає виявити унікальні властивості та взаємозв'язки між ними, що в свою чергу сприяє більш глибокому розумінню музичного мистецтва та музикознавства. Дане дослідження також відкриває нові горизонти для розуміння процесу перекладу музичних понять та розширює теоретичну базу в галузі музичної лексикології і перекладознавства зокрема.

Постановка завдання. Мета даної розвідки полягає у виявленні та описі труднощів перекладу музичних термінів. Досягнення поставленої мети передбачає виконання наступного завдання – визначити та описати основні труднощі, що виникають при перекладі музичних термінів.

Виклад основного матеріалу. Переклад терміну передбачає передачу оригінального поняття в іншу мову, зберігаючи при цьому зміст та стиль. Для повного розуміння оригінальної ідеї важливо вибирати відповідні терміни та лексичні одиниці у мові перекладу, але у випадках, коли одне слово має декілька значень, процес ускладнюється. Головна мета професійного перекладу полягає в точному передаванні інформації.

Існують різні методи перекладу термінології, включаючи використання еквівалентів (повних та часткових), лексичні трансформації, лексико-семантичні трансформації та граматичні трансформації. В процесі перекладу фахівцю потрібно правильно вибрати прийом перекладу для забезпечення точного відтворення значення конкретної терміносистеми.

Терміносистеми є інтернаціональною складовою тієї чи іншої галузі науки. Вони, як це може видатися на перший погляд, є точними й однозначними, а відтак труднощів у перекладі таких слів і словосполучень бути не повинно. Процеси терміноутворення і терміновживання відбуваються свідомо і підконтрольні лінгвістам і термінологам. Проте мистецтвознавство загалом і музикознавство зокрема є не точними, а гуманітарними науками. Цей аспект під час перекладу музикознавчих термінів виступає, на наш погляд, засадничим і спричиняє певні труднощі, аналіз яких ми подаємо нижче.

По-перше, величезний пласт терміносистеми практично будь-якої галузі науки, як правило, збігається із загальнонаціональною лексикою, про що говорять багато дослідників, і музикознавство як складова мистецтвознавства – не виняток. Приміром, «у мистецтвознавстві багато слів, які ми використовуємо в повсякденному житті, набувають абсолютно іншого значення в даному контексті й тим самим стають термінами» [1, с. 5].

Велика частина термінів мистецтвознавства являє собою констатанціональну лексику, тобто таку, що збігається за формою зі словами загальнолітературної мови. На доказ можна навести такі музикознавчі лексеми, як *development* (нейтр. *розвиток* – муз. *розробка*), *rest* (нейтр. *відпочинок* – муз. *музична пауза*), *scale* (нейтр. *масштаб* – муз. *музична гамма*), *bar* (нейтр. *брусочок* – муз. *такт*), *reeds* (нейтр. *тростинки* – муз. *язичкові інструменти*), *seventh* (нейтр. *сьомий* – муз. *септима*).

Звісно, досить часто значення музичних термінів можна вивести зі значення їхніх загальнонаціональних похідних.

Однак подібне реально не у всіх випадках. Крім того, такий процес перекладу уподібнюється звичайній здогадці, яка, з одного боку, не завжди призводить до необхідного правильного й точного перекладу (нерідко в музикознавчих текстах термін *movement* перекладають як «рух», ігноруючи через незнання синтагму «частина музичного твору»), а з другого – значно збільшує час, який затрачається перекладачем на зазначену діяльність у письмовій, а тим паче усній, формах.

По-друге, терміни, як правило, «інтердисциплінарні, оскільки створюються зіставленням загальнонаукових слів і класифікуються з опорою на ключове загальнонаукове слово» [2, с. 50]. Відповідно, такі «стійкі полілексемні утворення загальнонаукової тематики можуть бути використані при створенні наукового твору в будь-якій галузі знання» [2, с. 51].

Справді, як термін історії лексема *fret* має значення «сітка для волосся, зроблена з дорогоцінного каміння, переплетеного золотими нитками», в архітектурі це «різьблена або ліпна прикраса», а в музиці – «лад як деталь деяких струнних інструментів». Інші з численних прикладів подібного роду:

– *jack* – техн. домкрат; морськ. гюйс (військово-морський прапор, що піднімається на кораблі); іст. солдатська шкіряна куртка без рукавів; муз. *штіллер* (у *фортепіано*);

– *pickup* – авт. пікап (тип кузова); с.-г. підбирач хліба; радіоел. адаптер; муз. *кілька нот перед початком основної теми*.

По-третє, у межах однієї й тієї самої галузі науки трапляється синонімія термінів – наявність двох і більше обопільно тотожних лексем, інакше кажучи, кількох позначень певного поняття, і цей аспект «заведено вважати одним із значних недоліків термінології загалом» [3, с. 117].

Як правило, такі синоніми все ж таки різняться відтінком значення та/або ситуацією вживання. Приміром, у вітчизняному музикознавстві присутній термін «реприза», що має три варіанти перекладу англійською мовою залежно від контексту:

1) *repeat (symbol)* – знак репризи;

2) *reprise* – реприза як повторення певного уривка твору;

3) *recapitulation* – реприза як частина твору.

Природно, фахівець у цій галузі наукових знань, легко орієнтуючись у термінологічному апараті, розуміє, про яку конкретно репризу йдеться в певному контексті. Перекладач з англійської мови на українську, ймовірно, навіть не зверне уваги на наявність у мові вихідного тексту кількох лексем для позначення структурно одноманітного українськомовного терміна. Однак зворотний переклад – з української мови на англійську – стане проблемою для знавця мови, який, проте, не володіє тонкощами музикознавчої терміносистеми.

Незважаючи на те, що багато перекладознавців виокремлюють абсолютну синонімію (дублети) як єдиний вид синонімів у термінології, на наш погляд, слід розрізняти два їхні види: чиста синонімія термінів, коли обидва (три та більше) є чи сприймаються внаслідок давності запозичення споконвічними словами (вищевказані *repeat* і *recapitulation*), і синонімія, яку ми назвемо опосередкованою.

В останньому випадку один із термінів виступає відносно недавнім запозиченням, чию етимологію в мові-реципієнті легко простежити без вузькоспеціалізованого джерела. Тут можна згадати такий англомовний термін, як *kettle drums*, і запозичення з італійської *timpani*, що мають україномовний аналог «литаври». У даному випадку, англійські терміни виступають синонімами і, відповідно, взаємозамінні.

Щодо англійської мови не слід забувати і про наявність британської та американської музикознавчих терміносистем, формування яких було зумовлене, насамперед, історичними подіями в житті двох водночас схожих і різних у мовному плані держав. Зміни такого роду в мові мали як природний, так і штучний характер. З одного боку, перші англійські колоністи «привезли із собою» мову, якою розмовляли в Англії у XVII столітті, а наступні поселенці фактично підпорядковувалися певним мовним традиціям, що встановилися на землі сучасних США на час їхньої імміграції, вносячи свої відносно незначні трансформації. Інакше кажучи, мала місце мовна асиміляція: колись одна й та сама мова, що розвивалася на двох відокремлених територіях (Європа і Північна Америка), з плином часу набула рис, характерних для політичного, економічного, міжкультурного, міжетнічного та просто побутового устрою життя відповідних народів, – процес цілком природної мовної еволюції, особливо з огляду на подальше об'єднання різномовних північноамериканських колоній у єдину країну.

З іншого боку, було й штучне насадження мовних змін у вже сформованій американській державі. У своєму прагненні відокремитися від Британії чиновники, що стояли біля витоків політичних трансформацій у новоутвореній країні, провели мовну реформу, згідно з якою встановлювалися правила граматики, орфографії, орфоєпії, лексики американського варіанта англій-

ської мови. На чолі з Н. Вебстером комісія, що займалася роботою зводу зазначених правил, випустила цілу низку видань (навчальних посібників, словників), які закріпили вищезгадані зміни. Такі природні та штучні процеси й призвели до виокремлення особливого, відмінного від британського варіанта англійської мови, який і характерний для сучасних США.

Звісно, розумно припустити, що терміносистема як інтернаціональний пласт мови загалом могла зберегтися однаковою в обох частинах світу. Проте подібне реальне лише в разі свідомого утворення лексем термінологами – процес, невідконтрольний при паралельному природному історичному розвитку мови. Саме тому, маючи багато спільних музикознавчих термінів, британський та американський варіанти англійської мови все ж таки різняться наявністю особливих лексем цього роду, характерних для вживання в конкретній країні. Тут як показові приклади можна навести такі музикознавчі терміни:

- *тема* – *theme* (брит.) – *subject* (амер.);
- *такт* – *bar* (брит.) – *measure* (амер.);
- *концертмейстер оркестру* – *leader* (брит.) – *concertmaster* (амер.);
- *четвертна нота* – *crochet* (брит.) – *quarter note* (амер.);
- *тон* – *tone* (брит.) – *step* (амер.);
- *щипати, перебирати струни (гітари тощо)* – *pluck* (брит.) – *pick* (амер.);
- *півтон* – *semitone* (брит.) – *half tone* (амер.).

У цьому плані неправомірно говорити про синонімію термінів, оскільки йдеться про терміносистему, вкрай схожі по суті у зв'язку з тим, що обидві (і британська, і американська) базуються на одній і тій самій мові, що, тим не менш, дістала різний історичний розвиток на двох відокремлених територіях.

Не можна ігнорувати й той факт, що сприйняття навколишньої дійсності представниками різних народів призводить до відсутності однакової при формуванні термінологічного апарату в межах певної галузі науки. Тут йдеться про відмінності у співвіднесенні того чи іншого поняття з певним терміном, так само як і про відмінності в дослідницькій діяльності в країнах мов вихідного і перекладного текстів.

У першому випадку мається на увазі наявність нетотожних термінів при позначенні абсолютно тотожних понять. Класичним прикладом тут може слугувати іменування ноти «*si*» («*сі*»). В україномовній музикознавчій практиці цю ноту передають літерою «Н», тоді як в англійській музикознавстві такої букви для позначення якої б то не було ноти не існує, а саму ноту іменують літерою «В», яка виступає позначенням ноти «*сі-бемоль*» у вітчизняному музикознавстві.

Іншим прикладом можуть слугувати терміни «поліфонія» і «контрапункт». У вітчизняній музикознавчій практиці це два різних поняття (близьких за змістом, але не тотожних), а в англійській термін *polyphony* (дослівно «поліфонія») частіше вживається стосовно творів докласичного періоду, тоді як наступні (особливо сучасні, починаючи з ХХ століття) поліфонічні твори характеризуються, як правило, терміном *counterpoint* (дослівно «контрапункт»).

Різнібічний розвиток тієї чи іншої галузі наукових знань також призводить до формування термінології, невластивої іншій науковій школі та/або напрямку досліджень. Так, в англійській музикознавчій літературі часто зустрічаються терміни *German sixth*, *Italian sixth*, *French sixth* (дослівно: «німецька секста», «італійська секста», «французька секста») для позна-

чення різновидів акорду зі збільшеною секстою [4, с. 43]. За фактом, дослівний переклад цих термінів з англійської мови на українську можливий тільки за наявності відповідних виносков або коментарів, що роз'яснюють вищевказані поняття через відсутність таких у вітчизняній музикознавчій терміносистемі.

З вищевикладеного щодо термінології загалом можна зробити єдино правильні висновки, що фігурують у сучасних дослідницьких роботах із перекладацької діяльності: терміни разом із позначуваними ними поняттями утворюють замкнені системи, які слід вивчити, щоб успішно працювати у видах перекладу. Ми можемо стверджувати, що правильний переклад термінів як ключових одиниць спеціального тексту є необхідною умовою точності перекладу всього спеціального тексту. Більше того, успіх роботи перекладача визначається його знаннями, умінням оперувати більше термінологією, ніж перекладацькими навичками.

Проблема перекладу музикознавчих термінів і текстів нерозривно пов'язана з необхідністю володіння перекладачем великими фоновими знаннями, оскільки в процесі перекладу «акумуляються проблеми філософії, психології, фізіології, соціології та інших наук» [5, с. 30].

З урахуванням того, що «мистецтвознавство більш ніж будь-яка інша галузь науки розчинено в загальній культурі» [6, с. 69], перекладачеві необхідно володіти певними знаннями описуваної у вихідному тексті реальності, що стосовно музикознавства як невіддільної частини мистецтвознавства пов'язане з володінням особливою інформацією щонайменше зі сфери історії мистецтв, яка зі свого боку переплітається із загальною історією. Ця умова видається вкрай важливою, тому що без урахування такої умови перекладений текст може відрізнитися від оригіналу якимись деталями, спотворювати задум автора вихідного тексту або навіть містити помилки, пов'язані не так із перекладом, як із правильним і точним сприйняттям оригінального тексту.

Тут ми приходимо до думки про те, що ідеально виконаним перекладом можна вважати той, який реалізовано не просто знавцем обох мов, а фахівцем у даній науковій галузі, який володіє всім спектром особливостей дослідницької діяльності та пов'язаних наук, а також необхідним термінологічним апаратом. Однак зазначене можливе в разі, якщо такий фахівець має не поверхневий досвід користування іноземною мовою, але в процесі її вивчення вник в структуру всіх мовних рівнів і володіє дійсно глибокими знаннями практичного її застосування, що дають змогу здійснювати перекладацьку діяльність наукового характеру.

Таким чином, переклад музичних текстів являє собою особливий вид перекладацької діяльності, що вимагає глибоких знань не тільки мов вихідного і перекладеного текстів, а й термінологічного апарату і пов'язаної з ним специфіки досліджень цього напрямку в країнах обох мов. Крім того, важливим виступає володіння інформацією про супутні перекладу реальності, що становить так звані фонові знання пов'язаних із музикознавством наукових галузей і навколишньої дійсності загалом.

Висновки. Серед способів перекладу музичних термінів виокремлюють: використання еквівалентів, лексичні трансформації, лексико-семантичні трансформації та граматичні трансформації.

Багато музичних термінів можна відтворити в перекладі, використовуючи повні або часткові еквіваленти. Повні слов-

никові еквіваленти найкраще передають значення терміну, але при використанні контекстуальних еквівалентів потрібно враховувати специфіку контексту і семантику кожного окремого терміну.

Лексичні перекладацькі трансформації включають транскодування, експлікацію, практичну транскрипцію, транслітерацію, калькування, транспозицію. Транскодування використовується для передачі початкового слова на підставі звуків або літер мови перекладу, зберігаючи фонематичну або графематичну структуру оригінального слова. Експлікація застосовується для перекладу авторських термінів-неологізмів, а транспозиція – для перекладу зі зміною порядку компонентів словосполучення. Транскрипція та транслітерація найчастіше використовуються для передачі вимови або написання запозичених або нових термінів. Калькування є доцільним у випадках, коли можливий поелементний переклад термінів, використовуючи еквіваленти для кожного з їх компонентів.

Лексико-семантичні трансформації включають в себе конкретизацію, диференціацію та модуляцію. Конкретизація дозволяє перекладачу деталізувати поняття, виражені термінами, щоб зробити текст більш інформативним. Використання диференціації дозволяє точно передавати значення термінів, уточнюючи значення певних одиниць для відтворення основного смислу. Модуляція дає можливість перекладачеві відтворити асоціативні зв'язки, які вкладені в образні терміни, шляхом використання логічних зв'язків між мовними одиницями та явищами, які вони позначають.

Грамматичні трансформації, які використовуються при перекладі англійської музичної термінології на українську мову, включають граматичні заміни, додавання та вилучення. Грамматичні заміни, зазвичай, передбачають перетворення іменниково-іменникових та дієприкметниково-іменникових словосполучень на прикметниково-іменникові відповідно до української мови. Додавання є ефективним способом пояснення значення терміну. При цьому як додавання, так і вилучення використовуються для адаптації терміну до граматичної системи української мови.

Переклад музичних термінів представляє собою особливий варіант перекладацької діяльності. Цей процес вимагає глибоких знань не лише мов вихідного та цільового текстів, а також характеристик, пов'язаних із дослідженням цього напрямку в обох мовних культурах. Крім того, перекладачу важливо мати інформацію про контекстуальні аспекти перекладу, такі як культурні та музичні реалії, які входять до так званих фонових знань у галузі музикознавства та навколишньої дійсності. Він повинен мати розуміння як мовних, так і музичних аспектів для того, щоб передати не тільки слова, а й дух та есенцію музики.

Література:

1. Бережна О.О. Особливості лексичних та граматичних трансформацій під час перекладу англійської термінології галузі мистецтвознавства. Вчені записки: Перекладознавство. № 32 (71), 2021. С. 1–6.
2. Саламаха М. Я. Англомовний термін сфери охорони довкілля та його базові ознаки. Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. Філологічна. 2014. Вип. 45. С. 49–52.
3. Стацюк Р.В. Основні підходи до визначення поняття термін у сучасній лінгвістичній науці. Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Сер.: Філологічні науки (мовознавство) 5 (2). 2016. С. 112–116.
4. Звірховська І.О. Особливості перекладу та функціонування італійської музичної термінології в українській мові. Київ, 2020. 92 с.
5. Мирівський О.А. Українська та зарубіжна музичні літератури. Львів: «Сполом», 2021. 192 с.
6. Бразюліс Л.В. Особливості перекладу музичної лексики з англійської на українську мову. Дніпро, 2019. С. 69.

Slyvka L. The main difficulties of translating musical terms

Summary. The article is devoted to the main difficulties of translating musical terms. The translation of musicological terms and texts is closely tied to the translator's need for extensive background knowledge. This is because the translation process involves a range of issues from philosophy, psychology, physiology, sociology, and other sciences.

Many of the terms used in art history are part of a consubstantial vocabulary, which means they share the same form as words in the general literary language. Musical terms are often deducible from their national derivatives. The process of translation is often compared to guesswork, which can lead to incorrect translations and increase the time required for the translator to complete the task, whether in written or oral form.

The terms are typically interdisciplinary. They are created by comparing general scientific terms and are classified on the basis of a key general scientific term. Therefore, stable polylexemic formations of general scientific topics can be used in scientific works across various fields of knowledge.

In the same scientific field, it is common to have synonymy of terms, which means having two or more lexemes that are mutually identical. This results in several designations for a certain concept, and is considered a significant shortcoming of terminology in general. However, such synonyms usually differ in their meaning and/or usage.

Terms and their corresponding concepts form closed systems that must be studied to successfully translate specialized texts. Accurately translating terms is crucial for the overall accuracy of the translation. The success of a translator's work is determined by his knowledge, the ability to operate more with terminology than translation skills.

Key words: term, polysemy, synonymy, translation transformations, translation, lexeme, vocabulary, musical term.

*Chepurna Z. V.,**Hochschullehrerin am Lehrstuhl für Theorie der Praxis und Übersetzung der deutschen Sprache
Nationale Technische Universität der Ukraine "Ihor Sikorskyi Kyiv Polytechnic Institute"*

RHETORISCHE FRAGEN UND METAPHORISCHE BILDER ALS EINFLUSSMITTEL IN MOTIVATIONSREDEN

Annotation. Im Zeitalter der intensiven Entwicklung der Gesellschaft besteht die Notwendigkeit, Menschen zu verwalten. Im Laufe der Zeit haben sich verschiedene Methoden und Methoden der Adressatenbeeinflussung herausgebildet, die heute von Fachleuten (Philologen, Psychologen, Soziologen) aktiv genutzt und untersucht werden. Daher ist das Phänomen der Sprachbeeinflussung für Wissenschaftler verschiedener Richtungen und Tätigkeitsbereiche sowie für die Menschheit im Allgemeinen von Interesse.

Eine der Aufgaben des Sprachparadigmas ist das Studium von Methoden und Techniken zur wirksamen Sprachbeeinflussung.

Moderne Wissenschaftler glauben, dass die Wirksamkeit der Kommunikation und das Erreichen aller Kommunikationsziele davon abhängen, welche Sprachmittel gewählt wurden.

Laut Wissenschaftlern sind alle Arten der Sprachbeeinflussung zivilisiert und tragen zu einer effektiven Kommunikation bei. Die einzige Ausnahme bilden Nötigung und verschiedene manipulative Taktiken, die die Interessen des Adressaten nicht berücksichtigen.

Der Einsatz von Sprachbeeinflussung in Motivationsreden weist mehrere unbestreitbare Aspekte auf, die eine Überlegung wert sind. Wichtig ist vor allem, dass der Einsatz dieser Mittel ethisch vertretbar ist und den Menschen keinen Schaden zufügt. Konzentrieren wir uns unter anderem auf die Analyse des Einsatzes rhetorischer Fragen und metaphorischer Bilder in der Sprache.

Motivationsreden sollten Menschen dazu motivieren, ihre Ziele zu erreichen und sie in schwierigen Zeiten zu unterstützen. Vermeiden Sie jedoch den Einsatz manipulativer Techniken, die dazu führen können, dass Menschen ihre persönlichen Werte aufgeben oder Dinge tun, die sie nicht tun möchten. Darüber hinaus ist es wichtig, bei der Bereitstellung von Informationen objektiv zu sein. Motivationsreden sollten auf wahren Fakten basieren und keine übermäßige Manipulation oder Verschleierung von Informationen enthalten. Falsche Aussagen können zu Misstrauen und negativen Konsequenzen für die Zuhörer führen. Der ethische Aspekt ist auch die Achtung persönlicher Grenzen und Menschenrechte.

Motivationsreden sollten Zustimmung voraussetzen und die individuellen Bedürfnisse und Überzeugungen der Menschen respektieren. Es ist wichtig, Zwang oder Anstiftung zu Handlungen zu vermeiden, die für die Zuhörer kontrovers sein könnten. Deshalb kann die Forschung im Bereich der Sprachbeeinflussung deutschsprachiger Motivationsreden einen wesentlichen Beitrag zum Verständnis dessen leisten, welche spezifischen Aspekte der Sprache und Kommunikation am effektivsten sind, und auch bei der Entwicklung besserer Methoden der Motivationskommunikation helfen.

Darüber hinaus erfreuen sich Vorträge, Schulungen, Beratungen und Seminare zur Persönlichkeitsentwicklung heute besonderer Beliebtheit. Unter ihnen nehmen Motivationsreden einen wichtigen Platz ein, die beispiellosen

Glauben wecken und Sie dazu zwingen, weiterzumachen und sogar das Unmögliche zu erreichen. Solche Reden sind aus Sicht ihrer Übersetzung äußerst interessant, denn bei der Wiedergabe in einer anderen Sprache ist es notwendig, die gesamte Emotionalität, Bedeutung und Richtigkeit der Botschaft zu vermitteln, um eine gewisse kommunikative Wirkung auf den Zuhörer zu haben.

Ein besonderes Augenmerk liegt derzeit auf den Reden von Führern verschiedener Ränge vieler Staaten, die die Ukraine im Krieg gegen Russland unterstützen und auf der Rhetorik der Staatsoberhäupter und ihren wichtigsten Botschaften aus sprachlicher Sicht.

Deshalb wird im vorliegenden Artikel auf rhetorische Fragen und metaphorische Bilder in Motivationsreden geachtet.

Schlüsselwörter: Motivationsreden, rhetorische Fragen, metaphorische Bilder, manipulative Methoden, kommunikative Wirkung.

Die Aktualität dieses Artikels liegt in der grundlegenden Erforschung der rhetorischen Fragen und metaphorischer Bilder auf die Ausdrucks- und Überzeugungskraft der Motivationsreden.

Diese Erforschung ist heute eine der vorrangigen Forschungsrichtungen von in- und ausländischen Linguisten. Diese Studien zielen nicht nur darauf ab, den Status der Sprache in der Gesellschaft zu analysieren, sondern auch zu beweisen, dass die Sprache nicht nur ein Produkt gemeinschaftlicher Aktivität, sondern auch ein Instrument zur Verstärkung der Ausdrucks- und Überzeugungskraft der Reden ist. Die Relevanz des Artikels ist auf das wachsende öffentliche Interesse an Motivationsreden als neue Quelle für die Beschaffung praktischer Informationen zurückzuführen.

Problemstellung. Dieses Thema ist heutzutage äußerst aktuell, denn es widerspiegelt sich im russischen Angriff auf die Ukraine und im Kampf der Ukraine für die Freiheit und Unabhängigkeit. Moderne Wissenschaftler glauben, dass die Wirksamkeit der Kommunikation und das Erreichen aller Kommunikationsziele davon abhängen, welche Sprachmittel gewählt wurden. Argumentation, Überzeugung, Überredung, Befehl, Zwang gelten derzeit als die am häufigsten vertretenen Mittel der Sprachmanipulation [1, s. 23].

Die Vertreter von verschiedenen Ländern, in erster Linie der Präsident der Ukraine W. Zelensky, engagiert sich immer wieder für die Zusammenarbeit von demokratischen Staaten in allen Richtungen. Diese Schritte werden gemacht, um der Welt näherzubringen, welches Ziel Russland tatsächlich verfolgt. Die Politiker greifen zu verschiedenen lexikalischen Mitteln, um die Partner zu überzeugen und der Ukraine eine wirksame Hilfe zu leisten. Der Wunsch, Möglichkeiten zur Aktualisierung einer Textnachricht zu erkunden, die die Aufmerksamkeit von Millionen von Menschen auf sich zieht, bestimmte die Wahl **des Themas** des Artikels.

Öffentliche Reden werden zu verschiedenen Zwecken eingesetzt, dienen jedoch in der Regel der Information, Unterhaltung, Überzeugung oder Inspiration und erfordern eine besondere Herangehensweise des Redners.

Eine Motivationsrede wiederum kann als Unterart einer öffentlichen Rede betrachtet werden, da ihre Hauptaufgabe darin besteht, dem Publikum eine bestimmte Idee zu vermitteln und die Zuhörer zum Nachdenken anzuregen, was das Ziel einer überzeugenden Rede ist. Im Allgemeinen dient eine Motivationsrede dazu, die Umsetzung bestimmter Maßnahmen anzuregen, die das Leben zum Besseren verändern. Aus linguistischer Sicht zeichnen sich Motivationsreden durch den Einsatz besonderer Sprachmittel aus, die den notwendigen Einfluss auf die kognitive Aktivität des Publikums ausüben.

Unser Ziel ist rhetorische Fragen und metaphorische Bilder in den Reden von berühmten Politikern W. Zelensky, O. Scholz und der anderen aufzudecken und zu analysieren und ihren Einfluss auf die Partner zu erforschen.

Analyse der Forschungen. Das Problem der Sprachmanipulation ist eines der Leitgebiete der modernen Sprachforschung. Es gibt viele Ansätze zur Untersuchung des Spracheinflusses, was durch die Komplexität dieses Phänomens erklärt wird. Die Theorie des Spracheinflusses wurde von I. Issers, V. Rizun, A. Ilnyzka J., V. Kozlova, L. Makaruk, A. Owsijenko, S. Radezka und anderen Wissenschaftlern untersucht.

Hauptteil. Bei der Betrachtung der Sprachmanipulation unter dem Aspekt der interkulturellen Kommunikation muss berücksichtigt werden, dass es sowohl universelle Mechanismen als auch Techniken des Spracheinflusses gibt, die für die meisten Sprachen charakteristisch sind. Sie widerspiegeln ethnokulturelle Besonderheiten jeder Sprache. Daher sollte der Sprecher bei der gezielten Nutzung von Spracheinfluss sowohl das universelle Einflusspotenzial als auch Einheiten mit national-kultureller Komponente berücksichtigen und sich der Besonderheiten einer anderen Kultur bewusst sein, um kulturspezifische Informationen in der Sprache zu erkennen [2, 19–26].

In dem Olaf Scholz, Bundeskanzler von Deutschland die militärische Unterstützung der Ukraine künftig auch durch die Zinsgewinne aus eingefrorenem russischem Vermögen finanzieren will, wendet er sich mit folgenden Worten an die Partner: “Da geht es um die Erträge, die niemandem zustehen, und die deshalb von der Europäischen Union verwendet werden können”, sagte er zum Auftakt des zweitägigen EU-Gipfels in Brüssel. “*Die Mittel sollten in erster Linie für den Ankauf von Waffen und Munition verwendet werden, ich gestehe darauf*” [3], betonte Scholz, in dem er das Modalverb “sollen” gebraucht, um der Aussage mehr Sicherheit zu verleihen. Diese Aussage regt die Zuhörer an, über ihre Möglichkeiten und zukünftigen Folgen nachzudenken.

Scholz gesteht darauf, dass der russische Präsident Wladimir Putin sich “verrechnet hat, wenn er glaubt, dass wir nicht in der Lage sind, die Ukraine so lange zu unterstützen, wie es notwendig ist”. Dabei sei die Nutzung der abgeschöpften Zinsgewinne “ein kleiner, aber wichtiger” Baustein. “Ich glaube, dass es hier eher großes Einvernehmen geben wird”, fügte er mit Blick auf die erwartete Diskussion etwa mit Ungarn hinzu [2]. Die Rede von O. Scholz enthält rhetorische Aussagen, die zum Nachdenken anregen und die Aufmerksamkeit auf die Bedeutung von Wahlen und die Rolle lenken, die sie bei der Gestaltung unseres Lebens spielen. Es ist hervorzuheben, dass seine Aussage “... die Ukraine

so lange zu unterstützen, wie es notwendig ist” mehrmals von ihm gebraucht wird.

Nach neuen russischen Raketenangriffen auf Kiew hat der ukrainische Präsident Wolodymyr Zelensky die westlichen Verbündeten seines Landes zur Lieferung von mehr Luftabwehrraketen aufgerufen. “Dieser Terror geht Tag und Nacht weiter”, schrieb Zelensky am Donnerstag nach dem Angriff in den Online-Netzwerken. Ihn zu beenden sei “durchaus möglich, wenn unsere Partner ausreichenden politischen Willen zeigen”. Zelensky forderte insbesondere die Lieferung von Patriot-Luftabwehrsystemen [3]. “Dieser Terror geht Tag und Nacht weiter” wird vom ukrainischen Präsidenten nicht einmal wiederholt.

Bundeskanzler Olaf Scholz betonte, dass Deutschland und Europa der Ukraine so lang wie nötig helfen werden, dabei wiederholt er diese Aussage mehrmals. “Russland ist nicht stark”, sagt Scholz in seiner Regierungserklärung im Bundestag überzeugend. “Wenn der russische Präsident glaubt, dass er diesen Krieg nur aussetzen muss und wir schwächeln werden in unserer Unterstützung, dann hat er sich verrechnet”, fügt er hinzu. Die Manipulation der Wahlen in Russland und der Druck auf die Opposition seien Zeichen der Schwäche der russischen Führung. Mehr Waffenlieferungen an die Ukraine seien das Gebot der Stunde, sagt der SPD-Politiker [3].

Nach dem Tod von Olexsij Nawalny gab es in den demokratischen Gesellschaften während der Sicherheitskonferenz in München heftige Debatten. “*Gestern hat er (Putin) versucht, uns eine klare Botschaft zu schicken hier bei der Eröffnung der Münchner Sicherheitskonferenz. Putin hat einen weiteren Oppositionsführer ermordet*”. Auch der Bürgermeister von Kyjiw Vitali Klitschko hält den Zeitpunkt von Nawalyns Tod für “keinen Zufall”.

Zelenskys Antwort auf Putins “Botschaft”: “*Der Diktator muss besiegt und sein Regime zerstört werden. Die westlichen Verbündeten dürfen keine Angst davor haben*” [4]. Die Entschlossenheit, Putin in die Schranken zu weisen, zieht sich am zweiten Tag der Sicherheitskonferenz durch viele Reden von Spitzenpolitikern. Estlands Regierungschefin Kaja Kallas betont, Nawalyns Tod zeige Putins Charakter. “*Wir sollten gar nicht mehr groß darüber reden, ob wir was machen, sondern wir müssen alles tun*”. Sie zieht einen Vergleich zu den 1930er Jahren und damit zu Adolf Hitler. Man muss den Aggressor aufhalten: “*Wir sollten diese Lehre der Geschichte wirklich lernen*” [4]. “*Wir müssen alles tun*” – ist eine rhetorische Aussage, die oft in den Reden von demokratischen Politikern getroffen werden. Rhetorische Aussagen/Fragen dienen als Überzeugungsmittel und regen die Konferenzteilnehmer dazu an, über die Bedeutung der eigenen Entscheidungen und die Verantwortung für diese nachzudenken. Sie stellen eine emotionale Verbindung zu Politikern her und regen zum Nachdenken darüber an, wie man den Feind besiegen und den Verlauf des Krieges ändern kann.

Die Reaktion von Zelensky auf möglichen Sieg in der Wahl des Präsidenten der USA war z. Beispiel eindeutig: “*Wenn Trump kommt, bin ich bereit, mit ihm an die Front zu gehen*”, sagte Zelensky. “*Entscheidungssträger müssen wissen, wie der Krieg in Realität ist und nicht nur, wie er auf Instagram ist*” [5]. Die Metapher “*wie der Krieg in Realität ist und nicht nur, wie er auf Instagram ist*” verstärkt wesentlich die Ausdruckskraft vom Redner.

Alle diese Punkte sind ein wirksames Kommunikationsmittel, um die Aufmerksamkeit des Publikums zu erregen und eine emotionale oder reflexive Reaktion hervorzurufen.

Schlussfolgerungen. Der Artikel betrachtet die Mittel des Spracheneinflusses in den deutschsprachigen Reden des Präsidenten der Ukraine, Wolodymyr Zelensky, des deutschen Bundeskanzlers Olaf Scholz und anderer Politiker. Es ist mit Sicherheit zu sagen, dass die Politiker in ihren Reden eine Vielzahl rhetorischer Techniken wie Pausen, rhetorische Fragen und Schweigen einsetzen, um eine Atmosphäre des Vertrauens und des gegenseitigen Verständnisses beim Publikum zu schaffen. Sie betonen die Bedeutung von Informationen, indem sie den Zuhörern Reaktionszeit geben, um wichtige Punkte hervorzuheben. Besonderes Augenmerk wird auf den Einfluss metaphorischer Bilder auf die Prägnanz der Rede des Sprechers gelegt.

In seinen Reden richten sie ihr Bemühen darauf, mit verschiedenen sprachlichen Mitteln Unterstützung für ihre Ansichten zu erreichen.

Rhetorische Elemente wie Analogien werden verwendet, um einen Standpunkt hervorzuheben und das Publikum zu interessieren. Er betont die Wichtigkeit einer rechtzeitigen Entscheidung und fordert das Verständnis aller Beteiligten der Verhandlungsparteien.

Die nächsten Perspektiven sieht die Autorin in der Erforschung des nächsten Themas in diesem wissenschaftlichen Bereich und zwar, ethische Aspekte des Einsatzes von Mitteln zur Sprachmanipulation in den Reden von Politikern.

Literatur:

1. Стернін І. А. Риторика. 2002. 223 с.
2. Почепцов Г. Г. Соціальні комунікації і нові комунікативні технології. *Комунікація*. 2010. № 1. С. 19–26.
3. Die aktuellen Entwicklungen im Ukraine-Krieg. URL: <https://www.swr3.de/aktuell/nachrichten/ukraine-konflikt-ticker-100.html> (дата звернення: 17. 03. 2024).
4. Die Weltpolitik: München. Ukraine-Krieg. URL: <https://www.br.de/nachrichten/bayern/muenchner-sicherheitskonferenz-was-am-zweiten-tag-wichtig-war,U4RWiHE> (дата звернення: 17.03.2024).
5. Münchner Sicherheitskonferenz: die Weltpolitik an einem Tisch URL: <https://www.br.de/nachrichten/bayern/br24live-9-uhr-selenskyj-spricht-auf-sicherheitskonferenz,U4T1pwK> (дата звернення: 17.03.2024).

Чепурна З. Риторичні питання і метафоричні образи як засоби впливу у мотиваційних промовах

Анотація. В епоху інтенсивного розвитку суспільства виникає необхідність у керуванні людьми. З часом формуються різноманітні способи та прийоми впливу на адресата, які нині активно застосовуються і вивчаються фахівцями (філологами, психологами, соціологами). Тому явище мовленнєвого впливу цікавить як науковців різноманітних напрямків та сфер діяльності, так і людство загалом.

В епоху бурхливого розвитку інформаційних технологій, саме в сфері мас-медіа найактивніше

та найбільш масштабно використовуються методи мовленнєвого впливу. Одним із завдань лінгвістичної парадигми є вивчення способів та прийомів ефективного мовленнєвого впливу.

На думку науковців, всі типи мовленнєвого впливу є цивілізованими та сприяють ефективному спілкуванню. Винятком є тільки примус і різноманітні маніпулятивні тактики, які не беруть до уваги інтереси адресата.

Використання засобів мовленнєвого впливу в промовах має декілька беззаперечних аспектів, які варто враховувати. Перш за все, важливо, щоб використання цих засобів було етичним і не завдавало шкоди реципієнтам. Поміж іншого у статті акцентуємо увагу на аналізі використання риторичних питань і метафоричних образів у мовленні.

Промови повинні спонукати реципієнтів до досягнення своїх цілей і підтримувати їх у важкі часи, проте варто уникати використання маніпулятивних методів, які можуть змусити людей відмовитися від своїх особистих цінностей або вчинити те, чого вони не бажають. Окрім того, важливо бути об'єктивним у наданні інформації. Мотиваційні промови мають базуватися на правдивих фактах і не містити надмірну маніпуляцію або приховування інформації. Неправдиві твердження можуть викликати недовіру та негативні наслідки для слухачів. Також, етичним аспектом є повага до особистих меж та прав людини.

Промови повинні передбачати згоду та поважати індивідуальні потреби і переконання людей. Важливо уникати примусу або спонукання до дій, які можуть бути суперечливими для слухачів. Саме тому дослідження у сфері мовленнєвого впливу в німецькомовних промовах може принести значний вклад у розуміння того, які конкретні аспекти мовлення і комунікації є найефективнішими, а також допомогти в розробці кращих методів мотиваційної комунікації.

До того ж, на сьогодні особливої популярності набули лекції, тренінги, консультації, семінари, які стосуються персонального розвитку. Серед них важливе місце займають мотиваційні промови, які вселяють небувалу віру, змушуючи рухатись далі та досягати навіть неможливого. Такі виступи є надзвичайно цікавими з точки зору їх перекладу, адже при відтворенні іншою мовою необхідно передати всю емоційність, значущість та правильність послухача, щоб справити певний комунікативний ефект на слухача.

Особлива увага прикута наразі до виступів керівників різних рангів багатьох держав з підтримкою і допомогою Україні у війні проти Росії, на риторичну глав-держав, основні їхні послухачі з лінгвістичного погляду.

Отже, звернемо увагу на риторичні питання та метафоричні образи в промовах.

Ключові слова: мотиваційні промови, риторичні питання, метафоричні образи, маніпулятивні методи, комунікативний ефект.

*Галів У. Б.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

ТІ, ХТО ТВОРИЛИ «ДУХОВНУ АУРУ НАЦІЇ» (РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ: МОКРИК РАДОМИР. БУНТ ПРОТИ ІМПЕРІЇ: УКРАЇНСЬКІ ШІСТДЕСЯТНИКИ. КИЇВ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2023. 416 С.)

Епоха шістдесятництва як неординарно-глибинне мистецьке явище неодноразово була предметом досліджень багатьох літературознавців, мовознавців, істориків. Варто згадати хоча б праці Л. Тарнашинської, Н. Загоруйко, Н. Дзьомби, Я. Секо, Г. Жуковської, А. Загнітко, С. Єрмоленко, В. Калашника, У. Галів та ін. Проте виникає потреба щоразу нового переосмислення цього феномена з погляду сучасності. Тому й актуальною сьогодні є монографія культуролога, історика Радомира Мокрика «Бунт проти імперії: українські шістдесятники», яка зовсім недавно побачила світ у київському видавництві «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА».

Книга закресена на матеріалі історіографії, чітко структурована: складається з прологу, передмови, шести частин і післяслова. Пролог – це невеличкий шкід, у якому перед читачем постає обличчя доби періоду «відлиги» (60-ті рр. ХХ ст.). На цьому тлі автор виводить на авансцену дві постаті – Миколу Вінграновського та Василя Симоненка. У кожного з них свій двобій із життям: у Симоненка – із підступною і смертельною хворобою, у Вінграновського – із партчиновниками і лжекритиками. Проте кожен із них залишив вагомий слід в українській літературі, означивши своїм іменем цілу інтелектуальну епоху під назвою «шістдесятники».

У передмові автор ділиться радістю спілкування із метрами літератури, відомими шістдесятниками Іваном Дзюбою та Євгеном Сверстюком. «Спілкування з живими людьми протягом років, у які я писав цю книжку, було для мене найбільшою радістю, з якою не зрівняється жодна архівна знахідка» (с. 18), – зізнається Р. Мокрик. І трохи далі зазначає: «Ця книжка аж ніяк не є спробою всеосяжного аналізу феномена шістдесятників. Українське шістдесятництво є надто глибоким і багатогранним явищем, щоб охопити його в одній книзі» (с. 18).

Перша частина – «У тіні диктатора» – висвітлює події сталінської доби, зокрема повоєнної реальності, яка була позначена радянською пропагандою, творенням нової «міфології» Радянського Союзу. Саме в часі повоєнної реальності робили перші проби пера майбутні шістдесятники. Як наслідок – очікувана реакція влади: масова хвиля арештів, боротьба з націоналізмом, космополітизмом. У час таких повоєнних парадоксів, власне, й формувалося нове покоління українських інтелектуалів. Є. Сверстюк, І. Світличний, В. Стус, М. Вінграновський, В. Симоненко, Л. Костенко, І. Драч... У кожного – свій життєвий досвід і спільна радянська дійсність.

В окремому розділі Р. Мокрик висвітлює специфіку системи радянської вищої освіти, яка цілком залежала від партійної ідеології. У такому горнилі комунізму, а атмосфері ідеологічного

зомбування опинилися майбутні шістдесятники, які здобували освіту в Харківському університеті (І. Світличний), Київському університеті (Л. Костенко), Львівському університеті (Є. Сверстюк), Донецькому педінституті (В. Стус). Декому з них судилося пройти «московську школу» (І. Драч, М. Вінграновський). «...повоєнні репресії, про які згадував Євген Сверстюк, були тим спільним знаменником, котрий об'єднував Львів, Харків чи Київ», – зазначає автор монографії. Саме в цей час, у студентські роки, формувалася опозиційний світогляд шістдесятників.

Студентам, більшість з яких продовжувала навчання в аспірантурі, довелося бути очевидцями «гібридної українізації», мовної конфронтації, політичної напруги.

Друга частина – «Відлига» – висвітлює діяльність когорти шістдесятників у період хрущовської «відлиги». Час суперечностей і парадоксів, коли «політика десталінізації не мала чітких контурів» (с. 86) і коли створювався «простір для коливань, загалом не притаманних тоталітарній державі» (с. 86). Власне тоді й настала доба «поетичного вибуху» для покоління шістдесятників. Їхня опозиція до влади полягала у прагненні піднести українську культуру на якісно новий рівень – позбавлений русифікації, історичної деформації, соціалістичної заангажованості.

Третя частина названа метафорично – «Малесенька щопта». Цей афоризм, що належить В. Стусові, можна водночас сприймати і як оксюморон, який промовисто означив ціле покоління в історії нашої літератури. Р. Мокрик наводить різні інтерпретації поняття «шістдесятники» в українській історіографії. Попри те, що в основу самого терміна покладено хронологічний принцип, шістдесятники, за твердженням дослідника, це, передусім, плеяда яскравих, самобутніх індивідуальностей, які творили тогочасну українську культуру...» (с. 108). «Шістдесятники стали шістдесятниками, – свого часу зауважила Л. Костенко, – тому, що це була когорта людей, об'єднаних між собою спільними переконаннями, боротьбою, чесністю /.../ Так, як поважали, як підтримували одне одного шістдесятники, я не знаю іншого такого покоління» (с. 110).

Шляхи творчої молоді перетиналися у серці України – Києві. Насичене духовне життя, численні культурологічні дискусії, неофіційні зустрічі у помешканні Світличних, колективні мандрівки Україною – те, що шліфувало молодих інтелектуалів, яких історія згодом рубрикує як шістдесятників. Інтелектуалів, на яких врешті впала «тінь націоналізму» і не один з яких став жертвою репресивної машини.

Четверта частина книги – «Уроки критичного мислення» – вимальовує перед читачем цілу поетичну майстерню,

чи то робітню: як, де і в яких умовах творили І. Драч, М. Вінграновський, Л. Костенко – ті, що руйнували «соцреалістичну систему образності» і набували широкої популярності в українському інтелігентському колі, однак опинилися під дулом партійної критики.

Окремої уваги заслуговують розділи «Львів» (про культурне життя Львова), «Вечір Леся Курбаса», «Спадкоємці Розстріляного Відродження», «Биківнянські знахідки», «Посеред людей і книг», «Мовне питання». В останньому із них автор подає текст листа В. Стуса, який можна вважати першим «маніфестом проти русифікації України». Відстоювання права української мови, а отже, й української літератури на життя – те, що найбільше гуртувало шістдесятників. Проте така «інерція русифікації», – як слушно зауважує Р. Мокрик, – тривала ще й після проголошення незалежності.

У п'ятій частині – «Шлях до опозиції» – автор детально висвітлює добу правління Хрущова, період так званих «заморозків». Ключовими розділами, які найбільш промовисто вибудовують канву авторського нарративу, є «Формалісти: зіткнення з системою» та «Справа Василя Симоненка». Нагінки на шістдесятників і навіть фізичні розправи, як висновуємо з прочитаного, тільки загострювали національне питання, готували підґрунтя для руху опору.

Своєрідним епілогом (із погляду композиції) є остання, шоста частина монографії – «Народження дисидентів»,

у якому мова йде про відкриту конфронтацію творчої молоді з радянською системою. Масові арешти інтелігенції, солідарність поневолених, боротьба проти колоніального становища України і ключовий акорд дисидентського руху – вихід праці І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація» – все це історичні факти, ґрунтовно осмислені автором монографії з проєкцією на майбутнє.

Проте на останній частині Р. Мокрик не ставить крапку. Читаючи авторське післяслово, мимоволі розуміємо, що досліджувана тема так просто не відпускає. Тож дослідник резюмує про цей найскладніший період нашої історії, який створив «історичну тяглість української культури». Простеживши шлях шістдесятників від культурної опозиції до правозахисної діяльності, Р. Мокрик висновує важливу істину: «Це покоління народилося в радянській системі і зуміло в ситуації цілковитого інформаційного вакууму розгледіти фальш цієї системи» (с. 393).

Монографія ілюстрована численними світлинами з архівних фондів та родинних архівів, зберігає всі норми академічного стилю і свідчить про глибоку обізнаність автора з окресленою проблематикою та заглибленість в її стихію. Вважаємо, що книга стане настільною не лише для фахівців у галузі літературознавства, культурології, історії, а й для широкого кола читачів, усіх, хто прагне заново відкрити для себе культурний феномен шістдесятництва.

Редакція журналу повідомляє про прикру помилку в статті «Стилістичні фігури надлишковості/ надмірності як засіб художньої виразності в сучасних поетичних текстах» (авторства Безгодової Н. С., Колесникової Л. Л.), опублікованій у Випуску № 59, том 1 за 2023 рік, що призвела до порушення авторського права Горової Людмили.

В тексті статті опубліковано частину вірша, створеного Горовою Людмилою, а саме: «Мені із дому передали дім, / Котячі вуса, квіти з підвіконня. / Дім плакав, що в розлуці з ним. Не плач, мій доме. / Стрінемось в Херсоні». Через хибну інформацію на одному з сайтів автором вірша помилково зазначили Неонілу Яніцьку.

На момент виходу Випуску № 65 у текст статті внесено всі виправлення щодо авторства вірша, а також виправлення технічної помилки у псевдонімі Лала Тарапакіна.

Автори та редакція перепрошують за допущені помилки.

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

<i>Баргель О. Р.</i> ПРАГМАТИКА АКТУАЛІЗАЦІЇ ДЕЙКСИСУ В АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТАХ МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ УГОД	4
<i>Башук Н. П.</i> ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ НІМЕЦЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ТА ПАРЕМІЙНИХ ОДИНИЦЬ З ФІТОНІМНИМ КОМПОНЕНТОМ	8
<i>Боженець С. В.</i> СУЧАСНА УГОРСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ: РЕЦЕПЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ СТРАТЕГІЙ	12
<i>Бузько С. А.</i> ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ЕКСПРЕСІВІЗАЦІЇ МОВИ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ СУЧАСНОГО ВОЄННОГО ПЕРІОДУ	16
<i>Бурковська З. Є., Бінкевич О. М.</i> КОМУНІКАТИВНО-СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО АНГЛІЙСЬКОГО МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ	20
<i>Венгринюк М. І., Василик Р. В.</i> СПЕЦИФІКА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ БІНАРНИХ КОНЦЕПТІВ «ПОРЯДОК – БЕЗЛАД» У ВИДАННІ МАРІ КОНДО «ВИКИНЬ МОТЛОХ ІЗ ЖИТТЯ!»	24
<i>Вільчинська Т. П., Бачинська Г. В., Вербоовецька О. С.</i> МОВНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ САКРАЛЬНОГО В УКРАЇНСЬКІЙ БАРОКОВІЙ ТРАДИЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ І. ВЕЛИЧКОВСЬКОГО)	28
<i>Житар І. В., Матвійчук Т. П.</i> НЕОЛОГІЗАЦІЯ МОВИ У ЧАСИ ВІЙНИ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НОВОТВОРІВ	33
<i>Заєць В. Г.</i> ДИНАМІКА ЗАПОЗИЧЕНИХ МОРФЕМ У СУЧАСНИХ ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ	37
<i>Іваненко Н. В.</i> ДОСЛІДЖЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ НЕОЛОГІЗМІВ В РЕАЛІЯХ ВІЙНИ (УКРАЇНСЬКИЙ ТА БРИТАНСЬКИЙ ДОСВІД)	41
<i>Киречук В. В.</i> ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕМАТИЧНИХ КЛАСІВ ЕВФЕМІЗМІВ В РОМАНІ ІЗАБЕЛЬ АЛЬЄНДЕ ‘LARGO RÉTALO DE MAR’	45
<i>Kovalyshyn Kh. V., Albota S. M.</i> LINGUISTIC ANALYSIS OF SOCIETY’S PERCEPTION OF LIFE DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR	49
<i>Колоїз Ж. В.</i> КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ УРБАНІСТИЧНОГО ПРОСТОРУ В РОМАНІ «ДОЦЯ» ТАМАРИ ГОРІХА ЗЕРНЯ	54
<i>Комарова О. С.</i> КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ТА КЛЮЧОВІ КОНЦЕПТИ В ІНАВГУРАЦІЙНІЙ ПРОМОВІ ЧЕСЬКОГО ПРЕЗИДЕНТА ПЕТРА ПАВЛА	59
<i>Комісаров К. Ю., Москальов Д. П.</i> ЕКСПРЕСІВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕЛІПТИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ У СУЧАСНІЙ ЯПОНСЬКІЙ МОВІ	64

<i>Кратива Ю. В.</i> КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ УЧАСНИКІВ ПЕРЕДВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ 2024 РОКУ В США	69
<i>Межов О. Г., Костусяк Н. М., Здіховська Т. В.</i> ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ СУБ'ЄКТНО-АДРЕСАТНИХ ВІДНОШЕНЬ У СПОНУКАЛЬНИХ ВИСЛОВЛЕННЯХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	73
<i>Москаленко Н. О., Слюсар Н. О., Черкащенко О. М.</i> МОДИФІКАЦІЯ ЛЕКСИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ ВІДТОПОНИМНИХ ПРИКРЕТНИКІВ У СТРУКТУРІ НОМІНАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ БРЕНДІВ	78
<i>Олексенко В. П., Розгон В. В.</i> МОРФОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ ЛІНГВОПОРТРЕТУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПОСТАТІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ І. НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКОГО «ГЕТЬМАН ІВАН ВИГОВСЬКИЙ»)	83
<i>Павлова Л. В.</i> КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ВИМІР В УКРАЇНОМОВНОМУ ДИСКУРСІ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	91
<i>Редькwa А. М.</i> ОБ'ЄКТИВНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОНОСЕМАНТИЗМУ: МОРФОЛОГІЧНИЙ СТАТУС СЛОВА	96
<i>Рій М. М.</i> ЖАНР «ЗАКОН»: ЗАГАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ПАРАМЕТРИ (НА МАТЕРІАЛІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ ФРН)	100
<i>Soldatova L. P.</i> THE FUNCTIONAL ESSENCE OF THE CONCEPT “LANGUAGE” IN THE RESEARCH OF GERMAN SCIENTISTS	105
<i>Стасюк Т. В.</i> МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА СФЕРА У ВЕРБАЛЬНИХ, КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ТА АКСІОЛОГІЧНИХ АСПЕКТАХ	112
<i>Строченко Л. В., Томчаковська Ю. О.</i> ОСНОВНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ АНГЛОМОВНОЇ МЕДІЙНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ	118
<i>Тарасенко К. В.</i> СУЧАСНА ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКА ПІСЕННА ВЗАЄМОДІЯ: ПАРАДИГМА РЕЦЕПЦІЇ КРИЗЬ ПРИЗМУ НОВІТНІХ ДОСЛІДНИЦЬКИХ МЕТОДОЛОГІЙ	122
<i>Терещенко Л. В., Станіславова Л. Л.</i> ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ КАТЕГОРІЇ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ	128
<i>Токарева Т. С.</i> СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ РЕЧЕННЯ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ	132
<i>Філатова О. О.</i> КОДУВАННЯ ЯК УНІВЕРСАЛЬНА МОВА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	137
<i>Харабара М. С.</i> ПІСЛЯМАТЧЕВИЙ ОГЛЯД ФУТБОЛЬНОГО ДИСКУРСУ: КОМУНІКАТИВНА ОРГАНІЗАЦІЯ І МОВНА РЕАЛІЗАЦІЯ	141
<i>Холмогорцева І. С., Мацкевич В. В.</i> КЛАСИФІКАЦІЯ ЛЕКСИКО-СИНТАКСИЧНИХ ЗАСОБІВ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ БУЛІНГУ В АНГЛОМОВНОМУ ШКІЛЬНОМУ ДИСКУРСІ	148
<i>Черниш О. А., Ястребова А. О., Комісарук Л. І.</i> ПОБУДОВА ЖАНРУ «КОМІКС»	152
<i>Шпак Л. Р., Жорняк Н. Є., Оніщук І. В.</i> ПРОБЛЕМИ КОГНІТИВНОГО ВІДТВОРЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ МЕТАФОРИ В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ	156

CONTENTS

LINGUISTICS

<i>Barhel O.</i> PRAGMATICS OF ACTUALIZATION OF DEIXIS IN ENGLISH TEXTS OF INTERNATIONAL TRADE AGREEMENTS.....	4
<i>Bashuk N.</i> LINGUISTIC AND CULTURAL ASPECT OF GERMAN AND UKRAINIAN PHRASEOLOGICAL AND PAREMIC UNITS WITH A PHYTONYMIC COMPONENT.....	8
<i>Bozhenec S.</i> MODERN HUNGARIAN TERMINOLOGY: THE RECEPTION OF THEORETICAL STRATEGIES.....	12
<i>Buzko S.</i> LEXICAL MEANS OF EXPRESSING THE LANGUAGE OF THE UKRAINIAN MASS MEDIA OF THE MODERN WARTIME PERIOD.....	16
<i>Burkovska Z., Binkevych O.</i> COMMUNICATIVE AND SYNTACTIC FEATURES OF MODERN ENGLISH SPEECH ETIQUETTE.....	20
<i>Venhryniuk M., Vasylyk R.</i> THE SPECIFICS OF REPRESENTING THE BINARY CONCEPTS OF “ORDER – DISORDER” IN MARIE KONDO’S “TIDYING UP YOUR LIFE!”.....	24
<i>Vilchynska T., Bachynska H., Verbovetska O.</i> LINGUISTIC CONCEPTUALIZATION OF THE SACRED IN THE UKRAINIAN BAROQUE TRADITION (BASED ON THE POETIC TEXTS OF I. VELYCHKOVSKY).....	28
<i>Zhytar I., Matviichuk T.</i> NEOLOGIZATION OF LANGUAGE IN TIME OF WAR: STRUCTURAL AND SEMANTIC FEATURES OF NEOLOGISMS.....	33
<i>Zaiets V.</i> DYNAMICS OF BORROWED MORPHEMES IN MODERN MASS INFORMATION MEDIA.....	37
<i>Ivanenko N.</i> STUDY OF ENGLISH NEOLOGISMS IN THE CONTEXT OF WAR: UKRAINIAN AND BRITISH EXPERIENCES.....	41
<i>Kyrechuk V.</i> FUNCTIONING OF THE THEMATIC CLASSES OF EUPHEMISMS IN ISABEL ALLENDE’S NOVEL ‘A LONG PETAL OF THE SEE’.....	45
<i>Kovalyshyn Kh., Albota S.</i> LINGUISTIC ANALYSIS OF SOCIETY’S PERCEPTION OF LIFE DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	49
<i>Koloiz Zh.</i> CONCEPTUALIZATION OF URBAN SPACE IN THE NOVEL “DOTSIA” (“DAUGHTER”) BY TAMARA GORIKHA ZERNYA.....	54
<i>Komarova O.</i> COMMUNICATION STRATEGIES AND KEY CONCEPTS IN THE INAUGURAL SPEECH OF THE CZECH PRESIDENT PETR PAVEL.....	59
<i>Komisarov K., Moskalyov D.</i> EXPRESSIVE AND PRAGMATIC POTENTIAL OF ELLIPTICAL CONSTRUCTIONS IN MODERN JAPANESE.....	64
<i>Krapyya Yu.</i> COMMUNICATIVE STRATEGIES OF THE PARTICIPANTS OF THE 2024 PRE-ELECTION CAMPAIGN IN THE USA.....	69

<i>Mezhov O., Kostusiak N., Zdikhovska T.</i> MEANS OF EXPRESSING SUBJECT-ADDRESSEE RELATIONS IN PERSUASIVE EXPRESSIONS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE.....	73
<i>Moskalenko N., Cherkashchenko O., Slusar N.</i> MODIFICATION OF THE LEXICAL MEANING OF TOPONYMIC ADJECTIVES IN THE NOMINATION STRUCTURE OF UKRAINIAN BRANDS	78
<i>Oleksenko V., Rozghon V.</i> MORPHOLOGICAL UNITS OF THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE AS A MEANS OF PORTRAYING A HISTORICAL FIGURE (CASE-STUDY THE NOVEL “HETMAN IVAN VYHOVSKYI” BY I. NECHUI-LEVYTSKY).....	83
<i>Pavlova L.</i> THE COMMUNICATIVE AND PRAGMATIC DIMENSION IN THE UKRAINIAN DISCOURSE OF SOCIAL ADVERTISING UNDER WARTIME CONDITIONS.....	91
<i>Redkva A.</i> AN OBJECTIVE STUDY OF PHONOSEMANTICISM: MORPHOLOGICAL STATUS OF THE WORD.....	96
<i>Riy M.</i> GENRE “LAW”: GENERAL CHARACTERISTICS AND LEXICO-SEMANTIC PARAMETERS (BASED ON THE MATERIAL OF THE CRIMINAL CODE OF GERMANY).....	100
<i>Soldatova L.</i> THE FUNCTIONAL ESSENCE OF THE CONCEPT “LANGUAGE” IN THE RESEARCH OF GERMAN SCIENTISTS.....	105
<i>Stasiuk. T.</i> MORAL AND ETHICAL SPHERE IN VERBAL, CONCEPTUAL AND AXIOLOGICAL ASPECTS.....	112
<i>Strochenko L., Tomchakovska Yu.</i> MAIN ASPECTS OF STUDY OF THE ENGLISH MEDIA TERMINOLOGY.....	118
<i>Tarasenko K.</i> CONTEMPORARY POLISH-UKRAINIAN SONG INTERACTION: A PARADIGM OF RECEPTION THROUGH THE PRISM OF THE NEWEST RESEARCH METHODOLOGIES.....	122
<i>Tereshchenko L., Stanislavova L.</i> LEXICAL AND SEMANTIC CATEGORIES: A LINGUISTIC ASPECT.....	128
<i>Tokaryeva T.</i> STYLISTIC FEATURES OF SENTENCE STRUCTURE IN THE GERMAN LANGUAGE.....	132
<i>Filatova O.</i> CODING AS A UNIVERSAL MILITARY LANGUAGE.....	137
<i>Kharabara M.</i> A POST-MATCH REPORT OF FOOTBALL DISCOURSE: COMMUNICATIVE ORGANISATION AND LANGUAGE REALISATION.....	141
<i>Kholmohortseva I., Matskevych V.</i> CLASSIFICATION OF LEXICAL AND SYNTACTIC MEANS OF BULLYING VERBALIZATION IN ENGLISH SCHOOL DISCOURSE.....	148
<i>Chernysh O., Yastrebova A., Komisaruk L.</i> THE “COMICS” GENRE STRUCTURE	152
<i>Shpak L., Zhorniak N., Onishchuk I.</i> PROBLEMS OF COGNITIVE REPRODUCTION OF RELIGIOUS METAPHOR IN FICTION.....	156
<i>Yuryeva Zh.</i> A PANORAMIC OVERVIEW OF IMAGES IN THE LYRICS OF DMYTRO KREMIN.....	160

НОТАТКИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 65, 2024

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Вишнякова Я.І.

Комп'ютерна верстка – Молодецька О.І.

Підписано до друку 19.04.2024 р. Формат 60×84/8. Обл.-вид. арк. 41,56, ум. друк. арк. 34,18.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 0524/334.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7623 від 22.06.2022 р.)

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Тел. +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua